

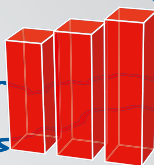
CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

KONKURENCESCHOPNOST EKONOMIKY

(KOMPARACE ZEMÍ 10CE)

Antonín Slaný a kol.

2008

KONKURENCESCHOPNOST EKONOMIKY

(KOMPARACE ZEMÍ 10CE)

Antonín Slaný a kol.

BRNO 2008

**CENTRUM VÝZKUMU
KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI
ČESKÉ EKONOMIKY**

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA**

CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

KONKURENCESCHOPNOST EKONOMIKY

(KOMPARACE ZEMÍ 10CE)

Antonín Slaný a kol.

2008

BRNO 2008

Odborní garanti/editoři

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.
doc. Ing. Libor Žídek, Ph.D.
Ing. Zdeněk Tomeš, Ph.D.
doc. Ing. Osvald Vašíček, CSc.
doc. RNDr. Milan Viturka, CSc.

Kolektiv autorů:

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.
(vedoucí autorského kolektivu, editor)

Ing. Pavlína Balcarová (1.6.)
Ing. Jan Čapek (2.3.)
Ing. Petr Černíková (1.7.)
Ing. Jitka Doležalová (1.10.)
Ing. Aleš Franc (1.5.)
Ing. Veronika Hedija, Ph.D. (1.11.)
Ing. Miroslav Hloušek (2.2.)
Ing. Jana Chmelová (1.6.)
Ing. Monika Jamborová (1.9.)
Ing. Monika Jandová (1.13.)
Ing. Veronika Kartusová (1.4.)
Ing. Viktorie Klímová, Ph.D. (3.1.3., 3.2.)
Ing. Petr Musil, Ph.D. (1.2.)
Ing. Zdeňka Musilová (1.3.)
Ing. Daniel Němec (2.1.)
Ing. Tomáš Paleta (1.12.)
Ing. Adam Remo (2.3.)
Ing. Zdeněk Tomeš, Ph.D. (1. úvod)
Mgr. Petr Tonev (3.2., 3.3.)
doc. Ing. Osvald Vašíček, CSc. (2.3.)
doc. RNDr. Milan Viturka, CSc.
(3.1.1., 3.1.2., 3.3.)
Ing. Naďa Voráčková (1.8.)
doc. Ing. Libor Žídek, Ph.D. (1. úvod; 1.1.)
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D. (3.2.)

Vzor citace:

NĚMEC, Daniel. Odhady NAIRU a potenciálního produktu v ČR In Slaný a kol.
Konkurenceschopnost ekonomiky (komparace zemí 10CE). Brno: Masarykova univerzita, 2008.
408 stran. ISBN 978-80-210-4725-9.

Publikace vznikla s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

© Antonín Slaný a kolektiv, 2008

ISBN 978-80-210-4725-9

Technická pomoc:

Lydie Pravdová

Redakce textu:

Mgr. Ondřej Doseděl

Recenzenti:

I. kapitola:
prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.

II. kapitola:
Ing. Petr Harasimovič, M.A.
Mgr. Jan Vlček, Ph.D.

III. kapitola:
doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.
doc. Ing. Jaroslav Macháček, CSc.

Obsah

	Úvod	11
1.	Faktory konkurenceschopnosti v zemích 10ce	13
1.1.	Srovnání základních makro-ekonomických ukazatelů	20
1.1.1.	HDP v zemích 10CE	20
1.1.2.	Kumulované výsledky HDP	22
1.1.3.	Ekonomická síla	24
1.1.4.	HDP na osobu	25
1.1.5.	Inflace v zemích 10CE	28
1.1.6.	Nezaměstnanost v zemích 10CE	30
1.1.7.	Charakteristiky vnější rovnováhy zemí 10CE	31
1.1.8.	Pohyby přímých zahraničních investic	33
1.1.9.	Devizové rezervy	35
1.1.10.	Závěr	36
Blok A:	Pracovní síla	37
1.2.	Trh práce	38
1.2.1.	Vymezení	38
1.2.2.	Analýza jednotlivých zemí 10CE	39
1.2.3.	Srovnání vývoje zemí 10CE	55
1.2.4.	Extenzivní vs. intenzivní růst z pohledu pracovní síly	56
1.2.5.	Závěr	56
1.3.	Sociální politika	57
1.3.1.	Vymezení	57
1.3.2.	Analýza jednotlivých zemí	59
1.3.3.	Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích	67
1.3.4.	Závěr	68
1.4.	Demografický vývoj	70
1.4.1.	Vymezení	70
1.4.2.	Analýza jednotlivých zemí	72
1.4.3.	Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích	85
1.4.4.	Závěr	86
1.5.	Migrace	88
1.5.1.	Vymezení problematiky	88
1.5.2.	Analýza jednotlivých zemí	89
1.5.3.	Celkové srovnání	97
1.5.4.	Závěr	98
Blok B:	Zásoba kapitálu	99
1.6.	Kapitálový trh	100

1.6.1.	Vymezení	101
1.6.2.	Analýza vývoje	101
1.6.3.	Srovnání stavu bankovního sektoru zemí	120
1.6.4.	Závěr	123
1.7.	Monetární politika	124
1.7.1.	Vztah mezi monetární politikou a ekonomickým růstem	124
1.7.2.	Analýza měnové politiky	126
1.7.3.	Vzájemné srovnání	144
1.7.4.	Závěr	146
1.8.	Fiskální politika	148
1.8.1.	Vymezení	148
1.8.2.	Analýza fiskální politiky jednotlivých zemí	149
1.8.3.	Srovnání	171
1.8.4.	Závěr	171
1.9.	Mezinárodní pohyb kapitálu	172
1.9.1.	Vymezení problematiky	172
1.9.2.	Zahraniční kapitál a konkurenceschopnost ekonomik jednotlivých zemí	173
1.9.3.	Vzájemné srovnání analyzovaných zemí	187
1.9.4.	Závěr	193
Blok C:	Produktivita	195
1.10.	Politický vývoj	196
1.10.1.	Vymezení rámce výzkumu	196
1.10.2.	Politický vývoj v zemích 10CE v letech 1990–2007	199
1.10.3.	Zhodnocení charakteristik demokracie v zemích 10CE a jejich ekonomický růst	205
1.10.4.	Závěr	208
1.11.	Regulace	210
1.11.1.	Vymezení	210
1.11.2.	Vývoj regulace v zemích 10CE	211
1.11.3.	Srovnání vývoje zemí 10CE a vliv na konkurenční schopnost	228
1.11.4.	Závěr	232
1.12.	Strukturální politika	233
1.12.1.	Vymezení	234
1.12.2.	Vývoj výše a struktury státní pomoci v jednotlivých zemích	235
1.12.3.	Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích a vyvození závěrů, diskuze	254

1.13. Zahraníční obchod	258
1.13.1. Vymezení tématu	258
1.13.2. Analýza jednotlivých zemí	261
1.13.3. Srovnání vlivu vývoje zahraničního obchodu na ekonomický růst	282
1.13.4. Závěr	286
Použitá literatura k 1. kapitole	288
2. Růstová výkonnost a stabilita	307
2.1. Odhady NAIRU a potenciálního produktu v ČR	309
2.1.1. NAIRU v ekonomické teorii	310
2.1.2. Hysterezní model Phillipsovy křivky	313
2.1.3. Dynamický makroekonomický model	315
2.1.4. Mezera nezaměstnanosti a výstupu	318
2.1.5. Shrnutí	321
2.2. Význam nominální rigidit v České ekonomice, odhad a analýza DSGE modelu	322
2.2.1. Model	323
2.2.2. Metoda a výsledky odhadu	324
2.2.3. Dynamika modelu a analýza citlivosti	326
2.2.4. Shrnutí	330
2.3. Příspěvek České národní banky ke stabilitě inflace, HDP a úrokové míry	331
2.3.1. Užitý modelový přístup	331
2.3.2. Data	334
2.3.3. Použitá technika odhadu	336
2.3.4. Výsledky	336
2.3.5. Závěr	339
Použitá literatura ke 2. kapitole	340
3. Regionální analýza nových členských zemí EU v kontextu kohezní politiky	343
3.1. Kohezní politika EU z pohledu nových členských zemí	345
3.1.1. Kohezní politika EU	345
3.1.2. Teoreticko-metodologická východiska kohezní politiky	350
3.1.3. Analýza operačních programů vybraných zemí v programovacím období 2007–2013	355

■	3.2. Socioekonomická analýza regionů úrovně NUTS 2	372
	3.2.1. Přirozený přírůstek obyvatelstva	374
	3.2.2. Migrace	375
■	3.2.3. Regionální hrubý domácí produkt	376
	3.2.4. Změna regionálního HDP	377
	3.2.5. Produktivita práce	378
■	3.2.6. Disponibilní příjem domácností	379
	3.2.7. Míra nezaměstnanosti	380
	3.2.8. Dlouhodobá nezaměstnanost	381
■	3.2.9. Zaměstnanost v zemědělství	382
	3.2.10. Zaměstnanost ve službách	383
	3.2.11. Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech oborech zpracovatelského průmyslu	384
■	3.2.12. Zaměstnanost ve znalostně náročných službách	385
	3.2.13. Zaměstnanci ve výzkumu a vývoji	386
■	3.2.14. Výdaje na výzkum a vývoj	387
	3.2.15. Délka dálnic	388
	3.2.16. Počet osobních automobilů	389
■	3.2.17. Počet lůžek v ubytovacích zařízeních	390
	3.2.18. Počet strávených nocí v ubytovacích zařízeních	391
■	3.3. Regionální syntézy rozvojového potenciálu	392
	Použitá literatura ke 3. kapitole	395
■	Seznam tabulek a grafů	397
	Seznam tabulek	397
	Seznam obrázků	400
■	Seznam grafů	400

ÚVOD

Publikace vznikla s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524 a odpovídá plánovaným výstupům pro rok 2008. Publikace je rozdělena do tří základních kapitol, ve kterých je provedena základní analýza konkurenceschopnosti deseti zeměmi (10CE), které v nedávné době vstoupily do Evropské unie. Jedná se o následující země Česko (ČR), Slovensko (SR), Polsko (PO), Maďarsko (MA), Slovinsko (SL), Estonsko (ES), Lotyšsko (LO), Litvu (LI), Rumunsko (RU) a Bulharsko (BU). Práce tak svým obsahem navazuje na předcházející monografie z roku 2006 (Konkurenceschopnost české ekonomiky – vývojové trendy) a z roku 2007 (Faktory konkurenceschopnosti – komparace zemí V/4).

V první kapitole je konkurenceschopnost pojata jako schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Celý koncept je rozdělen do tří oblastí – první dvě tvoří extenzivní faktory růstu a jednotliví autoři se zabývají determinanty na trhu práce a na trhu kapitálu; a ve třetí je potom věnován prostor vybraným faktorům intenzivního ekonomického růstu. V konkrétní rovině se jednotliví autoři v případě první podkapitoly zaměřili na fungování trhu práce, sociální politiku a její vliv trhy práce, demografické faktory a migraci. Ve druhé podkapitole je analyzováno fungování bank a kapitálových trhů, dopady fiskální a monetární politiky na objem kapitálu a také dopady kapitálových přesunů. Třetí závěrečná podkapitola je zaměřena na faktory ovlivňující intenzivní složku ekonomického růstu – tj. politickou situaci, regulace, strukturální politiku a zahraniční obchod. Z časového hlediska je výchozím bodem pro analýzu konec období plánované ekonomiky. Následně je zkoumán vývoj v daných oblastech až do roku 2007.

Druhá kapitola prohlubuje naše poznatky týkající se růstové výkonnosti a zejména stability české ekonomiky. Významnými indikátory monetární stability jsou mezeru výstupu a mezeru nezaměstnanosti. Oba tyto indikátory jsou založeny na rozdílnosti pozorovatelných veličin (výstup ekonomiky resp. nezaměstnanosti) a jejich nepozorovatelných rovnovážných protějšků (potenciální produkt resp. NAIRU). K jejich modelování je možno přistupovat na základě různých modelových konceptů a technik. Námi využívané alternativní modelové koncepty vedou k závěru o hysterezním charakteru nezaměstnanosti a dlouhodobé udržitelnosti aktuálních temp růstu. Nebezpečí dlouhodobé monetární nestability ze strany trhu práce nehrozí. Stabilizační politika centrální banky musí ve svém rozhodování brát do úvahy charakter ekonomiky. Důležitým faktorem je v tomto kontextu rigidita mezd a cen. Efektivní monetární politika si tedy musí být zcela jasně vědoma toho, zdali jsou tyto rigidity v ekonomice přítomny, a pokud ano, která z výše zmíněných typů rigidit je dominantnější. Na základě modelové identifikace byla prokázána zřetelně vyšší rigidita mezd než cen, a to jak na základě odhadu délky mzdových kontraktů, tak z citlivostní analýzy modelů. Analýzou stabilizační role centrální banky v průběhu posledního desetiletí bylo rovněž empiricky potvrzeno, že Česká národní banka klade ve svém rozhodování nejvyšší

váhu stability inflace, což je zřetelným důkazem a potvrzením toho, že vysoká tempa růstu posledních let nejsou výsledkem expanzivní monetární politiky, ale jsou skutečným odrazem reálné síly české ekonomiky, neboť nejsou doprovázena nežádoucími inflačními tlaky.

Třetí kapitola je logicky rozčleněna do tří částí. První část se zabývá politikou hospodářské a sociální soudržnosti (tzv. Kohezní politika) v zemích 10CE. Hlavním cílem politiky je zmenšování ekonomických a sociálních nerovností mezi regiony. Jsou popsány současné trendy v regionální politice a základní principy politiky HSS. Pozornost je věnována také programovým cílům politiky pro programovací období 2000–2006 a 2007–2013. Následně je prezentována aplikace politiky ve státech 10CE. U každé země je uveden stručný přehled všech operačních programů, které příslušná země využívá pro čerpání evropských prostředků. Větší pozornost je pak věnována programům, které jsou realizovány na území tzv. cíle Konvergence. U jednotlivých programů je zdůrazněno, které aktivity z nich lze podporovat, kolik je na ně vymezeno finančních prostředků a jaký je jejich podíl na celkovém rozpočtu určeného pro danou zemi v období 2007–2013. Ve druhé části kapitoly je realizována socioekonomická analýza regionů na úrovni NUTS 2. Do analýzy bylo zahrnuto 18 ukazatelů, které podrobně charakterizují ekonomickou situaci ve všech 53 regionech, které v rámci deseti zkoumaných zemí existují. Hodnoty jednotlivých ukazatelů jsou porovnávány nejen s průměrem 10CE, ale též s průměrnými hodnotami za EU15 a EU27, což vhodně dokresluje reálnou pozici hodnocených regionů. Analýza je doplněna o řadu kartogramů, které znázorňují seskupení regionů do intervalů založených na průměru a směrodatné odchylce. Analýza je uzavřena regionální syntézou rozvojového potenciálu. Syntéza tedy představuje třetí část této kapitoly. Regiony jsou rozděleny do čtyř skupin dle rozvojového potenciálu, který je vymezen jako agregace hodnot vybraných komponent předchozí analýzy. Naznačena je vazba mezi potenciálem regionů, jejich ekonomickou úrovní a v neposlední řadě též integrační pozicí v rámci politiky HSS.

Antonín Slaný
vedoucí autorského kolektivu

1. FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI V ZEMÍCH 10CE

Cílem této části je analýza faktorů dlouhodobého ekonomického růstu. Předložená analýza je zaměřena na období let 1990–2007 a zabývá se zeměmi střední a východní Evropy (10CE), které v nedávné době vstoupily do EU. Jejich ekonomiky v posledních dvaceti letech prošly výraznými strukturálními změnami a musely se vyrovnávat s procesem ekonomických reforem, provázených nejednoduchou stabilizací, privatizací a deregulací. V ekonomické výkonnosti došlo nejprve k hospodářskému poklesu během transformační recese. Následně pak došlo k poměrně dynamickému hospodářskému oživení, které však bylo v několika případech přerušeno makroekonomickou nestabilitou a vynucenou stabilizační politikou. V posledních letech byl ve většině zkoumaných zemí obnoven dynamický hospodářský růst. V následujících podkapitolách je mapován vývoj faktorů konkurenceschopnosti. Výchozím bodem je analýza situace na konci 80. let a následně je chronologicky zkoumán vývoj dané oblasti až do současnosti. V rámci úvodní kapitoly se nejdříve zaměříme na obecnou charakteristiku vývoje námi uvažovaných zemí v průběhu daného období. Ve druhé polovině kapitoly potom stručně osvětlíme náš přístup ke studované problematice – tj. logiku celého uchopení problematiky konkurenceschopnosti.

Charakteristika zemí 10CE

Analyzovaná množina zemí (10CE) se skládá ze tří skupin. Za prvé jsou to středoevropské země (Česko, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko), za druhé pobaltské země (Estonsko, Lotyšsko, Litva) a za třetí balkánské země (Rumunsko a Bulharsko). Toto geografické členění má i svoji ekonomickou logiku, protože země z jedné geografické skupiny spojovala i řada podobností ve výchozích ekonomických podmínkách a v průběhu ekonomické i společenské transformace.

Tabulka č. 1: Velikost ekonomik 2007

země	HDP celkem (mil. EUR, b.c.)	počet obyvatel (tis.)	HDP na hlavu (EUR, b.c.)
Polsko	308,780	38,121	8,100
Česká republika	128,142	10,334	12,400
Rumunsko	120,663	21,547	5,600
Maďarsko	101,566	10,056	10,100
Slovensko	55,049	5,397	10,200
Bulharsko	29,108	7,660	3,800
Slovinsko	33,499	2,018	16,600
Litva	28,021	3,376	8,300
Lotyšsko	20,029	2,276	8,800
Estonsko	15,567	1,342	11,600
CELKEM	840,424	102,127	8,229

Zdroj: Eurostat; http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136162,0_45572073&_dad=portal&_schema=PORTAL

Všechny sledované země se ve sledovaném období musely vyrovnat s dědictvím komunismu. V hospodářské oblasti patřily k nejvýznamnějším problémům ztráta kontinuity s tržním hospodářstvím, vysoká energetická náročnost produkce, technologická zaostalost, orientace vývozu na měkké trhy RVHP, odtrženost od světových trhů a deformovaná struktura cen a mezd. Neutěšená hospodářská situace vyvolala potřebu ekonomických reforem s konečným cílem přeměny hospodářství z centrálně plánovaného na tržní. Hlavními body ekonomické transformace byly cenová liberalizace, liberalizace zahraničního obchodu, privatizace, deregulace a makroekonomická

stabilizace. V některých zemích proběhla transformace rychlou šokovou metodou, v jiných reformy postupovaly pomalejším tempem, což ve většině případů vedlo ke ztrátě transformační dynamiky a makroekonomické destabilizaci.

Tyto otřesy hospodářské výkonnosti se odrazily také ve vývoji nezaměstnanosti v zemích 10CE. Tento vývoj silně kontrastoval s obdobím plné zaměstnanosti centrálně plánovaných ekonomik. Nezaměstnanost se tak v řadě případů regionálně koncentrovala a rekvalifikace pracovníků se ukázala jako poměrně složitá. V důsledku vzniku nezaměstnanosti a dynamických společenských změn se zvýšila a změnila úloha sociální politiky. Míra příjmové a majetkové nerovnosti se začala v těchto zemích dynamicky zvyšovat, což vyvolalo potřebu účinně zacílené sociální politiky. Hlavními výzvami pro sociální politiku bylo vyrovnat se s růstem počtu příjemců sociálních služeb, změnit plošně působící systém na adresně zacílený a nutnost reformem důchodového a zdravotního systému.

Výrazné nároky na společnosti daných zemí představovala restrukturalizace hospodářství. Řada průmyslových podniků a zemědělských producentů čelila nutnosti útlumu starých a přechodu na nové výroby, což bylo spojeno s řadou problémů, protože po desetiletích socialistického hospodářství byly trhy výrobních faktorů charakteristické nízkou flexibilitou. Situaci sice ulehčoval dynamicky vznikající soukromý sektor a postupně se rozšiřující segment zahraničních firem, v řadě případů však bylo nutné strukturální přizpůsobení brzděno nedůslednou privatizací státních podniků, měkkým úvěrováním či přímou státní pomocí ztrátovým podnikům v zájmu sociálního smíru či jiných politických cílů.

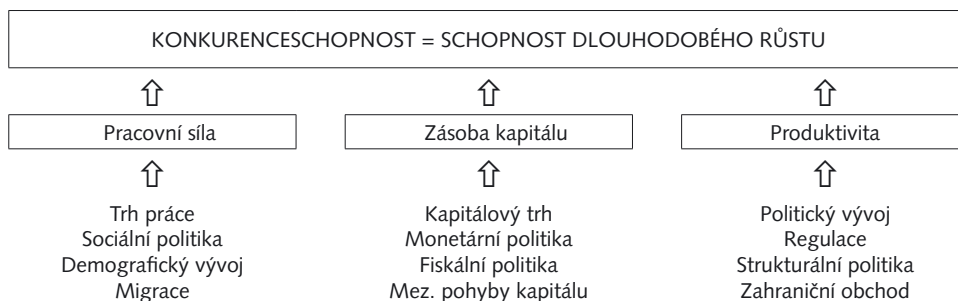
V prvních letech hospodářské transformace byla hlavní pozornost hospodářské politiky zaměřena na makroekonomickou stabilizaci s cílem zvládnutí důsledků hospodářského poklesu a růstu nezaměstnanosti a inflace. S postupem času se pozornost začala přesouvat k institucionálním problémům. Ukázalo se, že samotné odstranění centrálního plánování a provedení základních liberalizací ještě není dostatečnou zárukou pro vznik úspěšně fungujícího tržního hospodářství. Pozornost se obrátila k institucím důležitým pro kvalitní fungování tržní ekonomiky. Významným parametrem úspěšnosti fungování těchto ekonomik byl stupeň politické kultury těchto zemí. Zatímco v současnosti se i v důsledku evropské integrace tyto země blíží standardní úrovni demokracie, během transformačního období si řada z nich prošla obdobím, kdy politický systém byl zatížen silnou mírou autoritářství. Výrazným problémem politické kultury těchto zemí zůstává korupce a klientelismus, které v některých z nich silně zakořenily a snižují efektivnost i důvěru ve veřejnou správu. Dalším institucionálním determinantem hospodářského vývoje byla vymahatelnost práva, determinovaná účinností a délkou soudních řízení především v obchodních sporech. Také míra korupce v některých zemích, především pak v oblasti zadávání veřejných zakázek, dosáhla alarmujících rozměrů. Celá řada těchto problémů se začala řešit teprve v souvislosti s přípravou na vstup do evropských struktur.

Zásadním ukazatelem i měřítkem úspěšnosti hospodářského vývoje je hospodářská výkonnost jednotlivých zemí. Tyto země dosáhly výrazně odlišných úspěchů v hospodářském výkonu. Lišily se jednak silou počátečního poklesu, kdy k nejhůře postiženým patřily především pobaltské a balkánské země. I v dalším vývoji se některé země nevyhnuly dalším výrazným poklesům hospodářské aktivity vyvolané obvykle nutností stabilizace hospodářství v důsledku makroekonomických nerovnováh. Na druhé straně byly tyto propady hospodářského výkonu do určité míry kompenzovány dynamickým růstem těchto zemí v konjunkturálních fázích hospodářského cyklu. Díky integračním tendencím a blízkosti vyspělých trhů EU mají tyto země předpoklady pro úspěšnost ekonomickou konvergenci ke starým zemím EU. Vývoj v jednotlivých zemích je zpracován v následujících kapitolách. Ještě předtím je ovšem potřeba seznámit čtenáře s logikou našeho uchopení problematiky konkurenceschopnosti.

Faktory konkurenceschopnosti

V rámci ekonomické literatury můžeme nalézt velké množství přístupů k problematice konkurenceschopnosti. Tato publikace vychází z premisy, že výrazem konkurenceschopnosti je schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého ekonomického růstu. Faktory, které determinují dlouhodobý ekonomický růst jsou proto i faktory konkurenceschopnosti ekonomiky.

I přístupů k analýze faktorů dlouhodobého ekonomického růstu je celá řada. V souladu s ekonomickou teorií můžeme faktory působící na ekonomický růst rozdělit do tří skupin podle toho, zda ovlivňují akumulaci lidského kapitálu, akumulaci fyzického kapitálu nebo celkovou produktivitu výrobních faktorů. Schématicky můžeme náš přístup znázornit následujícím způsobem.

Dílcím vazbám se věnují jednotliví autoři v rámci následujících podkapitol. Na tomto místě proto pouze shrnujeme základní vazby dílčích faktorů na ekonomický růst.

Pracovní síla

Na objem a efektivitu užití výrobního faktoru práce působí řada dílčích vlivů. My se v rámci kapitoly budeme věnovat těm, které považujeme za stěžejní. Zaměříme se na demografický vývoj, efektivitu trhů práce, uplatňovanou sociální politiku a na spojení trhů práce se zahraničím – čili migraci.

Efektivita trhů práce

Významným faktorem hospodářského růstu je efektivnost fungování trhu práce. Efektivně fungující trhy práce zajišťují pružné přizpůsobení šokům, které vznikají v reálné ekonomice. Pokud trhy práce nejsou dostatečně pružné schopny absorbovat demografické, strukturální či cyklické výkyvy, potom dochází k suboptimálnímu využívání výrobního faktoru práce a dochází buď ke vzniku nezaměstnanosti nebo k poklesu míry pracovní participace. Významná je především mobilita na trhu práce, které může vyrovnávat regionální disparity v poptávce a nabídce práce a zvyšovat tak efektivitu alokace na trhu práce.

Významným parametrem pružnosti na trhu práce je legislativa upravující ochranu pracovních míst. V řadě zemí, je přílišná legislativní ochrana zdrojem nízké flexibility na trhu práce, kdy zaměstnavatelé z obavy před dodatečnými náklady v případě rušení pracovního místa snižují dynamiku tvorby nových pracovních míst. Přemrštěná ochrana pracovních míst pak vede k situaci, kdy firmy nejsou ochotny na sebe brát dostatečně velká rizika spojená s novými a neznámými projekty, protože v případě neúspěchu jsou zatíženy příliš velkými výstupními náklady.

Sociální politika

Dalším faktorem, který ovlivňuje objem i kvalitu pracovní síly, je sociální politika. Při vhodném nastavení by sociální politika měla přispívat k efektivnímu využití dostupné pracovní síly. V rámci pozitivních dopadů můžeme jmenovat především opatření aktivní politiky zaměstnanosti zaměřené na podporu investic k vytvoření nových pracovních míst, tj. zvětšování objemu pracovní síly. Sociální politika ovšem může přinášet i negativa spojená s efektivností vynakládaných prostředků na sociální výdaje a s motivací pracovní síly.

Demografický vývoj

Determinujícím faktorem vlivu demografického vývoje na růst je věková skladba populace. V řadě soudobých studií byl zkoumán vliv vývoje věkové skladby na hospodářský růst v dlouhém období. Výsledkem těchto snah byla identifikace souvislosti mezi věkovou skladbou populace a hospodářským růstem v podobě konceptu tzv. demografické dividendy. Tento koncept se opírá o skutečnost, že země procházejí v procesu svého vývoje tzv. demografickou transformací, což je přechod z vysokých hodnot úmrtnosti a porodnosti na nízké hodnoty těchto ukazatelů. Jedním z důsledků této transformace je vznik velké transformační generace, která po dosažení práceschopného věku snižuje míry závislosti a vytváří tak „demografickou dividendu“. Rozšířením tohoto vztahu lze pak hledat obecné souvislosti mezi výkyvy porodnosti a ekonomickým růstem.

Migrace

Podobně jako u ostatních trhů výrobních faktorů, i u faktoru práce hraje významnou úlohu napojení na ostatní země. Migrace by měla umožňovat efektivnější nakládání s výrobním faktorem, protože migrující pracovní síla může na jedné straně doplnit nedostatečnou nabídku na domácím trhu. Na straně druhé může utlumit případný přetlak pracovní síly na domácím trhu, například v případě dlouhodobě horších hospodářských výsledků spojených s nezaměstnaností. Migrace se sebou ovšem přináší i další aspekty – jedním z nich je nebezpečí emigrace kvalifikované pracovní síly, což může podvazovat ekonomický růst. A dalším jsou remittance, čili platby pracovní síly do zahraničí, které mohou být zdrojem pro ekonomický růst v přijímající zemi.

Zásoba kapitálu

Determinujícím faktorem hospodářského růstu je míra investic v ekonomice. Její vliv na výkonnost hospodářství byl prokázán řadou ekonometrických studií. Vyšší míra investic vede k vyššímu ekonomickému růstu a investice tak posouvají ekonomiku na vyšší křivku produkčních možností. Významná je však nikoliv pouze kvantita, ale i kvalita investic. Centrálně plánované ekonomiky typicky dosahovaly nízkých temp ekonomického růstu při vysokém tempu růstu investic. Možnost investování v domácí ekonomice je determinována mírou domácích úspor. Chybějící domácí úspory mohou být nahrazeny přílivem zahraničních investic, který byl výrazně přítomen v hospodářství tranzitivních ekonomik. Determinanty tohoto přílivu byly především stabilní makroekonomické prostředí, vyšší zhodnocení investic a levná pracovní síla. Zvýšit národní míru úspor mohou i cílené vládní programy zaměřené na podporu spoření, změnu penzijního systému či úpravy nastavení daňového systému.

Dále se budeme věnovat třem aspektům determinujícím efektivitu kapitálových trhů. První z nich je fungování burzy a bankovního sektoru, druhým jsou dopady fiskální politiky a třetím mezinárodní pohyby kapitálu.

Burza a bankovní sektor

Funkčnost burzy a bankovního sektoru jsou z pohledu nakládání s výrobním faktorem kapitálu zcela zásadní. Hladká přeměna úspor na investice, kterou tyto trhy zprostředkovávají, se příznivě odráží na růstovém potenciálu hospodářství. Pokud burza a banky fungují efektivně, tak jsou náklady na získání investic nízké, což přispívá k ekonomické dynamice.

Fiskální politika

Zásobu kapitálu v ekonomice ovlivňuje i vláda. Některá její opatření působí nepřímo a budeme se jim věnovat v rámci dalších podkapitol. Přímější cestou působí fiskální politika. Zásobu kapitálu v ekonomice ovlivňuje zejména příjmová stránka veřejných rozpočtů – tj. především daně. Vliv na zásobu kapitálu můžeme sledovat zejména přes míru zdanění, která ovlivňuje motivaci k úsporám i k investicím. Jistý vliv na zásobu kapitálu v ekonomice mají i veřejné výdaje, a to zejména ve vztahu s veřejnými příjmy, tedy ve spojitosti se stavem veřejných rozpočtů.

Mezinárodní pohyb kapitálu

Efektivitu nakládání s kapitálem ovlivňují i mezinárodní kapitálové transakce (zachycené v rámci finančního účtu platební bilance). Pohyby kapitálu zajišťují lepší alokaci úspor do produktivnějších výrobních aktivit a zároveň zajišťují kapitál v situaci, kdy je ho v ekonomice nedostatek. Pohyby kapitálu by tak měly přispívat k ekonomickému růstu. Za nejužší je mezi ekonomy považována vazba od přímých zahraničních investic, nicméně podobnou roli mohou hrát i ostatní položky finančního účtu.

Produktivita

Třetím námi sledovaným faktorem růstu je souhrnná produktivita využití výrobních faktorů – čili faktory s dopadem na intenzivní ekonomický růst. V ekonomické teorii můžeme opět nalézt širokou škálu různých aspektů, o nichž se autoři domnívají, že efektivitu nakládání s výrobními faktory ovlivňují. My se na následujících stranách budeme věnovat některým z nich – politické stabilitě, kvalitě regulace, strukturální politice a zahraničnímu obchodu.

Politika

Schopnost hospodářství dosahovat ekonomického růstu je závislá také na kvalitě vlády. Pro fungování ekonomiky a pro dosažení hospodářského růstu je významná míra politických, občanských a ekonomických svobod. Vyšší míra demokracie pozitivně ovlivňuje schopnost ekonomiky dosáhnout hospodářského růstu. Studie zaměřené na tento typ zkoumání prokázaly tento typ korelace.

Regulace

Prostor pro regulaci ekonomiky vzniká tam, kde trh selhává a není schopen zajistit optimální alokaci zdrojů. Stát v současnosti zasahuje do fungování ekonomiky v řadě oblastí – obecné úloze státu v hospodářství, regulaci cen, regulaci hospodářské soutěže, podmínkám pro podnikání a také obecné kvalitě uplatňované regulace. Tyto zásahy by měly vést v obecné rovině ke zlepšení efektivitativy systému.

Strukturální politika

Vláda však neovlivňuje ekonomické prostředí jen přes regulaci. V některých případech se snaží do systému aktivně zasáhnout pomocí strukturální politiky. Názory na strukturální politiku se různí, protože zásah do ekonomického systému s sebou přináší vedle pozitiv (například udržení zaměstnanosti) i negativa v podobě pokřivení alokace a tím i omezení efektivity celého systému.

Mezinárodní obchod

Otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu umožňuje snadné a rychlé šíření informací, inovací a znalostí, což ekonomice umožňuje rychle přebírat a adaptovat se na novinky v oblasti technického pokroku. Vedle toho přispívá zahraniční obchod ke specializaci a dělbě práce, což jsou obecně cesty vedoucí k vyšší efektivitě ekonomického systému. Řada studií se snažila identifikovat vztah mezi svobodou obchodu a mírou ekonomického růstu.

Závěr

K zásadním předpokladům hospodářského růstu v dlouhém období patří akumulace lidského a fyzického kapitálu a celková produktivita jejich využívání. Na akumulaci lidského kapitálu působí demografický vývoj populace, funkčnost trhu práce a dobře fungující vzdělávací systém. Na akumulaci fyzického kapitálu pak příznivě ovlivňuje efektivita přeměny úspor na investice v rámci bankovního sektoru a na burze a také příliv zahraničního kapitálu. Pokud trhy práce a kapitálu fungují efektivně, pomáhají šířit inovace a efektivní výrobní metody. Dále pak umožňují realokovat kapitál a práci, která uvízla ve ztrátových podnicích. V institucionálním prostředí jsou významné instituce a politiky, které podporují flexibilitu a konkurenci na mikroekonomických trzích.

1.1. Srovnání základních makro-ekonomických ukazatelů

Kapitola si klade za cíl analyzovat vývoj středo a východoevropských ekonomik v průběhu transformačního období – tj. od roku 1990 do současnosti. Její náplní jsou zpracovaná data pro základní makroekonomické ukazatele. Kapitola tak vytváří prostor pro autory následujících kapitol, kteří analyzují jednotlivé faktory hospodářského růstu.

Analýza se týká zemí, které vstoupily do EU v roce 2004 a 2007. Konkrétně se jedná o následující země: Českou republiku, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Bulharsko a Rumunsko. Těchto deset zemí budeme v následujícím textu označovat jako 10CE. Z praktických důvodů budeme země rozdělovat na skupiny. Na některých místech použijeme rozdělení na první a druhou skupinu – v první skupině jsou země středoevropské – tj. ČR, SR, Polsko, Maďarsko a Slovinsko. A ve druhé skupině ostatní země z desítky. Na jiných místech budeme ovšem skupinu 10CE dělit dle vybraných charakteristik.

V textu se budeme věnovat čtyřem základním makroekonomickým ukazatelům – hrubému domácímu produktu, inflaci, nezaměstnanosti a vybraným ukazatelům indikátorům vnější (ne) rovnováhy.

Při zpracování textu jsme naráželi na pochopitelný problém s daty. Dle našeho názoru pouze EBRD poskytuje víceméně komplexní statistiky daného období, nicméně v některých případech jsme čerpali i z jiných zdrojů. Zejména v analýze úvodní fáze transformace je potřeba k uváděným datům přistupovat obezřetně. Statistiky z této doby se mohou dle jednotlivých zdrojů velmi významně (řádově) lišit. Dodatečné problémy navíc vznikají u Slovinska a pobaltských republik z toho důvodu, že na počátku 90. let byly tyto země součástí větších státních celků – Jugoslávie, resp. Sovětského svazu, a proto pro ně statistiky nejsou vůbec dostupné.

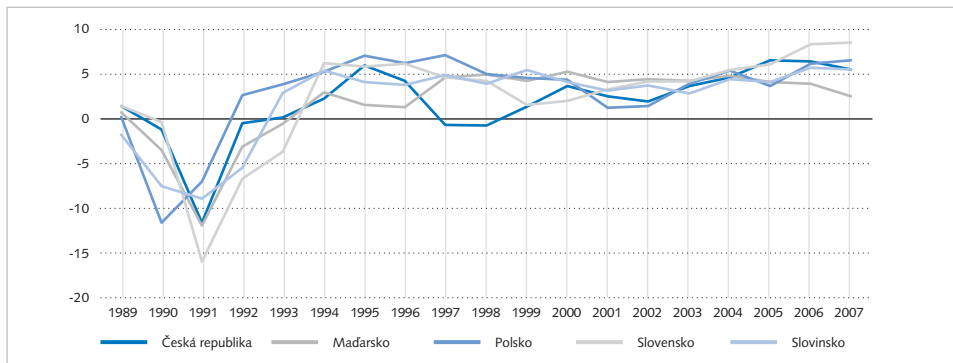
1.1.1. HDP v zemích 10CE

V rámci první podkapitoly se zaměříme na vývoj hrubého domácího produktu z různých úhlů pohledu. Nejdříve se budeme věnovat tempu růstu, následně se pozastavíme u kumulovaného vývoje produktu v průběhu celé transformace, absolutní velikosti HDP a HDP na osobu.

1.1.1.1. Růst HDP

Základním makroekonomickým ukazatelem je vývoj hrubého domácího produktu. První dva grafy nám zachycují vývoj tohoto ukazatele pro země 10CE od konce 80. let do současnosti.

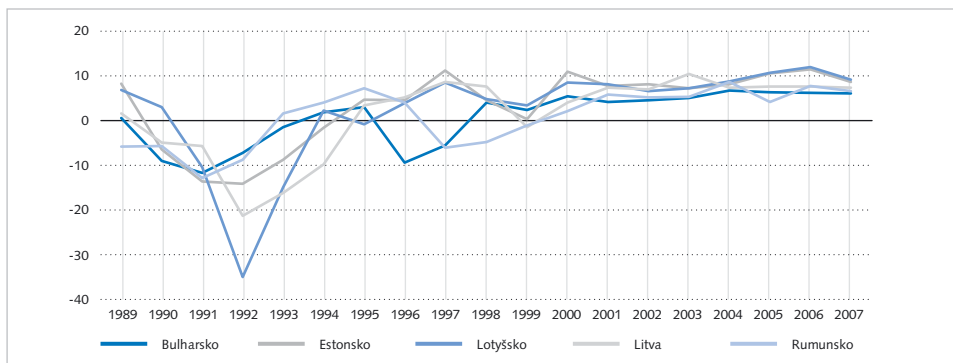
Graf č. 1: Meziroční změny HDP v první skupině zemích 10CE (1989–2007)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Grafy ukazují, že na konci 80. let ještě některé z ekonomik střední a východní Evropy dosahovaly kladných temp ekonomického růstu. Na počátku 90. let se však žádná ze zemí nevyhnula transformační recesi. Délka a hloubka propadu se výrazně lišily (viz následující podkapitola analyzující kumulovaný vývoj HDP). Spíše menší pokles zaznamenaly země první skupiny – tj. země střední Evropy. Velmi hluboký propad proti tomu nastal zejména v Litvě a Lotyšsku.

Graf č. 2: Meziroční změny HDP ve druhé skupině zemích 10CE (1989–2007)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Někteří ekonomové však poukazují na skutečnost, že pokles výkonu v první fázi transformace pravděpodobně nebyl tak vysoký, jak uvádí oficiální statistické ukazatele (například Myant, 2003; CERGE, 1999 nebo Krkoška, 1999). Pro svoje tvrzení uvádí několik argumentů – předchozí komunistický režim nadhodnocoval své výsledky (respektive podniky chtěly ukázat jak plní plán – například Myant, 2003); statistický úřad (podobně jaké ostatní subjekty v ekonomice) nebyl

připraven na novou situaci a jen obtížně získával informace o vývoji soukromého sektoru; tržní subjekty se snažily vyhnout se placení daní a proto snižovaly vykazované výkony (tuto skutečnost můžeme chápat v kontextu existence a případného rozšiřování šedé či černé ekonomiky – například Åslund, Boone a Johnson, 2001); a vykázaná inflace byla pravděpodobně vyšší než „skutečný“ růst cen, což se projevilo podhodnocením reálného výkonu ekonomiky.

Myant (2003) dále uvádí, že někteří ekonomové upozorňovali na skutečnost, že i když došlo k poklesu výkonu, bohatství ve společnosti se nesnížilo. Centrální plánování znamenalo plýtvání, neefektivitu a zbytečnou produkci (výroba ležáků). Velice rychle také došlo k eliminaci front a prodávané zboží bylo kvalitnější.

Země se postupně vymaňovaly z transformační krize a v roce 1995 již všechny (až na Lotyšsko) dosahovaly kladného tempa ekonomického růstu. V následném období se tempa růstu postupně stabilizovala na relativně vysoké úrovni, ale některé země se nevyvarovaly dalších recesí a nebo alespoň výrazných zbrždění tempa růstu. Hluboké krize zasáhly v druhé polovině 90. let Bulharsko a Rumunsko a pokles HDP zaznamenala i Česká republika. V Litvě a Estonsku došlo k výraznému zbrždění tempa růstu či dokonce recesi v roce 1999.

V novém tisíciletí dosahovaly obecně vyššího tempa růstu zejména pobaltské země. Země střední Evropy proti tomu rostly relativně méně. Tato skutečnost dle našeho názoru odráží zejména rozdíly ve výchozí ekonomické úrovni (viz další podkapitoly) a také skutečnost, že více rostly země, které byly nejvíce zasaženy transformační recesí.

Ke zvýšení tempa růstu HDP dochází u většiny zemí po vstupu do Evropské Unie, tak jak máme zachyceno v následující tabulce.

Tabulka č. 2: Průměrné tempo růstu HDP (v %)

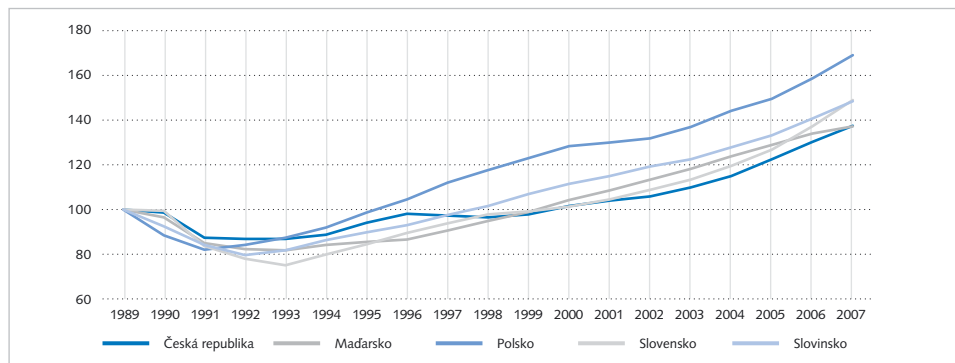
	průměr 2000–2004	průměr 2005–2007
Česká republika	3,2	6,1
Estonsko	8,3	10,1
Litva	7,1	7,4
Lotyšsko	7,8	10,5
Maďarsko	4,5	3,5
Polsko	3,2	5,4
Slovensko	3,8	7,6
Slovinsko	3,6	5,1

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

1.1.2. Kumulované výsledky HDP

Následující grafy zachycují propad HDP spojený s transformační recesí. Vidíme, že transformační recese měla opravdu velmi rozdílný průběh. Země střední Evropy byly zasaženy relativně málo – jejich HDP se většinou nesnížilo na méně než 80 % před-krizového stavu a došlo k relativně rychlé obnově ekonomik.

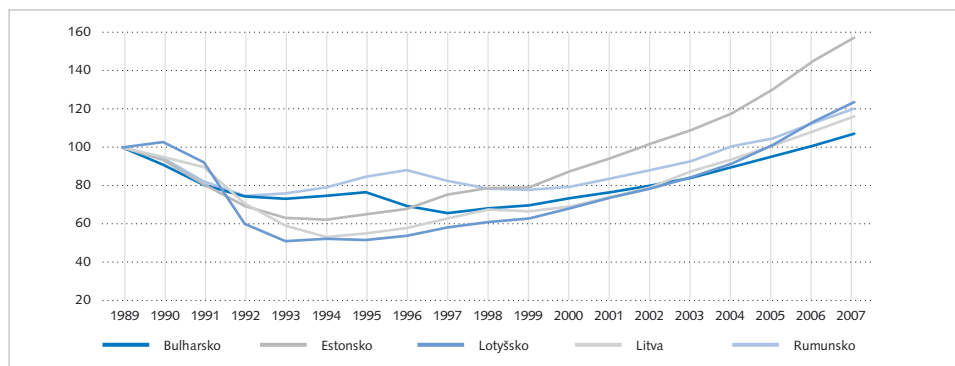
Graf č. 3: Kumulované výsledky HDP v první skupině 10CE (1989–2007)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008), vlastní výpočty

Naproti tomu země bývalého SSSR byly krizí zasaženy velmi intenzivně. HDP se v případě Lotyšska a Litvy snížilo téměř o 50% a v případě Estonska téměř o 40%. Bulharsko sice nezaznamenalo tak výraznou transformační recesi jako pobaltské země, ale z grafu je velmi dobře patrna další krize ve druhé polovině 90. let a podobný vývoj můžeme vidět i v případě Rumunska.

Graf č. 4: Kumulované výsledky HDP ve druhé skupině 10CE (1989–2007)

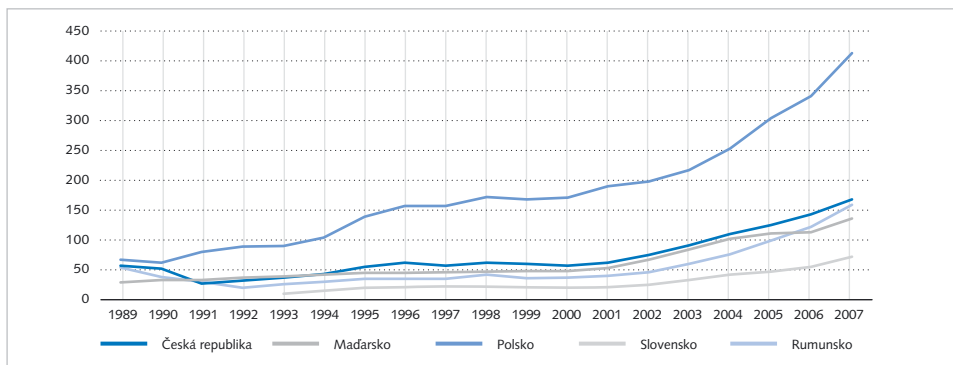
Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008), vlastní výpočty

Jako první se z analyzovaných zemí dostalo na předkrizovou úroveň Polsko a to již v roce 1995. Z grafů je dále patrné, že přibližně od roku 1999 již všechny uvažované země rostou a postupně se jim dařilo překonat výchozí stav ekonomiky. Jako poslední (až v roce 2006) se na předkrizovou úroveň dostalo Bulharsko. Z grafů je také zřejmé, že nejlepších výsledků v rámci tohoto ukazatele dosáhly Polsko a Estonsko, které v polovině první dekády nového tisíciletí již o polovinu překročily HDP z konce 80. let.

1.1.3. Ekonomická síla

Jaká byla a je absolutní velikost HDP jednotlivých uvažovaných zemí? Následují grafy zachycující vývoj HDP jednotlivých zemí vyjádřený v amerických dolarech. Pro naše potřeby skupinu 10CE v tuto chvíli rozdělíme na země velké a střední velikosti a země malé. V grafech můžeme vidět počáteční propad objemu HDP, který byl spojen nejen s transformační recesí, ale i s devalvacemi, které země na počátku transformace uskutečnily.

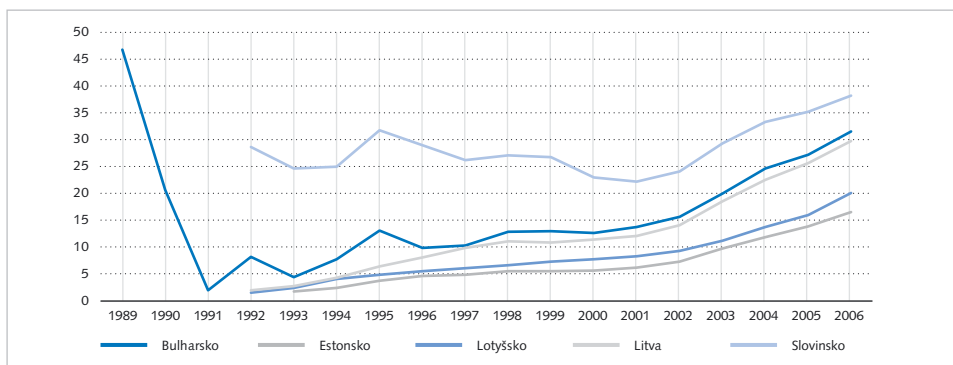
Graf č. 5: Absolutní velikost HDP dle směnného kurzu (miliardy dolarů) u středně velkých zemí 10CE

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Mezi středně velké země můžeme zařadit Českou republiku, Maďarsko a Rumunsko, které jsou svou velikostí zhruba srovnatelné. Polská ekonomika je pochopitelně výrazně (téměř trojnásobně) větší než tyto tři země.

Graf č. 6: Absolutní velikost HDP dle směnného kurzu (miliardy dolarů) u menších zemí 10CE

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Ekonomiky pobaltských zemí, Bulharska a Slovinska dosahují v současnosti jen něco mezi 15 a 40 miliardami dolarů a jejich ekonomická síla je proto relativně malá. Za pozornost stojí dramatický propad objemu HDP, ke kterému došlo v průběhu transformační recese v Bulharsku.

Dobrá ekonomická výkonnost posledních let se pochopitelně promítá i do ekonomické síly jednotlivých zemí, která se trvale zvyšuje.

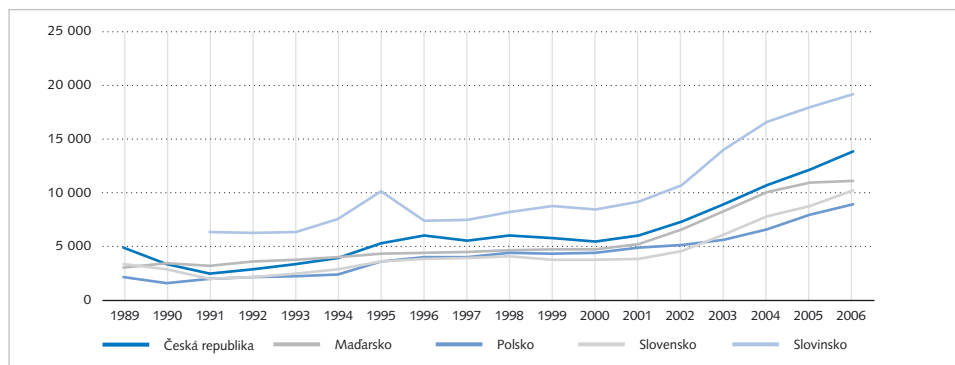
1.1.4. HDP na osobu

K ukazateli ekonomické úrovně můžeme přistoupit několika způsoby. My se nejdříve zaměříme na HDP na osobu dle směnného kurzu, následně budeme uvažovat HDP na osobu dle parity kupní síly a v závěru podkapitoly srovnáme ekonomickou úroveň analyzovaných zemí s průměrem eurozóny.

I v ukazateli HDP na osobu se bohužel plně projevuje nedostatek dat z období, kdy pobaltské země a Slovinsko byly součástí vyšších celků.

Vývoj HDP na osobu dle směnného kurzu máme zachycen v následujících grafech. Na zemích, k nimž jsou data dosažitelná, vidíme propad ekonomické úrovně v prvních letech transformace.

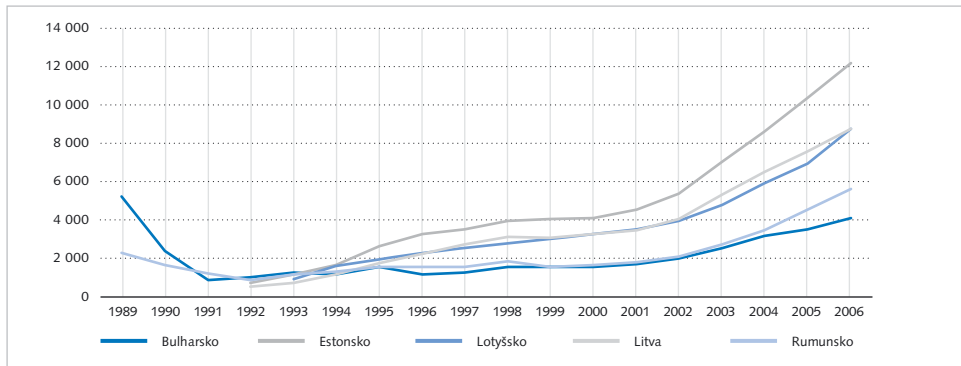
Graf č. 7: Vývoj HDP na osobu dle směnného kurzu v první skupině zemí 10CE (1989–2007) v amerických dolarech

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Propad zaznamenáváme u všech zemí, ale opět jsou patrné výrazné rozdíly. K velmi malému poklesu došlo zejména v Maďarsku, kde se projevila skutečnost, že nedošlo k výrazné devalvaci forintu. Oproti tomu země, které v rámci šokové terapie na počátku transformace uskutečnily výrazné devalvace zaznamenaly také poměrně významné poklesy HDP na osobu dle směnného kurzu.

Graf č. 8: Vývoj HDP na osobu dle směnného kurzu ve druhé skupině zemí 10CE (1989–2007) v amerických dolarech

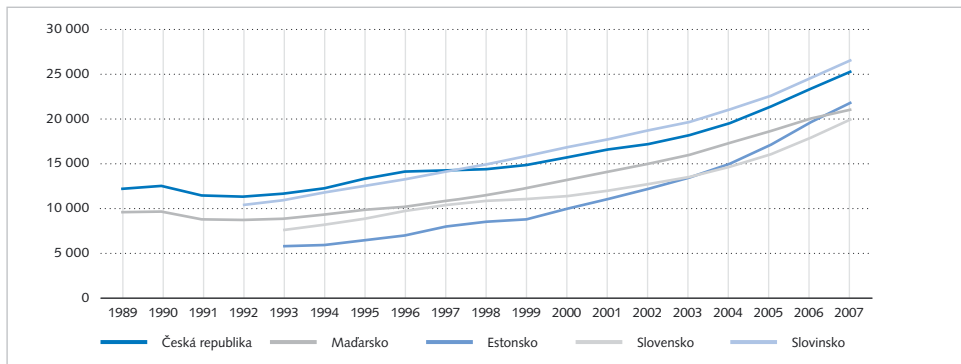

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Vidíme také, že nejvyšší ekonomickou úroveň z uvažovaných zemí mělo po celé období s výrazným nárůstem Slovinsko, následované Českou republikou. Velmi výrazné zlepšení zaznamenalo Estonsko. Ale i další země (zejména v novém tisíciletí) výrazně rostou. Nejslabších výsledků dle tohoto ukazatele dosahovaly Bulharsko a Rumunsko, jejichž ekonomická úroveň poklesla na počátku transformace a následně stagnovala na nízké úrovni.

Druhý způsob měření HDP na osobu je dle parity kupní síly. Vývoj dle tohoto ukazatele zachycují následující grafy. Skupinu 10CE jsme v tomto případě rozdělili na země relativně chudší a bohatší.

Graf č. 9: Vývoj HDP na osobu dle parity kupní síly ve vybraných zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech

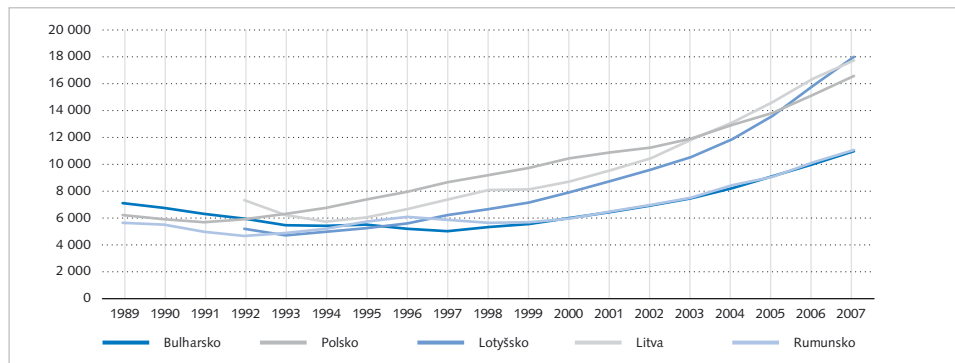

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database, URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Z grafů je patrné, že propad HDP na osobu dle parity kupní síly nebyl zdaleka tak výrazný jako pokles samotného HDP nebo HDP na osobu dle směnného kurzu. HDP na osobu se dle parity v některých zemích snížilo, ale u většiny následoval výrazný růst. Nejvyšší životní úroveň je (dle tohoto ukazatele) v současnosti ve Slovinsku, které v průběhu transformace předhonilo Českou republiku. Velmi rychlý růst byl zaznamenán opět u Estonska, kterému předhonilo jak Slovensko tak i Maďarsko.

Obecně však můžeme konstatovat, že ukazatel ekonomické úrovně dle parity kupní síly se pro všechny země od roku 1990 výrazně zlepšil. Relativně nejslabší výsledky dosahují Bulharsko s Rumunskem.

Graf č. 10: Vývoj HDP na osobu dle parity kupní síly ve vybraných zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Na ekonomickou úroveň se můžeme podívat i optikou, která bude zahrnovat průměr zemí EU. Následující tabulka zachycuje HDP na osobu dle parity kupní síly jako procento průměru zemí eurozóny.

Tabulka č. 3: Vývoj HDP na osobu dle parity kupní síly v zemích 10CE (1989–2007); eurozóna = 100

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulharsko	34,0	31,3	28,8	27,6	26,4	24,0	22,7	23,4	23,3	23,9	24,7	25,9	27,3	28,9	30,6	31,9	33,4
ČR	61,6	59,3	61,4	62,4	63,8	65,4	64,6	63,5	62,3	62,5	63,4	64,3	66,4	68,4	71,9	74,5	77,1
Estonsko	–	–	30,6	30,4	31,1	32,4	36,3	37,7	36,9	39,8	42,3	45,7	49,1	52,6	57,6	62,7	66,5
Litva	–	38,4	32,8	29,3	28,9	30,8	33,4	35,7	34,2	34,6	36,6	39,0	43,1	45,9	49,1	52,1	54,0
Lotyšsko	–	27,2	24,9	25,4	25,2	26,0	28,2	29,4	30,0	31,3	33,5	35,8	38,6	41,5	45,7	50,3	54,8
Maďarsko	47,4	45,7	46,8	47,6	47,4	47,3	49,2	50,9	51,4	52,5	53,9	56,2	58,6	60,7	62,7	63,8	64,0
Polsko	30,6	31,0	33,2	34,4	35,3	36,8	39,2	40,5	40,9	41,5	41,6	42,0	43,5	45,3	46,5	48,2	50,5
Rumunsko	26,8	24,4	25,7	26,5	27,4	28,2	26,4	24,9	23,9	23,7	24,8	26,1	27,5	29,5	30,5	32,2	33,7
Slovensko	–	–	40,1	41,7	42,4	44,9	47,1	48,0	46,5	45,3	46,0	47,6	49,5	51,4	53,9	57,0	60,9
Slovinsko	–	54,4	57,8	60,0	60,1	61,3	64,0	65,6	66,6	67,0	67,9	70,0	71,7	73,9	75,9	78,2	80,9
Eurozóna	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008), vlastní výpočet

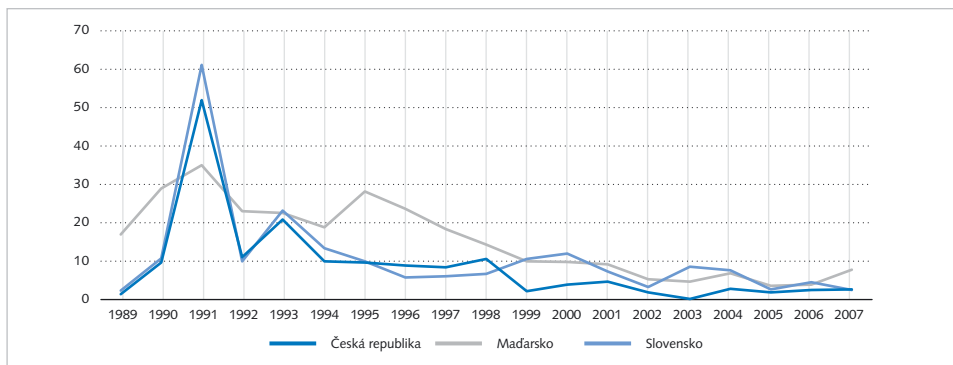
Z omezených dat, která máme k dispozici můžeme vidět,¹ že většina z analyzovaných zemí se minimálně od poloviny 90. let přibližuje svou ekonomickou úrovní zemím eurozóny. Dochází tedy ke konvergenci, ale úroveň přesto zůstává (mimo Slovinsko a ČR) jen mezi 50–70% eurozóny. Odlišná je situace u Bulharska a Rumunska, které se na úroveň z počátku transformace dostávají až v posledním období a ekonomická úroveň zůstává jen na přibližně 30% průměru zemí eurozóny.

¹ Eurostat například uvádí HDP na osobu až od poloviny 90. let.

1.1.5. Inflace v zemích 10CE

Druhým ze základních makro-ukazatelů, které sledujeme je míra inflace. Vzhledem k odlišnému vývoji v jednotlivých zemích i v jednotlivých obdobích zachytíme vývoj v několika grafech. Na velkých rozdílech se podepsala zejména počáteční liberalizace cen, která v některých případech vedla k dramatickému cenovému vývoji.

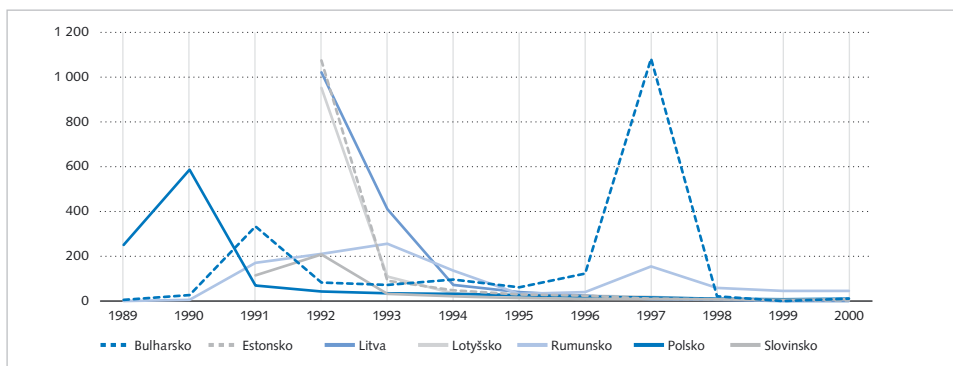
Graf č. 11: Meziroční změny indexu spotřebitelských cen v zemích střední Evropy (1989–2007), v %

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Vidíme, že ve střední Evropě – konkrétně v ČR, SR a Maďarsku došlo k vzestupu cenové hladiny zejména v roce 1991. Následně se vývoj poměrně rychle stabilizoval a meziroční inflace se relativně záhy začala pohybovat okolo 10%. V ostatních zemích ze skupiny 10CE byl vývoj cen podstatně dramatictější, jak můžeme vidět v následujícím grafu.

Graf č. 12: Meziroční změny indexu spotřebitelských cen ve vybraných zemích 10CE (1989–2000)

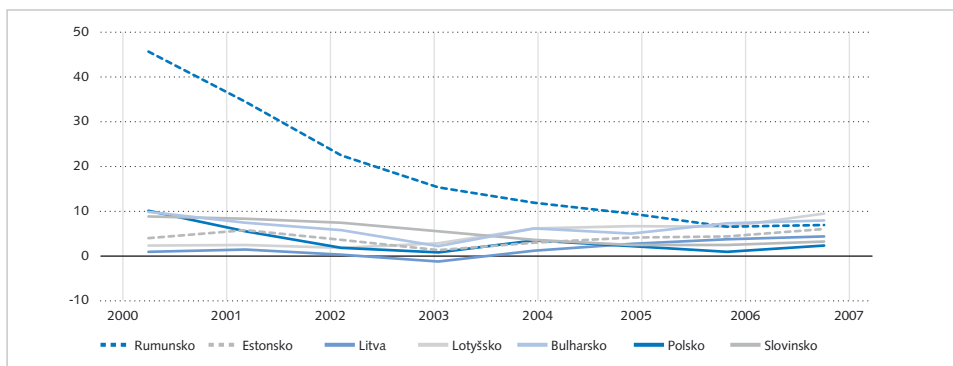

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Z grafu je patrné, že v první fázi transformace měly všechny ostatní země meziroční růst spotřebitelských cen vyšší než 200%. V Pobaltských ekonomikách se inflace pohybovala dokonce okolo 1 000%. Do roku 1995 se situace ve všech uváděných zemích relativně stabilizovala a meziroční inflace se pohybovala v řádu desítek procent.

Ve druhé polovině 90. let se situace ve většině zemí dále uklidňovala, ale Bulharsko zasáhla hyperinflace. V roce 1997 se index spotřebitelských cen zvýšil o více jak 1 000%. Problémy se stabilizací cen mělo i Rumunsko. Jeho problémy sice ani zdaleka nedosahovaly problémů Bulharska, ale následná desinflace trvala podstatně delší dobu.

Graf č. 13: Meziroční změny indexu spotřebitelských cen ve vybraných zemích 10CE (2000–2007)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

V novém tisíciletí se meziroční růst spotřebitelských cen ve všech zemích (mimo Rumunsko) trvale pohybuje v rámci jednociferných hodnot. Což můžeme vidět v předchozím grafu.

Pokud budeme hodnotit růst cen v celém období, pak nejnižší vzestup cenové hladiny zaznamenala Česká republika následovaná Slovenskem. O čemž vypovídá následující tabulka. Nicméně i v těchto zemích se cenová hladina zvýšila na čtyř resp. téměř šestinásobek původního stavu.

Tabulka č. 4: Kumulovaný růst indexu spotřebitelských cen v zemích 10CE v období 1990–2007

	1990	1991	1992	1995	1997	2000	2003	2007
Bulharsko	100	434	789	4 341	114 410	154 751	179 922	232 386
Česká republika	100	152	169	246	290	341	364	402
Estonsko	–	100	1 176	4 253	5 822	6 761	7 507	8 907
Litva	–	100	1 121	13 740	18 644	19 945	20 054	22 565
Lotyšsko	–	100	1 051	3 736	5 492	6 382	6 859	9 064
Maďarsko	100	135	166	310	453	625	753	933
Polsko	100	170	244	557	767	1 013	1 098	1 200
Rumunsko	100	270	839	9 353	33 077	111 816	212 341	296 703
Slovensko	100	161	177	272	306	404	486	574
Slovinsko	100	215	661	1 206	1 437	1 794	2 208	2 480

Poznámka: hodnoty indexu pro pobaltské země v roce 1990 nejsou známy.

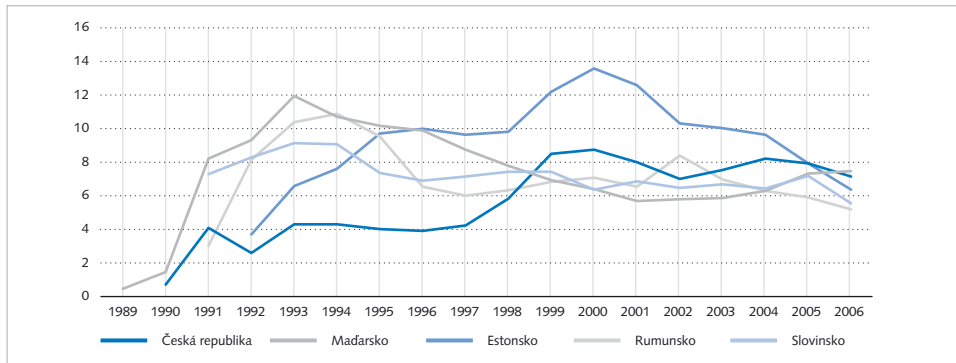
Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008), vlastní výpočty

Nejvyšší kumulovaný nárůst cen v transformaci zaznamenalo Rumunsko spolu s Bulharskem, a to v důsledku zmiňovaných problémů ve druhé polovině 90. let. Pobaltské země sice trpěly hyperinflací na počátku transformačního období. Jejich inflace se však poměrně rychle snížila na úroveň několika desítek procent a následně i na jednocifernou úroveň. V důsledku se proto jejich kumulovaná cenová hladina zvýšila podstatně méně než v Bulharsku a Rumunsku.

1.1.6. Nezaměstnanost v zemích 10CE

Dalším z ukazatelů, které budeme sledovat, je nezaměstnanost. Transformace na uvažované ekonomiky dopadla opět velmi intenzivně a v její první fázi došlo k prudkému nárůstu počtu lidí bez práce, jak je patrné z následujících grafů.

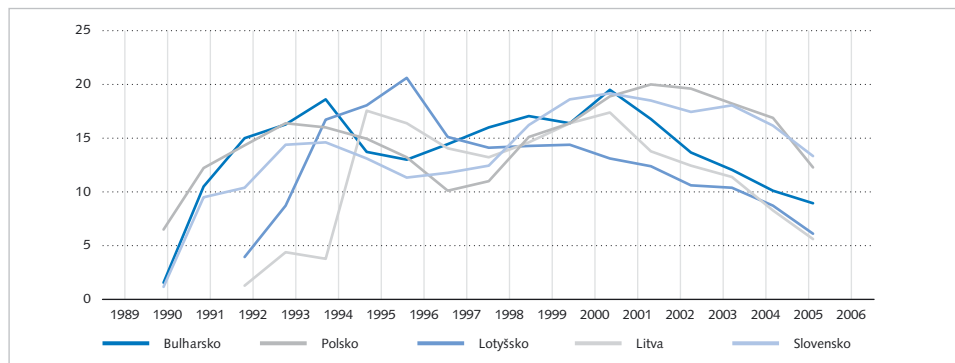
Graf č. 14: Míra nezaměstnanosti ve vybraných zemích 10CE (1990–2006), v %

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Vývoj míry nezaměstnanosti je opět výrazně rozdílný. V prvním z grafů jsou země, které trpěly v průběhu transformace relativně nižší mírou nezaměstnanosti. U Maďarska, Slovinska a Rumunska můžeme sledovat, že se nezaměstnanost prudce zvýšila v první fázi transformace, ale následně klesala. Proti tomu v ČR se nezaměstnanost zvýšila až s recesí ve druhé polovině 90. let. Estonsko zaznamenalo svůj vrchol až na počátku nového století. Ve všech těchto zemích se ovšem míra nezaměstnanosti pohybovala po většinu období pod 10%. V dalších zemích byly výsledky výrazně horší.

Graf č. 15: Míra nezaměstnanosti ve vybraných zemích 10CE (1990–2006), v %

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Ve všech zbylých zemích se nezaměstnanost v počáteční fázi transformace přiblížila 15%. Dále se pohybovala mezi 10 a 15%, aby pro většinu z této skupiny zemí došlo k dalšímu vrcholu na počátku nového tisíciletí, kdy se míra nezaměstnanosti přibližovala 20%.

Po roce 2001 nezaměstnanost ve většině zemí klesá a ve většině zemí již nedosahuje 10% pracovní síly.

Průměrnou míru nezaměstnanosti máme zachycenu v následující tabulce. Vidíme, že největší problémy s nezaměstnaností měly v průběhu transformačního období Polsko, Bulharsko, Slovensko, Lotyšsko a Litva. Jejich průměrná nezaměstnanost převyšovala 10% pracovní síly.

Tabulka č. 5: Průměrná míra nezaměstnanosti v zemích 10CE v letech 1990–2006 (v %)

	průměr
Bulharsko	14,0
Česká republika	5,6
Estonsko	9,5
Litva	11,8
Lotyšsko	12,9
Maďarsko	7,2
Polsko	15,0
Rumunsko	7,3
Slovensko	13,9
Slovinsko	7,3

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

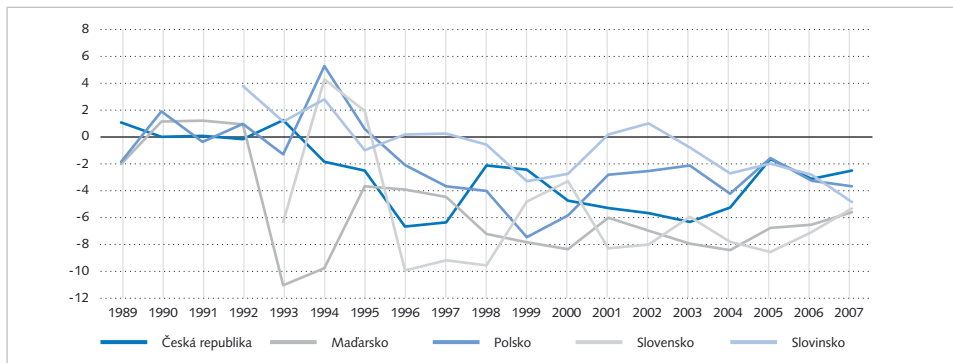
1.1.7. Charakteristiky vnější rovnováhy zemí 10CE

Poslední uvažovanou charakteristikou je vnější rovnováha. Platební bilance je z definice vyrovnaná a proto se zaměříme na některé dílčí ukazatele, které demonstrují vnější rovnováhu sledovaných ekonomik. Konkrétně budeme sledovat běžný účet platební bilance, pohyby přímých zahraničních investic a devizové rezervy.

1.1.7.1. Běžný účet platební bilance

Základní složkou platební bilance je běžný účet. Následující grafy zachycují rovnováhu běžného účtu ve vztahu k HDP jednotlivých zemí.

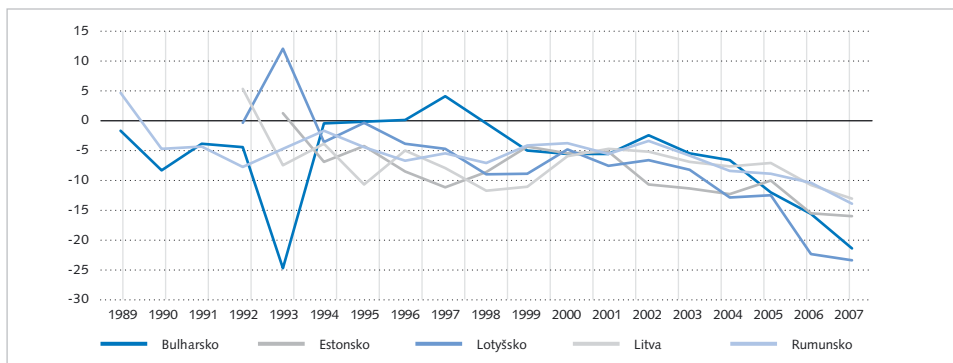
Graf č. 16: Rovnováha běžného účtu platební bilance jako procento HDP v první skupině zemí 10CE

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Z grafu první skupiny je patrné, že všechny země střední Evropy trpěly v průběhu transformace většími nebo menšími problémy s nerovnováhou běžného účtu. Schodky se ve většině času pohybovaly do 10% HDP. Jedině Slovinsko nezaznamenalo výraznější nerovnováhu. Ostatní země měly alespoň v některém období schodek běžného účtu vyšší než 6% HDP, což je někdy považováno za bezpečnou hranici.

Graf č. 17: Rovnováha běžného účtu platební bilance jako procento HDP ve druhé skupině zemí 10CE

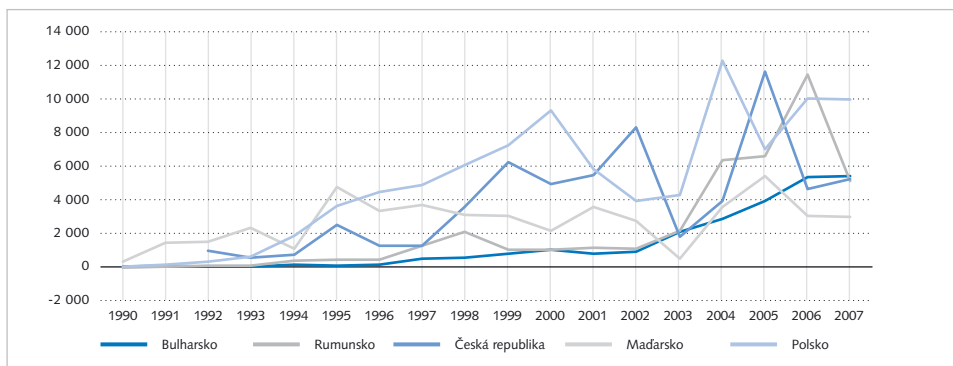
Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> (15. 2. 2008)

Ve druhé skupině zemí byly problémy se stabilitou běžného účtu výrazně větší než ve skupině první. Již v 90. letech měly všechny země až na Rumunsko schodek blížký 10% HDP. Situace se navíc začala výrazně zhoršovat po roce po roce 2002. V současnosti schodek u všech zemí druhé skupiny výrazně přesahuje 10% HDP. V extrémních případech Bulharska a Lotyšska dokonce převyšuje 20% HDP.

1.1.8. Pohyby přímých zahraničních investic

Druhou charakteristikou, kterou budeme (v rámci podkapitoly zabývající se vnější rovnováhou) sledovat, jsou pohyby přímých zahraničních investic (PZI). V konkrétní podobě použijeme dva ukazatele. První z nich je čistý příliv přímých zahraničních investic v milionech dolarů a druhý podíl čistého pohybu přímých zahraničních investic na hrubé tvorbě fixního kapitálu v procentech. Nejdříve se zaměříme na objemy PZI v dolarech, které jsou zachyceny v následujících dvou grafech.

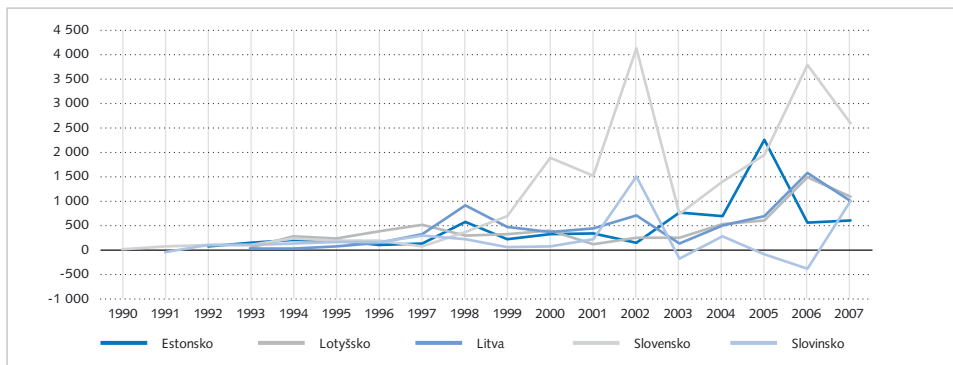
Graf č. 18: Meziroční čistý příliv přímých zahraničních investic do vybraných zemí 10CE (v milionech dolarů)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

V prvním z grafů jsou zachyceny země, ve kterých došlo k relativně většímu přílivu objemu PZI. Z grafu je zřejmé, že v úvodních fázích transformace byl čistý příliv kapitálu ve všech zemích velmi nízký. Postupně se objem začal zvětšovat. U většiny zemí však dochází k výraznému kolísání objemu.

Graf č. 19: Meziroční čistý příliv přímých zahraničních investic do vybraných zemí 10CE (v milionech dolarů)

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

U menších zemí byl objem PZI pochopitelně menší. Až do roku 1997 nepřesáhl čistý příliv v žádné ze zemí půl miliardy dolarů. A i následně zaznamenalo větší objemy jen Slovensko. Slovinsko je jediná země, která měla v několika letech čistý odliv přímých zahraničních investic.

Samotný objem PZI v dolarech je jen částečně vypovídající – význam PZI pro jednotlivé ekonomiky můžeme zachytit i jinými způsoby. Jedním z nich je podíl čistého přílivu přímých zahraničních investic na tvorbě fixního kapitálu daných ekonomik. Tento ukazatel je zachycen v následující tabulce.

Tabulka č. 6: Průměrný podíl čistého pohybu přímých zahraničních investic na hrubé tvorbě fixního kapitálu 1990–2006 (v %)

	průměr
Bulharsko	30,4
Česká republika	17,5
Estonsko	20,4
Litva	13,1
Lotyšsko	20,7
Maďarsko	27,7
Polsko	13,1
Rumunsko	14,2
Slovensko	18,6
Slovinsko	4,0

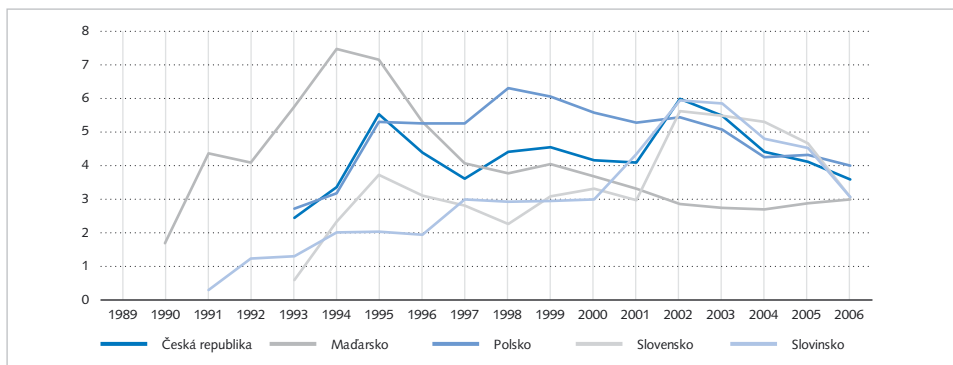
Zdroj: UNCTAD: *World Investment Report 2007, 2007*

Z tabulky je patrné, že PZI hrají v tvorbě kapitálu pro řadu ekonomik (Bulharsko, Maďarsko) velmi významnou úlohu. Poměrně malý význam PZI pro tvorbu kapitálu byl v průběhu celého období naopak zaznamenán ve Slovinsku.

1.1.9. Devizové rezervy

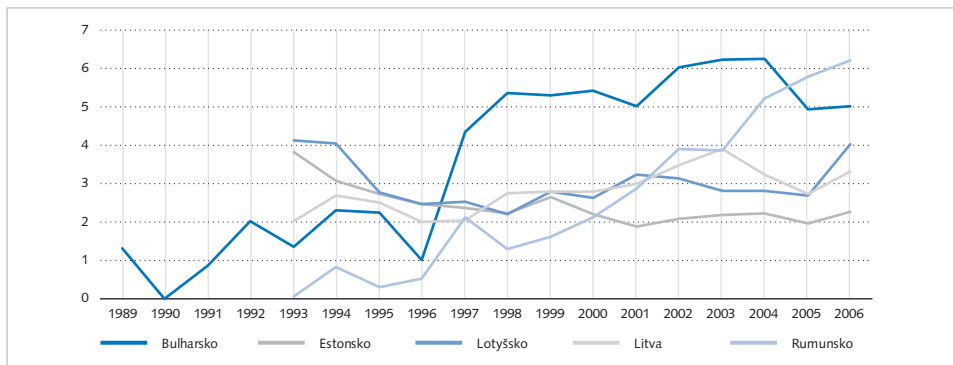
Poslední z ukazatelů, který budeme sledovat, je vývoj devizových rezerv. Z důvodu větší vypovídací schopnosti (pro naše potřeby) jsme zvolili ukazatel počtu měsíců dovozů pokrytých devizovými rezervami. Tento počet měsíců, máme zachycen v následujících grafech.

Graf č. 20: Devizové rezervy bez zlata (konec roku) u první skupiny zemí; počet pokrytých měsíců dovozů zboží a služeb

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Graf č. 21: Devizové rezervy bez zlata (konec roku) u druhé skupiny zemí; počet pokrytých měsíců dovozů zboží a služeb

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators data, URL: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (6. 2. 2008)

Údaje pro většinu ekonomik na počátku 90. let bohužel chybí. Přesto je zřejmé, že objem devizových rezerv byl v této době velmi nízký – v některých případech dokonce nulový. Postupem doby se počet měsíců dovozů pokrytých devizovými rezervami pro většinu zemí zvyšoval. V případě pobaltských zemí se však jednalo spíše o stagnaci.

U řady zemí došlo v posledních letech ke snížení uvažovaného ukazatele. Nejvyšší počet měsíců dovozů pokrytých devizovými má v současnosti Rumunsko oproti tomu nejnižší Estonsko.

1.1.10. Závěr

Na předchozích stránkách jsme se seznámili se základními makroekonomickými charakteristikami skupiny transformujících se zemí střední a východní Evropy, které vstoupily v posledních letech do EU. Sledovaným obdobím byly léta 1990–2007.

Viděli jsme, že některé charakteristiky byly podobné. Všechny země například prošly na počátku 90. let (transformační) recesí. Tato recese se však mezi zeměmi velmi významně lišila svoji hloubkou i délkou trvání. Na počátku dekády v důsledku recese poklesla i ekonomická úroveň v jednotlivých zemích. Propad byl (pochopitelně) významnější pokud HDP na osobu měříme dle směnného kurzu než dle parity kupní síly. Od poloviny 90. let se situace zlepšuje a většina ze sledovaných zemí konverguje k průměru zemí eurozóny. Nejlepší výsledky dosahuje Estonsko. Horší výsledky zaznamenáváme jen u Bulharska a Rumunska.

Inflace byla pro většinu uvažovaných zemí velmi vysoká zejména v prvním transformačním období. V této době měly všechny země mimo ČR, SR a Maďarsko meziroční inflaci vyšší než 200 % a v pobaltských ekonomikách se dokonce pohybovala okolo 1 000 %. Ve většině zemí následovala poměrně rychlá desinflace, ale Rumunsko a zejména Bulharsko zaznamenaly další období vysoké inflace ve druhé polovině 90. let. V novém tisíciletí se meziroční růstu cen ve všech zemích snížil na jednocifernou úroveň.

Nezaměstnanost byla dalším problémovým faktorem transformačního procesu. Průběh byl ovšem opět různý. V některých zemích se míra nezaměstnanosti pohybovala trvale do 10 % pracovní síly. Proti tomu země jako Polsko, Slovensko či Bulharsko měly v celém období velké procento lidí bez zaměstnání (v průměru okolo 14 %). V novém tisíciletí však dochází ke zlepšení tohoto ukazatele.

Závěrečná podkapitola se týkala vybraných ukazatelů vnější rovnováhy. Nejdříve jsme sledovali rovnováhu běžného účtu platební bilance. Viděli jsme, že prakticky všechny země – mimo Slovinsko – měly v průběhu sledovaného období významné problémy s rovnováhou běžného účtu. Jeho schodky se navíc u řady zemí (zejména východní Evropy) významně prohlubují v posledním období. Přímé zahraniční investice hrají v současnosti v jednotlivých ekonomikách podstatně důležitější úlohu, než jak tomu bylo na počátku transformačního období. V některých případech se v jednotlivých letech podílely i více jak 50 % na tvorbě hrubého fixního kapitálu. V jednotlivých zemích také došlo k nahromadění devizových rezerv, které v současnosti ve většině ze zemí dosahují poměrně vysoké úrovně.

Celkově můžeme konstatovat, že z pohledu většiny analyzovaných ukazatelů jsou uvažované ekonomiky stabilní. Pozitivní vývoj můžeme sledovat v oblasti konvergence ekonomické úrovně k zemím EU, stabilizaci inflace i snižování nezaměstnanosti. Problematické zůstávají zejména schodky běžného účtu platební bilance, které se naopak v posledním období zvětšují a u několika zemí dosahují velmi vysokých hodnot.

Na předchozích stránkách jsme se seznámili s vývojem základních makroekonomických agregátů pro naši vybrané ekonomiky. Nyní budeme analyzovat příčiny hospodářského vývoje na základě našeho rozboru z úvodu první kapitoly.

Blok A: Pracovní síla

1.2. Trh práce

V této části se budeme zabývat analýzou pracovního trhu v zemích 10CE v souvislosti s dopadem na jejich konkurenceschopnost, tj. schopnost dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Předmětem zkoumání bude období prvních 15 let od znovuoobnovení demokratického uspořádání společnosti v těchto zemích, tedy období omezené lety 1990–2005.

Příspěvek bude strukturován tak, že nejprve provedeme vymezení tématu, definování cíle a identifikujeme vazby vývoje pracovního trhu na hospodářský růst. Dále navážeme analýzou jednotlivých zkoumaných zemí. Tyto země budou členěny do tří skupin, a to zejména podle kritérií, jako jsou srovnatelnost ekonomické vyspělosti, geografická poloha, srovnatelnost výchozích podmínek včetně srovnatelnosti historického vývoje před rokem 1990 a podobně.

V další části se budeme snažit o celkové porovnání vývoje pracovních trhů v jednotlivých zemích, zejména s důrazem na porovnání vývoje skupin zemí mezi sebou. Středem našeho zájmu bude především posouzení vlivu vývoje pracovních trhů na hospodářský růst. Celkové shrnutí výsledků bude provedeno v závěru.

1.2.1. Vymezení

Efektivní fungování trhů výrobních faktorů je předpokladem pro schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Cílem této kapitoly je provést analýzu a komparaci vývoje pracovního trhu v zemích 10CE. Pro naše účely tyto země rozdělíme do tří skupin podle výše zmíněného klíče, a to následujícím způsobem: první skupinu tvoří středoevropské země (Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko a Slovinsko), druhá skupina je tvořena pobaltskými zeměmi (Estonsko, Litva, Lotyšsko) a ve třetí skupině jsou zahrnuty dvě země Balkánského poloostrova (Bulharsko a Rumunsko). Zkoumání bude soustředěno na období let 1990–2005. Je však možné, že v některých případech bude toto období kratší z důvodu horší dostupnosti dat především z počátku 90. let minulého století.

Práce je jedním z výrobních faktorů, které jsou zapojovány do výrobního procesu, jehož výsledkem je vytvořený produkt za určité období na určitém území. Cílem našeho zkoumání je posoudit vliv výrobního faktoru práce na dosahování hospodářského růstu. Ten může být z tohoto pohledu v zásadě dvojího charakteru: růst extenzivní nebo intenzivní. Extenzivní jakožto výsledek nasazení většího množství práce do výroby, intenzivní jako výsledek efektivnějšího využití výrobního faktoru práce (více viz např. Samuelson, Nordhaus, 1995).

Množství zapojené práce do výroby je výsledkem střetu nabídky a poptávky na trhu práce. Bude nás tedy zajímat chování obou stran pracovního trhu, mimo jiné také v souvislosti s vývojem reálných mezd.

Pro posouzení efektivity využívání práce a jejích změn se budeme zabývat vývojem produktivity práce ve sledovaných zemích ve vymezeném období.

Abychom mohli posoudit charakter hospodářského růstu z hlediska pracovního trhu, budeme provádět srovnání temp růstu HDP a procentních změn v množství zapojené práce do výroby a procentních změn produktivity práce.

Produktivitu práce budeme z důvodu nedostatečné dostupnosti dat měřit jako HDP vyjádření na jednoho zaměstnaného, ačkoli by se jako přesnější jevílo vyjádření HDP na jednu odpracovanou hodinu v národním hospodářství.¹

Jako hlavní zdroje pro tuto analýzu budeme používat statistická data z databáze Eurostatu, IMF a OECD či z národních statistických úřadů nebo národních centrálních bank. Dále pak budeme vycházet z analýz autorů, kteří se problematikou pracovních trhů uvedených zemí již zabývali nebo zabývají. Tyto analýzy jsou většinou dostupné na internetu a nejčastěji mají podobu working paperů. V neposlední řadě také využijeme working papy, které jsou výsledkem již předchozího zkoumání pracovníků CVKS a byly publikovány v minulých letech.

1.2.2. Analýza jednotlivých zemí 10CE

1.2.2.1. Středoevropské země (Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko)

Výchozí stav

Na úvod je třeba říci, že ačkoli všech 10 zemí řadíme k bývalým zemím s centrálně plánovanou ekonomikou, pracovní trh nefungoval ve všech z nich na stejných principech.

V Československu bylo zaměstnávání pracovníků určováno plánovacím centrem, přičemž hlavním motivem bylo splnění pětiletého plánu. Tomu bylo podřízeno i rozhodování o umísťování pracovní síly, které se dělo skrze tzv. umístěnky.² Naproti tomu v Maďarsku i Polsku byly reformy hospodářského mechanismu nastartovány daleko dříve než v ČSSR,³ což se promítlo i do pracovního trhu. V ČSSR za vyhýbání se práci dokonce hrozilo trestní stíhání, v Polsku maximálně finanční postih (Surdej, 2004). Relativní benevolence ústředních orgánů k vývoji na trhu práce v Polsku a Maďarsku zřejmě souvisí i s tím, že v uvedených zemích existoval i soukromý sektor, a to především v zemědělství. Jeho podíl byl sice zanedbatelný (v Maďarsku 3–5% HDP), ale o to dynamičtější (Salamin, Floro, 1993).

Co se týče odměňování za práci, tak i zde byla situace „nejtvrdší“ v Československu. Jedním z principů vyplácení mezd byla snaha o mzdovou nivelizaci na základě ideologického pohledu na pracovní sílu ve smyslu „stejnosti žaludků“. Prakticky ale přece jen docházelo k určité mzdové diferenciaci opět na ideologickém základě. V odměňování byla jednoznačně upřednostňována tzv. dělnická třída a zejména profese ve strategických odvětvích jako hornictví, hutnictví, těžký průmysl, zemědělství. Například pracovníci v těžbě uhlí měli v roce 1989 o 51% vyšší příjem, než odpovídalo celorepublikovému průměru (Žídek, 2004). Vzhledem k existenci soukromého sektoru ve zbývajících dvou zemích se v nich odměňování opět poněkud více blížilo tržním principům.

1 Počet odpracovaných hodin je dostupný pouze pro Slovensko.

2 Umístěnka byla papír, který mladému člověku při ukončení školy určil místo pracovního pobytu a druh vykonávané práce na dobu 5 let. Více viz http://www.ceskapolitika.cz/1_2Slovník.html (září 2006).

3 V Maďarsku již na konci 60. let, v Polsku na počátku 80. let minulého století (OECD, 1999).

Přesto ale například v Maďarsku stát určitým způsobem ovlivňoval mzdový vývoj. Nikoli přímým mzdovým nařízením, ale systémem daňových opatření.⁴

Nezaměstnanost byla v centrálně plánovaných ekonomikách oficiálně nulová. Odstranění nezaměstnanosti bylo v CPE⁵ považováno za jednu z jejich předností a otevřená nezaměstnanost v tržních ekonomikách byla považována za projev jejich neefektivnosti. Otevřená nezaměstnanost byla nahrazena nezaměstnaností skrytou.

Slovinsko, které bylo až do roku 1991 součástí Jugoslávie, do jisté míry vytěžilo dobrou výchozí pozici pro transformační proces ze skutečnosti, že vliv SSSR na Jugoslávii nebyl tak významný jako například v Československu. Jugoslávie byla obecně chápána jako jakási oáza trhu v socialistickém bloku. Jistou známkou této skutečnosti lze spatřovat například v existenci registrované nezaměstnanosti. Podle Ignjatovi et al. (2000) dosahovala ve Slovinsku v roce 1988 2,2%.

Jedním z kritérií, podle kterých můžeme také posuzovat kvalitu výchozích podmínek pracovního trhu na počátku transformace, je struktura zaměstnanosti dle sektorů národního hospodářství. O té vypovídá následující tabulka č. 7.

Tabulka č. 7: **Struktura zaměstnanosti v zemích střední Evropy na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíl v %)**

	zemědělství (A)	průmysl (I)	služby (S)	struktura
Československo	11,8	45,4	42,8	ISA
Maďarsko	17,5	36,1	46,4	SIA
Polsko	26,7	36,6	36,7	SIA
Slovinsko	8,2	47,6	44,2	ISA

Zdroj: Thiessen, Gregory (2005), Keune (2003), Weisberg, Socha (1999), vlastní výpočty

Z pohledu konkurenceschopnosti ekonomiky můžeme říci, že nejvýhodnější strukturu zaměstnanosti na počátku transformačního období mělo Slovinsko, ačkoli nedisponovalo moderní strukturou s dominancí sektoru služeb. Za pozornost však stojí méně než 10% podíl zemědělství. Na druhé straně nejméně výhodnou zaměstnanostní strukturu mělo Polsko. Ačkoli disponovalo moderní strukturou SIA, podíly jednotlivých sektorů na zaměstnanosti byly téměř vyvážené a skutečnost, že největší podíl dosáhly služby, tak lze považovat spíše za shodu náhod než za známku vyspělé moderní ekonomiky.

Extenzivní faktory růstu

Za extenzivní zdroj hospodářského růstu z pohledu pracovního trhu lze považovat množství práce. Zde je však nutné rozlišovat mezi množstvím pracovní síly, která je ochotna pracovat (tvoří nabídku práce), a množstvím pracovní síly, které je skutečně zapojeno do výrobního procesu (jako výsledek střetu nabídky s poptávkou na pracovním trhu). Obojí lze měřit v absolutním vyjádření, ovšem z hlediska mezinárodního srovnání mají větší vypovídací schopnost dva ukazatele.

Prvním z nich je míra pracovní participace, která je dle OECD vyjádřena jako podíl počtu pracovní síly v určité věkové skupině na objemu populace téže věkové skupiny, zpravidla 15–64 let. Zpravidla se sleduje populace (pracovní síla) ve věku 15–64 let jako kritérium vhodné pro mezinárodní srovnávání.

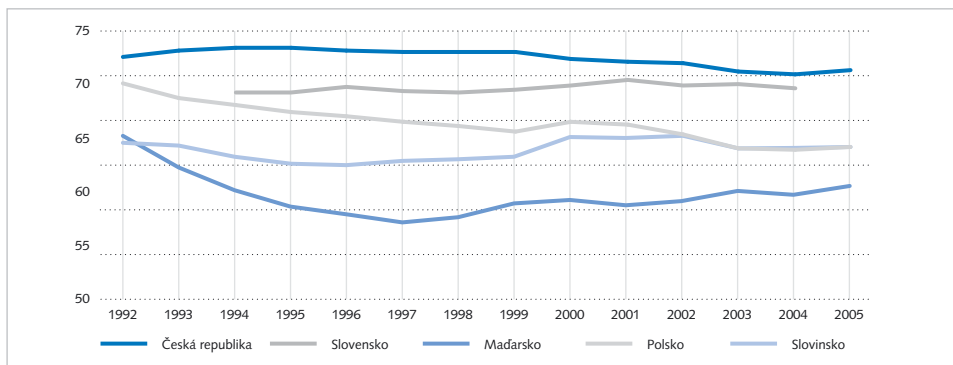
4 Daně byly funkcí podílu míry růstu mezd a míry růstu produktivity práce. Tento systém byl postupně uvolňován během druhé poloviny 80. let a v roce 1993 úplně zrušen (Kertesi, Köllö, 1999).

5 Centrálně plánované ekonomiky – ekonomiky éry reálného socialismu.

Druhým ukazatelem je míra zaměstnanosti jako podíl zaměstnaných na objemu populace v určité věkové skupině (opět 15–64 let).

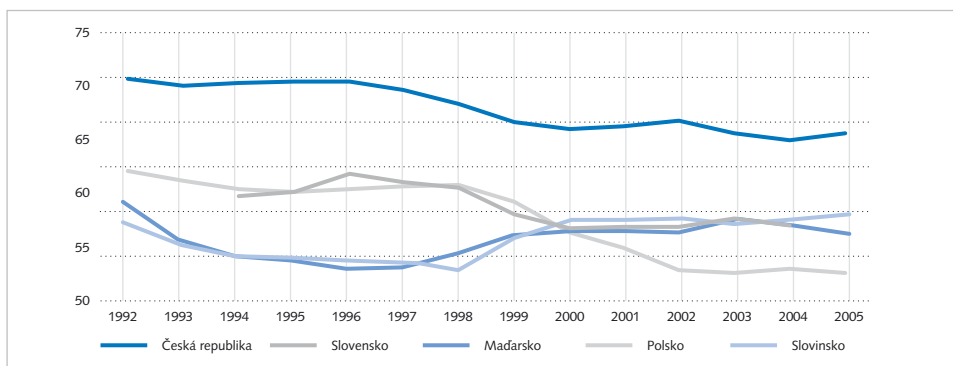
Vývoj obou ukazatelů ve středoevropských zemích zobrazují následující grafy. Na grafu č. 22 vidíme, že nejvyšší ochota vstupovat na pracovní trh panovala po celé sledované období v České republice a na Slovensku. Tuto skutečnost lze chápat například jako určitý pozůstatek z doby minulé, případně jako větší snahu Čechů a Slováků postarat se o sebe sama a nespolehat tolik na stát. Svou roli však hraje fakt, že v Polsku a Maďarsku byla po celé sledované období výrazně nižší pracovní participace žen než v ostatních středoevropských zemích.⁶ Na druhou stranu, např. v Maďarsku je výrazný pokles pracovní participace vysvětlován tím, že tehdejší mladá generace odložila vstup na pracovní trh z důvodu zvyšování svého vzdělání, neboť se otevřely nové možnosti zejména vzdělávání terciárního (Bukodi, 2006). V Polsku lze pokles míry pracovní participace částečně přičíst na vrub nelegálnímu zaměstnávání (Surdej, 2004) nebo také pracovní emigraci. V roce 2006 podle některých odhadů pracovaly v zahraničí až 2 miliony Poláků (Franc, 2007).

Graf č. 22: Míra pracovní participace středoevropských zemí (populace 15–64, v %)

Zdroj: OECD (2007)

Graf č. 23: Míra zaměstnanosti středoevropských zemí (populace 15–64, v %)

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

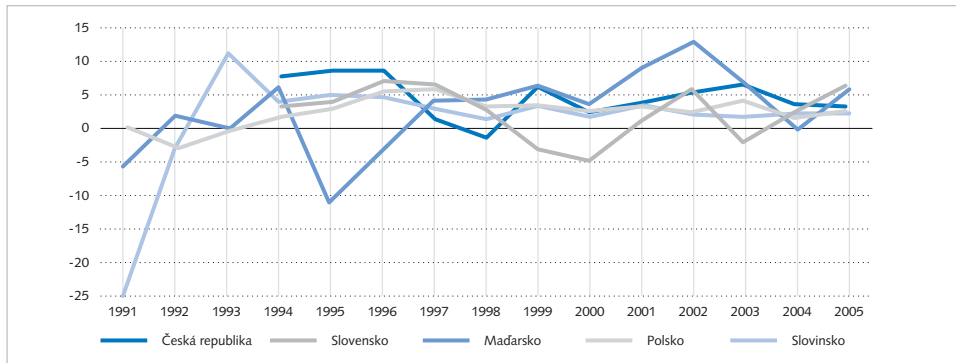
⁶ Míra pracovní participace žen dosahovala v Maďarsku o více než 10 procentních bodů nižší hodnotu než například v ČR, v Polsku pak přibližně o 5 p.b. (Eurostat, 2008).

Vývoj míry zaměstnanosti v Polsku a Maďarsku prakticky kopíruje vývoj míry pracovní participace. Na Slovensku můžeme pozorovat poměrně velký rozdíl v míře zaměstnanosti a pracovní participace. Ve všech třech zemích je pak míra zaměstnanosti ztelně nižší než v ČR. To lze vysvětlit tím, že Česká republika se nesetkala s tak vysokou nezaměstnaností jako tři zbývající země Východní Evropy (V4). Nicméně na vývoji míry zaměstnanosti v ČR si lze všimnout poměrně velkého poklesu po roce 1997, tj. po měnové krizi, kdy došlo k výraznému zpomalení růstu HDP a následně i k jeho poklesu v dalších dvou letech. Ale i přesto si Česko zachovalo výsadní postavení ve vývoji tohoto ukazatele v porovnání s ostatními zeměmi.

Vývoj reálných mezd a chování nabídky práce

Vývoj reálných mezd ovlivňuje rozhodování domácností při vstupu na pracovní trh. Na následujícím grafu č. 24 můžeme vidět vývoj právě této veličiny.

Graf č. 24: Vývoj reálných mezd středoevropských zemí (meziroční změny v %)

Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), vlastní výpočty

Dá se říci, že nejstabilnější mzdový vývoj zaznamenalo Polsko, naopak nejvíce volatilní byl v Maďarsku, které se potýkalo s určitým nesouladem ve vývoji nominálních mezd a míry inflace. Také ve Slovinsku byl mzdový vývoj poměrně kolísavý v prvních transformačních letech. Pokud jde o mzdový vývoj v ČR, pak lze zaznamenat zpomalení mzdové dynamiky a dokonce i pokles reálné mzdy v období po měnové krizi z roku 1997. Mzdový vývoj na Slovensku odpovídá podobným problémům, jaké zažilo Maďarsko, tj. neočekávané změny v míře inflace.

Průměrné roční přírůstky reálné mzdy byly mezi lety 1994–2005 nejvyšší v České republice, a to 4,7%. V Maďarsku rostla reálná mzda průměrně o 3,6% ročně, v Polsku o 3,3% a nejpomaleji rostla kupní síla zaměstnanců na Slovensku, a sice o 2,4% ročně a ve Slovinsku (o 1,4% ročně).

Chování nabídky práce by mělo být podle ekonomické teorie takové, že roste-li reálná mzda, nabídková strana by měla reagovat větší ochotou pracovat, tj. na trh práce by mělo vstoupit více lidí. Pokud naopak reálná mzda klesá, objem pracovní síly by měl klesat. Sledovaná data však neprokázala, že by nabídka práce reagovala v souladu s touto hypotézou (viz např. Musil, 2007).⁷⁸

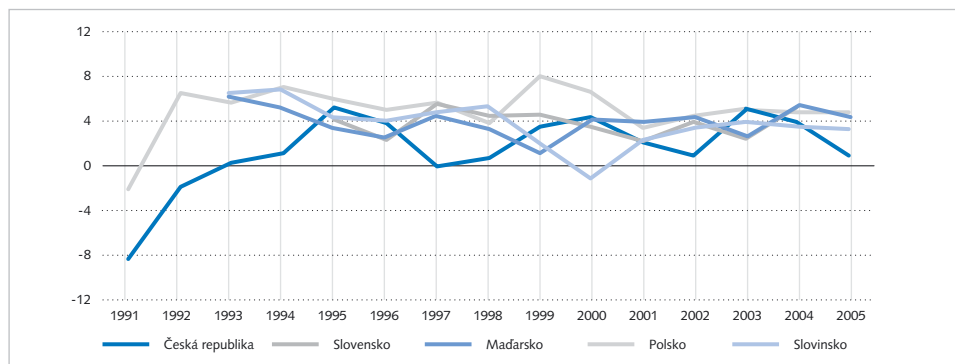
7 Toto platí v případě, kdy převažuje substituční efekt. Důchodový efekt při růstu mzdové sazby demotivuje od práce a při jejím poklesu motivuje pracovat. Vzhledem k nedostupnosti relevantních dat nelze ověřit, který z efektů se v uvedených zemích prosazuje, nicméně lze vyjít z dlouhodobých pozorování v jiných, zejména západoevropských zemích, kde důchodový efekt převažuje dlouhodobě (viz např. Burda, Wyplosz, 2005).

8 S ohledem na rozsah příspěvku zde neuvádíme grafické znázornění reakce nabídky práce na změny reálné mzdy. Je však k dispozici v příspěvcích CVKS z předchozích let. Totéž se týká i dalších zemí v této analýze.

Produktivita práce jako intenzivní faktor růstu

Produktivitu práce můžeme sledovat jako produkt vytvořený jedním pracovníkem nebo jako produkt vytvořený za jednu hodinu práce. Vzhledem k dostupnosti dat budeme produktivitu práce měřit jako HDP na jednoho zaměstnaného. Vývoj produktivity práce ve sledovaných zemích nám zobrazuje následující graf č. 25.

Graf č. 25: Vývoj produktivity práce středoevropských zemí (meziroční změny v %)

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Produktivita práce ve všech sledovaných zemích zaznamenala podobný vývoj. Ačkoli pro Slovensko a Maďarsko jsou data potřebná pro výpočet produktivity práce dostupná až od roku 1995, resp. 1993, dá se lehce dovodit, že vzhledem k poměrně hlubokému transformačnímu propadu HDP na počátku 90. let ve všech sledovaných zemích, došlo i na Slovensku a v Maďarsku k poklesu produktivity práce tak jako v ČR či Polsku. Jak je z grafu patrné, největší přírůstky produktivity práce zaznamenávalo Polsko. Zde byl průměrný roční růst produktivity práce v letech 1991–2005 5% (včetně počátečního poklesu v roce 1991). Naopak v ČR rostla produktivita práce průměrně o 1,8% ročně. Přírůstky produktivity práce za sledovaná období zobrazuje následující tabulka č. 8.

Tabulka č. 8: Přírůstky produktivity práce středoevropských zemí v různých obdobích (v %)

	2005/1990	2005/1993	2004/1994
Česká republika	28,6	42,6	41,0
Slovenská republika	–	–	45,4
Maďarsko	–	54,3	46,9
Polsko	89,1	78,8	67,2
Slovinsko	–	51,1	36,6

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

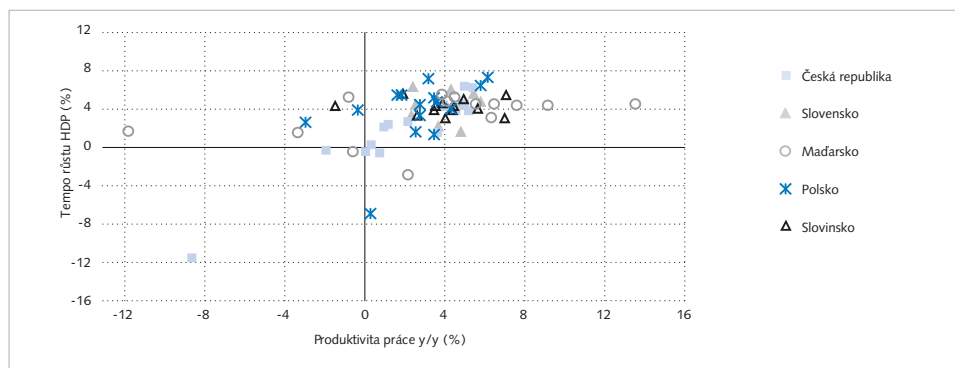
Tabulka je záměrně rozčleněna na 3 období. První období 1990–2005 se logicky nabízí pro posouzení změny v produktivitě práce za prvních 15 let transformace. Období 1993–2005 je zde proto, aby byl odstraněn vliv transformační recese z počátku 90. let – rok 1993 byl prvním rokem, kdy produktivita ve všech zemích (s výjimkou Slovenska kvůli nedostupnosti dat) rostla. A konečně období 1994–2004 je zde z důvodu srovnatelnosti všech pěti sledovaných zemí. Vidíme, že

největší přírůstek v produktivitě práce zaznamenalo Polsko. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že Polsko mělo nižší výchozí úroveň produktivity práce. Nejmenší přírůstek zaznamenalo Slovinsko, kde již výchozí úroveň produktivity práce byla na nejvyšší úrovni a například v roce 1992 dosahovala přibližně dvojnásobku produktivity polské.

Extenzivní nebo intenzivní růst?

Nyní se zaměříme na posouzení vlivu vývoje extenzivních a intenzivních faktorů růstu na konkurenceschopnost sledovaných ekonomik. Bude nás zajímat, zda byl hospodářský růst v zemích střední Evropy svým charakterem spíše extenzivní, tj. způsoben převážně zvyšováním objemu pracovní síly zapojené do výroby, nebo spíše intenzivní, tj. jako důsledek růstu produktivity práce.

Graf č. 26: Produktivita práce a HDP střeoevropských zemí v letech 1991–2005 (y/y v %)

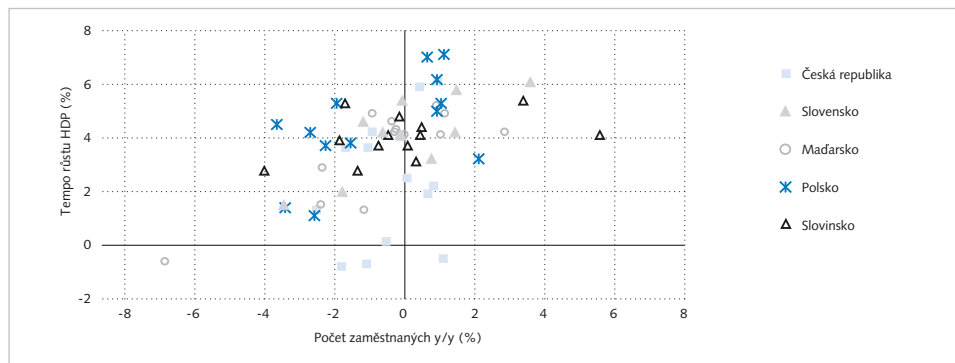

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Graf č. 26 zobrazuje vztah meziročních změn v produktivitě práce a reálného HDP ve střeoevropských zemích. V případě České republiky je nejvíce patrné, že vyšší tempo růstu produktivity práce je doprovázeno vyšším tempem růstu HDP a naopak. Na druhé straně zcela nejednoznačný vztah obou veličin je patrný v případě Slovinska. Zde v některých případech dokonce dochází k tomu, že poměrně vysoký růst produktivity práce je doprovázen relativně menším přírůstkem HDP. Ve Slovinsku je vývoj obdobný. Dá se tedy říci, že hospodářský růst v ČR je z hlediska pracovní síly růstem intenzivním, na Slovensku o intenzivní růst spíše nejde a ve zbylých třech zemích je růst zapříčiněn efektivnějším využíváním pracovní síly jen částečně, navíc pro růst maďarského HDP je produktivita práce zřejmě méně významná než pro růst polský.

Pro lepší posouzení však ještě uvedeme graf č. 27, který zobrazuje vztah tempa růstu HDP a meziročních změn v objemu zaměstnané pracovní síly.

Graf č. 27: Počet zaměstnaných a HDP středoevropských zemí v letech 1991–2005 (y/y v %)

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Z grafu č. 27 je v zásadě u všech zemí patrné, že zvyšoval-li se objem zaměstnané pracovní síly, růst HDP se zrychlil, nejméně se však tato souvislost projevuje v případě České republiky. Zde vidíme, že v některých letech platilo, že růst HDP byl vyšší při poklesu objemu zaměstnaných osob než v letech, kdy počty zaměstnaných klesaly. Hodnota koeficientu spolehlivosti pro spojnici trendu je navíc velice nízká, a to 0,07. Naopak nejvyšších hodnot dosáhl pro Slovensko a Maďarsko (více než 0,6), což jen potvrzuje domněnku, že v těchto zemích šlo převážně o extenzivní hospodářský růst z pohledu pracovní síly.

1.2.2.2. Pobaltské země

Výchozí stav a obecná charakteristika

Pobaltské země se již před druhou světovou válkou staly součástí SSSR. Tato skutečnost se nemohla neprojevit také v ekonomické oblasti, pracovní trh nevyjímaje. Estonsko, Litva i Lotyšsko tak až do svého osamostatnění počátkem 90. let byly součástí sovětské centrálně plánované ekonomiky a byly tak pod vlivem její ryzí formy. Pokud byl v jiných socialistických zemích určitý prostor pro fungování trhu, pak v pobaltských zemích nikoli. Podíváme-li se na výchozí strukturu zaměstnanosti, přesto můžeme vidět, že všechny tři země měly poměrně vysoký podíl služeb. Z tohoto pohledu neměly pobaltské státy na pomyslné startovní čáře hospodářské transformace až tak špatné podmínky.

Tabulka č. 9: Struktura zaměstnanosti v pobaltských zemích na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíly v %)

	zemědělství (A)	průmysl (I)	služby (S)	struktura
Estonsko	18,9	36,5	44,6	SIA
Litva	20,5	28,0	51,5	SIA
Lotyšsko	17,9	36,9	45,2	SIA

Zdroj: Thiessen, Gregory (2005), Keune (2003), Weisberg, Socha (1999), vlastní výpočty

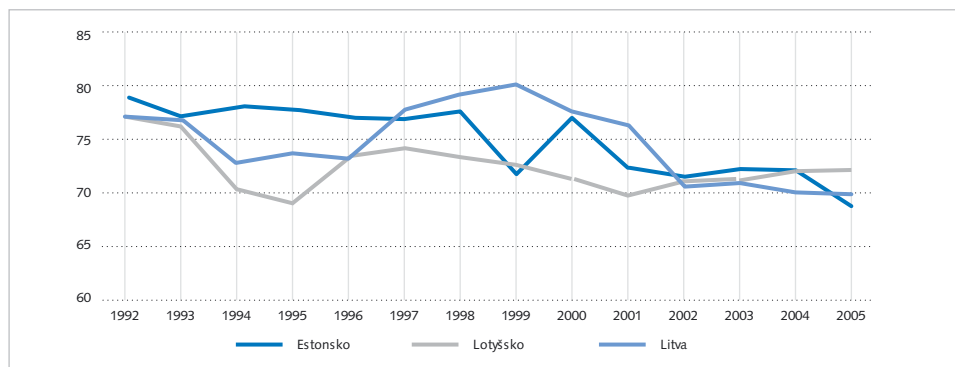
Následný vývoj pracovních trhů v pobaltských ekonomikách v průběhu transformace byl velice podobný. Velký vliv na to zřejmě měla společná historie pod hlavičkou SSSR a tedy shodný ekonomický model a možná i velká počáteční ochota k razantním změnám. Neméně významným faktorem, který působil na pobaltské ekonomiky a tedy i jejich pracovní trhy, byla stále přetrvávající ekonomická provázanost s ruskou ekonomikou.

Ve všech třech zemích došlo na počátku transformace k poměrně rychlému růstu nezaměstnanosti, a to až nad 10% úroveň (s výjimkou Lotyšska). V porovnání s ostatními zeměmi lze pobaltské státy označit za země s nejrazantnějším průběhem ekonomických reforem, což se významně projevilo především na pracovním trhu. V současnosti však můžeme konstatovat, že z těchto nebojácných reforem pobaltské země dnes velmi těží.

1.2.2.3. Extenzivní faktory růstu

Na tomto místě nás opět bude zajímat vývoj míry pracovní participace a míry zaměstnanosti. Míru pracovní participace zobrazuje následující graf č. 28.

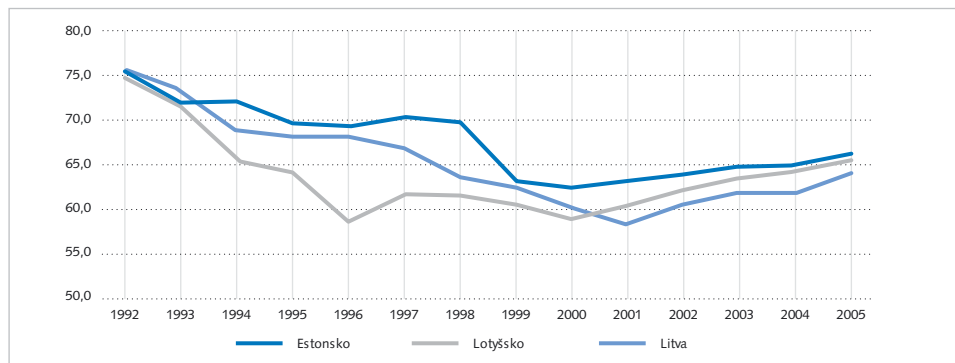
Graf č. 28: **Míra pracovní participace v pobaltských zemích v letech 1992–2005**
(v %, osoby ve věku 15–64)

Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

Míra pracovní participace v pobaltských zemích je poměrně vysoká. Po celé sledované období se prakticky pohybuje v intervalu 70–80%, přičemž je možné zaznamenat určité ustálení kolem 70% úrovně v posledních čtyřech letech. Takto vysokou míru pracovní participace lze vysvětlit podobným způsobem jako například v případě České či Slovenské republiky. Jde o země, kde byl uplatňován sovětský ekonomický model poměrně striktně s důrazem na to, aby pracovali všichni, kdo mohou pracovat. Dá se tedy říci, že si pracovní síla tento model chování osvojila a její rozhodování o vstupu na trh práce bylo ovlivněno po celé transformační období. I zde je však nutno zdůraznit, že pobaltské země se vyznačují výrazně vyšší mírou pracovní participace žen. Míru zaměstnanosti pak zobrazuje graf č. 29.

Graf č. 29: Míra zaměstnanosti v pobaltských zemích v letech 1992–2005 (v %, osoby ve věku 15–64)

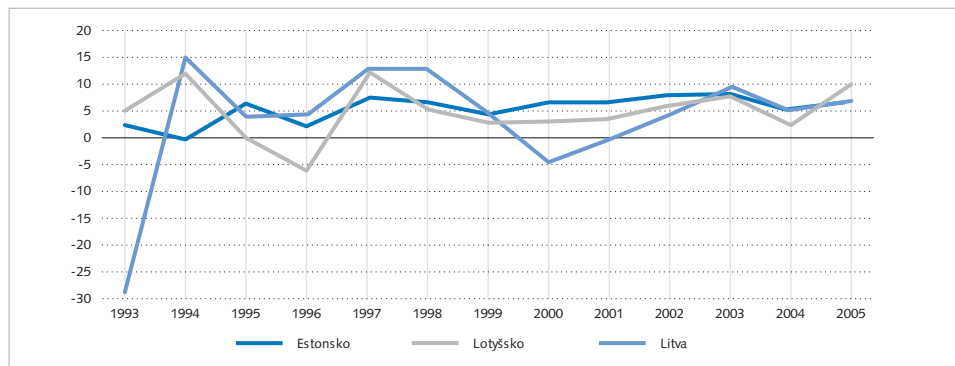
Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

Vývoj míry zaměstnanosti odpovídá vývoji ekonomickému, kdy na počátku 90. let v souvislosti s nastartováním transformačního procesu docházelo k propadu ekonomického výkonu. Na poklesu zaměstnanosti se také podepsala hospodářská recese Ruska a dalších zemí bývalého SSSR z let 1998 a 1999. Zlom nastal až kolem přelomu tisíciletí, kdy došlo k poměrně značnému oživení pobaltských ekonomik.

Vývoj reálných mezd a chování nabídky práce

Reálné mzdy se chovaly poměrně volatálně především v Litvě. Naopak v Estonsku a Lotyšsku docházelo po většinu období k jejich solidnímu růstu zhruba kolem 5%. Dramatický pokles reálných mezd v Litvě v roce 1993 lze vysvětlit tím, že Litva zaznamenala výrazně vyšší míru inflace (více než 400%) než zbylé dvě země (do 100%). Takovému cenovému růstu v Litvě však neodpovídal růst nominálních mezd.⁹

Graf č. 30: Vývoj reálných mezd v pobaltských zemích (meziroční změny v %)

Zdroj: Galgoczi (2002), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

⁹ Situace v Litvě také byla charakteristická postupnou liberalizací cen, která byla rozprostřena do několika let, což se na přetrvávající vysoké míře inflace na počátku transformace jistě projevilo.

Co se týče reakce nabídky práce na změny reálných mezd, pak v Estonsku můžeme být svědky poměrně zajímavého vývoje. Ačkoli prakticky po celé sledované období docházelo k nepřetržitému růstu reálných mezd (kromě roku 1994), tak až na několik málo výjimek ochota Estonců pracovat (měřeno změnou objemu pracovní síly) klesala. Jde tedy o opačný vývoj, než bychom dle ekonomické teorie očekávali (Musil, 2008). Na druhou stranu je zde možná souvislost s počáteční vysokou mírou pracovní participace, která se ve všech pobaltských zemích nacházela blízko 80% úrovni.

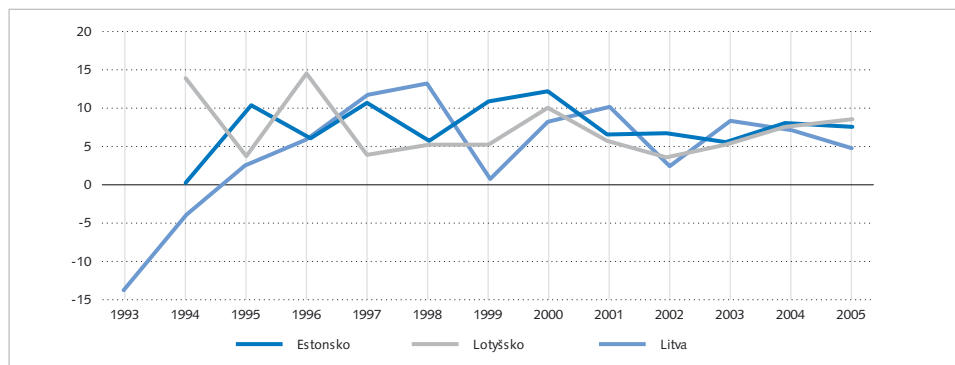
Rovněž v Lotyšsku lze pozorovat podobný vývoj jako v Estonsku, tudíž lze pokles objemu pracovní síly za současného růstu reálné mzdy chápat jako přirozený. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že kauzalita může být opačná, než kterou hledáme, tj. růst reálné mzdy může být vyvolán poklesem nabídky práce (Musil, 2008).

V případě Litvy můžeme najít období, v němž platí, že růst reálné mzdy je doprovázen růstem objemu pracovní síly, což lze interpretovat jako zvýšení motivace pracovat v důsledku růstu reálné mzdy (např. roky 1997–1999). Zároveň můžeme najít období, která lze interpretovat tak, že pokles nabídky práce způsobil růst reálné mzdy (např. roky 1994, 1996, 2002 a 2004–2005) (Musil, 2008).

Produktivita práce jako intenzivní faktor růstu

Produktivita práce jako intenzivní faktor růstu působila na pobaltské ekonomiky poměrně pozitivně. Pomineme-li počáteční transformační pokles, pak po celé sledované období můžeme sledovat velmi příznivý vývoj tohoto ukazatele. Průměrné roční přírůstky produktivity práce se zde pohybují kolem 7%.

Graf č. 31: Vývoj produktivity práce v pobaltských zemích (meziroční změny v %)

Zdroj: Eurostat (2008), Galgoczi (2002), IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Následující tabulka č. 10 podává přehled o přírůstcích produktivity práce v obdobích 1993–2000, 2001–2005 a 1993–2005. První dva roky devadesátých let jsou vynechány z důvodu nedostupnosti dat. Období do roku 2000 je zvoleno s ohledem na ekonomický pokles Ruska koncem devadesátých let, který se také projevil na pobaltských ekonomikách. Období 2001–2005 pak představuje určitou fázi ekonomického oživení, kdy se pobaltské ekonomiky vyznačovaly rychlejším růstem HDP než v předchozí éře. Období 1993–2005 se pak nabízí zcela logicky pro celkové zhodnocení změny produktivity práce v průběhu transformačního procesu.

Tabulka č. 10: Přírůstký produktivity práce v pobaltských zemích (v %)

	2000/1993	2005/2001	2005/1993
Estonsko	71,4	31,3	139,7
Litva	46,0	25,3	101,7
Lotyšsko	70,9	27,4	130,0

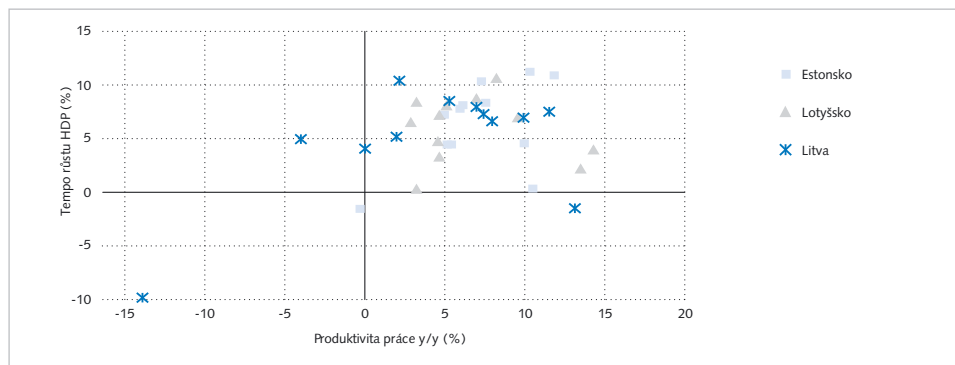
Zdroj: Eurostat (2008), Galgoczi (2002), IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Z tabulky je patrné, že všem třem zemím se podařilo produktivitu práce mezi lety 1993 a 2005 více než zdvojnásobit. Největší přírůstek produktivity práce zaznamenalo Estonsko, ačkoli mělo v roce 1993 produktivitu práce nejvyšší z pobaltských zemí. Poměrně zajímavý je také fakt, že v devadesátých letech vzrostla produktivita práce výrazně méně v Litvě, a to o zhruba 25 procentních bodů. Litva poměrně záhy ztratila svůj náskok před zbylými dvěma zeměmi, přičemž její produktivita práce v roce 1992 (není v tabulce uveden) dosahovala úrovně, kterou Estonsko dosáhlo až v roce 1995 a Lotyšsko dokonce ještě o rok později (Eurostat, 2008).

Extenzivní nebo intenzivní růst?

Posledním bodem analýzy pobaltských zemí bude posouzení vlivu vývoje extenzivních a intenzivních faktorů růstu na konkurenceschopnost sledovaných ekonomik. Postupovat budeme obdobně jako v případě středoevropských zemí.

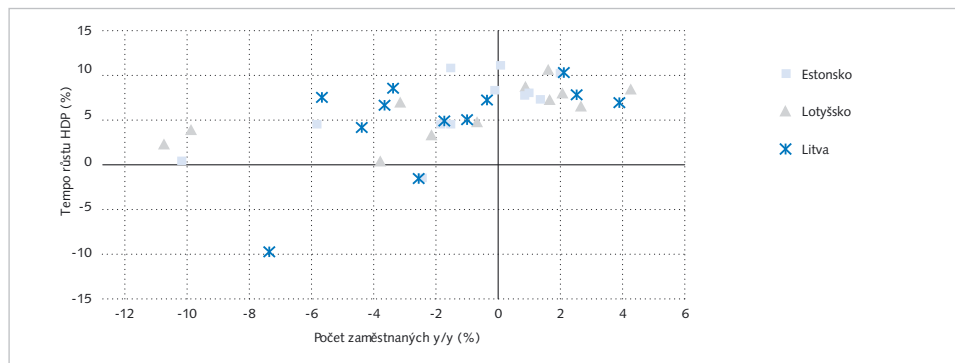
Graf č. 32: Produktivita práce a HDP v pobaltských zemích v letech 1994–2005 (y/y v %)

Zdroj: Eurostat (2008), Galgoczi (2002), IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Graf č. 32 zachycuje souvislost vývoje produktivity práce a HDP v Pobaltí v letech 1994–2005. Vývoj uvedených veličin nejvíce ukazuje na intenzivní růst z pohledu pracovní síly v Estonsku a Litvě. V obou zemích je víceméně patrné, že vyšší růst produktivity práce je doprovázen i větším přírůstkem HDP a naopak. Naproti tomu pro Lotyšsko je příznačné, že zvýšení tempa růstu HDP není tak významně spojeno s vyššími přírůstky produktivity práce. Vztah mezi přírůstky produktivity práce a přírůstky HDP je v některých letech dokonce nepřímo úměrný. Nyní se ještě podíváme na souvislost změny HDP a objemu zaměstnané pracovní síly, viz následující graf č. 33.

Graf č. 33: Počet zaměstnaných a HDP v pobaltských zemích v letech 1994–2005 (y/y %)

Zdroj: Eurostat (2008), Galgoczi (2002), IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Uvedený graf víceméně potvrzuje závěry vyvozené z grafu předchozího. Vyloučíme-li extrémní poklesy počtu zaměstnaných, které se ve všech sledovaných zemích jasně projevily do výrazně sníženého tempa růstu HDP (či do jeho poklesu), pak platí, že poklesy objemů zaměstnaných osob výrazně nesnížily tempo růstu HDP v Estonsku a Litvě. A naopak zvýšení počtu zaměstnaných osob nemělo významný vliv na zvýšení tempa růstu HDP. Lotyšský HDP je naproti tomu poměrně více závislý na změnách objemů zaměstnané pracovní síly. Celkově lze tedy říci, že z pohledu pracovní síly byl ve sledovaném období hospodářský růst spíše intenzivního charakteru v Estonsku a Litvě a charakteru spíše extenzivního v Lotyšsku.

1.2.2.4. Bulharsko a Rumunsko

Poslední skupinou zemí, kterou se zde budeme zabývat, tvoří Bulharsko a Rumunsko. Bulharsko a Rumunsko se svým modelem blížily spíše Československu, avšak s významným podílem zemědělství na celkové struktuře zaměstnanosti (World Bank, 2004).

Tabulka č. 11: **Struktura zaměstnanosti v zemích 10CE na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíly v %)**

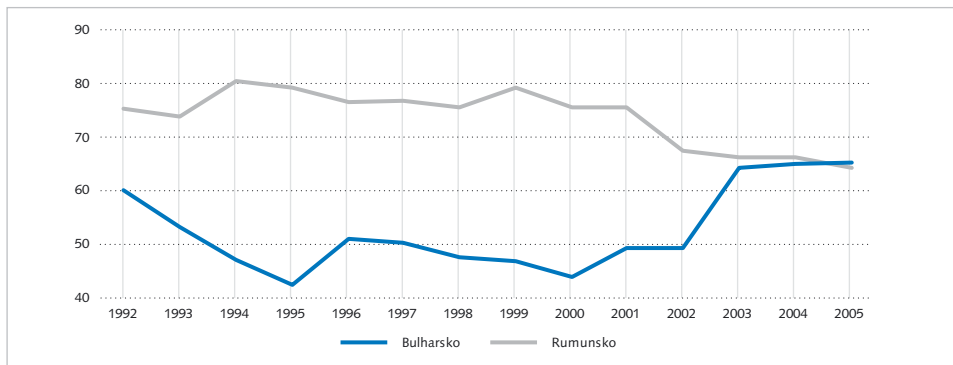
	zemědělství (A)	průmysl (I)	služby (S)	struktura
Bulharsko	19,5	41,2	39,3	ISA
Rumunsko	29,8	39,8	30,4	ISA

Zdroj: Thiessen, Gregory (2005), Keune (2003), Weisberg, Socha (1999), vlastní výpočty

Extenzivní faktor y růstu

Vývoj míry pracovní participace a míry zaměstnanosti zobrazují následující dva grafy.

Graf č. 34: **Míra pracovní participace v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005**
(v %, osoby ve věku 15–64)

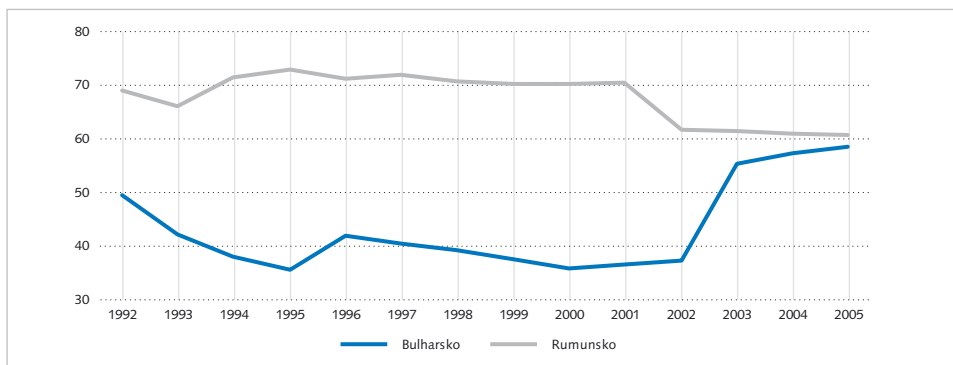

Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

Vývoj míry pracovní participace je v těchto dvou zemích poměrně rozdílný. Zatímco Rumunsko je srovnatelné s ostatními tranzitivními zeměmi, Bulharsko je výjimkou vůči všem ostatním zkoumaným zemím. V roce 1990 vstupovalo na pracovní trh ještě více než 70% obyvatelstva v dané věkové skupině (v grafu není zachyceno). Ovšem vývoj v následujících letech se zcela vymykal vývoji v jiných zemích. Nejnižší míry pracovní participace dosáhlo Bulharsko v roce 2000 (pouhých 44%). Klesající trend této veličiny vysvětlují Tzanov, Beleva (2001) a Hoti (2004) odchodem pracovní síly do sféry šedé ekonomiky a pracovní migrací. Obdobně lze vysvětlit obrácení tohoto trendu po roce 2001, tedy návratem pracovních emigrantů do Bulharska a stabilizací institucionálního prostředí pracovního trhu, která mohla částečně způsobit návrat pracovní síly z šedé ekonomiky na oficiální pracovní trh (více viz v kapitole o pracovní migraci).

Míra zaměstnanosti v uvedených zemích v zásadě kopíruje vývoj míry pracovní participace, přičemž její hodnoty jsou nižší díky nenulové míře nezaměstnanosti.

Graf č. 35: **Míra zaměstnanosti v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005**
(v %, osoby ve věku 15–64)

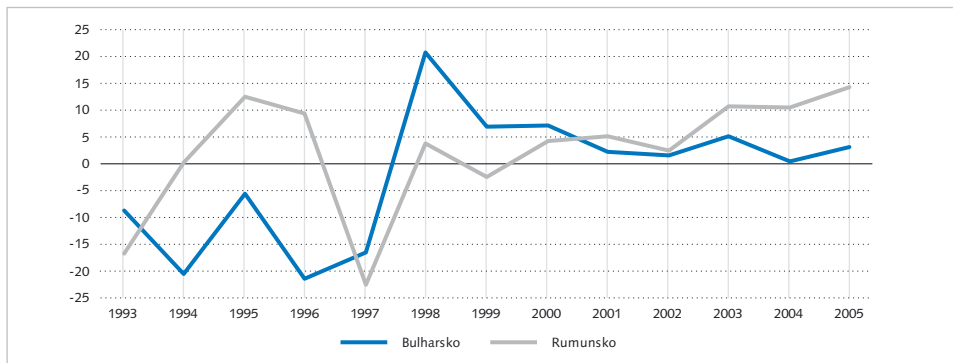

Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

Vývoj reálných mezd a chování nabídky práce

Z grafu je patrný volatilní vývoj reálných mezd v Bulharsku a Rumunsku především v 90. letech. Tuto skutečnost lze vysvětlit poměrně nestabilním vývojem cenové hladiny.¹⁰ Inflace vyvolala dramatický pokles cenové hladiny především v Bulharsku, kde nebyl výjimkou pokles reálné mzdy v řádu desítek procent ročně.

Graf č. 36: Vývoj reálných mezd v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (meziroční změny v %)

Zdroj: Galgoczi (2002), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Reakce pracovní síly na vývoj reálné mzdy v Bulharsku je v souladu s předpověďmi ekonomické teorie především v letech 1993–1995, v dalším období však už nikoliv (Musil, 2008).

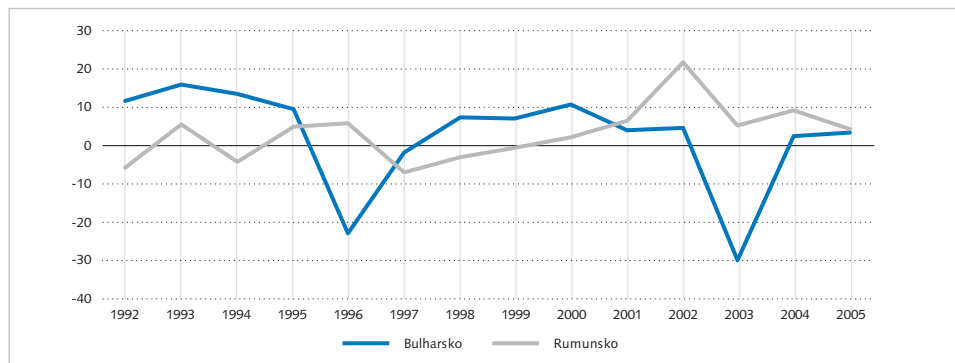
Jak již bylo zmíněno výše, vývoj reálné mzdy v Rumunsku byl do značné míry poznamenán vývojem inflace. Vývoj objemu pracovní síly byl pak ovlivněn spíše faktory, které lze hledat za vývojem objemu pracovní síly v Bulharsku. V absolutním vyjádření klesl počet pracovní síly v Rumunsku ve sledovaném období o zhruba 1,6 milionu lidí. To lze částečně přičíst na vrub šedé ekonomice a částečně na vrub pracovní emigraci. Celkově však vývoj reálných mezd na ochotu vstupovat na pracovní trh neměl téměř žádný vliv (Musil, 2008).

Produktivita práce jako intenzivní faktor růstu

Vývoj produktivity práce v Bulharsku a Rumunsku připomínal vývoj reálných mezd. Produktivita práce tedy kolísala, ovšem poměrně méně než reálné mzdy. Vývoj produktivity práce ve sledovaných zemích v meziročním vyjádření zobrazuje následující graf č. 37.

10 Roční míra inflace dosáhla v Bulharsku v roce 1991 více než 300 %, poté se pohybovala v řádu desítek procent. Další akcelerace inflace nastala v letech 1996 (121 %) a 1997 (1058 %) (Eurostat, 2008). Rumunská roční inflace dosahovala více než 200% úroveň v letech 1991–1993, překročení 100% hranice bylo zaznamenáno pak ještě v roce 1997 (Eurostat, 2008).

Graf č. 37: Vývoj produktivity práce v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005 (y/y v %)

Zdroj: Eurostat (2008), Galgoczi (2002), IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Tabulka č. 12 podává přehled o přírůstcích produktivity práce ve sledovaných zemích v období 1992–2005. Vzhledem k tomu, že uvedené ekonomiky nebyly poznamenány nějakým podobným vývojem, který by nějak výrazně souvisel s produktivitou práce, uvádíme pouze toto jedno období, které je navíc reprezentativní pro celé období transformačního procesu.

Tabulka č. 12: Přírůstky produktivity práce v Bulharsku a Rumunsku mezi lety 1992 a 2005 (v %)

	průměrný roční přírůstek	2005/1992
Bulharsko	2,56	12,4
Rumunsko	3,22	60,3

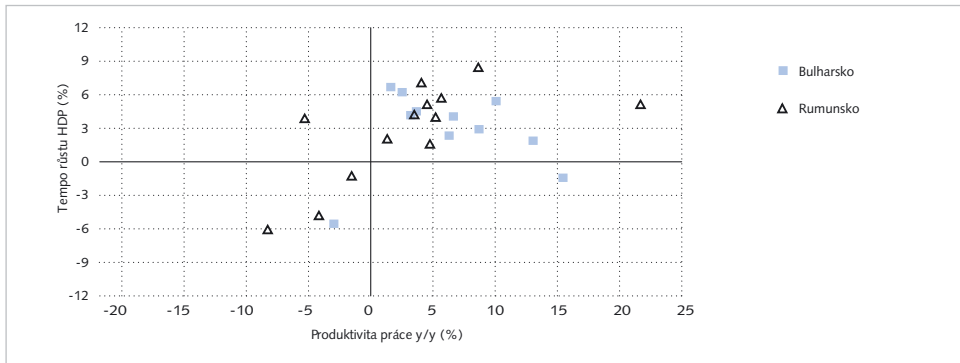
Zdroj: IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Z hlediska změny produktivity práce ve sledovaném období vykazuje nejhorší výsledky Bulharsko. Produktivita práce se zde mezi lety 1992 a 2005 zvýšila pouze o 12,4%. Rumunsko naproti tomu zaznamenalo zhruba 60% přírůstek produktivity práce.

Extenzivní nebo intenzivní růst?

Dostáváme se k závěrečnému bodu analýzy této subkapitoly, jímž je posouzení charakteru hospodářského růstu ve sledovaných zemích z pohledu pracovní síly, respektive pracovního trhu. Nejprve se tedy podíváme na vliv produktivity práce na hospodářský růst.

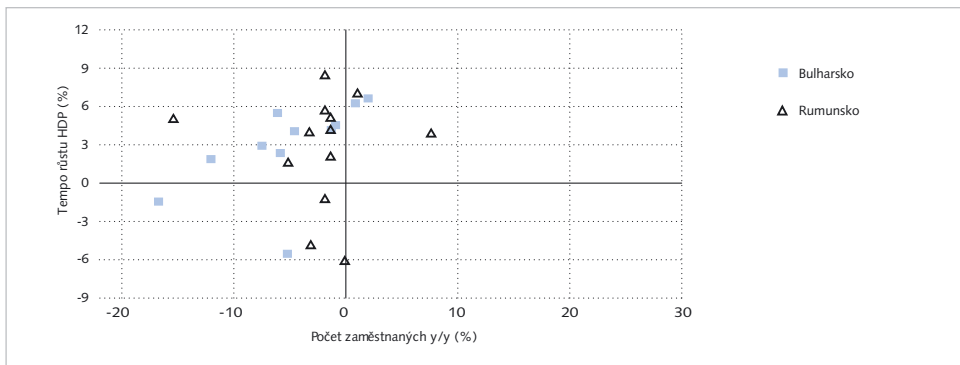
Graf č. 38: Produktivita práce a HDP v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (y/y v %)

Zdroj: IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Na základě tohoto grafu č. 38 můžeme říci, že mezi růstem HDP a změnou produktivity práce v Bulharsku existuje nepřímý úměrný vztah, což je velmi paradoxní. Je nutné zároveň poznamenat, že pro Bulharsko byly vyloučeny dva extrémní roky, kdy došlo ke skokovému poklesu produktivity práce v řádu desítek procent. V případě Rumunska se do jisté míry projevuje souvislost mezi přírůstkem produktivity práce a vyšším tempem růstu HDP a naopak v obdobích, kdy produktivita práce klesá, HDP klesá (až na výjimku) také. Z toho se dá usuzovat na spíše intenzivní charakter růstu rumunského HDP. Následující graf č. 39 zobrazuje vztah růstu HDP a změny v počtu zaměstnaných osob.

Graf č. 39: Počet zaměstnaných a HDP v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (y/y v %)

Zdroj: IMF (2008), národní statistické úřady (2008), vlastní výpočty

Uvedený graf č. 39 potvrzuje závěry vyvozené výše. Vidíme, že Rumunsko udržuje poměrně stabilní růst HDP při téměř jakékoli změně v počtu zaměstnaných osob. To nasvědčuje spíše intenzivnímu charakteru růstu. V případě Bulharska byly opět vyloučeny extrémní roky, kdy například v roce 2003 vzrostl objem zaměstnané pracovní síly téměř o 50%. Pomineme-li tyto extrémní roky, pak vidíme, že růst HDP se zvyšuje se snižováním poklesu počtu zaměstnaných respektive s jeho zvyšováním. To opět ukazuje spíše na extenzivní charakter růstu bulharského HDP.

1.2.3. Srovnání vývoje zemí 10CE

1.2.3.1. Extenzivní faktory růstu

Ačkoli sledované země patří k zemím bývalého tzv. východního bloku, nebo také bloku, kde byly prosazovány principy centrálně plánovaného hospodářství, kde mimo jiné všichni praceschopní¹¹ museli pracovat, ekonomická aktivita se v jednotlivých zemích v období transformace lišila.

Je to dáno zřejmě tím, že jednotlivé modely socialistické ekonomiky se také lišily, neboť ne ve všech centrálně plánovaných ekonomikách byl striktně dodržován ekonomický model SSSR.

Z pohledu extenzivních faktorů růstu, tedy z pohledu pracovní síly, která vstupuje na pracovní trh a která je zapojena do výrobního procesu, můžeme za nejkonkurenceschopnější ekonomiky považovat ekonomiky České republiky, Slovenska, Estonska, Litvy, Lotyšska a také Rumunska. V těchto zemích je po drtivou většinu sledovaného období ochotno pracovat minimálně 70 % populace ve věku 15–64 let. Skutečně zaměstnáno je pak mezi 60 a 65 % obyvatelstva v téže věkové skupině.

Nejnižší míru pracovní participace i míru zaměstnanosti má Bulharsko, následované Maďarskem a Slovinskem. Bulharsko je však velmi specifickou zemí. Jeho nízkou míru ekonomické aktivity lze přičíst pracovní emigraci a přesunu části pracovní síly do šedé ekonomiky.

Zajímavý je také fakt, že všechny zkoumané země ke konci sledovaného období konvergují k míře pracovní participace mezi 65 a 70 %. Lze to do jisté míry chápat jako známku určité stabilizace tranzitivních ekonomik a přibližování se ekonomikám „starých“ členských zemí Evropské unie, kde je tato hodnota míry pracovní participace celkem běžná.

1.2.3.2. Intenzivní faktor růstu – produktivita práce

Největší přírůstek produktivity práce ve sledovaném období zaznamenaly pobaltské země. Jako jediná skupina zemí dosáhla zdvojnásobení produktivity práce, vyjádřené jako HDP na jednoho zaměstnaného.

Druhou skupinu zemí z tohoto pohledu tvoří Polsko, Rumunsko a Slovinsko. V těchto zemích se produktivita práce zvýšila přibližně o jednu třetinu.

Dále by následovaly zbylé země střední Evropy, tedy ČR, Slovensko a Maďarsko, jejichž produktivita práce vzrostla o necelou polovinu.

Zemí s nejnižším přírůstkem produktivity práce je Bulharsko. Zde produktivita práce vzrostla o pouhých 12 %. Vzhledem k tomu, co bylo uvedené výše, je toto číslo ovšem nutné brát s rezervou, a to vzhledem k masivnímu zvýšení objemu zapojené pracovní síly do výroby v roce 2003 (o téměř 50 %).

Pokud bychom měli sledované země srovnat podle absolutního vyjádření produktivity práce, pak nejproduktivnější pracovní silou disponuje Slovinsko. Průměrný slovinský zaměstnaný vytvořil produkt přibližně 1,5krát větší než průměrný zaměstnaný občan ČR, 5krát větší než průměrný zaměstnaný Rumun a Bulhar a 2–2,5 větší produkt než průměrný zaměstnaný občan pobaltských zemí.

¹¹ Mezi praceschopné bylo řazeno obyvatelstvo, které bychom dnes označili jako ekonomicky aktivní, ovšem nebylo rozlišováno zda pracovat chtějí či nikoli. Zpravidla sem patřili ti, kteří ukončili své studium, nebyli v důchodovém věku ani na mateřské dovolené nebo právě nesloužili základní vojenskou službu.

1.2.4. Extenzivní vs. intenzivní růst z pohledu pracovní síly

Nelze striktně rozdělit hospodářský růst na extenzivní a intenzivní. Dá se říci, že ve všech sledovaných zemích se na růstu podílely (a podílejí) jak extenzivní, tak intenzivní faktory. U extenzivních faktorů navíc nemůžeme jednoznačně prokázat kauzalitu mezi objemem pracovní síly ve výrobě a HDP, respektive zda zvýšení počtu zaměstnaných osob vede k vyššímu HDP nebo zda vyšší HDP zvyšuje zaměstnanost.

Přesto však lze na základě dostupných dat vyzorovat, který z faktorů (z hlediska pracovní síly) převažuje.

Za spíše intenzivní charakter hospodářského růstu lze považovat růst HDP v ČR, Polsku, Estonsku, Litvě, Rumunsku a Slovinsku. Ve všech těchto zemích lze pozorovat, že v obdobích, kdy se zvyšovala produktivita práce (rostlo tempo jejího zvyšování), rostl HDP nápadně více než v obdobích, kdy produktivita práce klesala případně rostla pomalejším tempem.

U zbylých zemí, tj. Maďarska, Slovenska, Lotyšska a Bulharska má růst HDP relativně větší souvislost se změnou objemu zaměstnané pracovní síly. Nejnápadnější je tato souvislost v případě Bulharska, ačkoliv i zde platí, že Bulharsko je zemí velmi specifickou.

1.2.5. Závěr

Cílem příspěvku bylo provést analýzu pracovního trhu s ohledem na konkurenceschopnost vybraných ekonomik, tj. na jejich schopnost dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu.

Pro analýzu bylo zvoleno celkem 10 postkomunistických zemí, které byly pro účely příspěvku rozděleny do tří skupin v zásadě dle kritéria podobnosti jejich ekonomického vývoje a geografické polohy.

Na základě analýzy jsme posuzovali, které faktory z hlediska pracovní síly dominují při změně hospodářského výkonu, zhodnotili jsme konkurenceschopnost jednotlivých ekonomik dle extenzivních i intenzivních faktorů a vyslovili určité dílčí závěry.

Nyní zbývá vyslovit závěr, kterou ekonomiku lze z hlediska výrobního faktoru práce a trhu práce považovat za nejvíce konkurenceschopnou v rámci zemí 10CE. Konkurenceschopnost jsme vymezili jako schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Z hlediska pracovní síly jde tedy o posouzení, která ekonomika disponuje nejlepšími předpoklady pro to, aby pracovní síla k hospodářskému růstu přispívala.

Z hlediska extenzivních faktorů lze za nejvíce konkurenceschopné ekonomiky považovat ty, kde se vyskytuje nejvyšší ochota pracovat, tedy vstupovat na pracovní trh, a kde je největší množství pracovní síly zapojeno do výroby. Z tohoto pohledu lze za nejvíce konkurenceschopné ekonomiky považovat pobaltské země společně s Českou republikou a Rumunskem, ačkoli se v této oblasti rozdíl mezi zeměmi pomalu stírají.

Z hlediska intenzivního růstu v podobě produktivity práce lze opět za nejvíce konkurenceschopné považovat pobaltské ekonomiky, neboť jejich produktivita práce vzrostla nejvíce a dosahují i nejvyšší roční přírůstky. Navíc v absolutním vyjádření přeci jen ještě zaostávají za zeměmi střední Evropy, což pro ně představuje další růstový potenciál.

Naopak za nejméně konkurenceschopnou zemi lze považovat Bulharsko. Tamní míra ekonomické aktivity je v porovnání s ostatními zeměmi nesrovnatelně nižší. Totéž lze říci i o vývoji produktivity práce.

Českou ekonomiku můžeme považovat za schopnou konkurence v rámci sledovaných zemí. Česká produktivita práce je sice na poměrně vysoké úrovni, ale i nadále roste solidním tempem a rovněž míra ekonomické aktivity (v podobě míry pracovní participace a míry zaměstnanosti) patří k nejvyšším v celé Evropské unii.

1.3. Sociální politika

Sociální politikou se rozumí souhrn opatření státu a ostatních institucí, která směřují ke zmírnění nerovností mezi obyvatelstvem. Prostřednictvím ovlivňování chování jednotlivých ekonomických subjektů ovlivňuje sociální politika i hospodářský růst. Většina ekonomických opatření má sociální dopady a zásahy do sociální sféry jsou zároveň spojeny s ekonomickými důsledky. Pro sociální politiku je výkonnost ekonomiky nezbytná, neboť ta směřuje k produkci zdrojů, které jsou základem financování opatření sociální politiky.

Sociální politika by měla při správném nastavení vytvářet potřebné podmínky pro fungování ekonomiky, a to nejen tím, že přispívá k sociálnímu smíru, ale i tím, že přispívá k efektivnímu využití dostupných výrobních faktorů. Opatření sociální politiky ve vztahu k objemu a využití výrobních faktorů (především výrobního faktoru práce) mohou mít jak pozitivní, tak i negativní dopady. V rámci pozitivních dopadů můžeme jmenovat především opatření aktivní politiky zaměstnanosti, zaměřené na podporu investic k vytvoření nových pracovních míst, tj. zvětšování objemu pracovní síly nebo rekvalifikační systém pro získání nových dovedností, žádaných na trhu práce. Za negativní dopady sociální politiky můžeme považovat problém s ekonomickou efektivností vynakládaných prostředků na sociální výdaje, jenž například při rostoucích sociálních transferech nezvyšuje zaměstnanost. Tento fakt se promítá nejen do celkového objemu pracovní síly, ale částečně i do produktivity pracovních sil (Hrdličková, 2006).

1.3.1. Vymezení

V tomto příspěvku se budeme zabývat vztahem sociální politiky a hospodářského růstu. Tedy, zda konkrétní opatření sociálních politik ve zkoumaných zemích podporují dlouhodobý hospodářský růst. Jedním z faktorů, který může sociální politika ovlivnit patří např. objem pracovní síly jako extenzivní faktor růstu. Ze státních zásahů pracovní sílu ovlivňuje v největší míře rozsah zdanění příjmů a sociální transfery. Daně, jakožto příjem státního rozpočtu na jedné straně ovlivňují množství přerozdělených prostředků v rámci sociální politiky. Vyšší zdanění by mělo přinést vyšší příjmy do veřejných rozpočtů a tím větší možnost finančně podpořit sociální oblast. Na druhé straně však teorie Lafferovy křivky říká, že tato souvislost nemusí platit za všech okolností. Překročí-li míra zdanění kritickou mez, pak výše vybraných daní klesá, z důvodu demotivace od ekonomické aktivity.¹ Dalším faktorem, kterým se tato studie bude zabývat, je tvorba dlouho-

¹ Bližze např. Burda, M., Wyploz, Ch. (1997).

dobých úspor pomocí penzijního systému a velikost výdajů na sociální ochranu v jednotlivých zemích. Oba tyto faktory, shledáváme jako podnět k dlouhodobému růstu.

Všechny námi zkoumané země můžeme zařadit k zemím s kontinentálním modelem sociální politiky, někdy též označovaným jako model Bismarckův. Jeho výchozí myšlenkou je, že míra zabezpečení člověka by v okamžiku, kdy upadne do některého ze sociálních problémů, měla odpovídat jeho předchozímu pracovnímu úsilí, výši jeho pracovních příjmů a rozsahu finančních prostředků, jimiž do systému sociálního zabezpečení přispěl v době své pracovní aktivity. Do jisté míry by měla odrážet i předchozí životní úroveň. Základem modelu je povinné pojištění proti sociálním rizikům (Klvačová, Jírová, 2004).

Cílem tohoto příspěvku je na základě analýzy opatření jednotlivých sociálních politik ve zkoumaných zemích posoudit, zda konkrétní opatření z oblasti sociální politiky mezi lety 1990–2007 měla pozitivní vliv na konkurenceschopnost, zde definovanou jako hospodářský růst. Z důvodu nedostupnosti některých dat ve sledovaném období, bude v některých částech výzkumu časová řada zúžena pouze na období od roku 1995.

Mezi nejdůležitější ukazatele, kterými se budeme zabývat a které nám k dosažení stanoveného cíle dopomohou, patří:

- složená daňová kvóta, pomocí níž analyzujeme celkový rozsah přerozdělení ve společnosti;
- Giniho koeficient, který nám pomůže analyzovat dopad přerozdělovacích procesů na obyvatelstvo;
- tvorba dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému;
- celkový objem výdajů na sociální ochranu a výdaje na sociální ochranu na osobu, které mohou v závislosti na své velikosti ovlivnit hospodářský růst.

Vydeme-li z předpokladu, že nižší daňové zatížení obyvatel, motivuje lidi při rozhodování o práci, měl by z našeho výzkumu vyplynout závěr, že s klesajícím trendem daňového zatížení bude zaměstnanost v daných zemích růst.

Pokud při zkoumání výše sociálních transferů vydeme z předpokladu, že země s nižšími výdaji na sociální ochranu vytvářejí pozitivní podmínky pro dlouhodobý hospodářský růst, měl by z našeho výzkumu vyplynout závěr, že se snižujícím se trendem sociálních transferů na osobu se hospodářský růst v daných zemích zvyšuje. Dle výzkumu Romera de Avila a Straucha vede 1 % zvýšení podílu státních transferů na HDP k poklesu míry růstu HDP v dlouhém období až o 3,8 % (Izák, 2006). Tento předpoklad můžeme stavět i na výroku Václava Klause... “Jedna z věcí, která dělá lidskou společnost svobodnou, demokratickou a prosperující, je sociální systém, který nesmí být přehlušen nejrůznějšími typy překážek, zbytečně štedrými sociálními dávkami, mohutným přerozdělováním a rozsáhlým státním paternalismem“ (Klaus, 2005). Kausalita vlivu míry zaměstnanosti na výši sociálních transferů je zřejmá. Při hospodářském poklesu roste nezaměstnanost a tím i celkový objem sociálních transferů. Při opačném vlivu, tedy vlivu sociálních výdajů na míru zaměstnanosti, jsou ale zkoumány výdaje na jednu osobu, ne celkový objem výdajů. Proto zde výkyvy ve vývoji ekonomiky nehrají roli a výši sociálních transferů na osobu neovlivňují.

Stejně jako objem sociálních transferů negativně ovlivňuje dlouhodobý hospodářský růst, tak na druhou stranu, je ekonomický růst pozitivně ovlivněn veřejnými investicemi. Podle výzkumu Romera de Avila a Straucha vede 1 % růst podílu veřejných investic na HDP k růstu HDP v dlouhém období o 1,6 % (Izák, 2006). Proto se nyní budeme zabývat tvorbou dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému, v němž se tyto transformují na investice a tím podporují dlouhodobý hospodářský růst.

Mezi metody použité k tomuto výzkumu můžeme zařadit metodu deskripce, analýzy a komparace. Metoda deskripce je využita při popisu výchozích stavů jednotlivých ekonomik na začátku zkoumaného období. Metoda komparace je stěžejní pro závěrečné části této kapitoly.

Nejčastěji citovaným zdrojem pro středoevropské země s výjimkou Slovinska jsou Working papers Centra pro výzkum konkurenceschopnosti české ekonomiky z let 2006 a 2007. Jako zdroj dat jsou použity servery Eurostatu, OECD a Světové Banky.

1.3.2. Analýza jednotlivých zemí

V této kapitole se budeme zabývat analýzou opatření sociálních politik zkoumaných zemí a jejich vazbou na hospodářský růst. Všech deset zkoumaných zemí je rozděleno do třech hlavních skupin. První skupinu tvoří země středoevropské, kam zařadíme Českou republiku a Slovenskou republiku, Polsko a Maďarsko. Druhá skupina jsou země pobaltské, tedy Estonsko, Lotyšsko a Litva. Poslední skupina se sestává ze zemí balkánských, a to Rumunsko a Bulharsko.

Před érou reálného socialismu se sociální systémy v námi zkoumaných zemích vyvíjely velmi podobně se systémy sociální ochrany v zemích západní Evropy. Byly založeny na konceptu povinného sociálního pojištění pracujících obyvatel v určitých profesích, proto ale bylo pokrytí populace nekompletní. Jakmile řízení států převzaly příslušné komunistické strany, byl vytvořen model sociální ochrany sociálně-demokratického typu,² který byl charakteristický svou univerzálností, rozsahem a egalitářstvím. Sociální systémy v komunistických zemích byly financovány státem a zisky podniků, které také společně nesly odpovědnost za řízení sociální ochrany. Většinu majetku vlastnil stát a téměř všichni ekonomicky aktivní obyvatelé byli zaměstnaní, a to buď ve státních podnicích či v zemědělských družstvech. Proto se můžeme domnívat, že díky umělému vytváření pracovních míst mzda mnohdy plnila funkci sociálních dávek. Sociální dávky závisely na rozhodnutí strany (resp. vlády) o rozdělení národního produktu mezi úspory a investice a na rozdělení spotřebních výdajů mezi mzdy a sociální ochranu. Sociální výhody, mezi něž patřila bezplatná zdravotní péče, vzdělávání, bezplatné mateřské školy, mateřská dovolená či pobírání nemocenských dávek a starobní penzí, byly zajištěny pro veškeré obyvatelstvo bez rozdílu (Tomeš et al., 2007).

1.3.2.1. Středoevropské země

Přerozdělovací procesy a jejich dopad na obyvatelstvo

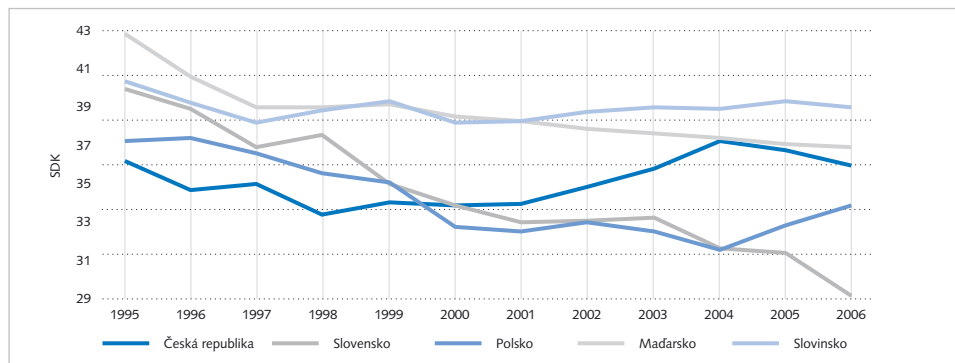
Abychom postihli přerozdělovací procesy v ekonomice, využijeme ukazatele složené daňové kvóty a celkového objemu sociálních transferů. Dopad těchto procesů zachytíme pomocí Giniho koeficientu.

Dle definice MFČR je daňová kvóta makroekonomickým ukazatelem, představujícím podíl daní na hrubém domácím produktu. Ve skutečnosti představuje podíl hrubého domácího produktu, který se přerozděluje prostřednictvím veřejných rozpočtů. V našem výzkumu budeme analyzovat vývoj složené daňové kvóty, jelikož odvoody na sociální zabezpečení a veřejné zdravotní pojištění jsou jedním z indikátorů, které ovlivňují ochotu pracovat a tím i rozsah sociální politiky.

V následujícím grafu č. 40 si shrneme vývoj složené daňové kvóty mezi lety 1995–2006.

2 Tento model sociální politiky bývá též označován jako model institucionálně redistributivní. Mezi hlavní charakteristické rysy tohoto modelu můžeme zařadit např. vysokou odpovědnost státu za eliminaci sociálních problémů, založení na vysoké míře solidarity mezi bohatými a chudými či vysoká účinnost systému podmíněná vysokou mírou zaměstnanosti. Blíže např. Klvačová E., Jírová, H (2004).

Graf č. 40: Vývoj složené daňové kvóty ve středoevropských zemích

Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

V České republice se do roku 1998 daňová kvóta snižovala a poté opět rostla. Příčinou tohoto vývoje jsou změny v dani z přidané hodnoty a spotřebních daní před vstupem do EU a „tiché“ zvyšování daní v podobě dlouho nevalorizovaných daňových pásem daně z příjmu fyzických osob (Hrdličková, 2006).

Složená daňová kvóta na Slovensku má ve sledovaném období klesající charakter, s výjimkou roku 1995 a 1998, kdy došlo ke zvýšení sazeb DPFO. Celkový klesající charakter daňové kvóty na Slovensku byl způsoben především růstem HDP (Hrdličková, 2006).

I v Polsku opisuje složená daňová kvóta klesající trend. Důvod můžeme shledat na straně růstu HDP a snižování daní z příjmu právnických osob.

Maďarská daňová kvóta na začátku námi sledovaného období výrazně klesá, a to až do roku 1998, kdy se její výše ustálila a dále klesala jen mírně. Tento počáteční rychlý pokles byl způsoben růstem HDP a zavedením nepřímých daní (Hrdličková, 2006).

Do roku 1997 daňová sazba ve Slovinsku klesá díky růstu HDP a snížení sazby DPPO. V roce 1998 byla představena daň ze mzdy placená zaměstnavatelem, což zapříčinilo následný růst daňové sazby. Od roku 2000 daňová sazba pozvolna roste, ale nijak zásadně se nemění. Příčinu můžeme nalézt v nezměněných sazbách DPFO a sazbách sociálního pojištění.

Kromě složené daňové kvóty o velikosti přerozdělení v ekonomice vypovídá i celkový objem sociálních transferů. V následující tabulce č. 13 můžeme vidět jejich vývoj jako podíl HDP v daných zemích.

Tabulka č. 13: Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %) ve středoevropských zemích

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Česko	16,9	17	18	17,9	18,6	18,9	18,8	19,6	19,6	18,7	18,5
Slovensko	17,8	18,5	18,7	19,1	19,3	18,7	18,4	18,4	17,6	16,7	16,4
Polsko	–	–	–	–	–	19,1	20,5	20,7	20,7	19,7	19,2
Maďarsko	–	–	–	–	20,3	18,9	18,9	19,9	20,7	20,3	21,4
Slovinsko	–	–	24,5	24,7	24,8	24,6	24,8	24,8	24,8	24,1	23,7

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), Eurostat (2008), vlastní výpočty

Jak z tabulky č. 13 vyplývá, nejtědřejší sociální systém z námi zkoumaných středoevropských zemí můžeme nalézt ve Slovinsku, které přerozdělí čtvrtinu HDP mezi výdaje sociální politiky, ale zároveň se výše sociálních výdajů ve Slovinsku snižuje. Společně se Slovinskem zaznamenalo pokles sociálních výdajů i Slovensko. V obou zemích se podíl výdajů na sociální ochranu ku HDP snížil a zároveň podíl k celkovým mandatorním výdajům se nijak zásadně nezměnil, což může být vysvětleno růstem HDP. U ostatních zemí zaznamenáváme růst podílu sociálních transferů ku HDP i k celkovým mandatorním výdajům, s výjimkou Česka, kde podíl k mandatorním výdajům značně klesá.³ To znamená, že tempo růstu sociálních transferů je u těchto zemí větší než tempo růstu HDP. Největší měrou se na tomto růstu tempa sociálních výdajů podílejí výdaje na výplatu starobních penzí. Tento tlak vyvolal již v mnoha zemích debaty o uskutečnění penzijních reforem. Vývoj sociálních transferů na osobu můžeme vidět v tabulce č. 14. Ve většině zemí mají rostoucí trend. Výjimku tvoří Slovinsko, které své tak vysoké sociální transfery nezvyšuje.

Tabulka č. 14: **Sociální transfery na osobu ve středoevropských zemích v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995)**

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Česko	772	778	807	867	937	1116	1136	1145	1274
Slovensko	634	639	562	571	566	607	613	628	671
Polsko	–	–	–	541	639	616	558	552	633
Maďarsko	–	–	503	488	516	625	660	684	752
Slovinsko	1788	1830	1842	1761	1749	1746	1690	1703	1735

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), Eurostat (2008)

Dopad přerozdělovacích procesů, tedy nerovnost v rozdělení důchodů, můžeme sledovat pomocí Giniho koeficientu, který je vypočítán na základě Lorenzovy křivky, jež stupeň nerovnosti zachycuje. To znamená, že čím vyšší hodnota tohoto ukazatele je, tím vyšší je nerovnost v rozdělení důchodů ve společnosti. Pokud diferenciací příjmů odráží efektivitu vynakládané práce, pak je do určité míry žádoucím faktorem. Nesmí ale omezit existenční potřeby osob, jejichž efektivita vynaložené práce je stejná jako u osob, které tímto efektem postiženy nejsou.

Tabulka č. 15: **Giniho koeficient**

	1989	1993	1998	2000	2001	2002	2004	2005
Česko	19,4	26,5	25,8	–	25	–	26	25
Slovensko	19,5	19,5	26	–	–	–	26	28
Polsko	27	32	33	32	32	34	36	33
Maďarsko	25	28	28	26	27	27	28	33
Slovinsko	23	29	28	23	22	22	24	24

Zdroj: 2000–2005 Eurostat (2008), 1989–1998 World Bank (2008)

3 V roce 1995 byl tento podíl 87 %, v roce 2004 již pouze 78 % (Hrdličková, 2006).

Výše uvedená tabulka č. 15 shrnuje vývoj hodnot Giniho koeficientu ve středoevropských zemích. Jak vidíme, příjmová nerovnost se ve všech zemích zvyšuje. Tento vývoj se zdá být přirozený vzhledem k ideologické snaze reálného socialismu eliminovat příjmové rozdíly mezi obyvateli. Na počátku transformace se hodnoty Giniho koeficientu pohybovaly okolo 20. Výjimkou jsou Polsko a Maďarsko, kde první reformní kroky započaly již dříve.

Naši domněnku o velmi štedré sociální politice ve Slovinsku potvrzuje i hodnota Giniho koeficientu, která se v současné době pohybuje na úrovni předtransformačního období. Příjmové rozdíly mezi obyvateli potírá i česká sociální politika. Nejvyšších hodnot nabývá Giniho koeficient v Maďarsku a Polsku. Pokud tento nárůst příjmové nerovnosti skutečně odráží efektivitu vynaložené práce, jedná se efekt žádoucí.

Tvorba dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému

Stejně jako objem sociálních transferů negativně ovlivňuje dlouhodobý hospodářský růst, tak na druhou stranu je ekonomický růst pozitivně ovlivněn veřejnými investicemi. Podle výzkumu Romera de Avila a Straucha vede 1 % růst podílu veřejných investic na HDP k růstu HDP v dlouhém období o 1,6 % (Izák, 2006). Proto se nyní budeme zabývat tvorbou dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému, v němž se tyto transformují na investice a tím podporují dlouhodobý hospodářský růst.

Tabulka č. 16: Vývoj vkladů u penzijních fondů a pojišťoven (% HDP)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Česko	2,38	2,86	3,21	3,71	4,1	4,5
Slovensko	–	–	0,022	–	0,6	2,8
Polsko	2,4	3,9	5,3	6,8	8,7	11,1
Maďarsko	3,9	4,5	5,2	6,8	8,5	9,7
Slovinsko	9,32	10,89	12,77	14,04	13,35	15,72

Zdroj: OECD (2008)

Všechny námi zkoumané středoevropské země vyjma České republiky již přistoupily k systémovým reformám penzijního systému. Proto, jak můžeme vidět z tabulky č. 16, se zvyšuje podíl aktiv penzijních pojišťoven a fondů na HDP u zemí, které již tuto penzijní reformu uskutečnily.⁴ Slovenská republika přistoupila k penzijní reformě jako poslední a to v roce 2005, proto se dá očekávat vzrůstající trend povinných úspor až v budoucnu.

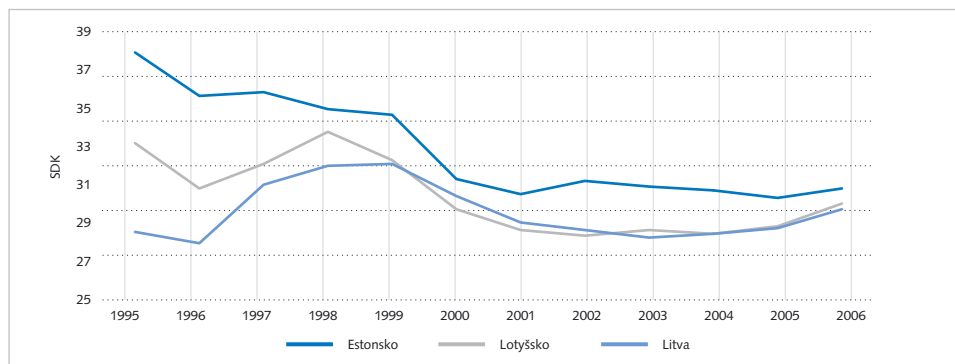
4 Uvažujeme, že většina úspor do penzijních pojišťoven či fondů plyne do reálného kapitálu a tím pozitivně působí na dlouhodobý růst.

1.3.2.2. Pobaltské země

Přerozdělovací procesy a jejich dopad na obyvatelstvo

I u pobaltských zemí nejprve analyzujeme přerozdělovací procesy pomocí daňové kvóty a sociálních transferů.

Graf č. 41: Vývoj složené daňové kvóty v pobaltských zemích

Zdroj: Eurostat (2008), vlastní výpočty

Ve vývoji SDK u všech třech pobaltských republik můžeme sledovat stejný trend. Počáteční růst daňové kvóty může být vysvětlen daňovou reformou v Litvě z roku 1996 a zavedení povinných odvodů na sociální zabezpečení v Lotyšsku. Svoji roli sehrála i ruská krize, jež v roce 1998 zasáhla pobaltské země. Po tomto roku již daňová kvóta klesá ve všech třech zemích, s výjimkou mírného nárůstu na konci sledovaného období. Snižující se hodnota daňové kvóty po roce 1999 je zapříčiněna zejména kladným hospodářským růstem.

Tabulka č. 17: Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %) v pobaltských republikách

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Estonsko	–	14,1	15,9	14	13,1	12,7	12,6	13,1	12,5	12,3
Lotyšsko	15,3	16,1	17,2	15,3	14,3	13,9	13,8	12,9	12,8	12,4
Litva	13,8	15,2	16,4	15,8	14,7	14,1	13,6	13,3	13,2	13

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), vlastní výpočty

Nejen daňová sazba, ale i výdaje na sociální ochranu v pobaltských zemích klesají, a to nejen ve vztahu k HDP, ale i ve vztahu k celkovým mandatorním výdajům. Nejvýraznější pokles byl zaznamenán v Lotyšsku, které v roce 1995 mělo podíl výdajů na sociální ochranu na celkových mandatorních výdajích 74,6% a v roce 2006 již jen 58,1%. To může být zapříčiněno rostoucí zaměstnaností, ale i posunutím věkové hranice pro odchod do penze. Litva a Estonsko udržují výdaje na sociální ochranu jako procento celkových mandatorních výdajů od roku 1995 zhruba na stejné výši a jejich hodnota se pohybuje kolem 64%. I přes klesající trend celkového objemu sociálních transferů mají sociální transferů na osobu trend rostoucí, jak můžeme vidět v tabulce č. 18. To může být vysvětleno vyšším tempem růstu HDP než tempem růstu těchto sociálních transferů.

Tabulka č. 18: **Sociální transfery na osobu v pobaltských republikách v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995)**

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Estonsko	–	–	–	388	389	412	455	517	562
Lotyšsko	273	304	364	392	397	405	393	389	401
Litva	264	312	351	418	420	446	477	520	585

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), Eurostat (2008)

Nyní se opět podíváme na dopad přerozdělovacích procesů pomocí Giniho koeficientu.

Tabulka č. 19: **Giniho koeficient**

	1989	1993	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Estonsko	23	35	37	36	35	35	35	37	37
Lotyšsko	23	31	33	34	36	34	34	36	39
Litva	23	37	36	31	31	34	36	35	36

Zdroj: 2000–2005 Eurostat (2008), 1989–1998 Stanovnik, T (2002), World Bank (2008)

Jak lze vidět z tabulky č. 19, i v pobaltských republikách se rozevírají pomyslné nůžky příjmové nerovnosti. Počáteční předtransformační hodnota Giniho koeficientu z roku 1989 opět vypovídá o socialistickém potírání příjmových rozdílů mezi obyvateli, které nebyly žádoucí.

Tvorba dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému

Všechny pobaltské země v důsledku tlaku na finanční udržitelnost svých penzijních systémů přistoupily po roce 2000 k penzijní reformě. Vytvořením druhého fondového pilíře povinných či dobrovolných úspor a zajištěním toku těchto úspor do reálného kapitálu vytvořily prostředí pro podporu dlouhodobého hospodářského růstu.

Tabulka č. 20: **Vývoj vkladů u penzijních fondů a pojišťoven (% HDP)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Estonsko	2,13	2,27	2,56	3,54	5,09	6,98	8,62
Lotyšsko	–	2,66	2,81	3,03	3,1	3,1	3,3
Litva	1,65	1,95	2,18	2,27	2,8	3,43	4,42

Zdroj: Liabilities /indic_na:Liabilities /sector:Insurance corporations and pension funds /co_nco:Non-consolidated /currency:Percentage of gross domestic product (GDP)

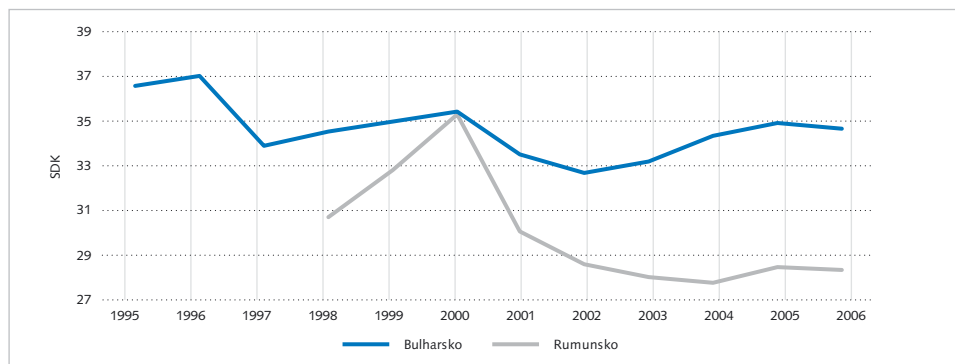
Povinné spoření zavedené v roce 2001 v Lotyšsku a roku 2002 v Estonsku – jak můžeme vidět v tabulce – mělo za následek zvýšení podílu takto vzniklých úspor na HDP. V Lotyšsku není tento nárůst tak znatelný jako v Estonsku, ale díky zvyšujícím se odvodům do druhého pilíře, které by v roce 2010 měly dosáhnout 10% místo nynějších 2%, se v budoucnu dá očekávat jejich růst.

1.3.2.3. Balkánské země

Přerozdělovací procesy a jejich dopad na obyvatelstvo

Jak již bylo napsáno výše, nyní se budeme zabývat přerozdělovacími procesy a jejich dopadem na obyvatelstvo.

Graf č. 42: Vývoj složené daňové kvóty v balkánských zemích

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

Rumunsko mezi lety 1997 a 1999 dosahovalo záporného ekonomického růstu, což může být příčinou rostoucí hodnoty složené daňové kvóty. Od roku 2000 daňová kvóta klesá. Příčinu můžeme hledat na straně hospodářského růstu, ale také na straně daňové reformy, která proběhla v roce 2000 s cílem zvýšit úspěšnost výběru daní jejich snížením.

V Bulharsku osciluje hodnota složené daňové kvóty kolem klesajícího trendu. Velký propad v hodnotě daňové kvóty v roce 1997 může být vysvětlen vystřídáním poklesu HDP jeho růstem.⁵ V roce 2000 proběhla stejně jako v Rumunsku daňová reforma se stejným cílem. DPFO byla snížena pro nejvyšší příjmovou skupinu z 29 % na 24 %, DPPO klesla z 23,5 % na 19,5 % a v roce 2005 dokonce až na 15 %.

O výši přerozdělování ve společnosti vypovídají též sociální transfery. Sociálními transfery zde rozumíme státní výdaje na sociální ochranu peněžitého charakteru.⁶

Tabulka č. 21: Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bulharsko	-	-	-	20,9	20,6	18,1	18,1
Rumunsko	13,2	13,2	13,4	12,6	15,1	14,2	14,1

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), vlastní výpočty

Jak můžeme v tabulce č. 21 vidět, i v Bulharsku se celkové sociální výdaje snižují. Tento jev můžeme vysvětlit i klesající nezaměstnaností v obou zemích a postupným zvyšování věkové hranice

5 V roce 1997 byl pokles HDP o 5,6 %, v roce 1998 byl zaznamenán růst HDP o 4 %.

6 Podle klasifikačního registru OSN do sociálních transferů řadíme výdaje na nemocnost a neschopnost, stáří, pozůstalé, rodiny s dětmi, nezaměstnanost, bydlení, sociální vyloučení a výdaje na výzkum a vývoj v sociální ochraně.

pro odchod do penze. Rumunsko snižovalo své sociální výdaje až do roku 2003. V roce 2004 byly zvýšeny sociální dávky hlavně rodinám s dětmi. Ale díky snižující se nezaměstnanosti a dobrým hospodářským růstem byl opět nastartován klesající trend ve vývoji tohoto ukazatele. Skokové zvýšení sociálních dávek rodinám s dětmi v Rumunsku je možno vidět i ve vývoji sociálních transferů na osobu, uvedeném v tabulce 10. V roce 2003 činily tyto výdaje 14 Euro, v roce 2004 již 17, což je zvýšení o 21 %. Pro Bulharsko data bohužel nebyla zjištěna.

Tabulka č. 22: **Sociální transfery na osobu v balkánských zemích v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995)**

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bulharsko	–	–	–	–	–	–	–	–	13
Rumunsko	–	–	–	22	18	16	14	17	20

Zdroj: ESS – European social statistics (2008), Eurostat (2008)

Na následujících řádcích analyzujeme, jak se změnila příjmová nerovnost v balkánských zemích. K tomu opět využijeme ukazatele Giniho koeficientu.

Tabulka č. 23: **Giniho koeficient**

	1989	1993	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bulharsko	23	30	26	25	26	26	24	26	25
Rumunsko	23	29	30	28	30	30	30	31	31

Zdroj: 2000–2005 Eurostat (2008), 1989–1998 Stanovnik, T (2002), World Bank (2008)

I příjmová nerovnost se v balkánských zemích zvyšuje. Na počátku transformace se Giniho koeficient pohyboval na hodnotě 23 ve všech zkoumaných postsocialistických zemích. Velká příjmová nerovnost mezi obyvateli komunistických zemí totiž nebyla žádoucí. Větší nárůst v hodnotě Giniho koeficientu shledáváme v Rumunsku, což si můžeme vysvětlit tím, že podle oficiálních statistik odjíždí ze země za prací ročně kolem 8000 osob a podíl šedé ekonomiky je kolem 20%. Reálná čísla jsou od těch oficiálních samozřejmě dosti odlišná.

Tvorba dlouhodobých úspor pomocí penzijního systému

I balkánské země podstoupily v novém tisíciletí penzijní reformu. Obě republiky zvolily změnou systémovou a zavedly povinné spoření do fondového pilíře. Bulharsko v roce 2000 a Rumunsko až v roce 2007.

Tabulka č. 24: **Pasiva penzijních fondů a penzijních pojišťoven (% HDP)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rumunsko	1,43	1,49	1,52	1,84	2,21	2,31	2,38
Bulharsko	1,83	2,5	3,21	4,89	3,98	7,06	9,33

Zdroj: Liabilities /indic_na:Liabilities /sector:Insurance corporations and pension funds /co_nco:Non-consolidated /currency:Percentage of gross domestic product (GDP)

I v pobaltských zemích se zvyšuje podíl vkladů do penzijních pojištění. Nižší nárůst v Rumunsku můžeme vysvětlit tím, že povinné přispívání do fondů je zavedeno až od roku 2007, takže hodnota 2,38 % HDP v roce 2006 jsou příspěvky pouze do dobrovolného připojištění. Proto se dá v Rumunsku očekávat zvyšování tohoto podílu až od roku 2007.

1.3.3. Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích

Abychom mohli učinit relevantní závěry o tom, zda mají opatření jednotlivých sociálních politik ve zkoumaných zemích pozitivní vliv na konkurenceschopnost, zde definovanou jako dlouhodobý hospodářský růst, porovnáme nyní námi zkoumané ukazatele s mírou zaměstnanosti v daných zemích, jakožto extenzivním faktorem růstu.

Vydeme-li z předpokladu, že nižší daňové zatížení a nižší sociální transfery motivují obyvatele ke vstupu na trh práce, měl by z našeho výzkumu vyplynout závěr, že při splnění těchto podmínek se míra zaměstnanosti v daných zemích bude zvyšovat.

Stejně tak by dlouhodobý hospodářský růst měl být podpořen tvorbou dlouhodobých úspor v penzijních systémech zkoumaných zemí.

Následující tabulka č. 25 stručně shrne vývoj jednotlivých sledovaných ukazatelů.

Tabulka č. 25: Trend vývoje ukazatelů mezi lety 1995 a 2006

	složená daňová kvóta	míra zaměstnanosti	sociální transfery/ sociální transfery na osobu	Giniho koeficient	úspory tvořené penzijním systémem
Česko	↗	↘	↗ / ↗	↗	↗
Slovensko	↘	↘	↘ / –	↗	↗
Polsko	↘	↘	↘ / ↗	↗	↗
Maďarsko	↘	↗	↗ / ↗	↗	↗
Slovinsko	↘	↗	↘ / –	↗	↗
Litva	↘	↗	↘ / ↗	↗	↗
Lotyšsko	↘	↗	↘ / ↗	↗	↗
Estonsko	↘	↗	↘ / ↗	↗	↗
Rumunsko	↘	↘	↗ / –	↗	↗
Bulharsko	↘	↗	↘ / N/A	↗	↗

Zdroj: vlastní zpracování

Pokud proložíme trendovou linii vývojem složené daňové kvóty, uvidíme u všech zkoumaných zemí s výjimkou České republiky klesající trend. Největší hodnota koeficientu spolehlivosti u těchto trendových linií byla zjištěna v případě Slovenska ($R^2 = 0,95$), Estonska ($R^2 = 0,82$), Maďarska ($R^2 = 0,8$) a Polska ($R^2 = 0,7$).

Všechny tyto země výrazně snížily daňové zatížení, zde kvantifikované pomocí složené daňové kvóty. Jediná země, u které jsme zaznamenali mírný rostoucí trend je Česká republika.

Jak si můžeme ověřit v jiných částech této studie, věnujících se trhu práce, míra zaměstnanosti roste ve všech pobaltských republikách, také v Bulharsku, a v případě střední Evropy míra zaměstnanosti roste v Maďarsku a Slovinsku. I přes klesající trend složené daňové kvóty, v ostatních zemích, tedy ve Slovenské republice, Polsku a Rumunsku zaměstnanost klesá. Počáteční předpoklad, že v zemích se snižující se daňovou sazbou by měla míra zaměstnanosti růst byl tedy potvrzen pouze v případě pobaltských republik, Bulharska, Maďarska a Slovinska. V České

republice můžeme vyzorovat závislost stejnou, ale opačným směrem. Po zažehnání hospodářské recese spojené s transformací ekonomiky je rostoucí daňové zatížení doprovázeno klesající mírou zaměstnanosti, z čehož by mohl vyplynout závěr, že Česká republika v oblasti sociální politiky vytváří negativní prostředí pro dlouhodobý hospodářský růst. V případě Slovenska, Polska a Rumunska nevede snižující se hodnota složené daňové kvóty k růstu míry zaměstnanosti, ale naopak k jejímu poklesu. Zároveň ale s klesající mírou zaměstnanosti je v těchto zemích včetně České republiky zaznamenán v posledních letech hospodářský růst, což může být vysvětleno např. rostoucí produktivitou práce. Tedy že klesající daňové zatížení působí spíše na intenzivní nežli na extenzivní faktory dlouhodobého růstu. Proto hypotézu o vlivu daňové kvóty na hospodářský růst skrze ovlivnění zaměstnanosti jako extenzivního faktoru růstu můžeme přijmout pouze pro všechny pobaltské republiky, Bulharsko, Maďarsko, Slovinsko a také pro Českou republiku, kde byla prokázána závislost negativní. Samozřejmě nejde o výrok absolutní, neboť v této studii abstrahujeme od řady dalších faktorů, které míru nezaměstnanosti ovlivňují.

Podobné závěry bychom mohli učinit i o vlivu výše sociálních transferů na hospodářský růst. Trendové linie vývoje sociálních transferů mají rostoucí tvar pouze v České republice, Maďarsku a Rumunsku. V ostatních zemích je zaznamenán klesající trend, a to jak ve vztahu k HDP, tak jako podíl celkových mandatorních výdajů. Ale trend sociálních transferů vynaložených na jednu osobu je ve většině zkoumaných zemích rostoucí. Výjimku tvoří Slovinsko, které si po celé sledované období udržuje hodnotu tohoto ukazatele okolo 1750 EURO na osobu. Kauzalita vlivu míry nezaměstnanosti na výši sociálních transferů je zřejmá. Při hospodářském poklesu roste nezaměstnanost a tím i celkový objem sociálních transferů. Při opačném vlivu, tedy vlivu sociálních výdajů na míru zaměstnanosti, jsou ale zkoumány výdaje na jednu osobu, ne celkový objem výdajů, proto zde výkyvy ve vývoji ekonomiky nehrají roli a výši sociálních transferů na osobu neovlivňují. Naši původní hypotézu o vlivu sociálních transferů na míru zaměstnanosti můžeme tedy potvrdit pro Českou a Slovenskou republiku, Polsko a Rumunsko. Ve všech těchto zemích byl vysledován rostoucí trend sociálních transferů na osobu a zároveň snižující se míra zaměstnanosti. Proto můžeme shledat rostoucí sociální transfery na osobu jako prvek demotivující k vstupu na pracovní trh.

V případě úspor tvořených pomocí penzijních systémů ve zkoumaných zemích můžeme konstatovat, že nastavení penzijních systémů vytváří stále více dlouhodobých úspor, které po transformaci na investice vytvářejí pozitivní podmínky pro dlouhodobý hospodářský růst. Země, které již v důsledku tlaku demografických prognóz provedly penzijní reformu založenou na vytvoření druhého fondového pilíře dobrovolných či povinných úspor, tento rostoucí trend ještě podpořily. Otázkou ale zůstává, zda takto vytvořené dobrovolné či vynucené úspory plynou do reálného kapitálu a nejsou spíše fondy investovány do zahraničních akcií pro zvýšení své výnosnosti.

1.3.4. Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo na základě analýzy opatření jednotlivých sociálních politik ve zkoumaných zemích posoudit, zda konkrétní opatření z oblasti sociální politiky mezi lety 1990–2007 měla pozitivní vliv na konkurenceschopnost, zde definovanou jako hospodářský růst.

Práce byla zaměřena na 10 postsocialistických zemích, které byly rozděleny do třech skupin dle podobnosti ekonomické i geografické. Tedy na státy středoevropské, kam byla zařazena Česká a Slovenská republika, Polsko, Maďarsko a Slovinsko. Dále na pobaltské republiky, konkrétně Lotyšsko, Litvu a Estonsko a jako poslední skupina byly zkoumány státy balkánské, a to Rumunsko a Bulharsko.

Na základě analýzy vývoje jednotlivých ukazatelů z oblasti sociální politiky se nyní pokusíme vyslovit závěry o jejich vlivu na dlouhodobý hospodářský růst. K tomu nám

v předcházející kapitole napomohlo i porovnání vývoje těchto ukazatelů s vývojem míry zaměstnanosti v daných zemích.

U středoevropských zemí jsme shledali pozitivní vliv sociální politiky na hospodářský růst pouze u Slovinska. Ve Slovinsku se nezvyšují sociální transfery na osobu, sociální transfery i složená daňová kvóta se snižují a míra zaměstnanosti roste. Opatření slovinské sociální politiky tedy vytváří pozitivní podmínky pro zvyšující se konkurenceschopnost. V případě České republiky je závislost zcela opačná. S rostoucími sociálními transfery a rostoucí složenou daňovou kvótou míra zaměstnanosti klesá. Z čehož můžeme vyslovit závěr, že opatření české sociální politiky ve sledovaném období nepřispívalo k hospodářskému růstu, spíše ho brzdilo. Slovensko a Polsko se ve sledovaném období snažilo míru zaměstnanosti zvýšit i pomocí snižujících se celkových sociálních transferů a snižováním složené daňové kvóty. I přes tato opatření pozitivně působící na hospodářský růst se míra zaměstnanosti stále snižuje. Proto můžeme předpokládat, že vliv těchto opatření nebyl pouze na extenzivní faktor růstu, ale hlavně na intenzivní faktor, tedy produktivitu práce. Kromě Slovinska roste zaměstnanost i v Maďarsku, ve kterém mezi lety 1995–2005 složená daňová kvóta klesala a sociální transfery rostly. Pomocí rostoucích úspor skrz penzijní systém i Maďarsko vytváří pozitivní podmínky pro dlouhodobý hospodářský růst.

Klesající trend složené daňové kvóty a sociálních transferů spolu s rostoucí mírou zaměstnanosti ve všech pobaltských republikách nás i přes rostoucí trend sociálních transferů na osobu vede k závěru, že opatření sociálních politik v těchto zemích vytvářejí podmínky pro dlouhodobý hospodářský růst, tedy i konkurenceschopnost. Tomuto trendu zvyšující se konkurenceschopnosti přispívá i rostoucí podíl dlouhodobých úspor tvořených v penzijním systému.

V případě balkánských zemí, tedy Rumunska a Bulharska, je pozitivní vliv opatření sociální politiky na konkurenceschopnost vysledován u Bulharska, kde sociální transfery i složená daňová kvóta klesají a zaměstnanost roste. V Rumunsku zaměstnanost klesá stejně jako v případě některých středoevropských států. U obou balkánských republik ale musíme brát v potaz věrohodnost dostupných dat. Většinou se jedná o odhady ze strany Eurostatu. Oficiální údaje se od skutečných dosti liší hlavně z důvodu velkého podílu šedých ekonomik v obou zemích. Pokud ale učiníme závěry z dostupných oficiálních dat, pak obě balkánské země díky snižující se složené daňové kvótě a rostoucímu podílu dlouhodobých úspor vytvářejí pozitivní podmínky pro dlouhodobý hospodářský růst.

Pokud porovnáme všech 10 sledovaných zemí bez ohledu na ekonomickou vyspělost či geografickou polohu, jako nejvíce konkurenceschopným státem, tedy zemí, která je s to dosahovat dlouhodobě nejvyššího hospodářského růstu z pohledu provedených opatření sociální politiky, nám z naší analýzy vyplynulo Slovinsko a těsně za ním všechny pobaltské republiky. Na druhou stranu, zemí s nejmenší schopností dosahovat dlouhodobého růstu je Bulharsko a s opatřeními sociální politiky negativně působící na hospodářský růst i Česká republika.

1.4. Demografický vývoj

Tato kapitola se zabývá analýzou demografického vývoje v zemích 10CE v období 1990–2007. Je zkoumán vliv hlavních demografických jevů (porodnost, mortalita a migrace) na věkovou skladbu populace a dále je zkoumán vztah mezi věkovou strukturou obyvatelstva a ekonomickým růstem.

Mezi celosvětově nejvýznamnější demografické změny v posledním století patří zvyšující se naděje dožití, která souvisí především se zlepšujícím se zdravotnictvím. Na celém světě se naděje dožití zdvojnásobila z 30 let v roce 1900 na 65 let v roce 2000 (a předpovídá se, že na konci tohoto století vzroste až na 81 let) (Lee, 2003). Celý tento historický nárůst souvisí především se snížením kojenecké a dětské úmrtnosti, spojený se zlepšením hygieny a zaváděním nových lékařských inovací, jako je očkování nebo užívání antibiotik (Bloom, Canning, 2004).

Struktura kapitoly je následující: ve 2. podkapitole se zaměříme na vymezení problému a vysvětlíme základní vztahy mezi věkovou skladbou obyvatelstva a ekonomickým růstem. Objasníme pojem demografická dividenda a vysvětlíme propojení tohoto pojmu s ekonomickým růstem. Ve 3. podkapitole se dostaneme k samotným zemím 10CE, které jsme si rozdělili do tří oblastí. První oblast tvoří středoevropské země, kam patří Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko a Slovinsko, druhou oblastí jsou pobaltské země, kam spadá Estonsko, Lotyšsko a Litva, a poslední oblast tvoří země balkánské, kam zahrnujeme Rumunsko a Bulharsko. Nejprve popíšeme obecný přehled o minulém vývoji v těchto zemích a následně rozebereme jednotlivé země a pokusíme se ukázat zásadní rozdíly v jejich vývoji a následný vliv na ekonomický růst. Ve 4. podkapitole srovnáme celkový vývoj v jednotlivých zemích, zaměříme se hlavně na vývoj celé věkové skupiny 15–64 let a na její ekonomickou aktivitu, tato skupina je stěžejní v celé kapitole, neboť nejvíce ovlivňuje ekonomický růst. V poslední podkapitole budou shrnuty stěžejní závěry z celé kapitoly.

1.4.1. Vymezení

Cílem této práce je prozkoumat demografický vývoj v zemích 10CE v letech 1990–2007 a analyzovat jeho vliv na ekonomický růst. Určujícím je věková skladba populace, kdy rozdělení obyvatel podle věku je výsledkem vývoje porodnosti, úmrtnosti a migrace. Pro věkovou strukturu jsou charakteristické pravidelnosti, které vznikly především v důsledku výkyvů porodnosti. Jedná se především o poklesy v dobách 1. a 2. světové války, které byly kompenzovány nárůsty porodnosti po jejich ukončení. Vznikly tak silné populační ročníky a v době, kdy tito lidé přicházeli do dospělého věku, se opět rodily zvýšené počty dětí (ČSÚ, 2008). Stěžejní skupinou obyvatelstva je

obyvatelstvo ve věku 15 až 64 let, především pak jeho ekonomická aktivita. Tato skupina obyvatelstva ovlivňuje velikost nabídky pracovních sil v ekonomice.

Během posledních let je stále zřetelnější přímý vliv věkové struktury obyvatelstva na makroekonomii. Lidské ekonomické chování a potřeby se mění v různých etapách života – mladí lidé požadují investice na vzdělání, lidé středního věku dodávají práci a úspory a staří lidé požadují zdravotní péči a penzi (Prskawetz, Fent, Barthel, 2006).

Na konci 90. let minulého století několik autorů potvrdilo, že pro ekonomický růst je důležitá samotná věková skladba populace. Růst ekonomicky aktivní části obyvatelstva (obyvatelstvo ve věku 15 až 64 let) pozitivně působí na růst HDP na osobu a tím pádem na ekonomický růst (Prskawetz, Fent, Barthel, 2006).

Od 2. světové války rozvojové i průmyslové země prošly demografickou přeměnou v různé míře a době (Lee, 2003). Během standardní demografické přeměny klesala dětská úmrtnost a porodnost začala klesat hned vzápětí, kdy začala klesat úmrtnost. Tato situace měla za následek nejprve vznik demografického nedostatku, protože nárůst obyvatelstva byl rychlejší než nárůst ekonomicky aktivního obyvatelstva. Později, když došlo k poklesu porodnosti, tato demografická přeměna vedla ke vzniku demografické dividendy, protože růst ekonomicky aktivního obyvatelstva byl rychlejší než celkový růst obyvatelstva (Bloom, 2003). Ekonomicky aktivní obyvatelstvo také rostlo díky nižší míře úmrtnosti. Nicméně po určité době, když úmrtnost nadále klesala a naděje dožití se posouvala do vyššího věku, takže rostl počet starých osob a porodnost zůstávala na nízké úrovni, demografická dividendy se opět změnila v demografický nedostatek (Mason, 2005).

Bloom a Williamson (1998) navrhuji dvě odlišné cesty, jak může demografický vývoj ovlivnit ekonomický růst: buď přes pracovní trh nebo přes úspory a investice. Bloom a Canning (2003) přidávají třetí cestu, a sice vzdělání a lidský kapitál (tyto 3 cesty budou vysvětleny v následujícím odstavci). Dále vysvětlují vzájemné ovlivňování mezi demografickými veličinami a politikami. Dobré politiky vedou k vyššímu růstu a vliv demografických změn je lepší, když existují kvalitnější instituce. „Rostoucí počty dospělých najdou uplatnění na trhu práce pouze tehdy, pokud budou domácí trhy práce dostatečně pružné a pokud budou schopny absorbovat nárůst počtu mladých zaměstnanců ucházejících se o práci. Podobně k nárůstu úspor dojde pouze tehdy, pokud bude existovat dostatečná důvěra k domácím finančním trhům a konečně k nárůstu vzdělanosti dojde také pouze tehdy, pokud je k dispozici dostatečně kapacitní a kvalitní vysokoškolský systém. Role vlády spočívá ve vytvoření adekvátního institucionálního prostředí pro využití demografické dividendy, která je k dispozici.“ (Němec, 2007).

Podobně Bloom, Canning a Sevilla (2003) zdůrazňují, že otevřená ekonomika, pružná pracovní síla a moderní instituce zajišťují, že země může dosahovat demografické dividendy.

Demografický vývoj může ovlivňovat ekonomický růst přes následující proměnné:

- nabídka práce: demografické změny dopadají na nabídku práce dvěma způsoby. Zaprvé zde existuje základní mechanismus založený na pravidelném a nevyhnutelném stárnutí generace populačního boomeru. Když má tato generace mezi 15 až 64 roky, je pravděpodobné, že bude pracovat, a tím pádem se budou snižovat indexy závislosti. Tento efekt je pak nejsilnější u osob ve věku 25 až 59, kdy je pravděpodobnost, že budou pracovat, nejvyšší. Počet osob ochotných pracovat (představují nabídku práce) se tím pádem zvyšuje a za předpokladu, že pracovní trh může zaměstnávat více lidí, produktivita roste. Druhým dopadem na nabídku práce je skutečnost, že s klesající velikostí rodiny je u žen pravděpodobnější, že vstoupí na pracovní trh. Tento dopad je ještě silnější díky faktu, že pokud tyto ženy byly samy vychovávány v menších rodinách, je pravděpodobnější, že na pracovní trh vstoupí vzdělanější. Tato skutečnost zvýší jejich produktivitu a udělá z nich kvalifikovanější pracovní sílu, ale na druhou stranu podporuje vznik menších rodin;

- ■ úspory: demografické změny také podporují růst úspor a tím zlepšují podmínky země pro investování a ekonomický růst. Mladí a staří lidé spotřebovávají více než vytvářejí, oproti ekonomicky aktivním lidem, kteří více vyprodukují a mají větší tendence k úsporám. Lidé nejvíce šetří ve věku mezi 40 až 65 lety, kdy už je menší pravděpodobnost, že investují do svých dětí, a kdy se začínají připravovat na důchod. Pokud tedy nastane situace, že většina lidí narozených v populačním boomu dosáhne svých 40 let, národní úspory mají tendenci růst;
- ■ lidský kapitál: demografické změny mají obrovský vliv na investice do lidského kapitálu. Demografická změna začíná se změnami v úmrtnosti, z toho důvodu existuje populace, která žije déle a zůstává zdravější. Delší očekávaná délka života způsobuje zásadní změny ve způsobu života, který lidé žijí. Je to přístup ke vzdělání, rodině, penzi, roli žen a k práci jako takové. Co se týče například vzdělání, tak pozitivní vztah mezi vzděláním a výdělkem je známý. S prodlužující se délkou života si rodiče raději vybírají nechat vzdělávat své děti déle a kvalitněji. Rodiče vědí, že jejich děti s vyšším vzděláním budou profitovat po celý jejich pracovní život, a pokud mají méně dětí, mohou věnovat více času a peněz každému z nich. Důvod investic do vzdělání tedy spočívá v budoucí vyšší produktivitě, vyšších příjmech a lepších životních standardech. Lidé tedy mají tendenci vstupovat na pracovní trh později, především z důvodu delšího vzdělávání, ale je pravděpodobné, že budou mnohem produktivnější v době, kdy začnou pracovat (Bloom, Canning, Sevilla, 2001).

1.4.2. Analýza jednotlivých zemí

Přechod od centrálně plánovaného hospodářství k hospodářství tržnímu má za následek nejen změny ekonomické, ale také změny sociální, politické a pro tuto práci důležité změny demografické. Pro lepší pochopení demografických změn, které v tomto období nastaly, se na začátku každé subkapitoly seznámíme s výchozími demografickými situacemi a podmínkami, které byly v daných zemích na počátku transformace, a se společnými znaky zemí, co se týče jejich věkové struktury obyvatelstva a ekonomické aktivity. Následně pak provedeme analýzu vývoje věkové struktury obyvatelstva a ekonomické aktivity u jednotlivých zemí.

Základní demografickou charakteristikou populace je věková skladba populace, která představuje rozdělení populace dle pohlaví na muže a ženy a dle věku. V našem členění jsme použili dělení populace na kategorie od narození do 14 let, od 15 do 24 let, od 25 do 49, od 50 do 64 a poslední skupinu tvoří obyvatelstvo starší 65 let.

1.4.2.1. Středoevropské země

Co se týče výchozího stavu v roce 1989, tak téměř u všech středoevropských zemí se populace vyznačovala relativně vysokým podílem populace mladší 15 let a relativně nízkým podílem populace starší 65 let. Podíl populace mladší 15 let byl nejvyšší u Slovenska a Polska, nejnižší u Maďarska. A naopak podíl populace starší 65 let byl nejvyšší u Maďarska a nejnižší u Polska. „Je to dáno rozdílným dopadem 2. světové války, který vyplývá z toho, na které straně se daná země nacházela. U Polska, stojící na straně Spojenců, které bylo za 2. světové války okupováno německými a italskými fašistickými vojsky, lze pozorovat vysoké ztráty v populaci, která by dnes tvořila právě skupinu 65 a starší (zejména u mužů). U Maďarska, které stálo na straně Osy, lze vidět poměrně vysoké zastoupení věkové skupiny starší 65 let. S tím souvisí i druhý faktor týkající se poválečného populačního boomu, který byl u Polska mnohem výraznější, především díky váze tzv. „válečných odkladů počtetí“, resp. „kompenzačního“ poválečného boomu. První zmiňovaný faktor tedy ovlivnil rozdílné proporce u postproduktivní části populace a druhý zmiňovaný faktor naopak z velké části

vyrovnal proporce u produktivní složky. Vysoký podíl v předproduktivní části populace je výsledkem populačního boomu 70. let minulého století (způsobený zejména vysokým počtem žen v příznivém věku narozených v poválečném období), který byl u Polska mnohem delší a silnější než v ostatních sledovaných zemích (svého maxima dosáhl až v roce 1983), což bylo určité ovlivněno i reprodukčním chováním této tradičně katolické země. Nižší podíly 65+ mohou být teoreticky také důsledkem dlouhodobě vyšší úmrtnosti vyšších věkových skupin.“ (Němec, 2007).

Vysoký podíl dětské složky na konci roku 1989 byl . u zkoumaných států též dán obdobím vrcholu populačního boomu, který probíhal během celých 70. let minulého století.

U všech středoevropských zemí se populace na konci roku 1989 vyznačovala poměrně vysokým podílem produktivní populace, tedy populace ve skupinách od 15 do 64 let, což je dáno poválečným vývojem, který byl vysvětlen v předchozím textu.

Nyní přejdeme k vývoji věkové struktury obyvatelstva v letech 1990–2007. Společným znakem středoevropských zemí téměř po celé sledované období je pokles porodnosti, který pozorujeme přibližně od počátku 80. let, a s tím související výrazný propad dětské složky populace. Tato situace se změnila přibližně od roku 2003, od kdy opět dochází k růstu porodnosti. Je to způsobeno dospíváním generace populačního boomu ze 70. let minulého století a zakládáním rodin touto generací. Výjimku tvoří Česká republika, kde k růstu porodnosti dochází již od roku 1999.

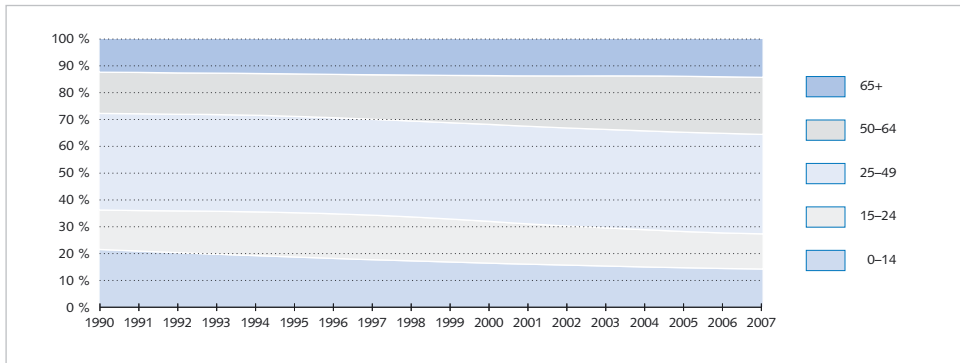
U všech středoevropských zemí pozorujeme značný nárůst složky produktivní, což je přesně v souladu s tím, jak početné populační ročníky ze 70. let přecházejí z jedné věkové skupiny do druhé. Můžeme sledovat počáteční nárůst složky 15–24 let a její následný pokles zhruba od konce 90. let minulého století a postupný přechod do složky vyšší, tedy 25 až 49 let. Od konce 90. let dochází ve všech sledovaných zemích k nárůstu složky 50–64 let, což přesně odpovídá poválečnému populačnímu boomu, neboť v této době se tyto silné poválečné ročníky dostávají do věku nad 50 let. Nárůst této složky je nejnižší v Maďarsku, což opět souvisí s nižším poválečným populačním boomem (Tomeš, Němec 2006, 2007).

Dalším společným znakem středoevropských zemí v daném období je nárůst populace starší 65 let, což můžeme opět vysvětlit situací za 2. světové války, kdy země stojící na straně Spojenců měly obrovské ztráty především v produktivní populaci. Dětská složka však v té době měla poměrně vysoké zastoupení a tato složka se postupně během sledovaného období dostává do složky 65+.

Vzhledem ke změnám v dětské a nejstarší části populace, dochází k růstu produktivních složek populace. Tento nárůst je posílen především poklesem porodnosti během 90. let minulého století a ona produktivní populace je tvořena především ročníky, které byly součástí populačního boomu v 70. letech minulého století.

U středoevropských zemí pozorujeme postupný pokles podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva ve věkové skupině 15–24 let. Je to samozřejmě způsobeno samotným vývojem této složky, jejíž podíl od 2. poloviny 90. let minulého století klesá. Dále je to způsobeno upřednostňováním terciárního vzdělání před prací, které dočasně odčerpalo potenciální mladou pracovní sílu. U žen k tomu také určitou měrou přispěla mírně rostoucí míra plodnosti od počátku nového tisíciletí, s čímž souvisí klesající ekonomická aktivita u žen, neboť ty odcházejí na mateřskou dovolenou. Rostoucí míra plodnosti je výsledkem populačního boomu z poloviny 70. let minulého století (Němec, 2007).

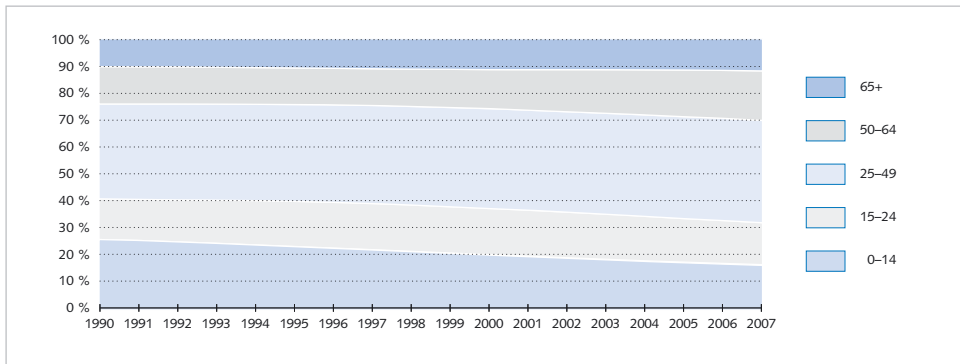
Graf č. 43: Věková struktura obyvatelstva v České republice v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

Populační skladba obyvatelstva v České republice a na Slovensku je výrazně ovlivněna generací narozenou v 70. letech minulého století. Vývoj věkové struktury je shodný s obecnou charakteristikou vývoje věkové struktury obyvatelstva všech středoevropských zemí, což znamená především pokles dětské složky a nárůst složky 50–64 let. Příčiny těchto jevů byly popsány v úvodu této subkapitoly.

Graf č. 44: Věková struktura obyvatelstva na Slovensku v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

Velkým rozdílem u Slovenska oproti ostatním středoevropským zemím je vysoký podíl dětské složky na počátku sledovaného období. Je to způsobeno tím, že Slovensko mělo na počátku 90. let minulého století nejvyšší míru plodnosti ze všech pozorovaných zemí, a sice míra plodnosti byla až do roku 1992 více jak dvě děti na jednu ženu.

Tabulka č. 26: Ekonomická aktivita v České republice v letech 1997–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1997	45,9	89,2	59,3	5,2	53,1	96,2	70,7	8,6	38,6	82,0	48,8	3,0
1998	46,3	89,3	58,9	4,8	52,5	96,3	70,2	8,5	40,2	82,1	48,6	2,6
1999	45,9	89,2	59,2	4,7	51,0	96,1	70,8	7,2	40,9	82,1	48,5	3,2
2000	43,9	89,0	58,4	4,2	47,7	96,0	69,8	6,9	40,2	81,8	47,8	2,5
2001	41,1	88,7	58,8	4,0	44,6	95,8	70,0	6,6	37,6	81,4	48,3	2,4
2002	38,3	88,4	60,2	4,1	42,3	95,8	71,5	6,7	34,3	80,8	49,6	2,4
2003	35,8	88,1	60,9	4,0	38,8	95,4	71,5	6,6	32,8	80,6	51,0	2,3
2004	34,6	87,6	61,2	3,8	37,8	95,3	71,6	6,1	31,3	79,7	51,6	2,3
2005	34,0	88,1	62,3	3,9	38,9	95,7	72,8	6,3	28,9	80,4	52,4	2,3
2006	33,5	87,9	62,5	4,1	37,7	95,7	72,8	6,7	29,2	79,8	52,8	2,4
2007	31,9	87,4	62,5	4,5	36,7	95,7	72,7	7,1	26,9	78,8	52,9	2,7

Zdroj: Eurostat

Z předchozí a následující tabulky o ekonomické aktivitě v České republice a na Slovensku vidíme celkový pokles ekonomické aktivity 15–24 let, který souvisí s pozvolným poklesem celé této věkové skupiny a jejím přechodem do vyšší věkové skupiny. Pokles ekonomické aktivity v této skupině je však mnohem markantnější než samotný vývoj této věkové skupiny. Tento propad ekonomické aktivity u mužů souvisí především s upřednostňováním terciárního vzdělání, rovněž u žen souvisí s upřednostňováním vyššího vzdělání, a je umocněn odchodem na mateřskou dovolenou. Z tabulek lze vyvodit, že ženy od konce minulého tisíciletí přesouvají zakládání rodin do pozdějšího věku, neboť přestože dochází ke zvyšování podílu věkové skupiny 25–49, ekonomická aktivita u žen stále klesá. Ekonomická aktivita mužů v této věkové skupině je téměř stabilní. Za postupný růst ekonomické aktivity věkové skupiny 50–64 let může postupné zvyšování věku odchodu do důchodu.

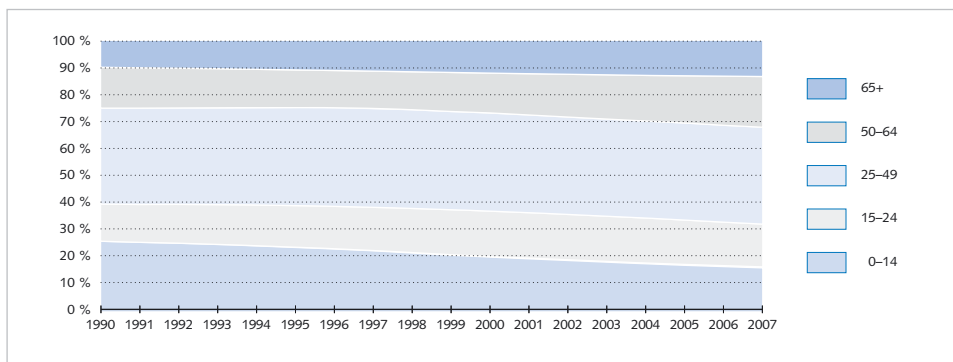
Tabulka č. 27: Ekonomická aktivita na Slovensku v letech 1998–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1998	45,4	89,1	44,5	1,3	50,8	94,8	59,5	1,9	40,1	83,3	31,8	1,0
1999	45,8	88,6	45,6	1,3	49,4	94,3	59,5	2,2	42,1	82,9	33,8	0,7
2000	44,8	89,7	46,6	1,0	47,8	95,0	60,6	1,8	41,8	84,3	34,6	–
2001	45,3	90,1	49,1	1,0	49,6	94,9	62,9	2,0	41,0	85,2	37,1	–
2002	42,8	89,2	50,2	1,0	46,5	93,9	64,0	2,0	39,0	84,5	38,2	–
2003	40,7	90,3	51,4	1,3	44,3	95,2	65,2	2,2	36,9	85,4	39,4	0,7
2004	39,1	90,0	53,9	1,3	42,7	95,0	67,6	2,2	35,5	84,9	41,9	0,8
2005	36,6	88,5	56,3	1,4	40,7	94,9	69,7	2,3	32,4	82,1	44,5	0,9
2006	35,3	88,1	56,8	1,1	39,7	95,1	69,5	1,9	30,9	81,1	45,5	0,7
2007	34,6	87,4	57,6	1,2	38,9	94,3	69,6	1,5	30,2	80,3	46,9	1,0

Zdroj: Eurostat

U Slovenska je důležité zmínit jeho vysokou míru nezaměstnanosti, která začala narůstat po započítání transformačního procesu, a již v roce 1991 dosahovala hodnoty 12 %. Od roku 1991 měla rostoucí charakter a v některých měsících roku 2001 se těsně přiblížila 20 %. Nezaměstnanost na konci roku 2007 klesla na 10,3 %.¹ Tato nezaměstnanost má největší vliv na skupinu osob starších 65 let, u nichž se ekonomická aktivita po celé sledované období pohybuje pouze kolem úrovně 1,3.

Graf č. 45: **Věková struktura obyvatelstva v Polsku v letech 1990–2007**

Zdroj: Eurostat

V Polsku dochází k poklesu složky 15–24 let nejpozději, až od roku 2002, což souvisí s delším populačním bohem, který začal v 70. letech a svého vrcholu dosáhl až roku 1983, což je později než v ostatních zemích.

Tabulka č. 28: **Ekonomická aktivita v Polsku v letech 1997–2007 (v %)**

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1997	36,0	84,6	48,9	10,9	40,1	91,2	58,1	15,4	32,0	78,0	40,9	8,0
1998	35,3	84,8	48,6	10,4	38,6	91,3	57,7	15,0	32,0	78,2	40,5	7,6
1999	34,5	84,7	49,4	8,7	37,7	90,7	58,2	13,0	31,4	78,6	41,4	6,0
2000	37,5	85,5	48,0	7,9	40,2	91,2	55,5	12,5	34,9	79,8	41,2	5,1
2001	39,8	85,6	46,6	7,3	42,9	91,0	54,1	11,5	36,7	80,2	39,9	4,8
2002	37,7	85,3	44,9	6,5	41,4	90,8	53,2	9,3	34,0	79,9	37,6	4,8
2003	36,2	85,3	44,8	5,7	40,4	90,4	53,3	8,2	31,9	80,2	37,3	4,1
2004	35,1	85,9	43,8	5,3	39,0	91,4	52,9	8,1	31,2	80,4	35,6	3,6
2005	35,7	86,0	46,2	5,7	39,5	91,6	56,0	8,9	31,8	80,4	37,4	3,7
2006	34,2	84,9	46,2	5,1	37,5	90,8	56,9	8,1	30,7	79,0	36,7	3,3
2007	33,0	84,7	47,0	4,9	36,5	90,5	57,9	7,6	29,3	78,8	37,1	3,2

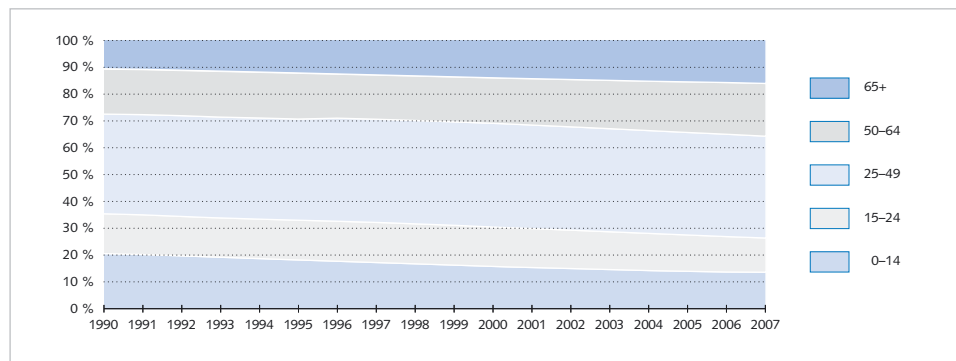
Zdroj: Eurostat

Vzhledem k vývoji míry plodnosti, který byl zmíněn výše, je významným zdrojem pracovní síly 90. let poválečná generace a její poměrně vysoká úhrnná plodnost, projevující se vysokými přírůsty od 70. let (Němec, 2007).

¹ Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Ekonomická aktivita ve složce 50–64 nejprve klesá a od roku 2005 opět mírně roste, a to i přes to, že vývoj této věkové skupiny měl od roku 1997 neustále rostoucí charakter. Tento pokles ekonomické aktivity byl alarmující a žádal si rychlou nápravu, neboť tato ztráta byla doposud kompenzována toky početné generace 70. a 80. let, které však postupně odeznívaly. Svou roli v tomto případě sehrál „útěk“ do penzijního systému. Od roku 2005 se tato situace lepší a ekonomická aktivita skupiny 50–64 let se opět zvyšuje. Souvisí to se snižující se nezaměstnaností a s postupným zvyšováním věku odchodu do důchodu (Němec, 2007).

Graf č. 46: Věková struktura obyvatelstva v Maďarsku v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

U Maďarska zaznamenáváme nejmenší pokles u dětské složky, což souvisí s výchozím nízkým zastoupením dětské složky, kdy Maďarsko mělo nejnižší zastoupení dětské složky ze všech středoevropských zemí. Tento fakt byl vysvětlen výše.

Maďarsko bylo první ze středoevropských zemí, kde došlo k poklesu věkové skupiny 15–24 let. Souvisí to s dřívějším vrcholem populačního boomu než v ostatních sledovaných zemích, již někdy v polovině 70. let, a také s nejnižším populačním boomem, který vyplývá už ze slabšího poválečného boomu než u ostatních zemí.

Tabulka č. 29: Ekonomická aktivita v Maďarsku v letech 1996–2007 (v %)

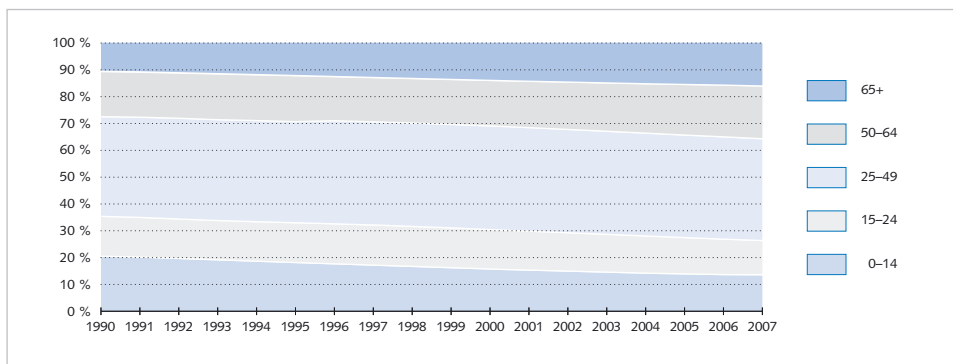
	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1996	33,9	79,5	35,0	2,2	39,0	88,6	44,6	3,2	29,0	70,5	27,1	1,6
1997	34,4	78,0	35,0	1,6	39,9	87,1	45,1	2,3	28,8	69,0	26,6	1,2
1998	39,6	78,3	34,4	1,5	45,0	85,5	44,9	2,5	34,2	71,2	25,5	0,9
1999	39,8	78,9	37,5	1,5	44,6	86,6	47,7	2,5	34,9	71,3	28,9	0,9
2000	37,8	78,9	40,6	1,8	42,8	86,4	50,0	2,8	32,5	71,4	32,6	1,1
2001	34,1	79,0	40,9	1,2	38,9	86,7	50,1	1,9	29,1	71,4	33,1	0,8
2002	32,3	78,7	42,5	1,4	36,1	86,8	50,6	2,2	28,5	70,7	35,7	0,8
2003	30,6	79,6	45,5	1,6	34,5	87,5	52,9	2,5	26,6	71,8	39,1	1,0
2004	27,3	79,2	46,8	1,7	30,8	87,5	52,9	2,7	23,6	71,2	41,6	1,1
2005	27,1	80,3	49,4	1,5	30,3	88,1	55,3	2,6	23,8	72,5	44,3	0,9
2006	26,8	81,2	50,3	1,5	30,1	89,2	56,2	2,7	23,4	73,1	45,2	0,9
2007	25,6	81,5	50,2	1,8	29,3	89,5	57,0	3,0	21,8	73,5	44,4	1,2

Zdroj: Eurostat

Největší část ekonomicky aktivního obyvatelstva pochází z poválečného populačního boomu a z populačního boomu v 70. letech minulého století.

Nárůst ekonomické aktivity ve věkové skupině 50–64 let od počátku nového tisíciletí můžeme vysvětlit zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu, zvýšenou podporou zaměstnávání starších osob a klesající nezaměstnaností.

Graf č. 47: **Věková struktura obyvatelstva ve Slovinsku v letech 1990–2007**

Zdroj: Eurostat

Ve vývoji věkové skladby obyvatelstva ve Slovinsku můžeme opět pozorovat typický pokles dětské složky a nárůst složek 50 až 64 let a 65 let a více, jak bylo popsáno v předchozím textu.

Tabulka č. 30: **Ekonomická aktivita ve Slovinsku v letech 1996–2007 (v %)**

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1996	42,6	90,6	33,5	6,4	44,6	93,1	44,6	9,6	40,7	88,0	23,4	4,6
1997	46,1	89,6	36,3	9,6	49,6	91,4	45,7	11,8	42,4	87,7	27,6	8,3
1998	44,0	91,0	39,6	10,4	46,3	93,1	49,5	15,5	41,6	88,9	30,1	7,5
1999	40,4	90,9	38,4	9,4	41,9	92,8	50,1	13,3	39,0	88,8	26,9	7,3
2000	37,3	90,6	40,9	7,4	40,7	91,7	52,8	10,8	33,6	89,5	29,7	5,4
2001	36,0	91,0	42,2	8,5	40,1	92,9	53,4	11,9	31,7	88,9	31,6	6,5
2002	36,6	91,4	44,6	7,8	40,2	93,1	55,9	10,6	32,6	89,6	33,6	6,1
2003	33,8	91,0	42,7	6,6	38,3	92,5	53,5	9,3	28,9	89,3	32,2	4,9
2004	39,3	91,4	49,0	7,2	43,1	92,8	59,0	10,8	35,4	89,9	39,0	5,0
2005	40,5	91,6	49,6	7,8	44,5	93,4	59,4	11,5	36,3	89,7	39,8	5,5
2006	40,6	91,4	51,1	7,7	44,4	93,0	60,4	11,5	36,4	89,7	41,8	5,4
2007	41,8	91,7	51,2	8,8	47,6	93,2	60,8	12,0	35,4	90,1	41,5	6,7

Zdroj: Eurostat

Co je zajímavé a výjimečné u Slovinska, tak je ekonomická aktivita u věkové skupiny 15–24 let, která zpočátku sice klesala, ale od roku 2004 tato aktivita narůstá do poměrně vysokých hodnot, a to i přesto, že podíl samotné věkové skupiny je od roku 2000 klesající. Důležitými faktory jsou

nejnižší míra plodnosti ze všech zkoumaných zemí, takže minimální počet matek je na mateřské dovolené, a nejvyšší průměrný věk matek ze všech pozorovaných zemí, což znamená odklad počtí do vyšších let. Dalším důležitým faktorem je upřednostňování kariéry před terciárním vzděláním a rodinným životem.

Vývoj ekonomické aktivity u skupin 50–64 a 65+ je velice pozitivní, neboť neustále narůstá. Souvisí to s ekonomickou vyspělostí země, podporou zaměstnávání starších osob, nízkou nezaměstnaností a celkovým řešením problému stárnutí populace.

1.4.2.2. Pobaltské země

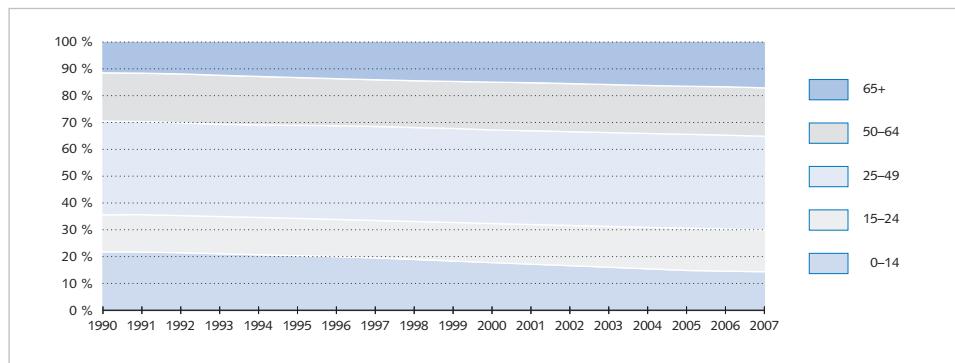
Vývoj věkové struktury v pobaltských zemích se od ostatních zkoumaných zemí odlišoval, a to z důvodu, že vrchol populačního boomu tu byl mnohem později než v ostatních sledovaných zemích, a sice až na konci 80. let minulého století. S tím souviselo nízké zastoupení dětské složky na konci roku 1989. Vysoké zastoupení produktivních složek vysvětloval fakt, že poválečný populační vývoj byl bohatý a od konce 2. světové války až do konce 80. let se stále rodilo poměrně hodně dětí. Zastoupení složky 65+ bylo nízké, což souviselo s faktem, že pobaltské země byly za 2. světové války obsazeny sovětskými vojsky, připojeny k SSSR a následně okupovány německou armádou, a došlo k obrovským ztrátám především v populaci, která by v době kolem roku 1989 tvořila právě skupinu 65+. Druhým faktem byl již zmiňovaný tzv. „válečný odklad počtí“. Vysoké zastoupení produktivní složky vysvětloval dlouhý poválečný populační boom.

Ve všech pobaltských zemích byla na konci roku 1989 vysoká míra plodnosti, více jak dvě děti na jednu ženu, což souviselo s vrcholem populačního boomu.

Vývoj věkové struktury obyvatelstva ve všech pobaltských zemích v letech 1990–2007 je podobný. Od ostatních sledovaných zemí se odlišuje především pozvolnějším poklesem dětské složky, který souvisí s pozdějším vrcholem populačního boomu. U Lotyšska a Litvy můžeme dokonce pozorovat počáteční nárůst dětské složky. Od počátku 90. let minulého století však došlo k obrovskému poklesu porodnosti a proto dochází stejně jako u všech ostatních sledovaných zemí k poklesu zastoupení dětské složky. Vývoj produktivních složek je téměř konstantní, dochází pouze k mírnému nárůstu u složky 15–24, což souvisí s populačním bohem. Konstantní vývoj zbývajících složek lze vysvětlit postupným a vyváženým přecházením z jedné věkové skupiny do druhé. Za povšimnutí stojí vysoký nárůst věkové skupiny 65+, což můžeme opět vysvětlit situací za 2. světové války, kdy v pobaltských zemích došlo k obrovským ztrátám produktivní populace a dětská složka tvořila velkou část populace, která se v posledních letech právě stává součástí složky 65+.

Ve všech pobaltských zemích po celé sledované období pozorujeme rostoucí ekonomickou aktivitu u skupiny 50–64 let, což je pozitivní pro ekonomický růst. Souvisí to s postupným zvyšováním věku odchodu do důchodu a s větší podporou zaměstnávání starších osob. Tato podpora zaměstnávání starších osob je viditelná i u nejstarší složky populace, což pomáhá řešení problému stárnutí populace.

Graf č. 48: Věková struktura obyvatelstva v Estonsku v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

Estonsko je jedinou z pobaltských zemí, kde od počátku sledovaného období dochází k poklesu dětské složky. Je to způsobeno největším propadem v počtu živě narozených dětí po dosažení vrcholu populačního boomu z pobaltských zemí.

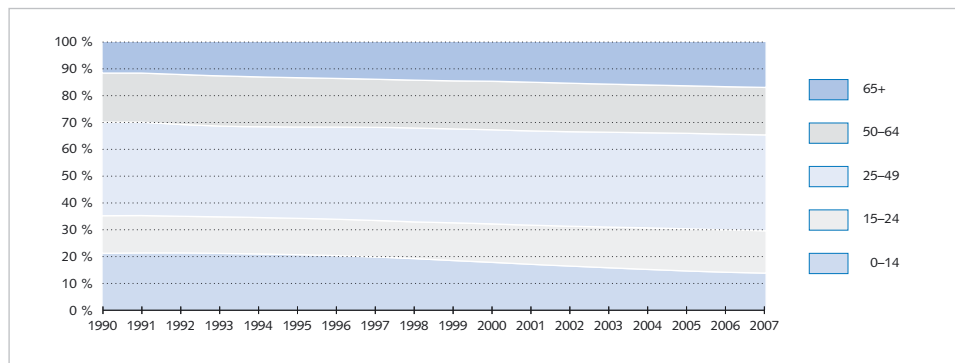
Tabulka č. 31: Ekonomická aktivita v Estonsku v letech 1997–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1997	44,3	88,2	62,9	11,3	51,3	92,1	72,7	15,2	37,2	84,5	55,0	9,2
1998	41,0	88,6	63,7	6,6	46,8	93,9	72,6	10,8	35,1	83,7	56,6	4,6
1999	37,0	87,1	63,2	8,2	43,0	91,1	72,7	12,4	31,0	83,4	55,7	6,1
2000	35,4	88,6	60,5	7,6	40,9	93,4	67,4	11,1	29,7	84,1	55,0	6,0
2001	35,6	86,4	63,9	9,4	38,7	91,8	69,5	15,6	32,0	81,4	59,5	6,4
2002	30,7	85,6	65,3	9,0	36,4	91,6	70,9	11,0	24,9	80,0	61,0	8,0
2003	36,2	86,3	66,9	10,0	44,7	91,1	70,7	15,9	27,7	81,7	63,8	7,1
2004	36,4	87,0	65,7	10,4	43,3	92,1	67,0	17,7	29,4	82,3	64,8	6,8
2005	34,6	86,5	68,3	10,0	39,7	90,7	70,0	13,9	29,5	82,6	67,0	8,0
2006	35,9	89,8	70,5	11,5	41,2	94,3	70,5	16,9	30,6	85,4	70,5	8,8
2007	38,3	88,7	71,9	10,8	44,2	94,6	73,5	14,4	32,3	83,1	70,6	9,1

Zdroj: Eurostat

V Estonsku stojí za povšimnutí vývoj ekonomické aktivity u skupiny 15–24 let. Nejprve od roku 1997 do roku 2002 klesala a od roku 2003 začala znovu růst, což přesně kopíruje vrchol populačního boomu, který v Estonsku nastal o rok později než v Lotyšsku (v Estonsku roku 1988 a v Lotyšsku roku 1987). Tento nárůst je způsoben přechodem silných ročníků z konce 80. let minulého století do této produktivní skupiny. Tento nárůst je v Estonsku markantní především u mužů, u žen je jen mírný. Z toho vyplývá vysoká ekonomická neaktivita u žen ve věkové skupině 15–24 let (Kartusová, 2008).

Graf č. 49: Věková struktura obyvatelstva v Lotyšsku v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

V Lotyšsku můžeme pozorovat odlišný vývoj u dětské složky, kdy z počátku sledovaného období docházelo dokonce k růstu tohoto podílu, protože populační boom na konci 80. let byl v Lotyšsku mnohem větší než v ostatních pobaltských zemích.

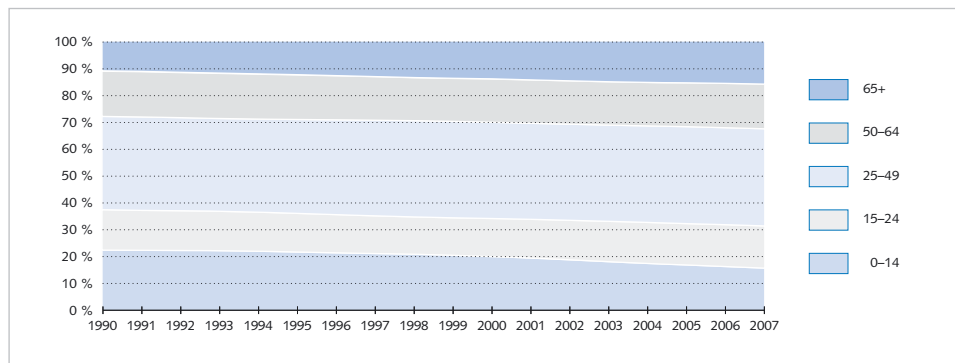
Tabulka č. 32: Ekonomická aktivita v Lotyšsku v letech 1998–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1998	45,1	88,1	53,9	8,7	50,2	91,9	65,7	12,3	39,8	84,5	44,7	7,1
1999	42,3	86,6	53,2	9,1	49,6	90,6	64,8	13,9	34,8	82,8	44,2	7,0
2000	38,4	86,1	52,9	6,7	44,8	89,2	63,9	10,2	31,8	83,2	44,4	5,1
2001	37,6	86,9	55,4	6,8	43,9	89,5	62,9	10,2	31,1	84,4	49,5	5,3
2002	38,8	87,9	60,1	7,6	43,1	91,7	68,3	12,3	34,3	84,2	53,7	5,3
2003	39,6	86,3	60,1	6,7	46,3	89,4	66,1	10,3	32,8	83,4	55,4	5,1
2004	36,8	86,9	61,9	9,6	42,7	91,5	68,3	15,5	30,6	82,5	56,9	6,7
2005	37,7	86,0	64,6	8,8	43,8	90,1	70,2	15,2	31,3	82,1	60,1	5,7
2006	40,8	86,7	67,3	10,6	47,8	90,2	73,9	16,4	33,6	83,2	62,2	7,7
2007	43,0	87,5	69,8	11,3	48,9	91,5	75,7	16,7	36,8	83,5	65,2	8,6

Zdroj: Eurostat

Ekonomická aktivita u skupiny 15–24 let v Lotyšsku klesala od roku 1998 do roku 2001 a začala růst už od roku 2002, což přesně kopíruje vrchol populačního boomu, který v Lotyšsku nastal o rok dříve než v Estonsku, jak již bylo zmíněno u ekonomické aktivity Estonska. Tento nárůst je způsoben přechodem silných ročníků z konce 80. let minulého století do této produktivní skupiny. V Lotyšsku také pozorujeme rozdíl mezi muži a ženami, avšak tento rozdíl není tak markantní jako v Estonsku. Je to způsobeno tím, že v Lotyšsku je nižší míra plodnosti než v Estonsku, z čehož vyplývá, že ekonomická neaktivita u žen není o tolik nižší jako u mužů (Kartusová, 2008).

Graf č. 50: Věková struktura obyvatelstva v Litvě v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

U Litvy také docházelo na počátku 90. let k mírnému nárůstu dětské složky a až od poloviny 90. let začala klesat, což opět souvisí s velkým populačním boomem na konci 80. let.

Tabulka č. 33: Ekonomická aktivita v Litvě v letech 1998–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1998	44,1	90,1	56,3	5,8	53,3	93,0	68,4	9,5	34,8	87,3	46,8	3,9
1999	43,1	90,5	57,6	6,4	48,4	91,5	69,5	9,7	37,6	89,6	48,3	4,6
2000	37,3	89,9	59,1	7,9	41,8	91,2	68,0	10,1	32,7	88,6	52,1	6,8
2001	33,0	90,2	58,0	6,2	38,0	91,7	67,0	8,8	27,9	88,8	51,0	4,8
2002	31,7	89,1	60,9	5,2	36,0	91,6	70,6	7,9	27,5	86,7	53,4	3,7
2003	32,2	91,3	66,1	6,4	35,7	92,8	73,9	10,0	28,8	89,8	60,0	4,4
2004	26,2	89,4	65,0	4,2	32,9	91,5	72,4	6,4	19,3	87,4	59,1	3,1
2005	25,1	88,6	64,0	3,9	29,5	90,9	71,9	6,3	20,5	86,5	57,8	2,6
2006	26,3	87,0	63,3	4,5	29,3	89,3	69,5	7,1	23,1	84,8	58,5	3,2
2007	27,4	86,7	65,5	5,4	31,8	88,6	71,1	9,3	22,8	84,7	61,0	3,4

Zdroj: Eurostat

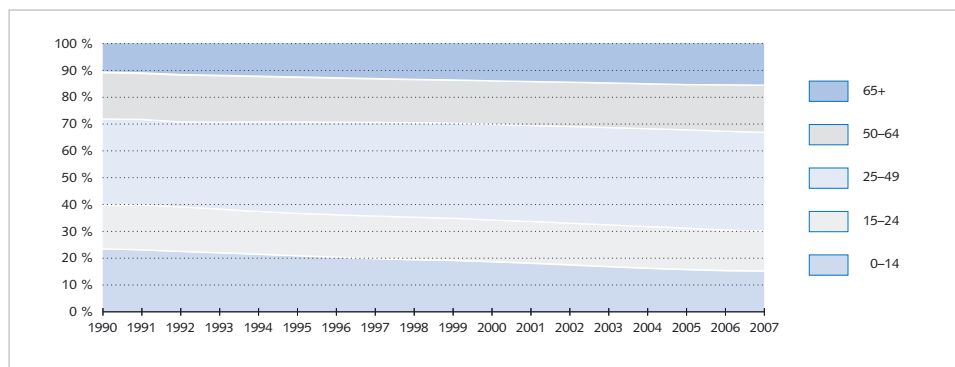
U vývoje v Litvě nastává největší problém u složek 15–24 a 25–49, u nichž ekonomická aktivita klesá. U složky 15–24 je tento problém vysvětlitelný. I přes populační boom na konci 80. let, kdy by se na počátku tohoto tisíciletí měly tyto silné ročníky dostávat do produktivní populace 15–24, dochází k poklesu této ekonomické aktivity. Je to způsobeno především obrovským nárůstem terciárního vzdělání, který tuto mladou pracovní sílu dočasně odčerpává, a upřednostňováním vzdělání před prací. Do budoucna je to velké pozitivum pro Litvu, protože bude mít vzdělanější populaci, avšak v dnešní době to představuje problém, neboť dochází k celkovému poklesu produktivní složky 15–64 let. Dalším problémem v Litvě je snižující se ekonomická aktivita u skupiny 25–49 let. Tento fakt souvisí se zmíněným terciárním vzděláním, které zasahuje i do této skupiny a se zvyšujícím se průměrným věkem matky (Kartusová, 2008).

1.4.2.3. Balkánské země

V balkánských zemích nesledujeme podobný demografický vývoj, jako tomu bylo u předchozích sledovaných skupin zemí. Zastoupení jednotlivých věkových skupin v Bulharsku můžeme přirovnat k situaci v Maďarsku; tento fakt vyplývá ze skutečnosti, že Bulharsko stejně jako Maďarsko bylo téměř během celé 2. světové války na straně Osy. Bulharsko má tedy na konci roku 1989 nejnižší zastoupení složky 0–14 let a nejvyšší zastoupení složky 65+. Rumunsko je zase typické jednoznačně nejvyšší mírou plodnosti po celé sledované období. Bylo to způsobeno silnou tradicí pro rodinný život v Rumunsku, která přetrvává dodnes (Kartusová, 2008).

V obou balkánských zemích u věkové struktury obyvatelstva v letech 1990–2007 pozorujeme pokles dětské složky a nárůst populace nad 65 let. Tato skutečnost má stejné vysvětlení, jaké bylo podáno na počátku subkapitoly o středoevropských zemích.

Graf č. 51: **Věková struktura obyvatelstva v Rumunsku v letech 1990–2007**

Zdroj: Eurostat

U Rumunska je netypický vývoj věkové skupiny 25–49 let, která již od roku 1993 neustále roste. Tento vývoj přesně kopíruje populační vývoj. Rumunsko dosáhlo svého vrcholu populačního boomu již v roce 1968, z čehož vyplývá, že od roku 1993 dochází k postupnému přechodu z věkové skupiny 15–24 do skupiny 25–49.

Tabulka č. 34: **Ekonomická aktivita v Rumunsku v letech 1997–2007 (v %)**

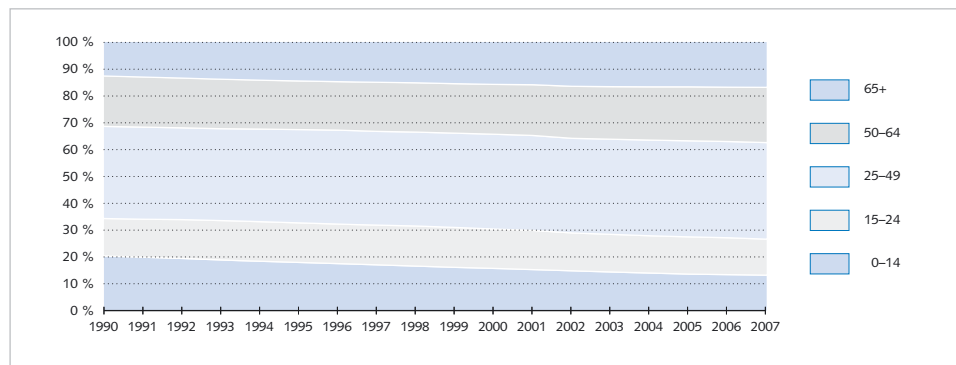
	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
1997	46,2	87,3	62,4	36,6	50,1	93,4	70,7	41,8	42,3	81,2	54,9	32,8
1998	44,9	85,9	61,2	37,8	49,9	92,1	68,9	43,5	40,0	79,6	54,4	33,7
1999	42,7	85,8	61,2	39,7	47,8	92,1	68,2	45,0	37,7	79,5	54,8	35,8
2000	41,3	86,2	59,9	38,2	45,7	92,4	67,1	43,5	37,0	79,9	53,4	34,4
2001	39,6	84,9	58,6	37,5	43,1	91,1	66,0	42,5	36,2	78,6	52,0	34,0
2002	37,4	82,2	49,4	25,7	41,7	89,2	56,9	28,2	33,1	75,2	42,6	24,0
2003	33,9	81,1	51,5	19,6	38,8	88,2	58,9	23,2	29,0	73,9	44,8	17,1
2004	36,1	82,0	49,9	15,8	40,4	89,0	57,8	18,5	31,7	74,9	42,8	13,9
2005	31,2	80,2	51,5	14,6	35,9	87,4	60,2	16,8	26,5	72,9	43,7	13,0
2006	30,6	81,8	53,6	14,2	35,1	88,6	63,0	16,6	25,9	74,9	45,2	12,6
2007	30,5	81,0	52,9	16,0	35,9	87,2	63,0	19,5	24,9	74,5	43,8	13,6

Zdroj: Eurostat

V Rumunsku dochází k relativnímu poklesu ekonomicky aktivního obyvatelstva, což je způsobeno především upřednostňováním terciárního vzdělávání a stárnutím populace.

Dochází zde ke zvyšování ekonomické neaktivity u všech skupin, tzn. 15+. Zvyšování ekonomické neaktivity u skupin 15–24 a 25–49 let souvisí především s posunem průměrného věku při početí, se zvyšující se porodností a s mateřskými dovolenými u žen, a u dalších skupin, 50–64 a 65+, se zvyšující se nezaměstnaností u skupiny osob starších 50 let vzhledem k 90. létům (Kartusová, 2008).

Graf č. 52: Věková struktura obyvatelstva v Bulharsku v letech 1990–2007

Zdroj: Eurostat

U Bulharska vidíme výrazný pokles dětské složky a nárůst složky 65+. Souvisí to s poválečným populačním bohem a populačním bohem v 70. letech minulého století, který svého maxima dosáhl v roce 1974. Generace populačních boomů postupně stárnou a dostávají se do věkových složek, které ovlivňují celkovou skladbu populace.

Tabulka č. 35: Ekonomická aktivita v Bulharsku v letech 2000–2007 (v %)

	celkem				muži				ženy			
	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+	15–24	25–49	50–64	65+
2000	30,7	82,7	44,8	3,0	35,9	85,7	54,9	4,5	25,6	79,7	36,0	1,8
2001	34,7	83,8	47,4	2,7	36,8	86,5	55,4	4,3	32,6	81,2	40,1	1,5
2002	31,8	82,8	49,1	3,2	35,1	85,0	57,0	5,1	28,6	80,7	41,8	1,8
2003	29,2	80,9	49,3	4,3	32,7	83,9	57,1	6,9	25,7	77,8	42,5	2,3
2004	29,5	82,0	50,9	3,5	33,3	84,7	58,7	5,8	25,6	79,4	44,0	1,9
2005	27,9	81,1	51,1	2,5	31,1	84,3	59,9	4,0	24,5	77,9	43,3	1,4
2006	28,9	83,1	54,7	2,8	31,3	86,1	62,4	4,6	26,4	80,0	48,0	1,5
2007	28,9	85,2	56,9	3,1	31,7	88,5	64,1	5,3	26,0	82,0	50,7	1,6

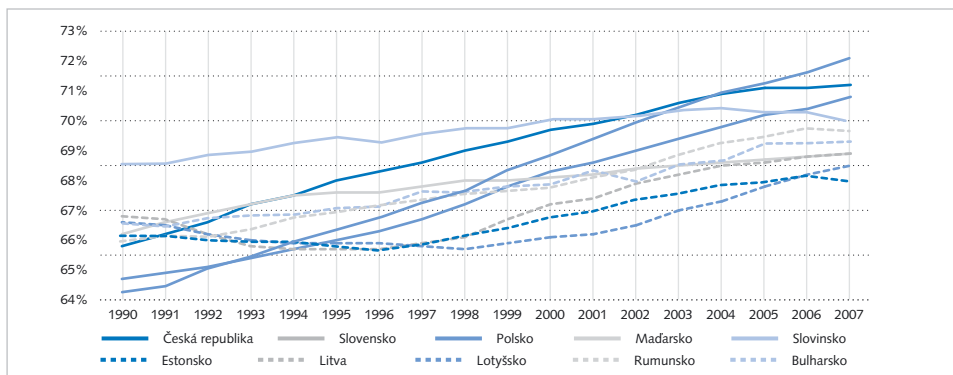
Zdroj: Eurostat

Obecně o ekonomické aktivitě v Bulharsku můžeme říct, že dochází k jejímu poklesu. Je to způsobeno především upřednostňováním terciárního vzdělávání a stárnutím populace.

1.4.3. Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích

Model porodnosti ve východní Evropě byl historicky velmi odlišný od západního modelu. Míra porodnosti se snižovala během celého 20. století jen s mírným nárůstem po 2. světové válce, který byl ale následován dalšími poklesy po legalizaci interrupce v 50. letech. Lotyšsko, Bulharsko, Slovinsko a Česká republika patřily na začátku tohoto tisíciletí mezi 10 zemí s nejnižší porodností na světě, s hodnotami, které byly pod hladinou reprodukce. Všech 10 zemí s nejnižším populačním růstem se nacházelo v tomto regionu, přičemž Estonsko a Bulharsko mají tendenci zůstat na těchto nízkých hodnotách na nejméně nejbližší dvě desetiletí. Zvyšování míry úmrtnosti ve východní Evropě urychlilo populační pokles. Vysoká závislost na alkoholu se podílela na prudkém růstu kardiovaskulárních chorob, cévních problémů a násilí, a míra úmrtnosti prudce stoupla. Systémy zdravotní péče v regionech se navíc zhoršily, což vedlo k rozšíření starých infekčních chorob jako tuberkulóza, a stejně tak i nových chorob jako HIV/AIDS (Bloom, Canning, Sevilla, 2001).

Graf č. 53: Věková skupina 15–64 let v zemích 10CE v letech 1990–2007

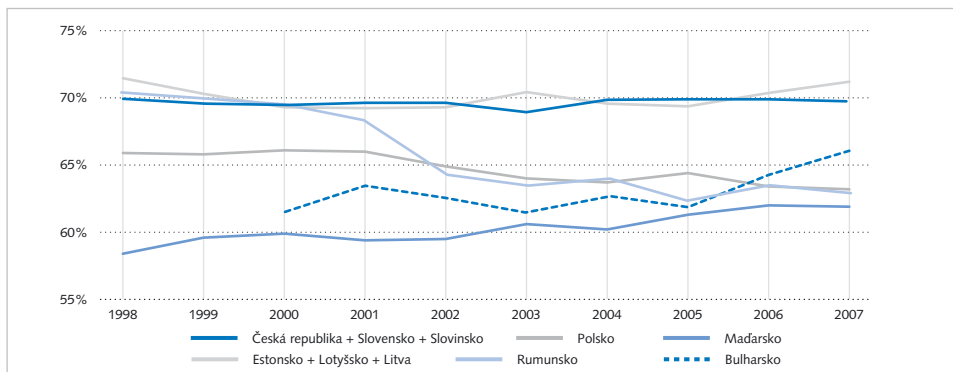

Zdroj: Eurostat

U všech zemí, s výjimkou zemí pobaltských, je vývoj věkové skupiny 15–64 let téměř shodný; všude má rostoucí trend. Tuto skutečnost lze vysvětlit poklesem porodnosti na počátku 90. let a s přechodem početné generace narozené v 70. letech 20. století do produktivního věku. Tento přechod způsobil výrazné zvýšení podílu věkové skupiny 15–64 na populaci všech sledovaných zemí, s již zmiňovanou výjimkou pobaltských zemí.

U pobaltských zemí vidíme počáteční propad v populaci 15–64 let, což souvisí s pozdějším populačním bohem (jenž již byl popsán v předešlých kapitolách), který dosáhl svého vrcholu až na konci 80. let minulého století. Zhruba od roku 1997 (v Litvě 1998) vidíme ale také nárůst této složky. Ze všech pozorovaných zemí ale mají tyto tři země nejnižší zastoupení věkové skupiny 15–64 let.

Graf č. 54: Ekonomická aktivita skupiny 15–64 let v zemích 10CE v letech 1996–2007

Zdroj: Eurostat

U České republiky, Slovenska, Slovinska a pobaltských zemí vidíme nejvyšší ekonomickou aktivitu skupiny 15–64 let. Tato skutečnost nám vyjadřuje nejvyšší potenciál ekonomického růstu ze všech sledovaných zemí.

Polsko poprvé dosáhlo nejnižší ekonomické aktivity v roce 2004, kdy byla míra nezaměstnanosti nad 20%. Po vstupu země do EU v roce 2004 se však polská ekonomika začala oživovat, což podpořilo podnikatelskou a investiční činnost a začala vznikat nová pracovní místa. V Polsku však se vstupem do EU nastává problém masového úniku špičkových lidí, což vede k poklesu ekonomické aktivity obyvatelstva a výrazně brzdí potenciální hospodářský růst.²

U Maďarska vidíme jednoznačně nejnižší ekonomickou aktivitu u celkové skupiny 15–64 let. Pozitivní je, že dochází k jejímu postupnému nárůstu po celé sledované období, což souvisí především se snižující se nezaměstnaností. Nízká ekonomická aktivita představuje upřednostňování vyššího vzdělání a zakládání rodin před prací.

Co se týče ekonomické aktivity Rumunska a Bulharska, tak z předchozího grafu vidíme, že ekonomická aktivita v Rumunsku byla až do roku 2005 vyšší než v Bulharsku. Souviselo to s vysokou nezaměstnaností v Bulharsku, která byla v roce 2001 téměř 20%. Od roku 2005, kdy se obě země začaly připravovat na vstup do EU, ekonomická aktivita v obou zemích roste, v Bulharsku rychlejším tempem než v Rumunsku.

1.4.4. Závěr

V tomto příspěvku byl objasněn demografický vývoj zemí 10CE v letech 1990–2007, především pak změny ve věkové struktuře populace v daných zemích, která se vyvíjí na základě vývoje míry porodnosti, úmrtnosti a migrace, a nastíněn vliv těchto změn na ekonomický růst.

Demografický vývoj, hlavně změny ve věkové struktuře obyvatelstva, ve všech sledovaných zemích po celé období je silně ovlivněn poválečným populačním boomem, populačním boomem v 70. letech (v pobaltských zemích tento populační boom nastal až během let osmdesátých) a poklesem porodnosti.

² Hospodářské noviny, 25. 9. 2007.

Na základě tohoto příspěvku lze formulovat tyto závěry:

Ekonomická aktivita obyvatelstva je nejvíce ovlivněna:

- upřednostňováním terciárního vzdělání, což snižuje ekonomickou aktivitu především věkové skupiny 15–24 let, ale toto vyšší dosažené vzdělání by mělo mít pozitivní efekt v budoucím poklesu nezaměstnanosti;
- snižováním míry porodnosti, která vede ke zvýšené ekonomické aktivitě u žen. Ženy upřednostňují kariéru nebo vyšší vzdělání před zakládáním rodin. Lidé tedy upřednostňují zakládání menších rodin, což má další pozitiva, a sice že mohou věnovat více času a peněz každému z dětí.

Na zvyšování ekonomického růstu mají vliv především tyto demografické poznatky:

- pokles plodnosti by měl být doprovázen růstem ekonomické aktivity a naopak;
- vysoký podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva;
- vzdělaná generace poválečného populačního boomu a vzdělávající se generace populačního boomu ze 70. let minulého století;
- vzhledem k očekávanému budoucímu růstu počtu narozených dětí by dlouhodobější pokles mladší části populace nemusel být hrozbou, neboť v blízké budoucnosti dojde k dovršení reprodukčního věku populace z populačního boomu ze 70. let minulého století. Zatím došlo jen k růstu průměrného věku matek, nikoliv k poklesu žádoucího (chtěného) počtu dětí v rodině (Tomeš, Němec, 2006);
- růst národních úspor – pokud se lidé dostanou do věku mezi 40 až 65 lety, začnou více spořit, neboť je menší pravděpodobnost, že budou investovat do svých dětí, a začínají se připravovat na důchod. Pokud se tedy lidé z populačního boomu dostanou do tohoto věku, dochází k růstu národních úspor.

1.5. Migrace

Součástí procesů globalizace ve světové ekonomice je kromě pohybu zboží, služeb a kapitálu také pohyb pracovní síly. Ve srovnání se zbožím a kapitálem je práce méně mobilní. Jak však poznamenává zpráva Mezinárodní organizace pro migraci (IOM, 2005), neexistuje země, která by mezinárodní migrací zůstala nedotčena. V celosvětovém měřítku dosahuje podíl migrantů na “globální” pracovní síle 3 %, ve vyspělém světě je to 9 % (Ravenhill, 2007). V méně vyspělých zemích převládají emigrační toky, vyspělé země se naopak vyznačují vyšším přílivem cizinců na tamní trhy práce. Zintenzivňování migračních toků potvrzuje tendence směrem k postupující integraci pracovních trhů. S tím souvisí růst ekonomického významu remitancí pracovních migrantů, protože v mnoha zemích (především rozvojových) jejich příliv převyšuje příliv přímých zahraničních investic. V této části se budeme věnovat pracovním migracím ve vymezených členských státech EU. Subkapitoly věnované jednotlivým skupinám zemí budou uvozeny stručnou charakteristikou výchozí situace, následovat bude vždy analýza pracovních imigrací a emigrací. Každá tato část bude zakončena srovnáním významu remitancí v jednotlivých zemích.

1.5.1. Vymezení problematiky

Vliv pracovní migrace na ekonomický růst je považován za pozitivní. Jeden z přínosů plynoucích z rostoucí intenzity pracovních migračních toků může mít podobu zaplňování mezer na domácím trhu práce. Odchod části domácí pracovní síly může zase v podmínkách vysoké nezaměstnanosti zmírnit napětí na trhu práce. Následný příliv remitancí může ve zdrojové zemi snižovat míru chudoby a podporovat spotřebitelskou poptávku, případně zvyšovat míru úspor domácností. Masivní odliv těchto pracovníků může však mít negativní vliv na ekonomický růst v důsledku akutního nedostatku pracovníků v některých odvětvích. Určité riziko může také vyplývat z odlivu vysoce kvalifikované pracovní síly (brain drain).¹

Cílem této kapitoly je srovnání významu mezinárodních pracovních migrací a jejich ekonomických dopadů v deseti nových členských státech EU: pěti středoevropských zemích (České republice, Slovensku, Polsku, Maďarsku² a Slovinsku), třech pobaltských státech (Litvě, Lotyšsku a Estonsku) a dvou balkánských zemích (Rumunsku a Bulharsku). Záběr této analýzy je významně ovlivněn nízkou dostupností statistických dat v některých zemích, které jednak komplikují vystižení kvantitativních a kvalitativních aspektů pracovních migrací a také způsobují jejich obtížnou srovnatelnost.

1 Blíže viz Franc (2006).

2 V případě těchto čtyř států navazujeme na text Franc (2007).

1.5.2. Analýza jednotlivých zemí

1.5.2.1. Středoevropské země

Výchozí situace

V souvislosti s rozvíjením hospodářských vztahů v rámci RVHP pracovalo v České republice v 70. a 80. letech relativně významné množství cizinců.³ Tito dočasní migranti přicházeli zejména z Polska a Vietnamu, dále pak z Maďarska, Kuby, Mongolska, Angoly a Koreje. V tehdejší Československu získali kvalifikaci a pracovní zkušenosti, zároveň zaplňovali mezery na českém trhu práce.⁴ Tento systém dočasného přílivu učňů, studentů a pracovníků fungoval na základě mezivládních dohod, v menší míře pak na základě individuálních kontraktů. Po pádu komunistického režimu byla platnost těchto dohod ukončena.

Nejvýznamnější část pracovních migrací od 50. do konce 80. let na Slovensku představovaly odchody Slováků za prací do české části bývalé federace. Souviselo to s náborů pracovníků do dolů, realizací velkých investičních celků, přičemž v mnoha případech se dojíždka za prací do Čech změnila ve vystěhování. Stěhování se týkalo především mladých rodin s dětmi, a proto podíl obyvatelstva v produktivním věku tvořil $\frac{2}{3}$ až $\frac{3}{4}$ všech migrantů mezi SR a ČR.

Pohnutky k emigraci Poláků měly od poloviny 70. let příčinu v politické a ekonomické situaci v zemi (výjimečný stav a nízká životní úroveň).⁵ V tomto období častější byly dočasné pracovní migrace spojené s exportem služeb ve stavebnictví do Československa, SSSR, Maďarska, NDR a Bulharska (na základě dohod v rámci RVHP) a dále pak do zemí severní Afriky a Středního východu.⁶

Migrační toky v Maďarsku byly silně omezené. Pracovní migrace byly, obdobně jako v jiných zemích, dány mezivládními dohodami, slučováním rodin a politicky motivovanými důvody.⁷ Na přelomu 80. a 90. let Maďarsko zaznamenalo silný příliv imigrantů z Rumunska, v letech 1991–92 pak z bývalé Jugoslávie.

V komunistické etapě bylo Slovinsko nejvíce rozvinutou republikou bývalé Jugoslávie, do které směřovaly silné imigrační toky z ostatních republik.⁸ Imigranti byli obecně lidé s nízkým vzděláním, kteří se ve Slovinsku uplatňovali hlavně v pracovních náročném těžkém průmyslu. Po získání nezávislosti v roce 1991 mohli ve stanovené lhůtě požádat o slovinské občanství.

Pracovní imigrace

V souvislosti se začleňováním národních pracovních trhů do mezinárodního trhu práce dochází v průběhu sledovaného období k postupnému zintenzivnění pracovních migrací. Tuto skutečnost odráží tabulka č. 36.

- 3 V 80. letech pobývalo na území České republiky až 80 tisíc cizích pracovníků.
- 4 Jednalo se často o mladé lidi, kteří po vyučení absolvovali v našich podnicích praxi. Tato práce byla často chápána jako určitá forma úhrady za získání kvalifikace (Dušánková, 1995). Tito pracovníci se uplatňovali především v potravinářském, textilním, obuvnickém a sklářském průmyslu, dále pak ve strojírenství, důlním průmyslu a zemědělství (Drbohlav, 2004).
- 5 Masová migrace z politických či ekonomických důvodů byla trvalým jevem v polské historii. Po dlouhou dobu znamenala totiž jediný způsob dosažení většího bohatství a společenského vzestupu. Svoji roli sehrály také husté sítě polských emigrantů v zahraničí. Někteří autoři (např. Koryš, 2003) v této souvislosti mluví o „migrační psychóze“, která se rozšířila v 80. letech, a která vyplývala ze skutečnosti, že mnozí lidé za jediný způsob zvýšení své životní úrovně a materiální situace považovali emigraci na Západ.
- 6 Polské podniky poskytovaly služby ve stavebnictví, zejména v Libyi, Alžírsku, Iráku a Kuvajtu (Wysokińska, 2003).
- 7 To se týkalo například pracovníků z Kuby a studentů ze spřátelených zemí bývalého východního bloku.
- 8 Z databáze Statistického úřadu Slovinska vyplývá, že příliv imigrantů kulminoval v 70. letech. V dekádě 1971–80 dosahovalo roční migrační saldo průměrného přebytku 5 725 osob, zatímco v předcházející dekádě to bylo 2 484 osob a v dekádě následující 3 698 osob.

Tabulka č. 36: Počet zahraničních pracovníků s pracovním povolením/registrací a jejich podíl na domácí pracovní síle (v %)

	ČR		SR		PO		MA		SL	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1995	111 859	2,14	3650	0,15	7 554	0,04	21 009	0,53	28 007	2,94
2006	185 075	3,56	10233	0,39	10 304	0,06	64 626	1,52	49 850	4,88

Poznámka: Sloupec a znamená počty zahraničních pracovníků s pracovním povolením (registrací), sloupec b znamená podíl údaje a na pracovní síle. Údaje za Polsko se vztahují k roku 2005, v případě Slovenska k roku 2007.

Zdroj: údaje za ČR byly čerpány z: Horáková (2006) a ČSÚ; za Slovensko z Divínský (2005), Prušová a Liška (2001b), ÚPSVAR; za Polsko z databáze LABORSTA a Kepínska (2006); za Maďarsko z databáze LABORSTA a za Slovinsko z databáze LABORSTA a Statistického úřadu Slovinska. Data týkající se pracovní síly byla čerpána z databázi národních statistických úřadů

Z této tabulky můžeme vyvodit následující závěry:

- v období 1995–2006 se ve všech zemích zvýšil počet zahraničních pracovníků a jejich podíl na domácí pracovní síle;
- absolutně nejvyšší počet zahraničních pracovníků má Česká republika;
- největší podíl pracujících cizinců na pracovní síle má Slovinsko;
- nejnižší podíl zahraničních pracovníků na pracovní síle má Polsko a Slovensko.

Obecně se dá říci, že v rámci kvalifikační a profesní struktury cizí pracovní síly převládaly v těchto zemích tři kategorie pracovníků:

- vysoce kvalifikovaní pracovníci, specialisté v oboru, kteří chyběli na pracovních trzích těchto zemí (lektori cizích jazyků, auditoři a tlumočníci, experti, poradci, manažeři v podnicích se zahraniční kapitálovou účastí);
- kvalifikovaní pracovníci v některých odvětvích, kde byl nedostatek domácích pracovníků (stavebnictví, zemědělství, zpracovatelský průmysl, sektor obchodu a služeb);
- pracovníci s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace (např. pomocní dělníci a šičky).

V České republice dosahovaly v roce 2005 pracovní migrace z EU zhruba polovičního podílu. Jednalo se především o pracovní migranty ze zemí EU10 (92%), z čehož 85% tvořily pracovní migrace ze Slovenska a 14% migrace z Polska. Z hlediska nečlenských zemí EU měli nejvyšší zastoupení občané Ukrajiny (přes jednu polovinu) a Vietnamu (zhruba pětina). Slovenští zaměstnanci jsou oproti ostatním cizincům početně nejvíce zastoupeni v kvalifikovaných dělnických profesích a v profesích, u kterých se předpokládá středoškolské vzdělání. Podíl Slováků na cizí pracovní síle dosahuje 40%. Ukrajinci pracují hlavně v kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělnických pozicích. Jejich podíl na ekonomicky aktivních cizincích mírně přesahuje jednu čtvrtinu. Počet pracovních povolení pro Vietnamce je minimální, protože tito cizinci se uplatňují především v oblasti podnikání. Čtvrtou nejvýznamnější zdrojovou zemí pracovních migrací v ČR je Polsko; podíl Poláků na celkové zaměstnanosti cizinců se pohybuje kolem 7%.

Na slovenský trh práce směřuje nejsilnější migrační proud z České republiky. Jejich podíl na celkovém počtu zahraničních zaměstnanců v roce 2006 dosáhl necelé poloviny.⁹ Podíl Poláků se udržuje kolem 13%, snižuje se ale podíl Ukrajinců (z 12% v roce 1997 na 4% v roce 2005). Občané Polska, Ukrajiny a států jihovýchodní Evropy jsou na Slovensku zaměstnáni většinou jako stavební, zemědělní a pomocní dělníci nebo pracovníci v textilním, oděvním a obuvním průmyslu (Divínský, 2005).

Nejpočetnější skupinu (zhruba čtvrtinový podíl) zahraničních pracovníků v Polsku tvoří občané Ukrajiny. Tyto migranty společně s Bělorusy a Rusy do Polska přitahuje kulturní blízkost

⁹ V roce 1997 tento podíl dosahoval necelé jedné třetiny.

a jazyková podobnost. Tito pracovníci pracují hlavně v zemědělství a stavebnictví. Vietnamci, jejichž celkový počet se odhaduje na 30 tisíc, se uplatňovali v oblasti obchodu (Korys, 2003).

Příliv cizích pracovníků na maďarský trh práce je specifický tím, že 90 % z nich má maďarské kořeny (Juhász, 2003). Právě jazyková a kulturní blízkost skupiny imigrantů a hostitelské populace hraje významnou roli v motivacích k migraci a následné participaci na trhu práce. Důsledkem je, že imigranti většinou najdou pracovní uplatnění i v rámci své profese. Zahraniční pracovníci v Maďarsku tedy přicházejí hlavně ze zemí, kde jsou četné maďarské menšiny. Proto jsou nejpočetnější skupinou pracovních migrantů Rumuni, jejichž podíl je od roku 1995 zhruba poloviční. V posledních letech sledovaného období sílil příliv Slováků; zatímco v roce 1996 dosahoval jejich podíl 4 %, v roce 2005 to bylo již 18 %. V tomto období se snížil podíl pracovníků ze zemí bývalé Jugoslávie, v případě Ukrajiny se tento podíl udržuje na úrovni 14 %.

Většinu pracovních migrantů ve Slovinsku tvoří pracovníci ze zemí bývalé Jugoslávie.¹⁰ V roce 2006 představovala tato skupina 90 % všech pracovních migrantů ve Slovinsku a 93 % migrantů s pracovním povolením. Většina z nich pochází z Bosny a Hercegoviny (v roce 2006 polovina z celkového počtu cizích pracovníků), Srbska a Černé Hory (17 %), Chorvatska (14 %) a Makedonie (9 %). Po vstupu do EU se počet pracovních migrantů z nových členských států mírně zvýšil, zvláště o pracovníky ze Slovenska, méně pak o občany z České republiky, Polska a Maďarska. Zaměstnanost cizinců ze starých členských států je nízká. Pracovníci přicházející z nečlenských států EU se uplatňují hlavně ve stavebnictví, železářském průmyslu, stravování, sezónních pracích v zemědělství a dopravě. Stavební průmysl je ve Slovinsku tradičně závislý na pracovních migrantech ze zemí bývalé Jugoslávie, kteří tak zaplňují mezeru na tamním trhu práce.

Odhady rozsahu nelegální zaměstnanosti cizinců se u všech zemí různí.¹¹ Z dostupných materiálů vyplývá, že ve všech těchto zemích kromě Slovinska počet nelegálně pracujících cizinců přesahuje počet legálně zaměstnaných pracovníků ze zahraničí. V případě České republiky, Slovenska a Polska se jedná hlavně o občany Ukrajiny a dalších zemí bývalého Sovětského svazu, v případě Maďarska se jedná navíc o Rumuny a v případě Slovinska o občany republik bývalé Jugoslávie. Tito pracovníci se uplatňují v sektorech stavebnictví, zemědělství, obchodu a službách, dále pak v textilním a potravinářském průmyslu.

Pracovní emigrace

Vyčíslit počet pracovníků dané země, kteří pracují v zahraničí, je ještě komplikovanější, než kvantifikovat počet pracujících cizinců v domácí zemi. Oficiální statistiky jsou podhodnocené, odhady skutečného stavu bývají vyšší, ale také se v závislosti na zdroji výrazně odlišují. Na základě dostupných dat a studií můžeme shrnout:

- největší počet občanů pracujících v zahraničí v této skupině zemí má Polsko. Podle kvalifikovaných odhadů dosahuje podíl Poláků pracujících v zahraničí 10 % pracovní síly;
- relativně vysokým podílem pracovních emigrantů vzhledem k domácí pracovní síle se vyznačuje také Slovensko (kolem 7 %);
- ve srovnání s Polskem a Slovenskem je podíl pracovních emigrantů na pracovní síle ve zbývajících třech zemích nízký, necelé 1 % v České republice, kolem 1 % v Maďarsku a zhruba 3 % v případě Slovinska.

10 Údaje ve zbytku této části jsou (nebude-li uvedeno jinak) čerpány ze studie EWCO (2007).

11 V případě skupiny pobaltských a balkánských zemí fenomén nelegální migrace z důvodu nedostatku dat, respektive odhadů o její velikosti a struktuře nezmiňujeme.

V případě České republiky se postupně snižuje význam přeshraničního pendlování do Německa a Rakouska. Po vstupu do EU vzrostl počet Čechů pracujících ve Velké Británii a Irsku. Relativně malý počet Čechů (něco přes 2 tisíce) je zaměstnán na Slovensku. Jak uvádí Vavrečková (2006), celkový migrační potenciál občanů ČR není významný.

Hlavní cílovou destinací pro slovenské pracovní emigranty je Česká republika, kam jich směřuje necelá polovina. Druhou a třetí nejoblíbenější zemí je pro Slováky Velká Británie a Irsko. V případě Británie tvoří Slováci desetinu migrantů z nových členských států EU (před vstupem Rumunska a Bulharska).

Trend růstu počtu pracovních emigrantů mířících do Velké Británie a Irsku se týká také Polska. Z dostupných údajů vyplývá, že v posledních dvou letech se mírně zvyšuje podíl vysokoškolsky vzdělaných emigrantů. Silný odliv polských pracovníků komplikuje situaci na tamním trhu práce, který se v některých dělnických a řemeslnických profesích potýká s akutním nedostatkem zaměstnanců.

Maďarsko je zemí s nízkým migračním potenciálem. Z dílčích informací se dá dovodit, že Velká Británie a Irsko jsou atraktivní destinací i v případě maďarských pracovníků. Menší význam má sezónní zaměstnávání Maďarů v Německu a pendlerství do Rakouska.

Rovněž emigrační potenciál Slovinců je relativně nízký. Podle databáze LABORSTA, která obsahuje údaje o počtu Slovinců v zahraničí za období 1995–2002 je jejich počet stabilní a mírně přesahuje hranici 30 tisíc. Podle průzkumů 74% Slovinců nikdy v zahraničí nepracovalo, 70% o to ani nikdy neusilovalo a pouze méně než třetina by byla připravena v případě zajímavé pracovní nabídky na odchod do zahraničí. Jako cílové země respondenti nejčastěji uváděli Německo, Rakousko a Velkou Británii (EWCO, 2007).

Remittance

Následující tabulka č. 37 znázorňuje toky remitancí v těchto pěti zemích tak, jak je zaznamenala Světová banka. Jedná se o oficiálně vykázané remittance, jejich skutečná výše může být samozřejmě vyšší.

Tabulka č. 37: **Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %)**

	2000				2003				2006			
	příliv		odliv		příliv		odliv		příliv		odliv	
	a	b	A	b	a	b	a	b	a	b	a	b
ČR	297	0,52	605	1,07	499	0,54	1103	1,21	1186	0,83	2831	1,99
SR	18	0,09	8	0,04	424	1,28	16	0,05	424	0,76	16	0,03
PO	1726	1,01	311	0,18	2655	1,23	325	0,15	4370	1,28	800	0,23
MA	281	0,59	86	0,18	295	0,35	114	0,14	363	0,32	190	0,17
SL	205	1,1	29	0,2	238	0,9	66	0,2	283	0,7	129	0,3

Poznámka: Sloupec a znamená tok remitancí v milionech USD, sloupec b podíl na HDP v %.

Zdroj: www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances, databáze DSI World Statistics, vlastní výpočty

Z tabulky je vidět zesílení toků remitancí, což je odrazem intenzivnějších pracovních-migračních pohybů. V České republice jako jediné z této skupiny zemí převyšuje odliv remitancí nad přílivem. V roce 2006 odliv remitancí dosáhl 2% HDP. V ostatních zemích je tento podíl malý. Tabulka potvrzuje, že Polsko je emigrační zemí, kde počet pracovních emigrantů několikanásobně převyšuje počet imigrantů. Vzhledem k výše uváděným skutečnostem (relativně vysoký podíl cizinců na

pracovní síle a naopak spíše nízký emigrační potenciál) jsou poněkud překvapivé údaje v případě Slovinska.¹²

1.5.2.2. Pobaltské země

Výchozí situace

Do konce 80. let se migrační pohyby v pobaltských státech týkaly téměř výlučně území bývalého SSSR. Probíhající industrializace v těchto státech vyžadovala příliv pracovníků ze sousedních sovětských republik (hlavně Ukrajiny, Běloruska a Ruska) (Zukauskiene, 2005). Tento příliv imigrantů byl řízen vládními orgány, které tímto navíc usilovaly o vytvoření těsnějšího pouta mezi centrální vládou v Moskvě a původně nezávislými pobaltskými státy. Politické, společenské a ekonomické změny na začátku 90. let znamenaly podstatný posun v objemu a směru mezinárodních migrací. Z pobaltských zemí, které byly do té doby zeměmi imigračními, se staly země emigrační.

Pracovní imigrace

I pro skupinu pobaltských zemí platí obecná tendence zmíněná u středoevropských zemí v podobě nárůstu počtu cizích pracovníků. Bohužel nejsou vždy k dispozici aktuální data o počtu pracujících cizinců. V případě Litvy jsme poslední údaj získali z databáze LABORSTA za rok 2003, podle kterého v Litvě pracovalo 11 tisíc cizinců (0,7% pracovní síly). Z dílčích údajů za další roky se dá usoudit, že tento podíl narůstá. Počty vydaných pracovních povolení jsou nízké. Podíl pracovníků s pracovním povolením na celkové domácí pracovní síle v období 1995–2004 nedosahoval ani jednoho promile (EWCO, 2007). K této hranici se přiblížil až v roce 2005. Ze získaných materiálů můžeme konstatovat, že v posledních několika letech dochází k zesílení přílivu cizích pracovníků do Litvy. Podle serveru <http://irzikevicius.wordpress.com> se například počet vydaných pracovních povolení v prvních třech kvartálech roku 2007 ve srovnání se stejným obdobím minulého roku zdvojnásobil na 4 253, což činí podíl 0,25% na domácí pracovní síle. Největší počet pracovníků potřebujících pracovní povolení přichází do Litvy z Ukrajiny, Běloruska (více než 1/3) a Rumunska (18%).¹³ Uplatňují se především v průmyslu, dále v dopravě a stavebnictví.

Ani v případě Lotyšska není celkový počet zaměstnaných cizinců znám a publikovaná data si často odporují. Databáze LABORSTA obsahuje jediný údaj o celkovém počtu zaměstnaných cizinců v Lotyšsku za rok 2001, podle kterého bylo v Lotyšsku zaměstnáno 175 500 cizinců (podíl 16% na pracovní síle). Z tohoto zdroje jsme také získali údaje o vydaných pracovních povoleních. Je zde zřetelný rostoucí trend. Zatímco v roce 1995 jich bylo vydáno 598, v roce 1999 1 339, v roce 2004 7 400 a v roce 2006 11 100. Dvě třetiny z nich byly vydány občanům Ruska.

Platí zde obecná tendence jako u ostatních zemí; občané EU se uplatňují v kvalifikovaných (hlavně manažerských pozicích), občané ze zemí bývalého SSSR pak na místech, které nevyžadují vysokou kvalifikaci (textilní průmysl v případě žen, v případě mužů lodářský průmysl, stavebnictví, doprava a další odvětví) (EWCO, 2007).

Také údaje o pracovních migracích v Estonsku jsme čerpali z databáze LABORSTA. Dostupná jsou pouze data o stavu mezi lety 1997 a 2003. V roce 1997 pracovalo v Estonsku 125 600 cizinců (podíl 18,5% na pracovní síle), v roce 2003 110 900 cizinců (podíl 17% na pracovní síle). Největší je opět podíl Rusů, který se pohyboval kolem jedné třetiny. Přes lepší vzdělanostní strukturu cizinců (především Rusové) obecně obsazují ve srovnání s Estonci méně kvalifikované pozice.¹⁴

12 Těž údaje uváděné pro Slovensko, které jsou od roku 2003 do roku 2006 totožné, vyvolávají určité pochybnosti nad spolehlivostí této statistiky.

13 Tyto údaje se vztahují k r. 2006 a pochází ze studie EWCO (2007).

14 Ve studii *Employment and working conditions of migrant workers – Estonia* se to označuje jako zaměstnanecká segregace.

Mnoho občanů republik bývalého SSSR bylo vysíláno do Estonska na práci v odvětvích, která produkovala výrobky pro celý Sovětský svaz. Po získání nezávislosti mnoho těchto pracovníků zůstalo v Estonsku a zaplňuje pozice nekvalifikovaných pracovníků. Mnohé z těchto pracovníků také na trhu práce znevýhodňuje neznalost estonštiny. Většina cizinců se uplatňuje v průmyslu, dopravě a obchodu.

Pokusíme-li se o dílčí srovnání, z textu vyplývá, že ve srovnání s Lotyšskem a Estonskem je v Litvě relativně malý počet pracujících cizinců. Zukauskiene (2005) to zdůvodňuje existencí velkorysejších naturalizačních procedur v Litvě.

Pracovní emigrace

Hlavní pohankou k pracovní emigraci občanů pobaltských států jsou ekonomické motivy. Podle oficiálních statistik opustilo Litvu v období 2001–2005 skoro 62 tisíc občanů, z toho 83 % tvořily pracovní emigrace.^{15 16} Cílovými zeměmi litevských emigrantů v tomto období byly Irsko, Velká Británie, USA, Španělsko a Německo. Po vstupu do EU prudce vzrostly odchody do Velké Británie a Irsku. V Británii Litevci představovali 15 % všech pracovníků ze zemí EU8 v roce 2005. Vykonávali zde převážně nekvalifikované práce v zemědělství, stavebnictví a pohostinství. V Irsku představovali větší podíl, 21 %. Uplatňovali se v podobných profesích; v poslední době roste i počet Litevců pracujících ve zdravotnictví. Podíl emigrantů se sekundárním stupněm dosaženého vzdělání dosahoval 64 %, univerzitní diplom získalo 21 % litevských emigrantů. Fenomén odlivu vysoce kvalifikovaných lidí (brain drain) není považován vládními orgány za závažný, protože spoléhají na návrat těchto osob do vlasti. Tomu odpovídají i průzkumy mezi univerzitními studenty; např. drtivá většina (92 %) studentů univerzity ve Vilniusu uvedla, že si dokáže představit jen dočasný pobyt v zahraničí.

Zvyšující se intenzita emigrace lotyšských pracovníků do zahraničí, která je motivována nízkou úrovní mezd na tamním pracovním trhu, vytváří v zemi problém nedostatku pracovníků v určitých profesích. Podle odhadů ministerstva hospodářství v roce 2005 odešlo asi 50 tisíc Lotyšů za prací do některé země EU. Údaje z databáze LABORSTA se poněkud liší. Podle nich odešlo v roce 2002 za prací do zahraničí 8000 Lotyšů, zatímco v roce 2006 14 100 občanů Lotyšska. Trend v podobě rostoucího počtu pracovních emigrantů ale potvrzují.

V roce 2005 agentura SKDS zveřejnila průzkum, podle kterého 139 tisíc až 207 tisíc Lotyšů zvažuje v průběhu následujících dvou let práci v zahraničí (EWCO, 2007). Vzniklý deficit na trhu práce by mohl negativně ovlivnit ekonomický růst. Oblíbenými cílovými zeměmi Lotyšů jsou Velká Británie a Irsko. Z hlediska srovnání je zajímavý údaj ze studie autorů Krisjane, Bauls a Eglite (2004), podle kterého je ochota Lotyšů k emigraci asi čtyřikrát vyšší než v České republice, Maďarsku, Slovinsku a na Slovensku.

Emigrační potenciál Estonců není velký. Z několika průzkumů veřejného mínění vyplývá, že není mnoho občanů, kteří by měli v úmyslu opustit zemi (EWCO, 2007). Od začátku 90. let byla emigrace z Estonska do zemí EU permanentně nízká. Na začátku tisíciletí dokonce (zřejmě v souvislosti s příznivým ekonomickým vývojem) klesala. Přes 60 % potenciálních migrantů má sekundární vzdělání a 13 % terciární. Podle informací Eurostatu v roce 2001 pobývalo mimo zemi původu kolem 16 700 estonských občanů, kteří se zdržovali hlavně ve Finsku, dále pak v Německu a Švédsku.

¹⁵ Více než 37 % pracovních emigrantů bylo před odchodem ze země bez zaměstnání.

¹⁶ Data v tomto odstavci jsou čerpána ze studie EWCO (2007).

Remittance

Z tabulky č. 38 vidíme, že dochází k zesílení přílivu remitancí, jejichž podíl ve všech pobaltských státech přesahuje 2% HDP. Odliv remitancí z těchto ekonomik je zanedbatelný.

Tabulka č. 38: Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %)

	2000				2003				2006			
	příliv		odliv		příliv		odliv		příliv		odliv	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Litva	50	0,4	38	0,3	115	0,6	42	0,3	622	2,1	54	0,2
Lotyšsko	72	0,9	7	0,1	173	1,5	7	0,1	483	2,4	29	0,2
Estonsko	3	0,1	3	0,1	51	0,5	18	0,2	402	2,4	76	0,5

Poznámka: Soupec a znamená tok remitancí v milionech USD, sloupec b podíl na HDP v %.

Zdroj: www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances, databáze DSI World Statistics, vlastní výpočty

1.5.2.3. Balkánské země

Výchozí situace

Rumunsko je tradiční emigrační zemí. V komunistické éře byla emigrace omezována restrikcemi ze strany rumunských orgánů. Režim povoloval a v některých případech i nepřímo řídil emigrace etnických menšin, zejména Němců a Židů. V případě Maďarů byla situace odlišná. K větším odchodům docházelo až ve 2. polovině 80. let formou nelegálních přechodů hranic do sousedního Maďarska. Dočasná migrace byla motivována pracovními a studijními účely. Pracovní migrace byla řízena státem, většina rumunských pracovníků směřovala na střední východ, hlavně do zemí Perského zálivu (HWWI, 2007).

Během komunistické éry byl omezený také příliv imigrantů. Každý cizinec, zvláště občan „nepřátelské“ země, byl vládními orgány považován za potenciální nebezpečí. V tomto obecném postoji vůči cizincům existovaly i výjimky, například v případě zahraničních studentů ze zemí středního východu a afrických zemí, kteří od 70. let studovali na rumunských univerzitách (HWWI, 2007).¹⁷

Díky specifickým historického a politicko-ekonomického vývoje převládaly také v Bulharsku emigrační toky. Nejsilnější emigrační vlna přišla v roce 1989, která zahrnovala 218 tisíc osob.¹⁸ Uvolnění hranic využili k emigraci převážně Bulhaři tureckého původu.¹⁹ Poté došlo ke zmírňování emigračního toku, změnil se také jeho charakter z etnicko-politického na ekonomický.

Pracovní imigrace

V Rumunsku je každoročně stanovován limit udělených pracovních povolení na příští rok. Od roku 2004 dochází k výraznému nárůstu tohoto limitu. Tak zatímco v roce 2004 byl tento limit stanoven na 2 100, v roce 2006 již dosáhl 10 tisíc (EWCO, 2007). Tento nárůst souvisí jednak se zvyšujícím se nesouladem mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce a jednak s rostoucím počtem žádostí o pracovní povolení. V posledních několika letech zesílily migrace Rumunů na pracovní trhy v členských státech EU, což přispělo k nedostatku pracovních sil v některých sektorech.

¹⁷ Vrcholu tento počet dosáhl v roce 1981, kdy dosáhl necelých 17 tisíc, což reprezentovalo 7–8 % všech studentů zapsaných na rumunských univerzitách.

¹⁸ Údaje v tomto odstavci jsme čerpali z práce I. Baleva.

¹⁹ Tento masivní odchod byl reakcí na asimilační politiku tehdejší bulharské vlády, která nutila etnické Turky ke změně jména na křesťanská, zakázala výuku turečtiny na školách, atd.

Podle údajů cenzu z roku 2002 pracovalo na území Rumunska 10 852 cizích pracovníků,²⁰ což znamenalo podíl na celkové pracovní síle 0,12%. Studie EWCO (2007) zmiňuje poněkud odlišné výsledky studie Centra pro etnokulturní diverzitu, podle které pracovalo v zemi v září 2005 3 191 cizinců, z toho 517 (16%) občanů EU, zbytek (2 674–84%) pocházel z nečlenských zemí EU. Jednalo se nejčastěji o občany Turecka (1 295), Číny (375), Moldávie (339) a Libanonu (90). Pracovní povolení se týkala sektoru obchodu (31%), průmyslové výroby (29%) a služeb (21%).

Databáze LABORSTA obsahuje data o počtu vydaných pracovních povolení v časovém rozmezí 1991–1996 (kdy tento dosahoval 700) a pak 2000–2005. V roce 2000 jich bylo vydáno 1 574, do roku 2005 více než dvakrát více (3 678). I když se počet cizinců na rumunském trhu práce zvyšuje, jejich podíl na domácí pracovní síle je zanedbatelný.

V případě Bulharska jsme se opět potýkali s problémem dostupnosti statistických dat. Podle studie EWCO (2007) bylo v roce 2005 vydáno 1 060 pracovních povolení, což rovněž představuje zanedbatelný podíl na domácí pracovní síle. Největší skupinu tvořili Turci (21%), dále Němci (13%), Italové (8%), Řekové (7%) a Rusové (5%) (EWCO, 2007). Z profesního hlediska převažovali konzultanti, techničtí odborníci, manažeři a dělníci (tento typ profesí obsazovali hlavně Turci).

Pracovní emigrace

Odhady počtu Rumunů pracujících v zahraničí se velmi liší. Spodní odhady udávají počet přesahující 1 milion osob, horní odhady hovoří až o dvou milionech Rumunů, což je necelá desetina celkové populace Rumunska. Z údajů databáze LABORSTA vyplývá, že pracovní emigrační tok z Rumunska sílí. Zatímco v roce 1995 odešlo za prací necelých 14 tisíc Rumunů, v roce 2006 to bylo přes 52 tisíc. Tento rozsáhlý exodus způsobuje problémy na rumunském trhu práce, který v některých sektorech trpí nedostatkem kvalifikovaných pracovníků.²¹ Tento deficit sice vytváří tlak na zvyšování mezd, jejich výše ve srovnání s ostatními zeměmi ale není natolik zajímavá, aby byl zmiňovaný deficit pokryt přílivem pracovníků ze zahraničí.²²

Nejoblíbenějšími cílovými destinacemi rumunských pracovníků jsou Itálie, Španělsko, Velká Británie a Německo (EWCO, 2007). Země pak trpí nedostatkem pracovníků ve zdravotnictví, zemědělství a stavebnictví.

Masivní odchod občanů za prací do zahraničí je typický také pro Bulharsko. Každá země, která je charakteristická masivními emigračními pohyby, se vystavuje riziku odlivu mozků. Ivanova (2007) uvádí, že tento jev se v Bulharsku intenzifikuje. Podle sociologických průzkumů asi 70% vysoce kvalifikovaných pracovníků, kteří odešli za prací do zahraničí, nemá zájem se vrátit zpátky do Bulharska. Většina špičkových vědců odchází do Německa, Itálie, Francie a Británie, kde mají nesrovnatelně lepší materiální a finanční zázemí a celkově lepší podmínky pro svou práci. Odliv těchto pracovníků, kteří nemají zájem se vrátit zpět, tedy z hlediska dalšího socio-ekonomického vývoje Bulharska, představuje určité riziko.

20 To je necelých 43 % celkového počtu cizinců pobývajících v té době na území Rumunska po dobu delší než 1 rok.

21 Podle serveru www.workpermit.com chybí v Rumunsku 300 tisíc stavebních dělníků. Jejich skutečný počet dosahuje poloviny uvedeného odhadu a vzhledem ke konjunktuře v tomto odvětví je silně nedostatečný.

22 Tato situace dokonce přiměla rumunskou vládu, aby podnikla kampaň, která má jednak přilákat do Rumunska cizince a jednak vyzývá Rumuny pracující v zahraničí k návratu domů.

Remittance

Tabulka č. 39 potvrzuje výše uvedený fakt, že oba dva balkánské státy se vyznačují silným odlivem domácích pracovníků za prací do zahraničí. To se projevuje i v tom, že remittance tvoří významný podíl na HDP (zhruba 5,5% v roce 2006). Tyto prostředky pomáhají zvyšovat životní standard tamních obyvatelů a stimulují spotřebitelskou poptávku.

Tabulka č. 39: Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %)

	2000				2003				2006			
	příliv		odliv		příliv		odliv		příliv		odliv	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Rumunsko	96	0,3	6	0	124	0,2	8	0	6707	5,5	56	0,1
Bulharsko	58	0,5	26	0,2	1718	8,7	13	0,1	1613	5,4	48	0,2

Poznámka: Soupec a znamená tok remitancí v milionech USD, soupec b podíl na HDP v %.

Zdroj: www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances, databáze DSI World Statistics, vlastní výpočty

1.5.3. Celkové srovnání

Ve všech deseti sledovaných ekonomikách dochází v posledních letech k zesílení přílivu cizinců na národní trhy práce. Ekonomický význam pracovních imigrací je ale různý. Největším podílem pracujících cizinců na domácí pracovní síle se vyznačuje Lotyšsko a Estonsko (16, resp. 17%), což však není dáno atraktivností těchto ekonomik pro cizí migranty, ale historickými důvody (přítomností početné silných národnostních menšin (hlavně ruské) na území těchto států). Příliv cizích pracovníků je ekonomicky významný ve vyspělejších zemích z této skupiny (Česká republika, Slovinsko), jejichž trhy práce jsou pro určitou skupinu migrantů z méně vyspělých zemí atraktivní. Jejich podíl na pracovní síle dosahoval v roce 2006 3,6% v ČR a necelých 5% ve Slovinsku. V obou balkánských státech, v Polsku a na Slovensku můžeme považovat podíl cizinců na domácí pracovní síle za zanedbatelný. Co se týče struktury pracovních imigrantů, ve všech zemích převažují migranti ze zemí východní Evropy, případně Asie, kteří v těchto zemích vykonávají málo kvalifikované či nekvalifikované práce. Podíl pracovníků z vyspělých zemí je menší a těmito migranty jsou převážně pracovníci s vyšší kvalifikací (manažeři, poradci, experti, lektoři cizích jazyků).

Ve sledovaných zemích došlo po vstupu do EU k zesílení i pracovních toků. Je logické, že méně rozvinuté země této skupiny, které se vyznačovaly nízkou participací cizinců na národních trzích práce, jsou zároveň země s nejsilnějším odlivem domácích pracovníků. Jedná se zejména o Polsko, Rumunsko a Bulharsko, kde se podíl pracovních emigrantů na domácí pracovní síle odhaduje na zhruba 10%. Silný odliv těchto pracovníků komplikuje situaci na tamních trzích práce, které se v některých profesích potýkají s vážným nedostatkem zaměstnanců. Relativně vysokým podílem pracovních emigrantů se vyznačuje také Slovensko (podíl na pracovní síle podle některých odhadů dosahuje až 7%). Mezi země s nízkým emigračním potenciálem patří Česká republika, Maďarsko a Slovinsko. Pro všechny země jsou v oblasti pracovních emigrací v posledních letech společné dva trendy. Nejsilnější pracovních emigrační tok v současnosti směřuje z těchto ekonomik do Velké Británie a Irsku.²³ Druhým společným trendem je postupně se zvyšující

²³ Vyjma Slovenska, kde největší podíl pracovních emigrantů směřuje do České republiky.

vzdělanostní a kvalifikační úroveň odcházejících pracovníků, který podle dostupných studií může v některých zemích²⁴ představovat určité riziko.

Intenzifikace pracovních migračních toků se v těchto zemích promítá i do zesílení toků remitancí. Oba balkánské státy se vyznačují nejsilnějším přílivem remitancí (5,5 % HDP v roce 2006). V pobaltských zemích příliv remitancí v tomto roce mírně přesahoval 2 % HDP. Ve skupině středoevropských zemí podle údajů Světové banky příliv těchto prostředků nedosahoval ani 1 % HDP (kromě Polska).²⁵ Odliv remitancí byl zdaleka nejsilnější v České republice (2 % HDP), ve všech ostatních zemích se pohyboval maximálně v řádu několika desetin procent HDP.

1.5.4. Závěr

V posledních letech sílí ve všech sledovaných zemích migrační pohyby. Imigranti se uplatňují zejména v kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělnických profesích a službách, o které nemají domácí pracovníci zájem, a zaplňují tak mezery na národních trzích práce. Jejich hlavním přínosem je tedy zmírňování nedostatku pracovníků v určitých oborech, a proto lze jejich působení z hlediska vlivu na ekonomický růst hodnotit pozitivně. V zemích, kde je míra participace cizinců na trhu práce zanedbatelná, je ekonomický dopad pracovních imigrací minimální.

Odliv domácích pracovníků na zahraniční trhy práce byl v rámci sledované skupiny nejsilnější zejména v Polsku, Rumunsku a Bulharsku. Odchod části domácí pracovní síly sice může v podmínkách vysoké nezaměstnanosti zmírnit napětí na domácím trhu práce, pokud se ale týká významné nenávratové emigrace vysoce kvalifikovaných pracovníků, může domácí ekonomiku poškodit. Například v případě Bulharska se v některých pracích zmiňuje fenomén odlivu mozků. Masivní pracovní emigrace má v těchto zemích další negativní důsledek, který může ohrozit ekonomický růst; dochází k prohlubování nerovnováhy na domácích pracovních trzích (v rámci určitých profesí) a akutnímu nedostatku pracovníků. Tato situace přiměla například rumunskou vládu k tomu, aby podnikla kampaň, která má jednak přilákat do Rumunska cizince a také vyzývá Rumuny pracující v zahraničí k návratu domů. Intenzivní pracovní emigrace může mít na druhé straně na ekonomický růst pozitivní dopad díky přílivu remitancí. Remitance v těchto ekonomikách snižují míru chudoby, podporují spotřebitelskou poptávku a jsou tak zdrojem ekonomického růstu.

²⁴ Často je v této souvislosti zmiňováno Bulharsko.

²⁵ Zde znovu upozorňujeme na určité nesrovnalosti mezi údaji o podílu pracovních migrantů a toků remitancí na HDP, o kterých jsme se zmínili v textu.

Blok B: Zásoba kapitálu

1.6. Kapitálový trh

Bankovní sektor je součástí finančního systému, mechanismu, který zajišťuje transfer uspořené prostředků k těm subjektům, které jsou schopny využít tyto zdroje k investicím.¹ Finanční systémy spočívají na efektivním (nežřídka neefektivním) fungování finančních zprostředkovatelů a finančních trhů. Nejdůležitějšími finančními zprostředkovateli jsou bankovní instituce, které rozhodují o alokaci významné části kapitálu v ekonomice. Jejich zdravé fungování je nezbytným předpokladem makroekonomické stability, prosperity a rychlejšího růstu ekonomiky (Dvořák, 2005).

Finanční zprostředkovatelé jsou efektivnější (oproti finančním trhům) v poskytování externích financí nově vznikajícím podnikům (Ghosh, 2006), které vyžadují postupný přísun zdrojů.² Zprostředkovatelé dále vstupují do úvěrových kontraktů s firmami, kdy mají přirozený zájem o investice nízkorizikové s vysokou pravděpodobností úspěchu. Banky také vykazují nižší transakční náklady, což je podpořeno specializací v dané oblasti, disponováním expertů a realizací činností ve velkém (úspory z rozsahu). Nízké náklady finančního zprostředkování se příznivě odrážejí na růstovém potenciálu hospodářství.

Bankovní instituce vykonávají finanční zprostředkování na ziskovém principu (Dvořák, 2005), kdy jsou disponibilní zdroje přednostně umísťovány do takových instrumentů, které přinášejí nejvyšší rizikově očištěné zhodnocení. Tím je zaručena efektivnost alokovaného kapitálu. Klíčový aspekt v tomto směru představuje také přítomnost konkurence, která pobízí ke snižování nákladů a podporuje efektivnost alokace zdrojů.

Finanční prostředky mohou být získány také na kapitálových trzích. Kapitálové trhy mají často kratší historii vývoje ve sledovaných zemích.³ V současnosti většina zemí zatím nenašla optimální strukturu finančního systému. Přesto je zřejmé, že efektivně fungující finanční systém vyžaduje jak zdravý bankovní sektor, tak rozvinutý kapitálový trh (Polouček, 2006).

1 Úspory a investice jsou obvykle realizovány odlišnými subjekty: úspory převážně domácnostmi, investice většinou podnikateli.

2 Banky se mohou důvěryhodně zavázat k dodání potřebných finančních prostředků, souvisejících s rozvojem financovaného projektu.

3 Jejich založení vyžaduje restrukturalizaci a privatizaci stávajících podniků, vytvoření vhodného právního a regulačního prostředí (Kulhánek, 2004).

1.6.1. Vymezení

Kapitola se zabývá zhodnocením stavu a vývoje bankovního sektoru před a v průběhu transformace. Finanční systémy v tranzitivních ekonomikách prošly charakteristickou změnou zavedení dvoustupňových bankovních systémů, které spočívají v oddělení centrálního a komerčního bankovníctví. Situace v těchto zemích dále vedla k restrukturalizaci a ozdravení bankovního sektoru, což se projevilo strukturálními změnami.⁴

Příspěvek se poté zaměřuje na vývoj objemu úvěrů, které jsou bankovním sektorem⁵ poskytovány jednotlivým subjektům ekonomiky (vládě, podnikům a domácnostem). Transformující se ekonomiky zažívají nárůst v produktivitě práce. Proces ekonomické konvergence vyžaduje enormní množství investic, prostřednictvím nichž mohou soukromé podniky modernizovat výrobní procesy. Rozvoj reálného sektoru ekonomiky disponující odpovídajícím množstvím finančních prostředků vytváří příznivější prostředí pro ekonomický růst.

Výše poskytnutých úvěrů je ovlivněna také pohybem úrokových sazeb. Úrokové sazby pomáhají zajišťovat tok úspor a jejich přeměnu v investice (podpora ekonomického růstu; Polouček, 2006). Jejich výše ovlivňuje alokaci zájmového kapitálu, kdy jsou disponibilní prostředky využity v investičních projektech s nejvyšší očekávanou mírou návratnosti. Vysoké rozdíly mezi úroky vybíranými z poskytnutých úvěrů a úroky placenými na vklady snižují úroveň efektivnosti bankovního sektoru. Málo efektivní bankovní sektor se poté může negativně projevit na hospodářském růstu.

Závěrečná podkapitola se věnuje identifikování vazeb mezi stavem, rozvinutostí a efektivitou bankovního sektoru na hospodářský růst. Obecně platí, že lépe vyvinutější a efektivnější finanční systém má pozitivní dopad na růstové vyhlídky ekonomiky, neboť poskytuje finanční nástroje potřebné pro hospodářský růst (nově poskytnuté úvěry mají vliv na akumulaci kapitálu a tím zvyšují produkční schopnost ekonomik).

1.6.2. Analýza vývoje

Bankovní sektory téměř všech zemí lze charakterizovat (před počátkem reformy koncem 80. a začátkem 90. let) jedinstupňovou soustavou, kdy veškerá aktivita byla soustředěna v rukou státní monobanky. Stručná charakteristika vývoje bankovního sektoru v letech následujících věnuje pozornost restrukturalizaci bankovního sektoru, vývoji počtu bank a pravidlům jejich fungování. Typické pro vývoj bankovního odvětví v 90. letech byly především bankovní krize a jejich léčení (vyjma Slovinska), velký objem klasifikovaných úvěrů a privatizace bankovního sektoru.

Deskripce výchozí situace bankovní soustavy a následných změn v institucionálním uspořádání je důležitá pro porozumění aktuální úrovni finančního zprostředkování ve vybraných zemích. O efektivním fungování bankovních institucí vypovídá objem poskytnutých úvěrů. Úvěry jsou rozčleněny podle jednotlivých sektorů domácí ekonomiky, ke kterým plynou. Vyšší objem prostředků směřovaných k subjektům soukromého sektoru je žádoucí (slouží k akumulaci kapitálu) spíše než poskytování uspořené prostředků k politicky spojeným investičním návrhům (nezřídka postrádají finanční disciplinovanost). Na úvěrovou aktivitu bank mají vliv úrokové sazby, proto je vhodné uvést i vývoj úrokových sazeb v jednotlivých zemích.

4 Změny v počtu bank a v koncentraci bankovního sektoru, příprava bank k privatizaci, vstup zahraničních bank na domácí trhy.

5 Údaje se týkají pouze bank. Nejsou zahrnuty nebankovní finanční zprostředkovatelé, pojišťovny či kampeličky.

1.6.2.1. Středoevropské země

Transformace bankovního sektoru započala ze všech středoevropských zemích jako první v Maďarsku, a to v roce 1987. Do té doby zde bankovní systém představovalo řízení ministerstvem financí, maďarská národní banka (MNB), 5 hlavních bank a několik drobných. Obdobná situace byla i v Polsku a ČSSR. V Polsku tvořila hlavní banku systému Národní banka Polska (NBP), která byla pod dohledem ministerstva financí. Vláda rovněž rozhodovala o úvěrové politice. Do druhé poloviny osmdesátých let působily kromě NBS v Polsku ještě další 4 banky, které byly také vlastněny státem. V Polsku reforma bankovního systému započala rovněž ještě před pádem režimu, kdy v lednu 1989 bylo zavedeno dvoustupňové bankovníctví a z NBP se vyčlenily další banky. Do konce roku 1989 tak fungovalo 18 státně vlastněných bank (Balcerowitz, 2001). V ČSSR stála v čele bankovního sektoru Státní banka Československa (SBČS), jejíž činnost rovněž podléhala vládě. Tuto banku doplňovaly čtyři specializované banky (plus Slovenská spořitelna na Slovensku). Vznik dvoustupňové bankovní soustavy v ČR se datuje k 1. 1. 1990. Institucionální prostředí Slovinska podléhalo od roku 1974 nové federální ústavě SFR Jugoslávie, která založila SFR Jugoslávii jako společenství 6 republikových států a dvou autonomních provincií (Mrak, 2004). Současně byla ustanovena Národní banka Jugoslávie, jejíž řídicí orgán byl tvořen guvernéry jednotlivých národních bank republik a autonomních provincií. Nezávislá centrální banka Slovinska započala samostatně vykonávat monetární politiku 8. října 1991.⁶

Česká republika

Na počátku transformace se z SBČS vyčlenily dva nové peněžní ústavy (Komerční banka Praha a Všeobecná úvěrová banka Bratislava na Slovensku) a bankovní sektor se rozrostl o Tatrabanku. V roce 1990 byl tento sektor poddimenzován, s velkou poptávkou po bankovních službách, což vyústilo ve vznik nových bank. V bankovním sektoru se však již začaly objevovat problémy, které souvisely s transformací, týkaly se klasifikovaných úvěrů a nízké kapitálové přiměřenosti (Vencovský, 1999). Tyto problémy měl řešit tzv. Konsolidační program I., na základě něhož byla založena konsolidační banka, komerční banky oddluženy a rekapitalizovány a byla ustanovena inkasní jednotka ČSOB. V první fázi oddlužení dostaly banky 7,8 mld. Kč na posílení kapitálové pozice a 22,2 mld. Kč plynulo na odepsání klasifikovaných úvěrů státním podnikům. V druhé fázi poté Konsolidační banka odkoupila klasifikované pohledávky ve výši 15,1 mld. Kč. ČSOB díky své předchozí specializaci na úvěry exportním firmám měla klasifikované pohledávky ve výši 34,7 mld. Kč, které byly převedeny na Českou inkasní jednotku. V roce 1993 se problémy s klasifikovanými úvěry začaly dále prohlubovat. Vliv zde mělo i pozdní přijetí zákona o kapitálové přiměřenosti v roce 1992. V roce 1994 zkrachovala první banka, banka Bohemia. Tyto problémy vedly k pozastavení vydávání licencí ČNB. V roce 1996 po zpřísnění dohledu nad bankami přešlo několik bank v rámci konsolidačního programu do likvidace a pod nucenou správu ČNB. Ta také přistoupila k realizaci Konsolidačního programu II, který spočíval v přísnějším přístupu k problémovým bankám. Podařilo se tím odstranit některé problémové malé a střední banky. Krize bankovního sektoru přišla v roce 1998, kdy po měnové krizi a započaté recesi, znamenající zhoršení splácení úvěrů, se do problémů dostaly dvě největší banky – Česká spořitelna a Komerční banka. Vinu na tom měly samozřejmě také ztrátové operace minulých let (Vencovský, 1999). Převážná většina klasifikovaných úvěrů byla způsobena rozkvětem podnikatelské činnosti, určitými nedostatky v přístupu vlád a nedostatečným managementem bank.

Privatizace českých bank byla dlouhodobým a politicky i ekonomicky hojně diskutovaným a kritizovaným procesem. Proces privatizace byl započat kuponovou privatizací, v rámci níž byly

⁶ National Bank of Slovenia byla založena v roce 1976, kdy bylo Slovinsko součástí republiky SFR Jugoslávie.

částečně privatizovány původní státní banky (kromě ČSOB). První plně zprivatizovanou bankou byla Živnostenská banka a to již v roce 1992. Dvě největší banky – Česká spořitelna a Komerční banka – byly privatizovány, po očistění o klasifikované úvěry, až v roce 2000, resp. 2001.

Následující charakteristika zachycuje kvantitativní údaje úvěrů plynoucí jednotlivým sektorům ekonomiky. Nejdůležitější hodnoty představují úvěry poskytnuté firmám. Jejich stav dosáhl vrcholu v letech 1996–1997, tedy před měnovou krizí roku 1997, po které následoval propad téměř o polovinu v roce 2002.⁷ Po roce 2002 nastává mírný růst poskytnutých úvěrů. Banky po měnové krizi snižovaly množství poskytnutých úvěrů firmám a přeměrovaly zdroje směrem k domácnostem (od roku 1997 do roku 2006 více než desetinásobný nárůst) a k vládě, přičemž celkové poskytnuté úvěry nezaznamenaly tak výrazný pokles.

Tabulka č. 40: **Celkové úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům, stavy k 31. 12. v mlrd. CZK**

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
firmy	621,8	723,0	785,5	848,2	841,8	788,3	732,8	696,9	510,3	435,8	455,3	485,0	572,5	665,9
vláda	1,8	1,9	3,5	4,0	13,8	14,2	15,4	33,3	146,0	159,0	151,0	107,5	74,6	61,2
domácnosti	46,5	46,4	35,5	37,9	48,5	62,2	76,3	93,7	115,7	156,5	210,0	282,8	378,9	494,4
celkem	670,1	771,3	824,5	890,1	904,0	864,7	824,5	823,9	771,9	751,3	816,2	875,3	1026,0	1221,6

Zdroj: ČNB, statistiky ARAD

Vývoj diskontních sazeb v České republice zobrazuje tabulka níže. Od roku 1997 v ČR dochází k postupnému snižování diskontních úrokových sazeb, přičemž od roku 2002 se tyto sazby pohybují mezi 1 % a 1,75 %. Výpůjční sazby mají v některých letech odlišný průběh než diskontní.⁸ Stejně tak procentní rozdíl mezi těmito sazbami se v průběhu sledovaného období měnil. K výraznějšímu snížení výpůjčních sazeb došlo až v roce 1999 (oproti snížení diskontní sazby v roce 1998). Od roku 2002 je zde poměrně stabilní rozdíl 4–5 bazických bodů mezi těmito sazbami.

Tabulka č. 41: **Vývoj úrokových sazeb (v % p.a.)**

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
diskontní	8	8,5	9,5	10,5	13	7,5	5	5	3,75	1,75	1	1,5	1	1,5
výpůjční	14,1	13,1	12,8	12,5	13,2	12,8	8,7	7,2	7,2	6,7	6,0	6,0	5,8	5,6

Poznámka: diskontní sazba platná k 31. 12., výpůjční sazba vypočítána jako roční průměr.

Zdroj: ČNB, IMF – International Financial Statistics

Slovensko

Po osamostatnění Slovenska v roce 1993 došlo k zakládání nových bank, kdy z celkového počtu 23 v roce 1993 vzrostl tento počet na 33 v roce 1995, především díky bankám se zahraniční majetkovou účastí (Národná banka Slovenska, 2003). Od té doby se počet bank postupně snižoval až na 20 v roce 2002. NBS v roce 1994 zavedla opatření o kapitálové přiměřenosti, úvěrové angažovanosti a pravidlech likvidity. Zároveň došlo k navýšení požadavku na minimální výši základního kapitálu nově vznikajících bank. K privatizaci bank se na Slovensku přistoupilo ve druhé polovině

⁷ Viz vývoj ukazatele domácí úvěry soukromému sektoru/HDP v %. EBRD: Structural Change Indicators.

⁸ Zdrojem odlišnosti je kromě jistého zpoždění také rozdíl v povaze dat. Diskontní sazby jsou zde prezentovány jako stavy k 31. 12., zatímco výpůjční sazby jsou průměrné.

90. let. První byla v roce 1997 privatizována Investiční a rozvojová banka, jedna ze čtyř největších bank na Slovensku. Chřen (2005) uvádí, že tato privatizace do rukou slovenské VSŽ, spřízněné s politickými strukturami, zapříčinila její úpadek. Bankovní sektor na Slovensku v průběhu transformace ekonomiky naakumuloval poměrně velké procento klasifikovaných úvěrů, které kulminovalo v roce 1998 s 35 % (Kohútiková, 2002). Privatizace bankovního sektoru tak započala po volbách v roce 1998. Před samotnou privatizací bylo potřeba očistit a restrukturalizovat banky. V roce 1999 tak došlo k převodu klasifikovaných úvěrů tří největších státních bank (Slovenské spořitelny, Všeobecné úvěrové banky, Investiční a rozvojové banky) v hodnotě 100 mld. SKK na Konsolidační banku a Slovenskou konsolidační, které byly později sloučeny (Chřen, 2005). Do konce roku 2002 poté státní banky získaly strategické zahraniční investory.

Výši poskytnutých úvěrů pro Slovenskou republiku nám ukazuje následující tabulka. Z kvantitativních údajů je patrné značné poskytování prostředků vládě. V počátečních letech měl objem úvěrů vládě poměrně malý význam, po roce 2001 však dosahuje vyšších hodnot než úvěry poskytnuté firmám. Vládní sektor tak vytěšňuje investice pro soukromý sektor a brání firmám ve snazším získávání úvěrů. Zatímco vládní sektor až na výjimku let 1995 a 2002 zaznamenával každoroční přírůstky úvěru, hodnoty úvěrů soukromému sektoru od roku 1997 spíše mírně klesají. V případě Slovenska klesající úrokové míry přesouvají bankovní zdroje k financování státních dluhopisů, které mají nižší míru rizika.

Tabulka č. 42: Úvěry poskytnuté bankovním sektorem v mld. SK, stavy k 31. 12.⁹

rok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
vládě	33,2	65,5	78,2	72	76,3	108,9	146,9	160,4	193,9	347,7	272,2	309,1	362,3	390,2
podnikům	215,3	237,8	235,8	268,5	313,6	314,2	320,4	321	316	230,4	225,3	233,8	201,5	233,5

Zdroj: NBS, Analytické účty bankovního sektora

V případě Slovenska rovněž v celém sledovaném období dochází k poklesu úrokových sazeb. Diskontní sazby ještě v polovině 90. let dosahovaly výše kolem 12 %, ovšem po roce 2006 klesly k úrovni 4 %. Také výpůjční úrokové sazby soukromého sektoru vykazují pozvolný klesající trend, kdy z počáteční hodnoty 14 % nabývají v roce 2006 výše 7,7 %. Spread mezi úrokovými sazbami ve druhé polovině 90. let dosahuje výše okolo 10 %, což ukazuje na neefektivní výkon bankovních institucí. Ke snížení spreadu dochází od roku 2000.

Tabulka č. 43: Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
diskontní	12	12	9,75	8,8	8,8	8,8	8,8	8,8	7,75	6,5	6	4	3	4,75
výpůjční	14,4	14,6	16,8	13,9	18,7	21,2	21,1	14,9	11,2	10,3	8,5	9,1	6,7	7,7

Zdroj: IMF – International Financial Statistics

⁹ Údaj pro rok 1992 je hodnota z 1. 1. 1993.

Polsko

V počátečních letech transformace byl bankovní sektor hodně ovlivněn makroekonomickou nestabilitou, kdy Polsko zažilo propad HDP přibližně o velikosti 12 % a inflaci téměř 800 % (Balcerowitz, 2001). Dalším vlivem byl poměrně velmi liberální postoj k vydávání bankovních licencí, díky němuž bylo v Polsku v roce 1992 již 54 bank. Akcionáře nově založených bank často představovaly státní podniky a municipální orgány. Nové banky pak mnohdy sloužily jako zdroj levného kreditu pro specifické sektory. NBP zpřísnila politiku v druhé polovině roku 1992. Do roku 1993 do polského bankovního segmentu rovněž vstoupilo 10 zahraničních bank, které sloužily primárně jako pomocník zahraničním subjektům při vstupu na polský trh. Zahraniční banky tak až do roku 1995 nebyly považovány za konkurenty bankám domácím (Balcerowitz, 2001).

Po zpřísnění licenční politiky byl vstup zahraničních bank podmíněn splněním kapitálové přiměřenosti obvyklé v zemích EU.¹⁰ Pro udělení licence však zahraniční banky musely přikoupit neperspektivní domácí banky a skutečné náklady spojené s licencí se tak pohybovaly výše.

Banky se v prvních letech transformace potýkaly s velkým procentem klasifikovaných úvěrů.¹¹ Polská vláda se rozhodla pomoci bankám a jednotlivé státní komerční banky rekapitalizovat ex-ante. Bankám byly klasifikované pohledávky ponechány a mohly je dále vymáhat. Vláda tak banky zbavila dluhů, pomohla jim vylepšit kapitálovou přiměřenost a zároveň mělo toto opatření sloužit jako motivační stimul pro budoucí rozvoj a také pro urychlení procesu jejich restrukturalizace. Do problémů se dostaly i nově založené nestátní komerční banky, jejichž situaci s klasifikovanými pohledávkami řešila NBP.

Samotná privatizace velkých státních bank byla zdoluhavým a velmi politizovaným procesem. Kvůli dluhovým problémům zmíněným výše započala až v roce 1993 a do konce roku 1995 byly částečně zprivatizovány 4 banky z 9. Plánem polské vlády bylo další banky konsolidovat a prodat je jako silnou banku. Tento plán vyšel částečně ve vytvoření skupiny PEKAO Group. Celkově však v Polsku vládla neochota prodávat banky zahraničním subjektům. Velká většina z bank tak byla zprivatizována formou IPO,¹² což přispělo k následnému rozdrobení vlastnictví a hledání strategických investorů. V současné době je většina bankovního sektoru v soukromých rukou a státní podíl na vlastnictví činí 11 %.¹³

V následující tabulce je zachycen objem kapitálu, který zprostředkoval bankovní systém v Polsku. Je patrné, že objem úvěrů směřující k firmám, s výjimkou roku 2006, dosahoval téměř každoročního růstu.¹⁴ Největšího procentního nárůstu ovšem zaznamenal úvěr poskytnutý domácnostem. Rostoucí objemy úvěrů odpovídají trendu klesajících úrokových sazeb.

Tabulka č. 44: **Úvěry poskytnuté jednotlivým sektorům bankovním systémem, stavy k 31. 12. v mil. EUR**

rok	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
domácnosti	2 929	5 223	6 202	8 778	11 775	14 225	17 667	23 386	29 041	46 052	39 378
firmy	17 034	25 243	29 094	32 476	37 505	41 603	45 646	53 391	55 068	69 902	50 305
vláda	559	958	1 707	2 131	1 539	2 452	3 385	4 649	5 294	7 101	5 250

Zdroj: Národní banka Polska (NBP), http://www.nbp.pl/en/statystyka/czasowe_dwn/Nalez_zobow_en.zip k 8. 7. 2007

¹⁰ Ekvivalentní 5 mil. ECU.

¹¹ Až ve výši 34 % (Balcerowitz, 2001).

¹² IPO = Initial Public Offering (primární veřejná nabídka akcií spojená se vstupem na burzovní trh).

¹³ Viz <http://www.business.gov.pl/Banking,system,and,financial,services,in,Poland,108.html>, k 20. 9. 2007.

¹⁴ Viz vývoj ukazatele domácí úvěry soukromému sektoru/HDP v %. EBRD: Structural Change Indicators.

Obdobně, jako v případě Slovenska, i v Polsku je patrný pokles úrokových sazeb. U obou sledovaných sazeb došlo k výraznému snížení jejich hodnot, kdy diskontní sazba z 22 % v roce 1996 dosahovala o 10 let později výše 4 %. Obdobný vývoj byl i u výpůjční sazby, která nabývala v roce 1996 26,1 % a v roce 2006 výše 5,5 %. Spread mezi úrokovou sazbou na půjčky a sazbou diskontní se ve sledovaném období pohyboval v rozmezí 4–1 %, což vypovídá o efektivním fungování bankovního sektoru.

Tabulka č. 45: **Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období)**

rok	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
diskontní	22	24,5	18,3	19	21,5	14	7,8	5,8	6,5	4,5	4
výpůjční	26,1	25,0	24,5	16,9	20,0	18,4	12,0	7,3	7,6	6,8	5,5

Zdroj: IMF – International Financial Statistics

Maďarsko

Proces transformace bankovního sektoru v Maďarsku započal již v roce 1987. Před vznikem dvou-
stupňového bankovníctví doplňovaly Maďarskou národní banku (MNB) dvě obchodní banky a do roku 1989 byly založeny ještě další tři. Všechny přitom byly ve státním vlastnictví. Společným znakem byla podkapitalizovanost a klasifikované úvěry, jelikož státní úvěrová politika se řídila jinými principy než ziskovými. Přesto panují názory, že maďarské bankovníctví bylo nejvíce tržně orientovaným sektorem a díky nízké konkurenci i velice ziskovým (Kovacz, 1997).

V roce 1991 parlament schválil zákon o finančních institucích, který definoval aktivity bank, pravidla zakládání bank, kapitálovou přiměřenost a pravidla likvidity. Se zhoršujícími se makroekonomickými výsledky spojenými s transformací, které vyvolaly nesplácení úvěrů, docházelo i ke zhoršení pozice bankovního sektoru. Maďarská vláda se proto rozhodla pro konsolidaci bank, která započala na konci roku 1992 v době, kdy klasifikované úvěry dosáhly hodnoty 14 % (Cullen, 1999). Část ztrátových úvěrů odkoupil stát oproti emisi dluhopisů. Nedošlo však k odkupu nestandardních a pochybných úvěrů a také k výměně managementu. Situace se dále zhoršovala a v roce 1993 tvořily klasifikované úvěry 30 %¹⁵ (Novotná, 2003). Druhý krok byl učiněn v polovině roku 1993, kdy stát odkoupil od bank dluhy strategických podniků, přičemž celkové náklady tohoto očistění tvořily 1,6 % HDP. Ve třetí fázi mezi lety 1993–1994 poté došlo k navýšení kapitálové přiměřenosti na 8 %. Náklady této rekapitalizace dosáhly výše 4,8 % HDP (Novotná, 2003).

Privatizace bankovního sektoru započala v roce 1995, kdy bylo prodáno 6 státních bank. Největší maďarská banka NBS byla privatizována přes kapitálový trh a do roku 1997 vlastnictví státu v bankovním sektoru bylo 20 %. Většina bank přešla do rukou zahraničních investorů, kteří na konci roku 2001 vlastnili 62 % sektoru.

Pro Maďarsko jsou k dispozici objemy poskytnutých úvěrů až od roku 1999 (po ukončení privatizace), od kterého docházelo ke každoročním přírůstkům. Z tabulky je patrné, že podíl firem a domácností byl v roce 1999 téměř vyrovnaný. V letech následujících se ovšem podíl sektoru domácností na poskytnutých úvěrech snižoval. Podíl firem přitom mezi lety 1999 až 2006 vzrostl z 52,2 % na 72,4 %. Objem úvěrů vládě nabýval velmi nízký hodnot až do roku 2003, od kterého jejich výše převyšuje úvěry směřující k domácnostem. Ty mezi lety 1999 a 2006 klesly téměř o polovinu (v jiných zemích je patrný jejich růst).

¹⁵ Také díky zpřísnění metodiky.

Tabulka č. 46: Úvěry poskytnuté jednotlivým sektorům bankami v mil. USD, k 31. 12.

rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
firmy	9 834	11 178	12 489	16 381	21 246	27 765	26 755	33 901
vláda	513	758	1 280	2 677	4 624	6 726	6 745	8 272
domácnosti	8 496	6 871	5 412	6 475	4 772	4 114	2 988	4 652

Zdroj: MNB

V Maďarsku rovněž za sledované období došlo ke snižování sazeb, oproti ostatním středoevropským zemím jsou však stále poměrně vysoké (přetrvává zde vyšší inflace). Diskontní sazba dosahovala v roce 1993 výše 22%, ovšem v roce 2006 klesla její hodnota k 8%. Kromě všeobecného trendu sazeb je ještě důležité, jak se vyvíjely výpůjční sazby, které přímo vyjadřují cenu získání úvěru. Také výpůjční sazba prokázala klesající tendenci, kdy od poloviny 90. let (25,4%) se její výše snížila k úrovni 8,1%. Maďarský bankovní sektor prokazuje relativně nízké hodnoty spreadu mezi úrokovou sazbou na půjčky a diskontní sazbou.

Tabulka č. 47: Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
diskontní	22	25	28	23	20,5	17	14,5	11	9,8	8,5	12,5	9,5	6	8
výpůjční	25,4	27,4	32,6	27,3	21,8	19,3	16,3	12,6	12,1	10,2	9,6	12,8	8,5	8,1

Zdroj: IMF – International Financial Statistics

Slovinsko

Obnova bankovního sektoru po osamostatnění byla uskutečněna podle vzoru západních zemí: prvně konsolidovala (sloučila) a hledala způsob, jak udržet mezinárodní konkurenční schopnost bankovního sektoru. Později postupně privatizovala. Tato obnova byla úspěšně dokončena v roce 1997.

Změny související s transformací ze socialistické ekonomiky směrem ke kapitalistické tržní ekonomice měly hluboké účinky na velké „staré banky“. Banky zůstaly zatíženy spoluzodpovědností a některými závazky k zahraničním věřitelům SFR Jugoslávie. Trpěly také narůstajícím podílem klasifikovaných úvěrů podniků, jež byly tvrdě zasazeny rozpadem země a transformační recesí. Menší „nové banky“ se začaly objevovat krátce před vyhlášením nezávislosti Slovinska v červnu 1991.

Základem restrukturalizace bankovního sektoru se stala obnova bank. Obnova byla potřebná kvůli těžkým ztrátám bank a jejich likvidním a solventním problémům. Dvě největší „staré banky“ byly umístěny do procesu obnovy na počátku roku 1993, a třetí menší banka následovala na počátku roku 1994. Tyto tři banky zastupovaly více než polovinu celého bankovního sektoru.

Hlavní cíle obnovy byly následující: dosáhnout kapitálové přiměřenosti v souladu s mezinárodními standardy, snížit bankovní úrokovou míru, znovu získat důvěryhodnost na mezinárodních finančních trzích a zavést základní principy obezřetného chování bank.

Nedobytná aktiva byla během procesu obnovy vyměněna za vládní dluhopisy přes státní Agenturu bankovní obnovy (založena v roce 1991), která se stala vlastníkem bank (ne plným vlastníkem), nutícím banky zabývat se intenzivní vnitřní rehabilitací. Obnova bank byla dokončena na konci roku 1996. Slovinsko úspěšně stabilizovalo ekonomiku a obnovilo banky bez formální

pomocí mezinárodních finančních institucí. Rojec (2004) uvádí, že Bank of Slovenia vydala na obnovu bank přibližně 1,9 bilionů DM v dluhopisech, téměř 10% HDP v té době.

Po procesu restrukturalizace následoval proces přípravy na privatizaci dvou velkých obnovených bank.¹⁶ Úkolem privatizace bylo najít aktivní vlastníky a získat tak hotovost za účelem pokrytí veřejného dluhu. Privatizace byla provedena tendrem. Pouze tendr u Nova Ljubljanska Banka byl z části úspěšný.¹⁷ Tender Nova Kreditni Banka Maribor nebyl v roce 2002 úspěšný, ze 100% je státním vlastnictvím.

Systém bankovní regulace Slovinska byl liberalizován postupně, nyní úzce odpovídá moderním standardům. Během transformace byl sektor otevřen vstupu zahraničních bank. Zpočátku mohly zahraniční banky zakládat pouze dceřinné společnosti, od roku 1999 jim bylo dovoleno otvírat i pobočky. V roce 2006 ve Slovinsku zahraniční investoři ovládají pouze 27,7% majetku¹⁸ (Annual Report 2006) v bankovním sektoru, což ze Slovinska dělá jedinou transformující se zemi, která nemá většinu vlastněnou zahraničními investory. Domácí kapitál¹⁹ byl dostatečný k udržení většiny některých velkých bank vlastněných domácími institucemi, schopnými efektivně přispívat směrem k provedení obchodní strategie rozvoje v zemi.

Slovinské banky zažívaly od vyhlášení nezávislosti pomalý, ale nepřetržitý růst. Z tabulky vývoje aktiv souhrnné rozvahy bank je patrný relativní nárůst půjček soukromému sektoru a domácnostem. Tento jev může být přisuzován procesu prohlubování finančního zprostředkování a souvisí také s procesem přibližování ekonomiky k úrovni členských států Evropské unie. Vyšší tempo poskytování úvěrů ekonomickým subjektům má pozitivní dopad na ekonomický růst. Růst úvěrů domácnostem byl významně ovlivněn také narůstající konkurencí mezi úvěrovými institucemi a pozvolným poklesem úrokových sazeb (vyhlašovaných CB). Otevřenost ekonomiky nabízí také možnost residentům půjčovat si prostředky v zahraničí.²⁰

Tabulka č. 48: Základní položky aktiv souhrnné rozvahy bank (v milionech SIT; k 31. 12.)

rok	1997	1998	1999	2000	2001
hotovost u CB	73 888	84 695	88 761	98 625	206 225
půjčky bankám	214 874	224 681	252 615	358 859	396 245
půjčky nebankovnímu sektoru	862 406	1 097 887	1 331 852	1 562 675	1 931 914
z toho: soukromé podniky	–	–	777 134	928 065	1 167 066
domácnosti	–	–	429 999	483 789	521 135
vláda	–	–	124 719	150 921	159 075
celková aktiva	2 022 037	2 339 369	2 687 600	3 178 721	3 876 768

¹⁶ Nova Ljubljanska Banka, Nova Kreditni Banka Maribor.

¹⁷ Vlastnická struktura této banky byla následující: 34% získala belgická společnost KBC, 5% Evropská banka pro obnovu a rozvoj, jiní soukromí vlastníci 17% a zbytek zůstal ve vlastnictví státu. Mrak, Rojec, Silva-Jauregeui (2004).

¹⁸ Započítána vlastnická práva ovládající více než 50% akcií.

¹⁹ Vlastnická struktura bankovního sektoru podle majetku v roce 2006. (Annual Report, 2006): vláda 18%, rezidenti 44,4%.

²⁰ Tato možnost byla dostupná až od roku 1999.

rok	2002	2003	2004	2005	2006
hotovost u CB	143 311	141 493	141 088	143 651	253 241
půjčky bankám	381 208	345 170	500 160	688 255	732 724
půjčky nebankovnímu sektoru	2 182 147	2 538 083	3 041 342	3 870 055	4 813 997
z toho: soukromé podniky	1 282 846	1 596 856	1 930 301	2 374 305	2 907 836
domácnosti	562 845	629 128	763 608	977 229	1 212 484
vláda	215 992	141 946	142 928	159 467	137 484
celková aktiva	4 556 637	5 057 459	5 644 744	7 018 276	8 080 185

Zdroj: *The Banking Supervision Reports, Annual Reports 1996–2006; National Bank of Slovenia*

Značný rozdíl mezi úrokovými sazbami na vklady a půjčky byl ve sledovaném období způsoben několika faktory (ECB, 2002). V letech 1995–1999 platila dohoda o úrokové sazbě na deposita. Komerční banky se na základě této dohody zavázaly nezvyšovat maximální odsouhlasenou sazbu na vkladech. Také podpora likvidity ze strany slovinské centrální banky nebyla v období transformace vždy adekvátní, což se projevilo v příliš vysokých úrokových sazbách na trhu (ECB, 2002). Efektivnost kanálu úrokové míry byla oslabena rozšířením indexace v ekonomice, jež byla reakcí na vysokou inflaci.

Tabulka č. 49: **Vývoj úrokových sazeb (v %; ke konci roku)**

rok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
vklady	48,3	30,2	28,1	15,4	15,1	13,1	10,5	7,2
půjčky	72,2	42,6	38,2	22,4	22,6	20,0	16,1	12,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
vklady	10,0	9,8	8,2	6,0	3,8	3,2	2,7	
půjčky	15,8	15,1	13,2	10,8	8,7	7,8	7,4	

Poznámka: úroková sazba na vklady je průměrnou sazbou na vklady o délce 30–90 dní; úroková sazba na půjčky představuje průměrnou sazbu na krátkodobý kapitál.

Zdroj: *EBRD: Selected Economic Indicators*

1.6.2.2. Pobaltské země

Vývoj před rokem 1990 je pro pobaltské země společný a je charakteristický především jedno-
stupňovou bankovní soustavou. Teprve v roce 1988 byl sovětský monobankovní systém oficiálně změněn na dvoustupňový. Roli centrální banky plnila Gosbank (Státní banka SSSR), kterou doplňovala řada specializovaných státních institucí: Průmyslová a stavební banka (Industry and Construction Bank), Zemědělská banka (Agricultural Bank), Banka bytové výstavby a lehkého průmyslu (Residential Construction and Light Industry Bank), Banka zahraničních ekonomických vztahů (Foreign Economic Relations Bank) a Spořitelna (Savings Bank). Všechny tyto banky včetně banky státní měly pobočky ve všech zemích Sovětského svazu (Barisitz, 2002).

Jako první centrální banka v pobaltských zemích byla v prosinci 1989 založena estonská centrální banka – Central Bank of Estonia (Eesti Pank). V tomtéž roce vznikla v Estonsku i první soukromá komerční banka v Sovětském Svazu – Tartu Commercial Bank. Od března 1990 působí centrální banka Litvy – Bank of Lithuania (Lietuvos bankas), v červenci 1990 následovala lotyšská centrální banka – Bank of Latvia (Latvijas Banka) (Barisitz, 2002).

Estonsko

Již v roce 1992 začala v estonském bankovním sektoru privatizace, kterou prošla většina původně specializovaných státních bank. Bylo uzákoněno konkurzní právo platné rovněž pro banky a byla zpřísněna opatrnická opatření. Nic však již nepomohlo odvrátit na obzoru se rýsující první bankovní krizi. Mladý bankovní sektor trpěl nedostatkem know-how, slabým bankovním dohledem a také používáním nekalých úvěrových praktik, které vedly k nárůstu klasifikovaných úvěrů. Byly navýšeny minimální kapitálové požadavky a stejně jako ostatní tranzitivní ekonomiky v době svého přechodu, i Estonsko prožívalo období recese. V letech 1992–1993 tak Estonsko prošlo první bankovní krizí. Kromě řady malých bank byly krizí zasaženy i tři největší komerční banky. Centrální banka pozastavila jejich činnost, Tartu Commercial Bank byla zlikvidována a zbylé dvě banky byly sloučeny a rekapitalizovány. Většina menších bank byla zlikvidována bez jakékoliv náhrady nebo ve výjimečných případech se zanedbatelnou náhradou pro věřitele. Počet bank se tak během krize snížil na polovinu (ECB, 2002; EBRD: Structural change indicators; Barisitz, 2002).²¹

V roce 1993 byl schválen nový zákon o centrální bance, který potvrdil nezávislost Central Bank of Estonia. Byla dále zpřísněna opatrnostní opatření a koncem roku se začal rozvíjet i mezibankovní trh. Navzdory všem snahám ale v Estonsku propukla hned v roce 1994 druhá bankovní krize, která trvala až do roku následujícího. Na síle jí neubíralo ani to, že postihla pouze jedinou banku – Social Bank, která byla v té době největší estonskou bankou. Krizi spustilo na jaře 1994 rozhodnutí vlády vybrat ze Social Bank státní vklady. Vláda chtěla rozložením státních financí mezi více bank diverzifikovat riziko, ale podařilo se jí tak mimoděk vyvolat v Social Bank problémy s likviditou a solventností. Centrální banka v tomto případě zareagovala jinak než při první bankovní krizi a rozhodla se poskytnout Social Bank potřebnou likviditu. Situace se ale nelepšila a tak bylo v květnu 1995 rozhodnuto o odebrání licence této bance. Na rozdíl od první krize byli věřitelé v tomto případě plně kompenzováni (Barisitz, 2002).

Pro další období vývoje finančního sektoru v Estonsku je typická rostoucí úvěrová způsobilost domácích podniků a postupná integrace domácího finančního sektoru na evropské finanční trhy. Docházelo také k rozsáhlé privatizaci a konsolidaci bankovního sektoru. V roce 1997 je patrný podstatný nárůst podílu estonských komerčních bank v leasingových společnostech, investičních fondech a v pojišťovnách. Bankovní sektor se stával stále více koncentrovaný a přicházela do něj i řada zahraničních strategických investorů, především ze Skandinávie. Na konci roku 2000 byla privatizace bankovního sektoru kompletně dokončena (ECB, 2002; Barisitz, 2002).

Následující tabulka zachycuje přehled o struktuře úvěrů plynoucích jednotlivým ekonomickým sektorům v Estonsku. U všech tří skupin ekonomických subjektů, které čerpaly úvěry od bankovního sektoru, je patrný výrazný nárůst poskytnutého objemu úvěrů během celého sledovaného období. Nejnižší objemy peněžních prostředků i nejnižší nárůst je pozorovatelný u vlády. Pro skupinu domácností²² a podniků je po celé období charakteristický rostoucí trend v množství čerpaných úvěrů (mírný pokles v roce 2000). V 90. letech byl nárůst sice plynulý, ale s velmi mírným tempem a v případě úvěrů směřujících k podnikům byl dokonce růst v roce 1999 přerušen a došlo k mírnému poklesu. Bylo to období ještě stále vysoké nejistoty a krizí ve světě. Po roce 2000 následoval rychlý nárůst úvěrů poskytnutých oběma sledovaným skupinám subjektů. Díky rychleji rostoucí poptávce po úvěrech ze strany domácností a neziskových organizací jsou dnes úvěry čerpané ze strany podniků i domácností téměř vyrovnané.

21 Ze 42 v roce 1992 na 21 v roce následujícím.

22 Lze předpokládat, že úvěry čerpané neziskovými organizacemi tvoří jen malou část úvěrů poskytnutých skupině nazvané „individuálové“, kdežto většina úvěrů plynula k domácnostem.

Tabulka č. 50: Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům
(stav k 31. 12., v mil. EEK)

rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
individuálové	489,50	736,39	1 807,85	4 194,13	4 264,60	5 392,54	6 899,55
podniky	3 786,39	5 996,69	10 262,61	13 555,29	15 064,02	14 773,81	15 936,73
vláda	–	–	–	273,68	277,43	502,56	863,81
celkem	4 275,89	6 733,08	12 070,46	18 023,10	19 606,05	20 668,91	23 700,09
rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
individuálové	9 237,34	12 997,90	19 238,83	29 301,54	49 810,86	81 266,95	108 865,85
podniky	17 734,49	19 397,72	23 320,09	32 637,78	52 880,90	84 175,56	110 236,39
vláda	1 397,69	2 187,52	2 701,94	2 820,46	2 875,42	2 792,83	3 232,39
celkem	28 369,52	34 583,14	45 260,86	64 759,78	105 567,18	168 235,34	222 334,63

Poznámka: skupina „individuálové“ zahrnuje fyzické osoby a neziskové organizace, skupina „podniky“ zahrnuje i podniky patřící státu a místním samosprávám.

Zdroj: Central Bank of Estonia: Financial sector statistic, vlastní výpočty

Jak je vidět v tabulce dole, úrokové sazby ve sledovaném období nedosahovaly ani v případě vkladů, ani v případě půjček nijak extrémních hodnot. Vklady byly v 90. letech úročeny nejvýše úrokovou sazbou okolo 10% a po roce 2001 se úrokové sazby pohybují mezi 2% a 4,5%. Úrokové sazby na úvěry poměrně rychle klesaly z původních 17,5% v roce 1994 až na 11,2%. Patrně v důsledku asijské krize došlo v roce 1998 k nárůstu úrokových sazeb, v následujícím roce ale sazby klesly téměř na polovinu a od roku 2002 se pohybují v rozmezí přibližně mezi 5% a 9%. Po celé období úrokové spready vykazují střídavě klesající tendenci.

Tabulka č. 51: Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
vklady	8,8	8,7	10,5	10,8	8,9	8,9	6,8	4,5	3,7	2,4	2,1	2,3	3,6
půjčky	17,5	15,8	13,9	11,2	16,3	8,6	8,9	10,1	6,6	5,1	6,2	9,2	7,7

Poznámka: úroková sazba na vklady a půjčky delší než 12 měsíců.

Zdroj: EBRD: Selected economic indicators

Lotyšsko

V roce 1991 převzala Bank of Latvia většinu dříve specializovaných sovětských bank a v následujícím roce přijatý zákon o centrální bance potvrdil její nezávislost. Ve stejné době byl přijat i zákon o komerčním bankovníctví. Polovina roku 1993, kdy se Bank of Latvia zbavila všech komerčních bank, které získala o dva roky dříve, je považována za definitivní založení dvoustupňové bankovní soustavy v Lotyšsku. Některé pobočky byly vydraženy a získaly je soukromé komerční banky, z některých se staly samostatné úvěrové instituce a zbytek se stal součástí nové komerční banky vlastněné vládou (Universal bank), případně byly některé zlikvidovány.

Z důvodu prudkého nárůstu počtu bank v roce 1992 přistoupila centrální banka ke zpřísňování bankovního dohledu. Vzrostly kapitálové požadavky kladené na banky, úvěry jednotlivým dlužníkům mohly být poskytovány maximálně do výše 50% vlastního kapitálu a banky musely vyhodnocovat kvalitu svého úvěrového portfolia. Tato opatření měla jasně patrný vliv na rozrůstající se bankovní sektor, zatímco v roce 1993 se počet bank vyšplhal na 62, v roce

následujícím to bylo už jen 56 a počty bank výrazně klesaly i v následujících letech (EBRD: Structural change indicators).

První náznaky blížící se krize se v Lotyšsku začaly objevovat už v průběhu roku 1994.²³ V první polovině roku 1995 lze už hovořit o skutečné bankovní krizi. Zasažena byla největší banka v zemi, Banka Baltija, která v té době držela přibližně 30 % všech bankovních vkladů. Banka Baltija bývá ale současně díky své agresivní a riskantní politice uváděna i jako jedna z příčin krize. Ve snaze o neustálou expanzi převzala Banka Baltija dvě jiné banky, které se nacházely ve finančních obtížích. Zachránit se je už ale nepovedlo a jejich krach oslabil i pozici Banky Baltija jako takové. Problémy s likviditou této velké úvěrové instituce se rozhodla řešit centrální banka, ke zjevnému zlepšení to ale nevedlo. Zatímco se někteří snažili sestavit plán na záchranu Banky Baltija, ostatní ji rozkrádali. V květnu 1995 byla prohlášena za nesolventní a bylo zatčeno několik vysoce postavených osob z vedení, v prosinci potom zkrachovala. Problémům se nevyhnulo ani dalších asi 12 bank, které se nedokázaly vypořádat se zpřísněným dohledem. Aktiva těchto krachujících bank představovala až 40 % všech bankovních aktiv (Barisitz, 2002).

V reakci na proběhnuvší bankovní krizi bylo v lednu 1996 přijato nové bankovní právo a byla dále zpřísněna opatrnostní opatření a bankovní dohled. Byly také zvýšeny požadavky kapitálové přiměřenosti na 10 % rizikových aktiv (Barisitz, 2002).

Privatizace v Lotyšsku probíhala pozvolna a dlouho se nedostávali strategičtí investoři. V letech 1996–1997 byla zprivatizována druhá největší státní banka, Unibanka, jejíž většinové podíly byly prodány řadě zahraničních investorů včetně EBRD. V roce 1997 začala privatizace další velké státní instituce – Latvijs Kraibanka (Spořitelna). Lotyšsko je jedinou pobaltskou zemí, kde privatizace bankovního sektoru ještě není dokončena a v roce 2006 tvořila aktiva státních bank asi 4,4 % celkových aktiv bankovního sektoru. Současně je v Lotyšsku poměrně nízký podíl aktiv bank vlastněných zahraničními vlastníky; v roce 2006 činil 62,9 % všech bankovních aktiv (EBRD: Structural change indicators). Největší část zahraničního kapitálu v lotyšském bankovním sektoru pochází ze Švédska a Německa (ECB, 2002).

Následující tabulka zachycuje objemy úvěrů poskytnutých lotyšskými bankami jednotlivým sektorům ekonomiky. Data jsou dostupná pouze pro období od roku 2003 do roku 2007. Zcela chybí údaje pro 90. léta a tedy nelze vyvozovat jakékoli úsudky o vývoji bankovního sektoru v Lotyšsku na základě úvěrů. Je možné pouze konstatovat, že v posledních letech docházelo k dynamickému nárůstu objemů čerpaných úvěrů ze strany domácností a nefinančních korporací.

Tabulka č. 52: **Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům (stav k 31. 12., v mil. LVL)**

rok	2003	2004	2005	2006	2007
nefinanční korporace	1 500,7	2 032,2	2 996,6	4 569	6 227,6
domácnosti	761,6	1 331,1	2 451,7	4 303,2	5 988,8
vláda	111,5	67,7	89,9	74,8	73,3
celkem	2 373,8	3 431	5 538,2	8 947	12 289,7

Zdroj: Bank of Latvia: *Banking and monetary statistics, vlastní výpočty*

Prudký pokles inflace a zvyšování konkurence v bankovním sektoru vedly v Lotyšsku k poměrně rychlému poklesu úrokových sazeb na vklady i na úvěry a také ke snižování úrokových marží. Úrokové sazby uplatňované na vklady klesly za 14 let vývoje přibližně na devítinu své původní

²³ Tyto náznaky měly podobu nesolventnosti menších bank.

hodnoty, z téměř 29% v roce 1993 na hodnoty okolo 3% v posledních letech. Úročení půjček se snížilo asi na desetinu původní hodnoty, kdy v roce 1993 úrokové sazby dosahovaly 70% a v posledních několika letech se pohybuji mezi 5 a 7,5%.

Tabulka č. 53: Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
vkłady	28,4	18,8	15,6	11,4	5,7	5,3	5,3	4,4	5,3	3,2	3,0	3,3	2,8	3,6
půjčky	70,8	36,7	34,7	24,7	14,0	14,2	13,9	12,1	10,8	7,5	5,4	7,5	5,9	7,3

Poznámka: úroková sazba na vklady a půjčky na dobu kratší než 12 měsíců.
Zdroj: EBRD: Selected economic indicators

Litva

Přelom 80. a 90. let v Litvě je charakteristický prudkým nárůstem počtu komerčních bank. Díky právním nesrovnalostem a extrémnímu liberalismu nestálo zájemcům o založení nové banky v podstatě nic v cestě. Bankovní riziko bylo díky nedokonalosti zákonů a nečestnosti subjektů využívajících těchto „trhlin“ největším rizikem v bankovním sektoru na počátku 90. let (Ramonas, 2002). Jako pokus o nápravu byl v roce 1992 přijat zákon o komerčním bankovníctví a bylo uzákoněno konkurzní právo.

V září 1992 byly všechny komerční pobočky Bank of Lithuania od centrální banky odděleny a nadále byly organizovány ve State Commercial Bank of Lithuania. Tento krok bývá někdy považován za definitivní zavedení dvoustupňového bankovního systému v Litvě. Hlavní činností Státní komerční banky bylo poskytování úvěrů státním podnikům, jejich kvalita byla tedy poměrně nevalná.

Nárůst počtu bank v Litvě vyvrcholil v roce 1993, kdy v zemi fungovalo 28 bank (EBRD: Structural change indicators). Všechny tyto banky byly pod státní kontrolou nebo v rukou soukromých domácích subjektů.²⁴ Již v roce 1994 se ale v bankovním sektoru začaly objevovat první náznaky problémů a v letech 1994–1995 zkrachovalo 14 malých bank. Podobně jako v jiných transformujících se ekonomikách, i v Litvě byly příčinou těchto obtíží především špatné úvěry. Ačkoliv se počet bank v Litvě dostal během dvou let na polovinu, neznamenalo to ještě krizi celého bankovního systému, neboť aktiva bankrotujících bank tvořily asi jen 5% aktiv celého bankovního sektoru (Ramonas, 2002). Byla ale podlomena důvěra v bankovní sektor a bylo nutné přistoupit k četným změnám a opatřením.

V roce 1994 byl uzákoněn nový zákon o Bank of Lithuania i o komerčním bankovníctví. V tomto roce byla založena také Litevská rozvojová banka, jejímž úkolem bylo podporovat ekonomický rozvoj země prostřednictvím financování soukromých investic. Jejimi akcionáři se stali vláda a EBRD.

Druhá polovina roku 1995 byla zatím nejtěžším obdobím litevského bankovníctví a o období 1995–1996 lze hovořit jako o bankovní krizi. Aktiva bank postižených krizí tvořila přibližně dvě třetiny všech bankovních aktiv. Naakumulované problémy bankovního sektoru vyústily do dalšího zpřísnění pravidel a mnohdy až do pozastavení činnosti některých (především menších) bank. Začal se projevovat nedostatek likvidity v bankovním systému, který vyústil ve ztrátu důvěry v bankovní systém a masové vybírání vkladů z bank. Problémem byly i špatné úvěrové praktiky a zpočátku slabý bankovní dohled. Bankovní krizi definitivně spustilo pozastavení činnosti největší soukromé úvěrové instituce, Litevské inovační banky, a zatčení jejího ředitele (Barisitz, 2002).

²⁴ Příchod zahraničních investorů do bankovního sektoru započal až v roce 1996.

Jako pokus o navrácení důvěry v bankovní sektor byl v roce 1996 zaveden systém pojištění vkladů. Dalším krokem bylo zahájení rekapitalizace tří velkých bank (Zemědělská banka, Spořitelna a Státní komerční banka), jejichž majoritním vlastníkem byl stát. Došlo ke zpřísnění bankovního dohledu, všechny banky byly povinny zřídit úvěrové komise a provádět audit a Bank of Lithuania založila databázi rizikových úvěrů. V roce 1997 byla minimální kapitálová přiměřenost zvýšena na 10 % rizikově vážených aktiv (Barisitz, 2002). Od této povinnosti byly ale až do zprivatizování osvobozeny velké státní úvěrové instituce.

V roce 1998 započal proces konsolidace bankovního sektoru a po roce 2000 se začali výrazněji prosazovat i zahraniční investoři. Dvě největší banky získal strategický investor ze Švédska a poslední státní banku získala v roce 2002 německá banka (ECB, 2002). Po dokončení privatizace vlastnili zahraniční investoři více než 90 % bankovního kapitálu (EBRD: Selected economic indicators). V roce 1997 byly v Litvě otevřeny také první pobočky zahraničních bank (z Polska, Finska a Německa).

V tabulce jsou uvedeny objemy úvěrů plynoucích k jednotlivým sektorům litevské ekonomiky. Po celé sledované období dosahovaly nejvyššího objemu úvěry poskytované nefinančním korporacím. Ke konci období se ale díky dynamickému růstu na tuto úroveň přiblížily i půjčky domácnostem. Úvěry vládnímu sektoru²⁵ vzrostly během celého období jen asi desetinásobně a v porovnání s úvěry nefinančním korporacím a domácnostem jsou tedy zanedbatelné.

Tabulka č. 54: Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům (stav k 31. 12., v mil. LTL)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
domácnosti	182,6	345,8	347,4	343,3	449,3	542,4	681,5	598,6
nefinanční korporace	1 830,3	3 036,8	3 554,6	3 162,6	3 301,5	3 763,4	4 122,4	4 005,7
vláda	80,4	134,4	163,8	331,8	455,3	918,6	1 176,9	1 159
celkem	2 093,3	3 517	4 065,8	3 837,7	4 206,1	5 224,4	5 980,8	5 763,3
rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
domácnosti	753,5	1 286,5	2 550,9	5 007,8	9 353,9	15 835,4	25 030,4	
nefinanční korporace	4 789,1	5 912,9	8 823,6	11 176,7	15 976,9	22 569	30 859,7	
vláda	1 078,9	794,9	545,3	906,3	1 046,7	665,7	860	
celkem	6 621,5	7 994,3	11 919,8	17 090,8	26 377,5	39 070,1	56 750,1	

Zdroj: Bank of Lithuania: Monetary Financial Institutions Balance Sheet and Monetary Statistics, vlastní výpočty

Dynamika vývoje poskytnutých půjček sektoru domácností a sektoru finančních korporací má obdobný charakter. V období bankovního boomu se zvýšil objem poskytnutých úvěrů oběma těmito sektorům. V letech bankovní krize docházelo ke stagnaci bankovního systému a objemy úvěrů se téměř neměnily nebo mírně klesaly. Poté, co byla v roce 1996 krize překonána a byla přijata nová opatření, začaly objemy úvěrů opět mírně růst. Po dokončení procesu konsolidace a privatizace bankovního systému byl v roce 2003 nastartován dynamický růst, který se odráží v rychlém růstu objemu úvěrů až do dnešní doby. Jak již bylo zmíněno, svou nezastupitelnou roli v tomto vývoji hraje zahraniční kapitál, který vstoupil do bankovního sektoru v Litvě a který nasměroval pozornost bank směrem k malým a středním podnikům a soukromé klientele.

Úrokové sazby na vklady a na úvěry v Litvě od roku 1992 až do roku 2006 jsou zachyceny v následující tabulce. Úrokové sazby pro vklady poměrně rychle klesaly, od roku 1996 byly nižší než 5 % a po roce 2002 se pohybují na velice nízké úrovni dosahující maximálně 0,3 %. Úrokové sazby

²⁵ Vládní sektor zahrnuje jak centrální vládu, tak i vlády lokální a fondy sociálního zabezpečení.

na půjčky klesaly také dosti rychle, takže se původní hodně vysoké úrokové marže brzy snížily. V posledních letech se úrokové sazby pro poskytnuté úvěry pohybují okolo 5–6 %.

Tabulka č. 55: **Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.)**

rok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
vklady	42,3	19,7	7,6	7,4	4,3	1,9	2,4	1,6	1,0	0,8	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
půjčky	120,2	88,2	22,1	10,4	14,7	10,9	9,5	10,1	10,7	8,1	6,1	5,1	5,6	5,6	5,5

Poznámka: průměrná úroková míra na vklady bez výpovědní lhůty v letech a průměrná úroková míra na půjčky v letech.
Zdroj: EBRD: Selected economic indicators

1.6.2.3. Balkánské země

Bankovní systém Rumunska byl až do roku 1990, kdy byl založen dvoustupňový bankovní systém, tvořen Národní bankou Rumunska (NBR) a 4 specializovanými státními bankami: bankou zahraničního obchodu, investiční bankou (financovala dlouhodobé investiční projekty), bankou zemědělství a potravinového průmyslu, spořitelní a úvěrovou bankou. V Bulharsku veškerou bankovní činnost vykonávala Bulgarian National Bank (BNB), neboť v procesu znárodnění absorbovala všechny existující komerční banky. Na konci roku 1989 byl zaveden dvoustupňový bankovní systém s centrální bankou a mnoha komerčními bankami. Z poboček BNB vznikaly nové (státní) komerční banky.

Rumunsko

V letech 1991–1998 se počet bank ztrojnásobil díky zakládání soukromě vlastněných bank a vstupu zahraničních bank (Financial Stability Report, 2006). Pokřivené ekonomické prostředí, slabá kvalita zkušeností bankovních manažerů a akcionářů a těžkopádné legislativní zákony vedly k růstu napětí. Pomalá restrukturalizace a privatizace reálného sektoru (v roce 1995 dosahoval soukromý sektor výše 45,3 % HDP, v roce 2001 68 % HDP; National Bank of Romania: Annual Report 2004) způsobila rozšíření a prohloubení finanční nedisciplinovanosti.

Relativně důležitá pozice bankovního sektoru v Rumunsku je pozůstatkem z doby centrálně plánované ekonomiky (ECB, 2002). Také málo rozvinutý kapitálový trh a vysoce riziková charakteristika transformujícího se období znesnadňovala podnikům získání prostředků na kapitálových trzích.

Hlavní obtíž bankovního sektoru představovala slabá kvalita portfolia úvěrů. Na konci roku 1998 klasifikované úvěry odpovídaly 58,5 % portfolia celkových půjček (EBRD: Selected Economic Indicators). Nepříznivý růst klasifikovaných úvěrů před rokem 2000 byl způsoben neadekvátním poskytováním půjček a nerealistickým ohodnocením zástav. Velká část těchto půjček byla lokalizována ve dvou státem vlastněných bankách Bancorex a Agricultural Bank (ECB, 2002). Snaha o ozdravení bankovního sektoru vedla v roce 1999 k uzavření Bancorexu a přijetí restrukturalizačního plánu pro Agricultural Bank (příprava k privatizaci).

Rumunská centrální banka přijala na počátku roku 1999 program, který byl zacílen na restrukturalizaci bankovního sektoru. Program se soustředil na tyto oblasti (National Bank of Romania: Financial Stability Report 2006): odstranění problémových bank, zlepšení regulačních zákonů a dohledu, ustanovení a zlepšení institucí zaměřujících se na nepřímou kontrolu bankovnímu sektoru.²⁶ Dále byla založena instituce Authority for State Assets Recovery (ASAR), která převzala

²⁶ Byl zřízen úřad pro garanci vkladů, úřad pro úvěrová rizika.

všechny klasifikované úvěry od státem vlastněných bank. Byla zavedena také přísnější pravidla na poskytování půjček. Tato opatření vedla ke zlepšení kvality portfolia půjček bank, kdy na počátku roku 2001 klasifikované úvěry představovaly pouze 3,5% z celkových půjček. Náklady restrukturalizace bankovního sektoru byly připsány vládě, v letech 1990–2003 nabyly výše 10% HDP (National Bank of Romania: Financial Stability Report 2006).

Výsledkem velkého procesu privatizace a restrukturalizace je převaha soukromého (94,5% aktiv) a zahraničního kapitálu (88,6% aktiv) v bankovním sektoru v roce 2006 (National Bank of Romania: Financial Stability Report 2006, 2007). Přesto přetrvávají jisté potíže (ECB, 2002), jakými jsou např. nízký stupeň diverzifikace finančních instrumentů či počáteční fáze rozvoje kapitálového trhu. Uvnitř bankovního sektoru je patrná vysoká koncentrace a nízká konkurence, kdy 5 největších bank stále kontroluje přes 60% celkových aktiv (National Bank of Romania: Financial Stability Report 2006, 2007).

Obnovení a zesílení bankovního systému poskytlo základ prudkému růstu v bankovních aktivech za uplynulých 5 let. Expanze v nebankovních nevládních pohledávkách měla za následek prohloubení finančního zprostředkování. Půjčky domácnostem také značně vzrostly. Mírný růst v půjčkách podnikům je způsoben (Financial Stability Report, 2006): nárůstem objemu samo-financování podniků jako výsledku příznivých makroekonomických podmínek, expanzí financování přes obchodní úvěry, nárůstem vnějšího financování.

Tabulka č. 56: **Domácí úvěr (v milionech ROL do roku 2004; od roku 2005 v milionech RON; konec období)**

rok	úvěry celkem	úvěry nevládní				úvěry vládě
		celkem	státní podniky	soukromé podniky	domácnosti	
1990	610 208	683 995	643 143	–	17 712	–73 748
1991	1 321 288	1 375 159	1 119 084	64 379	61 781	–53 872
1992	1 778 368	1 912 770	1 496 488	141 702	56 155	–134 402
1993	4 263 611	4 901 977	3 275 379	641 919	121 547	–638 367
1994	9 183 376	9 484 528	5 791 420	1 403 754	197 684	–301 152
1995	17 399 015	16 435 380	7 582 420	3 513 833	393 220	963 635
1996	31 450 022	26 841 440	8 792 745	7 225 435	762 035	4 608 582
1997	47 431 996	35 900 662	6 693 733	7 808 985	1 562 204	11 531 334
1998	79 919 360	59 086 517	7 023 757	13 901 667	2 917 621	20 832 843
1999	101 340 362	57 719 485	9 168 905	44 040 665	2 934 040	43 620 877
2000	112 885 528	75 007 107	10 854 034	57 623 881	4 259 634	37 878 421
2001	143 244 731	118 254 451	16 631 997	90 241 716	7 789 998	24 990 279
2002	200 221 167	178 727 969	23 470 885	126 249 662	20 897 826	21 493 198
2003	300 942 906	302 879 375	29 359 711	179 426 930	75 012 020	–1 936 469
2004	365 186 633	417 623 548	27 550 661	239 981 779	118 742 278	–52 436 914
2005	63 102,9	59 806,3		34 837,5	21 370,8	3 296,6
2006	95 924,3	92 378 5		49 831,4	39 271,1	3 545,8
2007	158 751,3	148 180,7		72 955,4	71 507,8	9 570,6

Poznámka: 10.000 ROL = 1 RON; vlastní výpočty.

Zdroj: Annual Report 1998–2006; Monthly Bulletin 1997–2008; National Bank of Romania

Relativně vysoký stupeň koncentrace bankovního systému má významný vliv na spread mezi úrokovou sazbou půjček a vkladů. Úroková míra byla v průběhu 90. let podkopána nedostatečnou

konkurencí spořicíh instrumentů a slabou důvěrou v bankovní systém. Banky byly zatíženy vysokými náklady v podobě povinných minimálních rezerv. Aby si udržely své zisky, banky snížily výnosy nabízené na vklady, což vyústilo ve vysoký spread. V roce 2001 spread začal pozvolna klesat díky postupnému snižování povinných minimálních rezerv.

Tabulka č. 57: **Úrokové sazby (průměrné; v % ročně)**

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
půjčky	86,4	61,8	48,6	55,8	63,7	56,9	65,9
vklady	42,5	49,5	36,5	38,1	51,6	38,3	45,4
rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
půjčky	53,2	45,7	36,7	26,2	25,8	19,2	13,9
vklady	32,4	26,2	18,4	10,8	11,3	6,2	4,8

Zdroj: EBRD: *Selected Economic Indicators*

Bulharsko

Reforma finančního sektoru v Bulharsku započala obnovením komerčních bank, jež se poté staly důležitými finančními institucemi v ekonomice. Obnova bankovníctví byla upravena zákonem o centrální bance (červen 1991), provádějícím zásadní změny v rolích, cílech a funkcích BNB a komerčních bank. Následujícího roku byl odsouhlasen zákon o bankách a úvěrové činnosti, který ustanovil regulační rámec pro činnost bankovních institucí.²⁷

Tyto státem vlastněné banky se prokázaly být velmi neefektivními. Postrádaly zkušenosti s půjčováním a mnohé z nich byly příliš malé. K překonání problému vláda ustanovila Bank Consolidation Company (BCC), aby povzbudila utváření větších státem vlastněných bank pomocí fúzí. Proces konsolidace bank byl doprovázen vstupem nových soukromých bank. Finanční zdroje potřebné k otevření těchto soukromých bank byly zapůjčeny ze státních bank. Původ soukromých bank tvaroval jejich další chování a přispěl k finanční krizi v letech 1996–1997.

Na počátku reformy nebylo zahraničním bankám umožněno otevírat v Bulharsku pobočky,²⁸ neboť ty představovaly konkurenční tlak na místní banky.²⁹ Jejich příliš rychlý vstup tak mohl vytvořit prostředí, ve kterém by místní banky nemusely přežít. Výsledkem situace bylo přijetí ochranné politiky v letech 1991–1995: zahraničním bankám byl povolen vstup na domácí trh pouze v případě, že se specializovaly na omezený rozsah služeb.

Neadekvátní zákony, nedostatečná institucionální kapacita a omezená zahraniční konkurence vedly k mnoha problémům v období 1991–1995. Státem vlastněné banky směřovaly značnou část kapitálu do státních podniků, které pocházely z předreformní doby. Vláda se pokusila snížit zátěž bank převedením půjček na státní dluh. Program nebyl úspěšný, neboť přetrvával tlak na banky, aby dále poskytovaly půjčky slabým podnikům.³⁰ Mnoho soukromých bank bylo založeno podnikateli, kteří potřebovali financovat své obchodní činnosti. Ačkoli velké půjčky bankovním manažerům a vlastníkům byly omezeny zákonem, chybějící vynucování zákona vedlo k nesplácení půjček. Úroveň klasifikovaných úvěrů stoupala s tím, jak banky sledovaly zavádějící úvěrovou politiku. V roce 1995 bylo klasifikovaných více než 74 % bankovních půjček (Bulgarian

27 Všem bankám – včetně státem vlastněným – byla dána autonomnost.

28 V roce 1994 založily zde své pobočky Greek Xios Bank a Dutch ING-Bank.

29 Disponují reputací, životaschopností, mezinárodními kontakty a zkušenostmi.

30 Největším programem pro pomoc bank byl tzv. ZUNK bond program v roce 1993.

Central Bank: The Financial System in Bulgarian Economy, 2001).³¹ Mnoho z těchto půjček bylo nezajištěných (chyběly zástavy nebo aktiva byla nadhodnocena vůči své reálné hodnotě).³² V témže roce se uskutečnilo také několik runů na banky v důsledku ztráty důvěry vkladatelů, které pokračovaly i v roce následujícím.

Slabá situace bank nutila BNB poskytovat stále více půjček bankám, aby nedošlo k bankrotu větších bank. Jednání BNB vedlo ke ztrátě kontroly nad nabídkou peněz (půjčky zvyšují monetární základ) a následovala inflace. Situace vyústila v krizi v druhé polovině roku 1996, kdy BNB umístila 14 bank pod speciální kontrolu a poté požadovala vyhlášení jejich bankrotu.

V průběhu finanční krize 1996–97 parlament schválil dva zákony, pro BNB a komerční banky, týkající se bankovního dohledu a regulace. Bulharsko také zavedlo měnový výbor, kdy se měnový kurz udržuje na pevně stanovené hodnotě vůči referenční měně bez pásem oscilace. Fond garance vkladů z roku 1999 pojistil všechny vklady jednotlivců i nefinančních institucí u komerčních bank do výše 6.900 BGN. Všechny komerční banky se musely účastnit a platit pojistné prémie Fondu pojištění vkladů.³³ Komerční banky v případě likvidní krize již nejsou refinancovány od BNB.

Organizace IMF a Světová banka povzbudily vládu k uvedení komplexního programu privatizace všech státních bank. Cílem byla rychlá privatizace a vytvoření zahraniční konkurence prostřednictvím rozsáhlého zahraničního vlastnictví bank. Všechny bulharské státem vlastněné banky, které byly privatizovány v roce 1999, byly koupeny zahraničními institucemi. Vzor vlastnictví v bankovním sektoru se mění výrazně, kdy na konci roku 2000 bylo více než 80% aktiv bankovního systému v rukou zahraničních vlastníků (Bulgarian Central Bank: Annual Report 2000). Privatizace komerčních bank byla dokončena mezi lety 2001–2002 (Bulgarian Central Bank (2008): Bank Lending and Asset Prices: Evidence for Bulgaria).

Z tabulky zachycující vývoj objemu poskytovaných úvěrů je patrné, že Bulharsko se až do roku 2001 potýkalo s obdobím credit crunch. Banky dodržovaly nové přísnější požadavky poskytování úvěrů (od zavedení měnového výboru). Úvěry domácnostem byly poskytovány v omezené míře, neboť se banky potýkaly s vysokými náklady monitorování a s nedostatkem úvěrové historie svých klientů (Bulgarian Central Bank, 2008: Bank Lending and Asset Prices: Evidence for Bulgaria). Úvěrová expanze nastala v roce 2002, kdy byla dokončena privatizace komerčních bank. Toto období je provázáno změnou ve vlastnické struktuře, zesílením konkurence, silnými kapitálovými toky, zlepšením právního prostředí. Banky se snaží zvýšit svůj tržní podíl, aby si zlepšily svůj ziskový potenciál. S rychlostí úvěrové expanze souvisejí obavy z křehkosti bankovního sektoru, což posléze vedlo k přijetí administrativních omezení omezujících poskytování úvěrů.³⁴

31 Zahrnuty půjčky se zpožděním splátky v délce 30 dní, 90 dní a klasifikované pohledávky.

32 Bulharsko postrádalo úřad evidující zástavní práva na majetek. Nežádka se stávalo, že dlužník na jednu zástavu získal několik úvěrů z různých bank.

33 Roční prémie jsou 0,5% vkladového základu k 31. prosinci předchozího roku. Prostředky držené Fondem jsou konzervativně investovány do vysoce likvidních nízkorizikových aktiv.

34 V roce 2004 dochází ke stažení likvidity z bankovního sektoru zvýšením povinných minimálních rezerv.

Tabulka č. 58: **Aktiva bankovního systému (v tisících BGN; ke konci období)**

rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pohledávky u finančních institucí	2 667 253	3 874 133	4 065 514	3 536 294	2 576 846	3 923 032	5 843 460	8 622 704
úvěry vládě	3 518	3 445	5 772	8 828	24 597	26 344	36 728	86 528
úvěry veřejným podnikům	291 973	111 709	153 522	204 772	202 234	313 006	350 360	450 233
úvěry soukromých podnikům	1 606 693	2 329 961	3 141 682	4 604 684	6 683 086	9 430 291	11 590 699	13 768 257
úvěry domácnostem	495 244	569 020	832 383	1 205 153	2 112 746	3 793 830	6 183 947	8 170 538
úvěry nefinančním institucím	2 399 428	3 014 135	4 133 359	6 023 437	9 379 932	13 802 737	18 379 265	22 770 619
aktiva celkem	8 223 428	9 737 727	12 203 763	14 636 940	17 322 517	24 869 823	32 850 884	42 194 864

Zdroj: Annual Reports 1998–2006; Bulgarian National Bank

Vysoké spready na počátku 90. let byly výsledkem běžné úrokové politiky. Významné rozdíly mezi úroky na půjčky a na vklady před a během krize odrážely finanční obtíže státem vlastněných problémových bank a ohrožení bankovních zisků v důsledku inflačního kolísání. I nové soukromé banky konkurovaly spíše nabízením nových služeb. Ustanovení měnového výboru v roce 1997 se projevilo snížením spreadu, který se i přesto pohyboval v rozmezí 8–9%. Od roku 2003 dosahuje úrovně okolo 5%. Vývoj úrokových sazeb vykazuje pozvolný pokles od roku 1997 (překonání krize), kdy v roce 2006 úroková sazba na půjčky dosahuje hodnoty 8,1% a úroková sazba na vklady výše 3,1%.

Tabulka č. 59: **Úrokové sazby (průměrné; v % ročně)**

rok	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
půjčky	83,9	64,6	83,7	117,8	51,4	480,8	13,9	13,3
vklady	57,7	45,3	53,6	72,3	25,3	211,8	3,0	3,3
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
půjčky	12,8	11,5	11,1	9,4	8,8	8,8	7,9	8,1
vklady	3,2	3,1	2,9	2,8	2,9	3,0	3,0	3,1

Poznámka: úroková sazba na půjčky kratší než jeden rok; úroková sazba na vklady na délku 1 měsíce.
Zdroj: EBRD: Selected Economic Indicators

1.6.3. Srovnání stavu bankovního sektoru zemí

Finanční sektory sledovaných zemí lze charakterizovat skutečností, že jsou založeny na systému, ve kterém hlavní roli v poskytování finančních prostředků subjektům ekonomiky hrají především banky. Bankovní instituce a jejich dceřinné společnosti jsou hlavními investory u akcií a cenných papírů. Kapitálové trhy pak vystupují pouze jako doplněk bankovních institucí při získávání externích zdrojů.

Je tedy vhodné stručně charakterizovat aktuální stav, rozvinutost a efektivnost bankovních systémů jednotlivých zemí. Bankovní instituce vytvářejí příznivější podmínky pro ekonomický růst, vykonávají-li intenzivně své základní funkce: nabízení, alokaci a monitorování prostředků k financování investičních rozhodnutí. Zdravé³⁵ a efektivní fungování bank a vhodné institucionální prostředí zvyšuje tempo růstu poskytovaných úvěrů subjektům ekonomiky a napomáhá tak rozvoji reálného sektoru. Rozvinutější finanční sektory³⁶ mohou být schopny zvýšit úspory nabízením bezpečných a atraktivních výnosů střadateli a zajistí, že kterákoli jednotka úspor se přemění do investic bez „úniku“ prostředků v mechanismu přeměny.

Předchozí charakteristiky událostí, které se odehrály od 90. let v bankovních sektorech, lze považovat za faktory, které ovlivnily hloubku a efektivnost finančního zprostředkování ve vybraných zemích. Jednotlivé ekonomiky nedisponovaly na počátku transformačního období kvalitní institucionální strukturou, což vedlo k uvolnění úvěrové politiky (nedostatečné zástavy, podpora neefektivních podniků). Prováděná strategie se projevila rostoucím podílem klasifikovaných úvěrů, které ve svém důsledku ovlivňují likviditu bank (problém zástav) a ochotu poskytovat úvěry. Nadměrné objemy klasifikovaných úvěrů často přispěly k bankovní krizi ve sledovaných zemích. Nesporný problém představovaly v 90. letech pro Českou republiku, Slovenskou republiku, Polsko a Rumunsko. Zpřísnění institucionálního prostředí, přijaté za účelem ozdravení sektoru, se pozitivně projevilo také na klesajícím trendu klasifikovaných úvěrů. Relativně nižších hodnot úvěrů dosahovalo v letech 1994–2006 pouze Estonsko a Maďarsko. Zdravější bankovní sektor je žádoucí, neboť vytváří příznivější podmínky poskytování finančních zdrojů subjektům ekonomiky.

Tabulka č. 60: Velikost klasifikovaných úvěrů (v % celkových půjček)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	–	–	40,4	30,6	30,2	31,5	37,8	33,8	14,5	9,4	5,0	4,1	4,0	3,8
SR	12,2	30,3	41,3	31,8	33,4	44,3	32,9	26,2	24,3	11,2	9,1	7,2	5,5	–
Polsko	36,4	34,0	23,9	14,7	11,5	11,8	14,9	16,8	20,5	24,7	25,1	17,6	12,9	8,3
Maďarsko	–	–	–	–	6,6	7,9	4,4	3,1	3,0	4,9	3,8	3,7	3,1	3,0
Slovinsko	–	13,8	9,3	10,1	10,0	9,5	9,3	9,3	10,0	10,0	9,4	7,5	6,4	5,6
Estonsko	–	3,5	2,4	2,0	2,1	4,0	2,9	1,3	1,2	0,8	0,5	0,3	0,2	0,2
Lotyšsko	–	11,0	18,9	20,5	10,0	7,0	6,2	4,5	2,8	2,0	1,4	1,1	0,7	0,5
Litva	–	27,0	17,3	32,2	28,3	12,5	11,9	10,8	7,4	5,8	2,6	2,4	0,7	1,0
Rumunsko	–	18,5	37,9	48,0	56,5	58,5	35,4	5,3	3,5	2,3	1,5	1,7	1,7	1,8
Bulharsko	6,7	6,8	12,5	15,2	13,0	11,8	17,5	10,9	7,9	5,6	4,4	3,7	3,8	3,2

Zdroj: EBRD: Structural Change Indicators

³⁵ Vyjádřeno jako procento klasifikovaných úvěrů na celkových úvěrech.

³⁶ O úrovni finančního zprostředkování vypovídá poměr poskytnutých úvěrů ku HDP, v procentech.

Bankovní sektory vybraných zemí prošly vedle procesu restrukturalizace také privatizačním procesem. Důsledkem tohoto úsilí je patrná převaha zahraničních vlastníků v aktivech bank. Vstup zahraničních bank lze hodnotit jako příznivý; tyto jsou často efektivnější a likvidnější, disponují volným kapitálem (podporují zavádění praktik osvědčených v jejich domovské zemi). Zesílená konkurence na domácím trhu se pak pozitivně projevuje na zlepšení efektivity alokace zdrojů.

Největší zastoupení zahraničních subjektů se nachází v Estonsku, ve Slovenské republice a v Litvě. Pouhá 63 % koncentrace zahraniční účasti v Lotyšsku ukazuje na dosud nedokončený proces privatizace v sektoru. Výjimku představuje Slovinsko, které po provedení konsolidace bankovního sektoru usilovalo o udržení mezinárodní konkurenční schopnosti v oblasti bankovníctví. Přestože později přistoupilo k privatizaci, zahraniční investoři nekontrolují rozhodující tržní podíl bankovního sektoru; ten je v rukou domácích rezidentů.

Tabulka č. 61: **Bankovní aktiva držaná zahraničními subjekty (v %; pro rok 2006)**

ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RU	BU
84,7	97	74,3	82,9	29,5	98	62,9	91,8	87,9	80,1

Zdroj: EBRD: *Structural Change Indicators*

O tom, jak se změny ve vlastnické struktuře a snížení zátěže bank v podobě klasifikovaných úvěrů projevily na hloubce a rozvinutosti finančního zprostředkování bank ve vybraných zemích, vypovídá poměr poskytnutých úvěrů k HDP (v %). Pozornost je věnována úvěrům směřovaným soukromému sektoru, neboť hospodářský růst je příznivě ovlivněn zejména produktivní činností subjektů reálné ekonomiky. Kvantitativní údaje vypovídají o zvyšující se hloubce finančního zprostředkování ve všech zemích, i když tempa růstu se liší. 90. léta, kdy probíhaly institucionální změny (nejen) v bankovním sektoru, jsou také doprovázena nízkým poměrem poskytnutých úvěrů na HDP (výjimkou je Česká republika, která až do měnové krize dosahovala hodnot mezi 41,6–60,7 %). Nízké objemy úvěrů soukromému sektoru/HDP v tomto období také korespondují s obdobím relativně vysokých hodnot klasifikovaných úvěrů. K obratu dochází na přelomu let 1999 a 2000, kdy jsou dokončovány procesy privatizace bank a projevují se kroky přijaté s procesy ozdravení sektoru. Vyšší poměry úvěrů soukromému sektoru/HDP jsou žádoucí, neboť vytvářejí v ekonomice příznivější podmínky pro hospodářský růst.

Nejnižších hodnot ukazatele v roce 1993 ze všech zemí dosahovaly země balkánské (3,1 % a 3,7 %). Tato skutečnost může být ovlivněna nízkým zastoupením soukromých vlastníků v reálném sektoru. V následujících letech je patrný rychlejší růst v Bulharsku, které v roce 2006 dosahovalo úrovně již 47,4 %. Z pobaltských zemí vykazují Estonsko a Lotyšsko od roku 2000 podobná tempa růstu úvěrů soukromému sektoru/HDP, kdy v roce 2006 dosahují okolo 78 % (ze všech zemí mají nejpriznivější prostředí pro pozitivní hospodářský růst). Nízká úroveň finančního zprostředkování v Litvě může mít souvislost s dosud nedokončeným procesem privatizace sektoru. Středoevropské země v roce 1993 dosahovaly vyšších poměrů úvěrů soukromému sektoru/HDP než ostatní země (výjimkou je Polsko), ovšem na konci roku 2006 Česká republika, Slovenská republika a Polsko patří mezi země s nízkým potenciálem k vytvoření příznivějšího prostředí pro ekonomický růst (úvěry soukromému sektoru/HDP dosahují výše okolo 40 %). Krok drží pouze Slovinsko a Maďarsko, tedy země, které vykazovaly i nízké hodnoty klasifikovaných úvěrů.

Tabulka č. 62: Domácí úvěry soukromému sektoru/HDP (v %)

rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	51,0	44,3	41,6	60,2	60,7	52,4	48,1	44,0	33,0	29,4	30,7	31,6	35,7	39,9
SR	28,8	21,6	24,9	–	–	–	48,5	43,6	32,9	30,7	31,8	30,2	35,1	39,2
Polsko	12,2	12,0	11,1	18,6	20,5	22,4	25,8	26,9	28,0	28,2	29,2	27,5	29,2	33,4
Maďarsko	26,5	24,9	22,7	–	–	25,3	26,8	29,9	30,9	33,6	41,0	44,7	49,8	54,6
Slovinsko	22,1	22,8	25,6	26,2	26,2	30,3	35,0	37,2	39,3	39,2	42,0	48,8	57,3	67,1
Estonsko	10,1	12,7	13,3	18,1	24,7	23,8	24,3	23,3	24,3	26,0	31,4	40,9	57,2	78,4
Lotyšsko	–	15,9	6,8	–	–	–	–	16,9	21,1	26,2	34,2	44,2	59,0	77,9
Litva	13,8	17,6	11,9	–	–	–	12,8	11,4	11,4	13,9	20,2	25,7	34,9	47,7
Rumunsko	3,1	4,3	7,8	16,6	11,5	13,9	9,6	7,2	8,7	10,1	13,7	15,7	20,0	26,3
Bulharsko	3,7	3,8	21,1	61,6	9,3	10,5	12,0	12,5	14,8	19,4	26,7	35,2	42,9	47,4

Zdroj: EBRD: Structural Change Indicators

Úrokový rozdíl výpůjčních sazeb může posloužit jako ukazatel vypovídající o efektivnosti služeb bankovního sektoru. Příspěvek se soustředí na velikost poskytnutých půjček subjektům ekonomiky, proto je úrokový diferenciál vztahován k výpůjční úrokové sazbě. Sazba Evropské centrální banky (ECB) byla zvolena jako vhodný základ vzhledem ke skutečnosti, že země jsou od roku 2004 součástí Evropského společenství. Údaje potvrzují pozvolnou (mírně kolísavou) konvergenci sazeb jednotlivých zemí k sazbám ECB, což vypovídá o větší efektivnosti fungování bankovního sektoru. Nejzřetelněji se rozdíl sazeb projevuje u Rumunska, což může být příčinou i velmi nízké úrovně finančního zprostředkování v zemi. Klesající diferenciály sazeb pobaltských zemí odpovídají trendu růstu finančního zprostředkování v jejich ekonomikách. Ze střeoevropských zemí se sazbám ECB nejvíce přibližují sazby České republiky. Snižování výpůjčních sazeb se může pozitivně projevit na úspoře nákladů, kdy tyto zdroje mohou být využity k výrobě statků dlouhodobějšího charakteru (pozitivní vliv na hospodářský růst).³⁷

Tabulka č. 63: Úrokový diferenciál na výpůjční sazby (v %)

rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ECB	4	5,75	4,25	3,75	3	3	3,25	4,5
ČR	4,7	1,5	4,5	5,1	5,2	5,0	4,0	2,3
SR	9,5	4,4	5,6	5,0	4,7	3,4	2,6	2,5
Polsko	16,3	15,8	12,5	7,8	6,6	7,3	4,4	2,7
Maďarsko	15,4	7,1	7,8	6,0	8,2	8,0	4,2	4,7
Slovinsko	8,4	10,1	10,9	9,5	7,8	5,7	4,6	2,9
Estonsko	4,6	3,1	5,9	2,8	2,1	3,2	5,9	3,2
Lotyšsko	9,9	6,4	6,6	3,8	2,4	4,5	2,7	2,8
Litva	6,1	5,0	3,9	2,3	2,1	2,6	2,3	1,0
Rumunsko	61,9	47,5	41,5	32,9	23,2	22,8	15,9	9,4
Bulharsko	8,8	5,8	6,9	5,6	5,8	5,8	4,6	3,6

Poznámka: sazba ECB platná ke konci daného roku.

Zdroj: EBRD: Structural Change Indicators; European Central Bank (2008): Statistical Data Warehouse

37 Neúměrné snižování výpůjčních sazeb může vést i k morálnímu hazardu a následnému rozkolísání stability bankovního sektoru.

Aktuální institucionální prostředí ve všech zemích potvrzuje úsilí o dosažení a udržení zdravého a efektivního fungování bankovního sektoru, jež se odráží v ochotě poskytovat vyšší objemy úvěrů subjektům reálného sektoru (příznivější podmínky pro potenciální růst ekonomiky). Dynamika změn se ovšem mezi zeměmi velmi odlišuje.

1.6.4. Závěr

Finanční rozvinutost má pozitivní dopad na růstové vyhlídky ekonomiky poskytováním finančních nástrojů potřebných pro ekonomický vývoj. Finanční zprostředkovatelé usnadňují alokaci zdrojů v čase a prostoru, snižují informační asymetrii a usnadňují ekonomické transakce. Bankovní sektor ve sledovaných zemích lze považovat za ziskový a dobře kapitalizovaný. Celková úroveň půjčování dosahuje spíše nižší úrovně, přičemž toto úvěrové omezení bylo mírněno půjčkami ze zahraničí.

Existuje mnoho důvodů pro nízkou úroveň bankovního zprostředkování. Všechny země zažily prudký pokles na počátku transformace, kdy výstup ekonomiky klesl mezi 10–15 % ve střední a východní Evropě a o 35–50 % v pobaltských zemích (ECB, 2002). Tyto recese vedly k masivním dluhovým problémům v soukromém sektoru, širokému neplacení a poklesu bankovního portfolia půjček. Banky byly často zatíženy vysokými mírami klasifikovaných úvěrů, které ovlivnily likviditu a ochotu bank dále půjčovat finanční prostředky. Tento vývoj často spustil bankovní krizi, která dále snížila bankovní aktiva a ovlivnila nepříznivě chování bank v oblasti poskytování úvěrů.

Slabá situace bankovního sektoru si poté vyžádala restrukturalizaci a privatizaci. Změny související s těmito procesy se v jednotlivých zemích realizovaly odlišným tempem. Výsledkem je silná převaha bankovního odvětví vzhledem k méně rozvinutým kapitálovým trhům a vysoký stupeň zahraniční účasti v mnoha sektorech ekonomiky (více než ⅓ podíl bankovního sektoru je ovládán zahraničními vlastníky; ECB, 2002). Banky se zahraniční účastí zesílily konkurenci na domácím trhu a postupně prosazovaly standardní praktiky a konvence obvyklé v jejich domovských zemích, což vedlo k zefektivnění poskytovaných služeb (odrážejí potřeby ekonomických subjektů) a prohloubení finančního zprostředkování. Ochota bank poskytovat zdroje soukromému sektoru byla podpořena také přijatými politikami, které vyústily ve snížení procenta klasifikovaných úvěrů (v roce 2006 v Lotyšsku dosahují pouze 0,5 %, naproti tomu v Polsku 8,3 %). I pozvolná konvergence výpůjčních úrokových sazeb k sazbám Evropské centrální banky vypovídá o zlepšení efektivnosti bankovních služeb.

Všechny změny přijaté za účelem dosažení efektivního a zdravějšího bankovního prostředí se projeví v pozvolném růstu poměru úvěrů soukromému sektoru vůči HDP. Rostoucí poměr úvěrů soukromému sektoru/HDP je žádoucí, neboť jsou to právě subjekty reálného sektoru, jež produktivní činností vytvářejí vhodnější podmínky pro růst. V roce 2006 dvě pobaltské země, Estonsko a Lotyšsko, dosáhly 78 % podílu úvěrů soukromému sektoru/HDP. Středoevropské země jako Česká republika, Slovensko a Polsko vykazují 40 % podíl úvěrů/HDP. Relativně příznivější prostředí se nachází v Maďarsku (54,6 %) a Slovinsku (67,1 %). Nejnižší hodnotu vykazují Rumunsko, pouze 26,3 % (dáno také pomalou restrukturalizací a privatizací reálného sektoru). Nízká intenzita v poskytování bankovních aktiv nevede k pozitivnímu rozvoji reálného sektoru ekonomiky, kdy velmi často jsou postiženy hlavně malé a středně velké podniky, které nedisponují úvěrovou historií ani zástavami (ztížen přístup k finančním prostředkům). Nedostatečná hloubka finančního zprostředkování odráží také omezenou schopnost usměrňovat finanční úspory k investicím, kdy slabá realizace investičních rozhodnutí může negativně ovlivnit budoucí vybavenost ekonomiky kapitálem.

1.7. Monetární politika

V této práci se zabýváme zkoumáním vlivu, jaký má monetární politika na ekonomický růst, neboť právě monetární politika může do značné míry ovlivnit rozhodování a činnost ekonomických subjektů.

Analyzovaná skupina je tvořena opět celkem deseti zeměmi. Zejména v průběhu devadesátých let tyto země procházely poměrně dynamickým vývojem inflace, spojeným s procesem deregulace domácích cen. Zatímco například pobaltské země zvolily cestu snížení inflace pomocí zafixování svých měnových kurzů, u skupiny středoevropských zemí docházelo postupně ke změně režimu monetární politiky na cílování inflace (zejména díky postupně se objevující problematičnosti vazby peněžní zásoby na vývoj cenové hladiny). Všechny země v průběhu sledovaného období procházely desinflačním procesem. Ve skupince balkánských zemí však došlo k výraznému nárůstu míry inflace na konci 90. let, příčiny tohoto stavu jsou uvedeny níže.

Úvodní část práce se stručně věnuje teoretickým aspektům zkoumané problematiky. Jsou zde vymezena klíčová témata ze vztahu monetární politiky a ekonomického růstu, podle kterých se dále odvíjí struktura práce.

Stěžejní část práce se věnuje analýze vývoje prováděné monetární politiky ve zkoumaných zemích. Tato kapitola je rozdělena na tři regionální oblasti, umožňující dílčí regionální srovnání. Důraz je kladen na sledování inflačního vývoje jakožto měřítka, které umožňuje hodnotit úspěšnost realizované monetární politiky.

Vliv monetární politiky na cenovou hladinu v jednotlivých zemích byl analyzován rovněž s ohledem na referenční hodnotu (míry inflace), po jejímž překročení má inflace negativní vliv na ekonomický růst (viz dále v textu).

1.7.1. Vztah mezi monetární politikou a ekonomickým růstem

Vliv monetární politiky na ekonomické prostředí v jednotlivých zemích je v poslední době často zkoumaným a diskutovaným tématem. Prováděním monetární politiky bývá nejčastěji pověřena centrální banka příslušné země, přičemž měnovou politiku lze podle Revendy (2000) charakterizovat „jako proces, ve kterém se centrální banka prostřednictvím svých nástrojů snaží o dosažení předem stanovených cílů“.

Podle obecného konsenzu je jedním z nejdůležitějších aspektů pro úspěšné provádění monetární politiky a dosažení jejich cílů nezávislost a kredibilita centrální banky. Kredibilita má dle

Filáčka (2004) značný vliv na očekávání ekonomických subjektů. Její ztráta v důsledku neplnění cílů může vést ke změně režimu monetární politiky. Nezávislost centrální banky je předmětem řady výzkumů, přičemž byla empiricky prokázána přímá vazba mezi mírou nezávislosti centrální banky a cenovou stabilitou v zemi (například Loungan a Sheets, 1997 či Fischer, 1995). Nicméně centrální banka by neměla mít ani neomezenou nezávislost a proto je důležité stanovení institucionálního rámce, opírajícího se o jasně vymezená pravidla pro provádění monetární politiky. Této potřebě odpovídá mimo jiné i skutečnost, že většina centrálních bank má svůj cíl (popřípadě více cílů) stanovený zákonem. Průhledná a předvídatelná politika centrální banky vytváří vhodné prostředí pro ekonomický růst a usnadňuje rozhodování ekonomických subjektů o alokaci zdrojů. Navíc i samotná monetární politika se při její špatné predikovatelnosti může stát zdrojem poruch a šoků v hospodářství.

Stabilní a nízká cenová hladina je jedním z předpokladů pro hospodářský růst země. Vazbu mezi inflací a růstem zkoumal například Barro (1995) či Ghosh a Philips (1998), kteří potvrdili negativní (ale nelineární) vztah mezi inflací a růstem. Tuto skutečnost potvrzuje i fakt, že ve většině vyspělých zemí si monetární autority za svůj cíl volí právě dosažení stability cenové hladiny. Jak uvádí ČNB: „Udržení nízkoinflačního prostředí v ekonomice je trvalým příspěvkem centrální banky k vytváření podmínek pro udržitelný hospodářský růst.“ Řada empirických studií potvrzuje, že inflace převyšující prahovou hodnotu má prokazatelný negativní účinek na investice a ekonomický růst, zatímco inflace pod touto hodnotou nikoliv. Podrobněji lze nalézt tuto problematiku například v Barro (1995). Vztah mezi inflací a růstem tudíž není lineární. Sarel (1996) empiricky ověřil poměrně vážné negativní účinky inflace při překročení prahové hodnoty 8%. Například Harris a Mátyás (2001) považují za tuto prahovou hodnotu míry inflace na úrovni 10%.¹ Tyto negativní účinky má nejen vysoká inflace, ale taktéž inflace, která je ekonomickými subjekty špatně predikovatelná a tudíž negativně ovlivňuje jejich rozhodování a alokaci zdrojů ve společnosti.

Monetární politika ovlivňuje růst země rovněž volbou kurzového režimu. Literatura zabývající se touto problematikou se snaží ověřit předpoklad, že volba kurzového režimu může mít ve střednědobém horizontu vliv na ekonomický růst. Jak uvádí Bailliu, Lafrance a Perrault (2002) tento vliv může být přímý – volba kurzového mechanismu determinuje adaptační mechanismy na šok v ekonomice či nepřímý – přes faktory ovlivňující ekonomický růst, jakými jsou investiční činnost či zahraniční obchod. Podle jejich závěrů je základem pro pozitivní vliv na růst pevný institucionální rámec monetární politiky (ne nutně pevný kurz). Neboť kurzové režimy, ať už pevné, střední – jako např. crawling peg či flexibilní, charakteristické pevnou monetární kotvou (např. inflační cíl), mají pozitivní vliv na růst.²

Závěry studie MMF ukazují, že pevné kurzy jsou spojeny s dosahováním lepších výsledků v oblasti cenové stability a vyšší investiční aktivitou, ale na druhé straně nižším růstem produktivity a nepatrně nižším růstem výstupu a větší variabilitou v oblasti nezaměstnanosti a růstu.³ Fixní měnový kurz často volí země, které si tímto způsobem chtějí zajistit „dovoz“ nízké inflace ze země, vůči které je měna fixována. K pevnému režimu se taktéž obrací země, kde v důsledku dlouhodobého neúspěšného boje proti vysoké inflaci ztratila centrální banka kredibilitu. Pevný měnový kurz byl taktéž využíván řadou zemí v průběhu transformace (viz dále) jednak z výše uvedených důvodů, ale tato kurzová kotva byla využívána jako prvek stabilizující makroekonomické prostředí (stabilizující inflační očekávání a zvyšující kredibilitu domácí měny) a v neposlední řadě vytvářející tlak na rozpočtovou disciplínu v zemích. Zejména pobaltské země se již v ranném stádiu

1 Obdobné výsledky prezentuje taktéž Khan a Senhadji (2000).

2 Výzkum byl prováděn na datech 60 zemí z celého světa za období 1973–1998. Měnové kurzy byly rozčleněny na pevné, střední bez monetární kotvy, střední s monetární kotvou, flexibilní bez kotvy a flexibilní s kotvou, a to nejen podle oficiálních informací, ale i na základě pozorování, o jaký kurzový režim se jedná. Bailliu, Lafrance a Perrault (2002).

3 Does the Exchange Rate Regime Matter for Inflation and Growth (1996).

transformace rozhodly zafixovat svou měnu, přičemž jako referenční měny byly zvoleny mezinárodně kredibilní měny (marka a dolar). V případě Lotyšska byla za referenční měnu zvolena měnová jednotka Mezinárodního měnového fondu – SDR.

Celkově se tedy nedá říci, který typ měnového kurzu je obecně jednoznačně výhodnější, neboť s každým z nich jsou spojena určitá pozitiva, ale i negativa. Úspěšné fungování fixního kurzu vyžaduje disciplínu fiskální politiky a stabilní finanční systém. Obecně je vhodný pro země, které postrádají pevnou kotvu (stabilizační prvek) na makroekonomické úrovni, a jak je uvedeno dále v textu, jeho zavedení je vnímáno jako pozitivní u zemí, které potřebovaly vnést do svého makroekonomického prostředí stabilitu.

Monetární politiku budeme analyzovat z hlediska toho, jak se vyvíjela v jednotlivých zemích, s ohledem na případné změny režimu monetární politiky. Pokud k těmto změnám došlo, bude nás zajímat, proč se tak událo. Zajímat nás bude rovněž jaký hlavní cíl a zprostředkující cíle si jednotlivé centrální banky volily a prostor bude věnován zejména politice jednotlivých bank s ohledem na inflační vývoj v zemi. Celkový vývoj monetární politiky budeme dokumentovat na vývoji měnového agregátu M2 a úspěšnost jednotlivých centrálních bank budeme hodnotit na základě dosažené úrovně míry inflace.

1.7.2. Analýza měnové politiky

Jak jsme uvedli dříve, nízká inflace je jedním ze základních pilířů pro vytvoření optimálního prostředí pro hospodářský růst země. Cenová stabilita je v současnosti monetárním cílem všech zkoumaných zemí. Podívejme se nyní podrobněji na to, jak se vyvíjela monetární politika v jednotlivých zemích a jak byla úspěšná. Zároveň v této kapitole provedeme dílčí regionální srovnání.

1.7.2.1. Středoevropské země

Analýzovaná skupina zemí představuje postkomunistické republiky. Přestože tyto země na rozdíl od pobaltských zemí nebyly součástí Sovětského svazu a tudíž rublové zóny, monetární politika před změnou politického režimu byla silně determinována právě politickým režimem. Slovinsko bylo až do získání nezávislosti v roce 1991 součástí Jugoslávie. Výchozí stav těchto zemí vykazoval určitá stejná specifika. Vzhledem k tomu, že se jednalo o netržní ekonomiky, kde většina cen podléhala regulaci, byla pro tyto země charakteristická potlačená inflace a logicky taktéž odtržení domácích cen od těch světových. Dalším problémem byly také distorze měnových kurzů, neboť ty neodpovídaly vývoji ekonomických fundamentů v jednotlivých zemích.

Česká republika

Situace v České republice (a obdobně na Slovensku) byla na počátku transformačního procesu charakteristická makroekonomickou stabilitou. V porovnání s některými ostatními zeměmi navíc ČR nemusela čelit inflaci v řádu několika set procent. Po rozpadu Československé federace se hlavním cílem nově ustanovené České národní banky (ČNB) stalo dosažení vnitřní i vnější stability měny. Režim monetární politiky měl formu cílování peněžní zásoby – ve formě agregátu M2 a fixního měnového kurzu. Fixní kurz byl zvolen i z obavy před inflačně devalvační spirálou. Navíc obecně z obavy z inflace byla monetární politika restriktivní a úrokové sazby byly zvyšovány až do konce 90. let. V období do roku 1995 docházelo často ke střídání operativního kritéria (zejména v důsledku problematičnosti při dosahování cíle monetární politiky), kterým byla původně měnová báze, posléze nevypůjčené rezervy a dále úroková sazba PRIBOR (od roku 1995). Během tohoto období docházelo rovněž k přestřelování cíle ve formě meziročního růstu

M2, což společně s častou změnou operativního kritéria může implikovat problémy transmisního mechanismu.

Současné řízení peněžní zásoby a fixního měnového kurzu se však s postupem času ukázalo jako dosti problematické. Příliv kapitálu do země se projevil v poptávce po korunách, vzhledem k fixnímu kurzu ji ČNB musela uspokojit a tudíž rostl objem peněžní zásoby v zemi. Zároveň však s ohledem na fixní kurz byla banka nucena provádět sterilizační devizová opatření. Události roku 1997 však donutily centrální banku ke změně režimu měnové politiky. Spekulační útok na českou korunu v roce 1997 nezbytně vedl k opuštění fixního kurzu a zavedení řízení floatingu.

Změna kurzového režimu byla doprovázena i změnou režimu monetární politiky, kterým se stalo cílování inflace. Cíl byl (a i v současnosti je) stanovován explicitně ve střednědobém časovém horizontu. Inflační vývoj v České republice ve sledovaném období je charakteristický poměrně častým neplněním inflačního cíle (zejména jeho podstřelováním) ze strany České národní banky. Pro rok 1999 byla charakteristická poměrně značná a skoková desinflace. Podle výroční zprávy ČNB mezi faktory zapříčínující tento pokles patřil jednak hospodářský útlum (prohloubený restriktivními opatřeními monetární a zároveň fiskální politiky) a s tím související redukováná poptávka, ale taktéž pokles mezinárodních cen (potravin či energetických surovin). Další významné vychýlení míry inflace v podobě desinflace přišlo v letech 2002 a 2003,⁴ přičemž v jeho pozadí stála jednak doznívající apreciace koruny, ale také pokles importních cen, způsobený znehodnocením amerického dolaru. V obou těchto letech byl inflační cíl výrazně podstřelen. Tuto skutečnost ČNB vysvětluje existencí neočekávaných ekonomických šoků a nenaplněním prognóz.

Inflační tlaky v České republice jsou z dlouhodobého hlediska tlumeny posilujícím kurzem české koruny, která v současnosti patří mezi nejrychleji posilující měny světa vůči euru. ČNB však s postupem času jednoznačně upouští od intervencí na devizových trzích a zaměřuje se na ústní intervence ze strany jejich představitelů.⁵

Míra inflace začala mírně zrychlovat od roku 2005 a v loňském roce dosáhla nejvyšší hodnoty během posledních šesti let. Tempu růstu inflace odpovídá i růst meziročního přírůstku agregátu M2 (viz tabulka č. 64). S ohledem na tuto skutečnost došlo v roce 2006 ke zvýšení úrokových sazeb o 0,5% a v loňském roce o další jedno procento. Monetární politika je tak mírně restriktivní vzhledem k předpokládanému inflačnímu vývoji do budoucna a s ohledem na prováděné fiskální reformy.

Tabulka č. 64: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v České republice (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	9,7	52,0	11,1	28,0	9,9	9,6	8,9	8,4	10,6
M2	–	–	–	22,8	20,5	19,4	7,6	9,2	5,4
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	2,1	4,0	4,7	1,8	0,2	2,8	1,9	2,5	2,7
M2	7,7	5,6	13,0	–11,6	7,2	4,5	10,6	13,7	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

4 Inflace měřená pomocí HICP dosáhla záporné hodnoty – čili –0,1%. Cenová hladina měřená za pomoci CPI dosáhla hodnoty 0,1%. V tomto roce ČNB uplatnila výjimku z plnění inflačního cíle.

5 Poslední výraznější devizové intervence prováděla ČNB v roce 2002, jejichž cílem bylo mírnit silnou apreciaci koruny vůči euru.

Slovensko

Slovenská monetární politika byla v období od vzniku samostatné republiky až do roku 1998 realizována v režimu řízení peněžní zásoby, čili cílování agregátu M2 při fixním měnovém kurzu. Od této strategie si centrální banka slibovala dosažení stability cenové hladiny v zemi. Na rozdíl od většiny analyzovaných zemí se Slovenská národní banka (SNB) nemusela na počátku 90. let potýkat s hyperinflací. Přestože se míru inflace v zemi dařilo SNB snižovat, skutečné hodnoty meziročního růstu agregátu M2 se od cílovaných hodnoty lišily. Skutečná hodnota inflace se tak lišila od cílované hodnoty, která byla jak přestřelována, tak i podstřelována (například v roce 1998, kdy podstřelení mohlo být zapříčiněno výrazným růstem úrokových sazeb v roce 1997). Jak uvádí Chromec (2007), podstata vychýlení cílované hodnoty agregátu M2 byla pravděpodobně zapříčiněna nestabilním vývojem ukazatele důchodové rychlosti obratu peněz, která byla na Slovensku právě v období cílování peněžní zásoby poměrně volatilní. Za úspěšnou můžeme označit kurzovou politiku SNB, neboť v období fixního kurzu byla slovenská koruna poměrně stabilní. Vnitřní ekonomické události a zejména nedisciplinovaná fiskální politika se projevilily v silné devalvační tlaky na korunu v roce 1998 a s ohledem na výrazný pokles devizových rezerv se SNB rozhodla ke změně kurzového režimu. Se změnou kurzové politiky došlo i ke změně režimu monetární politiky na cílování inflace se zprostředkujícím cílem v podobě meziročního růstu agregátu M2.

Tabulka č. 65: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 na Slovensku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	10,8	61,2	10,0	23,2	13,4	9,9	5,8	6,1	6,7
M2	–	–	–	16,8	20,1	19,1	16,6	9,1	2,7
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	10,6	12,0	7,3	3,3	8,5	7,5	2,7	4,5	2,5
M2	13,0	15,4	11,9	3,4	–4,9	9,5	7,3	14,5	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté. Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

V porovnání s ostatními zeměmi neměl inflační vývoj na Slovensku v průběhu sledovaného období zcela jasný trend a vývoj míry inflace byl značně rozkolísaný. Příčinu této skutečnosti je možno spatřit zejména v deregulačních opatřeních a v prováděných daňových změnách. Skutečnost, že se však inflace vždy po krátkodobém zvýšení navrací na nižší úroveň je možno považovat za pozitivní a potvrzuje tuto myšlenku.

Poměrně výrazně vzrostla inflace v letech 1999 a 2000, přičemž k dalšímu skokovému růstu došlo v roce 2003 a inflace přetrvávala vyšší i v roce následujícím. V prvních dvou zmíněných letech byl nárůst inflace dán z velké části vládní deregulační politikou.⁶ Růst inflace v roce 2003 byl opět způsoben obnovením deregulačního procesu (po volebním roce 2002) a také změnami nepřímých daní.

Za poměrně jasný antiinflační faktor je možno považovat apreciaci slovenské koruny, ke které dochází od roku 2002 s ohledem na pozitivní ekonomický vývoj v zemi. Od roku 1997, kdy došlo k růstu úrokových sazeb, dochází každoročně k jejich snižování ze strany SNB. Vzhledem k výraznému snížení inflace v roce 2002 došlo k nárůstu reálných úrokových sazeb a to se projevilo v objemu domácích půjček, které meziročně klesly o necelých 13 % (viz Selected Economic Indicators, EBRD).

6 Jak uvádí Chromec (2007), k cenovým deregulacím v roce 1999 došlo převážně v oblasti energií, vody, dopravy a komunikací. O rok později se deregulace dotkla i dopravy.

Další výrazný výkyv ve vývoji cenové hladiny nastal v roce 2005, a to tentokrát směrem dolů (o necelých 5 %). Stalo se tak díky apreciaci slovenské koruny, ale taktéž silné konkurenci maloobchodních řetězců.⁷ Silný posilující trend domácí měny stojí i za poměrně nízkou inflací v posledních dvou letech, v porovnání s ostatními sledovanými zeměmi.

Rok 2005 přinesl určitou změnu v monetární politice SNB, a to v podobě stanovení střednědobého závazného inflačního cíle, který byl explicitně vyhlášen. Stalo se tak zejména s ohledem na začlenění Slovenska do kurzového mechanismu ERM II s ohledem na plánovaný vstup země do eurozóny. Jak však uvádí Chromec (2007), odpovědnost centrální banky za dosažení vytýčených cílů byla snížena zavedením výjimek z plnění inflačního cíle. Přestože se nepodařilo splnit inflační cíl v roce 2006, v roce následujícím inflace poklesla díky zpřísnění monetární politiky v podobě zvýšení úrokových sazeb. Zároveň však pokračuje posilování slovenské koruny, které se SNB snažila mírnit. Vzhledem k tomu, že Slovensko splnilo všechna nutná kritéria pro vstup do eurozóny, bude euro v této zemi zavedeno k lednu příštího roku. Otázkou však je, jak se předchozí tlumení růstu cenové hladiny díky silné apreciaci projeví do nárůstu domácí cenové hladiny. Navíc již během samotného zapojení měny do ERM II byla SNB nucena (po konzultaci s Evropskou komisí) dvakrát měnit stanovenou centrální paritu.

Polsko

Situace v Polsku na počátku transformačního procesu byla charakteristická celkovou nerovnováhou v zemi. Země čelila rostoucímu deficitu rozpočtu a neudržitelnosti fiskálního systému, inflace zrychlovala až do řádu několika set procent. Pokles průmyslové produkce, nízká kvalita domácích výrobků či nízká produktivita práce, i to byly faktory negativně ovlivňující domácí ekonomický vývoj.

Hlavním cílem monetární politiky na počátku 90. let byla stabilizace cenové hladiny, která dosahovala stovek procent, která se opírala o fixní měnový kurz. Zejména z obavy před silnou apreciací reálného kurzu a s ohledem na deficit běžného účtu platební bilance byl v zemi zaveden v roce 1991 crawling peg.⁸ Během první poloviny 90. let se Polská národní banka (PNB) zaměřovala na snížení inflace, podporu ekonomického růstu a na financování potřeb státního deficitu.⁹ Zprostředkujícím cílem monetární politiky se stala peněžní zásoba. Operativním kritériem byly původně krátkodobé úrokové sazby a posléze rezervní peníze. Vzhledem k omezené nezávislosti a tudíž omezeným možnostem provádět monetární politiku byla inflace v tomto období poměrně vysoká, čemuž odpovídaly i každoroční vysoké přírůstky agregátu M2 (viz tabulka č. 66).

Tabulka č. 66: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Polsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	585,8	70,3	43,0	35,3	32,2	27,8	19,9	14,9	11,8
M2	160,1	37,0	57,5	36,0	38,2	34,9	34,3	28,1	24,7
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	7,3	10,1	5,5	1,9	0,8	3,5	2,2	1,0	2,4
M2	20,1	11,8	9,7	-1,6	5,7	7,5	12,6	15,9	-

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

7 Zdroj: Národní banka Slovenska, Annual Report 2005.

8 K další změně Polsko přistoupilo v roce 1995, kdy byl předchozí režim nahrazen systémem crawling band, který je založen na pravidelných a předem oznámených měsíčních devalvacích měnového kurzu.

9 Lze tudíž vyslovit pochybnosti o nezávislosti centrální banky.

Rok 1998 přinesl změnu strategie měnové politiky z řízení peněžní zásoby na cílování inflace a postupným přechodem na floating. Jak uvádí Národní banka Polska (2003), příčinou této změny byl zejména slábnoucí a málo předvídatelný vzájemný vztah mezi měnovým agregátem M2 a cenovou hladinou. Inflační cíl byl stanovován každoročně k prosinci příslušného roku. Od roku 2004 (čili vstupu do EU) byl stanoven kontinuální inflační cíl ve výši 2,5% ($\pm 1\%$), měřené pomocí CPI. Zároveň byla jednoznačně deklarovaná nezávislost (institucionální co se týče funkcí a finanční) centrální banky v provádění monetární politiky, což můžeme vnímat jako jednoznačně pozitivní krok s ohledem na ekonomický růst a dosahování stanovených cílů.

Inflační cíl se v tomto roce podařilo splnit. Nicméně v roce 1999 už nikoliv a díky akceleraci inflace ani v roce 2000. Příčinu tohoto stavu lze spatřit ve špatném odhadu ekonomického vývoje centrální bankou. Ta očekávala pokles inflace v roce 1999 a s ohledem na očekávané zpřísnění fiskální politiky se rozhodla uvolnit monetární politiku snížením úrokových sazeb. Tento krok se však ukázal špatným a ještě v témže roce (1999) došlo ke dvojímu zvyšování úrokových sazeb. Předchozí uvolnění makroekonomických podmínek (navíc se ukázalo, že fiskální politika byla méně restriktivní, než se očekávalo) se však podepsalo na zrychlení tempa růstu cenové hladiny a přes dvojí zvyšování úrokových sazeb v roce 2000 a rovněž vzhledem k časovému zpoždění vlivu růstu sazeb na inflaci se nepodařilo centrální bance zabránit dvouciferné inflaci. Pokud bychom se podívali na potenciální vliv na ekonomický růst, tak dlouhodobě vysoká inflace v 90. let nad úrovní námi sledované referenční hodnoty se podepsala na jeho značném zpomalení na začátku 21. století. Ekonomický růst totiž v letech 2001 a 2002 nepřesáhl ani hranici dvou procent.

V následujících letech se dařilo udržovat růst cen na relativně nízké a stabilní úrovni,¹⁰ a to i díky probíhající apreciaci zlotého a při politice snižování úrokových sazeb. Změnu režimu monetární politiky tak můžeme vnímat jako prospěšnou s ohledem na stabilizaci inflačního vývoje v zemi, díky čemuž v uplynulých letech dochází ke zrychlování temp růstu. Vstup do EU a neočekávané šoky v roce 2004 se sice podepsaly na zrychlení inflace, které však bylo pouze přechodné a v posledních letech se Polsku daří udržovat růst cenové hladiny na obdobné úrovni jako v eurozóně. Od roku 2005 až do současnosti se PNB daří plnit inflační cíl a monetární politiku můžeme v tomto období hodnotit jako úspěšnou při dosahování jejího cíle.

Maďarsko

V Maďarsku částečné změny probíhaly již před samotnou transformací, a to například v zemědělství či bankovním sektoru (Zdroj: Ingenkamp, H. G. 2001). Přesto však i situace (například silné vnější zadlužení) v Maďarsku vyžadovala makroekonomickou stabilizaci. Pokud jde o míru inflace, tak ta byla mnohem nižší než například v Polsku, neboť nejvyšší hodnoty, které dosáhla bylo 35% (v roce 1991).

Monetární politika se na počátku 90. let zaměřovala zejména na stabilizaci vývoje cenové hladiny. Přestože země na rozdíl od např. pobaltských zemí zpočátku nečelila hyperinflaci, míra inflace se až do konce 90. let pohybovala v dvouciferných hodnotách, což s ohledem na ekonomický růst můžeme považovat za negativní skutečnost. První polovina 90. let byla charakteristická zejména uvolněnou fiskální politikou a výrazně se prohlubujícím deficitem běžného účtu a zároveň rostoucím schodkem státního rozpočtu a zahraničního dluhu země. Vládní politika tak vytvářela inflační tlaky. Reálná aprece domácí měny navíc vedla k poklesu konkurenceschopnosti domácích producentů. Rostoucí úrokové sazby přilákaly do země kapitál, čímž docházelo ke zúžení manévrovacího prostoru monetární politiky pro kontrolu nabídky peněz. Situace v zemi si vyžádala radikální reformu v podobě stabilizačního programu v roce 1995, spočívající zejména v restriktivní fiskální a monetární politice. Cíl monetární politiky byl jasně zaměřen na stabilizaci

¹⁰ Inflace se pohybovala pouze velmi mírně pod (2003, přelom let 2004/5) či nad (2004) inflačním cílem.

cenové hladiny s kurzovým režimem v podobě crawling bendu s povoleným fluktuacním pásmem $\pm 2,25\%$.¹¹ První dva roky po zavedení stabilizačního programu byly provázeny skokovým nárůstem inflace, nicméně tento nárůst byl pouze přechodný a inflace posléze začala klesat při současném snižování úrokových sazeb. Pravděpodobnou příčinou neschopnosti centrální banky dosáhnout významnějšího snížení inflace v první půli 90. let může být pouze velice omezené používání nepřímých nástrojů monetární politiky vzhledem k málo rozvinutým trhům. V tomto období byly používány zejména požadavky na likviditu.¹² Přesto byla celkově v průběhu 90. let inflace vysoká (a tudíž relativní úrokové sazby nízké) a monetárním autoritám se tudíž nedařilo její výraznější snížení.

Tabulka č. 67: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Maďarsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	28,9	35,0	23,0	22,5	18,8	28,2	23,6	18,3	14,3
M2	–	29,4	27,3	16,8	13,0	18,4	40,9	19,8	10,1
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	10,0	9,8	9,2	5,3	4,7	6,8	3,6	3,9	7,8
M2	15,8	12,1	16,8	13,8	13,6	9,9	13,0	11,9	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

Problémy s přetrvávající vysokou inflací vedly v roce 2001 ke změně monetárního režimu na cílování inflace.¹³ Cílovaná míra inflace byla stanovována k prosinci každého roku, a to až do roku 2006. Od loňského roku Maďarská centrální banka stanovuje střednědobý inflační cíl. Tuto změnu můžeme označit za rozhodně pozitivní, neboť tak činí inflační vývoj do budoucna více transparentním a závazným pro centrální banku. Na druhé straně se však národní bance podařilo inflační cíl splnit pouze v letech 2002 a 2005. Devalvace forintu, neočekávaný růst mezd či deficit státního rozpočtu představují faktory přestřelení inflačního cíle v roce 2003. V tomto roce se projevila skutečnost, na kterou již delší dobu poukazovala řada odborníků včetně MMF, a to na konfliktnost dvou cílů monetární politiky – stabilní cenové hladiny a udržení kurzu ve stanoveném koridoru. Na začátku roku 2003 musela centrální banka čelit útoku spekulantů na kurz, a aby jej udržela nad spodní hranici povoleného pásma, snížila úrokové sazby, čímž se de facto vzdala šance na splnění inflačního cíle. Následně v průběhu roku vláda iniciovala mírnou devalvaci intervenčního pásma, což byl ve své podstatě jakýsi vstřícný krok exportérům. Aby Maďarská centrální banka stabilizovala kurz, rozhodla se následně pro výrazný růst úrokových sazeb.

V roce 2004 přetvořila inflace stanovený cíl v důsledku růstu nepřímých daní. Další přestřelení inflačního cíle přišlo v roce 2006, a to díky růstu regulovaných cen a nepřímých daní. Přes zvýšení úrokových sazeb v roce 2006 s ohledem na inflační vývoj nebyl nově stanovený střednědobý inflační cíl (3% nárůst CPI) splněn ani v uplynulém roce 2007 a pravděpodobně nebude plněn ani v blízké budoucnosti.

11 Původně byl referenční měnou koš vybraných měn a od roku 2000 se jedinou referenční měnou stalo euro.

12 Repo operace byly zavedeny v roce 1993, nicméně jejich nastavení vedlo k tomu, že se banky v případě nedostatku likvidity raději obracely na mezibankovní trh, než aby je využívaly (Monetary Policy in Hungary, 2000).

13 Předchozí kurzový systém crawling bend byl od října zrušen tak, aby byl kurzový režim kompatibilní s mechanismem ERM II. Národní banka upustila od politiky předem ohlášených devalvací a stanovila $\pm 15\%$ interval pro pohyb forintu vůči euru.

Slovinsko

Slovinsko bylo z ekonomického hlediska nejvýznamnější republikou Jugoslávie, ekonomikou, která byla proexportně orientovaná. Díky exportu měla tato země dobré vazby na západní ekonomiky. Rozpadem Jugoslávie tak čelila tato země ztrátě exportních trhů. Již na konci 80. let se země tvořící Jugoslávii potýkala s hyperinflací, která dosáhla vrcholu v roce 1990. Zavedení vlastní měny tolar (1991) mělo zpřetřhat vazby s hyperinflačním trendem, jehož základy byly položeny v minulosti (World Bank, 1999).

Transformační proces ve Slovinsku byl s ohledem na dobrou výchozí pozici v zemi spíše gradualistický. Pozvolný postup v oblasti strukturálních reforem však neměl takové důsledky jako u Rumunska (viz dále).

Z obavy před důsledky monetární expanze byla od počátku samostatnosti země jasně deklarována nezávislost centrální banky na politické moci. Aby se zamezilo monetizaci dluhu a akceleraci inflace v zemi, mohla podle legislativy navíc centrální banka vládě poskytovat pouze krátkodobé půjčky.

Capriolo a Lavrač (2003) vymezují tři fáze ve vývoji monetární politiky ve Slovinsku. Vývoj kurzového režimu se odvíjel od změny režimu monetární politiky i když de iure je kurzovým režimem od počátku samostatnosti země řízený floating. V období 1991 až 1995 se monetární politika zaměřovala na stabilitu cenové hladiny, kdy operativním kritériem byla měnová báze a zprostředkujícím cílem měnový agregát M1. Toto období (celkově monetární politika Slovinska) bylo charakteristické nevyužíváním přímých změn úrokových sazeb, banka se raději omezovala na restriktce pohybu kapitálu. Cenou za tuto politiku je však dlouhodobě vysoká inflace. Během počátečního období stabilizace ekonomiky došlo k přestřelení měnového kurzu v letech 1993/1994 s následnou apreciační korekcí v roce 1995.

Po dosažení jednociferné inflace, která však stále překračovala hodnotu, od které má negativní vliv na tempo růstu, došlo de facto ke změně režimu na tzv. dual targeting policy, kdy cílem byla kurzová a cenová stabilita (v roce 1996). Tato fáze byla rovněž charakteristická zaměřením pozornosti banky na pohyby kapitálu. K dosažení vnitřní rovnováhy se banka opírala o využívání měnových agregátů na místo přímého ovlivňování úrokových sazeb.¹⁴ Kurzový režim fakticky podobu pasivního crawlingu, kdy se centrální banka snažila omezit volatilitu kurzu, zejména jeho znehodnocení, ke kterému docházelo mimo jiné díky růstu inflačních očekávání a růstu salda běžného účtu v důsledku silné domácí poptávky na konci 90. let.

Tabulka č. 68: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 ve Slovinsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inlace	–	115,0	207,3	32,9	21,0	13,5	9,9	8,4	8,0
M2	–	–	151,0	62,6	124,5	29,0	21,8	20,5	19,4
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inlace	6,2	8,9	8,4	7,5	5,6	3,6	2,5	2,5	3,2
M2	27,8	1,0	29,9	11,0	6,2	6,6	7,8	8,2	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.
Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

Nicméně vzhledem k přetrvávající vysoké míře inflace se však Centrální banka Slovinska rozhodla od roku 2001 začít cílovat inflaci (s měnovým kurzem jako nominální kotvou), a to ve

¹⁴ Příčinou byl tzv. fear of paying, což je „preferance monetárních autorit používat netržní způsoby k oceňování nástrojů monetární politiky, včetně kapitálových kontrol, za účelem minimalizace nákladů souvisejících s realizací monetární politiky“ (Capriolo a Lavrač, 2003).

střednědobém horizontu. Pilíři této strategie se stala kontrola širší měnové zásoby (M3) a využití indikátorů vývoje cenové hladiny. Tato strategie se ukázala jako úspěšná, neboť od té doby se Slovinsku dařilo snižovat růst cenové hladiny, což bylo důležité zejména s ohledem na plánovaný vstup země do eurozóny. Měnový kurz následoval oznámenou depreciační trajektorii a de facto měl podobu aktivního crawlingu. Stabilita měnového kurzu se stala prioritou a proaktivní politika centrální banky na devizových trzích měla za cíl řízení depreciační domácího tolaru (mírnění jejího tempa) a tudíž snížení inflace. Navíc v roce 2001 prováděla slovinská národní banka devizové intervence, jejichž cílem bylo zabránit vlivu pohybu kapitálu na měnový kurz. Tyto operace pokračovaly i v následujících letech.

I v následujících letech Slovinská národní banka pokračovala ve sblížování úrokových sazeb k sazbám v eurozóně, přičemž tak činila takovým způsobem, aby neohrozila desinflační proces a stabilitu měnového kurzu. Sazby klesaly během celého sledovaného období (vyjma roku 2000) až do roku 2005, kdy začaly růst. Růst sazeb v roce 2000 byl důsledkem restriktivní monetární politiky vzhledem k vysoké inflaci. Restrikce pokračovala i v následujícím roce, sazby však byly zvýšeny a následně sníženy s ohledem na tlaky na devizových trzích.

Po vstupu do mechanismu ERM II v roce 2004 se Slovinsku dařilo dosahovat nízké míry inflace a díky splnění ostatních konvergenčních kritérií se v roce 2007 stalo součástí eurozóny. Zajímavostí je, že na rozdíl od většiny zemí nedošlo ve Slovinsku v roce 2004 v souvislosti se vstupem do EU k přerušení desinflačního procesu. Příčina spočívá ve vhodné makroekonomické politice, která zmírnila vliv vnějších šoků (změnami spotřební daně byl tlumen vliv růstu cen ropy na domácí cenovou hladinu) na růst cenové hladiny. Slovinsko v uplynulých letech dosahovalo nejnižšího růstu inflace ze všech analyzovaných zemí. Změna režimu na cílování inflace se ukázala jako úspěšná.

Regionální srovnání

Všechny výše uvedené země v průběhu 90. let procházely transformačním obdobím a obdobím deregulace domácích cen, což se projevovalo nárůstem cenové hladiny. Skokově prováděná deregulace se projevila zejména v nerovnoměrném inflačním vývoji na Slovensku. Centrální banky všech výše uvedených zemí prováděly monetární politiku od počátku 90. let v režimu řízení peněžní zásoby. Nicméně v průběhu 90. let se projevila problematičnost vazby peněžní zásoby na cenovou hladinu (zejména její malá předvídatelnost). Vzhledem k všeobecným problémům s přetrvávající vysokou inflací přecházely země postupně k režimu cílování inflace. Zpětně můžeme toto rozhodnutí hodnotit jako pozitivní, neboť se monetární politika stala více transparentní a posléze došlo u všech analyzovaných zemí ke zmírnění tempa inflace. Z dlouhodobého hlediska dosahuje nejnižších hodnot inflace Česká republika, přesto však nemůžeme říci, že by monetární politika ČNB byla nejuspěšnější, neboť inflační cíl byl často podstřelován. Faktorem tlumícím inflaci v ČR a na Slovensku se v posledních letech stal posilující kurz domácích měn. Přetrvávající vysoká inflace v Maďarsku byla v průběhu 90. let dána omezeností využívání nepřímých nástrojů a během uplynulých deseti let konfliktností dvou cílů monetární politiky, v důsledku čehož došlo ke snížení efektivnosti prováděné monetární politiky. Je to právě Maďarsko, kde v uplynulých letech dosahuje míra inflace nejvyšších hodnot v rámci středoevropské skupiny zemí. Za úspěšnou můžeme považovat monetární politiku Polské centrální banky během uplynulých pěti let, neboť při zrychlujícím se tempu ekonomického růstu dosahuje míra inflace stabilních a nízkých hodnot. Změna strategie na cílování inflace byla pozitivní změnou rovněž ve Slovinsku, neboť míra inflace začala v zemi klesat za současně úspěšné intervenční politiky centrální banky na devizových trzích.

1.7.2.2. Pobaltské země

Estonsko, Lotyšsko i Litvy byly na počátku 90. let součástí Sovětského svazu. Pro ten byl charakteristický jednostupňový bankovní systém opírající se o tzv. monobanku, jakožto klíčovou bankovní instituci v rámci rublové unie. Její činnost však byla silně ovlivněna naplňováním direktivního plánu. Pro tyto země byla charakteristická potlačená inflace a distorze v nastavení měnového kurzu (litevský lat byl na počátku transformace vůbec nejvíce nadhodnocenou měnou ze všech desíti zkoumaných zemí). Jakmile tyto země získaly nezávislost, měnová reforma se pro ně stala prioritou. Lotyšsko a Litva zvolily metodu přechodné měny ke stávajícímu rublu, Estonsko zavedlo přímo novou měnu.

Estonsko

Cenová liberalizace, otevření ekonomiky a měnová reforma byly faktory determinujícími vývoj cenové hladiny v Estonsku na počátku 90. let uplynulého století. Přeměny v reálném sektoru a cenová konvergence jsou samy o sobě události pro ekonomiku v transformaci nevyhnutelné a jejich vliv na cenovou hladinu zřejmý. Zároveň je důležité poznamenat, že úkolem monetární politiky není tyto změny potlačovat.

Estonsko bylo až do vyhlášení samostatnosti v roce 1991 součástí Sovětského svazu. Jednotnou měnou v rámci SSSR byl rubl a monetární politika byla tudíž řízena z Moskvy. Estonská národní banka (ENB) byla založena v roce 1989. Již v tomto období začaly v zemi přípravy na měnovou reformou, jejíž podstatou mělo být zavedení vlastní národní měny, umožňující ENB provádět autonomní monetární politiku. Národní měna kroon začala být měněna za rubl a uvedena do oběhu v roce 1992, v době kdy Ruská centrální banka měla značné obtíže s kurzem rublu.

Estonsko se rozhodlo již v roce zavedení své národní měny (1992) pro fixní měnový kurz a tím jasně stanovilo cíl měnové politiky.¹⁵ Důvodem pro toto rozhodnutí byla hyperinflace, která postihla zemi v roce 1992. Nedostatek hotovosti (v důsledku hyperinflace) řešila centrální banka emisí bankovních šeků a podporou bezhotovostních transakcí. Reakcí na hyperinflaci byla právě měnová reforma, která se opírala o výše uvedené zafixování nově vzniklé měnové jednotky kroon k německé marce. Od fixního kurzu si Estonsko slibovalo právě snížení růstu cenové hladiny. Monetární politika centrální banky se ale rovněž zaměřovala na vytvoření stabilního finančního systému a dosažení důvěryhodnosti v něj. Jak jsme již uvedli, od fixního kurzu země očekávala snížení vysoké míry inflace, ke kterému postupně docházelo a zároveň se obnovil ekonomický růst v zemi.

Inflace v zemi byla v tomto období však logicky vyšší než v Německu, vůči jehož měně byl kroon navázán. Na této skutečnosti měl významný podíl příliv kapitálu do země, jenž byl umožněn brzkým odstraněním překážek jeho volného pohybu, ke kterému došlo do konce roku 1994. Činnost centrální banky v tomto období (během 90. let) se zaměřovala na intervence na devizových trzích s ohledem na daný cíl spočívající ve stabilitě měny. Fixací svého kurzu se Estonská národní banka de facto vzdala aktivní úrokové politiky a řízení měnové zásoby. Úroková politika tak de facto kopírovala vývoj sazeb v Německu. V okamžiku zavedení jednotné měny euro v roce 1999, vystřídalo marku jako referenční měnu právě nově vzniklé euro a vývoj úrokových sazeb v eurozóně se tak stal determinantem úrokových sazeb a inflace v Estonsku. Porovnáme-li nástroje užívané ECB a ENB tak nejpoužívanějším nástrojem ECB jsou operace na volném trhu, zatímco ENB preferuje využívání stálé facility a povinných rezerv.

Přibližně na úroveň námi sledované referenční hodnoty (8 %) se míra inflace dostala během druhé poloviny 90. let, přesněji v roce 1998, přičemž v předchozím roce dosáhl ekonomický růst účtyhodné hodnoty přes 11 % (jednalo se o 6% nárůst vůči roku předchozímu). Zrychlující tempo

¹⁵ Měna byla zpočátku fixovaná na marku a od roku 1999 na euro.

hospodářského růstu vyvolalo obavy z přehřátí ekonomiky a reakcí byla restriktivní monetární politika v podobě růstu úrokových sazeb doprovázená fiskální restrikcí. Restriktivní fiskální politika vlády uplatňovaná do první poloviny roku 1998 a následné přizpůsobovací procesy uvnitř ekonomiky, ale taktéž zahraniční vlivy vedly k dalšímu snížení inflace v roce 1999 na přibližně 3,3 % (při téměř ekonomické stagnaci – růst dosáhl hodnoty 0,3 %).¹⁶ Navíc díky nižší inflaci než se očekávalo, došlo k nárůstu reálných úrokových sazeb došlo ještě k posílení restrikce (viz výrazný pokles agregátu M2 v tabulce č. 69).

Tabulka č. 69: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Estonsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	–	–	1076	89,8	47,7	29,0	23,1	11,2	8,1
M2	–	–	–	–	30,9	27,8	37,2	37,8	4,2
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	3,3	4,0	5,8	3,6	1,3	3,0	4,1	4,4	6,0
M2	23,5	25,1	23,7	11,1	10,9	15,8	42,0	28,2	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

K uvolnění měnové politiky došlo v druhé půlce roku 1999. Růst nabídky peněz korespondoval s obnovením ekonomické aktivity v zemi a přílivem kapitálu do země. Rok 2000 byl ve znamení změn, a to zejména s ohledem na přiblížení operačního rámce estonské monetární politiky eurozóně. Nejvýznamnější změnou byl požadavek na změnu skladby povinných rezerv. Snížila se povinná část v domácí měně kroon a naopak bylo úvěrovým institucím umožněno držet nejdříve až 25 % (od ledna 2001) a posléze až 50 % rezerv ve vysoce likvidních zahraničních aktivech (ENB, 2000). Součástí nově zavedených opatření však bylo i zvýšení povinných minimálních rezerv o 3 % na hodnotu 13 %.

Poměrně nízkou inflaci se dařilo udržovat i v následujících letech. Od roku 2000 vykazuje země každoročně vysoká tempa růstu s příznivou inflací pod 4 %. Vývoj cenové hladiny v Estonsku je značně determinován vývojem cen v eurozóně. V roce 2001 však Estonsko zaznamenalo o více než tři procenta vyšší míru inflace než eurozóna. Tento rozdíl spočíval v růstu domácích cen elektřiny, tepla, veřejné dopravy, ale také mléčných výrobků v důsledku jejich nedostatečné nabídky na trhu. V následujících dvou letech míra inflace klesala a ENB uplatňovala spíše politiku zaměřenu na obnovení rovnováhy v zemi (v důsledku prudkého zhoršení bilance běžného účtu a růstu dluhového břemena domácností). Estonská národní banka poměrně razantně upozorňovala na rizika rostoucí poptávky po půjčkách a zadluženosti domácností, a to jak domácnosti, firmy, tak i úvěrové instituce. Obavy z rostoucí úvěrové expanze přetrvaly i v následujících letech. Od roku 2004 došlo ke změně trendu ve vývoji inflace, kdy ta začala zrychlovat svůj růst¹⁷, který byl doprovázen rostoucí úvěrovou expanzí a zvyšováním se ročních nárůstu agregátu M2. Estonská národní banka z obavy před přehřátím ekonomiky reagovala na tento vývoj zpřísněním pravidel pro půjčky domácnostem a později i omezením úvěrových možností bank růstem povinných minimálních rezerv na 15 % (od roku 2006). Ke zvyšování úrokových sazeb došlo až v reakci na jejich změnu Evropskou centrální bankou, která je zvyšuje od konce roku 2005 až do současnosti.

¹⁶ V roce 1999 došlo k zastavení nárůst světových cen, přičemž například ceny surových materiálů dokonce poklesly (mimo ropu).

¹⁷ Růst inflace byl posílen i rostoucími mzdami, které rostly rychleji než produktivita práce. Jejich růst je v Estonsku dán silnou poptávkou na trhu práce v důsledku vysokého tempa hospodářského růstu.

Lotyšsko

Vývoj inflace v Lotyšsku, během námi sledovaného období, byl podobný jako inflační vývoj ve výše uvedené zemi – Estonsku. S tím, že na přelomu století byla inflace v této zemi nižší než v Estonsku a naopak od roku 2003 se tempo růstu lotyšské cenové hladiny každoročně zrychluje a je nejvyšší mezi pobaltskými zeměmi. Ze všech tří pobaltských republik zažilo právě Lotyšsko největší hospodářský propad (–34,9% v roce 1992) po rozpadu Sovětského svazu.

Vysoká inflace v první půli 90. let související s transformací a zejména liberalizací cen v podstatě znemožňovala stabilní ekonomický růst v zemi. Reakcí na inflaci, která se v roce 1992 přiblížila hranici tisíc procent bylo zavedení paralelní měny k rublu rublis, která byla v roce 1993 nahrazena novou měnovou jednotkou lat. V porovnání s Estonskem tak byl tento krok učiněn až o rok později, čímž mohla země provádět vlastní monetární politiku rovněž později. Díky zavedení této „přechodné měny“ rublis mohla země začít provádět autonomní restriktivní měnovou politiku (v říjnu 1992 zvedla centrální banka hlavní refinanční sazbu na 120%). Centrální banka od počátku čelila výraznému posilování domácí měny a z obavy před ohrožením konkurenceschopnosti exportérů se rozhodla rovněž pro fixaci kurzu. V roce 1994 tak byla národní měna lat zafixována k měnové jednotce užívané v rámci Mezinárodního měnového fondu SDR.¹⁸ Hlavním cílem centrální banky se stala stabilita cenové hladiny.

Studie zabývající se cenovým vývojem v zemi v období let 1993 a 2001 uvádí, že v ranném stádiu transformace odrážel inflační vývoj v zemi cenovou liberalizaci a růst úvěrů (Bitans, Šlakota, Tillers, 2001). Rostoucí nabídka peněz se přelila do rostoucí inflace. Od zavedení fixního kurzu zmiňuje studie jako inflační faktory hospodářský cyklus, rostoucí konkurenci v řadě sektorů či administrativní změny cen.

Při pohledu na tabulku č. 70 je patrné, že v roce 1995 došlo v zemi k výraznému poklesu meziročního růstu agregátu M2. Příčinou byla finanční krize, která postihla zemi. Aby se předešlo případným krizím v budoucnu byla přijata poměrně přísná regulatorní opatření a byl posílen dohled Lotyšské národní banky (LNB), k obnovení důvěry ve finanční systém se vláda rozhodla odškodnit domácnosti, které přišly o prostředky ve zkrachovalých bankách.

Tabulka č. 70: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Lotyšsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	–	–	951,2	109,2	35,9	25,0	25,0	17,6	8,4
M2	–	–	–	–	47,4	–23,1	19,9	38,7	5,9
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	4,7	2,4	2,5	1,9	2,9	6,2	6,7	6,5	9,5
M2	8,0	27,9	20,8	21,0	21,1	27,0	36,1	39,7	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

V následujících letech docházelo s ohledem na jasný trend snižování růstu inflace ke snižování hlavní refinanční sazby ze strany LNB.¹⁹ Spíše konzervativní monetární politika byla uplatňována na konci 90. let jednak z obavy před dopady ruské krize, které však byly s ohledem na užší obchodní vazby zaznamenány mnohem více v Litvě než v Lotyšsku. Uvolňování měnových podmínek trvalo v zemi do roku 2002, s tím, že od roku 2004 úrokové sazby v zemi rostou.

¹⁸ SDR byla tvořena košem měn Německa, Japonska, Francie, Velké Británie a USA.

¹⁹ V roce 1997 to bylo z 9,5 % na 4 %. (Estonská národní banka, 1997).

Lotyšsku se dařilo od konce 90. let udržovat míru inflace v intervalu od dvou do tří procent. Přičemž obdobně jako u ostatních zemí, zlom nastal v roce 2004, kdy se inflace přehoupla přes hranici šesti procent a od té doby vykazuje rostoucí tendenci. Růst cenové hladiny byl dán zejména faktory na straně nabídky (rostoucí ceny odrážely růst nákladů). V důsledku poměrně vysokého ekonomického růstu se postupně do nárůstu míry inflace projevila i silná domácí poptávka. Na uvedený vývoj reagovala centrální banka zpřísněním měnové politiky, v podobě dvojího zvýšení refinanční sazby o 0,5 % a zvýšením požadavku na minimální rezervy.

V porovnání s ostatními pobaltskými zeměmi se Lotyšsko od roku 2004 potýká jednoznačně s nejvyšší mírou inflace, která podle údajů za loňský rok překročila již námi sledovanou referenční hodnotu. Zároveň v loňském roce došlo k přerušení trendu zrychlování temp ekonomického růstu, ke kterému docházelo během uplynulých pěti let. Roky 2005 a 2006 byly charakteristické expanzivní politikou finančních institucí. Meziroční nárůst domácích úvěrů dosáhl v roce 2005 hodnoty 63,2 % a o rok později 56,1 % (viz Selected Economic Indicators, EBRD). K této úvěrové expanzi došlo i přes zpřísnění monetární politiky centrální banky, která v roce 2006 dvakrát zvýšila hlavní refinanční úrokovou sazbu. Příčiny lze spočívat jednak v růstu reálných příjmů obyvatel, benevolentnějším poskytováním úvěrů ze strany finančních institucí, ale taktéž optimistickým očekáváním v souvislosti s rychlými tempy růstu národní ekonomiky. Rostoucí nabídku peněz lze dokumentovat na vývoji měnového agregátu M2, jehož meziroční nárůst v roce 2005 činil 36,1 % a o rok později vzrostl o dalších 39,7 %. Tyto faktory se podepsaly na inflaci, jejíž výše se za uplynulý rok odhaduje na 9,5 %.

Přetrvávající vysoká míra inflace a obavy z přehřátí ekonomiky vedly v uplynulém roce k dalšímu zpřísnění monetární politiky (v podobě dalšího dvojího růstu úrokových sazeb), doprovázené vládním antiinflačním programem. Zpřísnění úvěrových podmínek, změny daní namířené zejména na trh nemovitostí či utlumení nadměrné domácí poptávky a úvěrové expanze měly pomoci snížit inflaci v zemi a stabilizovat tempa ekonomického růstu.²⁰

Litva

I Litva se od počátku své nezávislosti potýkala se značně vysokou inflací (v roce 1992 překračující hranici tisíc procent) doprovázenou ekonomickým poklesem a až do roku 1995 dosahovala nejvyšší míry inflace mezi pobaltskými zeměmi. To mohlo být způsobeno tím, že Litva prováděla expanzivní monetární politiku až do jara 1993, zatímco například Lotyšsko provádělo již od podzimu roku 1992 monetární restriktci (díky existenci paralelní měny k rublu rublis).

Litva byla součástí rublové zóny až do roku 1992, což její centrální bance logicky neumožňovalo provádět autonomní monetární politiku. Hyperinflace v roce 1992 a nedostatek peněz si vyžádaly emisi zpočátku paralelní měny (země byla v té době stále součástí rublové zóny) talonas, což zemi umožnilo provádět autonomní monetární politiku. Během krátké doby došlo k přeměně všech rublů právě za talonas. Zároveň byl tento krok prvním krokem k měnové reformě.²¹ V polovině roku 1993 byla v zemi zavedena nová měnová jednotka litas, jejíž kurz byl volně plovoucí. Zároveň centrální banka začala uplatňovat restriktivní politiku spočívající ve zvýšení povinných minimálních rezerv a úrokových sazeb. Ty v průběhu roku 1993 rostly a posléze je banka začala snižovat, vzhledem k jejich vysoké hodnotě. Měnový kurz vykazoval od počátku vysokou volatilitu a proto se centrální banka v roce 1994 rozhodla pro jeho fixaci na americký dolar. Výsledkem těchto opatření byl poměrně jasný trend snižování inflace v následujících letech. V zemi došlo rovněž k obnovení hospodářského růstu, který sice nedosahoval takových temp jako v Estonsku, nicméně byl provázen taktéž nižší mírou inflace.

20 Silná domácí poptávka se projevila do prohlubování schodku běžného účtu platební bilance. Ten dosáhl v roce 2007 desetinásobné hodnoty oproti roku 2002. Selected Economic Indicators, EBRD.

21 Měnová reforma v Litvě a Lotyšsku probíhala na rozdíl od Estonska gradualisticky, kdy došlo k zavedení paralelních přechodných měn ke stávajícímu ruskému rublu.

V druhé půlce 90. let docházelo k postupnému snižování úrokových sazeb za současného snižování míry inflace a zrychlování tempa ekonomického růstu. K vážnému ohrožení systému měnového výboru došlo v roce 1999, a to zejména díky značně nestabilní ekonomické situaci v zemi (vlivem tzv. ruské krize, poklesem exportu či neudržitelnosti fiskální politiky). Již od počátku zavedení fixního kurzu v zemi byla úspěšnost jeho fungování značně ovlivněna nedisciplinovanou fiskální politikou vlády. V roce 1999 dosáhl deficit rozpočtu 8,5 % HDP a vláda začala mít potíže s vypůjčováním prostředků. Nedůvěra v domácí měnu se projevila její intenzivní konverzí na dolary. Díky součinnosti centrální banky s konzervativní vládou se podařilo razantní politikou předejít krizi a udržet stanovený kurz. Restriktivní monetární (po delší době národní banka zvýšila úrokové sazby) i fiskální politika se projevila i ve velice nízké míře inflace, která dosáhla hodnoty pod jedno procento

Vzhledem k uklidnění domácí situace, růstu důvěryhodnosti investorů v litevskou ekonomiku, ale také ve snaze přiblížit se standardům ECB, Litevská národní banka v roce 2000 rozhodla o postupném snižování povinných minimálních rezerv. Povinné minimální rezervy byly de facto jediným instrumentem, který mohla banka aktivně používat, neboť například úrokové sazby jsou značně determinovány sazbami v zemi, k níž je měna fixována.

V roce 2002 byla navíc změněna referenční měna pro fixaci domácí měny na euro, a to s ohledem na budoucí integraci země a na její obchodní vazby. Uvolňování monetární politiky v podobě snižování sazeb a jejich přibližování úrovně v eurozóně probíhalo i nadále.

Jasný desinflační trend v zemi trval až do roku 2003 (s výjimkou mírného růstu inflace v roce 2001),²² kdy došlo k obratu v inflačním vývoji. V roce 2003 došlo v Litvě dokonce k deflaci při historicky nejvyšším ekonomickém růstu v zemi přesahujícím 10 %, který však v roce následujícím poklesl a od té doby se stabilně pohybuje mezi sedmi a osmi procenty. Zdrojem poklesu cenové hladiny byly jak vnitřní (administrativní opatření, výkupní ceny zemědělské produkce), tak vnější faktory (dovozní ceny, spotřební ceny na zahraničních trzích atd.).

Postupné snižování úrokových sazeb se projevovalo rovněž v nárůstu domácích úvěrů, ke kterému dochází od roku 2000. K vůbec největšímu meziročnímu růstu objemu úvěrů došlo v roce 2005 (přes 50 %) díky historicky nízkým úrokovým sazbám, což dokazuje optimistické naladění v ekonomice a je patrné i z růstu měnového agregátu M2 (viz tabulka č. 71). Úrokové sazby začaly mírně růst od konce roku 2005 v reakci na zvyšování sazeb ECB, jejich růstu v Litvě však byl mnohem mírnější. Vliv změny sazeb ECB se v Litvě projevuje méně než v Estonsku a Lotyšsku, přičemž příčinami může být jednak riziková prémie díky nejistotě ohledně vývoje měnového výboru v zemi, či nízká konkurence mezi domácími bankami (Bems, 2001).

Tabulka č. 71: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Litvě (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	–	–	1020,5	410,4	72,1	39,6	24,6	8,9	5,1
M2	–	–	245,9	100,2	63,0	28,9	–3,5	34,1	14,5
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	0,8	1,0	1,5	0,3	–1,2	1,2	2,5	3,7	4,4
M2	7,7	16,5	21,4	16,9	18,2	24,1	32,9	23,8	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

²² Jeho zdrojem bylo zejména zdražení cen potravin. Annual Report 2001. The Bank of Lithuania.

Od roku 2004 se inflace každoročně zvyšuje až do současnosti. Impulzem pro zvyšující se míru inflace v posledních letech byl zejména celosvětový růst cen ropy a paliv, růst cen potravin a položek, jejichž ceny jsou předmětem probíhající deregulace.²³ Nepříznivý budoucí inflační vývoj v zemi byl faktickou příčinou odmítnutí zapojení Litvy do eurozóny ze strany evropských autorit v roce 2006 a vzhledem k problémům zemí s plněním inflačního konvergenčního kritéria je přijetí eura v této zemi zatím odloženo.

Regionální srovnání

Lotyšsko a Litva mají jako hlavní cíl monetární politiky stabilitu cenové hladiny. Cílem Estonska je pak stabilita měnového kurzu. Přestože má Estonsko i Litva stejný kurzový režim ve formě měnového výboru, jejich monetární cíle jsou odlišné. Úspěšnější monetární politiku provádí Národní banka Litvy, neboť míra inflace v této zemi je dlouhodobě nižší než v Estonsku. Musíme však poznamenat, že na druhé straně Estonsko dosahuje vyšších temp ekonomického růstu.

Zavedení fixního měnového kurzu je s odstupem času hodnoceno jako pozitivní krok ve všech třech zemích. Všechny země od konce 90. let stabilně dosahují nízkých měr inflace. Z tohoto pohledu můžeme považovat monetární politiky prováděné těmito zeměmi za úspěšné. Od okamžiku vstupu do EU v roce 2004 začíná tempo inflace v těchto zemích růst, přičemž nejrychleji v Lotyšsku, kde meziroční nárůst cen v loňském roce překročil námi sledovanou referenční hodnotu osmi procent. Příčinu můžeme vidět v neschopnosti centrální banky mírnit úvěrovou expanzi v zemi.

Litva jako taková má i přes fixaci kurzu největší snahy z těchto tří zemí prosazovat aktivní monetární politiku. Vzhledem k tomu, že kurzový režim Lotyšska není tak pevný jako u ostatních dvou pobaltských zemí, dosahuje svého cíle díky stanovování úrokových sazeb a prostřednictvím intervencí na devizových trzích. Litva a Estonsko spíše kopírují úrokovou politiku podle referenční měny, přesto je však vliv sazeb ECB na Litvu poměrně malý (díky malé konkurenci mezi bankami).

1.7.2.3. Balkánské země

Bulharsko a Rumunsko byly před změnou politického režimu v roce 1989 rovněž netržními ekonomikami. Proto se následně rovněž potýkaly s problémy v podobě potlačené inflace, odtržení domácích od světových cen a měnovým kurzem, jehož vývoj neodrážel vývoj ekonomických fundamentů v obou zemích. Přejít na dvoustupňový bankovní systém v těchto zemích byl pozdější než například u skupiny středoevropských zemí. Recese, kterou si Bulharsko prošlo v první fázi transformace, byla překonána v roce 1993. Nicméně situace v zemi byla již od počátku transformace charakteristická otálením s transformačním procesem a zejména odkládáním strukturálních reforem, díky čemuž na konci 90. let v zemi došlo k opětovné hyperinflaci. Výchozí situace v Rumunsku byla charakteristická ekonomickou a institucionální krizí v zemi bez jakéhokoliv předchozího reformního úsilí (Demekas, Khan, 1991).

Bulharsko

Monetární politika byla na počátku 90. let prováděna ve značně nestabilním makroekonomickém prostředí (značná nerovnováha v zemi a vysoká inflace). To bylo způsobeno selháním stabilizačních opatření v důsledku odkládání a následného opoždění ekonomických reforem. Státem vlastněné, neprivatizované podniky se dostávaly do ztrát, které byly financovány buď rozpočtovými schodky, či byly převáděny na bankovní sektor. V tomto období byly položeny základy pozdější

23 Jako např. elektřina či lékařské služby.

finanční a bankovní krize (1996–1997). Národní banka Bulharska (BNB) čelila vysoké a výrazně kolísající inflaci a nestabilní poptávce po penězích. Cílem banky byla vnitřní a vnější stabilita měny, přičemž jasnou prioritou bylo snížení růstu cenové hladiny, což se odrazilo ve zpřísnění monetární politiky, které se projevilo v růstu úrokových sazeb. Měnový kurz byl až do finanční a bankovní krize plovoucí s tím, že byl částečně využíván jako implicitní kotva. K jeho využívání jako explicitní kotvy bránily nízké devizové rezervy BNB. Nejvyužívanějším nástrojem banky se staly, rok po jejich zavedení do instrumentária BNB v roce 1993, operace na volném trhu. Ty využívala banka zejména k ovlivňování rezervních peněz jakožto střednědobého kritéria monetární politiky. Jak však uvádí BNB, nepříznivé podmínky v reálném sektoru snižovaly účinnost monetárních instrumentů a podepsaly se na neschopnosti centrální banky snížit v první polovině 90. let inflaci. Činnost BNB se taktéž zaměřovala na odčerpání nadměrné likvidity bankovního sektoru prostřednictvím reverzních operací, současně však banka dodávala likviditu státům vlastněným bankám, které se potýkaly s problémy, jež převzaly z minulého režimu. Takto dodaná likvidita však byla následně sterilizována operacemi na volném trhu, což mělo za následek růst úrokových sazeb a celá situace vedla k monetizaci ekonomiky. Podíl měnového agregátu M2 na HDP dosáhl vrcholu v letech 1993 a 1994, kdy dosáhl hodnoty 78 % a korespondoval se zrychlením tempa růstu inflace v roce 1994. Nárůst tohoto ukazatele byl opět zaznamenán v krizovém roce 1996, a to na hodnotu 75 % (Balyozov, 1990). Vůbec největšího meziročního přírůstku dosáhl agregát M2 v roce 1997, kdy došlo k jeho růstu o 351 % (viz tabulka č. 72).

Tabulka č. 72: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Bulharsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	26,3	333,5	82	73	96,3	62	123	1082	22,2
M2	–	–	53,8	54,6	76,8	43,5	123,9	351,3	11,8
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	0,7	9,9	7,4	5,9	2,3	6,1	5,0	7,3	8,0
M2	13,4	30,8	25,8	11,7	18,8	23,3	24,3	26,9	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.
Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

Finanční a bankovní krize postihla Bulharsko v letech 1996 a 1997. Tato krize zpočátku zasáhla bankovní sektor, kdy došlo k velmi výraznému stahování depozit z bank, ihned se projevila rovněž v prudkém poklesu důvěryhodnosti v domácí měnu (domácí měna lev prudce depreciovala) a nakonec vedla nejen ke krizi v reálném sektoru, ale taktéž v politickou krizi.

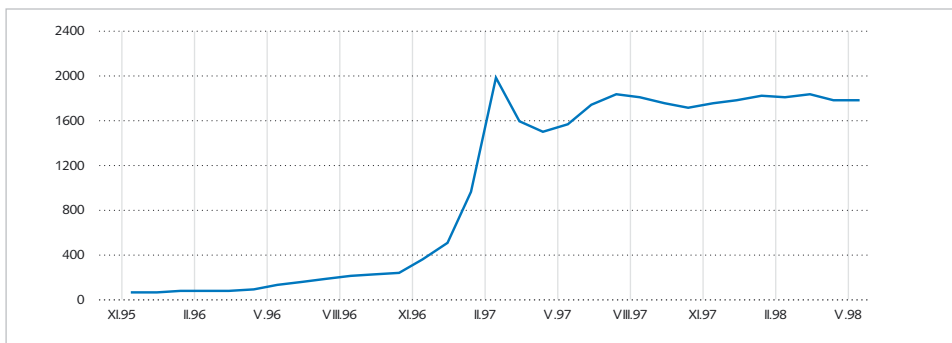
V krizovém roce 1996 se z BNB stal „věřitel poslední instance“, kdy centrální banka půjčovala prostředky jednak bankám v problémech, ale také vládě k financování deficitu rozpočtu. Depreciace levu a expanze širší peněžní zásoby (zejména díky růstu rezervních peněz a růstu peněžního multiplikátoru) se projevy ve skokovém nárůstu inflace v daném roce. Proti znehodnocení levu se banka zpočátku snažila bojovat, její úsilí však narazilo na nízký objem devizových rezerv.

Na jedné straně se banka snažila působit maximálně restriktivně a mírnit prudký růst cen postupným zvýšením nominálních úrokových sazeb až na 180 %, ale na druhé straně poskytla na konci roku 1996 přímý úvěr vládě (z obavy před neschopností vlády financovat deficit) ve výši téměř 6 % HDP, který odsoudil zemi k hyperinflaci (Balyozov, 1990).

Rozsah znehodnocení bulharské měny během krize lze demonstrovat na vývoji kurzu BGN/USD. K výraznému skokovému znehodnocení měny lev došlo v únoru 1997, kdy během zmi-

ňovaného měsíce měna depreciovala o téměř 110 %. V grafu č. 34 lze vidět, že v následujících měsících došlo k mírné korekci, která však byla s ohledem na původní depreciaci velmi slabá.

Graf č. 55: Vývoj nominálního kurzu BGN/USD během finanční krize

Zdroj: FX History: Historical Currency Exchange Rates. Dostupné na: <http://oanda.com>

Značně nepříznivá situace v zemi si vyžádala komplexní program ekonomických reforem (liberalizace obchodu, restrukturalizace řady sektorů – finančního, zemědělského, státem vlastněných podniků, atd.). Nutná stabilizace finančních trhů se podle doporučení MMF opírala o změnu monetárního režimu na měnový výbor a tudíž fixaci národní měny k 1. červenci 1997 (zpočátku na marku a posléze na euro). Cílem centrální banky je stabilita cenové hladiny, a to skrze zajištění stability národní měny lev.

Díky striktnímu režimu měnového výboru a implementaci reformního programu se podařilo snížit míru inflace v zemi. V roce 1998 byl v zemi rovněž obnoven ekonomický růst, jenž byl v předchozích dvou krizových letech záporný. Od roku 1998 docházelo k pozvolnému uvolňování monetární politiky, což se prakticky odrazilo ve snižování úrokových sazeb. V režimu měnového výboru centrální banka přestala aktivně kontrolovat nabídku peněz a vývoj měnových agregátů tak reaguje na poptávku ekonomických subjektů. V zemi došlo k obnovení finanční stability a důvěry v domácí měnu lev, což se projevovalo pozvolným růstem poptávky po penězích a měnových agregátech. Situace se vyvíjela pozitivně i pokud jde o objem devizových rezerv, které dosáhly již v roce 1999 více než čtyřnásobného objemu v porovnání s rokem 1996 (Vasileva, E.). V roce 2000 BNB snížila povinné minimální rezervy, aby tak deklarovala uvolnění monetární politiky. Úrokové sazby zůstaly na přibližně stejné úrovni, nicméně míra inflace se za tento rok přiblížila hranici 10 % a překročila námi sledovanou referenční hodnotu. Tempo ekonomického růstu následně v dalším roce mírně kleslo. Jak uvádí BNB, příčinami růstu cenové hladiny bylo zejména znehodnocení eura a růst cen surovin. Na růst cen měl vliv i růst objemu úvěrů, ke kterému došlo po předchozím snižování úrokových sazeb v zemi a který se projevil v růstu měnového agregátu M2. Objem domácích půjček rostl od tohoto roku každoročně o 25 až 35 % a tento trend se zastavil až v roce 2006 v souvislosti s nástupem monetární restrikce.

Ke snižování úrokových sazeb docházelo nejen díky zvolnění měnových podmínek, ale taky v reakci na vývoj úrokových sazeb v eurozóně tak, aby se nezvyšoval úrokový diferenciál vůči eurozóně a tudíž se mírnily posilující tlaky na lev. Konec období poklesu sazeb a počátku měnové restrikce přišel v roce 2006 z obavy před rostoucí inflací a k utlumení předchozí úvěrové expanze. Zrychlování tempa růstu inflace, ke kterému dochází v posledních dvou letech, je tak i důsledkem předchozího uvolnění úvěrových podmínek v zemi. Z obavy před rostoucí inflací dochází nyní k neustálému zvyšování základní úrokové sazby ze strany BNB.

Jak jsme uvedli v úvodu práce, negativní vliv na ekonomiku má inflace, která překročí referenční hranici 8%. Bulharské tempo růstu bylo na počátku 90. let záporné díky výše uvedeným faktorům, ale taktéž značně vysoké míře inflace, která destabilizovala makroekonomické prostředí v zemi. V roce 1996 bylo tempo růstu HDP záporné, a to -9,4%, což byl oproti předchozímu roku pokles o přibližně 12%. Rozhodnutí změnit kurzový režim se posléze ukázalo jako správné. Měnový výbor vnesl do ekonomiky stabilizující prvek a od překonání finanční a měnové krize dochází v zemi ke stabilnímu ekonomickému růstu, který v posledních čtyřech letech překročil hranici 6%.

Rumunsko

Podle Světové banky Rumunsko prošlo jedním z nejsložitějších transformačních procesů mezi zeměmi střední a východní Evropy. Vláda neměla dostatečnou vůli k privatizování zejména ztrátových firem a ke zpřísnění fiskální politiky. K otálení docházelo i v oblasti liberalizace cen, kdy celý tento proces trval až do konce 90. let. Pomalé uvolňování regulovaných cen je patrné i při porovnání inflačního vývoje s vývojem ostatních zemí. Pobaltské země neotálejíci s cenovou liberalizací si sice prošly hyperinflací, ale následoval zcela jasný desinflační proces. Otálení a prodlužování tohoto procesu znesnadňovalo antiinflační úsilí v zemi a projevilo se do rostoucích inflačních očekávání. Jak plyne z dat, země se potýkala s dlouhodobě značně vysokou mírou inflace. Podle studie Dragulin, Radulescu (1999) byla monetární politika centrální banky navíc narušována neustálými zásahy vlády do kurzové politiky. Celkově uvedená práce hodnotí prostředí, v němž byla monetární politika v 90. letech realizována, jako „nepřátelské“ a tudíž její možnosti v oblasti antiinflační politiky značně omezené. Odkládané strukturální reformy, nestabilní prostředí, nízká kredibilita vládní politiky a vysoká míra inflace vyústily v recesi na konci 90. let.

Flexibilní měnový kurz má v Rumunsku dlouholetou tradici, neboť tento kurzový režim funguje v zemi již od roku 1991. Národní banka Rumunska často provádí intervence na devizových trzích (nad rámec volného floatingu) s cílem usměrňovat vývoj kurzu a proto se v souvislosti s rumunským kurzovým režimem často mluví spíše jako o řízeném floatingu.²⁴ Na rozdíl od některých výše uvedených zemí se Rumunsko rozhodlo neopustit režim floatingu i přes donedávna značně vysoké míry inflace a nízkou kredibilitu centrální banky. Vládní intervence do kurzové politiky, ke kterým docházelo průběhu 90. let, značně svazovaly centrální bance ruce a omezovaly provádění monetární politiky. Teprve od roku 1997 se hovoří o tom, že kurz je určován mechanismem nabídky a poptávky a kurzová politika je plně v kompetenci národní banky.

Ke konci 90. let se Rumunsko potýkalo s recesí, v roce 1997 míra inflace překročila 150% a podelpsala se tudíž i na ekonomickém poklesu v zemi. Od roku 1998 začala RNB aktivně používat povinné minimální rezervy vzhledem k permanentně nadměrné likviditě v bankovním sektoru. I přes neměnné úrokové sazby (mezi lety 1998 a 2001) se Rumunské národní bance (RNB) podařilo snížit inflaci a splnit tak svůj cíl. Díky restriktivní monetární politice v podobě růstu minimálních rezerv poklesla inflační očekávání v zemi, na snížení inflace mělo vliv rovněž mírnění tempa depreciace domácí měny ze strany RNB. Tzv. kontrolovaná depreciace rumunské měny, ke které docházelo nepřetržitě až do konce roku 2004, měla rovněž za cíl zmírnit problémy s cenovou konkurenceschopností průmyslu či utlumit možné problémy s likviditou na finančních trzích v případě neočekávané deficitní vládní politiky (Oesterreichische Nationalbank).

Nově zvolená vláda přišla v roce 2000 s ekonomickým programem. Cílem byla stabilita, snížení inflace a dosažení ekonomického růstu v zemi. Po tříleté recesi se ekonomický růst podařilo obnovit již v roce 2000. Důležitým aspektem desinflačního procesu byla důvěra ekonomických

24 Např. Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy in Southeastern Europe and Turkey: Some Stylized Facts. Oesterreichische Nationalbank.

subjektů v dodržení vládou a centrální bankou stanovených cílů a hospodářských programů. V roce 2001 došlo navíc ke změně hlavního cíle národní banky na inflační cílování. Kredibilitu začala centrální banka opět získávat přibližně od roku 2002, kdy se jí začalo dařit snižovat růst cenové hladiny podle předem avizovaného cíle. Z obavy před přílivem spekulativního kapitálu do země začala centrální banka postupně snižovat vysoké úrokové míry v zemi.²⁵ Tempo snižování sazeb probíhalo tak, aby nebyl ohrožen desinflační proces v zemi. Navíc se RNB obávala, že rychlý desinflační proces (při přiškrcení monetárních podmínek v zemi) by měl negativní vliv na růst. Na tomto místě je třeba si však uvědomit, že vysoká inflace (nad námi sledovanou referenční hodnotou) negativní vliv na růst má. V roce 2002 centrální banka rovněž směřovala svou činnost na rozsáhlé intervence na devizových trzích, kterými mírnila posilující tlaky na kurz domácí měny v důsledku přílivu kapitálu (i spekulativního) do země. Na další snížení inflace měly vliv sterilizační operace, kterými banka stahovala přebytečnou likviditu z trhu.

Tabulka č. 73: Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Rumunsku (v %)

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
inflace	5,1	170,2	210,4	256,1	136,7	32,3	38,8	154,8	59,1
M2	17,2	101,2	79,6	141,0	138,1	71,6	66,0	104,9	48,9
rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
inflace	45,8	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9	9,5	6,6	7,0
M2	45,0	38,0	46,2	38,1	23,3	37,1	36,5	28,1	–

Poznámka: údaje za rok 2006 a 2007 jsou odhadnuté.

Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

V roce 2005 se míra inflace v zemi poprvé za uplynulých 15 let dostala pod dvoucifernou hranici, i když v tomto roce byly v zemi silné inflační tlaky způsobené zejména nadměrnou poptávkou (Annual Report 2005, NBR). Nicméně teprve v roce 2006 se podařilo RNB zkrotit inflaci pod sledovanou referenční hranici, pod kterou nemá negativní vliv na ekonomický růst. Rok 2005 byl ve znamení měnové reformy. Měnovou jednotku ROL nahradil nový RON, a to při konverzním poměru 10000 ROL (staré lei) za 1 RON (nové leu). Co vedlo Národní banku Rumunska k tomuto kroku? Jak sama uvádí, jedná se o přípravný krok před přijetím eura a zároveň snahu o to, aby se nominální úroveň cenové hladiny podobala té v EU a rovněž jde o určitý symbol konce období, kdy zemi trápila vysoká inflace (Annual Report 2005, NBR). Rostoucí příliv kapitálu do země byl způsoben zejména vysokým úrokovým diferencíalem v zemi a předchozím nominálním zhodnocením kurzu vůči euru. Národní měna v tomto roce tak nadále posilovala, i když v obavě z přílišného posílení kurzu prováděla centrální banka sterilizační intervence a částečně toto posílení tlumila.

Proces desinflace pokračoval úspěšně rovněž v letech 2006 a 2007 s tím, že centrální bance se daří plnění inflačního cíle. Celkový makroekonomický vývoj v zemi se od zavedení reform a disciplinovanější fiskální politiky (jež na rozdíl od předchozí doby nebyla v rozporu s realizovanou monetární politikou) se stabilizoval. Ekonomika dosahuje stabilního růstu při snižující se inflaci a centrální bance se daří smazávat kladný úrokový diferencíál, který představuje lákadlo pro pohyb spekulativního kapitálu.

²⁵ Například v roce 2005 činila diskontní sazba 7,5 %. Oproti předchozímu roku, kdy její hodnota byla 18 %, se jedná o velice výrazné snížení, aniž by však došlo k nárůstu míry inflace. Selected Economic Indicators, EBRD.

Regionální srovnání

Jak Bulharsko, tak i Rumunsko se zejména v průběhu 90. potýkalo s problémy s prováděním monetární politiky. Rumunská monetární politika byla ovlivněna zejména vládními zásahy do kurzové politiky a skutečnost, že národní banka nebyla zcela suverénní, se podepsala i na její omezené schopnosti snížit inflaci, která se pod sledovanou referenční hodnotu dostala teprve v roce 2006. Inflace v zemi začala klesat až po roce 2001, kdy se centrální banka rozhodla začít cílovat inflaci a vzhledem k dosaženým výsledkům se jí podařilo získat kredibilitu s tím, jak se jí začalo dařit plnit stanovený inflační cíl.

Situace v Bulharsku ukázala, jak omezené jsou možnosti monetární politiky v případě závažných problémů a zejména opožděných reforem v reálném sektoru. Nicméně monetární politika (před změnou kurzového režimu) i přes veškeré snahy nakonec působila proinflačně a rozhodně nepředstavovala stabilizační prvek v hospodářství. Kurzový režim v podobě fixního kurzu byl v daném okamžiku správnou volbou. Faktem je, že z celé desítky analyzovaných zemí je kurz bulharské měny v současné době nejvíce podhodnocen.

V porovnání s Rumunskem byla míra inflace v Bulharsku od okamžiku zavedení pevného kurzu nižší a z tohoto hlediska monetární politika Bulharska úspěšnější. Zlom nastal před dvěma lety, neboť od roku 2006 je inflace vyšší v Bulharsku. Tato skutečnost je dána předchozí volnější politikou Bulharské národní banky.

1.7.3. Vzájemné srovnání

Na první pohled je patrný rozdíl v monetárních politikách realizovaných skupinou středoevropských zemí od těch pobaltských. Středoevropské země si prošly změnou režimu monetární politiky z řízení peněžní zásoby na cílování inflace při plovoucím měnovém kurzu. Ke změně monetárního režimu vedla tyto země skutečnost, že vazba mezi peněžní zásobou a cenovou hladinou se postupně projevila jako slabá a špatně predikovatelná. Cílování inflace se projevilo jako vhodná monetární strategie, neboť centrální banky začaly být úspěšnější pokud jde o dosahování svého cíle v podobě stability cenové hladiny.

V pobaltských zemích má dlouhodobou tradici naopak fixní měnový kurz, který přijaly všechny tři země krátce po získání nezávislosti. Tyto země však taky na počátku 90. let vykazovaly nejvyšších měř inflace a ve fixním kurzu spatřovaly možnost, jak stabilizovat vývoj cenové hladiny. Litva, Lotyšsko a Estonsko dosáhly nejrychleji ze všech zemí (vyjma Českou republiku) snížení míry inflace pod sledovanou osmi procentní referenční hodnotu, kdy by míra inflace neměla mít negativní vliv na ekonomický růst, a z tohoto můžeme jejich monetární politiku hodnotit jako úspěšnou, neboť fixní kurz těmto zemím přinesl cenovou stabilitu. V posledních letech však míra inflace v těchto zemích zrychluje, zejména v Lotyšsku, které však na druhou stranu nemá kurz stanoven tak pevně jako Litva či Estonsko. Z tohoto hlediska by se mohlo jevit, že pro ekonomiky vykazující vyšší tempa ekonomického růstu se smazává výhoda (v oblasti cenové stability), kterou jim dříve poskytovaly fixní kurzy.

Problémy se snížením míry inflace u zkoumaných Balkánských zemí zejména v 90. letech byly dány zásahy vlády do politiky Rumunské národní banky a proinflačním chováním Bulharské centrální banky (před změnou kurzového režimu). Měnový výbor v Bulharsku se opět osvědčil jako faktor mající vliv na snížení míry inflace v zemi. U Rumunska se jako pozitivní faktor projevila změna monetárního režimu na cílování inflace.

Celkově se u všech zemí fixujících svůj kurz ať už na referenční měnu či koš měn prokázalo, jak důležitá disciplinovaná fiskální politika. Jak je však patrné z posledních údajů týkajících se vývo-

je inflace, v posledních letech se smazává výhoda, kterou poskytovaly zemím fixní kurzy a inflace začíná zrychlovat právě v těchto zemích (jako například v Lotyšsku či Bulharsku).

Pokud jde o volbu měnové strategie, tak vývoj v Maďarsku potvrdil, jak je složité současné cílování inflace a snaha o pevný měnový kurz. Je tudíž otázkou, na kolik jsou tyto dva cíle souběžně realizovatelné s ohledem na udržování stabilního makroekonomického prostředí umožňující ekonomický růst v zemi.

Jaký byl celkový vývoj inflace v analyzovaných zemích během sledovaného období? Devadesátá léta 20. století byla ve znamení dynamického vývoje inflace, který souvisel jednak s prováděnou deregulací domácích cen (ta probíhala nejpomaleji ve Slovinsku a naopak nejrychleji byla provedena v Lotyšsku), ale taktéž s celkovými změnami v jednotlivých ekonomikách. Pro pobaltské země byla na počátku 90. let charakteristická hyperinflace, kterou se však těmto zemím podařilo úspěšně snížit. Na druhé straně nejnižších měř inflace dosahovaly na počátku 90. let tyto země: Česká republika, Slovensko a Maďarsko. Nicméně ve všech zemích (vyjma Bulharska a opětovně hyperinflace, která postihla zemi v druhé půlce 90. let) docházelo s postupem času ke snižování míry inflace a od druhé poloviny 90. let vykazuje inflační vývoj v zemích obdobný trend. Rok 2003 byl ve znamení změny trendu ve vývoji inflaci, kdy ta začala růst ve většině zemí (mimo Rumunsko a Slovinsko, v Lotyšsku začala růst již dříve). V roce 2005 mírně klesla, ale od tohoto roku opětovně zrychluje tempa růstu.

Podívejme se nyní na porovnání dynamiky vývoje agregátu M2 v jednotlivých zemích. Při pohledu na níže uvedenou tabulku č. 74 je patrné, že k poměrně dynamickému vývoji v docházelo v řadě zemí přibližně do konce 90. let. Značné meziroční přírůstky agregátu M2, ke kterým došlo v druhé polovině 90. let v Bulharsku souvisely s finanční a bankovní krizí v zemi. Vývoj agregátu M2 byl během 90. let rozkolísaný i v Rumunsku a promítal se do dlouhodobě vysoké inflace. Během celého pozorovaného období je právě Rumunsko zemí, kde meziroční růst M2 dosahuje nejvyšších hodnot. Zejména v první polovině 90. let docházelo ke skokovému vývoji M2 ve Slovinsku, od konce 90. let je však vývoj tohoto ukazatele v zemi stabilní (vyjma roku 2000, kdy došlo k jeho prudkému poklesu díky restriktivní monetární politice). Celkově můžeme konstatovat, že od konce 90. let se vývoj M2 stabilizoval ve všech pozorovaných zemích, tj. nedochází k jeho prudkým výkyvům. V uplynulých letech však můžeme opět u všech zemích sledovat pozvolné meziroční nárůsty M2 (což souvisí i se zrychlujícím tempem růstu inflace v jednotlivých zemích). Celkově tedy vývoj agregátu M2 odrážel dynamický vývoj během 90. let a v současné době odráží nárůst inflace v analyzovaných zemích během posledních let.

Tabulka č. 74: Meziroční procentní změna agregátu M2

rok	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LI	LO	RU	BU
1990	–	–	160,1	–	–	–	–	–	17,2	–
1991	–	–	37,0	29,4	–	–	–	–	101,2	–
1992	–	–	57,5	27,3	151,0	–	–	245,9	79,6	53,8
1993	22,8	16,8	36,0	16,8	62,6	–	–	100,2	141,0	54,6
1994	20,5	20,1	38,2	13,0	124,5	30,9	47,4	63,0	138,1	76,8
1995	19,4	19,1	34,9	18,4	29,0	27,8	–23,1	28,9	71,6	43,5
1996	7,6	16,6	34,3	40,9	21,8	37,2	19,9	–3,5	66,0	123,9
1997	9,2	9,1	28,1	19,8	20,5	37,8	38,7	34,1	104,9	351,3
1998	5,4	2,7	24,7	10,1	19,4	4,2	5,9	14,5	48,9	11,8
1999	7,7	13,0	20,1	15,8	27,8	23,5	8,0	7,7	45,0	13,4
2000	5,6	15,4	11,8	12,1	1,0	25,1	27,9	16,5	38,0	30,8
2001	13,0	11,9	9,7	16,8	29,9	23,7	20,8	21,4	46,2	25,8
2002	–11,6	3,4	–1,6	13,8	11,0	11,1	21,0	16,9	38,1	11,7
2003	7,2	–4,9	5,7	13,6	6,2	10,9	21,1	18,2	23,3	18,8
2004	4,5	9,5	7,5	9,9	6,6	15,8	27,0	24,1	37,1	23,3
2005	10,6	7,3	12,6	13,0	7,8	42,0	36,1	32,9	36,5	24,3
2006	13,7	14,5	15,9	11,9	8,2	28,2	39,7	23,8	28,1	26,9

Poznámka: u údajů za rok 2006 se jedná o odhadované hodnoty.
Zdroj: Selected Economic Indicators, EBRD

1.7.4. Závěr

V této práci jsme zabývali zkoumáním toho, jaký vliv může mít monetární politika na ekonomický růst, a to zejména z hlediska působení této politiky na makroekonomické prostředí. Společným faktorem, který ovlivňuje monetární politiky jednotlivých zemí, je povinnost jejich vstupu do eurozóny. Tento závazek přijaly všechny země svým vstupem do Evropské unie, nicméně termín jeho naplnění si stanoví každá země na základě svého vlastního rozhodnutí.

Z hlediska vazby na ekonomický růst je důležitý zejména stabilní a predikovatelný vývoj cenové hladiny, přičemž empiricky byl ověřen negativní vliv inflace na ekonomický růst při překročení prahové hodnoty (8 %). Stabilita cenové hladiny je hlavním cílem centrálních bank všech analyzovaných zemí. Konkrétní režim měnové politiky si země zvolily s ohledem na kurzový režim.

Během sledovaného období si námi analyzované země procházely procesem postupného snižování míry inflace. Mimo Bulharsko, které díky finanční a bankovní krizi postihla ke konci 90. let hyperinflace. Přerušení desinflačního procesu zaznamenalo v témže roce i Rumunsko. Neschopnost vypořádat se s vysokou inflací v průběhu 90. let vedla u některých zemí k zafixování měnového kurzu a tím pádem k determinaci hlavního úkolu monetární politiky na udržení vnější stability měny (např. Litva či Bulharsko). Během posledních let má inflační vývoj analyzovaných zemí podobný trend, ať už se jedná o všeobecný celkem značný pokles míry inflace v roce 2003 či zrychlení tempa růstu cen v roce následujícím (způsobený celosvětovým růstem cen paliv, energií a potravin).

Země, kterým se podařilo snížit inflaci pod výše uvedenou referenční 8% hranici, dosahují v uplynulých letech výrazně vyššího a stabilnějšího ekonomického růstu (Estonsko, Litva

a Lotyšsko). Tyto tři země dosahovaly dlouhodobě nejnižších a nejstabilnějších (s nejmenšími výkyvy) měr inflace, jejichž tempo růstu však v posledních letech výrazně zrychluje a je překážkou vstupu těchto zemí do eurozóny.

Většina z námi zkoumané skupiny zemí se v současné době přiklání k různé podobě fixního kurzu. Poměrně dlouhou tradici má fixní kurz v pobaltských zemích. U zemí, které zavedly fixní kurz v důsledku neúspěšného boje s přetrvávající inflací (např. Bulharsko či Estonsko), byl s postupem času tento krok hodnocen pozitivně. Navíc Estonsko a Lotyšsko, které mají zafixován svůj měnový kurz po nejdelší období, v porovnání s ostatními zeměmi dosahují nejvyššího ekonomického růstu. Nicméně uvedená skupina zemí je příliš malá a časová osa příliš úzká na to, abychom mohli činit závěry o vazbě fixního kurzu na ekonomický růst. Estonsko nejenže patří k zemím s nejnižší mírou inflace a dosahuje nejvyšších temp ekonomického růstu, ale taktéž je estonská koruna nejstabilnější měnou (z velké míry díky fixaci k euru).

Naopak skupina střeoevropských zemí se jednoznačně přiklání k plovoucímu kurzu a i když se těmto zemím podařilo snížit inflaci pod sledovanou referenční hodnotu později než u pobaltských zemí, v posledních letech se centrálním bankám dařilo udržovat míru inflace na poměrně nízkých a stabilních hodnotách. Za pozitivní krok s ohledem na ekonomický růst vnímáme přechod na cílování inflace v těchto zemích, neboť se tak zvýšila transparentnost prováděné monetární politiky.

Možnosti monetární politiky, jak ovlivnit ekonomický růst, spočívají zejména ve vytváření stabilního makroekonomického prostředí. Vývoj v Bulharsku a následně i Rumunsku prokázal, jak omezené mohou být možnosti monetární politiky v případě problémů v reálném sektoru a v případě zásahů vlády do monetární politiky.

1.8. Fiskální politika

V zemích střední a východní Evropy je v současnosti otázka veřejných rozpočtů značně ovlivněna vztahy s Evropskou unií a případně vstupem do Evropské měnové unie. Pro udržení stability v zemi a především jako indikátor vnitřní ekonomické úrovně jsou fiskální ukazatele velmi důležité.

V této části textu se tedy zaměříme na vývoj fiskální politiky, zvolenou strategii vlád jednotlivých zemí a především na dopady na zásobu kapitálu, kterou fiskální politika výrazně ovlivňuje a může tak jejím prostřednictvím značně ovlivnit konkurenceschopnost ekonomiky. Postupně srovnáme vývoj v zemích střední Evropy (v České republice, Slovensku, Polsku, Maďarsku a Slovinsku), v pobaltských zemích (Estonsku, Litvě a Lotyšsku) a ve východoevropských zemích (v Rumunsku a Bulharsku).

1.8.1. Vymezení

V tomto textu se zaměříme především na dopady fiskální politiky ve vybraných zemích na zásobu kapitálu, která determinuje hospodářský růst a tedy konkurenceschopnost ekonomiky.

V textu budeme odděleně rozebírat příjmovou stranu veřejných rozpočtů – tedy zejména vliv zdanění na motivaci k úsporám a k investicím, které ovlivňují kapitálovou zásobu zemí. Stručně se zmíníme také o veřejných výdajích a jejich vlivu na kapitál, ale především se jimi budeme zabývat v kontextu jejich souladu s veřejnými příjmy, který se promítá do schodku veřejných rozpočtů. Výdajové straně bude tedy věnován relativně menší prostor našeho zájmu, a to především proto, že výdaje jsou směřovány do oblastí, které působí spíše na pracovní sílu než na kapitálovou zásobu (objem vládních investic je v porovnání s transfery a vládními nákupy obvykle marginální a navíc je přímý vztah velikosti vládních výdajů a pracovního nasazení (tedy jejich prorůstový efekt) velmi obtížné postihnout).

Na podobný problém narážíme také u příjmové strany veřejných rozpočtů při snaze odhadnout a popsat vliv zdanění na pracovní sílu. V případě zdanění příjmu zjistíme, že na pracovní nasazení jednotlivce působí protichůdné efekty (důchodový a substituční), které ho mohou motivovat jak ke zvýšení, tak ke snížení pracovního nasazení. Protože oba efekty působí navzájem proti sobě a je velmi obtížné jejich vliv jednoduše kvantifikovat, nevyslovíme v tomto textu žádný jednoznačný soud o tom, který z efektů převládá. Z těchto důvodů a ve snaze zpřesnit naši analýzu vlivu veřejných financí na hospodářský růst a potažmo konkurenceschopnost zemí se omezíme na popis ovlivňování zásoby kapitálu fiskální politikou vlády.

Z hlediska dopadů nastavení veřejných příjmů na zásobu kapitálu pro nás budou důležité zejména prvky daňového systému, které ovlivňují motivaci ekonomických subjektů spořit a investovat (Frait, Červenka, 2002). V následujícím textu ukážeme, jak se v obou zemích vyvíjelo zdanění důchodu a spotřeby, které ovlivňuje úspory. Za tímto účelem budeme sledovat poměr příjmů státu z nejdůležitějších přímých a nepřímých daní a jejich výši.

Jakmile prozkoumáme veřejné příjmy a veřejné výdaje, zbude nám zhodnotit ještě jejich vzájemný vztah, tedy rozpočtovou rovnováhu. Podívejme se na to, jakým způsobem může rozpočtová rovnováha sama o sobě ovlivnit zásobu kapitálu v ekonomice. Důležitým momentem v tomto vztahu je nutnost případné nepokryté výdaje uhradit finančními prostředky. Nejběžnějším způsobem financování deficitu ve vyspělých zemích je dluhové financování, kdy si vláda na úhradu výdajů půjčuje na finančním trhu. Tím ovšem vytváří poptávku po úvěrech a v případě, že pokles veřejných úspor není dostatečně kompenzován růstem úspor soukromých, mohou vést deficity k převisu poptávky po úvěrech nad národními úsporami a tlačit tak na zvýšení reálné úrokové sazby. Vzhledem k tomu, že investice jsou vysoce citlivé na změny úrokové míry, způsobí její růst výrazný pokles investic, a ten se promítne ve snížení zásoby kapitálu v příštím období – každá generace tedy zatěžuje tu další tím, že za sebou nechává menší agregátní zásobu kapitálu a snižuje tak možnosti hospodářského růstu v budoucnosti (Barro, 1997).

Ještě pro doplnění zmiňme, že pokud nebude explicitně uvedeno jinak, budeme v textu hovořit o celkových veřejných financích, kam zahrnujeme finanční prostředky procházející všemi částmi veřejných rozpočtů (tedy státním rozpočtem, místními rozpočty a rozpočty fondů. Tuto oblast budeme považovat za vládní sféru ve smyslu veřejného sektoru; budeme-li tedy hovořit o vládních výdajích, budeme mít na mysli celkové veřejné výdaje. V kontextu této práce pak fiskální politika bude zahrnovat záměry takto široce pojaté vlády v celém systému veřejných financí, o kterém je pojednáváno.

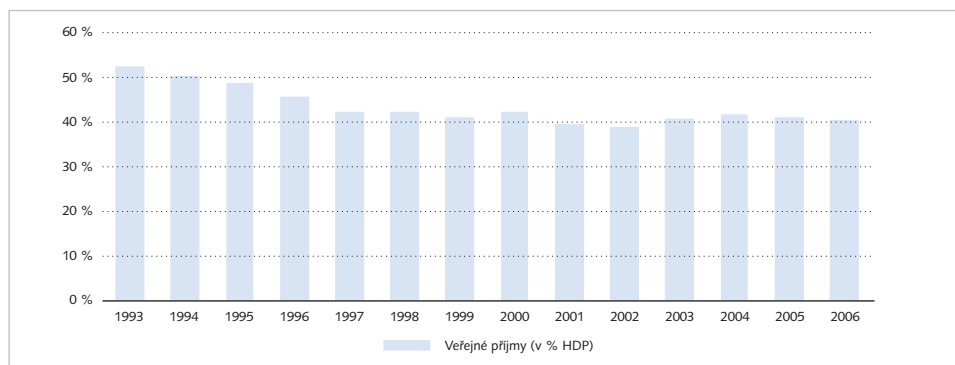
1.8.2. Analýza fiskální politiky jednotlivých zemí

1.8.2.1. Středoevropské země

Česká republika

V této části, stejně jako v několika následujících, se již dostáváme k analýze konkrétních korků a vývoje fiskální politiky v jednotlivých zemích, z nichž se nejprve podívejme na vývoj v domácí, české ekonomice.

Na straně příjmů veřejných rozpočtů docházelo v Česku od roku 1993 k postupnému snižování jejich podílu na hrubém domácím produktu (viz graf č. 56) a to až do konce devadesátých let. Poté se tento pokles zastavil a až do současnosti se pohybuje okolo 40% HDP. V rámci celkových příjmů veřejných rozpočtů dominují příjmy státního rozpočtu a jak dokládá následující graf, rozpočtové příjmy vykazují podobný trend jako příjmy celkové (po celé sledované období byly o cca 10 procentních bodů nižší).

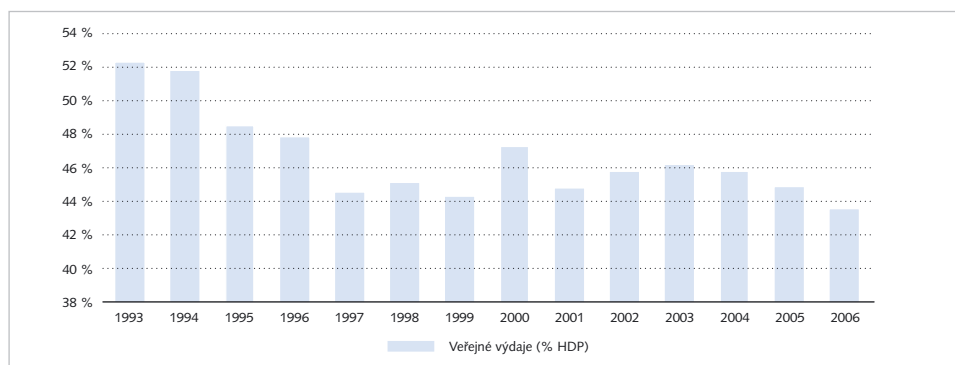
Graf č. 56: **Veřejné příjmy (v % HDP)**

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Vývoj, který graf č. 56 zobrazuje, odpovídá cíli snížit zásahy státu do ekonomiky, který tvůrci hospodářské politiky deklarovali na počátku 90. let. Úsilí o snížení podílu veřejných příjmů na HDP dokládá také postupné snižování daňové kvóty, ke kterému opět až do konce devadesátých let docházelo.

Ve vztahu k hospodářskému růstu je, jak již bylo v úvodu textu zmíněno, v oblasti zdanění důležité především to, které ekonomické aktivity zdanění podléhají. V českých veřejných rozpočtech byl patrný výrazný podíl daně uvalované na zboží a služby (DPH, spotřební daň, clo). U těchto daní můžeme konstatovat, že růst jejich podílu na úkor důchodových daní zvýhodňuje úspory oproti spotřebě a růst úspor také může vést k růstu ekonomického výkonu.

I na výdajové straně můžeme v první polovině sledovaného období zaznamenat tendenci ke snižování jejich podílu na HDP, ale po roce 2000 došlo k zastavení poklesu a následovala stagnace tohoto poměru. I přes mírnou stagnaci ovšem můžeme říci, že snaha snížit podíl výdajů (respektive zásahy státu do ekonomiky) byla v ČR poměrně úspěšná.

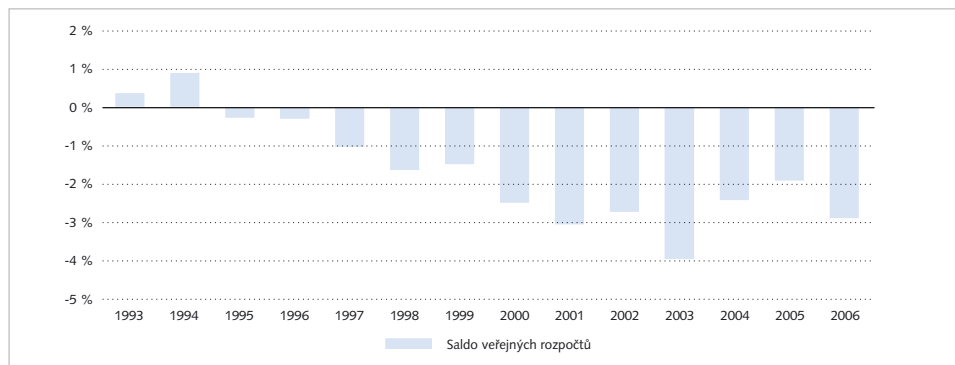
Graf č. 57: **Veřejné výdaje (% HDP)**

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Co se týče vládních investic, jejich úroveň se nijak výrazně nevymykala hodnotám obvyklým v ostatních evropských zemích. Úroveň okolo 3–5% lze považovat za standardní, pouze v roce 1997 došlo (v souvislosti s vládní restrikcí) ke krátkodobému omezení těchto výdajů (Ministerstvo financí ČR). Na první pohled můžeme tento krok hodnotit jako nepříznivý pro zásobu kapitálu, ovšem podařilo se tím zabránit dramatickému propadu fiskální rovnováhy; tento dopad tedy nemusí být tolik negativní, jak se na první pohled může jevit.

Podívejme se nyní na vývoj rozpočtové rovnováhy.

Graf č. 58: Saldo veřejných rozpočtů

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Vidíme, že se od roku 1996 schodek veřejných financí pravidelně zvyšoval a k jeho snížení došlo až v samém závěru sledovaného období. Abychom však mohli zhodnotit vliv rozpočtové rovnováhy na ekonomiku, podívejme se na vývoj národních úspor.

Z údajů Ministerstva financí ČR vyplývá, že vládní úspory se vyvíjely prakticky shodně jako úspory národní – soukromé subjekty tedy pokles vládních úspor dostatečně nekompensovaly. To tedy znamená, že vládní výdaje financované půjčkami vyústily v pokles celkových národních úspor. Tento pokles by se pak měl projevit růstem úrokové míry a následně poklesem investic, v našich podmínkách však určuje úrokové sazby centrální banka a ta od roku 1995 sazby spíše snižovala.¹ Pokud bychom přepokládali, že výchozím stavem byla rovnováha úspor a investic, potom by půjčkami financované vládní deficity v kombinaci se snižováním úrokových sazeb centrální bankou vedly k převisu poptávky po investicích nad nabídkou úspor.

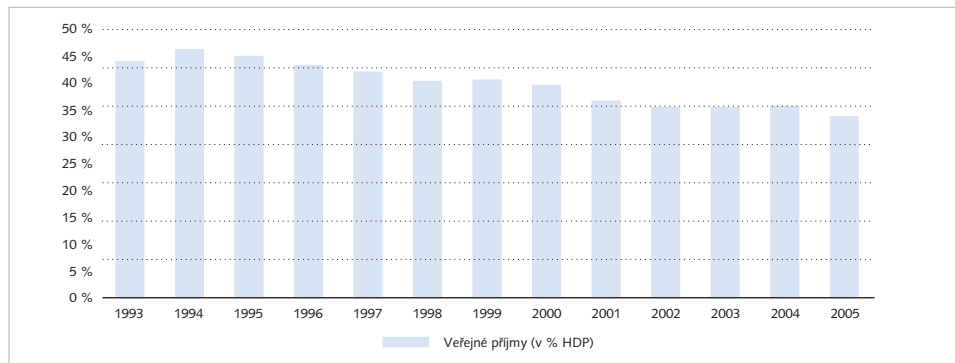
Vzhledem k tomu, že úrokové sazby však centrální banka určovala i v předcházejícím období, nelze říci, zda jejich výchozí úroveň odpovídala rovnovážnému stavu. Vliv fiskálního deficitu na hospodářský růst tedy není dost dobře možné na základě tohoto vývoje odhadnout. Co však konstatovat můžeme, je skutečnost, že půjčkami kryté výdaje mohly úroveň výstupu ovlivnit, a to i v dlouhém období (nebyl tedy potvrzen stav, který by odpovídal Ricardovu teorému ekvivalence).

¹ Z 11,3% v roce 1995 se během desíti let centrální bankou stanovená dvoutýdenní repo sazba snížila na 2%. Jedinou výjimkou po toto období byly roky 1996 a 1997, kdy došlo k růstu sazeb v rámci monetární restrikce (MF ČR 2002, 2006).

Slovensko

Nyní se dostáváme k další zemi ze středoevropského regionu – ke Slovensku. I zde se pro celkový přehled nejprve podíváme na vývoj veřejných příjmů v poměru k hrubému domácímu produktu.

Graf č. 59: Veřejné příjmy (v % HDP)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Na Slovensku byl v roce 1993 zaveden nový daňový systém a provedena kompletní daňová reforma. Průvodním znakem nového systému byly vysoké daňové sazby a minimum výjimek. V grafu č. 59 vidíme, že podíl veřejných příjmů (mezi nimiž měly právě ty daňové dominantní podíl) se oproti vysokým hodnotám z počátku devadesátých let sice podařilo snížit, nicméně poměr příjmů k produktu stále přesahoval 40% hranici.

K poklesu podílu příjmů na HDP začalo docházet od roku 1995 a sestupná tendence tohoto poměru pokračovala s různou intenzitou až do roku 2001, kdy se podařilo poměr příjmů snížit až k hranici 35% HDP. Od této doby až do současnosti zůstává poměr relativně stabilní.

Tento na první pohled příznivý vývoj ovšem nebyl alespoň v průběhu první poloviny sledovaného období zapříčiněn žádoucí snahou vlády snížit roli státu v hospodářství. V druhé polovině devadesátých let došlo především k selhání vlády při výběru daní a navíc také k velkému propadu hospodářské výkonnosti podniků a tudíž nízkým příjmům ze zdanění korporací (blíže se vývoji těchto příjmů budeme věnovat později).

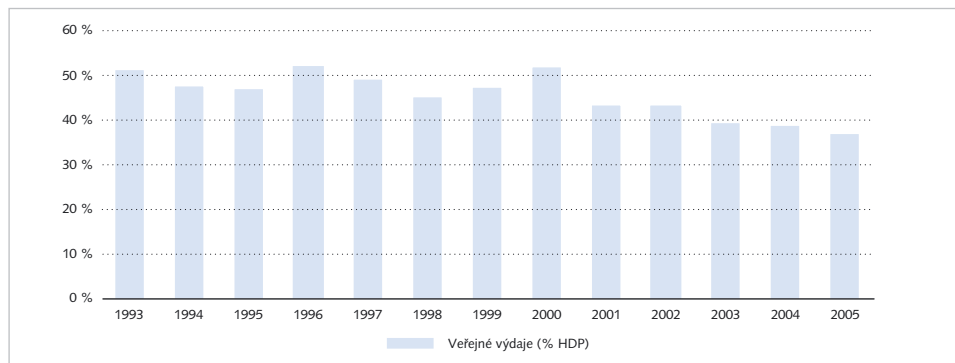
V kontextu naší analýzy však bude zřejmě nejzajímavější posoudit vývoj konkrétních daňových příjmů, respektive vliv daňového systému na motivaci domácích subjektů k úsporám a investicím. Zejména pro nás bude důležitý vzájemný poměr zdanění individuálních příjmů a spotřeby a také vývoj zdanění podniků.

Na Slovensku až do roku 2001 podíl nepřímých daní na celkových daňových příjmech klesal, naproti tomu zdanění osobního příjmu (včetně příspěvků na sociální pojištění) se souběžně každým rokem zvyšovalo. Tento vývoj „ve prospěch“ individuálního příjmu ovšem může znamenat snížení motivace soukromých subjektů spořit, neboť příjem je v porovnání se spotřebou zatěžován více, než tomu bylo dříve. Pokles úspor, který se s takovou daňovou politikou vlády může projevit, se zároveň promítne do nižší úrovně investic a tedy zásoby kapitálu v příštím období.

Po roce 2001 se poměr přímých a nepřímých daní zcela obrátil: v podílu na celkových daňových příjmech začaly přímé daně „ztrácet“ ve prospěch nepřímých. Tuto změnu ve strategii výběru daní tedy z hlediska konkurenceschopnosti země můžeme hodnotit jako pozitivní.

Podíváme se nyní na vývoj veřejných výdajů na Slovensku mezi lety 1993–2005 (graf č. 60).

Graf č. 60: Veřejné výdaje (% HDP)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Na vyšší veřejných výdajů na Slovensku se mimo jiné podepsaly vysoké náklady na platy státních zaměstnanců. Zaměstnanost ve veřejném sektoru byla výrazně vyšší oproti ostatním zemím střední Evropy (Gönenc, Walkenhorst 2004) a slovenská vláda navíc v počátku sledovaného období usilovala o přiblížení mezd ve státním sektoru k mzdám v soukromé sféře. K zásadnímu poklesu poměru veřejných výdajů k produktu tak v devadesátých letech prakticky nedošlo.

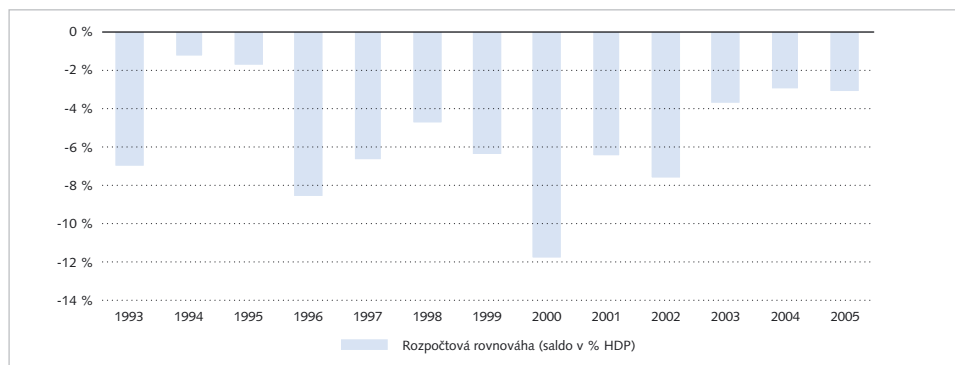
Mezi lety 1993–1995 můžeme vidět nepatrné snížení tohoto poměru, ke kterému došlo ve snaze o fiskální konsolidaci veřejných financí po rozdělení Československa. Od roku 1996 se však již prosazuje expanzivní fiskální politika vlády a veřejné výdaje znovu přesáhly hranici 50% HDP. Výdaje v tomto období rostly zejména v důsledku vysokých nákladů na provoz zdravotnictví a nákladných investičních projektů (IMF 1999a). Po roce 1998 se k těmto faktorům přidaly také předvolební výdaje plynoucí zejména z mimorozpočtových fondů (IMF 1999a); můžeme proto vidět další zvýšení podílu veřejných příjmů na HDP před rokem 2000. Na růstu výdajů se zároveň podepsala také monetární restrikce, v jejímž důsledku došlo k prudkému nárůstu úrokových měr a tedy nákladů na obsluhu veřejného dluhu (IMF 1999a).

Po roce 2000 se ovšem s novou vládou výrazně proměnil charakter fiskální politiky na Slovensku a došlo k výraznému poklesu veřejných výdajů. Můžeme vidět, že tento pokles pokračoval až do roku 2005. V tomto období docházelo ke komplexním reformám sociálních výdajů, poklesly zejména přídatky na děti (Moore 2005).

K poklesu došlo začátkem nového desetiletí také v oblasti veřejných investic, které byly ve druhé polovině devadesátých let relativně vysoké, a to i v porovnání s ostatními tranzitivními ekonomikami. V tomto období výrazně vzrostly veřejné investice v důsledku ambiciózní vládní politiky, která tyto prostředky směřovala zejména do budování infrastruktury, zvláště na budování a správu komunikací.

Nyní se pro srovnání podíváme na vývoj rozpočtových deficitů na Slovensku (graf č. 61).

Graf č. 61: **Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)**

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Z grafu vyčteme, že po rozdělení republik se slovenské vládě povedla rychlá a účinná fiskální konsolidace (z deficitu 7% v roce 1993 se podařilo snížit schodek na 1% HDP). Tato poměrně příznivá situace ovšem vydržela pouze dva roky, již od roku 1996 hatily snahu o konsolidaci populistické kroky slovenské vlády. V následujících letech pak docházelo k fiskální expanzi za účelem podpořit ambiciózní investiční program, zvýšit mzdy ve veřejném sektoru tak, aby se přiblížily mzdám v soukromém sektoru a zvýšit také úroveň sociálních dávek. To vše tak, aby nebylo nutné zvyšovat daně.

Co je však při posuzování vlivu fiskální politiky na zásobu kapitálu v zemi nejdůležitější, je opět reakce jednotlivých ekonomických subjektů na popsané rozpočtové chování vlády.

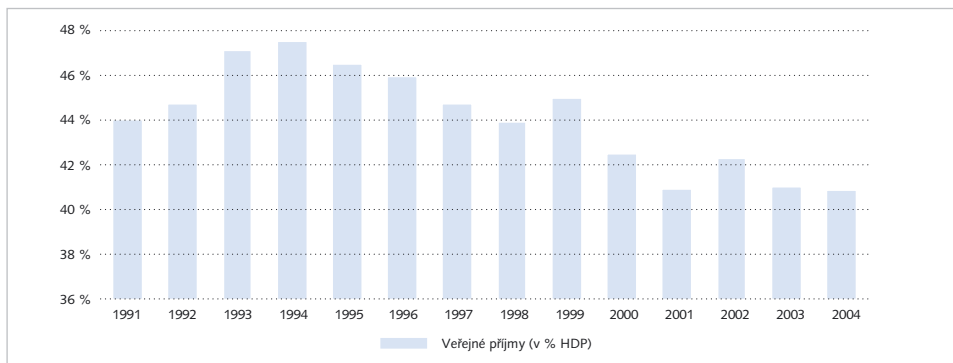
Ani v případě Slovenska však není z údajů o vývoji soukromých a veřejných úspor (MMF) patrná přesná kompenzace změn veřejných úspor. Vývoj národních úspor v podstatě kopíroval vývoj úspor veřejných, snad jen o něco pomalejším tempem – k mírné kompenzaci ze strany úspor soukromých subjektů tedy mohlo docházet, nicméně je zjevné, že nebyla dostatečná na to, aby vládní fiskální politice bylo znemožněno zásobu kapitálu v zemi ovlivnit.

Polsko

Polsko v současnosti zažívá relativně příznivé ekonomické období. Vysoký hospodářský růst je doprovázen nízkou inflací a klesající nezaměstnaností, daří se i snižovat deficit veřejných financí. Přesto jsou však polské veřejné finance terčem kritiky ze strany Evropské komise. Podle názoru evropských komisařů polská vláda nedostatečně využívá příznivé hospodářské situace ke snižování deficitu, který stále přesahuje hranici stanovenou Maastrichtským kritériem, a země tak nespĺňuje podmínky pro přijetí eura.

Nejprve se pro celkový přehled o situaci podíváme na veřejné příjmy, respektive na vývoj jejich podílu na hrubém domácím produktu.

Graf č. 62: Veřejné příjmy (v % HDP)

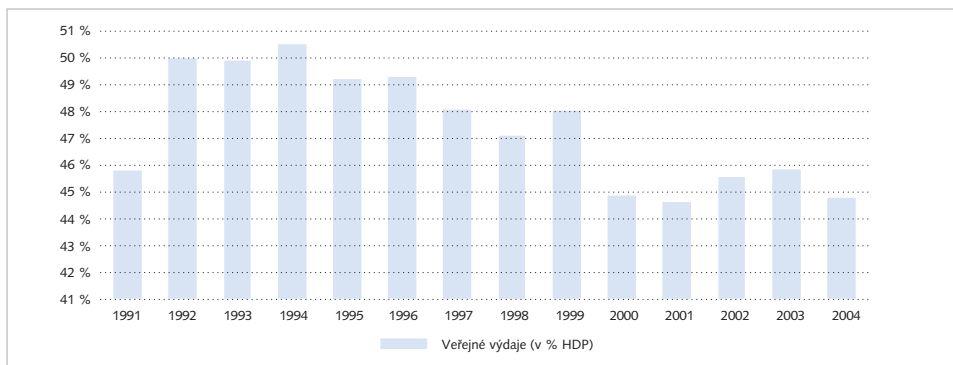
Zdroj: OECD Statistical Compendium

Můžeme zde vidět, že na samém počátku devadesátých let byl podíl veřejných příjmů na HDP relativně nízký, alespoň tedy ve srovnání s dalším vývojem v bezprostředně navazujících letech. Je to způsobeno tím, že transformace ekonomiky byla započata již o dva roky dříve, tedy v roce 1989, a jejím cílem bylo velmi rychlé snížení role státu v ekonomice. Podíl veřejných příjmů na produktu tedy v letech 1991 až 1992 nedosahoval ani 45 %, což bylo v porovnání s ostatními zeměmi bývalého východního bloku poměrně nízké číslo. V dalších letech však nebyla polská vláda schopna nastoupené tempo přechodu k tržní ekonomice udržet a podíl veřejných příjmů na produktu se výrazně zvýšil.

Po celé období v Polsku tvořily přímé daně (pokud tedy do této skupiny zařadíme i příspěvky sociálního pojištění) zhruba 60% podíl na celkových daňových příjmech. Nepřímé daně byly spíše menšinou složkou. V předchozím textu jsme zmínili, že právě poměr přímých a nepřímých daní může významně ovlivnit motivaci soukromých subjektů k tvorbě úspor. Relativně nižší nabídka úspor pak zřejmě negativně ovlivní také objem současných investic a potažmo i budoucí zásobu kapitálu.

Dále se podíváme, jak se vyvíjel podíl veřejných výdajů na hrubém domácím produktu v Polsku. Tento vývoj nám ukazuje následující graf č. 63.

Graf č. 63: Veřejné výdaje (v % HDP)

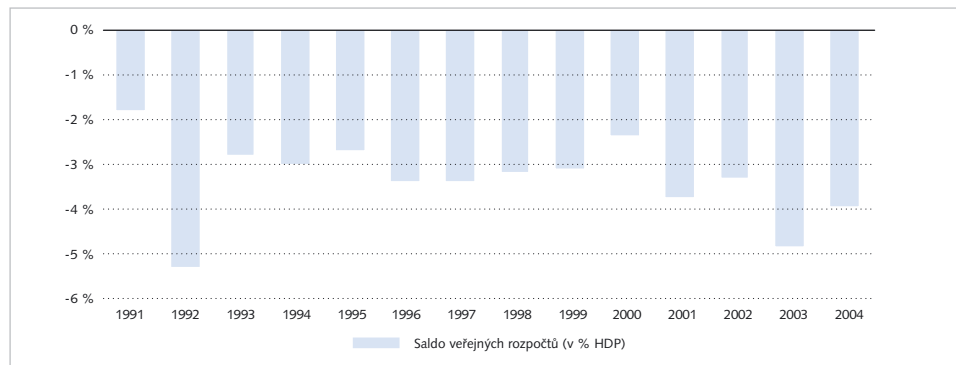
Zdroj: OECD Statistical Compendium

Můžeme zde pozorovat podobný vývoj jako v případě veřejných příjmů, pouze s tím rozdílem, že návrat k vysokým hodnotám (okolo 50% ku HDP) nastal již o rok dříve, tedy v roce 1992. Na tomto růstu výdajů se podílel především vysoký nárůst transferů, kterými se polská vláda snažila kompenzovat sociální dopady transformace. Jednou z příčin byla transformační recese, která se v tomto období projevila výrazným zvýšením nezaměstnanosti, což zatížilo výdajovou stranu státního rozpočtu.

K dalším faktorům, které měly za následek růst podílu výdajů na hrubém domácím produktu, ještě připojme snahu polské vlády zmírnit transformační recesi, která se projevila vyšším propadem HDP, než se původně přepokládalo. V důsledku tohoto propadu ztratila původně zamýšlená rychlá reforma politickou podporu a sílily hlasy pro aktivní zapojení vlády v nastartování ekonomického růstu.

Pojďme se nyní podívat, jak se výše popsané souvislosti projevily v polské ekonomice v průběhu sledovaného období. V grafu č. 64 vidíme vývoj celkové rozpočtové rovnováhy v poměru k hrubému domácímu produktu.

Graf č. 64: Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP)

Zdroj: OECD Economic Outlook

Na datech salda rozpočtové rovnováhy můžeme pozorovat podobné souvislosti, které již byly popsány v předchozích dvou částech. Odlišná dynamika poklesu a následného opětovného růstu příjmů a výdajů se nejvíce projevila v roce 1992, kdy můžeme pozorovat razantní nárůst deficitu (resp. jeho podílu na produktu). Prakticky až do současnosti se projevuje tendence k rostoucímu zadlužování a vysokým deficitům, které jsou polské vládě pravidelně vytýkány zprávami Evropské komise.

V období, kdy docházelo k nejvyšším deficitům, zároveň klesaly úspory soukromé (celkové národní úspory se snižovaly a jejich pokles byl dokonce rychlejší než u veřejných úspor). Klesající trend národních úspor pokračoval i během mírného zvýšení veřejných úspor, a tedy poklesu deficitu v polovině devadesátých let, a trval až do roku 1998, kdy můžeme pozorovat mírné zvýšení podílu národních úspor na HDP, stejně jako nárůst úspor veřejných (OECD Economic Outlook).

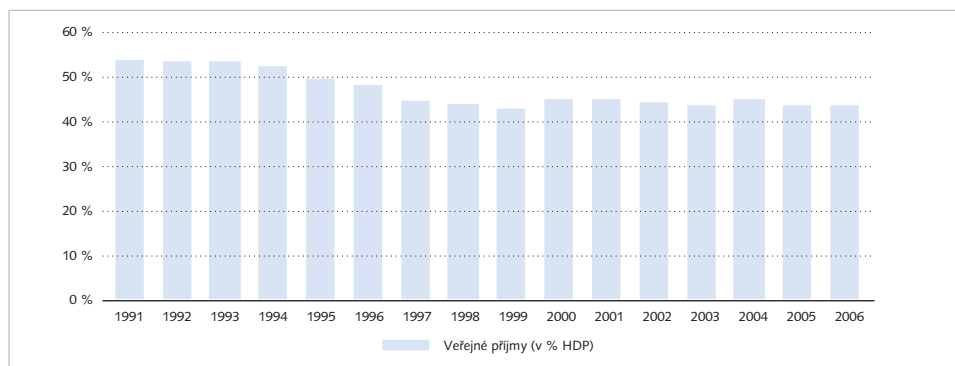
O jisté kompenzaci veřejných úspor soukromými tak můžeme hovořit zřejmě pouze v polovině devadesátých let, kdy se národní a veřejné úspory nevyvíjely shodně. K systematickému nahrazování veřejných úspor soukromými tedy v Polsku během devadesátých let nedocházelo.

Maďarsko

Maďarské veřejné finance procházely během devadesátých let značně komplikovaným obdobím, které se svými důsledky promítlo i do situace po roce 2000, kdy byly fiskální problémy země ještě umocněny další vlnou nezodpovědné politiky vlád. Otřesy ve fiskální oblasti se jistě velmi silně promítají do celkové ekonomické situace země.

V prvních letech sledovaného období veřejné příjmy přesahovaly podíl 50 % na HDP a tato úroveň se prakticky neměnila. Až od roku 1995 zaznamenáváme pokles tohoto poměru, který se zastavil v roce 1999, kdy podíl poklesl na 42,9 % (OECD Statistical Compendium). V následujícím období se pak podíl příjmů mírně zvýšil a až do roku 2006 (údaje za tento rok jsou předběžné) setrval zhruba na úrovni okolo 45 %.

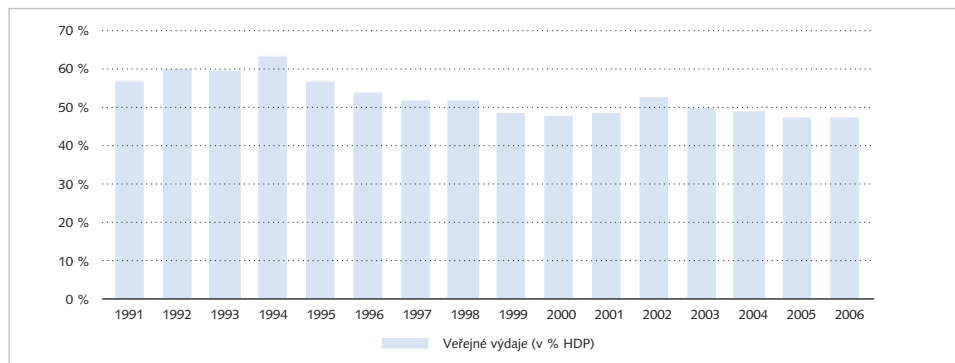
Graf č. 65: Veřejné příjmy (v % HDP)

Zdroj: OECD Economic Outlook

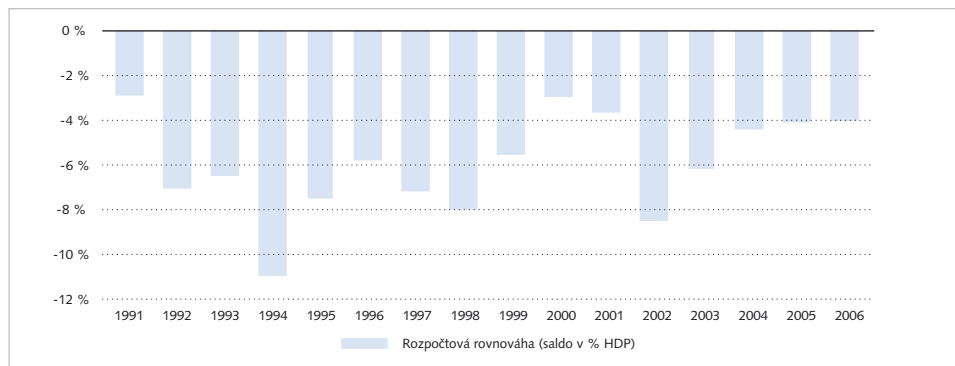
Po celé sledované období měly nepřímé daně nižší podíl na daňových příjmech státu, i když se tento podíl se až do roku 2000 zvyšoval. V posledních pěti letech ovšem došlo k jeho mírnému snížení. Tento pokles „ve prospěch“ individuálního příjmu ovšem může znamenat snížení motivace soukromých subjektů spořit, neboť příjem je v porovnání se spotřebou zatěžován více, než tomu bylo dříve. Pokles úspor, který se s takovou daňovou politikou vlády může projevit, se promítne zároveň v nižší úrovni investic a tedy zásoby kapitálu v příštím období.

Podívejme se tedy na vývoj veřejných výdajů v Maďarsku mezi lety 1991–2005 (graf č. 66). I na výdajové straně můžeme vidět jistou neochotu snižovat roli státu v ekonomice v prvních třech letech sledovaného období.

Graf č. 66: **Veřejné výdaje (v % HDP)**

Zdroj: OECD Economic Outlook

V grafu č. 67 vidíme vývoj celkové rozpočtové rovnováhy v poměru k hrubému domácímu produktu.

Graf č. 67: **Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)**

Zdroj: OECD Economic Outlook

Můžeme vidět, že prakticky po celé sledované období byly deficity veřejných financí poměrně vysoké. Nejnepříjemnější situace panovala v první polovině devadesátých let, kdy v roce 1994 přesáhl poměr schodku k HDP 10%. Tato situace se ukázala jako neudržitelná a Maďarsko přikročilo k rázné fiskální konsolidaci. V grafu sice stále vidíme relativně vysoké schodky, nicméně tato nerovnováha byla již více způsobena náklady na úhradu veřejného dluhu, které vstupovaly do výdajové strany státního rozpočtu.

Snaha maďarských vlád o zachování sociálního smíru a vysoké úrovně spotřeby obyvatel znamenala malou ochotu maďarských politiků ke snižování vládních výdajů, která v kombinaci s poklesem příjmů vyústila ve zvyšující se deficity státního rozpočtu. Řešení těchto problémů bylo nasadě: byla nutná fiskální restrikce. K té došlo po volbách v roce 1994, kdy se k moci dostala vláda bez zastoupení komunistů.

V Maďarsku se navíc vládní úspory vyvíjely prakticky shodně jako úspory národní, pouze mezi lety 1994–1996 docházelo k vývoji, který by mohl být interpretován jako kompenzace poklesu

veřejných úspor tvorbou úspor soukromých. Nicméně lze říci, že zejména v prvních letech sledovaného období vládní deficity ovlivnily pokles národních úspor a podobná tendence se objevuje i v jeho závěru. Pokud bychom měli zhodnotit dopad této skutečnosti na zásobu kapitálu, musíme říci, že se vláda na jeho stavu podepsala značně negativně.

Slovensko

Pro srovnání vývoje fiskální politiky a jejího vlivu na konkurenceschopnost národní ekonomiky se nyní zaměříme na Slovensko.

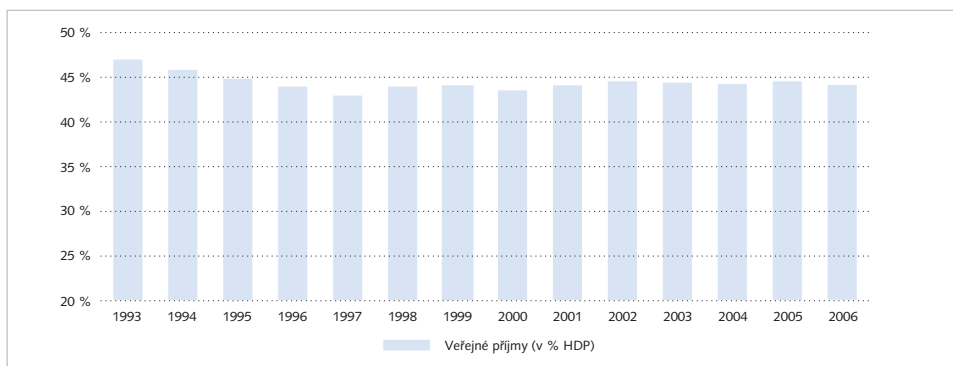
Relativně stabilní situace ve Slovensku (v porovnání s ostatními zeměmi bývalého východního bloku a zejména se zeměmi bývalého Sovětského svazu) se odrazila také v hlavním úsilí vlády, která se snažila především o snížení role státu v ekonomice a tedy o pokles veřejných příjmů a výdajů.

Na rozdíl od Bulharska a Rumunska nedošlo na počátku devadesátých let k dramatickým propadům ve veřejných příjmech, neboť daňová administrativa fungovala poměrně spolehlivě. Až do roku 1997 tedy můžeme pozorovat klesající trend v poměru veřejných příjmů k hrubému domácímu produktu, ovšem i přes pokles zůstávala tato úroveň stále relativně vysoká (stále přesahovala 40% HDP).

V tomto období byly sníženy odvody z mezd (zejména příspěvky na sociální pojištění), byla provedena penzijní reforma a později, v roce 1999, byla také zavedena daň z přidané hodnoty (IMF 2004).

V následujících letech opět došlo k mírnému nárůstu veřejných příjmů, jež se již ovšem nedostaly na tak vysokou úroveň, jaké dosahovaly v počátku 90. let. Nicméně snížení daňového břemene zůstává v současnosti jednou z největších výzev slovenské fiskální politiky.

Graf č. 68: **Veřejné příjmy (v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

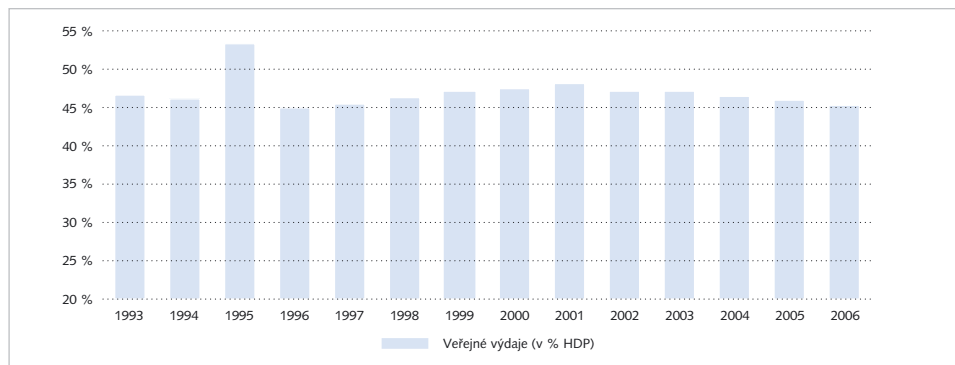
I přesto, že k zavedení DPH přišlo později než v ostatních zemích střední Evropy, tvořily nepřímé daně relativně velkou část z celkových daňových příjmů a negativního vlivu na zásobu kapitálu se tak ani v průběhu devadesátých let není třeba obávat. Navíc poměr přímých a nepřímých daní zůstával po sledované období relativně stabilní.

Tendence ke snižování veřejných výdajů byla narušena pouze v roce 1995 jednorázovým skokem, který se také promítl do fiskální nerovnováhy. Tento nárůst výdajů byl způsoben vyššími investicemi do infrastruktury, která byla v tomto období zcela nově budována (IMF 1998a). Přestože investice byly relativně vysoké prakticky po celou první polovinu devadesátých let, na skoku ve vý-

dajích se projevily nejvýrazněji v roce 1995, kdy jejich růst nebyl kompenzován poklesem výdajů na dotace a transfery tak jako v ostatních letech.

Dále se až do roku 2000 veřejné výdaje mírně zvyšovaly, ovšem po tomto roce můžeme pozorovat další pokles. Hlavní příčinou klesajícího trendu jsou podle mezinárodního měnového fondu úspory z reformy penzijního systému, který již na státní rozpočet neklade takové nároky (IMF 2004).

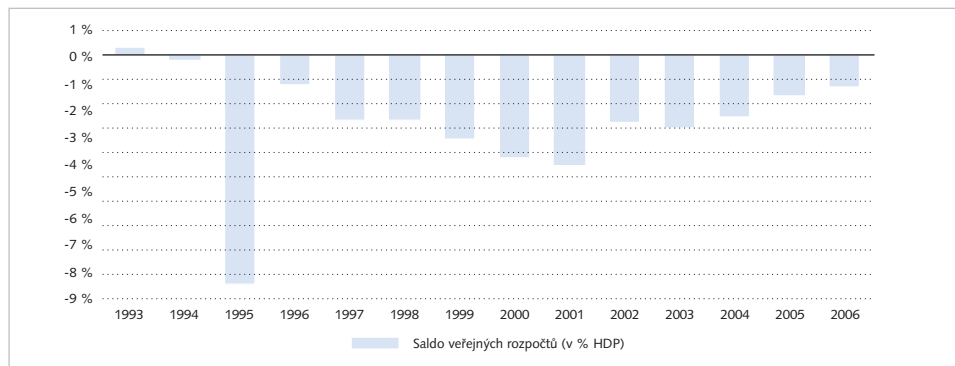
Graf č. 69: **Veřejné výdaje (v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

Deficit veřejných rozpočtů se Slovinsku dařilo držet na udržitelné úrovni. Hlavním problémem nerovnováhy je ovšem podle mezinárodního měnového fondu procykličnost veřejných financí, která je způsobena především rigiditou vládních výdajů (IMF 2004). V období hospodářského poklesu je tak velmi obtížné seškrtnat vládní výdaje tak, aby bylo možné dosáhnout vyrovnaného rozpočtu.

Graf č. 70: **Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

V období největších vládních deficitů, kdy tudíž docházelo zároveň k poklesu veřejných úspor, můžeme pozorovat relativně nezměněnou úroveň celkových národních úspor. To jasně ukazuje, že soukromé úspory právě v těchto obdobích kompenzovaly pokles úspor veřejných a i přes

občasné vyšší rozpočtové schodky, nepůsobila zřejmě rozpočtová nerovnováha negativně na celkovou úroveň úspor v zemi.

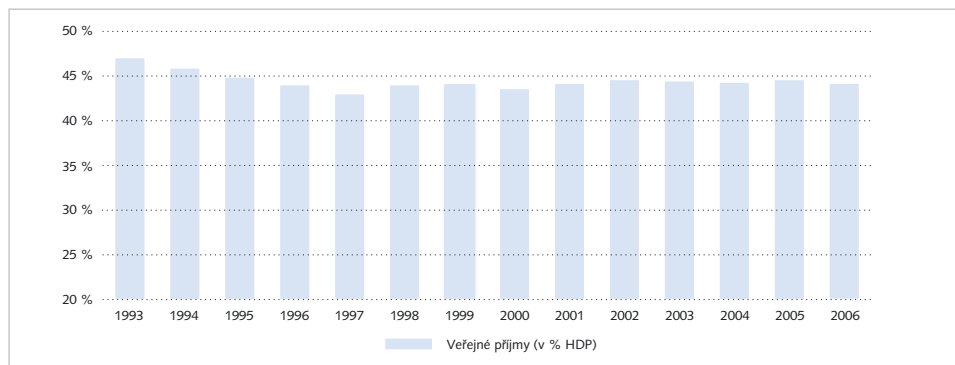
Vývoj ve Slovinsku tedy mohl probíhat tak, jak předpokládá teorie Ricardovské ekvivalence a rozpočtová nerovnováha tak zřejmě neměla z dlouhodobého hlediska na zásobu kapitálu žádný, případně jen velmi malý, vliv.

1.8.2.2. Pobaltské země

Estonsko

Daňový systém v Estonsku v devadesátých letech byl podobně jako v ostatních pobaltských zemích v podstatě převzat z období existence Sovětského svazu. Na počátku devadesátých let byla do systému pouze implementována daň z přidané hodnoty, ale k razantním změnám nedošlo (Ebrill, Havrylyshyn 1999). Na rozdíl od ostatních zemí bývalého Sovětského svazu se ovšem Estonsku podařilo zabránit selhání daňové administrativy a následnému rapidnímu poklesu příjmů v počátku transformace.

Graf č. 71: Veřejné příjmy (v % HDP)

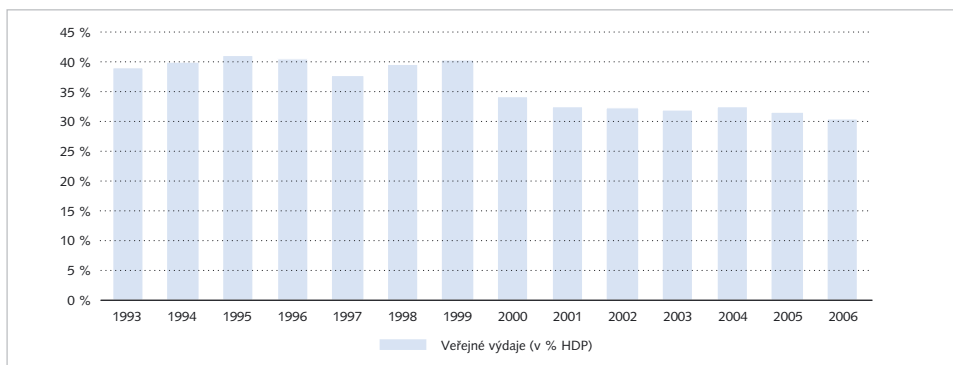
Zdroj: IMF Statistical appendix

Po roce 1994 začala v Estonsku fungovat rovná daň z příjmů, jejíž sazba byla stanovena na 26 % (IMF 1999b) a došlo tak k výraznému zjednodušení celého systému. K další významné změně, která zásadně ovlivnila výši rozpočtových příjmů, došlo v roce 2000, kdy byla provedena reforma zdanění korporací a došlo tak k poklesu příjmů z této daně. Dopad je na vývoji příjmů po roce 2000 patrný.

Od zavedení DPH v první polovině devadesátých let se její podíl na celkových daňových příjmech měnil pouze nepatrně, spíše docházelo k růstu podílu ostatních nepřímých daní. Tato tendence může pozitivně ovlivnit motivaci soukromých subjektů k tvorbě úspor. Lze očekávat, že relativně vyšší nabídka úspor pak pozitivně ovlivní také objem současných investic a potažmo i budoucí zásobu kapitálu.

V grafu č. 72 vidíme vývoj podílu veřejných výdajů na hrubém domácím produktu země.

Graf č. 72: **Veřejné výdaje (v % HDP)**

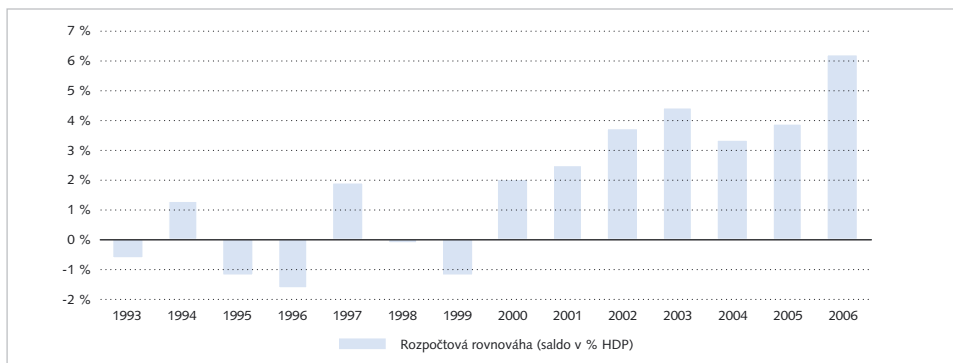

Zdroj: IMF Statistical appendix

Podobně jako v případě veřejných příjmů můžeme v období devadesátých let vidět poměrně stálé hodnoty. K poklesu podílu výdajů na produktu pak došlo až po roce 1999 v reakci na snižující se rozpočtové příjmy v rámci uplatňované restriktivní fiskální politiky. K poklesu došlo ovšem nejen u celkové úrovně výdajů, ale v tomto období se snížil i podíl veřejných investic na produktu. Přestože se jednalo o zásah ve snaze udržet fiskální rovnováhu v období recese po ruské krizi, lze očekávat, že se tato restrikce promítne i do zásoby kapitálu v budoucnu.

V grafu č. 73 vidíme vývoj celkové rozpočtové rovnováhy v poměru k hrubému domácímu produktu.

Graf č. 73: **Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

Je patrné, že estonské vlády usilovaly o vyrovnaný rozpočet, což se více či méně dařilo. Vidíme, že rozpočet dokonce dosáhl přebytku.

Ve sledovaném období v Estonsku docházelo k růstu celkových národních úspor. Lze se domnívat, že domácnosti měly i přes vyrovnané veřejné rozpočty motivaci vytvářet soukromé úspory, neboť jejich úroveň na počátku sledovaného období (po pádu komunistického režimu) byla

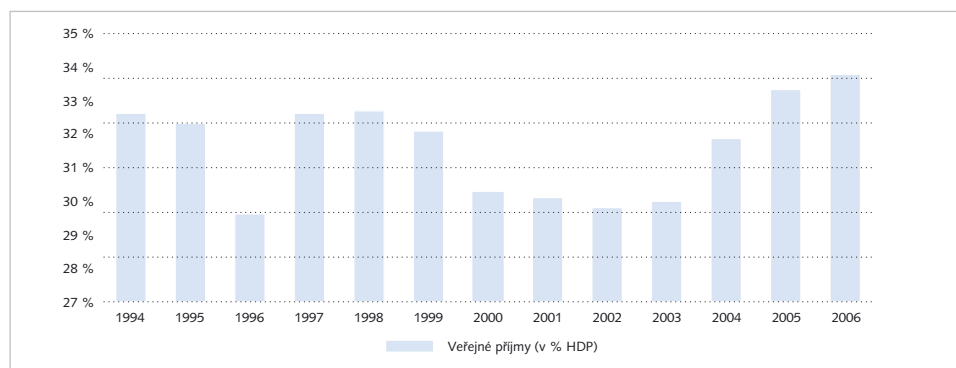
velmi nízká. Domácnosti tedy spořily i přes narůstající veřejné úspory a hrubé národní úspory se tak zvyšovaly. Z tohoto pohledu tedy můžeme zhodnotit vliv rozpočtové rovnováhy na kapitál v Estonsku jako pozitivní.

Litva

V této části popíšeme vývoj fiskální politiky v další z pobaltských republik – Litvě.

V grafu č. 74 můžeme sledovat vývoj podílu veřejných příjmů na HDP. Vidíme, že v závěru devadesátých let došlo k růstu tohoto poměru, což je dle Mezinárodního měnového fondu způsobeno zlepšením fungování daňové administrativy, ale také růstem mezd, který se odrazil v nárůstu příjmů z daně z individuálního příjmu (IMF 1999c).

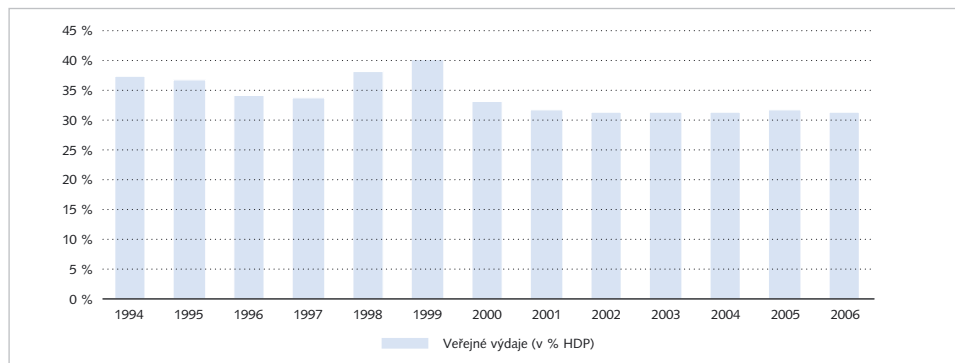
Graf č. 74: **Veřejné příjmy (v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

Na druhou stranu se poměr příjmů z přímých daní a daně z přidané hodnoty v tomto období, ovšem ani v dalším průběhu sledovaného horizontu, výrazně nezměnil. To lze vzhledem k faktu, že MMF uvádí růst příjmů z přímých daní za hlavní příčinu růstu celkových rozpočtových příjmů (IMF 1999c), považovat za pozitivní. Růst přímých daní na úkor daní nepřímých by znamenal zvýšení motivace k poklesu úspor a na zásobě kapitálu by se to mohlo negativně podepsat.

V případě veřejných výdajů zaznamenáváme v závěru devadesátých let výrazný nárůst (a jak uvidíme v části věnované rovnováze, byl mnohem výraznější než růst příjmů). Jako příčinu tohoto růstu uvádí MMF zejména užití příjmů z privatizace k běžným výdajům (včetně dotacím a transferům domácnostem) a také zvýšené nároky na sociální pomoc a podporu v nezaměstnanosti během hospodářského zpomalení v zemi (IMF 1999c).

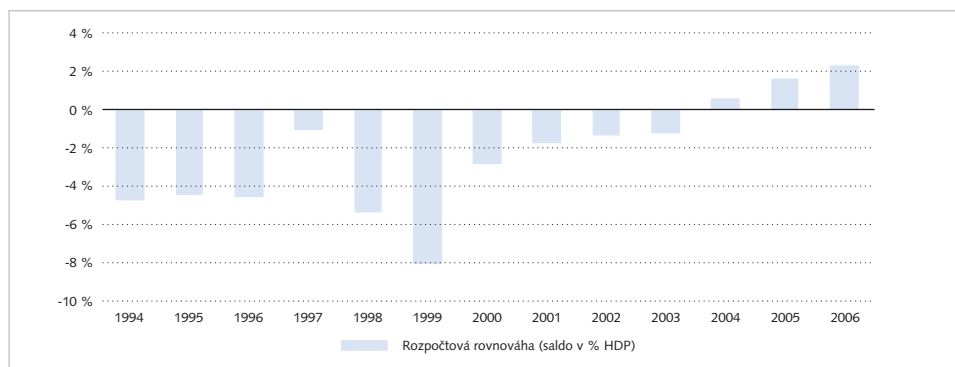
Graf č. 75: **Veřejné výdaje (v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

Zatímco výdaje jako celek rostly, podíl veřejných investic na HDP v závěru devadesátých let spíše klesal. Můžeme tedy říci, že výdaje na dotace a transfery rostly na úkor investičních výdajů s větším růstovým potenciálem.

Nyní se zaměříme na rozpočtovou rovnováhu. Jak již bylo předesláno, došlo zejména v závěru devadesátých let k výraznému zhoršení salda. Po roce 1999 již došlo k postupné stabilizaci a v posledních letech litevský státní rozpočet dokonce vykazoval přebytky.

Zhoršení bilance je přičítáno především zpomalení ekonomiky způsobeném hospodářskou krizí v Rusku.

Graf č. 76: **Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

Národní úspory (soustředíme se především na problematické období v závěru devadesátých let) de facto kopírovaly vývoj veřejných úspor a nelze se tedy spolehnout na kompenzaci úsporami domácností. Negativní vývoj v těchto letech se tak zřejmě nepříznivě podepsal také na zásobě kapitálu v příštím období.

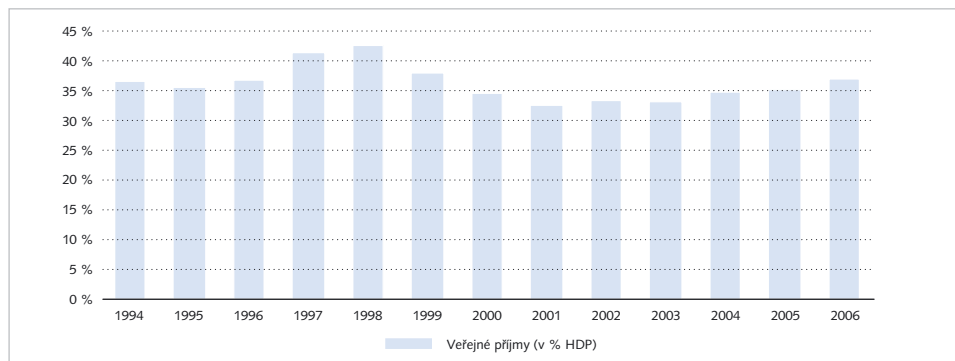
Lotyšsko

Nyní se dostáváme k další pobaltské zemi – Lotyšsku. Vývoj zde byl podobný jako v předcházejících dvou zemích, zaznamenáme v něm ovšem drobné odlišnosti, na které se pokusíme zaměřit.

V prvních letech sledovaného období (do roku 1996) můžeme pozorovat pokles rozpočtových příjmů způsobený poklesem ekonomické aktivity. Největší pokles byl zaznamenán u daně z příjmů a u cel, snižovaly se ovšem i příjmy z DPH. Zde ovšem nelze hovořit o žádném trendu, neboť daň z přidané hodnoty byla v Lotyšsku zavedena až v roce 1995 (IMF 1998b) – došlo tedy k poklesu pouze v porovnání k předcházejícímu roku.

K nárůstu veřejných příjmů došlo ovšem v závěru devadesátých let, kdy zvýšení ekonomické aktivity přineslo také zvýšení daňových příjmů. Přispěl také nárůst příjmů ze spotřební daně po zvýšení sazby u pohonných hmot. Tento nárůst u spotřební daně ovšem nevydržel a v následujícím roce (1999) došlo k poklesu příjmů z této daně. V dalších letech byl již podíl veřejných příjmů na hrubém domácím produktu stabilně okolo 35 %.

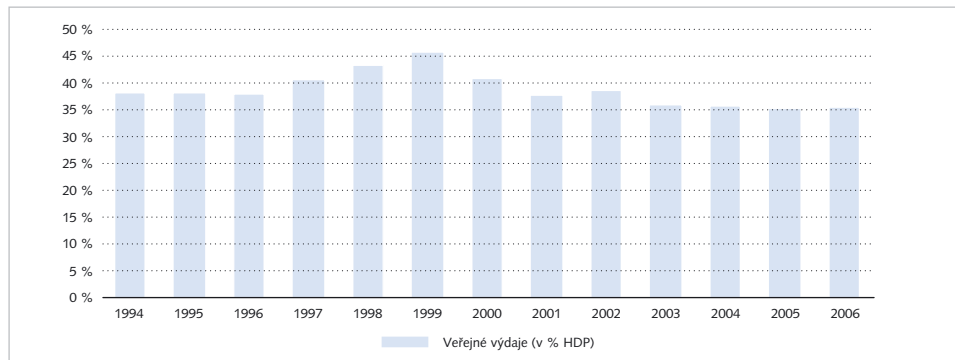
Graf č. 77: Veřejné příjmy (v % HDP)

Zdroj: IMF Statistical appendix

Stejně jako u veřejných příjmů, i u výdajů docházelo v počátku druhé poloviny devadesátých let k podobnému trendu. Pokles podílu výdajů na produktu přičítá lotyšské ministerstvo financí poklesu výdajů na mzdy a příspěvky sociálního pojištění státních zaměstnanců (Ministry of finance Republic of Latvia 1998).

Graf č. 78: Veřejné výdaje (v % HDP)

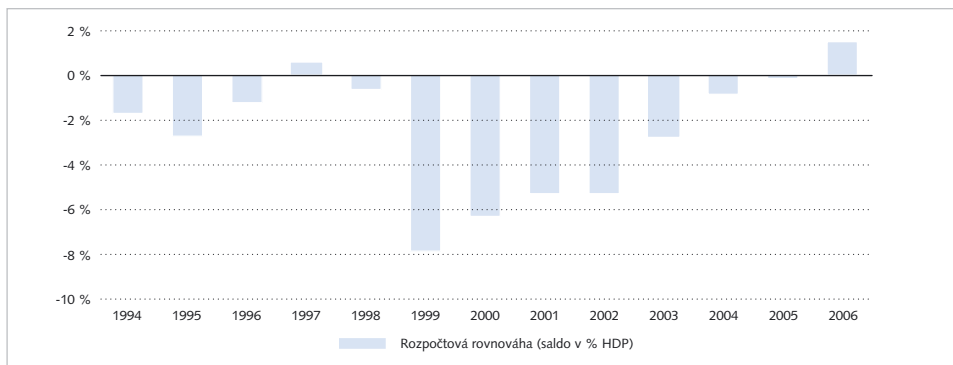

Zdroj: IMF Statistical appendix

V závěru devadesátých let opět došlo ke zvýšení poměru veřejných výdajů vůči hrubému domácímu produktu, zvyšovaly se ovšem nejen transfery a dotace, ale také investiční výdaje vlády.

S poklesem příjmů (zobrazuje graf č. 77) došlo po roce 1999 v Lotyšsku ke zhoršení rozpočtové rovnováhy. Jak víme, tato skutečnost by sama o sobě nemusela být pro zásobu kapitálu nijak významná, ovšem při pohledu na vývoj hrubých národních úspor je třeba říci, že k negativnímu ovlivnění úrovně úspor zřejmě v tomto období docházelo.

Graf č. 79: **Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)**

Zdroj: IMF Statistical appendix

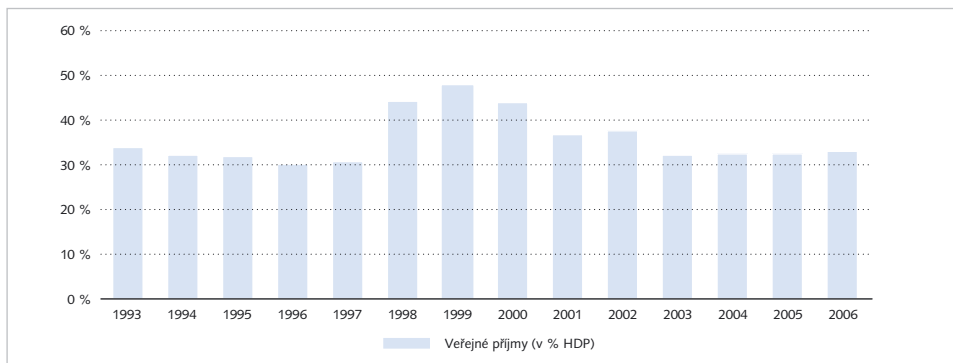
V období nejvyšších rozpočtových deficitů (tedy v závěru devadesátých let) vývoj národních úspor víceméně kopíroval vývoj úspor soukromých, nepotvrzuje se tedy, že by docházelo ke kompenzaci soukromými úsporami a fiskální nerovnováha tak nemohla ovlivnit zásobu kapitálu v příštím období.

1.8.2.3. Balkánské země

Rumunsko

V další ze sledovaných zemí, v Rumunsku, se nepodařilo zabránit dramatickému poklesu veřejných příjmů po kolapsu komunistického režimu. Můžeme vidět, že až do roku 1997 byl podíl příjmů na produktu zhruba 30%. V závěru devadesátých let došlo ovšem ke zefektivnění systému veřejných příjmů a k návratu k hodnotám okolo 40%.

Graf č. 80: Veřejné příjmy (% HDP)

Zdroj: IMF Statistical appendix

DPH byla v Rumunsku zavedena v polovině roku 1993, ale vyznačovala se značnou neefektivitou (IMF 2001). Příjem z této daně byl v porovnání s přímými daněmi velmi nízký, navíc skutečné výnosy z této daně se výrazně lišily od očekávaných hodnot. Na efektivnosti výběru se negativně podepsal nepřehledný systém výjimek, sazeb a potíže s daňovou administrativou.

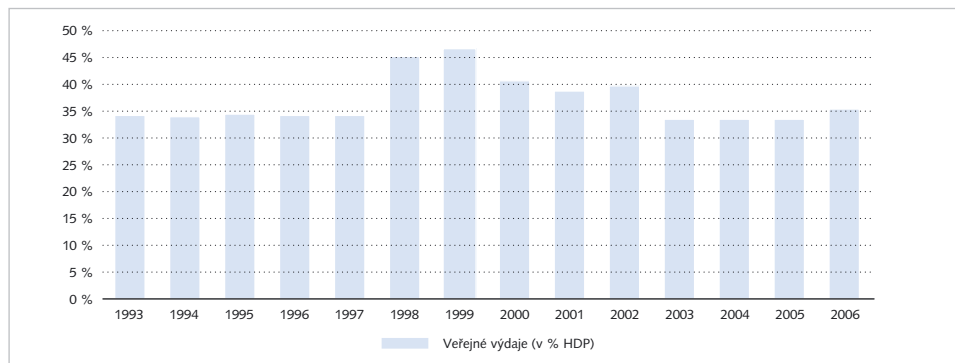
Ke konsolidaci došlo až v samotném závěru devadesátých let, kdy došlo ke zvýšení sazeb a dále pak podíl vybraných prostředků z DPH na daňových příjmech vzrostl po roce 2002. Tehdy došlo ke zefektivnění celého systému snížením sazby a především sjednocením pouze na jedinou a také byl omezen počet výjimek z 19 na 3 (IMF 2001). Tato opatření mohou dopady daňového systému na zásobu kapitálu v zemi výrazně zlepšit.

V průběhu devadesátých let (prakticky až do roku 1998) můžeme pozorovat relativně stabilní podíl veřejných výdajů na hrubém domácím produktu. Ve skutečnosti ovšem v tomto období probíhaly výrazně změny ve struktuře výdajů, které celkové hodnoty nejsou schopny ilustrovat.

V období propadu rozpočtových příjmů (teda zhruba do roku 1997) se relativně vysoká úroveň veřejných výdajů promítla do dramatického nárůstu veřejného dluhu, který začal být velkou zátěží pro veřejné finance. V reakci na nákladnou obsluhu dluhu došlo v roce 1997 ke snaze o konsolidaci rozpočtu snížením výdajů, vysoké částky plynoucí na obsluhu dluhu však nadále udržovaly podíl výdajů na produktu na podobné úrovni.

Dalším zatěžujícím faktorem, který v tomto období snahu o snížení veřejných výdajů komplikoval, byl relativně vysoký podíl státního sektoru spojený s přezaměstnaností, a tedy i vysoké výdaje na mzdy státních zaměstnanců (20% z celkových vládních výdajů v roce 1996).

Graf č. 81: Veřejné výdaje (v % HDP)

Zdroj: IMF Statistical appendix

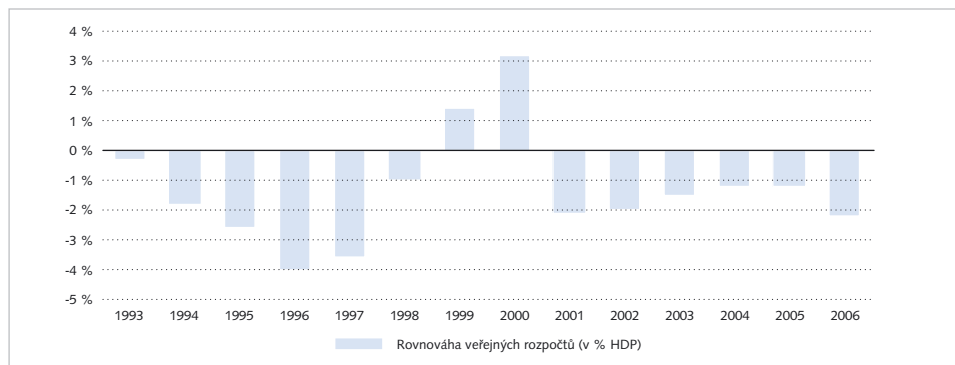
V průběhu snah o konsolidaci veřejných rozpočtů došlo k poklesu vládních investic. Z velké části byly sníženy výdaje na neproduktivní projekty, které byly ještě pozůstatkem Ceausescovy éry. Navíc po roce 1997 došlo k urychlení privatizačního procesu, čímž se rozšířil prostor pro investice soukromých subjektů (IMF 2001).

I přesto, že jsme výše uvedli, že vládní investice lze považovat za produktivní a že od nich lze očekávat pozitivní dopad na zásobu kapitálu v zemi, je v případě Rumunska třeba přiznat, že snížení vládních investic zejména ve druhé polovině devadesátých let mělo velmi pravděpodobně na konkurenceschopnost tamější ekonomiky pozitivní dopad.

Fiskální problémy, se kterými se Rumunsko potýkalo v polovině devadesátých let, se odrazily také v rovnováze veřejných rozpočtů. Výpadek veřejných příjmů se nepodařilo kompenzovat poklesem výdajů a až do fiskální konsolidace provedené v roce 1997 hospodařily Rumunské vlády se záporným saldem.

Situaci se podařilo stabilizovat a fiskální disciplína byla po roce 1999 upevněna, ovšem v posledních letech (zhruba od roku 2002) pozorujeme opět deficitní hospodaření. Dle analýzy provedené Mezinárodním měnovým fondem jsou tyto potíže způsobeny krátkodobým plánováním rozpočtového rámce a značně procyklickou politikou vlád.

Graf č. 82: Rovnováha veřejných rozpočtů (v % HDP)

Zdroj: IMF Statistical appendix

Úspory domácností reagovaly na pokles veřejných úspor výrazným propadem a namísto kompenzace jejich pokles ještě spíše umocňovaly. K poklesu hrubých domácích úspor došlo také v závěru sledovaného období (od roku 2003), což nám ukazuje, že hospodaření vlády se na míře úspor a následně na zásobě kapitálu v Rumunsku podepisuje velmi negativně.

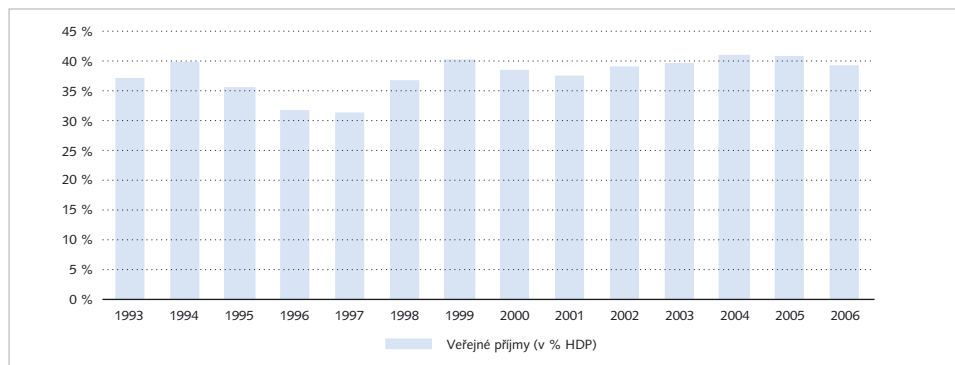
Bulharsko

Nyní se dostáváme k poslední z vybraných zemí – zaměříme se na fiskální politiku v Bulharsku.

Problémy s výpadkem veřejných příjmů nastaly v Bulharsku mezi lety 1995–1997, a to především v důsledku hospodářského poklesu a problémů se správou výběru daní (IMF 2000).

Toto období bylo spojeno i s dalšími problémy hospodářsko-politické oblasti, z nichž nejvíce se na situaci podepsala rezignace vlády v závěru roku 1996, což přineslo značnou nejistotu a další zhoršení ekonomického výkonu. Tyto potíže se však podařilo nové vládě v závěru devadesátých let překonat a podíl veřejných příjmů na HDP opět přesáhl hranici 35 %. Dále uvidíme, že se tento výkyv podepsal také na rozpočtové rovnováze.

Graf č. 83: Veřejné příjmy (v % HDP)

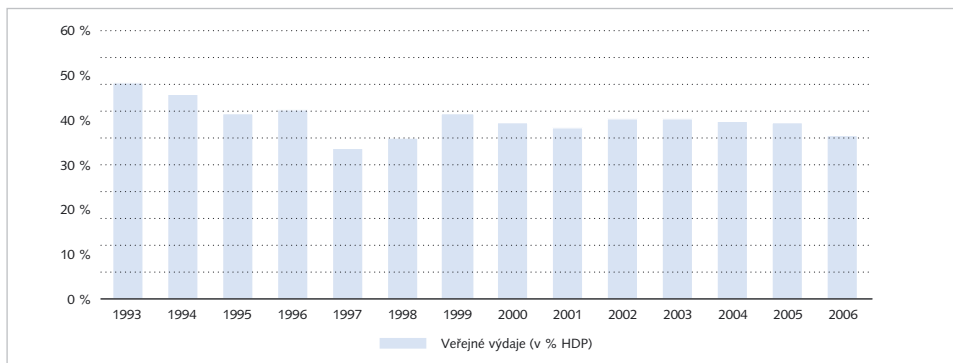

Zdroj: IMF Statistical appendix

Jednou z reakcí na nepříznivý vývoj veřejných příjmů bylo také zvýšení sazby daně z přidané hodnoty. V dalším období (po roce 2000) zůstal jak poměr přímých daní a DPH, tak i celková úroveň veřejných příjmů v poměru k HDP na podobné úrovni a nedocházelo k výrazným změnám.

I přesto, že ve stejném období, jako došlo k výpadku veřejných příjmů, poklesly také veřejné výdaje, uvidíme, že tento pokles zdaleka nestačil na udržení fiskální rovnováhy. I přes pokles přesahovaly veřejné výdaje stále 40 % podílu na hrubém domácím produktu, a to až do roku 1998, kdy došlo k jejich poklesu a konsolidaci rozpočtové rovnováhy. Na probléměch se podepsal zejména rozříznutý systém veřejných financí (velká část veřejných prostředků směřovala do mimo-rozpočtových fondů a bylo tak velmi obtížné celý objem kontrolovat) a dále také vysoké náklady na obsluhu veřejného dluhu (IMF 2000). Tyto faktory společně vyústily až do situace, která byla neudržitelná a muselo dojít k rázné konsolidaci veřejných rozpočtů.

Graf č. 84: Veřejné výdaje (v % HDP)

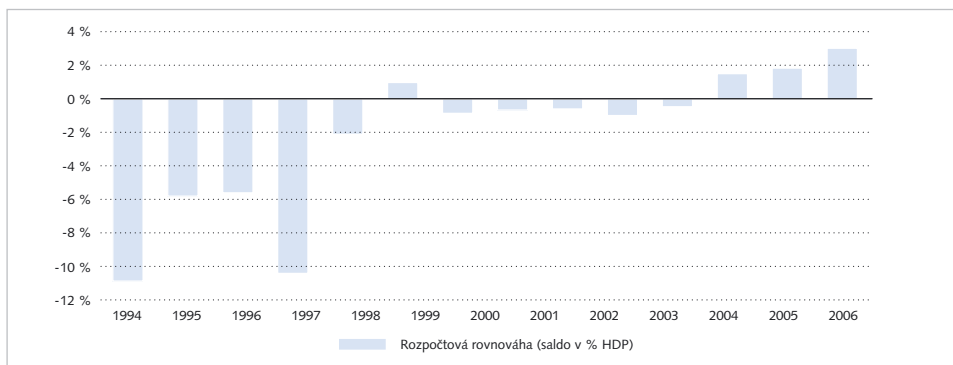

Zdroj: IMF Statistical appendix

Dle očekávání došlo v období druhé poloviny devadesátých let v reakci na problémy s udržitelností veřejných rozpočtů také k razantnímu poklesu veřejných investic, které dosáhly úrovně obvyklé v ostatních evropských zemích až ke konci devadesátých let, kdy došlo zároveň ke zlepšení hospodářské situace a vyššímu tempu růstu HDP.

Situace ve veřejných financích tak jak byla výše popsána se dle očekávání podepsala na propadu schodku veřejných rozpočtů, který se vyrovnal až po roce 1998 a od té doby dosahuje relativně uspokojivých hodnot.

Graf č. 85: Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP)

Zdroj: IMF Statistical appendix

Úroveň hrubých národních úspor byla v počátku sledovaného období velmi nízká a její další zhoršení v letech 1995–1997 může mít na budoucí zásobu kapitálu velmi nepříznivé důsledky. Následná konsolidace pomohla k jejich zvýšení, ovšem drobné deficity, do kterých se bulharský rozpočet propadal po roce 2000, přinášejí opět další pokles, neboť domácnosti pokles veřejných úspor nekompensují dostatečně.

1.8.3. Srovnání

Zkoumané země můžeme na základě již získaných informací z předchozího textu rozdělit zhruba do dvou skupin. První skupinu tvoří země, kde i po změně režimu na přelomu osmdesátých a devadesátých let zůstalo zachováno relativně stabilní hospodářsko-politické prostředí. Tyto země pak zpravidla v počátku devadesátých let usilovaly o snížení role státu v ekonomice, což se promítalo do snahy snížit také veřejné příjmy a výdaje.

Druhá skupina zemí, se kterými jsme se setkali, naopak řešila opačný problém: uvolnění poměrů se promítlo do selhání daňové administrativy, došlo k výraznému propadu veřejných příjmů a úsilí bylo naopak směřováno k posílení schopnosti státu účinně vybírat daně.

V případě České republiky a Slovinska můžeme říci, že snižování příjmů a výdajů probíhalo relativně úspěšně, ovšem u obou zemí došlo k zastavení tohoto poklesu ještě na relativně vysoké úrovni. Maďarsko se snahou o snížení těchto ukazatelů přišlo až ve druhé polovině devadesátých let a vývoj byl velmi podobný.

Země jako Slovensko a Estonsko naopak musely řešit problém s propadem příjmů, ten byl ovšem poměrně mírný. Výraznější byl u Litvy a Lotyšska, velké problémy pak tento pokles způsobil v Rumunsku a Bulharsku. Tyto skutečnosti se také podepsaly na rozpočtové rovnováze.

Všechny země spojovala snaha zavést daňový systém, který by svou strukturou odpovídal standardům v Evropské unii. Byla proto dříve nebo později zavedena DPH, což lze hodnotit jako pozitivní krok, neboť spolu se zavedením této daně povětšinou došlo k nárůstu podílu nepřímých daní na celkových daňových příjmech. Ovšem země jako Estonsko, Litva, Bulharsko a Maďarsko vykazují stále relativně nízký podíl příjmů z této daně.

Co se týče fiskální rovnováhy, viděli jsme, že ani jedné ze sledovaných zemí se nepodařilo vyhnout problémům s fiskální nerovnováhou. Pouze v případě Slovinska je možné se domnívat, že docházelo k částečné kompenzaci poklesu veřejných úspor úsporami soukromými a dopad na zásobu kapitálu tak nemusí být v tomto případě tak nepříznivý.

1.8.4. Závěr

V textu jsme se zabývali fiskální politikou ve vybraných zemích a vlivem hlavních fiskálních ukazatelů na zásobu kapitálu. Vzhledem k tomu, že fiskální politika může pomocí zdanění i tvorbou veřejných úspor ovlivňovat motivaci soukromých subjektů spořit, ovlivňuje zároveň také tvorbu investic a tedy zásobu kapitálu v následujících obdobích.

Ve všech zemích byla zhodnocena jak celková úroveň příjmů a výdajů, tak i jednotlivé části, které mají největší potenciál konkurenceschopnost ekonomiky ovlivnit. V případě rovnováhy veřejných rozpočtů jsme se pak zaměřili na to, zda změny ve tvorbě veřejných úspor byly či nebyly kompenzovány tvorbou úspor soukromých a tedy zda měla fiskální nerovnováha potenciál ovlivnit rovnováhu na trhu úspor a investic. Viděli jsme, že v převážné většině zemí k této kompenzaci nedocházelo a že tedy lze očekávat negativní vliv rozpočtových deficitů na zásobu kapitálu.

1.9. Mezinárodní pohyb kapitálu

V souvislosti s pádem komunistických režimů na přelomu 80. a 90. let minulého století a posléze rozpadem Sovětského svazu stála řada zemí na prahu přechodu k tržnímu hospodářství. Mezi ně patřily i země Visegrádské čtyřky, pobaltské státy – Lotyšsko, Litva a Estonsko, dvě země jihovýchodní Evropy – Bulharsko a Rumunsko a už v té době relativně vyspělé Slovinsko. Vzhledem k tomu, že kapitálová i technologická vybavenost jejich ekonomik i úroveň domácích úspor nebyly adekvátní potřebám moderní tržní ekonomiky, existovala v těchto zemích akutní potřeba zahraničního kapitálu. Ten do nich začal záhy plynout a stal se významným faktorem jejich ekonomické konvergence a růstu životní úrovně. V tomto příspěvku se pokusíme zhodnotit a do určité míry blíže identifikovat vztah zahraničního kapitálu a konkurenceschopnosti ekonomik těchto zemí. Struktura příspěvku bude následující: nejdříve vymezíme zaměření této kapitoly a krátce se zastavíme u vazby mezi zahraničním kapitálem a konkurenceschopností obecně. Poté se budeme věnovat jednotlivým zemím a jejich specifikům. Pozornost přitom bude věnována zejména vývoji přímých zahraničních investic a jejich roli při financování hrubé tvorby fixního kapitálu. Závěr kapitoly bude patřit srovnání vývoje zemí v rámci jednotlivých regionálních celků. Při srovnání bude opět kladen důraz na vývoj přímých zahraničních investic a jejich předpokládaný dopad na konkurenceschopnost hospodářství analyzovaných zemí.

1.9.1. Vymezení problematiky

Dříve než přistoupíme ke konkrétnímu vývoji pohybu zahraničního kapitálu ve sledovaných zemích a jeho srovnání, podíváme se blížeji na samotné téma této kapitoly. Kapitál obecně je ekonomy považován za jeden z klíčových faktorů ekonomického růstu a rozvoje.¹ Stejně jako v předchozích publikacích CVKS (viz Vašendová, 2007a či 2007b), i zde budeme konkurenceschopnost chápat jako schopnost dlouhodobého ekonomického růstu. Ta je kapitálem významně ovlivněna jak krátkodobě, tak i dlouhodobě. Příliv zahraničního kapitálu pak obecně zvyšuje kapitálovou zásobu země a tak i produkční možnosti jejího hospodářství. Pod pojmem zahraniční kapitál budeme – stejně jako v předchozích publikacích – považovat jednotlivá čistá salda položek finančního účtu platební bilance, tedy přílivy jednotlivých druhů kapitálu očištěné o jejich odlivy. Námí sledované země se na počátku své transformace nacházely v situaci, kdy úroveň domácích úspor značně omezovala investiční možnosti jejich hospodářství. Zahraniční kapitál se tak

1 Není překvapivé, že mnoho ekonomických teorií má kapitál ve svém středu, ať už se jedná o Harrod-Domarův model postavený na keynesiánských základech či později Solowův model růstu (Waheed, 2007).

v následujících letech stal jedním z hlavních zdrojů financování hrubé tvorby fixního kapitálu (dále jen GFCF) a tím i ekonomického růstu. I když ponecháme stranou jeho přímé dopady, přináší s sebou zahraniční kapitál i mnoho nepřímých pozitivních efektů. Druhem kapitálu, v jehož souvislosti se zmiňuje nejvíce pozitiv, jsou přímé zahraniční investice (dále jen PZI).² Jako PZI jsou standardně označovány dlouhodobé vklady zahraničních investorů do podniků. Ty jsou nejen zdrojem růstu kapitálové zásoby ekonomiky, ale také s sebou přinášejí celou řadu vedlejších pozitivních efektů. K těm můžeme zařadit nové technologie, manažerské dovednosti, know-how a jiné předpoklady dlouhodobého ekonomického růstu, ale také zvýšení konkurence, které vytváří tlak na zvyšování efektivity všech – i domácích – subjektů v ekonomice.³ Další položkou finančního účtu, kterou budeme v této kapitole sledovat, jsou portfoliové investice. Pod tímto pojmem se skrývají mezinárodní transakce s různými druhy cenných papírů. Mezi jejich pozitiva můžeme zařadit zlepšení efektivnosti finančních trhů či to, že se stávají zdrojem financování podniků (Vašendová, 2007a či 2007b). Poslední sledovanou položkou jsou ostatní investice, které jsou opět zdrojem potřebného kapitálu. Jelikož se však jedná především o zahraniční úvěry, jejich příliv s sebou nese nutnost jejich zpětného splacení, což může konkurenceschopnost ovlivňovat i negativním způsobem.⁴ Tyto tři položky finančního účtu platební bilance a jejich vývoj v jednotlivých zemích tedy budeme v této kapitole sledovat. Pokusíme se také o posouzení jejich pravděpodobného dopadu na konkurenceschopnost ekonomik těchto zemí. Naši analýzu přitom započneme u zemí střední Evropy.

1.9.2. Zahraniční kapitál a konkurenceschopnost ekonomik jednotlivých zemí

V této podkapitole se blíže podíváme na jednotlivé země, pohyb zahraničního kapitálu v nich a jeho pravděpodobný dopad na konkurenceschopnost jejich ekonomik. Jelikož jednotlivé zkoumané země vykazují na poli zahraničního kapitálu a jeho toků společné znaky, budou v této kapitole sdruženy do dílčích regionálních celků.

1.9.2.1. Středoevropské země

Prvním takovým celkem jsou země střední Evropy. Nejdříve stručně shrneme výchozí stav pohybu kapitálu na počátku jejich transformačního procesu. Posléze se budeme zabývat vývojem jednotlivých forem kapitálu v jejich ekonomikách. V závěru podkapitoly provedeme stručné srovnání zemí v rámci tohoto regionu.

Česká republika, Polsko, Slovensko a Maďarsko jsou často v literatuře týkající se zahraničního kapitálu a PZI zkoumány jako jeden celek. Důvodem je řada podobných rysů jejich ekonomik, jejich relativní vyspělost i jisté společné znaky pohybu zahraničního kapitálu. Tyto faktory se do jisté míry projeví také jejich současným vstupem do Evropské unie v roce 2004. Při analýze zahraničního kapitálu se často k těmto zemím přidává i Slovinsko z důvodu jeho relativní vyspělosti v regionu (např. Kornecki a Rhoadesová, 2007). Nicméně – jak později uvidíme – Slovinsko má, co se týče zahraničního kapitálu, mnohá specifika. Společné rysy středoevropských

2 Přesné definice jednotlivých forem kapitálu, stejně jako více o jejich možných pozitivních či negativních dopadů na hospodářství, je uvedeno v předchozích publikacích CVKS – zejména pak Vašendová (2006, 2007a, 2007b, 2007c).

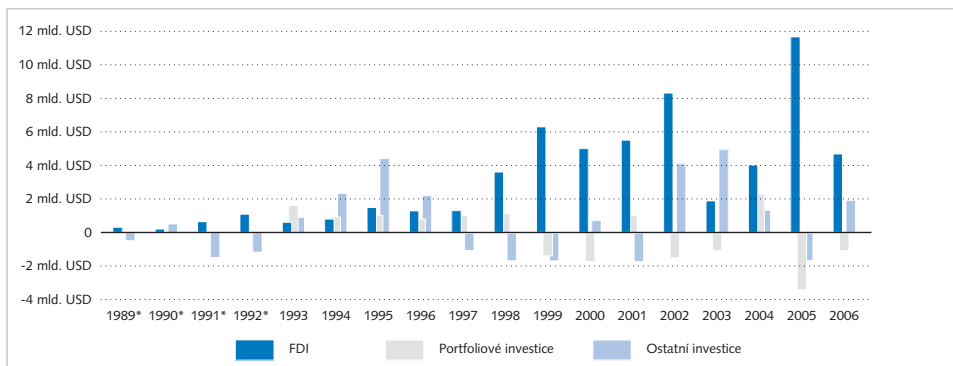
3 Přehled literatury o efektech PZI a jejich dopadech na ekonomický růst poskytuje např. studie Ozturka (2007).

4 Zejména pak u zemí, které se výrazně zadluží v zahraničí tak, jak se to před pádem komunismu stalo např. v Maďarsku, Polsku či Bulharsku.

ekonomik neznamenají, že ve stavu jejich hospodářství nebyly na počátku transformačního procesu významné rozdíly. Ty byly přítomny i v oblasti pohybů zahraničního kapitálu. Zatímco Polsko a Maďarsko mělo zkušenosti se zahraničním kapitálem a PZI už z 80. let, Československo a Slovinsko bylo zahraničním investorům zcela uzavřeno. Rozdíly panovaly i v oblasti ostatních investic, jelikož Polsko a Maďarsko se na zahraničních kapitálových trzích značně zadlužily, zatímco Československo bylo spíše věřitelem a Slovinsko bylo několikrát čistým exportérem kapitálu i během 90. let. Portfoliové investice nebyly v regionu na přelomu 80. a 90. let ještě přítomny.

Co se týče konkrétního vývoje ve sledovaných zemích, nejdříve se zaměříme na Českou republiku. Vývoj jednotlivých forem zahraničního kapitálu, je zobrazen v následujícím grafu.

Graf č. 86: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance ČR mezi lety 1989–2006 v milionech USD

Poznámka: * jsou použita data za celé Československo.
Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008

V grafu je ihned patrné dominantní postavení PZI v rámci položek finančního účtu, a to zejména od roku 1998. Zároveň je vidět, že do tohoto roku nedosahovaly PZI velmi vysokých hodnot, zvláště v regionálním srovnání (viz níže). Příliv PZI v první polovině 90. let můžeme vztáhnout k liberalizaci zahraničního obchodu, privatizaci a poměrně rychlé makroekonomické stabilizaci. Zatímco liberalizace kapitálových toků v roce 1995 se projevila poměrně vysokým kapitálovým přílivem, v roce následujícím se už začaly na kapitálovém přílivu projevovat první varovné makroekonomické signály a utlumení privatizačních aktivit (Vašendová, 2006). Na vývoji PZI po roce 1998 se odrazilo zavedení investičních pobídek a obnovení privatizačních snah. Co se týče předpokládaného dopadu přílivu PZI na českou ekonomiku a její konkurenceschopnost, Vašendová (2006) uvádí řadu pozitivních efektů jako proexportní zaměření firem se zahraniční majetkovou účastí, vyšší produktivitu práce, ale i nové technologie, manažerské dovednosti atd. Jak uvidíme níže (v grafu č. 93), v letech 1999–2002 či 2005 měl příliv PZI navíc nezanedbatelný podíl na GFCF (nad 30%). To napovídá, že zdrojem financování investic v tomto období byly z více než jedné třetiny právě PZI a jejich dopad na ekonomický růst byl tedy značný (UNCTAD, 2008).

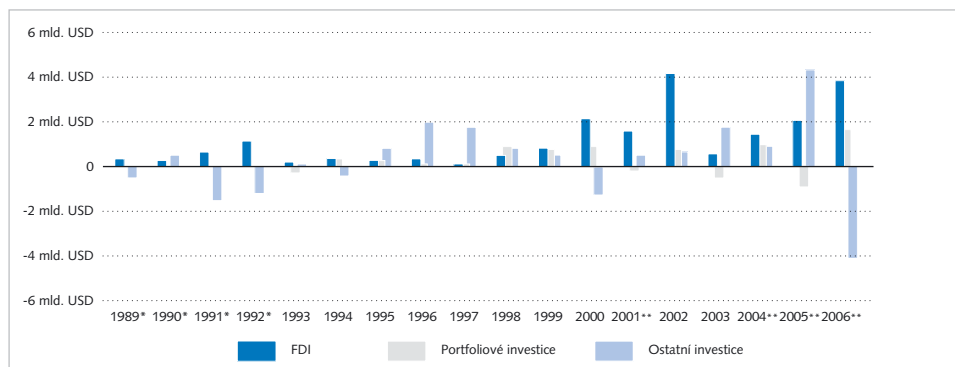
Co se týče portfoliových investic, jejich vývoj obecně bývá poměrně volatilní, což potvrzuje i případ ČR. Zatímco po počátečním váhavém období došlo mezi lety 1993 až 1998 k čistým přílivům, od roku 1999 to byly téměř výhradně čisté odlivy. Ty můžeme vztáhnout k nejistotě plynoucí z krize v Rusku. Také se od tohoto období díky liberalizaci začaly dlouhodobě zvyšovat české investice v zahraničí (Vašendová, 2006).

Nestabilní vývoj je čitelný i u ostatních investic, u kterých je do roku 1996 v grafu patrný čistý příliv. Ten byl posléze přerušen obdobím hospodářské krize, což se projevilo na nižším

čerpání zahraničních úvěrů (Vašendová, 2006). Od roku 2002 však opět dochází převážně k čistým přílivům.

Nyní přistoupíme k analýze zahraničního kapitálu na Slovensku. Jeho vývoj je zobrazen v následujícím grafu.

Graf č. 87: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Slovenska mezi lety 1989–2006 v milionech USD

Poznámka: * jsou použita data za celé Československo, ** data získána ze NSB.
Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008; Národní banka Slovenska, 2008

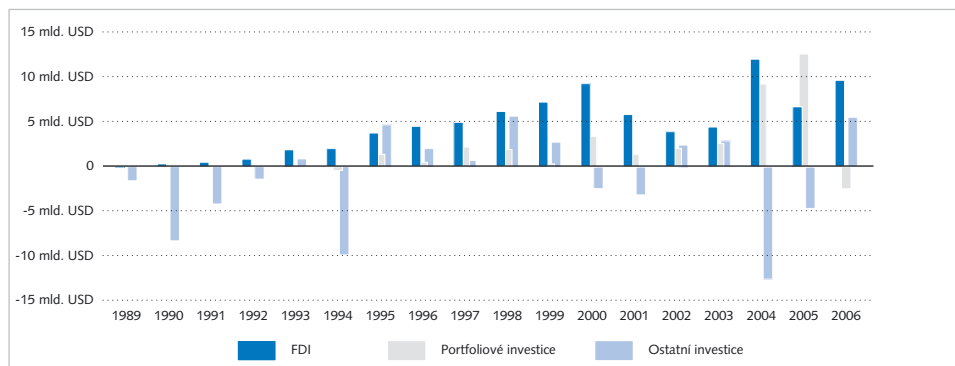
Z grafu je vidět, že zahraniční kapitál vstupoval na slovenský trh po rozdělení federace pouze váhavě. PZI na Slovensku zaznamenaly významnějších hodnot až po přelomu tisíciletí a v druhé polovině 90. let byly dominantní položkou kapitálového přílivu ostatní investice. Nízký počáteční objem PZI můžeme přičíst přetrvávajícím strukturálním problémům slovenské ekonomiky a netransparentnímu podnikatelskému a legislativnímu prostředí (Vašendová, 2007a). V roce 1999 byla nicméně přijata strategie podpory PZI, která se spolu s privatizačním úsilím po přelomu tisíciletí podepsala na jejich silných přílivech. Stejně jako u ČR, i u Slovenska se můžeme domnívat, že PZI měly na jeho hospodářství a jeho konkurenceschopnost blahodárny efekt. Jejich význam je ještě více patrný při posouzení podílu přílivu PZI na GFCF. I přes skromnou absolutní velikost přílivu PZI se v roce 1995 a 2002 na GFCF podílel více než 50% a po přelomu tisíciletí se tento ukazatel pohybuje průměrně kolem 30% (UNCTAD, 2008). To implikuje velký dopad PZI na slovenskou ekonomiku a její růst.

Portfoliové investice na Slovensku nikdy nedosahovaly významných hodnot, obzvláště ve srovnání s ostatními středoevropskými zeměmi. Vašendová (2007a) uvádí, že tento relativní nezájem zahraničních investorů do roku 1998 byl způsoben zejména politickou nestabilitou a nepříznivým podnikatelským a investičním prostředím v zemi.

Co se týče ostatních investic, v grafu č. 87 je patrný nestabilní vývoj s čistými přílivy v druhé polovině 90. let, odražujícími úvěry podnikovému sektoru a vládě. Tomu po přelomu tisíciletí odpovídá splácení těchto úvěrů a tedy pokles přílivu či dokonce čistý odliv (Vašendová, 2007a).

Jaká byla situace v oblasti zahraničního kapitálu v Polsku? Mnohé nám napoví následující graf.

Graf č. 88: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Polska mezi lety 1989–2006 v milionech USD

Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008

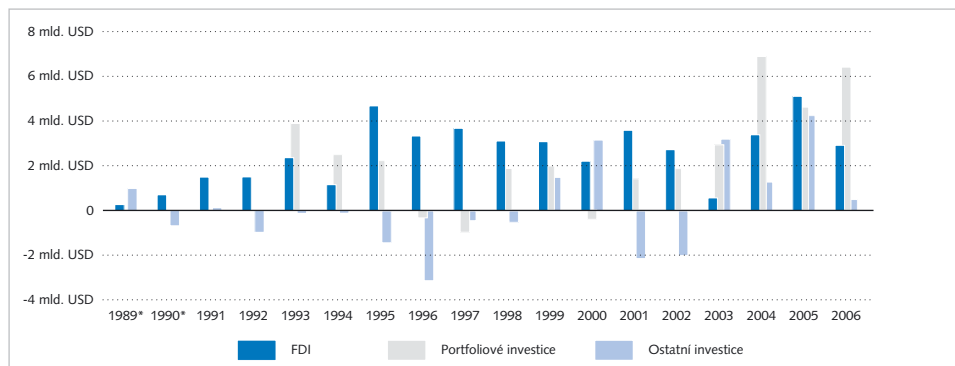
V grafu je patrný trend nárůstu PZI od počátku transformace, přerušovaný poklesem po přelomu tisíciletí, který byl posléze vystřídán dalším nárůstem. Nárůst PZI v druhé polovině 90. let můžeme vztáhnout k makroekonomické stabilizaci, privatizaci a přijetí legislativy zaměřené na podporu PZI, zatímco následný pokles mohl být způsoben konkurencí ostatních zemí v regionu (Vašendová, 2007c). Nicméně v posledních letech v Polsku opět dochází k jejich silnému přílivu. Vašendová (2007b) zmiňuje i zde řadu pozitivních efektů, které PZI pravděpodobně měly a mají na polské hospodářství. Zahraniční investoři napomohli restrukturalizaci a modernizaci polského hospodářství i jejímu integrování do světové ekonomiky. Podíl přílivu PZI na GFCF se nicméně za celé sledované období pohyboval jen málokdy nad úrovní 20%, což je v regionu poměrně nízká hodnota (UNCTAD, 2008). Je nutné si uvědomit, že vysoké čisté přílivy PZI do Polska vypadají méně působivě, vezmeme-li v úvahu velikost polské ekonomiky. Při posouzení ukazatelů kumulovaného přílivu PZI na obyvatele či podílu jejich zásoby na HDP patří Polsku mezi středoevropskými zeměmi předposlední místo, a to před Slovinskem (viz Vašendová, 2007c a graf č. 92 níže).

Co se týče portfoliových investic – jak je vidět v grafu č. 88 – téměř po celé sledované období zaznamenávaly čistý příliv. Vyšších hodnot dosahovaly až v druhé polovině 90. let a další nárůst je patrný po přelomu tisíciletí zejména následkem operací se státními dluhopisy. Vašendová (2007b) k tomu uvádí, že trvalý zájem investorů o portfoliové investice v Polsku svědčí o jejich důvěře v polskou ekonomiku.

Čistý odliv ostatních investic v první polovině 90. let odráží splácení předchozích půjček. Vašendová (2007b) zmiňuje, že za následným čistým přílivem stojí zejména úvěry nebankovních sektorů, zatímco za čistým odlivem po přelomu tisíciletí opětovně splácení těchto závazků.

Situaci v oblasti pohybu zahraničního kapitálu v Maďarsku nám ilustruje následující graf.

Graf č. 89: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Maďarska mezi lety 1989–2006 v milionech USD

Poznámka: * mezi daty PZI, které poskytuje DSI (2008) a UNCTAD (2008) jsou v letech 1989 až 2004 poměrně velké rozdíly. Dle UNCTAD (2008) byl čistý příliv PZI v tomto období až dvakrát vyšší. V souladu s předchozími publikacemi CVKS byly i zde nakonec použity údaje DSI s výjimkou roků 1989 a 1990, u kterých se dá předpokládat, že je odhad UNCTAD (2008) přesnější.

Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008; UNCTAD, 2008

V grafu vidíme, že PZI v Maďarsku dosahovaly poměrně vysokých hodnot skoro po celé sledované období. Vašendová (2007c) uvádí, že Maďarsko bylo na počátku transformace příjemcem největšího množství PZI v regionu, a to jak v absolutním vyjádření, tak v přepočtu na obyvatele. To připisuje privatizaci státních podniků a velmi brzkému přijetí systému investičních pobídek (již v roce 1990). V druhé polovině 90. let se pravděpodobně projevila konkurence ostatních zemí v regionu. Ty náskok Maďarska na poli PZI postupně smazaly. Další nárůst čistého přílivu PZI je patrný po roce 2004, na čemž se podle Korneckí a Rhoadesové (2007) podepsala zvýšená důvěra investorů plynoucí ze vstupu Maďarska do Evropské unie (tento „efekt vstupu do EU“ je patrný u všech analyzovaných zemí). Avšak v poslední době se i kvůli makroekonomickým rizikům, která se často v souvislosti s Maďarskem zmiňují, dá očekávat spíše jejich pokles (např. The Economist, 5. 7. 2007). Jakou roli hrály PZI při financování investičních aktivit? V grafu č. 93 vidíme, že značnou. V letech 1993 a 1995 financovaly PZI většinu GFCF a i v ostatních letech podíl PZI na GFCF dosahoval vysokých hodnot, i když po přelomu tisíciletí význam PZI v tomto ohledu klesá.

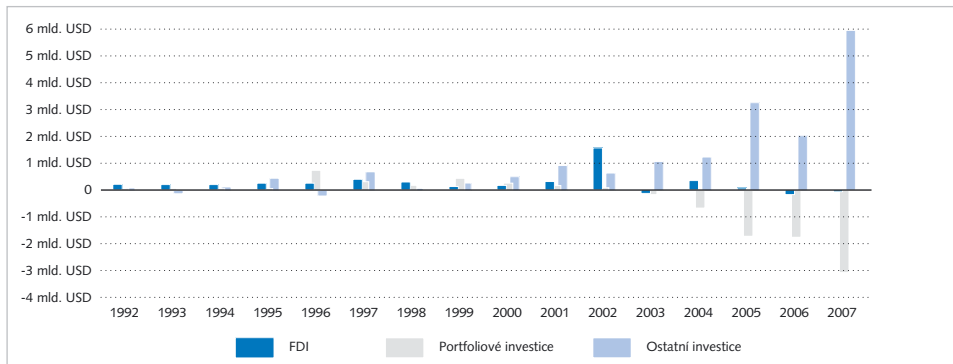
Při pohledu na vývoj portfoliových investic vidíme, že Maďarsko dosahovalo mezi lety 1993 až 1995 poměrně úctyhodných přílivů, což svědčí o relativně dobrém stavu budapeštské burzy, a Maďarsko se tak stalo na tomto poli vůdčí zemí regionu. Na druhou stranu v letech následujících došlo k čistým odlivům a vývoj portfoliových investic již nebyl tak rovnoměrný. K dalším nárůstům dochází po přelomu tisíciletí, kdy značnou roli hrály emise státních dluhopisů (Vašendová, 2007c). K rekordnímu přílivu portfoliových investic pak došlo v roce 2004, na čemž se pravděpodobně také projevila zvýšená důvěra investorů po vstupu země do EU.

Vývoj ostatních investic byl silně nestabilní, jak je v grafu č. 89 jasně vidět. V průběhu 90. let docházelo spíše k čistým odlivům s tím, jak byly spláceny půjčky zděděné z dob komunismu. Po přelomu tisíciletí pak opět docházelo k čistým přílivům, vystřídáným v letech 2001 a 2002 odlivy. V posledních letech došlo opět k čistým přílivům, které ale měly klesající tendenci.

Slovinský vývoj byl do jisté míry specifický a odlišný od ostatních analyzovaných zemí. Faktory jako privatizace a liberalizace kapitálových toků, které pravděpodobně přispěly k přílivům zahraničního kapitálu v ostatních zemích regionu, zde nehrály zdaleka tak velkou roli. Co se týče privatizace, literatura zmiňuje, že Slovinsko sledovalo poměrně gradualistický scénář a nepřijalo legislativu podporující příliv PZI, jako se dělo jinde (např. Árvai, 2005). Slovinsko také sáhlo po poměrně

striktních kapitálových kontrolách, k jejichž uvolňování docházelo až po roce 1999. To se na vývoji PZI i zahraničního kapitálu obecně nutně odrazilo, jak je vidět i v následujícím grafu.

Graf č. 90: **Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Slovinska mezi lety 1992–2007 v milionech USD**

Zdroj: Bank of Slovenia, 2008

Poměrně nízké přílivy zahraničního kapitálu jsou patrné až do roku 2002, kdy ve Slovinsku došlo k plné kapitálové liberalizaci (Árvai, 2005). Co se týče PZI, tento druh investic hrál po celé námi sledované období menší roli než v ostatních analyzovaných zemích.⁵ To je vidět i při posouzení ukazatele podílu PZI na GFCE, který se dle UNCTAD (2008) s výjimkou roku 2002 a 1997 po celé sledované období pohyboval pod úrovní 5%.

U portfoliových investic je v grafu č. 90 patrný jejich silný odliv v posledních letech. Bank of Slovenia (2007) uvádí, že za tímto stojí činnost podílových fondů, kterým byly zrušeny limity na zahraniční investice.

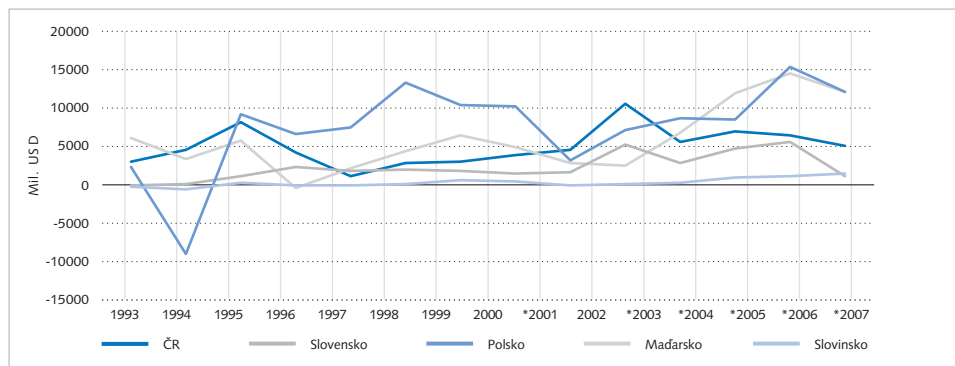
I ostatní investice mají v posledních letech jasně viditelný trend růstu. To Bank of Slovenia (2007) přičítá bankovnímu sektoru, který v současnosti financuje své úvěrové aktivity zejména zahraničními zdroji.

V závěru této podkapitoly provedeme krátké srovnání toků zahraničního kapitálu ve všech zkoumaných středoevropských zemích.

Kdybychom měli posoudit, do které z analyzovaných zemí plynulo ve sledovaném období nejvyšší množství zahraničního kapitálu, uvidíme, že odpověď je závislá na přístupu, který zvolíme. Jednou možností je podívat se na absolutní výši sald jednotlivých položek finančního účtu platební bilance sledovaných zemí. Takový pohled nám přináší následující graf.

⁵ Výjimkou je rok 2002, kdy došlo k převzetí farmaceutické společnosti Lek a také k dlouho oddalované privatizaci bankovního systému (Vahter, 2004).

Graf č. 91: Salda finančních účtů platební bilance středoevropských zemí mezi lety 1993–2006 v milionech USD.

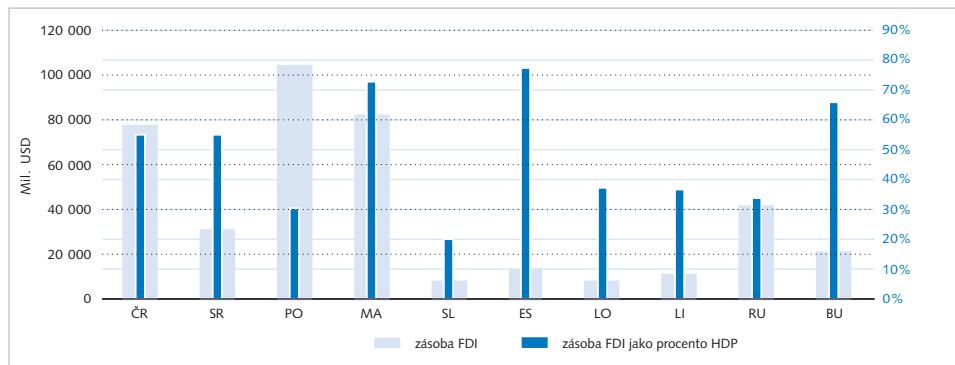

Poznámka: * data za Slovensko získána z SNB.

Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008; Národní banka Slovenska, 2008

V tomto grafu vidíme, že po většinu sledovaného období patřilo na tomto poli prvenství Polsku, které bylo následováno Maďarskem a ČR. Slovensko a Slovinsko naopak v absolutním vyjádření zaostávaly. Jedná se však o nepřesný pohled, který nebere v úvahu rozdílnou velikost ekonomik jednotlivých zemí. Navíc salda jsou v literatuře standardně vyjadřována v USD, což ale znamená, že jsou ovlivněny pohyby kurzu domácí měny k USD a tedy srovnatelné prakticky pouze z pohledu dolarových investorů. Toto možné zkeslení je proto nutné brát v potaz i při interpretaci grafů v této kapitole. Z důvodu nesrovnatelnosti údajů v absolutním vyjádření u zemí s různou velikostí ekonomik se v literatuře používá vyjádření ve vztahu k HDP či ve vyjádření na hlavu. U nejvíce sledované položky finančního účtu platební bilance – PZI se při srovnání mezi zeměmi používá podíl zásoby PZI na HDP. Zásoba PZI přitom představuje celkové množství produkčních kapacit v zahraničním vlastnictví v zemi (např. Kornecki a Rhoadesová, 2007). Tento ukazatel máme spolu s absolutní velikostí zásoby PZI pro všechny analyzované země zobrazen v následujícím grafu.

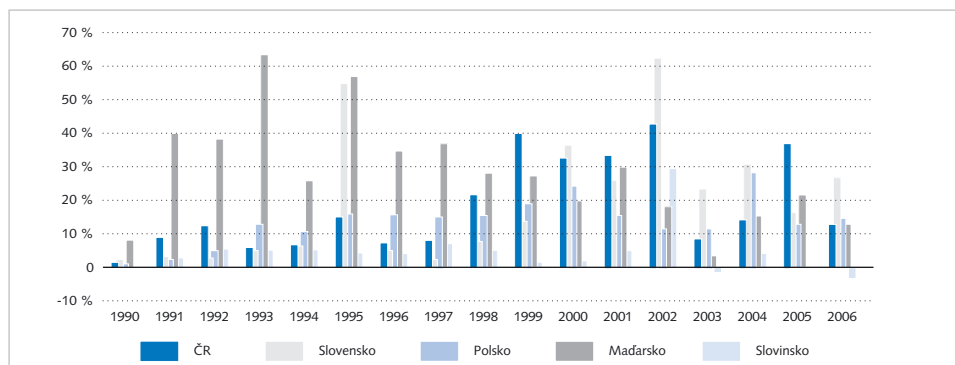
Graf č. 92: Zásoba PZI v absolutním vyjádření (v milionech USD) a jako procento HDP v roce 2006 všech analyzovaných zemích

Zdroj: UNCTAD, 2008

Tento graf nám dává představu o relativní pozici všech analyzovaných zemí, co se týče absolutní velikosti zásoby PZI a jejím procentuálním podílu na HDP. V rámci středoevropských zemí vidíme, že u podílu zásoby PZI na HDP je vůdcem Maďarsko, u kterého tento ukazatel v roce 2006 dosahoval téměř 70 % HDP. Maďarsko je následováno ČR, Slovenskem a Polskem – Slovinsko je tradičně s cca 20 % poslední. Avšak při posouzení kumulované zásoby PZI v absolutních číslech bude vůdcem naopak Polsko a pohledem kumulované zásoby PZI na obyvatele zase ČR (Vašendová, 2007c). Tak jako tak je region jednou z hlavních globálních destinací pro PZI a ty měly během transformace nemalý dopad na zdejší hospodářství. Ale jak velký dopad skutečně měly? Zde nám může napovědět již zmíněný ukazatel podílu PZI na GFCF, který říká, do jaké míry je tento kapitál zdrojem financování investic v ekonomice.⁶ Již jsme naznačili, že situace se mezi analyzovanými zeměmi dost různí. Komplexní pohled nám nabízí následující graf.

Graf č. 93: Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu ve středoevropských zemích mezi lety 1990–2006

Zdroj: UNCTAD, 2008

V grafu se potvrzuje to, co již bylo zmíněno u jednotlivých zemí. Téměř do konce 90. let hrály PZI největší roli v Maďarsku, které bylo posléze překonáno ČR, ale i Slovenskem. Polsko v tomto pohledu následuje a ve Slovinsku je opět patrný relativně nejnižší dopad PZI na zdejší hospodářství.

Více o předpokládaných efektech PZI na ekonomiky středoevropských i ostatních analyzovaných zemí bude uvedeno v závěrečném srovnání. Prozatím se blížeji podíváme i na vývoj v ostatních regionech.

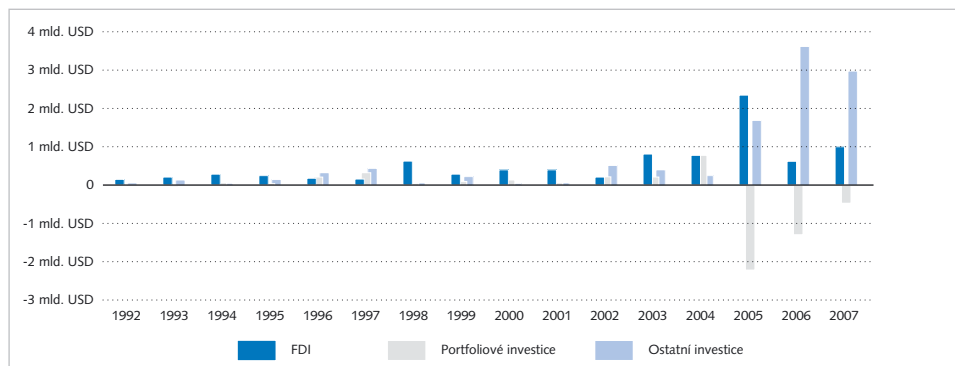
1.9.2.2. Pobaltské země

Estonsko, Lotyšsko a Litvu budeme z důvodu relativní podobnosti jejich ekonomik a pohybu zahraničního kapitálu také analyzovat v rámci jednoho regionálního celku. I v této kapitole se tedy zaměříme na přesuny zahraničního kapitálu s důrazem na vývoj PZI v jednotlivých zemích a v závěru provedeme krátké srovnání.

6 Pro plné posouzení dopadu kapitálu na celkový produkt ekonomiky bychom museli zohlednit ještě podíl GFCF na HDP. Zdrojem financování tvorby kapitálu v hospodářství však není pouze zahraniční kapitál, ale samozřejmě i domácí úspory. Proto se budeme v tomto příspěvku při posuzování dopadu zahraničního kapitálu na konkurenceschopnost zaměřovat – jak je standardem – právě na podíl (přímých) zahraničních investic na GFCF. Při interpretaci ukazatele musíme také uvažovat, že jeho vysoká hodnota může být způsobena nízkou investiční aktivitou, tedy nízkou hodnotou GFCF. Kalotay (2005) však uvádí, že to je případ spíše jiných tranzitivních zemí, jako je Moldávie či Makedonie.

Mezi společné znaky tří pobaltských ekonomik můžeme zařadit brzkou liberalizaci kapitálového a finančního účtu platební bilance stejně jako poměrně rychlou privatizaci.⁷ Mezi to, co spojuje tyto země dnes, můžeme zase zařadit trend nárůstu čistého přílivu ostatních investic a čistého odlivu portfoliových investic. Všechny tři země také stojí před mnohými makroekonomickými výzvami. Naši analýzu jednotlivých zemí započneme Estonskem. Vývoj čistého přílivu (odlivu) zahraničního kapitálu v estonském hospodářství zobrazuje následující graf.

Graf č. 94: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Estonska mezi lety 1992–2007 v milionech USD

Zdroj: Bank of Estonia, 2008

Estonsko bylo jednou z prvních tranzitivních zemí co se týče rychlosti liberalizace kapitálu – překážky jeho pohybu byly odstraněny už do konce roku 1994 (Lotyšsko a Litva následovaly brzy poté). Zároveň byla přijata opatření, mající za cíl přilákat PZI. To všechno na pozadí poměrně razantního privatizačního úsilí, při kterém byla uplatněna i metoda přímých prodejů státních aktiv do rukou zahraničních investorů (Kalotay, 2005).⁸ Za těchto okolností není překvapivé, že přestože v grafu č. 94 nevypadá velikost přílivu PZI a zahraničního kapitálu obecně v absolutním vyjádření velmi působivě, Estonsko je velmi úspěšné měřeno podílem zásoby PZI na HDP (viz níže). Estonsko je také poměrně aktivní, co se týče přímého investování za hranicemi – zejména v sousedním Lotyšsku a Litvě.

Nyní krátce zhodnotíme vývoj u ostatních dvou hlavních forem kapitálu. Stejně jako u PZI, i u portfoliových a ostatních investic sdílejí tři pobaltské republiky velké množství společných znaků. Ty jsou viditelné v grafech všech třech zemí – grafy č. 94 až 96. U portfoliových investic je to zejména jejich čistý odliv v posledních letech, který především u Estonska dosahuje poměrně vysokých hodnot. Za tímto vývojem můžeme vidět několik faktorů. Jednak je v těchto zemích v posledních letech silný ekonomický růst, který vytvořil prostředky pro soukromé i vládní portfoliové investice v zahraničí. Je však možné, že za odlivem stojí také nervozita zahraničních investorů v reakci na makroekonomická nebezpečí a očekávaný pokles ekonomického růstu v těchto zemích. Svou roli mohou hrát i obavy investorů z toho, že by zde mohlo dojít k devalvacím měny – všechny tři pobaltské republiky totiž svoje měny v současnosti fixují k euru.

Co se týče ostatních investic, při pohledu jak na situaci Estonska, tak na grafech č. 95 a 96 je okamžitě viditelný silný trend nárůstu zahraničních úvěrů v posledních letech. Všechny tři země

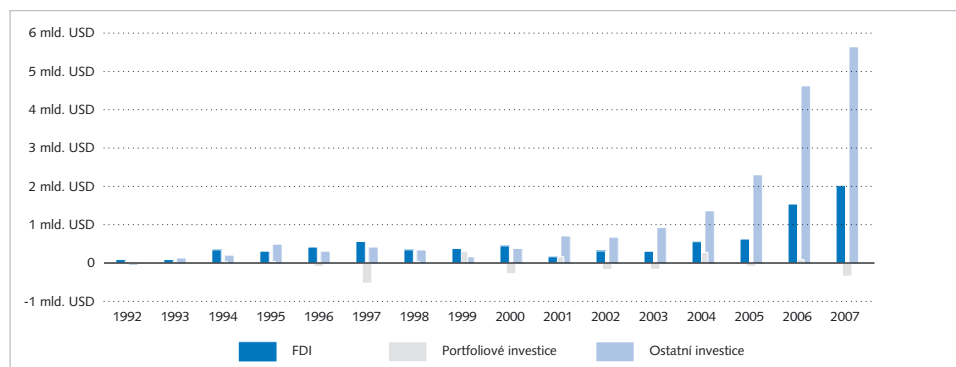
7 Výchozí vnější pozice pobaltských republik byla poměrně vyrovnaná, jelikož se na ně vztahovala ujednání v rámci zemí bývalého SSSR o zrušení vzájemných dluhů (Claessens et al., 1998).

8 Také za nárůstem PZI v roce 2005 můžeme pravděpodobně vidět prodeje státních aktiv v tomto roce, což předznamenalo i jejich pokles v posledních dvou letech (WIIW, 2007).

totiž mají dlouhodobý sklon k deficitům běžného účtu platební bilance, který jde proti obecnému teoretickému předpokladu, že PZI zvyšuje exportní kapacity v zemích, do kterých plyne. Zdrojem financování tohoto deficitu jsou právě ostatní investice. Není vcelku pochyb o tom, že ekonomický růst byl v těchto přehřívajících se ekonomikách tažen do značné míry právě zahraničním kapitálem (Financial Times, 2005). Avšak zadlužený bankovní sektor se může stát v budoucnu ohniskem makroekonomických potíží.

Nyní se ale podíváme na čisté přílivy (odlivy) jednotlivých forem zahraničního kapitálu v Lotyšsku.

Graf č. 95: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Lotyšska mezi lety 1992–2007 v milionech USD

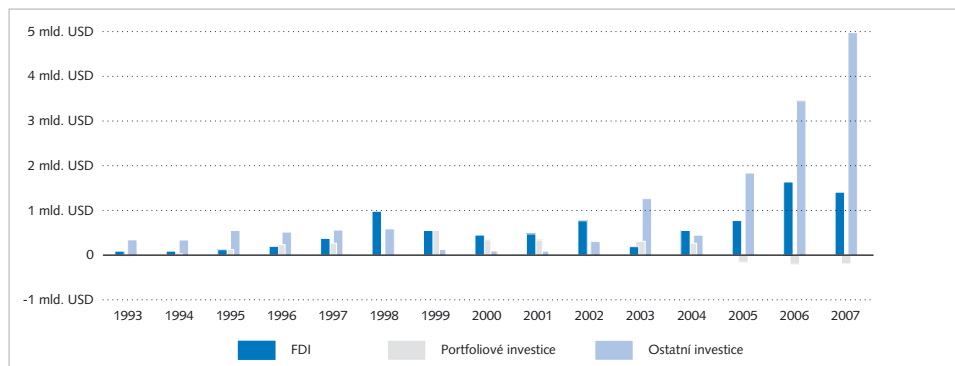

Zdroj: Latvijas Banka, 2008

Lotyšsko přijalo u PZI také poměrně agresivní strategii, jak uvádí např. Financial Times (2005). Nízké zdanění korporací a různé jiné pobídky měly za následek příliv PZI v letech po kapitálové liberalizaci v polovině 90. let. Další nárůst přílivu PZI je patrný po vstupu do EU. Jelikož se však obecně soudí (např. The Economist, 14. 2. 2008), že makroekonomická rizika jsou nejvyšší právě v Lotyšsku, pravděpodobně se nedá očekávat, že bude tento kapitálový příliv trvat i v budoucnu. Jak jsme již uvedli, Lotyšsko v posledních letech sdílí s Estonskem trend čistého odlivu portfoliových investic a přílivu investic ostatních.

I Litva byla schopna přilákat úctyhodné množství zahraničního kapitálu, jak můžeme vidět v následujícím grafu.

Graf č. 96: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Litvy mezi lety 1993–2007 v milionech USD

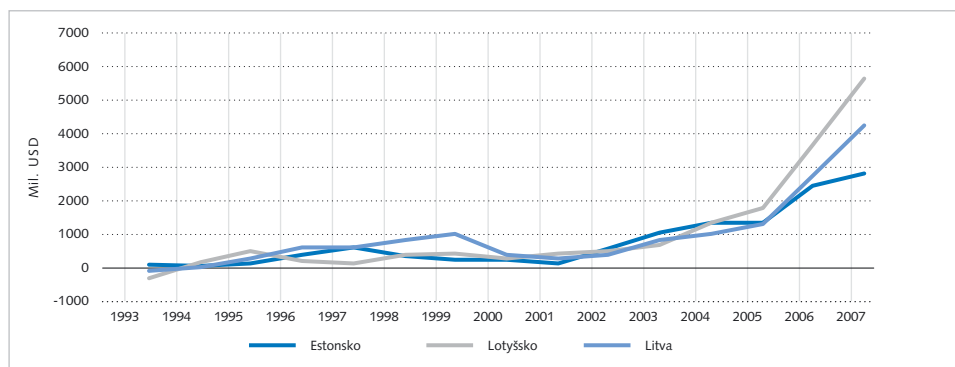

Zdroj: Bank of Lithuania, 2008

V grafu (podobně jako u ostatních dvou zemí) vidíme nárůst PZI v druhé polovině 90. let, který je pravděpodobně tažen zejména privatizačním procesem. Posléze je patrný nárůst po vstupu od EU. V roce 2006 a 2007 došlo v Litvě, ale také v Lotyšsku k růstu prodeje státního majetku, takže v grafech obou zemí můžeme vidět vrchol čistého přílivu PZI. Vývoj ostatních dvou forem zahraničního kapitálu je opět analogický Lotyšsku a Estonsku.

Kdybychom měli v závěru této podkapitoly situaci tří pobaltských zemí srovnat, musíme opět zdůraznit poměrně vysokou podobnost těchto ekonomik na poli zahraničního kapitálu. Již zmíněná rychlá liberalizace kapitálových toků spolu s privatizací pravděpodobně přispěla k nárůstu přílivu PZI v druhé polovině 90. let. Další nárůst PZI je patrný po vstupu zemí do EU v roce 2004. Trendy ostatních forem kapitálu jsme již zmínili. Do které země však zahraniční kapitál plynul nejvíce? V absolutním vyjádření nám napoví více následující graf.

Graf č. 97: Čistě saldo finančních účtů platební bilance pobaltských zemí mezi lety 1993–2007 v milionech USD

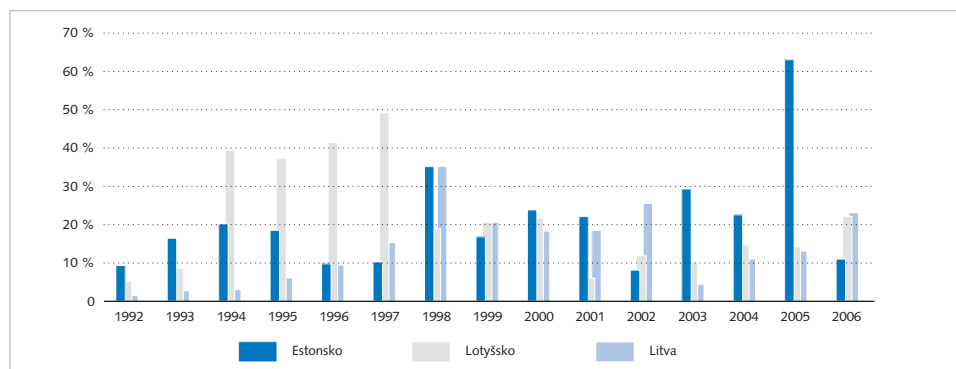

Zdroj: Bank of Estonia, 2008; Bank of Lithuania, 2008; Latvijas Banka, 2008

V grafu vidíme velmi podobný vývoj u všech tří pobaltských zemí, především pak prudký nárůst importů kapitálu po přelomu tisíciletí. Ten je v posledních letech nejvyšší u Lotyšska, což je dáno růstem PZI, ale především prudkým nárůstem ostatních investic, které se mohou – jak jsme již zmínili – stát v budoucnu zdrojem makroekonomických problémů.

Stejně jako u předchozí regionální skupiny střeoevropských zemí však musíme vzít v potaz omezení, která z takového srovnání plynou. I zde se tedy vrátíme k PZI a ke grafu č. 92, který vedle absolutní velikosti zásoby PZI zobrazuje také její procentuální podíl na HDP. V grafu vidíme dominanci Estonska u obou ukazatelů. Zásoba PZI v Estonsku v roce 2006 dosahovala dokonce nejvyšší hodnoty ze všech analyzovaných zemí – 77% HDP. Lotyšsko a Litva dosahují podobné hodnot kolem 36%. Při posouzení dopadu čistého přílivu PZI na hospodářství pobaltských zemí si opět vypomůžeme ukazatelem podílu PZI na GFCF. V následujícím grafu vidíme, že dopad PZI na konkurenceschopnost těchto zemí je značný.

Graf č. 98: Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu v pobaltských zemích mezi lety 1992–2006

Zdroj: UNCTAD, 2008

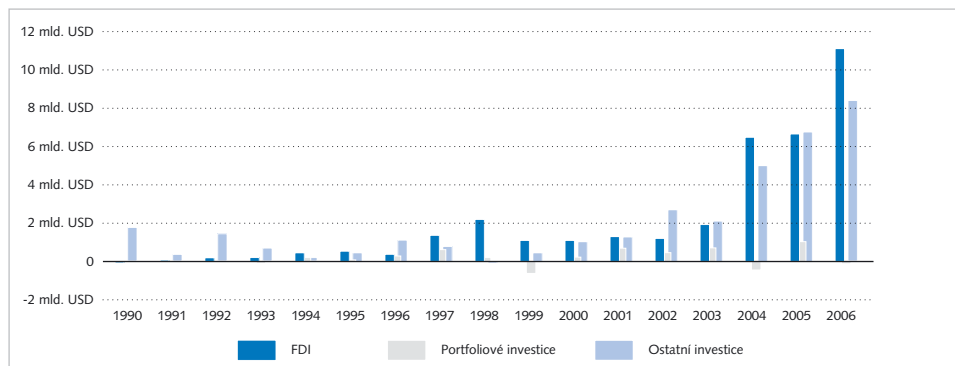
Lotyšsko se mezi lety 1994 a 1997 spoléhalo na PZI jakožto zdroj financování investic téměř z poloviny a u Litvy se tento ukazatel pohybuje prakticky na úrovni Polska (viz graf č. 93). I v Estonsku je PZI významným zdrojem financování GFCF, zejména pak v letech 1998 a 2005, která jsou charakteristická relativně vysokými čistými přílivy PZI.

1.9.2.3. Balkánské země

Rumunsko a Bulharsko v současnosti přitahují na poli mezinárodního pohybu kapitálu velkou pozornost. Nízké náklady práce, optimismus investorů plynoucí z členství těchto zemí v EU a liberalizace kapitálových toků v posledních letech se zasloužily o to, že zájem o investování zde zažívá boom. ATKearney (2007) např. uvádí, že evropská investora řadí Rumunsko na šesté a Bulharsko na 13. místo nejlákavějších destinací pro PZI, zatímco Polsko je na místě pátém a Česká Republika obsadila až 12. místo.

Vývoj zahraničního kapitálu směřující do a z těchto republik opět sdílí některé společné znaky. Ty se však tolik netýkají výchozího stavu na počátku transformace. Bulharsko totiž mělo – na rozdíl od Rumunska – zkušenosti se západními finančními trhy, kde si už v 80. letech půjčovalo. Do transformace tedy Rumunsko vkročilo s poměrně vyrovnanou vnější pozicí, zatímco Bulharsko muselo splácet své předchozí závazky. Podívejme se nejdříve blíže na Rumunsko. Vývoj pohybu zahraničního kapitálu v něm máme zachycen v následujícím grafu.

Graf č. 99: Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Rumunska mezi lety 1990–2006 v milionech USD

Poznámka: DSI zatím neposkytuje data pro rok 2007.

Zdroj: DSI Data Service & Information, 2008

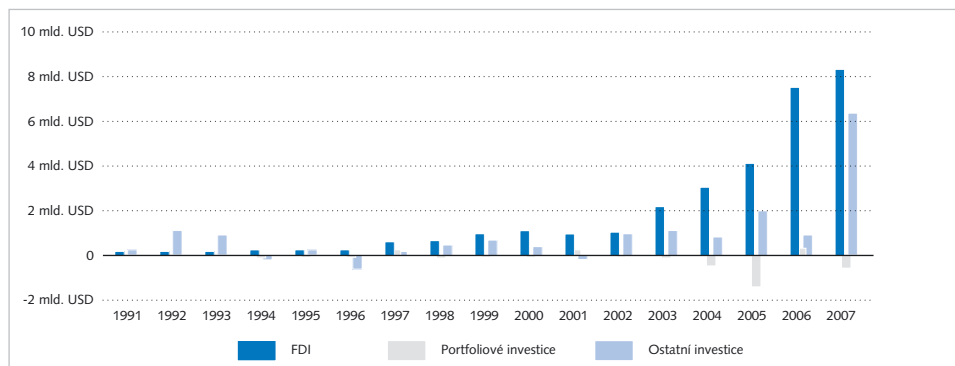
Co se týče PZI, z grafu je patrné, že po většinu 90. let nehrály ve finanční bilanci Rumunska významnější roli, obzvláště vzhledem k velikosti země. Výchozí podmínky rumunské ekonomiky totiž na počátku 90. let nebyly nejlepší a k pozitivním změnám v hospodářské politice docházelo až ke konci dekády. Nárůst PZI v roce 1998 můžeme vztáhnout k privatizaci v bankovním sektoru a telekomunikacích (WIIW, 2002). V dalších letech pak docházelo k další makroekonomické stabilizaci a kapitálové liberalizaci. Byla také provedena privatizace významného automobilového průmyslu. V grafu můžeme vidět vysoké nárůsty PZI od roku 2004, za čímž stojí pravděpodobně privatizace stejně jako nové investiční příležitosti. Nárůst roku 2006 můžeme přičíst také pozitivním očekáváním spjatým se vstupem země do EU. UNCTAD (2007) uvádí, že v rámci přípravy na vstup do EU muselo jak Rumunsko, tak Bulharsko přijmout reformy směřující ke zlepšení stavu justice, infrastruktury, snížení korupce a organizovaného zločinu, což se projevilo na zlepšení obecného investičního a podnikatelského prostředí v těchto zemích s pochopitelným pozitivním dopadem na příliv zahraničního kapitálu.

Co se týče portfoliových investic, jejich vývoj je v obou zemích podobný. Především v tom smyslu, že v obou ekonomikách dosahovaly téměř po celé sledované období pouze skromných hodnot. To bylo pravděpodobně způsobeno nízkou vyspělostí jejich kapitálového trhu.

U ostatních investic můžeme vidět jejich čistý příliv na počátku transformačního procesu, a to znovu jak u Rumunska, tak i u Bulharska (viz graf č. 99 a 100). Tyto země byly totiž v první polovině 90. let příjemci oficiálních půjček. V posledních letech je vidět silný příliv ostatních investic do obou zemí. Na rozdíl od pobaltských republik však ostatní investice zatím nejsou dominantním zdrojem financování deficitu běžného účtu. Tím jsou relativně bezpečné PZI. Tento příliv je pravděpodobně způsoben intenzivním rozvojem a restrukturalizací podniků a tedy i jejich vyšší poptávkou po zahraničních úvěrech.

Nyní se však blížeji podíváme na konkrétní data o vývoji kapitálových toků v Bulharsku.

Graf č. 100: **Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Bulharska mezi lety 1991–2007 v milionech USD**

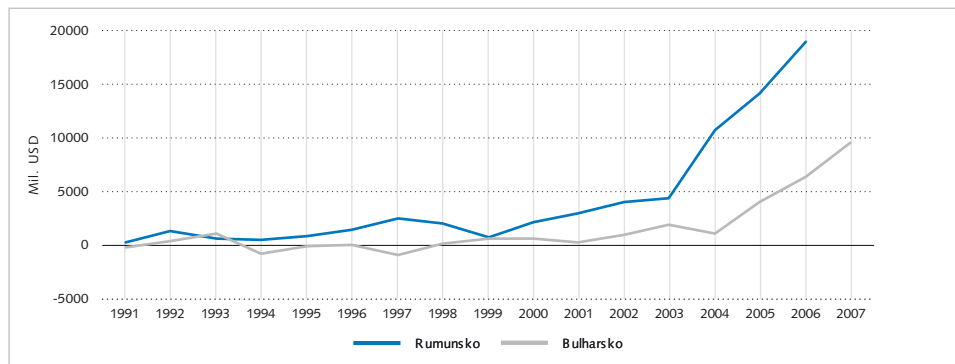
Zdroj: Bulgarian National Bank, 2008

Z grafu je patrný nárůst PZI po odeznění finanční krize v letech 1996 a 1997. V roce 1997 byl zaveden měnový výbor a v legislativě zakotvena podpora PZI, což zvýšilo atraktivitu Bulharska pro zahraniční investory (Jordanova, 1999). Na přelomu tisíciletí byl nárůst PZI tažen i privatizacemi velkých firem. Největší boom nicméně PZI zažívají v posledních zhruba pěti letech, kde se opět kromě zvýšeného privatizačního úsilí projevuje vstup do EU a reformy s ním spojené.

Vývoj portfoliových investic, u kterých je v posledních letech patrný trend čistých odlivů, jsme již zmiňovali. U ostatních investic je podobně jako v Rumunsku patrný čistý příliv na počátku transformace a dále čisté odlivy s tím, jak docházelo ke splácení předchozích závazků – především dluhů zděděných z dob komunismu.

I na tomto místě provedeme krátké srovnání těchto dvou ekonomik. Stejně jako u předchozích regionálních celků se nejdříve podíváme na to, do které země plynulo větší množství zahraničního kapitálu.

Graf č. 101: **Čisté saldo finančních účtů platební bilance balkánských zemí mezi lety 1991–2007 v milionech USD**

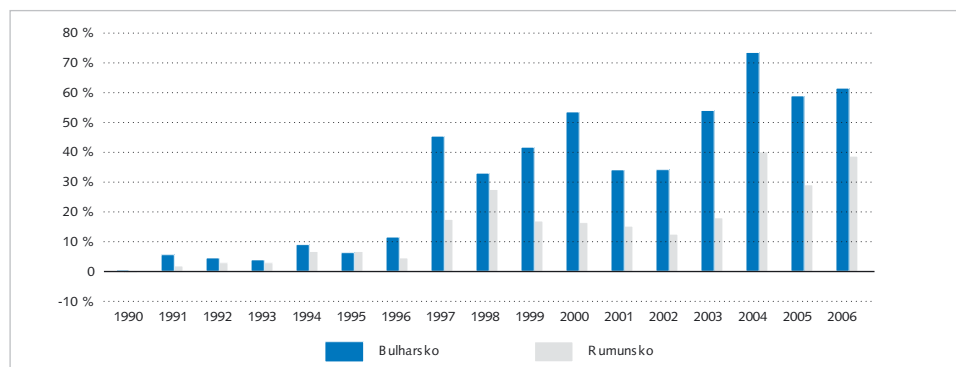

Poznámka: DSI zatím neposkytuje data Rumunska data z roku 2007.

Zdroj: Bulgarian National Bank, 2008; data Rumunska získána z DSI Data Service & Information, 2008

V grafu vidíme relativní stagnaci čistého přílivu kapitálu až do přelomu tisíciletí, kdy došlo k prudkému nárůstu importu kapitálu u obou zemí, v absolutním vyjádření však více v případě Rumunska. Avšak vzhledem k velikosti rumunského hospodářství není překvapivé, že v grafu č. 92 byla situace opačná. Zatímco Rumunsko dokázalo přilákat více PZI a kapitálu obecně v absolutním vyjádření, podíl zásoby PZI na HDP zde dosahoval v roce 2006 pouhých 33 %. Podíl v Bulharsku přitom v téměř roce dosahoval celých 65 %. Kdybychom měli srovnat dopad PZI na konkurenceschopnost bulharské a rumunské ekonomiky, můžeme opět využít ukazatele podílu přílivu PZI na GFCF. Zde je jednoznačně na prvním místě Bulharsko, jak je vidět z následujícího grafu.

Graf č. 102: Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu v Bulharsku a Rumunsku mezi lety 1990–2006

Zdroj: UNCTAD, 2008

I přesto, že v absolutním vyjádření je příliv PZI v posledních letech vyšší v Rumunsku, z grafu je patrné, že téměř po celou sledovanou dobu hrálo PZI při rekapitalizaci ekonomiky v Bulharsku větší roli než v sousedním Rumunsku. Nyní ale už opustíme srovnání dvou balkánských republik a přejdeme na srovnání jednotlivých regionálních celků mezi sebou.

1.9.3. Vzájemné srovnání analyzovaných zemí

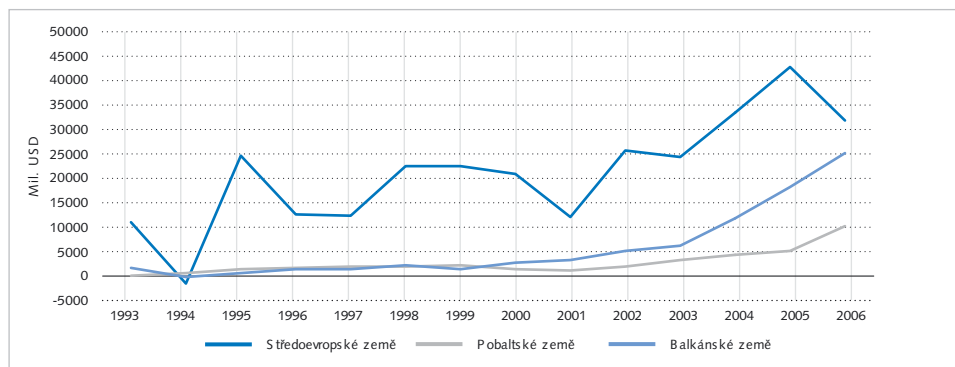
Na předchozích řádcích jsme se seznámili s vývojem jednotlivých druhů kapitálových toků v rámci regionálních skupin zkoumaných zemí a provedli jejich dílčí srovnání. V této podkapitole se blížeji podíváme na některé společné znaky a trendy, které jednotlivé regiony sdílejí a zároveň na jejich specifika.

Stejně jako se na počátku transformačního procesu jednotlivých zemí lišily výchozí podmínky jejich hospodářství jako celku, lišily se i hlavní faktory ovlivňující kapitálové toky. Mezi ty literatura týkající se tranzitivních zemí vedle velikosti a vyspělosti ekonomik obecně řadí zejména průběh reforem, přijatou privatizační strategii, liberalizaci kapitálu v rámci finančního a kapitálového účtu platební bilance apod.⁹ V předchozí podkapitole jsme tak viděli, že dopad zahraničního kapitálu na jejich ekonomiky se v čase lišil. Se značnou měrou zjednodušení můžeme říci, že jak uvádí Lane a Milesi-Ferretti (2007), jednotlivé druhy zahraničního kapitálu přicházely do analyzovaných zemí v následujícím chronologickém sledu – nejdříve oficiální půjčky, posléze došlo

⁹ Např. Claessens et al. (1998) jako hlavní determinanty kapitálového přílivu do tranzitivních zemí identifikuje reformní úsilí, privatizační strategii, úrokový diferencál, makroekonomickou a politickou stabilitu, finanční otevřenost a stabilní finanční trhy a konečně nízké agregátní úspory.

k přílivu přímých zahraničních investic, poté soukromých zahraničních úvěrů bez státních garancí a nakonec i k přílivu investic portfoliových.¹⁰ Ačkoliv mezi zeměmi byly rozdíly, můžeme říci, že v druhé polovině 90. let docházelo k vysokým nárůstům přílivu zahraničního kapitálu již téměř výhradně soukromého. Dle Lanea a Milesi-Ferrettiové (2007) byl tento příliv v souladu s ekonomickou teorií i obecnými očekáváními, vzhledem k nízké zásobě kapitálu, jeho vysokým očekávaným výnosům, možnostem ekonomické konvergence, geografické blízkosti západním trhům, vysoké úrovni lidského kapitálu v těchto zemích i institucionální kotvě předpokládaného členství v EU. Tito autoři dále uvádí, že tento kapitálový příliv umožnil rychlejší ekonomickou konvergenci těchto zemí, než by bylo jinak vzhledem k tvorbě domácích investic možné. Navíc velká část tohoto přílivu měla formu PZI se všemi pozitivními efekty, které s sebou tento druh kapitálu přináší. Tento kapitálový příliv také umožnil financování deficitů běžného účtu platební bilance, které se v následujících letech staly pro většinu sledovaných zemí charakteristické. Tomu odpovídají i přebytky finančního účtu, které jsou zobrazeny v následujícím grafu. Ten ilustruje, kolik zahraničního kapitálu byly jednotlivé skupiny zemí schopny v různém období přilákat.

Graf č. 103: Salda finančních účtů platební bilance – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD

Zdroj: u ČR, Slovenska, Polska, Maďarska a Rumunska byla použita data z DSI Data Service & Information, 2008; u Estonska, Lotyšska, Litvy, Bulharska a částečně Slovenska byla použita data národních bank; vlastní výpočty

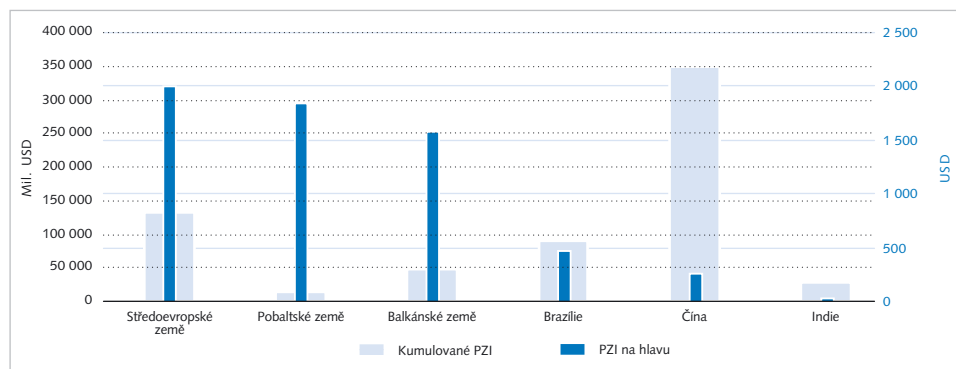
V absolutním vyjádření vidíme v grafu jasnou dominanci středoevropských zemí, do kterých téměř po celé sledované období proudilo největší množství zahraničního kapitálu. Po přelomu tisíciletí nicméně vidíme, že pozice balkánských a pobaltských zemí se na tomto poli zlepšila a i ony zaznamenávají výrazné přebytky finančního účtu platební bilance. Jak jsme však již nastínil, jedná se o velice hrubý pohled, který nebere v úvahu velikost ekonomik jednotlivých zemí, ani nerozlišuje mezi jednotlivými druhy zahraničního kapitálu. Jak je nicméně z grafu patrné, zejména poslední dekáda přinesla prudký nárůst finanční integrace sledovaných zemí do globálních finančních trhů. Rychlost liberalizace pohybu kapitálu přes hranice je přitom jedním z hlavních bezprostředních determinantů kapitálových toků. Co se týče otevírání se zahraničnímu kapitálu, mezi zeměmi byly opět jisté rozdíly. Námi sledované země by se v souladu s přístupem Árvaiové (2005) nebo von Hagen a Siedschlagové (2008) daly rozdělit na dvě základní skupiny dle rychlosti liberalizace kapitálových toků. Mezi země, které se otevřely zahraničními investorům poměrně záhy, můžeme zařadit pobaltské země a ČR, které plně odstranily překážky pohybu zahraničního

¹⁰ Co se týče původu kapitálu, Kornecki a Rhoadesová (2007) uvádí, že do analyzovaných zemí plynul a plyne zejména z ostatních členských zemí EU a USA.

kapitálu již do konce první poloviny 90. let. Všechny ostatní analyzované země přijaly spíše gradualistický přístup otevírání se zahraničnímu kapitálu a plně liberalizace dosáhly až po přelomu tisíciletí. Analogicky by se daly zkoumané země strukturovat i dle dalších determinantů kapitálových toků. Kromě politické a makroekonomické stability země zde hraje roli rychlost privatizace a způsob jejího provedení, resp. její dominantní metoda. Jak jsme již uvedli, privatizace je jedním z faktorů, které ovlivňují pohyb zahraničního kapitálu, zejména pak PZI (např. Krkoska, 2001). I zde můžeme analyzované země s jistou mírou zjednodušení rozčlenit na dvě základní skupiny dle rychlosti privatizace. Pobaltské země spolu s ČR a Slovenskem můžeme označit za relativně rychlé (změna podílu soukromého sektoru na HDP mezi lety 1990 a 1998 průměrně nad 60%) a za „opozdilce“ Slovinsko, Bulharsko a Rumunsko („pouze“ kolem 40%). Samostatnou skupinu by zde tvořilo Polsko a Maďarsko, kde tento ukazatel už v roce 1990 dosahoval v regionu ojedinělých zhruba 30% a následná změna činila 30% u Polska a 45% v Maďarsku.¹¹ Jednotlivé země se také lišily co se týče politické podpory vstupu zahraničních investorů, což se na vývoji také odrazilo.

Nyní se podíváme, jak si stojí jednotlivé země a jejich regionální skupiny co se týče atraktivity pro zahraniční investory dle jednotlivých druhů kapitálu. Nejprve se podíváme na nejvíce sledovanou a komentovanou komponentu – PZI. Vývoj v analyzovaných zemích nejdříve podrobíme srovnání v rámci mezinárodního trhu kapitálu. Následující graf nám ilustruje takové srovnání, a to s ostatními – z hlediska PZI významnými – vznikajícími trhy.

Graf č. 104: Kumulovaný čistý příliv PZI mezi lety 2000–2006 (v milionech USD) a kumulované PZI na hlavu (v USD) – srovnání skupin analyzovaných zemí a ostatních vznikajících trhů

Zdroj: UNCTAD, 2008; vlastní výpočty

V rámci analyzovaných zemí nám tento graf potvrzuje dominanci střední Evropy na poli PZI, jak v absolutním vyjádření, tak ve vyjádření PZI na hlavu. Do pobaltských zemí v posledních letech plyne v absolutním vyjádření daleko méně přímých investic, avšak vzhledem k nízkému počtu obyvatel je lépe vypovídající ukazatel PZI p.c. jen o málo nižší. Podobná situace panuje i u zemí balkánských – jedná se o pouhé dvě země, které byly schopny nalákat větší množství PZI než země pobaltské, avšak vyjádřeno ukazatelem PZI p.c., jsou na tom o trochu hůře. Tak jako tak jsou všechny tři skupiny analyzovaných zemí při posouzení ukazatele PZI p.c. daleko úspěšnější než ostatní tři vybrané destinace zahraničního kapitálu. Na globálním trhu kapitálu jsou analyzované země sice schopny přilákat v absolutním vyjádření daleko méně PZI než např. Čína, avšak vzhledem k obrovským rozdílům ve velikosti trhu a populace jsou na tom u ukazatele PZI p.c. výrazně lépe.

¹¹ Data získána z Kalotay (2005).

Co se týče pravděpodobného dopadu PZI na ekonomický růst a konkurenceschopnost ekonomik sledovaných zemí, pozitivní teoretické efekty PZI zde byly potvrzeny empirickým výzkumem. Bhandari et al. (2007) zkoumali vztah mezi PZI a ekonomickým růstem v zemích Visegrádské skupiny a Pobaltí. Ve své studii potvrdili pozitivní efekt PZI na ekonomický růst v těchto zemích. Podobně Krkoska (2001) zkoumal otázku, do jaké míry byly PZI zdrojem financování GFCF u tranzitivních zemí v 90. letech vzhledem k ostatním formám kapitálu. Ve své studii potvrzuje, že PZI byly pozitivně korelovány s GFCF. Uvádí, že empiricky 1 % nárůst PZI byl doprovázen 0,7% nárůstem GFCF zatímco u ostatních druhů kapitálu – portfoliových investic či dluhových zdrojů se tato hodnota pohybovala pouze kolem 0,2 a 0,1 %. Také studie Kornecki a Rhoadesové (2007) statisticky potvrdila pozitivní dopad PZI na ekonomický růst v zemích střední a východní Evropy. V neposlední řadě Ozturk (2007) zmiňuje další minimálně tři studie, které u různých vzorků tranzitivních zemí dosáhly stejného závěru.¹² A kde byl dopad PZI na rekapitalizaci hospodářství, potažmo na jeho konkurenceschopnost, nejvyšší? Při srovnání v rámci jednotlivých regionálních skupin byly uvedeny ukazatele podílu PZI na GFCF. Na tyto údaje se nyní podíváme znovu, a to i za jednotlivé regionální skupiny zemí.

Tabulka č. 75: **Příliv PZI do analyzovaných zemí jako procento GFCF – průměr hodnot 2004–2006 u jednotlivých zemí a jejich regionálních celků**

země	procento GFCF	regionální celek	průměrná hodnota procento GFCF
ČR	20,7		
Slovensko	24,0		
Polsko	18,0	středoevropské země	15,7
Maďarsko	16,1		
Slovinsko	-0,4		
Estonsko	31,6		
Lotyšsko	16,3	pobaltské země	21,0
Litva	15,1		
Rumunsko	35,3	balkánské země	49,5
Bulharsko	63,8		

Zdroj: UNCTAD, 2008; vlastní výpočty

V tabulce vidíme, že relativně nejnižší podíl na kapitalizaci hospodářství měly v posledních letech středoevropské země, avšak nízká průměrná hodnota je dána spíše situací ve Slovinsku. Průměr pobaltských zemí pak táhne nahoru dle PZI nejméně úspěšnější země – Estonsko. Konečně průměrná hodnota balkánských zemí je v posledních letech díky velkému přílivu PZI nejvyšší ze všech – PZI tvoří téměř 50% GFCF. To je pravděpodobně způsobeno tím, že zatímco většina ostatních analyzovaných zemí prošla fází intenzivní kapitálově náročné restrukturalizace svého hospodářství už během 90. let, balkánské země mají v tomto ohledu zpoždění.

Jaké další konkrétní měřitelné efekty PZI můžeme zmínit? Další sledovanou oblastí je v tomto ohledu vývoj produktivity práce. Kalotay (2005) k tomu uvádí, že země s nejvyššími přílivy PZI

¹² Na druhou stranu Ozturk (2007) zmiňuje i několik studií, které tento pozitivní dopad PZI zpochybňují. O tom, že se PZI podepsaly blahodárně na ekonomikách analyzovaných zemí, však obecně není v literatuře větších pochyb. Tento relativní konsensus je o to pozoruhodnější, že podobné studie dochází u mnoha ostatních vznikajících regionů k daleko více rozporuplným závěrům.

zažívaly také nejvyšší nárůst produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu. Mezi lety 1992 a 1999 vypadala situace následujícím způsobem.

Tabulka č. 76: **Pět zemí s nejvyšším nárůstem produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu mezi lety 1992–1999 v % (1992 = 100 %)**

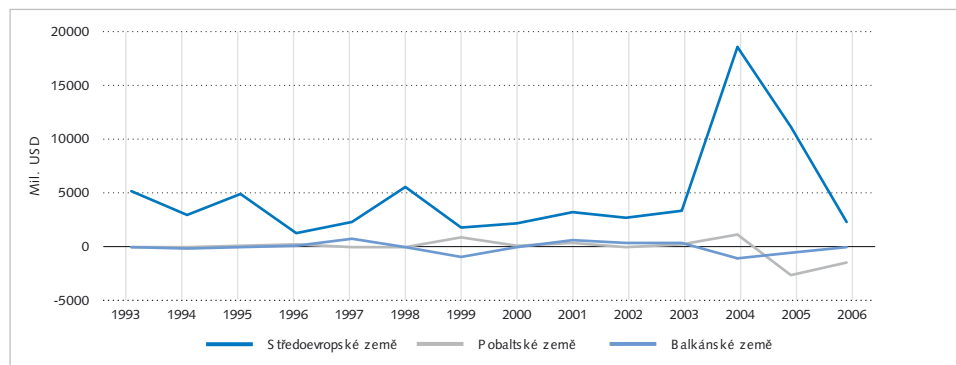
země	změna produktivity práce
Maďarsko	217,6
Polsko	178,8
Rumunsko	158,9
Slovinsko	155,4
ČR	142

Zdroj: Kalotay, 2005

Vidíme, že mezi pěti zeměmi s největší procentuální změnou produktivity práce v 90. letech jsou vskutku země s vysokými přílivy PZI. Překvapením je však pozice Slovinska, kde tento ukazatel i přes typicky nejnižší příliv PZI ze všech sledovaných zemí také dosahuje úctyhodné hodnoty. Kalotay (2005) dále uvádí, že ČR, Polsko a Slovensko v tomto období patřily k 15 zemím s nejvyšším nárůstem tržního podílu ve zpracovatelském průmyslu, což taktéž přičítá podnikům se zahraniční kapitálovou účastí. V neposlední řadě také uvádí, že růst produktivity práce spolu s jejími nízkými náklady ve srovnání ostatními zeměmi EU byly zdrojem konkurenceschopnosti ekonomik všech analyzovaných zemí. Zde nicméně pravděpodobně také leží potenciální budoucí výzvy pro příliv PZI. Náklady práce totiž ve středoevropských a pobaltských republikách rostou, a tak tu existuje nebezpečí budoucího přesunu výroby do jiných vznikajících trhů – především Bulharska a Rumunska. Bartlett (2007) k tomu zmiňuje, že náklady práce ve Slovinsku jsou již dnes srovnatelné např. s Taiwanem. ATKearney (2007) zase uvádí, že v pobaltských zemích vzrostly mezi lety 2000 a 2006 o více než 100 %.

Nyní se krátce zaměříme na vývoj a srovnání portfoliových investic plynoucích do analyzovaných zemí. Obecně můžeme říci, že dosahovaly významnějších hodnot pouze ve středoevropských zemích, jak je vidět v následujícím grafu.

Graf č. 105: **Saldo portfoliových investic – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD**

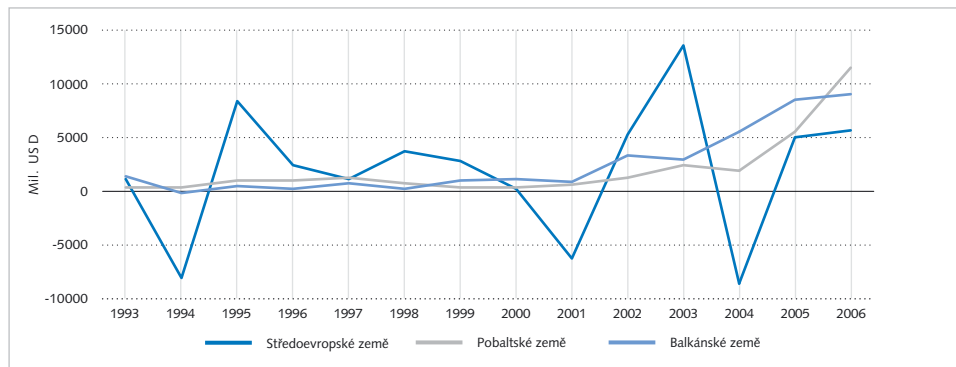

Zdroj: u ČR, Slovinska, Polska, Maďarska a Rumunska byla použita data z DSI Data Service & Information, 2008; u Estonska, Lotyšska, Litvy, Bulharska a částečně Slovinska byla použita data národních bank; vlastní výpočty

V grafu vidíme, že u pobaltských a balkánských zemí kumulovaný čistý příliv portfoliových investic v 90. letech nedosahoval vysokých hodnot, zejména ve srovnání s ostatními formami kapitálu a situací ve střední Evropě. Po přelomu tisíciletí docházelo naopak spíše k čistým odlivům. Faktory, které za tímto vývojem mohou stát, byly zmíněny v předchozí podkapitole. U balkánských zemí se může jednat o nízkou vyspělost kapitálového trhu a objemy portfoliových investic tak mohou v budoucnu růst. U zemí Pobaltí může hrát roli nervozita investorů plynoucí makroekonomických výzev, kterým tyto země momentálně čelí, stejně jako další výše zmíněné faktory. Skupinou zemí, kterým na tomto poli přísluší prvenství, jsou tedy republiky střední Evropy. Co se však týče jejich konkrétního vývoje, je zde poměrně těžké najít trendy či jejich vysvětlení platné pro všechny sledované země jako celek. Portfoliové investice jsou ze své podstaty více volatilní než investice přímé a hrají funkci „barometru“ ekonomiky a důvěry investorů v její vyspělost a stabilitu. Rekordním se v tomto ohledu stal rok 2004, tedy jediný rok od počátku 90. let, kdy téměř všechny střeoevropské země kromě Slovinska zaznamenaly čisté přílivy. Na tomto vývoji se mohl podepsat vyšší optimismus investorů po vstupu těchto zemí do EU, ale v posledních letech je opět jasně patrná tendence poklesu čistého přílivu portfoliových investic. Co se týče jejich předpokládaného dopadu na konkurenceschopnost analyzovaných zemí, v případě ekonomik střední Evropy, můžeme říci, že jejich příliv zvýšil kapitálovou zásobu v jejich hospodářství a pravděpodobně pozitivním způsobem ovlivnil fungování kapitálových a burzovních trhů. U ostatních zkoumaných zemí zatím dopad těchto investic není pravděpodobně příliš velký.

Poslední položkou finančního účtu platební bilance, kterou se budeme v rámci této podkapitoly zabývat, jsou ostatní investice. Jejich vývoj v rámci regionálních celků, máme opět zobrazen v dalším grafu.

Graf č. 106: Čistý příliv ostatních investic – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD

Zdroj: u ČR, Slovenska, Polska, Maďarska a Rumunska byla použita data z DSI Data Service & Information, 2008; u Estonska, Lotyšska, Litvy, Bulharska a částečně Slovinska byla použita data národních bank; vlastní výpočty

Vidíme, že tyto investice u pobaltských a balkánských zemí po celá 90. léta dosahovaly poměrně skromných hodnot, a to zejména ve srovnání s vývojem ve střední Evropě. Od přelomu tisíciletí dochází u těchto zemí k silnému nárůstu vnějšího zadlužení, které je v grafu jasně patrné. V předchozí podkapitole jsme uváděli faktory, které na tomto vývoji mohou mít podíl, jako např. úvěrové aktivity bankovního systému. Vývoj salda ostatních investic ve střední Evropě má v grafu poměrně bouřlivý průběh. Při pokusu o vysvětlení tohoto vývoje je opět velmi těžké najít společné faktory u všech střeoevropských zemí. Interpretace tohoto vývoje tak spíše vyžaduje pohled na to, co bylo v minulé podkapitole řečeno o vývoji ostatních investic u jednotlivých zemí. U všech

tří regionů nicméně v posledních letech dochází k čistému přílivu tohoto druhu investic, který je u většiny zemí protějškem deficitů běžného účtu platební bilance. Přitom obecně platí, že čím více je deficit běžného účtu financován přílivem PZI a méně úvěry, tím méně skýtá makroekonomických nebezpečí (např. von Hagen a Siedschlagová, 2008). Rychlý nárůst přílivu úvěrových zdrojů je tak dnes častým předmětem ekonomických debat zejména u pobaltských republik. Ty se momentálně nacházejí v nebezpečné situaci dluhově financovaného vysokého deficitu běžného účtu platební bilance, přehřívající se ekonomiky a fixního směnného kurzu. Dá se tedy předpokládat, že u těchto zemí by dopad těchto investic na konkurenceschopnost mohl být v budoucnu negativní.

1.9.4. Závěr

Ve všech analyzovaných zemích došlo po opuštění centrálně plánovacího hospodářství do současnosti k silnému kapitálovému přílivu. Ten pomohl vybavit tyto ekonomiky tolik potřebným kapitálem pro transformaci jejich hospodářství. Jeho dominantní forma – PZI – zajistila technologickou a znalostní modernizaci jejich ekonomik, růst produkčních kapacit, vyšší efektivitu hospodářství, pokles nezaměstnanosti a vyšší spotřebu. Pozitivní dopady PZI byly u analyzovaných zemí potvrzeny i empirickým výzkumem a ekonometrickými studiemi. Na zvýšení kapitálové zásoby v hospodářství zkoumaných zemí se podílely i ostatní položky tohoto kapitálového přílivu – portfoliové a ostatní investice. Kromě toho se dá u těchto druhů kapitálu předpokládat pozitivní dopad na fungování a efektivnost finančních trhů. Nejvíce zahraničního kapitálu v absolutním vyjádření byly schopny přilákat země střední Evropy. Mezi analyzovanými regiony dosáhly prvenství co se týče velikosti čistého přílivu PZI, portfoliových investic a v některých letech i investic ostatních. Ty se však v jednotlivých středoevropských zemích vyvíjely často protichůdným a celkově nestabilním způsobem. Zbylé dva regiony zaznamenávají v posledních letech tendenci k růstu čistých přílivů ostatních investic, které jsou u pobaltských zemí zdrojem krytí jejich vysokých schodků běžného účtu platební bilance. Konečně čistý příliv portfoliových investic do zbylých dvou regionů byl ve srovnání s ekonomikami střední Evropy nízký. I přes nižší velikost zásoby PZI ve srovnání se střední Evropou dosahují pobaltské a balkánské země úctyhodných hodnot při pohledu na ukazatel podílu zásoby PZI na HDP. V balkánských zemích je také v současnosti nejvyšší podíl PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu – tento druh zahraničního kapitálu zde financuje téměř polovinu nových investic. Pobaltské země zase překonají balkánské při posouzení ukazatele čistého přílivu PZI na obyvatele. U zemí Pobaltí a střední Evropy by se však v budoucnu mohly stát faktorem poklesu čistého přílivu PZI náklady práce. Naopak balkánské země budou mít v tomto ohledu v budoucnosti na globálním trhu kapitálu pravděpodobně konkurenční výhodu.

Blok C: Produktivita

1.10. Politický vývoj

Vymezit jasné vazby mezi typem politického systému a hospodářským růstem je obtížné. Politika i ekonomika jsou spletené systémy ovlivněné velkým množstvím faktorů, které dohromady prakticky nelze v plné šíři identifikovat, kvantifikovat a především podrobit analýze. Tento fakt způsobil, že studie, které zkoumaly vazby mezi politickými systémy a výkony hospodářství, se tak často lišily v použité metodologii. Studie se potýkaly s nedostatkem potřebných empirických dat a subjektivitou, která pramenila ze způsobu jejich získávání. Významné bylo rovněž časové období, po které byl výzkum prováděn.

Výsledky studií, které byly publikovány do konce 80. let 20. století, často poukazovaly na pozitivita autoritativních režimů ve vztahu k dlouhodobé výkonnosti hospodářství. Od 90. let však mezi ekonomy převládá názor, že pouze demokratický politický systém je schopen vytvořit dobré předpoklady pro stabilní ekonomický růst.

V následující podkapitole se podrobněji seznámíme s obsahem vybraných studií, které analyzovaly vazby mezi politickými systémy a ekonomickým růstem. Další podkapitola bude věnována charakteristice politického vývoje v zemích střední Evropy, pobaltských zemích, Bulharsku a Rumunsku v letech 1990–2007. Identifikovány budou institucionální změny zakotvené v nových demokratických ústavách. Upozorněno bude na klady a zápory jejich stranických systémů. Vymezena bude výkonnost vlád a faktory, které ji ovlivnily. Cílem následující podkapitoly bude formou srovnání potvrdit pozitivní vliv rozvoje demokratických principů na efektivní jednání vlád a tím i na rostoucí konkurenceschopnost ekonomik. Závěr bude shrnovat všechna důležitá zjištění.

1.10.1. Vymezení rámce výzkumu

Cílem celé kapitoly je zkoumat spojitost mezi rozvojem demokracie a tvorbou podmínek pro dlouhodobý ekonomický růst v postkomunistických zemích. Konkrétně se bude jednat o země střední Evropy (Českou republiku, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko), pobaltské země (Estonsko, Lotyšsko, Litvu), dále pak o Rumunsko a Bulharsko. Souhrnně budou tyto země označovány jako 10CE.

Hned na počátku můžeme konstatovat, že žádná ze zemí 10CE se ani přes mnohdy nelehké počáteční období transformace nevzdala demokracie. Všechny průběžně usilovaly o posílení svých demokratických principů, i když s různou intenzitou. Potvrdilo se, že země s konsolidovaným

stranickým systémem, rovnovážným vztahem mezi orgány státní moci, nezávislými médii či nízkou mírou korupce mají lepší předpoklady pro stabilní hospodářský růst. Jejich vlády snáze zavádějí reformy, které mají vytvořit podmínky pro růst konkurenceschopnosti jejich ekonomik.

Tato zjištění jsou v souladu se soudobým trendem ekonomického myšlení. Je však nutné zdůraznit, že v minulosti bylo publikováno mnoho teoretických a empirických studií o vztahu politických systémů a hospodářského růstu, jejichž závěry byly různorodé.

První část z nich se soustředila na hledání odpovědi na otázku, v rámci kterého z politických systémů dosahují ekonomiky lepších hospodářských výsledků. Autoři jako Huntington (1968), Huntington, Dominquez (1975) či Becker (1983) ve svých příspěvcích tvrdili, že autoritativní režimy jsou pro dobrou výkonnost hospodářství prospěšnější. Závěry těchto autorů rozebírají ve své studii Przeworski a Limongi (1993). Ve své studii podávají důkazy o rozporuplnosti prací, které byly do té doby o tomto tématu zveřejněny. U osmi z celkového počtu jednadvaceti zjištění (rozlišených podle oblastí a období) autoři našli podporu pro demokracii, u dalších osmi pro diktaturu a u pěti nebyly výsledky jednoznačné. Pro autory zůstalo hádankou, proč z jednadvaceti zjištění publikovaných před rokem 1988 osm dokazovalo, že autoritářské režimy rostou rychleji, zatímco ani jediné zjištění publikované v následujících letech tuto skutečnost nepotvrzovalo. Proto se neodvažovali vyslovit definitivní závěr o tom, zda demokracie růst ekonomiky podporuje či zda mu brání.

Vysvětlení tohoto jevu může spočívat ve dvou rovinách. V politické, kdy od poloviny 80. let docházelo k značnému poklesu autoritativních režimů v rámci celosvětového politického spektra (Halperin, Single, Weinstein, 2005), a v ekonomické, kdy například totalitní země východního bloku dosahovaly až do poloviny 70. let solidních ekonomických výsledků (Židek, 2007). V následujících letech začaly centrálně plánované ekonomiky stagnovat a prohlubovaly se jejich hospodářské problémy. Tyto problémy pramenily zejména ze selhání systému centrálního plánování a z direktivně prosazované extenzivní formy hospodářského růstu.

Od devadesátých let pak převládá názor, že demokracie je tím politickým systémem, který má pozitivní vliv na ekonomický růst. Přes rozdílné přístupy k výzkumu se na tom shodují empirické studie Fidrmuc (2003), De Haan, Lundström, Sturm (2004), Tabellini (2005) nebo Persson, Tabellini (2006). Tento názor je rovněž akceptován většinou expertů na zahraniční politiku a mnoha politiky.

Druhá část studií, které zkoumaly vztah mezi politickými systémy a hospodářským růstem, se věnovala řešení otázky, které z politických podmínek jsou nejhodnější pro přechod k demokracii (pro její vznik, schopnost udržet se a rozvíjet). Současně měly tyto politické podmínky podpořit budoucí dlouhodobý ekonomický růst zainteresovaných zemí. Po většinu období po 2. světové válce převládal v akademických a v diplomatických kruzích názor, že úspěšná transformace rozvíjejících se zemí v demokracie je možná pouze za předpokladu dobré výkonnosti jejich hospodářství (Halperin, Single, Weinstein, 2005). Autoritativní režimy byly v tomto ohledu považovány za úspěšnější hned z několika důvodů. Předpokládalo se, že autoritativní režimy mají ze své podstaty větší potenciál pro uspořádání omezených zdrojů k produktivním aktivitám. Nejsou časově limitovány politickým cyklem, a proto pro ně má být naplnění dlouhodobých cílů snazší. Nemusejí zdlouhavě vyjednávat se zájmovými organizacemi. Autoritativní režimy navíc ve svých zemích zpravidla udržují nízkou úroveň mezd, která je vnímána jako jedna z konkurenčních výhod ekonomik. Podporují růst úspor. Mnozí ekonomové se domnívali, že autoritativní režimy mohou také lépe koordinovat investice do veřejných projektů (infrastruktury, vzdělání, zdravotních a sociálních služeb atd.).

Ve většině rozvíjejících se zemí žije podstatný podíl populace v chudobě. Autoritativní režimy měly pomocí výše uvedených opatření zvyšovat ekonomickou úroveň obyvatelstva. Rozšiřovat se měla především středně-příjmová vrstva obyvatel. Jejimi členy jsou obvykle lidé vzdělaní, žijící ve

městech. Předpokládalo se, že po přechodu k demokracii má tato skupina voličů zájem na politické a ekonomické stabilitě země. Rovněž je ochotna podílet se na sdílení politické moci. Naopak zachování značného podílu chudé populace v nových demokraciích mělo podle tehdejších odborníků zvyšovat pravděpodobnost návratu k diktatuře. Vycházelo se z předpokladu, že chudí voliči mají vyšší sklon uspokojovat své naléhavé (základní životní) potřeby. Lehce tudíž podléhájí populistickým slibům politiků. Politici ve snaze být ve volbách zvoleni následně nepřiměřeně zatěžují veřejné finance těchto zemí. Jejich ekonomiky začnou stagnovat a ekonomická úroveň obyvatel se zhorší. Nepříznivý stav ekonomiky podkopává politickou stabilitu. Důvěryhodnost a akceschopnost vlády je silně narušena a voliči ztrácí víru v demokratické principy. Ve volbách či pomocí převratu se pak snáze dostane k moci další autoritativní vůdce.

Bez vytvoření silné střední třídy a bez dobrých ekonomických výsledků byl přechod od autoritativního režimu k demokracii považován za náročný.

V současnosti již ekonomové tento názor nesdílejí. Ekonomické náklady autoritativních režimů se ve většině případů ukázaly být dlouhodobě neudržitelné. Reálný vývoj potvrdil, že bez ohledu na ekonomickou úroveň v zemi se přechod od autoritativního režimu k demokracii může uskutečnit při paralelním průběhu politické i ekonomické liberalizace.

Například Halperin, Single, Weinstein (2005) upozorňují, že chudé, rozvíjející se země podstupují proces demokratizace a jsou v něm úspěšné. Empirické důkazy pro výše uvedená tvrzení o výhodách autoritativních režimů jsou podle jejich názorů slabé. Nepopírají, že existují autoritativní režimy s obdivuhodným ekonomickým růstem (viz Čína), říkají však, že podíváme-li se na rozvíjející země jako na celek, ty s reprezentativním a pluralistickým politickým systémem typicky dosahují lepších ekonomických výsledků než ty s režimem autoritativním. Hospodářský růst těchto demokracií je stabilnější co do míry kolísání i délky v čase. Rozvíjející se demokracie rovněž vykazují vyšší hodnoty u ukazatelů životní úrovně obyvatel.

Halperin, Single, Weinstein zdůrazňují, že svobodné volby samy o sobě nezajistí rozvoj demokracie. Důležité je, aby v dané zemi existoval funkční mechanismus sdílení politické moci, otevřenost ve smyslu přístupu k informacím a adaptabilita, která spočívá v možnosti střídat různé vlády u moci.

Sdílení moci v rámci demokratické společnosti zvyšuje pravděpodobnost, že budou brány v úvahu zájmy nejen většinové veřejnosti, ale i různých menších skupin voličů. To autoritativní režimy často neumožňují. Volný přístup k informacím usnadňuje voličům dohled nad činností vlády. Nepřímo tak nutí vládu k větší efektivitě při provádění hospodářských politik. V případě, že vláda nenaplní očekávání voličů a stav země se zhoršuje, poskytuje demokracie legitimní mechanismy, jak tuto vládu u moci nahradit. Toto jsou nesporné klady demokracie, které mají rovněž pozitivní vliv na rozvoj ekonomik.

Při analýze demokratického vývoje v zemích 10CE se proto zaměříme jak na ustanovení a funkčnost formálních politických institucí, tak také na problematiku korupce či nezávislosti médií. Informace o rozvoji základních lidských práv a svobod či o míře propojenosti mezi soukromou a veřejnou sférou nám pomohou zdůvodnit míru výkonnosti vlád v zemích 10CE. Naším cílem bude prokázat, že čím více jsou v zemích dodržovány demokratické principy, tím stabilnější je v dlouhém období jejich ekonomický růst.

1.10.2. Politický vývoj v zemích 10CE v letech 1990–2007

Následující podkapitola se zabývá stručným popisem politického vývoje v jednotlivých zemích 10CE v letech 1990–2007.

1.10.2.1. Středoevropské země

Česká republika

Z hlediska formálních institucí byla Česká republika od roku 1993, kdy se stala samostatným státem, považována za plně demokratickou zemi s parlamentním politickým systémem (Marshall, Jagers, 2005). Volby do dolní komory parlamentu v ní měly nově probíhat podle poměrného systému. Stranický systém České republiky prošel po pádu komunismu procesem krystalizace. S postupem let se v něm ustálil počet relevantních politických subjektů na pěti. Obměna politických stran zastoupených v parlamentu probíhala výhradně na pozici nejmenší z nich (Slaný a kol., 2007). Neschopnost malých parlamentních stran prosadit vlastní politický program a jejich časté vnitrostranické spory způsobily, že po dvou volebních obdobích zpravidla došlo k jejich marginalizaci. Na pozici nejmenší parlamentní strany se během námi sledovaného období vystřídaly celkem tři politické subjekty. Specifikem českého stranického systému bylo naprosté vyloučení Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) z rozhodování na úrovni vlády.¹ Ostatní politické strany odmítaly s KSČM vést povolební vyjednávání, protože se zcela nedistancovala od své totalitní minulosti. Poměrný volební systém v kombinaci s omezeným koaličním potenciálem vybraných politických stran se ukázal být překážkou pro vytváření pevných vlád.² Kolísání politické stability v České republice je patrné ze stejnojmenného ukazatele Světové banky.³ Výkonnost vlád však nebyla touto skutečností významně poznamenána. Ukazatel výkonnosti vlád Světové banky měl tendenci pozvolna se zlepšovat. Společně se Slovinskem se Česká republika dělila o nejvyšší příčky Bertelsmannova transformačního indexu.⁴ Bertelsmannova nadace pomocí něj hodnotí pokrok v politické a ekonomické oblasti u transformujících se zemí po celém světě. V roce 2008 Česká republika dokonce dosáhla nejlepšího hodnocení ze všech zemí. Přesto jí byla vytknuta zhoršující se kultura jejího politického života. Podle publikované zprávy není současná vláda schopna stanovit si priority či účinně bojovat s korupcí. Index vnímání korupce organizace Transparency International ovšem poukazuje na výraznější zlepšení v tomto směru v posledních přibližně pěti letech (viz tabulka č. 87).

Tabulka č. 77: **Ukazatele kvality správy České republiky v letech 1996–2007**

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,97	0,95	0,72	1,00	1,04	0,97	0,92	0,96	0,98
politická stabilita	0,96	0,78	0,60	0,97	0,87	0,67	0,75	0,85	0,83
výkonnost vlády	0,81	0,71	0,76	0,91	0,77	0,75	1,01	1,07	0,99

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od $-2,5$ (nejhorší výsledek) do $+2,5$ (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

- 1 Podobné postavení měli rovněž v 90. letech republikáni v čele s kontroverzním Miroslavem Sládkem.
- 2 Například v letech 1998–2002 byla po celé volební období u moci menšinová vláda. V letech 2002–2006 vznikla pro změnu značně ideologicky heterogenní vláda.
- 3 Pro sestavení agregovaných ukazatelů kvality správy použila Světová banka při poslední analýze v roce 2008 celkem 352 dílčích ukazatelů z celkem 35 zdrojů od 32 organizací s mezinárodní působností. Do srovnání zahrнула 212 zemí. Své zkoumání od úvodního roku 1996 prováděla vždy v dvouletých intervalech. Určitou nevýhodou těchto dat je jejich subjektivita. Každý ze sledovaných ukazatelů nabývá normalizovaných hodnot v intervalu od $-2,5$ (nejhorší výsledek) do $+2,5$ (nejlepší výsledek).
- 4 Více na http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/Anlagen_BTI_2008/BTI_2008_Ranking_EN.pdf

Slovensko

Slovensko si podobně jako Česká republika zvolilo parlamentní politický systém doplnění o poměrný volební systém. Slovensko zaznamenalo ve své novodobé historii regresivní vývoj svých demokratických standardů (viz tabulka č. 78). V letech 1994–1998 přestala koaliční vláda v čele s Vladimírem Mečiarom respektovat některá občanská práva a svobody (Slaný a kol., 2007). Vyznačovala se rovněž zneužíváním své politické moci. Nesouhlas s jednáním vlády přinutil tehdejší stranickou opozici k intenzivní spolupráci bez ohledu na ideologické odlišnosti či osobní antipatie. Cílem opozičních politických stran bylo obnovit na Slovensku dodržování demokratických práv a svobod, neautoritativní styl vlády a pokračování v ekonomických reformách. Jejich úsilí bylo korunováno úspěchem, když po parlamentních volbách 1998 společně sestavily novou vládu. Slovenský stranický systém se potýkal s poměrně velkou nestabilitou. Většina politických subjektů v něm byla slabě zakotvena. Politické strany se v řadě případů orientovaly na krátkodobé úspěchy bez viditelné snahy se ve stranickém systému více etablovat. Slovenské vlády proto byly křehké (paradoxně s výjimkou vlády v letech 1994–1998). Z tabulky č. 78 je patrné, že ukazatel politické stability byl v případě Slovenska značně proměnlivý. Výkonnost vlád se však od roku 1998 výrazně zlepšila, což mělo své pozitivní ekonomické i společenské důsledky (viz pokles korupce).

Tabulka č. 78: Ukazatele kvality správy Slovenska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,25	0,71	0,79	0,99	1,04	0,96	0,92	1,00	0,96
politická stabilita	0,68	1,09	0,55	0,87	0,93	0,63	0,81	0,77	0,94
výkonnost vlády	0,61	0,37	0,45	0,51	0,60	0,74	0,95	0,91	0,76

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Polsko

(Ne)formální demokratické instituce se v Polsku rozvíjely postupně v průběhu let (Slaný a kol., 2007). Politický systém Polska byl na počátku 90. let nastaven jako prezidentský a po legislativních změnách v následujících letech se stal parlamentním. Volby v Polsku probíhaly od prvopočátku podle poměrného systému. Polský stranický systém se podobně jako ten slovenský vyznačoval nízkou zakotveností politických subjektů. Jejich vznik, integrace nebo rozpad probíhal v levé i pravé části politického spektra. Polští voliči (překvapivě) vkládali důvěru do nových politických subjektů. Příčinou byla všeobecná znalost jejich čelních představitelů, kteří působili v politice již v minulosti. V polském Sejmu bylo obvykle zastoupeno sedm politických subjektů. Polské vlády byly nestabilní – často docházelo ke změnám na postu jejich předsedy, odchodu některé z politických stran z vládní koalice a tudíž ke vzniku slabých menšinových vlád. Celkem dvakrát Polsko zažilo předčasné parlamentní volby. Malou stabilitu vlád potvrzuje ve svém hodnocení i Světová banka. Poměrně nízká výkonnost polských vlád vytvářela prostor pro neefektivní chování jejích členů (tj. korupci). Pro Polsko bylo rovněž typické, že tradiční socioekonomická konfliktní linie společnosti v něm byla částečně zastíněna linií vztahu k minulosti (resp. komunismu), linií stát-církev a linií město-venkov. Tato skutečnost se promítala do výběru témat politických stran před každými parlamentními volbami (resp. do rozhodování voličů).

Tabulka č. 79: Ukazatele kvality správy Polska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,98	1,05	1,04	1,08	1,09	1,02	0,96	0,81	0,81
politická stabilita	0,55	0,60	0,41	0,66	0,64	0,20	0,32	0,31	0,58
výkonnost vlády	0,77	0,69	0,62	0,57	0,54	0,44	0,54	0,49	0,38

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Maďarsko

Na rozdíl od ostatních středoevropských zemí se v Maďarsku bezprostředně po pádu komunismu nezformovalo žádné široké názorové hnutí (Slaný a kol., 2007). Nevznikl v něm ani pseudo-demokratický politický rámec jako v Polsku, ani přechodná vláda složená z členů komunistické strany a opozice jako v ČSFR. Formální demokratické instituce byly v Maďarsku plně ustanoveny již v roce 1990 (Marshall, Jagers, 2005). Maďarsko se od zbylých středoevropských zemí rovněž lišilo tím, že parlamentní volby v něm probíhaly podle smíšeného volebního systému. Politický systém Maďarska byl hodnocen jako stabilní. V rámci jeho stranického systému působilo v 90. letech sedm (resp. šest) politických subjektů. Jejich počet se po parlamentních volbách v roce 2002 snížil na pouhé čtyři. Příčiny tohoto jevu se nacházely ve smíšeném volebním systému, které si Maďarsko vybralo. Mezi jeho charakteristické rysy patří tendence k bipolaritě, tj. existenci dvou silných politických subjektů. Všechny maďarské vlády dokázaly vytrvat ve svém úřadu po celé volební období. Pouze ve dvou případech došlo ke změně jejich předsedy. Je proto zajímavé, že ukazatel politické stability Světové banky kolísá i v případě Maďarska.⁵ Výkonnost maďarských vlád se výrazněji zhoršila až v roce 2007, kdy byly odhaleny nesrovnalosti v hospodářské politice tehdejšího kabinetu.

Tabulka č. 80: Ukazatele kvality správy Maďarska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	1,05	1,08	1,17	1,17	1,22	1,18	1,16	1,11	1,10
politická stabilita	0,58	0,97	0,69	1,00	0,99	0,81	0,85	0,81	0,65
výkonnost vlády	0,59	0,93	0,93	1,02	0,91	0,82	0,75	0,80	0,70

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Slovinsko

Ve Slovinsku od prvopočátku existoval všeobecný konsensus s demokratickými principy. Jeho parlamentní politický systém je doplněn o poměrný volební systém. Horní komora slovinského parlamentu je však volena podle speciálních pravidel, které přetrvaly z dob socialismu. Slovinský stranický systém je konsolidovaný (Strmiska, M., a kol., 2005). Tvoří jej 5–7 relevantních politických subjektů, které vzejdou z parlamentních voleb. Většina politických stran se profiluje směrem ke středu stranického systému. Po volbách ve Slovinsku zpravidla vznikají koaliční vlády. Ani jedna z nich dosud nevydržela v nezměněné podobě až do konce svého volebního období. Znepokojení

5 V podobném hodnocení, které provádí organizace Freedom House, má však mu příbuzný ukazatel politického procesu stále konstantní hodnoty.

vyvolala snaha poslední slovinské vlády zasahovat do činnosti nezávislých médií (Country Report BTI, 2008). Podobné aktivity jsou obecně vnímány jako narušování demokracie. Bertelsmannův transformační index tradičně řadí Slovinsko na nejvyšší příčky. Slovinsko je považováno za jednu z nejlépe se transformujících zemí světa.

Tabulka č. 81: Ukazatele kvality správy Slovinska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	1,10	1,20	1,05	1,12	1,16	1,10	1,06	1,09	1,08
politická stabilita	1,03	1,07	0,92	1,26	1,14	1,07	0,99	1,06	1,01
výkonnost vlády	0,81	0,96	0,81	0,93	1,07	1,00	1,01	1,09	1,08

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

1.10.2.2. Pobaltské země

Estonsko

V Estonsku demokratické principy nabývaly na síle průběžně. Patrné je to také z tabulky č. 82. Estonsko se však stále plně nevypořádalo se svým největším problémem, tj. nerovným postavením ruské menšiny v rámci estonské společnosti. Stranický systém Estonska se na počátku 90. let potýkal s nekvalitní organizací politických stran a jejich malou členskou základnou. Politické subjekty se rovněž často před volbami spojovaly do volebních koalic, aby zvýšily své šance na zvolení. Tyto nedostatky estonského stranického systému se snažily odstranit novely volebního zákona z let 1994 a 1998. Jejich výsledkem bylo ustálení estonské politické scény, kterou na vrcholové úrovni tvořilo přibližně šest subjektů. Polarizace stranického systému Estonska byla velmi slabá. Většina relevantních stran se hlásila ke středu nebo k pravici. Ve všech volebních obdobích došlo k obměně vlád. Údaje Světové banky dokazují, že tato skutečnost se výrazně neodrazila na výkonnosti vlád. Estonsko dosáhlo v průměru vyšší hodnoty ukazatele výkonnosti vlád než všechny země střední Evropy. I hodnocení Bertelsmannova transformačního indexu je v tomto směru Estonsku velmi příznivě nakloněno. V letech 2006 a 2008 se umístilo na druhé a třetí nejvyšší příčce mezi 125 transformujícími se zeměmi. Jeho autoři však upozorňují na rostoucí propojení mezi estonskou politikou a obchodními zájmovými skupinami, kterého by se Estonsko mělo do budoucna vyvarovat.

Tabulka č. 82: Ukazatele kvality správy Estonska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,91	1,00	0,96	1,06	1,12	1,09	1,01	1,02	1,05
politická stabilita	0,67	0,68	0,81	0,99	1,07	0,93	0,71	0,81	0,68
výkonnost vlády	0,56	0,74	0,93	0,87	1,14	1,09	1,11	1,22	1,19

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Lotyšsko

Podobně jako v Estonsku, i v Lotyšsku byl rozvoj demokratických principů komplikován omezeným volebním právem u ruské menšiny. Mnoho jejích členů až do současnosti nemá lotyšské

občanství. Lotyšsko po vyhlášení nezávislosti v roce 1991 automaticky přidělilo občanství jen těm obyvatelům, kteří jím disponovali před rokem 1940, nebo jejich potomkům (Strmiska, M., a kol., 2005). Ostatní obyvatelé Lotyšska museli projít procesem naturalizace (Country Report BTI, 2008). Zájem o naturalizaci mezi ruskou menšinou ovšem začal růst až se vstupem Lotyšska do Evropské unie. Plnohodnotné zapojení ruské menšiny do lotyšské politiky tedy probíhalo ještě pomaleji než v Estonsku. Důsledkem bylo přetrvání poměrně silné nacionalistické konfliktní linie v rámci lotyšského stranického systému. Politické strany, které reprezentovaly nelitevské voliče, byly obvykle nazývány jako „levicové“ protože více inklinovaly k sociálně-demokratickým myšlenkám. Stranický systém Lotyšska se konsolidoval velmi pomalu. Až do roku 2006 se vždy před parlamentními volbami objevila řada nových politických subjektů. Jeden z nich byl současně vítězem voleb. Tyto politické subjekty těžily z personifikace lotyšské politiky. Politické strany byly ve společnosti slabě etablovány. Voliči se vyznačovali značnou volatilitou. Pro lotyšské politické strany bylo charakteristické, že prezentovaly zájmy vybraných zájmových skupin (oligarchů). Lotyšská politika se potýkala se značnou korupcí a bující byrokracií (Country Report BTI, 2008). Vlády, které vzešly z voleb, byly nestabilní. Tvořilo je hned několik politických stran často heterogenní ideologické orientace. Jejich výkonnost byla poměrně nízká, jak ukazuje tabulka Světové banky. V případě Bertelsmannova transformačního indexu se Lotyšsko umístilo až za ostatními pobaltskými státy. Prosazení dlouhodobých hospodářských záměrů nebylo v nestálém lotyšském politickém systému snadné.

Tabulka č. 83: Ukazatele kvality správy Lotyšska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,75	0,81	0,71	0,85	0,91	0,72	0,77	0,86	0,86
politická stabilita	0,52	0,13	0,61	0,95	1,14	0,90	0,86	0,85	0,72
výkonnost vlády	-0,46	0,61	0,49	0,64	0,69	0,69	0,65	0,75	0,55

Poznámka: Ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Litva

Litva se stejně jako ostatní dvě pobaltské země vyznačuje parlamentním politickým systémem. Její volební systém je však smíšeného charakteru. Budování demokracie v Litvě nebylo na rozdíl od ostatních pobaltských zemí poznamenáno problémem naturalizace etnických menšin. Litva zvolila po vyhlášení své nezávislosti v roce 1990 velkorysé řešení. Přistoupila ke zrovnoprávnění Rusů a Poláků. V litevském stranickém systému proto výhradně převládala socioekonomická konfliktní linie (Strmiska, M., a kol., 2005). Stranický systém byl v 90. letech poměrně ustálený. V následujícím období nabývaly na síle nové populistické formace. Příčinou tohoto jevu byla rostoucí personifikace litevské politiky. Značně vzrostla korupce ve veřejné sféře. Někteří z nejvyšších představitelů státu se museli vzdát svých postů, protože byli obviněni z účasti na korupčních kauzách (Country Report BTI, 2008). Litevské vlády lze charakterizovat jako poměrně nestabilní. Jednalo se zpravidla o koaliční vlády, které byly ideologicky nesourodé. Přes tyto nedostatky však podle Evropské komise patřila Litva mezi nejlépe připravené země na vstup do Evropské unie ve smyslu implementování evropských norem do své legislativy. Ukazatel výkonnosti vlád Světové banky dokazuje, že Litva se v tomto směru skutečně zlepšovala. Po samotném vstupu do Evropské unie ovšem výkonnost litevských vlád mírně poklesla.

Tabulka č. 84: Ukazatele kvality správy Litvy v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,93	0,89	0,85	0,92	1,03	0,90	0,91	0,91	0,93
politická stabilita	0,44	0,41	0,56	1,00	1,17	0,96	0,93	0,91	0,81
výkonnost vlády	-0,35	0,57	0,38	0,67	0,94	0,82	0,90	0,80	0,78

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

1.10.2.3. Balkánské země

Rumunsko

Rumunsko se jako jediné ze zemí 10CE rozhodlo pro zavedení poloprezidentského politického systému francouzského typu, který v něm přetrval dodnes (Kubát, M. a kol., 2004). Parlamentních volebních klání, která se uskutečnila v Rumunsku od roku 1990, se tradičně účastnilo poměrně velké množství politických subjektů (Kubát, M., a kol., 2004). Rumunský stranický systém se vyznačoval častým vznikem nových politických stran, které sloužily spíše k uspokojení osobních ambic jejich zakladatelů než k oslovení voličů zajímavým politickým programem. Během volených období odcházeli zvolení zástupci ze svých mateřských politických stran, aby vytvořili nové, vlastní politické strany. V rumunském parlamentu však bylo vždy zastoupeno přibližně osm politických subjektů. Ideologicky byly poměrně polarizované. Neexistence protikomunistické opozice v poslední fázi totalitního režimu způsobila, že se boj o politickou moc v Rumunsku na počátku 90. let odehrál výhradně mezi členy bývalé komunistické strany. Jejich důvěra v demokracii a tržní mechanismy byla poměrně nízká. Proces politické a ekonomické transformace se proto v Rumunsku opozdil. Výkonnost vlád byla dle údajů Světové banky (viz tabulka č. 85) po celé období slabá. Reformy, o které se vlády pokoušely od poloviny 90. let, byly považovány za polovičaté (Country Report BTI, 2008). Provázela je pokles životní úrovně velké části obyvatel. Nedůvěra Rumunů vůči politické reprezentaci rostla. Rumunské vlády byly napojeny na silné zájmové skupiny, které ovlivňovaly jejich rozhodování. Klientelismus byl považován za fenomén rumunské politiky. Neschopnost vlád bránit se tlakům zájmových skupin se v současnosti odráží v jejich omezené úspěšnosti při zavádění reform, které souvisejí se vstupem země do Evropské unie.

Tabulka č. 85: Ukazatele kvality správy Rumunska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,18	0,36	0,40	0,46	0,34	0,36	0,36	0,50	0,47
politická stabilita	0,39	0,19	0,02	0,32	0,26	0,77	0,20	0,15	0,19
výkonnost vlády	-0,69	-0,30	-0,38	-0,13	-0,14	-0,14	-0,08	-0,07	-0,09

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

Bulharsko

Bulharský parlamentní politický systém se opíral o poměrný volební systém. Do parlamentních voleb, které se v Bulharsku konaly v roce 2001, byl jeho stranický systém označován jako dualistický (Strmiska, M., a kol., 2005). Na jedné jeho straně stála přejmenovaná, ovšem netransformovaná, komunistická strana (tj. Bulharská socialistická strana (BSP)). Na straně druhé se nacházely

demokratické síly, zastoupené nejprve Svazem demokratických sil (SDS) a později koalicí reformistů, nazvanou Spojené demokratické síly (ODS). Charakter konfliktní linie ve stranickém systému se tedy nesl ryze ve smyslu komunismus versus antikomunismus. Toto rozložení politických sil bránilo rozvoji stranického systému. Transformace bulharského politického systému se v porovnání s ostatními zkoumanými zeměmi prodloužila. Důsledkem byla velmi slabá výkonnost vlád, která měla negativní vliv na bulharskou ekonomiku (viz tabulka č. 86). Vlády byly mimo jiné podezřívány z napojení na mocné ekonomické zájmové skupiny, které měly ovlivňovat jejich rozhodnutí (Country Report BTI, 2008). V současnosti zůstává postavení bulharské levice stabilnější než pravice. Pravicové strany soupeří o voliče mezi sebou navzájem a jejich snaha o integraci zpravidla troskotá. To nahrazá Bulharské socialistické straně. S blížícím se vstupem Bulharska do Evropské unie se stranická konfliktní linie proměnila na souboj proevropských/proreformních stran versus antiliberalních nacionalistických stran. Nutnost splnit kritéria nezbytná pro začlenění do Evropské unie přinutila Bulharsko učinit opatření posilující demokracii a tržní mechanismy v ekonomice země. Mnoho úkolů však před bulharskými vládami stále zůstává. Bulharsko vstoupilo do Evropské unie v roce 2007.

Tabulka č. 86: Ukazatele kvality správy Bulharska v letech 1996–2007

ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozsah demokracie	0,11	0,38	0,46	0,58	0,49	0,56	0,56	0,59	0,65
politická stabilita	-0,22	0,57	0,49	0,49	0,33	0,09	0,21	0,43	0,42
výkonnost vlády	-0,94	-0,08	0,05	0,12	0,02	0,10	0,23	0,12	0,10

Poznámka: ukazatele kvality správy nabývají normalizovaných hodnot od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).
Zdroj: World Bank, (2008)

1.10.3. Zhodnocení charakteristik demokracie v zemích 10CE a jejich ekonomický růst

Nové ústavy vnesly do společenského uspořádání zemí 10CE demokratické principy. Žádná z postkomunistických zemí se přes často nelehké počáteční období transformace demokracie nevzdala. Výzkum organizace Freedom House, který byl proveden v letech 1991–2006, dokazuje, že politická práva a občanské svobody se v těchto zemích průběžně zlepšovaly. V každé z nich však s jinou intenzitou. Například Slovinsko bylo první zemí, která u obou ukazatelů dosáhla nejvyšších hodnot. Stalo se tak v roce 2001. V roce 2004 ho následovalo Estonsko a o rok později i Lotyšsko a Litva spolu se všemi středoevropskými zeměmi. Rumunsko naopak v tomto směru zaostávalo. Slovensko a Bulharsko jako jediné dvě země zaznamenaly déle trvající pokles hodnot, a to u ukazatele občanských svobod (Slovensko v letech 1993–1997, Bulharsko v letech 1996–2001).

Rozvoj demokratických principů zakotvených v institucionálním nastavení politických systémů rozdělil země 10CE na dvě skupiny (Marshall, Jagger, 2005). Do první z nich náleželo Maďarsko, které mělo plně demokratický systém již od roku 1990. Litva a Slovinsko byly z institucionálního hlediska plnohodnotnými demokraciemi od vyhlášení jejich nezávislosti v roce 1991. Podobně tomu bylo v případě České republiky a jejího osamostatnění v roce 1993. Politické systémy všech jmenovaných zemí byly založené na konkurenci, stranické systémy byly konsolidované a vztahy mezi mocí zákonodárnou a výkonnou byly vnímány jako vyvážené.

Druhá skupina zemí se vyznačovala pozvolným zlepšováním institucionálního politického prostředí. Patrně to bylo u Polska nebo Rumunska. V Polsku se významně zlepšila politická konkurence na přelomu století. V Rumunsku byla postupně posílena jak soutěž politických stran o moc, tak i prvky konkurence v případě jmenování hlavy státu. Vztah mezi rumunskou výkonnou a zákonodárnou mocí se ovšem na pozici shodnou se standardními demokraciemi dostal až v roce 2004. Stejný pozitivní vývoj v tomto směru zaznamenalo Slovensko po roce 1998, kdy jeho vlády upustily od autoritativního způsobu prosazování moci. Prvky demokracie byly rovněž posíleny v Bulharsku v roce 2001, kdy došlo k odklonu jeho stranického systému od dualistické podoby. Kritizovány byly naopak Estonsko a Lotyšsko, kterým se příliš nedařilo začlenit část obyvatel země do politického dění. Ruské etnikum bylo prakticky vyloučeno z účasti na politickém životě a jeho demokratická práva byla omezena. Estonsko a Lotyšsko proto byly hodnoceny mezi zeměmi 10CE z hlediska institucionálního nastavení demokratických principů nejhůře (Marshall, Jagger, 2005).

Z výše uvedeného vyplývá, že nelze položit striktní rovnítko mezi úroveň institucionálního nastavení demokratických principů a jejich reálné uplatnění. Estonsko je například země, která se brzy pyšnila výborným hodnocením v oblasti dodržování politických práv a svobod. Jejich formální právní úprava však měla podstatné nedostatky. Rumunsko naopak procházelo opačným vývojem. Výkonnost vlád zemí 10CE byla touto skutečností ovlivněna. Nabývala vyšších hodnot u těch zemí, které dbaly na dodržování demokratických principů (viz Česká republika, Maďarsko, Estonsko, Litva či Slovinsko).

Na výkonnost vlád měla vliv řada dalších faktorů. Mezi nejdůležitější z nich patřila nezávislost médií a transparentnost při nakládání s veřejnými zdroji. Růst nezávislosti médií souvisí s naplňováním svobody slova. Transparentnost veřejného sektoru je nepřímo spojována s mírou korupce v zemi. Platí, že čím více je omezována nezávislost médií vládou a čím vyšší je korupce v zemi, tím větší je pravděpodobnost, že efektivita výkonu vlády bude nízká. Z politického úhlu pohledu brání nedostatek informací voličům v objektivním hodnocení kompetentnosti vlád. Z ekonomického úhlu pohledu se například nedostatek informací negativně podepisuje na rychlosti inovací nebo podpoře investic a tím i na růstu produktivity. Netransparentnost veřejného sektoru často svádí vlády k účelnému plýtvání s veřejnými zdroji, které pro ekonomiky není přínosné.

Výzkum nezávislosti médií každoročně provádí organizace Freedom House. Publikuje tzv. ukazatel svobody tisku. Měrou korupce se celosvětově zabývá organizace Transparency International. Sestavuje tzv. index vnímání korupce (CPI). Hodnoty těchto dvou ukazatelů nám umožňují dokreslit zjištění Světové banky, které jsme zmínili výše v textu a upozornit na možné příčiny toho, proč země jako Bulharsko a Rumunsko, které mají z institucionálního hlediska dobře zavedeny demokratické principy, dosahují nízké výkonnosti vlád.

Podle údajů organizace Freedom House byla média v Bulharsku nezávislá pouze v období let 2000–2003. V ostatních letech byla ovlivněna politickými nebo ekonomickými zájmovými skupinami. V Rumunsku byla média pouze částečně nezávislá, a to po celou dobu od pádu Ceausescovy diktatury. Snaha vlád ovlivnit média s sebou přinášela účelná zkraslování či zamlčování informací před voliči. Nezávislá média by totiž otevřeně informovala voliče o jejich nekompetentnosti (resp. neefektivitě). Vlády se tímto bránily kontrole ze strany veřejnosti. Omezená svoboda slova měla také své negativní ekonomické důsledky. V současném světě, v němž je úspěch založen na využití informačních technologií, představovala omezená svoboda slova pro obě země konkurenční nevýhodu.

Tabulka č. 87 potvrzuje, že v Bulharsku i Rumunsku byla korupce vnímána jako poměrně rozšířená. Rumunsko mělo nejhorší výsledky mezi zeměmi 10CE. Napojení vlád na silné zájmové skupiny bránilo Bulharsku a Rumunsku v zavedení potřebných ekonomických reforem. Cílem reforem měla

být stabilizace ekonomik, podpora tržních mechanismů a vyšší konkurenceschopnost ekonomik. Výkonnost bulharských a rumunských vlád tudíž byla výrazně nižší než v ostatních zemích 10CE.

Naopak v zemích střední Evropy a pobaltských zemích byla média hodnocena organizací Freedom House jako nezávislá. Tyto země však vykazovaly různé míry vnímání korupce. Polsko dosahovalo spíše nízkých hodnot tohoto ukazatele. Polské vlády byly zasaženy několika korupčními skandály. Tyto skandály měly negativní vliv na hodnocení výkonnosti polských vlád Světovou bankou, a proto Polsko obsadilo nejnižší příčku mezi středoevropskými zeměmi. Nejnižší hodnoty výkonnosti vlád u pobaltských zemí mělo Lotyšsko. Neefektivita jeho vlád se odvíjela od značné byrokracie a korupce, která v minulosti v lotyšské politice vládla. V roce 2007 již ovšem Lotyšsko dosáhlo stejných hodnot vnímání korupce jako Litva. Třetí z pobaltských zemí, Estonsko, se nejenom těšila z nízké míry korupce, ale rovněž měla nejvýkonnější vlády ze všech zemí 10CE. V roce 2007 ji v hodnocení vnímání míry korupce předčilo pouze Slovinsko.

Tabulka č. 87: Index vnímání korupce (CPI)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Česká republika	4,8	4,6	4,3	3,9	3,7	3,9	4,2	4,3	4,8	5,2
Slovensko	3,9	3,7	3,5	3,7	3,7	3,7	4,0	4,3	4,7	4,9
Polsko	4,6	4,2	4,1	4,1	4,0	3,6	3,5	3,4	3,7	4,2
Maďarsko	5,0	5,2	5,2	5,3	4,9	4,8	4,8	5,0	5,2	5,3
Estonsko	5,7	5,7	5,7	5,6	5,6	5,5	6,0	6,4	6,7	6,5
Lotyšsko	2,7	3,4	3,4	3,4	3,7	3,8	4,0	4,2	4,7	4,8
Litva	–	3,8	4,1	4,8	4,8	4,7	4,6	4,8	4,8	4,8
Slovinsko	–	6,0	5,5	5,2	6,0	5,9	6,0	6,1	6,4	6,6
Bulharsko	2,9	3,3	3,5	3,9	4,0	3,9	4,1	4,0	4,0	4,1
Rumunsko	3,0	3,3	2,9	2,8	2,6	2,8	2,9	–	3,1	3,7

Poznámka: index vnímání korupce nabývá hodnot od nuly (velká míra korupce) do deseti (korupce se v zemi prakticky nevyskytuje).
Zdroj: Transparency International

Halperin, Siegle, Weinstein (2005) uvádějí, že v porovnání s autoritativními režimy je hospodářský růst v rozvíjejících se demokraciích stabilnější co se týče jeho míry kolísání i délky v čase. Z tabulky č. 88 je patrné, že u zemí s konsolidovanými stranickými systémy, rovnovážným vztahem mezi orgány státní moci, nezávislými médii či nižší mírou korupce kolísá ekonomický růst méně. Jedná se například o Slovinsko nebo Maďarsko. Naopak rumunská ekonomika kolísá značně. Data nám potvrzují, že čím více je rozvinuta demokracie v zemi (resp. čím vyzrálejší je její politický systém), tím stabilnější je míra ekonomického růstu. Dlouhodobě dobré ekonomické výsledky nám umožňují předpokládat, že země, které jich dosáhly, vytrvale usilují o růst své konkurenceschopnosti. Jejich vyspělý politický systém má pozitivní vliv zejména na jejich celkovou produktivitu výrobních faktorů.

Tabulka č. 88: **Ekonomický růst středoevropských zemí, pobaltských zemí, Bulharska a Rumunska v letech 1991–2006 (v %)**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Česká republika	-12	-1	0	2	6	4	-1	-1	1	4	2	2	4	5	6	6
Maďarsko	-12	-3	-1	3	1	1	5	5	4	5	4	4	4	5	4	4
Polsko	-7	3	4	5	7	6	7	5	5	4	1	1	4	5	4	6
Slovensko	-15	-7	-4	6	6	8	6	4	0	1	3	4	4	5	6	8
Slovinsko	-9	-5	3	5	4	4	5	4	5	4	3	3	3	4	4	5
Estonsko	-8	-21	-6	-2	5	4	11	4	0	8	8	8	7	8	10	11
Lotyšsko	-13	-32	-5	2	-1	4	8	5	5	7	8	6	7	9	11	12
Litva	-6	-21	-16	-10	3	5	7	7	-2	4	7	7	10	7	8	8
Bulharsko	-8	-7	-1	2	3	-9	-6	4	2	5	4	4	5	7	6	6
Rumunsko	-13	-9	2	4	7	4	-6	-5	-1	2	6	5	5	8	4	8

Zdroj: World Bank

Je tedy zřejmé, že demokracie má v sobě zabudovány mechanismy, které přispívají ke vzniku podmínek pro dlouhodobý růst ekonomik. Je však nutné, aby v praxi demokracie splňovala nejenom znaky sdílení moci a adaptability, ale i znak otevřenosti. Právě otevřenost demokracie v sobě skrývá zmíněnou problematiku rozvoje nezávislosti médií a transparentnosti veřejného sektoru. Na příkladu Bulharska či Rumunska se lze přesvědčit, že vlády těchto zemí sice vzešly z legitimních voleb, ale jejich postavení bylo slabé, protože otevřenost demokracie u nich nebyla dostatečná. Proto pak s obtížemi a zdlouhavě prosazovaly koncepce, které měly podpořit konkurenceschopnost jejich ekonomik. Naopak výkonnost vlád v zemích s nezávislými médii a nízkou mírou korupce byla poměrně vysoká. Jednalo se o Českou republiku, Maďarsko, Estonsko či Slovinsko. Tyto státy jsou považovány nejenom za nejlépe se transformující země 10CE, ale i světa. Dlouhodobě dosahují dobrých ekonomických výsledků.

1.10.4. Závěr

Demokracie se vyznačuje třemi základními znaky – sdílením moci, otevřeností a adaptabilitou – které jsou mezi sebou úzce propojeny. Země, jež usilují o rozvoj demokracie, nesmí výrazně zanedbat žádný z nich. Není tudíž důležité pouze institucionální nastavení demokratických principů, ale také ochota společnosti tyto principy respektovat a řídit se jimi.

Země 10CE v letech 1990–2007 formovaly a rozvíjely své demokratické principy. Tyto země lze rozdělit do tří skupin. První tvoří Estonsko a Lotyšsko, kterým se nedařilo naplnit znak sdílení moci. Z jejich politického života bylo vyloučeno ruské etnikum. Tato skutečnost ovlivňovala podobu jejich stranických systémů. Nenarušila ovšem základní mechanismy fungování jejich politického systému a nevytvářela uvnitř společnosti obou zemí hlubší konflikty, které by demokracii mohly ohrozit. Ve druhé skupině zemí, která měla problémy s otevřeností demokracie, se nacházelo především Bulharsko a Rumunsko. Jejich vlády omezovaly svými zásahy svobodu slova a byly napojeny na silné zájmové skupiny, jež ovlivňovaly jejich jednání. Kontrola veřejnosti ve vztahu k vládě tedy měla své nedostatky, a tyto přispívaly k netransparentnímu chování vlád. Úzký vztah mezi vládami a zájmovými skupinami navíc často bránil v zavedení nezbytných ekonomických reforem. Do této skupiny můžeme rovněž zařadit Slovensko v letech 1994–1998. V Polsku byla v posledních letech narušována otevřenost demokracie rostoucí mírou vnímání korupce. Na

rozdíl od Bulharska a Rumunska byl ovšem polský tisk po celé sledované období svobodný. Třetí skupina zemí se skládá z České republiky, Maďarska, Slovenska (po roce 1998), Slovinska a Litvy. Jejich stranické systémy byly konsolidované, vztah mezi orgány státní moci byl vyvážený a nezávislost médií byla respektována. Česká republika, Litva a Slovensko se však potýkaly s vyšší měrou korupce než Slovinsko nebo Maďarsko. Přesto byly charakteristiky demokracie u těchto pěti zemí naplněny nejlépe.

Ze zkoumání vyplynulo, že výkonnost vlád byla ovlivněna především mírou jejich otevřenosti. Čím nižší byla otevřenost demokracie v zemi, tím nižší byla efektivita výkonu vlád. Bulharsko a Rumunsko, které byly v tomto směru dobrým příkladem, se následkem slabosti svých vlád jen pomalu uchylovaly k reformám, které měly posílit konkurenceschopnost jejich ekonomik. Hospodářský růst Bulharska a Rumunska také kolísal mnohem více než například ten Slovinska nebo Maďarska. Předpokládáme proto, že Slovinsko i Maďarsko (resp. jeho vlády) úspěšně pracovaly na vytváření podmínek, které zajišťovaly dlouhodobý stabilní růst hospodářství. Dobré vyhlídky mají v tomto směru v posledních letech také Česká republika, Slovensko a pobaltské země.

Pozitivní vliv na rozvoj demokracie a tržních mechanismů u všech námi sledovaných zemí 10CE měla jejich touha stát se členy Evropské unie. Země střední Evropy, pobaltské země a Slovinsko vstoupily do Evropské unie v roce 2004. Bulharsko a Rumunsko je následovaly o tři roky později.

Na závěr můžeme konstatovat, že demokracie má na dlouhodobý růst ekonomik kladný vliv. Čím vyspělejší demokratické principy v zemích jsou a více je na ně dbáno, tím více jsou vlády ze strany voličů nuceny k efektivnímu chování. To obvykle vytváří prostor pro reformní kroky, jejichž cílem je posílení konkurenceschopnosti ekonomik.

1.11. Regulace

Mezi mírou a kvalitou regulace ekonomiky a její konkurenční schopností existuje velmi úzká vazba. Z pohledu nové institucionální ekonomie, politické ekonomie regulace, teorie veřejné volby či konstituční ekonomie je výše a především kvalita uplatňovaných regulačních opatření jednou z determinant dlouhodobé růstové výkonnosti ekonomiky, kterou lze v nejšířším slova smyslu ztotožnit s konkurenční schopností.

Tradičně jsou rozlišovány intenzivní a extenzivní faktory ekonomického růstu. Extenzivní ekonomický růst je založen na zvyšování množství zapojovaných výrobních faktorů, motorem intenzivního růstu je lepší využití stávajících zdrojů. Z pohledu nové institucionální ekonomie jsou jedním z vysvětlení různé růstové výkonnosti jednotlivých ekonomik rozdílné instituce. North (1994) instituce vymezuje jako lidmi navržená omezení, která formují lidské interakce. Tato omezení mohou být formální (zákony, normy) či neformální (zvyky, uznané normy chování). Instituce přímo ovlivňují základní pravidla lidského chování a tedy i průběh ekonomických interakcí ve společnosti. Na jejich kvalitě do velké míry závisí, jakým způsobem budou využívány výrobní faktory v zemi, jak bude tento proces časově a finančně náročný, jak rychlá bude reakce subjektů na tržní podněty atd. Kvalita institucí tak významným způsobem ovlivňuje produktivitu výrobních faktorů. Regulace uplatňovaná v zemi, její výše a zejména kvalita tak sehrává důležitou roli, je jedním z faktorů, který významně ovlivňuje konkurenční schopnost země.

1.11.1. Vymezení

Na regulaci můžeme nahlížet různě široce, v odborné literatuře se často setkáme s velmi odlišným vymezením tohoto pojmu. Regulace je převážně spojována s činností vlády, i když ani tato vlastnost není pravidlem. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) definuje regulaci jako soubor rozmanitých nástrojů pomocí nichž vláda uvaluje požadavky na podniky a obyvatele (OECD, 1997). V tomto pojetí lze pod pojem regulace zahrnout veškeré kroky podnikané vládou. S ještě širším pojetím regulace pracují Braithwaite a Drahos, kteří ztotožňují regulaci s normami, standardy, principy a pravidly, které řídí vzájemné vztahy mezi ekonomickými subjekty a jejich vynucení. Regulace zde není omezena pouze na činnost vlády, ale regulací jsou nazývány všechny formální a neformální instituce, tedy i kultura, zvyklosti, náboženství atd. (Braithwaite – Drahos, 2000).

Abychom pojem regulace striktněji vymezili a ohraničili, budeme v dalším textu regulací rozumět ty aktivity vlády, jejichž cílem je ovlivnit chování ekonomických subjektů, a které přímo ovlivňují činnost podniků. I tato definice může být ovšem chápána velmi široce. Pojem si proto dále zúžíme. Rozlišována bude ekonomická regulace a regulace podnikatelského prostředí. Do ekonomické regulace spadají opatření podporující konkurenční prostředí v zemi, regulace monopolů, cenová regulace, přímé zasahování státu do činnosti jednotlivých podniků a regulace zahraničního obchodu. Do skupiny regulace podnikatelského prostředí potom veškerá opatření, která kladou určité administrativní, finanční či časové nároky na podniky, tedy i veškerá opatření sociální regulace.

Kapitola je věnována analýze výše a kvality regulace zemí 10CE v období 1990–2007. Cílem kapitoly je postihnout hlavní vývojové trendy v oblasti regulace a deregulace a zhodnocení vlivu výše a kvality regulace na konkurenční schopnost zemí 10CE. Jen okrajová pozornost je věnována regulaci zahraničního obchodu. Této oblasti je v monografii vyhrazena samostatná kapitola.

Úvodní část kapitoly popisuje rozsah a kvalitu regulace zemí 10CE od konce 80. let 20. století do roku 2007. Země jsou pro přehlednost rozděleny do tří skupin – středoevropské země (Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko a Slovinsko), pobaltské země (Litva, Lotyšsko a Estonsko) a balkánské země (Rumunsko a Bulharsko). Jako třídící znak posloužila jejich geografická poloha. Vývoji regulace v každé skupině zemí je věnována samostatná podkapitola. V úvodu každé z podkapitol je popsán stav regulace vybrané skupiny zemí na konci 80. a počátku 90. let 20. století. Tato pasáž tvoří odrazový můstek pro další analýzu. Na ni potom navazuje popis hlavních vývojových trendů v oblasti ekonomické regulace, regulace podnikatelského prostředí a celkové regulace. Samostatné kapitoly jsou věnovány srovnání vývoje regulace a deregulace v období 1990–2007 v celé zkoumané skupině zemí 10CE a postihnout vztahu mezi výší a kvalitou uplatňované regulace v jednotlivých zemích a jejich konkurenční schopností. Na závěr jsou shrnuty hlavní vývojové trendy v oblasti regulace a deregulace a síla vazby mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností zemí 10CE.

1.11.2. Vývoj regulace v zemích 10CE

Na konci 80. let 20. století byly všechny země 10CE centrálně plánovanými ekonomikami. V zemích byla uplatňována extrémní podoba regulace s významnou rolí státu v hospodářství. Systém centrálního plánování, jeho podoba a míra tržních prvků uplatňovaných v rámci tohoto systému koordinace se ovšem v jednotlivých zemích značně lišily.

Počátkem 90. let země 10CE zahájily proces ekonomické transformace, jejíž podstatou byla celková změna koordinačního mechanismu hospodářství. Koordinace plánem byla nahrazena koordinací tržní. Transformace ve všech sledovaných zemích byla postavena na celkové liberalizaci, demonomopolizaci, privatizaci a makroekonomické stabilizaci hospodářství. Došlo k výrazné transformaci role státu v hospodářství. Stát již neurčoval co, jak, kdo a pro koho bude vyrábět. Jeho role byla omezena na vytváření mantinelů a vhodného prostředí pro jednání ekonomických subjektů, dohlížení na dodržování existující regulace a řešení tržních selhání (zejména problematika veřejných statků, externalit, přirozených monopolů, nedokonalých informací). Postupně byl vytvářen institucionální rámec pro fungování tržního hospodářství a vznikala nová legislativa, stanovující pravidla hry v nových podmínkách.

Stejně jako se v jednotlivých zemích 10CE lišily výchozí podmínky, lišil se také průběh celé transformace a zejména rychlost tohoto procesu. Ve všech zemích tento proces nebyl hladký a konsistentní. Významnou roli sehrála národní specifika zemí, jejich celková rozvinutost a připravenost na reformy. Nezanedbatelná byla také politická vůle demokraticky volených představitelů

vlád a nálada převládající ve společnosti. Následující část popisuje a srovnává vývoj regulace v zemích 10CE od konce 80. let 20. století do současnosti. Země jsou rozděleny do tří skupin – střeoevropské, pobaltské a balkánské země.

1.11.2.1. Střeoevropské země

Československo bylo na konci 80. let přísně centrálně plánovanou ekonomikou s minimem tržních prvků v hospodářství. O alokaci výrobních faktorů rozhodovala centrální vláda, hospodářství bylo založeno na společenském vlastnictví, monopolní struktura, soukromý sektor téměř neexistoval. Přísné regulaci podléhaly také ceny, které nebyly vytvářeny dle vztahu nabídky a poptávky, ale primárně na nákladovém principu. Monopolizován byl také zahraniční obchod, který byl orientován na země RVHP. Obchod se západními zeměmi byl silně omezen.

Odlišnou pozici mělo na konci 80. let 20. století Polsko, Maďarsko a Slovinsko. Tyto země byly již jakýmsi hybridem mezi centrálně plánovanou a tržní ekonomikou, kdy do systému centrálního plánování byly postupně vnášeny tržní prvky.

V Maďarsku byl v roce 1968 přijat plán reforem s názvem Nový ekonomický mechanismus. Výsledkem bylo zvýšení samostatnosti podniků, které nově rozhodovaly o objemu produkce, své orientaci a strategii. Postupně docházelo ke zrušení závazných plánů, zrušení centrálních přidělování a k cenové liberalizaci. V 80. letech bylo povoleno drobné soukromé podnikání, i když toto bylo ještě dlouhou dobu silně regulováno. Došlo také k dalšímu uvolnění regulace státních podniků, kdy vedení podniku bylo nově voleno zaměstnanci. Na konci osmdesátých let byl přijat zákon o podniku, který připravoval půdu pro převod státních podniků do soukromých rukou, zřízena nová dvoustupňová bankovní soustava, zavedena nová daňová soustava, došlo k liberalizaci zahraničního obchodu a učiněny byly další pokroky v cenové liberalizaci.¹

Také v Polsku probíhaly protřžní reformy již od 60. let 20. století. Nicméně k nejvýraznějším změnám došlo až v 80. letech. Zákon o podnikání z roku 1981 přenesl řadu rozhodovacích pravomocí na podniky, kdy stejně jako v Maďarsku mohlo vedení podniků rozhodovat o orientaci podniku, objemu produkce a jeho celkové strategii. Zákon umožňoval také drobné soukromé podnikání (Crane, 1991). K dalšímu posunu směrem k trhu došlo v období 1988–1989 v rámci tzv. Rakowského reformy. Bylo povoleno zakládat malé a střední podniky a jejich pozice byla zrovnoprávněna s podniky státními, došlo k liberalizaci řady cen, zahraničního obchodu a kapitálových toků (Wang, 1991).

Slovinsko bylo až do roku 1991 součástí Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Slovinský systém centrálního plánování býval často označován přídomek tržní socialismus. Byl postaven na společenském vlastnictví, ovšem podniky byly do určité míry finančně nezávislé, zaměstnanci se měli právo podílet na řízení podniků, ceny byly částečně deregulované a povoleno bylo také drobné soukromé podnikání. Slovinsko bylo také relativně otevřeno vůči západnímu světu. Již na konci 80. let podniká Slovinsko aktivní kroky k faktickému přechodu na tržní hospodářství, jsou vytvářeny základy pro privatizaci a dochází k prodeji drobných podniků do soukromých rukou, povoleno je zakládat malé a střední podniky, dochází k uvolňování cen (Estrin, 1991).

I přesto, že Polsko, Maďarsko a Slovinsko podnikaly od 60. let 20. století řadu reformních kroků, které vnášely do systému centrálního plánování tržní prvky, všechny zkoumané střeoevropské země podléhaly na konci 80. let silné regulaci. O míře liberalizace sledovaných ekonomik v roce 1989 vypovídá index liberalizace. Index je složen ze tří základních komponent: liberalizace vnitřního trhu, vnějšího trhu a soukromého podnikání. Liberalizace vnitřního trhu odráží míru liberalizace cen a míru monopolizace trhu, liberalizace vnějšího trhu potom míru regulace

¹ Bliže např. Kornai (1986), Hare – Radice – Swain (1981) či Kornai (1996).

zahraničního obchodu a směnitelnost měny. Ukazatel soukromého podnikání zachycuje možnost soukromě podnikat, stupeň privatizace malých a velkých podniků a situaci v bankovním sektoru. Index liberalizace je vypočítán prostým aritmetickým průměrem výše zmíněných tří komponent. Pohybuje se v rozmezí 0–1, kdy hodnota 0 vyjadřuje situaci, kdy hospodářství podléhá striktnímu centrálnímu plánování a hodnota 1 je standardem vyspělých tržních ekonomik. Tabulka č. 89 zachycuje index liberalizace pro země 10CE pro rok 1989.

Tabulka č. 89: **Index liberalizace v roce 1989**

	Česká republika	Slovensko	Polsko	Maďarsko	Slovinsko	Litva	Lotyško	Estonsko	Rumunsko	Bulharsko
vnitřní trh	0	0	0,2	0,5	0,6	0	0	0,1	0	0
vnější trh	0	0	0,2	0,5	0,5	0	0	0	0	0,3
soukromý sektor	0	0	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0	0,1
index liberalizace	0	0	0,24	0,34	0,41	0,04	0,04	0,07	0	0,13

Zdroj: De Melo, Denizer, Galeb (1996): *From Plan to Market: Pattern of Transition*

Z hodnot v tabulce je zřejmé, že z pěti středoevropských zemí dosahovalo nejvyšší míry liberalizace na konci 80. let 20. století Slovinsko. Existence a zkušenosti této země se soukromým podnikáním, do jisté míry tržně konformní legislativou (zákon o podnikání, obchodní zákoník, zákon o bankrotu atd.) a celková otevřenost západnímu světu představovaly pro Slovinsko jakousi komparativní výhodu v procesu přechodu na tržní hospodářství. Československo naopak uplatňovalo striktnímu systém centrálního plánování bez náznaku tržních prvků.

Na počátku 90. let 20. století zahájily všechny zmíněné země proces ekonomické transformace, jehož cílem bylo vytvoření tržní ekonomiky postavené na demokratickém základě. Reformy se nesly v duchu odstranění extrémní podoby regulace a jejího nahrazení kvalitní tržně konformní regulací. Československo a Polsko zvolily metodu šokové terapie. Maďarsko a Slovinsko se rozhodly pro pozvolnější přechod k tržnímu hospodářství (Crane, 1991).

Ekonomická regulace

Počátek 90. let se ve všech sledovaných středoevropských zemích nesl ve znamení celkové liberalizace hospodářství. Proces ekonomické transformace byl postaven na cenové liberalizaci, liberalizaci zahraničního obchodu, demonopolizaci, privatizaci a stabilizaci.

V Československu, Maďarsku a Polsku byl zahájen proces cenové liberalizace na počátku 90. let. Cenová liberalizace probíhala velmi rychle, na počátku roku 1993 ve všech zmíněných zemích podléhaly cenové regulaci již jen ceny v síťových odvětvích, monopolizovaných odvětvích, která čekala na restrukturalizaci a privatizaci a ceny komodit s výrazným sociálním dopadem. Postupně byly také zmírňovány nástroje cenové regulace směrem k věcně usměrňovaným cenám. Specifické z této skupiny zemí bylo postavení Maďarska a Slovinska, které činily významné kroky v cenové liberalizaci již před rokem 1989 v rámci protržních reforem. Na počátku 90. let zde byla značná část cen utvářena na tržním základě. V Maďarsku v roce 1989 komodity s administrativními cenami tvořily jen cca 18 % a ve Slovinsku cca 20 % spotřebního koše (EBRD, 2007). Cenová liberalizace proto pro ekonomické subjekty nepředstavovala krok tolik radikální. Ve Slovinsku byl

navíc postup cenové liberalizace od roku 1990 již jen pozvolný. K výraznějšímu uvolňování cen docházelo až od roku 1998.²

Rychlost procesu cenové liberalizace ve zkoumaných středoevropských zemích ilustruje tabulka č. 90. Zachycuje vývoj počtu regulovaných cen v koši 15 komodit v období 1989–2006 (údaje pro rok 2007 nebyly bohužel k dispozici).

Tabulka č. 90: **Počet regulovaných cen z koše 15 komodit***

	1989	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
Česká rep.	15	15	9	4	4	4	2	2	2	1	2
Slovensko	15	15	9	5	5	5	4	3	3	2	2
Polsko	10	4	3	3	3	2	1	1	1	1	1
Maďarsko	7	7	6	4	2	2	2	2	2	2	1
Slovinsko	5	5	5	5	6	5	2	1	1	1	1

Poznámka: *) Koš se skládá z mouky, chleba, mléka, benzínu, bavlněné látky, bot, papíru, aut, televize, cementu, oceli, uhlí, dřeva, nájmu a vnitřní autobusové dopravy.

Zdroj: EBRD (2007): *Transition Report 2007*

Z tabulky je zřejmé, že v roce 1989 byla ve všech zkoumaných středoevropských zemích s výjimkou Slovinska a Maďarska regulována značná část vybraného spotřebního koše. V roce 1998 jsou již ve všech zemích s výjimkou Slovenska regulovány ceny jen 1 až 2 komodit z koše 15 posuzovaných. I když v roce 2006 podléhaly cenové regulaci ve všech zkoumaných zemích jen 1–2 komodity z koše 15, přesto se možnosti vlád zasahovat do cenové tvorby výrazně lišily. Nejnižší podíl regulovaných cen ve spotřebním koši bylo možno najít v Polsku, kde tyto tvořily jen 1 % spotřebního koše, nejvyšší naopak na Slovensku, kde reprezentovaly 20 % spotřebního koše (EBRD, 2007).

Postupně také docházelo ke snížení podílu státu v hospodářství. Vznikala nová legislativa umožňující soukromé podnikání. Polsko Maďarsko a Slovinsko měly na začátku 90. let v oblasti soukromého podnikání před Československem určitý náskok. V těchto zemích bylo zejména v rámci reformů probíhajících v 80. letech legalizováno drobné soukromé podnikání, které ovšem podléhalo silné regulaci. V Polsku a ve Slovinsku byla na konci 80. let dokonce dána možnost vzniku soukromých malých a středních podniků.

Od počátku 90. let probíhal v Československu, Polsku a Maďarsku proces privatizace, v jehož rámci byl státní majetek převáděn do soukromých rukou. Odlišné bylo postavení Slovinska, které podnikalo určité kroky v privatizaci již v průběhu 80. let. V roce 1992 byl potom přijat zákon o transformaci vlastnictví, který zde odstartoval nový proces privatizace. Metoda a rychlost procesu privatizace se v jednotlivých zemích lišila. Privatizace malých provozoven a drobných podniků byla realizována ve všech zkoumaných středoevropských zemích formou aukcí. Velká privatizace nabývala v bývalém Československu podobu kupónové privatizace, druhá vlna potom převážně formu přímých prodejí. V Maďarsku, Polsku a ve Slovinsku byla velká privatizace realizována zejména formou přímých prodejí, kdy v Polsku a Slovinsku bylo upřednostňováno vedení a pracovníci podniků, v Maďarsku naopak zahraniční kapitál (IMF, 1998) (Bachanová, 2007b).

Tabulka č. 91 zachycuje vývoj podílu soukromého sektoru na vytvořeném hrubém domácím produktu v období 1989–2007. Zatímco v roce 1989 produkoval soukromý sektor v Polsku 30 %

2 Podrobněji Bachanová (2006a): Regulace a deregulace v ČR v období 1990–2005, Bachanová (2007): Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006. Bachanová (2007a): Regulace a deregulace v Polsku a na Slovensku v období 1990–2006, Bachanová (2008): Regulace a deregulace ve vybraných zemích EU v období 1990–2007.

produkce a na Slovinsku 10 %, v bývalém Československu a v Maďarsku pouze 5 % HDP. V roce 1996 bylo již v České republice, Maďarsku a na Slovensku vyprodukováno více než 70 % výstupu. V Polsku a na Slovinsku byla tato hodnota o poznání nižší. Tato situace přetrvává doposud – v roce 2007 bylo v soukromém sektoru v České republice, na Slovensku a v Maďarsku vyprodukováno 80 % HDP, v Polsku a ve Slovinsku se soukromý sektor na vytvořeném HDP podílel cca 70–75 %.

Tabulka č. 91: **Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP)**

	1989	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2007
Česká rep.	5	10	30	65	75	75	80	80	80	80
Slovensko	5	10	30	55	70	75	80	80	80	80
Polsko	30	30	45	55	60	65	70	75	75	75
Maďarsko	5	25	40	55	70	80	80	80	80	80
Slovinsko	10	15	30	45	55	60	65	65	65	70

Zdroj: ERBD (2007): *Transition Report 2007*

Od počátku 90. let bylo ve všech sledovaných středoevropských zemích možno zaznamenat radikální změnu role státu v hospodářství. Stát již neurčoval co, jak, pro koho a za kolik vyrábět. Jeho role byla omezena na vytváření vhodného rámce pro chování jednotlivých ekonomických subjektů a usměrňování jejich chování s cílem dosažení efektivní alokace zdrojů. Významná tak zůstala role státu zejména v oblastech tzv. tržních selhání. Tabulka č. 92 zachycuje souhrnný index transformace, který značí rychlost deregulace hospodářství jako celku. Index je vypočítán jako prostý aritmetický průměr dílčích ukazatelů transformace publikovaných Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj (velká privatizace, malá privatizace, restrukturalizace, cenová liberalizace, liberalizace zahraničního obchodu, politika hospodářské soutěže, bankovní reforma, finanční trh a síťová odvětví). Ukazatel síťová odvětví je vypočítán jako prostý aritmetický průměr pro oblasti telekomunikace, dráhy, energie, cesty a vodní hospodářství. Vyšší hodnota značí vyšší pokrok v transformaci hospodářství. Hodnota 4 potom situaci, kdy je regulace v dané oblasti srovnatelná se standardem dosahovaným ve vyspělých tržních ekonomikách.

Tabulka č. 92: Index transformace

	Česká republika	Slovensko	Polsko	Maďarsko	Slovinsko	Litva	Lotyško	Estonsko	Rumunsko	Bulharsko
1989	1,0	1,0	1,3	1,3	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
1990	1,0	1,0	2,3	1,8	1,7	1,1	1,0	1,2	1,0	1,1
1991	2,1	2,1	2,4	2,4	1,9	1,2	1,2	1,4	1,3	1,7
1992	2,6	2,5	2,6	2,6	2,0	1,6	2,0	1,9	1,6	1,9
1993	3,1	2,9	3,0	3,0	2,7	2,5	2,3	2,7	1,9	2,1
1994	3,3	3,1	3,1	3,2	2,9	2,7	2,8	3,0	2,3	2,3
1995	3,3	3,1	3,2	3,5	2,9	2,9	2,8	3,2	2,4	2,4
1996	3,4	3,2	3,3	3,5	3,0	3,0	3,1	3,2	2,4	2,4
1997	3,4	3,2	3,4	3,7	3,1	3,1	3,1	3,4	2,8	2,8
1998	3,5	3,2	3,5	3,8	3,2	3,1	3,1	3,5	2,9	2,8
1999	3,6	3,3	3,5	3,8	3,3	3,2	3,2	3,6	3,0	3,0
2000	3,6	3,4	3,6	3,9	3,3	3,3	3,3	3,7	3,1	3,1
2001	3,7	3,4	3,7	3,9	3,3	3,4	3,3	3,7	3,1	3,2
2002	3,7	3,5	3,7	3,9	3,4	3,5	3,4	3,8	3,1	3,3
2003	3,7	3,6	3,7	3,9	3,4	3,5	3,6	3,8	3,1	3,3
2004	3,8	3,7	3,7	3,9	3,4	3,5	3,6	3,8	3,2	3,4
2005	3,8	3,7	3,8	4,0	3,4	3,7	3,6	3,9	3,3	3,4
2006	3,8	3,8	3,8	4,0	3,4	3,7	3,6	4,0	3,3	3,5
2007	3,8	3,8	3,8	4,0	3,4	3,7	3,6	3,9	3,4	3,5

Zdroj: EBRD (2007): *Transition Report 2007*, vlastní výpočty

Nejrychlejší postup v celkové deregulaci hospodářství učinila zejména v průběhu 90. let Česká republika a Maďarsko. Na Slovensku se po rozdělení federace a nástupu Mečiarovy vlády reformy výrazně zpomalily, k jejich urychlení došlo až po roce 1999. V Polsku byla liberalizace hospodářství pozvolnější s ohledem na to, že v polském systému centrálního plánování bylo možno již na konci 80. let najít řadu tržních prvků. Polská vláda daleko více zohledňovala případné sociální dopady a krátkodobý vliv liberalizace na zaměstnanost. Nejpomalejší byl proces deregulace a liberalizace hospodářství na Slovinsku, kde má vláda i v současné době velmi silnou pozici. Pomalejší postup se ovšem vzhledem ke zvolenému gradualistickému přístupu k transformaci dal očekávat.³

Regulace podnikatelského prostředí

Klíčovou roli při posuzování vlivu regulace na konkurenční schopnost země hraje kvalita regulace podnikatelského prostředí. Výše a především kvalita uplatňovaných regulačních opatření, která přímo ovlivňují činnost jednotlivých podniků, je jednou z determinant jejich konkurenční schopnosti a potažmo i konkurenční schopnosti ekonomiky jako celku.

Určitá míra regulace je jistě žádoucí a bez její existence si lze život jen těžko představit. Nezastupitelná je role státu při tvorbě legislativy, která stanovuje pravidla hry v podmínkách tržního hospodářství a v oblasti tržních selhání. Antimonopolní regulace, jejímž cílem je zamezit firmám vytvářet kartely či zneužívat dominantní postavení a získávat tak dodatečnou rentu, představuje důležitý stimul efektivní alokace zdrojů. Konkurenční prostředí motivuje firmy k vytváření

3 Podrobněji o vývoji jednotlivých ukazatelů transformace EBRD (2008): *Transition Report 2007*.

konkurenční výhody založené na inovacích a technologickém pokroku. Šíření nových znalostí ve společnosti je potom prostředkem růstu produktivity a zdrojem intenzivního ekonomického růstu. Stejně důležitá je regulace externalit či poskytování veřejných statků. Žádoucí je také ochrana zdraví, ochrana spotřebitelů či životního prostředí.

Při rozhodování vlády o tom, která regulační opatření budou uplatňována a jaká bude jejich forma, je velmi důležité citlivé posouzení přínosů vynucovaných norem, limitů či procedur v porovnání s náklady, které tyto přinášejí jak podnikům, tak celé společnosti. Čím jednodušší a jednodušší je legislativa, jednodušší a kratší procedury spojené s dodržováním regulačních opatření a čím levnější dodržování existující regulace pro podniky je, tím nižší jsou náklady firem, rychlejší je jejich reakce na tržní změny a tím efektivnější je alokace zdrojů.

Nedílnou součástí procesu transformace byla legalizace soukromého podnikání a vytvoření regulačního rámce pro chování podnikatelských subjektů. Na počátku 90. let začala vznikat či docházelo k výrazným úpravám legislativy upravující soukromé podnikání. V Československu byl v roce 1990 přijat zákon o soukromém podnikání občanů (zákon 105/1990 Sb.), který byl o rok později nahrazen Živnostenským zákonem (zákon 455/1991 Sb.). V roce 1991 byl potom přijat obchodní zákoník (zákon 513/1991 Sb.) a ve stejném roce také zákon o konkurzu a vyrovnání. V Polsku, Maďarsku a na Slovinsku legislativa upravující soukromé podnikání na konci 80. let existovala, soukromé podnikání zde bylo v omezené míře povoleno, ale podléhalo silné regulaci. Tato legislativa byla proto v mnoha ohledech tržně nekonformní a vyžadovala řadu změn.⁴

V následujícím textu se při hodnocení regulační zátěže dopadající na podnik vychází z údajů publikovaných Světovou bankou (World Bank, 2008a).⁵ Zkoumány jsou možnosti firmy rychle vstoupit či vystoupit z odvětví, najmout nebo propustit zaměstnance či využít práce přesčas u stávajících zaměstnanců. Analyzována je dále složitost vystavění skladu, možnost firem realizovat zahraniční obchod, získat úvěr, míra daňového zatížení či náročnost vymáhání plnění smluv. Údaje jsou bohužel k dispozici jen pro období 2003–2007. Blíže tabulka č. 93.

4 Blíže k problematice Bachanová (2007b): Regulace.

5 Regulační zátěž je zkoumána pro modelový podnik působící v dané zemi. Jedná se o společnost s ručením omezeným, která působí v hlavním městě dané země a má 5 domácích vlastníků. Firma má 50 zaměstnanců a obrat je nižší než 100 násobek národního důchodu na osobu. Firma působí v hlavním odvětví hospodářství a nepodléhá speciálnímu daňovému režimu.

Tabulka č. 93: Regulační zátěž podnikání ve vybraných zemích 10CE

		Česká rep.		Slovensko		Maďarsko		Polsko		Slovensko	
		2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007
založení podniku	procedury (počet)	10	10	10	9	6	6	10	10	9	9
	doba na vyřízení (dny)	40	17	103	25	52	16	31	31	60	60
	náklady (% NI na hlavu)	10	10,6	9,4	4,2	40,4	17,7	21,2	21,2	14,8	8,5
	minimální kapitál (% NI na hlavu)	47,4	34,9	50,3	34,1	96,4	65,1	247	197	19,9	49,8
najímání pracovníků	index obtížnosti přijetí*	11	33	17	17	11	0	11	11	61	78
	index pružnosti pracovní doby*	40	40	60	60	80	80	60	60	60	60
	index obtížnosti propuštění*	30	20	30	30	10	10	40	40	50	50
	index strnulosti zaměstnání*	27	31	36	36	34	30	37	37	57	63
	náklady přijetí (% mzdy)	–	35	–	35	–	34	–	21	–	19
	náklady propuštění (týdny mzdy)	22	22	13	13	35	35	13	13	40	40
změna vlastnictví	procedury (počet)	–	4	–	3	–	4	–	6	–	6
	doba na vyřízení (dny)	–	123	–	17	–	63	–	197	–	391
	náklady (% hodnoty vlastnictví)	–	3	–	0,1	–	11	–	0,5	–	2
získání úvěru	ochrana práv dluž. a věřitele (0–10, vyšší skóre, lepší ochrana)	–	6	–	9	–	6	–	4	–	6
	index informací o úvěru (0–6, vyšší hodnota, více inf. klientovi)	4	5	3	4	5	5	4	4	3	2
ochrana investorů	index ochrany investorů (0–10, vyšší hodnota, vyšší ochrana)	–	5	–	4,7	–	4,3	–	6	–	6,3
vymáhá- ní plnění smluv	procedury (počet)	29	27	31	30	33	33	38	38	32	32
	doba (dny)	830	820	655	565	335	335	1 000	830	1 440	1 350
	náklady (% NI na osobu)	33,5	33	25,7	25,7	13	13	10	10	19,7	18,6
uzavření podniku	doba platební neschopnosti (roky)	9,2	6,5	4,8	4	2	2	3	3	2	2
	náklady plat. neschopnosti (% dluhu)	18	15	18	18	15	15	22	22	8	8
	míra návratnosti (centů z dolaru)	15	21,3	40	45,2	38	38,4	50	27,8	42	46,6
licence a povolení ¹	procedury (počet)	–	36	–	13	–	31	–	30	–	15
	čas k vyřízení (dny)	–	180	–	287	–	211	–	308	–	208
	náklady (% NI na osobu)	–	18,5	–	14,9	–	10,4	–	160	–	114
placení daní	platby (počet)	–	12	–	31	–	24	–	41	–	22
	čas (hodiny)	–	930	–	344	–	340	–	418	–	260
	splatné daně (% hrubého zisku)	–	48,6	–	50,5	–	55,1	–	38,4	–	39,2
zahraniční obchod	dokumenty k vývozu	–	5	–	6	–	5	–	5	–	6
	čas na vyřízení vývozu (dny)	–	16	–	25	–	18	–	17	–	50
	dokumenty k dovozu	–	7	–	8	–	7	–	5	–	8
	čas na vyřízení dovozu (dny)	–	18	–	25	–	17	–	27	–	21

Poznámka: 1) k postavení skladu,

*) index se pohybuje v rozmezí 0–100 (0–žádné překážky, 100–maximálně regulováno).

Zdroj: World Bank (2008): Doing Business – Get Full Data

V roce 2007 bylo nejrychlejší a nejméně nákladné založení podniku v České republice, na Slovensku a v Maďarsku. V Polsku byl tento proces nejdražší z hodnocených zemí, na Slovinsku byl naopak nejvíce časově náročný. V oblasti založení podniku došlo ve všech zkoumaných zemích v období 2003–2007 k řadě pozitivních změn. Proces byl zjednodušen, trval kratší dobu – případy došlo alespoň k poklesu jeho finanční náročnosti. Výjimkou bylo Polsko, kde se situace téměř nezměnila. Nejvýraznějšího zlepšení zaznamenalo Slovensko, kde doba nutná k založení společnosti mezi lety 2003–2007 poklesla z více než 100 dnů na 25 a náklady byly sníženy téměř na polovinu. Pozitivní změny v oblasti založení podniku, zjednodušení, zlevnění a zrychlení celého procesu přispívaly k růstu konkurenční schopnosti ekonomik. Jednoduché a rychlé vstupování do odvětví umožňovalo podnikatelům rychlejší reakci na tržní podněty a přesun vzácných zdrojů v souladu s poptávkovými tlaky.

Zatímco v oblasti založení podniku došlo k výraznému zlepšení, proces ukončení činnosti insolventních podniků zůstává slabým místem všech zkoumaných střeoevropských zemí s výjimkou Slovinska. Nejhorší byla v roce 2007 situace v České republice. Celá procedura konkurzu a vyrovnání trvala v roce 2007 v průměru 6,5 roku a výtěžnost procesu konkurzu a vyrovnání představovala cca 21 % celkového dluhu. V období 2003–2007 v této oblasti došlo k citelnému zlepšení jen v České republice, situace zde ovšem stále zůstává neuspokojivá.

Problematické bylo, i přes jistá zlepšení, v roce 2007 ve všech zkoumaných zemích také vymáhání plnění smluv. Nejlepší situace byla v této oblasti v Maďarsku, i když i zde bylo k vymáhání plnění smluv nutno absolvovat 33 procedur a celý proces trval téměř rok. Nejzdlouhavější byl proces vymáhání plnění smluv ve Slovinsku, kde celá procedura trvala více než 3,5 roku a v průběhu procesu bylo nutno absolvovat cca 32 procedur. Počtem absolvovaných procedur se tento proces ovšem příliš nelišil od situace v ostatních zemích. V období 2003–2007 docházelo ve všech sledovaných zemích s výjimkou Maďarska k postupnému poklesu doby nutné k dovození se svých práv. I přesto zůstává procedura vymáhání plnění smluv v těchto zemích stále zdlouhavá.

Omezujícím faktorem v oblasti růstu konkurenční schopnosti se ve zkoumaných zemích jevila také vysoká časová náročnost uplatňované regulace v oblasti získávání povolení a licencí. Vyřízení podkladů nezbytných k postavení skladu trvalo ve zkoumaných zemích v roce 2007 6–9 měsíců. Nejkratší dobu a s nejnižšími náklady byl proces získávání licencí a povolení spojen v České republice a v Maďarsku. Naopak enormně nákladné bylo vyřízení v Polsku a ve Slovinsku, kde náklady přesáhly 114 % národního důchodu na hlavu. Ve všech zemích došlo ve sledovaném období k mírnému poklesu nákladů spojených s vyřízením všech potřebných povolení. V České republice navíc výrazně poklesla také doba spojené s jejich vyřízením.

Zvláště ve Slovinsku bariéru růstu konkurenční schopnosti představovaly vysoké nároky kladené na zaměstnavatele v souvislosti s najímáním a propouštěním zaměstnanců. Najímání a propouštění zaměstnanců v této zemi bylo v roce 2007 vysoce finančně i časově náročné. Strnulost trhu práce znesnadňovala reakci podniků při výkyvech v poptávce po jejich produkci nebo v případě přechodu např. na jiný typ produktu. Do jisté míry tak byla limitujícím faktorem, který zvyšoval náklady firem a vytvářel určité bariéry růstu konkurenční schopnosti. Na druhou stranu vyšší sociální ochrana zaměstnanců a jejich nižší fluktuace mohla přinášet pozitivní efekty v poklesu nákladů na zaškolení a růst produktivity práce v důsledku lepších pracovních podmínek, vyšší motivace k práci a vyšší loajalita k podniku.

Celková výše a kvalita regulace

Jak již bylo řečeno v úvodu, regulaci lze pojímat různě široce. Způsob odhadu výše a kvality regulace je proto přímo závislý na výkladu obsahu tohoto pojmu. Námi vymezenému pojmu regulace nejlépe odpovídá ukazatel kvality regulace Světové banky. S tímto budeme dále pracovat. Ukazatel je jedním z ukazatelů institucionální kvality země (Government Matters). Hodnota

ukazatele kvality regulace se pohybuje v rozmezí $-2,5$ až $+2,5$. Vyšší hodnota ukazatele značí vyšší regulační kvalitu. Ukazatel je bohužel publikován až od druhé poloviny 90. let, starší srovnatelná data o vývoji regulace tak nejsou k dispozici.

Nejvyšší kvalitu regulace mezi zkoumanými středoevropskými zeměmi bylo v roce 2006 možno najít v Maďarsku a na Slovensku, kde se hodnota ukazatele kvality regulace pohybovala kolem hodnoty 1,1. Výrazně nižších kvalit regulace potom dosahovalo Polsko (0,64) a Slovinsko (0,78). Kvalitu regulace v zemích 10CE zachycuje graf č. 107. Výraznější růst kvality regulace potom všechny zkoumané země s výjimkou Polska zaznamenaly v roce 2002. Tento lze vysvětlovat přizpůsobováním legislativy právu Společenství a přípravě na deregulaci trhu s energií. Od tohoto roku kvalita regulace ve všech zemích s výjimkou Slovenska spíše stagnovala. Kvalita celkové regulace se od tohoto roku významněji zvyšovala pouze na Slovensku. Tento vývoj lze spojovat s realizací ekonomických reforem Dzurindovy vlády a výrazným urychlením privatizace.⁶

1.11.2.2. Pobaltské země

Pobaltské země – Litva, Lotyšsko a Estonsko – byly do roku 1991 součástí Svazu sovětských socialistických republik (USSR). Až do poloviny 80. let 20. století byl ve všech třech zemích uplatňován přísný systém centrálního plánování, kdy o alokaci vzácných zdrojů rozhodovala centrální vláda. Veškeré ceny byly stanovovány vládou v rámci centrálních plánů, soukromé podnikání bylo silně omezeno, hospodářství monopolizováno. Zahraniční obchod probíhal prostřednictvím k tomu účelu zřízeného úřadu a podléhal přísné regulaci, užívány byly nástroje jako dovozní a vývozní kvóty a licence.

K významnějším pokusům o vnesení tržních prvků do systému centrálního plánování v Sovětském svazu došlo v polovině 80. let 20. století v rámci reformy iniciovaných M. Gorbačovem. Cílem těchto reform bylo zefektivnit systém centrálního plánování a potlačit jeho nedostatky. Reformy vedly ke zvýšení samostatnosti podniků a podpoře jejich iniciativy. Zákonem z roku 1987 bylo umožněno v omezené míře soukromé podnikat. V tomto období došlo také k nárůstu samostatnosti jednotlivých svazových republik, které začínají uvažovat o autonomii (Gros – Steinherr, 1991). Například Estonsko již v roce 1987 připravovalo plány na vystoupení ze Svazu sovětských socialistických republik a přechodu na tržní hospodářství (Lainela – Sutela, 1994).

Tabulka č. 89 vypovídá o míře liberalizace pobaltských ekonomik v roce 1989. Z tabulky je zřejmé, že ve všech pobaltských zemích byla míra liberalizace hospodářství jen zanedbatelná a existující legislativa i systém regulace byl neslučitelný s prostředím tržního hospodářství. Nepatrně vyšší míru liberalizace bylo možno najít v Estonsku.

Na konci 80. let (Estonsko) a počátku 90. let 20. století zahájily pobaltské země proces přechodu na tržní hospodářství. Transformace byla postavena na šokové terapii a spočívala v celkové liberalizaci, demonopolizaci, privatizaci a stabilizaci hospodářství.

Ekonomická regulace

Estonsko podnikalo první kroky v cenové liberalizaci již v roce 1989 a na konci roku 1991 byla většina cen uvolněna. V Litvě a Lotyšsku byla cenová liberalizace zahájena o poznání později a to v roce 1991. V Lotyšsku cenová liberalizace probíhala velmi rychle a již na konci roku 1992 byla téměř kompletní. Regulovány zůstaly již jen vybrané komodity jako například energie, telekomu-

6 Podrobněji ke konkrétním determinantám vývoje kvality regulace v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku Bachanová (2006a): Regulace a deregulace v ČR v období 1990–2005, Bachanová (2007): Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006, Bachanová (2007a): Regulace a deregulace v Polsku a na Slovensku v období 1990–2006.

nikace, voda či poštovní služby. V Litvě byla cenová regulace pozvolnější. Až do roku 1995 byly administrativní ceny stanovány u 1/3 komodit spotřebního koše (EBRD, 2007).⁷

Tabulka č. 94 zachycuje počet regulovaných cen z koše 15 komodit v období 1989–2007 a ilustruje tak postup cenové deregulace. Z tabulky je zřejmé, že zatímco v roce 1989 podléhalo cenové regulaci v Litvě a Lotyšsku všech 15 komodit (údaje pro Estonsko nejsou bohužel k dispozici), v roce 1996 se počet regulovaných cen ve všech pobaltských zemích pohyboval v rozmezí 2–3 komodit. V roce 2006 podléhalo cenové regulaci v Litvě a Lotyšsku cca kolem 14 % spotřebního koše, naopak v Estonsku se tato hodnota pohybovala kolem 25 % (EBRD, 2007).

Tabulka č. 94: Počet regulovaných cen z koše 15 komodit*

	1989	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
Litva	15	15	15	9	6	2	1	1	1	1	1
Lotyšsko	15	15	15	2	2	2	2	2	2	2	2
Estonsko	–	–	–	–	–	3	3	3	3	3	2

Poznámka: *) Koš se skládá z mouky, chleba, mléka, benzínu, bavlněné látky, bot, papíru, aut, televize, cementu, oceli, uhlí, dřeva, nájmu a vnitřní autobusové dopravy.

Zdroj: EBRD (2007): Transition Report 2007

Od počátku 90. let byla také ve všech pobaltských zemích přijímána nová legislativa upravující soukromé podnikání a byl nastartován proces přeměny společenského vlastnictví na soukromé.

Litva zahájila proces privatizace v roce 1991. V Estonsku vstoupil v platnost zákon o privatizaci v polovině roku 1992. Privatizace nabývala v obou zemích podoby malé a velké privatizace. V rámci malé privatizace docházelo k aukčním prodejem drobných podniků a malých provozoven (zejména maloobchod, restaurace, drobné provozovny atd.). V rámci velké privatizace potom podniků středních a velkých. Malá privatizace probíhala velmi rychlým tempem a již na konci roku 1993 bylo v obou zemích v soukromých rukou více než 80 % drobných podniků. Tyto podniky v mnoha případech skončily v rukou dřívějších zaměstnanců či vedení podniků.

Výrazně pomalejším tempem probíhala v obou zemích velká privatizace. Tento postup byl ovšem logický vzhledem k daleko vyšší náročnosti tohoto procesu. Z pobaltských zemí zpočátku nejrychleji postupoval proces velké privatizace v Litvě. Velká privatizace zde byla postavena zejména na kupónové privatizaci a přímých prodeích vybraných firem zahraničním investorům. V privatizaci byly zvýhodňováni stávající zaměstnanci podniků, kteří mohli s výraznou slevou nakupovat akcie podniků, v nichž byli zaměstnáni. V Estonsku byla zpočátku velká privatizace postavena na přímých prodeích firem jak domácím, tak i zahraničním investorům. Od roku 1994 byla schválena novela privatizačního zákona, na základě které část akcií každé firmy, která vstupovala do privatizace, zůstala ve vlastnictví státu a později byla umístěna na akciový trh a prodána veřejnosti.

V Lotyšsku byla privatizace započata v polovině roku 1991. Nejdříve byla jen pozvolná, k jejímu urychlení docházelo od roku 1996. Malá privatizace probíhala stejně jako v Litvě a Estonsku formou aukcí, nicméně pomaleji. Na počátku roku 1994 bylo v soukromých rukou jen 50 % malých podniků. Velká privatizace se opírala o veřejnou nabídku, přímé prodeje do zahraničí a prodeje části akcií zaměstnancům. K jejímu výraznému urychlení došlo až po roce 1996. Na konci roku 1999 bylo ovšem v soukromých rukou již 95 % státních podniků a stát držel podíl již jen v několika velkých podnicích (zejména síťová odvětví – energetika, telekomunikace, voda atd.).⁸

7 Blíže Lainela – Sutela (1994): The Baltic Economies in Transition, EBRD (2007): Transition Report 2007.

8 Blíže IMF (2000): Republic of Latvia: Selected Issues and Statistical Appendix, Lainela – Sutela (1994): The Baltic Economies in Transition.

Klesající podíl státu v hospodářství v pobaltských zemích v průběhu 90. let 20. století zachycuje tabulka č. 95. Zatímco v roce 1990 vytvářel soukromý sektor jen cca 10 % HDP, v roce 1998 produkoval již 65–70 % výstupu a v roce 2007 vytvářel více než 70–80 % HDP.

Tabulka č. 95: **Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP)**

	1989	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2007
Litva	10	10	20	60	70	70	70	75	75	75
Lotyšsko	10	10	25	40	60	65	65	70	70	70
Estonsko	10	10	25	55	70	70	75	80	80	80

Zdroj: EBRD (2007): *Transition Report 2007*

Od roku 1990 také docházelo k liberalizaci zahraničního obchodu, vytváření dvojstupňové bankovní soustavy, vzniku finančního trhu, přijímání nové legislativy upravující soukromé podnikání, obchodně právní vztahy, ochranu hospodářské soutěže atd. Postup celkového procesu deregulace zachycuje tabulka č. 92. Z tabulky je zřejmé, že proces deregulace probíhal z pobaltských zemí v období 1990–2007 nejrychleji a nejdůsledněji v Estonsku.

Regulace podnikatelského prostředí

Jak již bylo zmíněno, na počátku 90. let docházelo ve všech pobaltských zemích k liberalizaci soukromého podnikání. Následující kapitola je věnována administrativní a finanční zátěži dopadající na podnikatele při specifických činnostech souvisejících s podnikáním.

Kvalita regulace podnikatelského prostředí se ve všech pobaltských zemích v období 2003–2007 postupně zvyšovala. Založení podniku bylo v roce 2007 nejrychlejší a nejlevnější v Estonsku. V roce 2007 mohl podnikatel založit podnik během 7 dnů. Nejpomaleji z pobaltských zemí probíhal tento proces v Litvě, kde trval 26 dnů. Celý proces se téměř ve všech pobaltských zemích v období 1990–2007 zlevňoval. V Estonsku dochází také k jeho výraznému urychlení.

Na druhou stranu proces ukončení činnosti insolventního podniku zůstává zejména v Estonsku a Lotyšsku relativně zdoluhavý. V roce 2007 v těchto zemích ukončení činnosti insolventního podniku trvalo 3 roky. V Lotyšsku se navíc míra návratnosti pohybovala pod hranicí 35 %. K výraznějšímu zlepšení došlo v období 2003–2007 v Litvě, kde výrazným způsobem rostla míra návratnosti spojená s ukončením činnosti podniku a poklesla také doba potřebná k faktickému ukončení činnosti a náklady s tímto procesem spojené.

Jedním z předpokladů hladkého fungování tržního mechanismu a trvalého růstu konkurenční schopnosti země je nejen kvalitní legislativa, ale také míra a rychlost vynutitelnosti práva. V roce 2007 trvalo v Litvě a Lotyšsku vyřízení soudního sporu v průměru 10 měsíců. O poznání zdoluhavější byl v celém období 2003–2007 proces vymáhání plnění smluv v Estonsku, kde trval cca 14 měsíců. V Lotyšsku bylo možno v období 2003–2007 zaznamenat pozitivní trend zkracování doby soudního sporu a poklesu nákladů, kdy v roce 2007 náklady nepřesáhly 13 % národního důchodu na hlavu.

Slabým místem zejména v Litvě zůstává vyřizování povolení a licencí. V roce 2007 zabralo vyřízení všech nezbytných úředních formalit, nutných k postavení skladu cca 156 dnů, nicméně náklady přesahovaly 130 % národního důchodu na hlavu. S výrazně nižšími náklady byl tento proces spojen jak v Lotyšsku, tak Estonsku, kde náklady představovaly méně než 30 % národního důchodu na hlavu. V Litvě a Lotyšsku bylo v období 2005–2007 možno pozorovat trend poklesu nákladů.

Tabulka č. 96: Regulační zátěž podnikání v pobaltských zemích

		Litva		Lotyšsko		Estonsko	
		2003	2007	2003	2007	2004	2007
založení podniku	procedury (počet)	8	7	5	5	6	5
	doba na vyřízení (dny)	26	26	16	16	72	7
	náklady (% NI na hlavu)	4,0	3,0	10,1	3,0	7,5	2,0
	minimální kapitál (% NI na hlavu)	68,0	46,2	45,0	22,0	49,7	28,1
najímání pracovníků	index obtížnosti přijetí*	33	33	78	50	44	33
	index pružnosti pracovní doby*	80	80	40	40	80	80
	index obtížnosti propuštění*	30	30	30	30	60	60
	index strnulosti zaměstnání*	48	48	49	43	61	58
	náklady přijetí (% mzdy)	–	31	–	24	–	34
	náklady propuštění (týdny mzdy)	30	30	17	17	35	35
změna vlastnictví	procedury (počet)	–	3	–	8	3	3
	doba na vyřízení (dny)	–	3	–	54	51	51
	náklady (% hodnoty vlastnictví)	–	0,7	–	2,0	0,7	0,5
získání úvěru	ochrana práv dluž. a věřitele (0–10, vyšší skóre, lepší ochrana)	–	4	–	8	4	4
	index informací o úvěru (0–6, vyšší skóre, více inf. klientovi)	3	6	0	4	5	5
ochrana investorů	index ochrany investorů (0–10, vyšší hodnota, vyšší ochrana)	–	5	–	5,7	–	6
vymáhání plnění smluv	procedury (počet)	30	30	30	27	37	36
	doba (dny)	210	210	282	279	425	425
	náklady (% NI na osobu)	23,6	23,6	13,6	12,9	17,3	17,3
uzavření podniku	doba platební neschopnosti (roky)	2	1,7	3	3	3	3
	náklady plat. neschopnosti (% dluhu)	22	7	13	13	9	9
	míra návratnosti (centů z dolaru)	34	49,2	61	34,6	39	39,1
licence a povolení ¹	procedury (počet)	–	17	–	26	–	13
	čas k vyřízení (dny)	–	156	–	188	–	117
	náklady (% NI na osobu)	–	133	–	27,5	–	28,1
placení daní	platby (počet)	–	24	–	7	–	10
	čas (hodiny)	–	166	–	320	–	81
	splatné daně (% hrubého zisku)	–	48,3	–	32,6	–	49,9
zahraniční obchod	dokumenty k vývozu	–	6	–	6	–	3
	čas na vyřízení vývozu (dny)	–	10	–	13	–	5
	dokumenty k dovozu	–	6	–	6	–	4
	čas na vyřízení dovozu (dny)	–	13	–	12	–	5

Poznámka: 1) k postavení skladu,

*) index se pohybuje v rozmezí 0–100 (0–žádné překážky, 100–maximálně regulováno).

Zdroj: World Bank (2008): Doing Business – Get Full Data

Celková výše a kvalita regulace

Kvalita regulace se ve všech pobaltských zemích v období 1990–2007 postupně zvyšovala. Estonsko již v roce 1996 uplatňovalo tržně konformní regulaci srovnatelnou s tou, jež je uplatňována ve vyspělých tržních ekonomikách. Ukazatel kvality regulace se zde v celém období 1996–2006 pohyboval kolem hodnoty 1,4.

Obdobně tomu bylo v Lotyšsku. Ukazatel regulace zde byl sice nižší (pohyboval se kolem hodnoty 1), nicméně také Lotyšsko zaznamenalo ve sledovaném období jen mírný nárůst kvality regulace.

Na druhou stranu v Litvě bylo možno mezi lety 1996 a 2006 zaznamenat výrazný růst kvality regulace, a to zejména od roku 2002. Tento trend lze z velké části přičítat přípravám země na vstup do Evropské unie a postupnému sladování legislativy s právem Společenství.

1.11.2.3. Balkánské země

Bulharsko a Rumunsko uplatňovaly v 80. letech 20. století striktní systém centrálního plánování založený na společenském vlastnictví, monopolní hospodářské struktuře a dominantní roli státu v hospodářství. Podíl soukromého sektoru na vytvořeném HDP byl v obou zemích minimální.⁹ Systém koordinace uplatňovaný v 80. letech v Rumunsku představoval jednu z nejpřísnějších forem centrálního plánování bez náznaku tržních prvků koordinace. Celé hospodářství bylo řízeno diktátorem N. Ceausescem, který uchovával nezávislost Rumunska na Sovětském svazu (Ben Ner – Montias, 1991).

O míře liberalizace hospodářství balkánských zemí v roce 1989 vypovídá tabulka č. 89. Z údajů v tabulce je zřejmé, že zatímco Rumunsko uplatňovalo přísný systém centrálního plánování bez významnějších tržních prvků, v bulharském systému centrálního plánování bylo možno již najít některé tržní prvky, a to zejména v oblasti zahraničního obchodu.

V roce 1989 došlo v obou zemích k pádu komunismu a i tyto země se pustily na cestu změny totalitního systému na demokratický a systému centrálního plánování na systém převážně tržní koordinace. Obě země se rozhodly pro rychlý přechod a transformace byla postavena na šokové terapii.

Ekonomická regulace

Cenová liberalizace byla v obou zemích zahájena na počátku 90. let, v jednotlivých zemích ovšem probíhala rozdílnou rychlostí. V Bulharsku byl proces cenové liberalizace velmi rychlý. Na počátku roku 1991 bylo liberalizováno 70% maloobchodních cen, byly odstraněny cenové dotace a administrativní ceny výrazně zvýšeny. Již na konci roku 1991 podléhaly cenové regulaci jen 2 komodity z koše 15 (EBRD, 2007). Pomalejší byl průběh cenové liberalizace v Rumunsku. Zde cenová liberalizace probíhala ve třech fázích. První fáze byla odstartována v listopadu roku 1990 a celý proces byl dokončen teprve v roce 1997. Postup cenové liberalizace v obou zemích ilustruje tabulka č. 97. V roce 2006 již nepodléhá přímé cenové regulaci žádná komodita z koše 15, nicméně v tomto roce je v Rumunsku a Bulharsku cenově regulováno cca 20% spotřebního koše (EBRD, 2007).

⁹ Blíže IMF (1999): Bulgaria: Recent Economic Developments and Statistical Appendix; Borensztein – Demekas – Ostry (1993): An Empirical Analysis of the Output Declines in Three Eastern European Countries; Gray – Ianachko (1992): Bulgaria's Evolving Legal Framework for Private Sector Development.

Tabulka č. 97: Počet regulovaných cen z koše 15 komodit*

	1989	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
Rumunsko	15	14	15	13	7	4	0	0	0	0	0
Bulharsko	15	12	2	2	3	3	1	1	0	0	0

Poznámka: *) Koš se skládá z mouky, chleba, mléka, benzínu, bavlněné látky, bot, papíru, aut, televize, cementu, oceli, uhlí, dřeva, nájmu a vnitřní autobusové dopravy.

Zdroj: EBRD (2007): Transition Report 2007

Na počátku 90. let byl v Rumunsku i Bulharsku odstartován také proces privatizace, v rámci něhož docházelo k přeměně společenského vlastnictví na soukromé. Legalizováno bylo také soukromé podnikání. Postupně docházelo k poklesu podílu státu v hospodářství a rostl podíl soukromého sektoru na vytvořeném výstupu.

V Rumunsku a Bulharsku byl proces privatizace relativně zdoluhavý. V Bulharsku byl zákon o transformaci a privatizaci státních podniků přijat v roce 1992, nicméně proces velké privatizace byl seriózně zahájen až na konci roku 1996. Privatizace malých podniků probíhala zejména formou přímých prodejů, kdy byli preferováni stávající zaměstnanci. Velká privatizace nabývala podobu kupónové privatizace s přednostním prodejem akcií zaměstnancům podniků, transformace podniků na akciové společnosti a prodej části akcií přímo na burze a také formy přímých prodejů strategickým partnerům. Nicméně neprůhledná transformační legislativa, její nízká kvalita a nestabilní politická situace způsobovaly, že zájem zahraničních investorů byl nízký a postup privatizace pomalý (IMF, 1999). Obdobný průběh měla privatizace také v Rumunsku. Privatizační zákon byl přijat již v roce 1991 a masová privatizace zahájena o rok později. Malá privatizace probíhala relativně rychle formou aukcí, přednost i zde měli v mnoha případech stávající zaměstnanci. Privatizace velkých a středních podniků nabývala primárně formy kupónové privatizace. Nicméně postup byl velmi pomalý. Navíc bylo v zemi silné politické pnutí a odpor proti prodeji zahraničním investorům. Na konci roku 1992 byly privatizovány jen 2 velké podniky, na konci roku 1995 pak jen 19. Proces privatizace zrychlil v roce 1997, kdy byla přijata nová legislativa, která rozšířila metody privatizace a umožnila prodej formou přímých prodejů. Od roku 2003 byla realizována také privatizace síťových odvětví (energetika, telekomunikace).¹⁰

Vývoj podílu soukromého sektoru na vytvořeném HDP ilustruje následující tabulka. Zatímco v roce 1989 vytvářel soukromý sektor jen 15% HDP v Rumunsku a 10% v Bulharsku, v roce 1996 produkoval více než polovinu HDP a v roce 2007 je více než 70% výstupu vytvářeno v soukromých rukou.

Tabulka č. 98: Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP)

	1989	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2007
Rumunsko	15	15	25	40	55	60	60	65	70	70
Bulharsko	10	10	25	40	55	65	70	70	75	75

Zdroj: ERBD (2007): Transition Report 2007

¹⁰ Blíže Buriana (2004): Transformace v Rumunsku v období 1992–2003, OECD (1993): Trend and Policies in Privatization nebo Ben-Ner – Montias (1991): The Introduction of Markets in a Hypercentralized Economy: The Case of Romania.

Od počátku 90. let tak docházelo k postupnému snižování podílu státu v hospodářství a transformaci jeho role.¹¹ O rychlosti procesu transformace a postupu v deregulaci hospodářství vypovídá tabulka č. 92. Z tabulky plyne, že proces byl z počátku rychlejší v Bulharsku a byl zde i plynulejší. V Rumunsku tento proces na počátku nového tisíciletí stagnoval a rychlejšího tempa nabírá až od roku 2004 v souvislosti s přípravou země na členství v EU. V roce 2007 nabýval index transformace v obou zemích obdobných hodnot a pohyboval se kolem hodnoty 3,5.

Regulace podnikatelského prostředí

Následující kapitola je věnovaná analýze regulační zátěže, která na podniky v Bulharsku a Rumunsku přímo dopadá. Jako v případě předešlých skupin zemí je zde hodnocena zejména finanční a časová náročnost uplatňovaných regulačních opatření. Vývoj ilustruje tabulka č. 99.

K pozitivním změnám v Rumunsku a Bulharsku došlo v oblasti založení podniku. V Rumunsku se celá procedura zkrátila a zlevnila, k poklesu nákladů došlo také v Bulharsku. V Rumunsku v roce 2007 trval celý proces založení podniku 14 dnů a náklady nepřevyšily 5 % národního důchodu na hlavu. Neuspokojivá byla v obou zemích situace v oblasti ukončení činnosti insolventního podniku. Velmi zdoluhavé bylo ukončení činnosti podniku v Rumunsku, kde celý proces ukončení trval téměř 5 let. Pozitivní trend zde bylo možno zaznamenat v růstu míry návratnosti v období 2003–2007. Míra návratnosti ovšem v této zemi zůstává stále na nízké úrovni a v roce 2007 dosahovala necelých 30 % hodnoty pohledávek. Obdobně nízkou míru návratnosti, pohybující se kolem 35 % hodnoty pohledávky, vykazovalo v celém období 2003–2007 i Bulharsko.

Zdlouhavý a nákladný byl v období 2003–2007 v obou zemích také proces vymáhání plnění smluv. Dovolání se svých práv trvalo v Rumunsku i Bulharsku cca 1,5 roku a náklady představovaly 20 % národního důchodu na osobu.

Slabým místem v obou zemích byla také vysoká nákladnost vyřizování všech nezbytných licencí a povolení. V Bulharsku sice zabralo vyřízení všech povolení nezbytných k postavení skladu jen cca 4,5 měsíce, nicméně náklady představovaly 500 % národního důchodu na hlavu. V Rumunsku byly náklady nižší, když v roce 2007 dosáhly 124 % národního důchodu na hlavu.

Téměř nezměněna zůstala v Rumunsku a Bulharsku regulace v oblasti najímání a propouštění zaměstnanců. Legislativní úprava a míra ochrany zaměstnanců se v obou zemích diametrálně lišila. V období 2003–2007 bylo možno bulharský trh práce považovat za velmi pružný. Najímání či propouštění zaměstnanců bylo jednoduché, možné bylo také jejich flexibilní využití z hlediska času. Na druhou stranu rumunský trh práce byl velmi strnulý s vysokou ochranou zaměstnanců. Tento fakt mohl rumunským podnikům znesnadňovat reakci na tržní podněty a být tak faktorem, který přispíval k nízké konkurenční schopnosti podniků.

11 Blíže Bachanová (2008): Regulace a deregulace ve vybraných zemích EU v období 1990–2007.

Tabulka č. 99: Regulační zátěž podnikání v balkánských zemích

		Rumunsko		Bulharsko	
		2003	2007	2003	2007
založení podniku	procedury (počet)	6	6	11	9
	doba na vyřízení (dny)	29	14	32	32
	náklady (% NI na hlavu)	10,9	4,7	10,4	8,4
	minimální kapitál (% NI na hlavu)	2,9	1,5	86,7	56,3
najímání pracovníků	index obtížnosti přijetí*	78	78	17	17
	index pružnosti pracovní doby*	80	80	60	60
	index obtížnosti propuštění*	40	40	10	10
	index strnulosti zaměstnání*	66	66	29	29
	náklady přijetí (% mzdy)	–	31	–	23
	náklady propuštění (týdny mzdy)	6	6	9	9
změna vlastnictví	procedury (počet)	–	8	–	9
	doba na vyřízení (dny)	–	150	–	19
	náklady (% hodnoty vlastnictví)	–	2,8	–	2,3
získání úvěru	ochrana práv dluž. a věřitele (0–10, vyšší skóre, vyšší ochrana)	–	7	–	6
	index informací o úvěru (0–6, vyšší skóre, více inf. klientovi)	4	5	2	6
ochrana investorů	index ochrany investorů (0–10, vyšší skóre, vyšší ochrana)	–	6	–	6
vymáhání plnění smluv	procedury (počet)	32	32	40	40
	doba (dny)	537	537	564	564
	náklady (% NI na osobu)	19,9	19,9	22,2	22,2
uzavření podniku	doba platební neschopnosti (roky)	4,6	4,6	3,3	3,3
	náklady plat. neschopnosti (% dluhu)	9	9	9	9
	míra návratnosti (centů z dolaru)	7	28,9	34	34,2
licence a povolení ¹	procedury (počet)	–	17	–	22
	čas k vyřízení (dny)	–	234	–	131
	náklady (% NI na osobu)	–	124	–	500
placení daní	platby (počet)	–	96	–	17
	čas (hodiny)	–	202	–	616
	splatné daně (% hrubého zisku)	–	46,9	–	36,7
zahraníční obchod	dokumenty k vývozu	–	5	–	5
	čas na vyřízení vývozu (dny)	–	12	–	23
	dokumenty k dovozu	–	6	–	7
	čas na vyřízení dovozu (dny)	–	13	–	21

Poznámka: 1) k postavení skladu,

*) index se pohybuje v rozmezí 0–100 (0–žádné překážky, 100–maximálně regulováno).

Zdroj: World Bank (2008): Doing Business – Get Full Data

Celková výše a kvalita regulace

V Rumunsku a Bulharsku se kvalita regulace v období 1990–2006 neustále zvyšovala. Tento trend potvrzuje ukazatel kvality regulace, který v období 1996–2006 v obou zemích výrazným způsobem narůstal, a to zejména od roku 2002. Výraznější nárůst kvality regulace, který obě země zaznamenaly od roku 2002, lze z velké části přičíst přípravám zemí na vstup do EU, zrychlení kroků v deregulaci hospodářství a postupnému sladování legislativy s právem Společenství. Ukazatel kvality regulace dosahoval v roce 2006 v Bulharsku hodnoty 0,54 a v Rumunsku 0,37.

1.11.3. Srovnání vývoje zemí 10CE a vliv na konkurenční schopnost

Počátek 90. let 20. století se ve všech zemích 10CE nesl ve znamení radikálních ekonomických změn. Země zahájily proces ekonomické transformace, v jehož rámci je tržně nekonformní regulace, kdy stát rozhodoval o alokaci vzácných zdrojů, popřípadě tuto výrazným způsobem ovlivňoval, postupně nahrazována regulací tržně konformní. Průběh deregulace a zejména rychlost tohoto procesu se v jednotlivých zemích významně lišila.

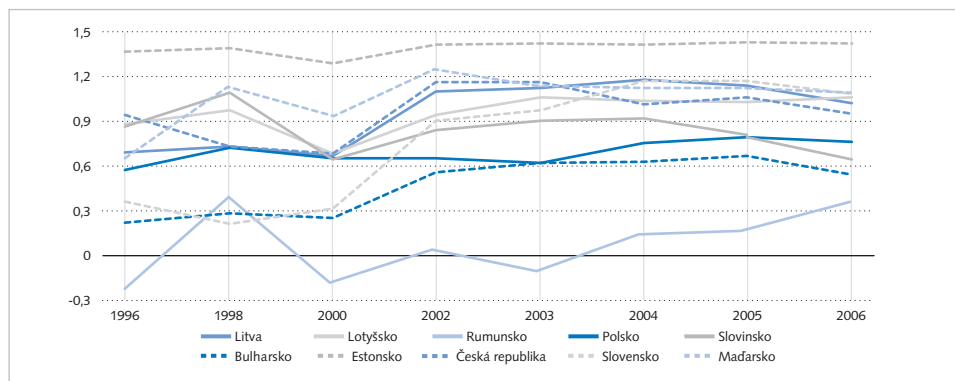
Nejrychleji probíhal proces deregulace hospodářství v České republice, Maďarsku a Estonsku. Již v roce 1996 byla většina cen liberalizována, soukromý sektor vytvářel cca 70% HDP, proces privatizace byl téměř dokončen a stát si nechal podíly jen v několika významných podnicích (síťová odvětví). Role státu byla omezena na vytváření vhodného regulatorního prostředí, dohlížení nad dodržováním platné regulace a řešení tržních selhání. Velmi pomalý byl na druhou stranu proces deregulace v Bulharsku a zejména pak v Rumunsku, i když obě země stavěly transformaci na šokové terapii. Proces deregulace byl v těchto zemích nekonzistentní a jen málo průhledný. Pomalejší byl také postup transformace Slovinska, tento se ovšem vzhledem ke gradualistickému přístupu k transformaci a odlišným výchozím podmínkám dal očekávat.

V oblasti regulace podnikatelského prostředí zůstává problematická zejména vysoká byrokracie a v mnoha případech i vysoká časová náročnost spojená s dodržováním platné legislativy a s jednáním s úřady. Finančně a časově náročný byl v roce 2007 ve většině zemí 10CE proces získávání licencí a povolení, a to zejména v Polsku, ve Slovinsku, v Rumunsku a Bulharsku. Slabé místo představovala také liknavost soudů, kdy celý proces soudního sporu byl zdlouhavý a nákladný. Nejhorší byla v roce 2007 situace ve Slovinsku, kde proces vymáhání plnění smluv trval téměř 4 roky. Výrazně lepší nebyla situace ani v České republice a v Polsku, kde celý proces zabral více než 2 roky, v České republice byl navíc relativně nákladný. Ani proces ukončení činnosti podniku nebyl ve všech zemích stejně rychlý. Problematické se uzavření podniku jeví zejména v České republice a v Rumunsku, v obou zemích bylo možno zaznamenat také velmi nízkou míru návratnosti pohledávek vůči insolventnímu podniku, která činila v obou zemích méně než 30%.

Regulace podnikatelského prostředí nabývala ze zemí 10CE v roce 2007 nejvyšší kvality v Maďarsku, Estonsku a ostatních pobaltských zemích. Tento fakt ve srovnání se zbytkem zemí 10CE vytvářel konkurenční výhodu těchto zemí. Dodržování předepsané regulace bylo méně časově a finančně náročné, vedlo k nižším nákladům podniků a zvyšovalo tak jejich flexibilitu v reakci na tržní podněty. Vytvářelo tak určitou konkurenční výhodu ve srovnání se zeměmi s nižší kvalitou regulace podnikatelského prostředí.

Pokud budeme hodnotit kvalitu regulace v zemích 10CE jako celku, v roce 2006 dosahovalo nejlepších výsledků Estonsko před Maďarskem, Slovenskem, Litvou, Lotyšskem a Českou republikou. Tato pětice zemí potom dosahovala obdobných výsledků. Nejnižší kvalitu regulace bylo možno nalézt v Bulharsku a Rumunsku (viz graf č. 107).

Graf č. 107: Vývoj ukazatele kvality regulace ve vybraných zemích 10CE

Zdroj: Kaufman – Kraay – Masruzi (2007): *Governance Matters VI: Governance Indicators for 1996–2006*

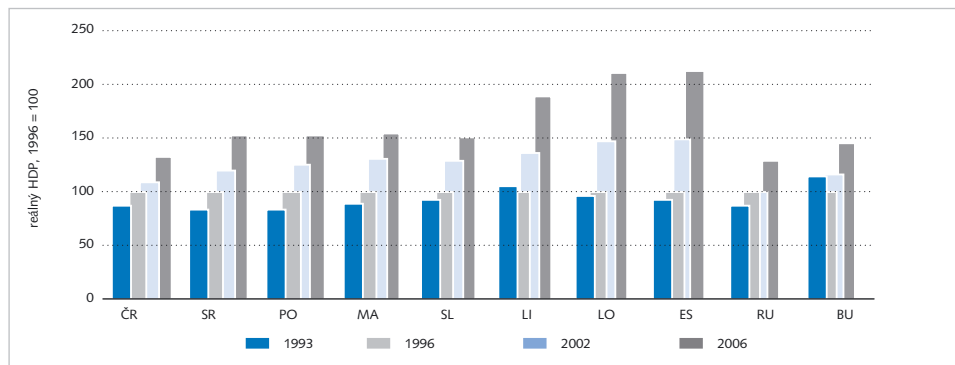
Vývoj kvality regulace v zemích 10CE byl ovšem v období 1996–2006 rozdílný. Odlišnost vývoje kvality regulace v jednotlivých zemích lze do jisté míry vysvětlit různě zvolenými metodami transformace, rozdílným tempem průběhu celkové deregulace hospodářství a vývojem kvality regulace podnikatelského prostředí. Významný růst kvality regulace, ke kterému ve většině zemí 10CE došlo v roce 2002 (v Rumunsku od roku 2004), lze přičítat přípravě zemí na členství v Evropské unii, která vyvolala řadu změn (deregulace síťových odvětví, přizpůsobení legislativy požadavkům EU atd.) a výrazněji přispěla k růstu kvality regulace.

Jak již bylo řečeno v úvodu, mezi konkurenční schopností země a kvalitou regulace existuje úzká vazba. Z pohledu nové institucionální ekonomie je regulace spojena s problémem získávání renty („rent-seeking“), problémem zastoupení („principal agency-problem“), morálního hazardu, vede k růstu transakčních nákladů a tedy i nižší ekonomické efektivnosti. Vyšší kvalita regulace tak omezením těchto negativních faktorů podporuje a stimuluje konkurenční schopnost země. Následující část kapitoly je věnovaná zkoumání dopadu výše a kvality regulace na konkurenční schopnost zemí 10CE.

Pro účely práce je důležité kvantifikovat pojem konkurenční schopnost ekonomiky. Konkurenceschopnost, která je pojímána jako schopnost země dosahovat dlouhodobé růstové výkonnosti, je v práci posuzována s pomocí ukazatele reálného hrubého domácího produktu na obyvatele. Abychom se vyhnuli zkreslení, které může přinášet hospodářský cyklus, je vývoj konkurenční schopnosti země posuzován pomocí tempa růstu potenciálního produktu.

V období 1996–2006 byla kvalita regulace v zemích 10CE velmi rozdílná, rozdílný byl také vývoj reálného HDP jednotlivých zemí, který reprezentuje konkurenční schopnost ekonomik (viz graf č. 108).

Graf č. 108: Vývoj reálného HDP v zemích 10CE (rok 1996 = 100)

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database, April 2008

V pobaltských zemích, na Slovensku, v Maďarsku a v České republice byl ukazatel kvality regulace v roce 2006 vyšší než 1 či velmi blízko této hodnotě. V Bulharsku, Rumunsku, ve Slovinsku a v Polsku dosahoval výrazně nižších hodnot. Rozdílný byl také vývoj ukazatele v období 1996–2006.

Nejvyšší kvalitu regulace dosahovalo v celém období 1996–2006 ze zemí 10CE Estonsko, které uplatňovalo již v roce 1996 tržně konformní regulaci. Kvalita regulace zde byla srovnatelná s vyspělými tržními ekonomikami. Ukazatel kvality regulace v celém sledovaném období dosahoval hodnot blízko 1,4. Obdobně tomu bylo i v Lotyšsku. Ukazatel kvality regulace byl sice nižší (pohyboval se kolem hodnoty 1), nicméně také Lotyšsko zaznamenává ve sledovaném období jen mírný nárůst kvality regulace. Obě tyto země potom mezi lety 1996 a 2006 vykazovaly nejvyšší přírůstek reálného HDP na hlavu.

Relativně vysokou kvalitu regulace vykazovala v roce 1996 také Česká republika a i zde se kvalita regulace mezi lety 1996 a 2006 v podstatě nezměnila. Nicméně na rozdíl od Lotyšska a Estonska Česká republika vykázala v období 1996–2006 jeden z nejnižších přírůstků reálného HDP na obyvatele ze zemí 10CE. Stejně tak se kvalita regulace mezi lety 1996 a 2006 výrazněji nezvýšila ani v Polsku a ve Slovinsku (tam dokonce mírně poklesla). Kvalita regulace v těchto zemích byla nižší než v již zmíněných zemích. Tyto země dosáhly v porovnání s ostatními zeměmi 10CE ve sledovaném období průměrného přírůstku reálného HDP na obyvatele.

V Litvě, Maďarsku, na Slovensku, v Bulharsku a Rumunsku bylo v období 1996–2006 možno zaznamenat výrazný růst kvality regulace. A to zejména od roku 2000. Výjimkou bylo Maďarsko, kde kvalita regulace výrazně vzrostla již v roce 1998 a potom se trvale pohybovala kolem hodnoty 1. Nárůst kvality regulace v těchto zemích lze z velké části přičíst přípravám na vstup do EU a postupnému sladování legislativy s právem Společenství. V Litvě a v Maďarsku byla ovšem výchozí úroveň kvality regulace vyšší než v dalších třech zmiňovaných zemích a velmi rychle došlo k jejímu nárůstu. Z pěti zmíněných zemí dosáhla Litva ve zkoumaném období nejvyššího přírůstku reálného HDP na obyvatele. Slovensko a Maďarsko dosáhly přírůstku slabšího, kdy reálný HDP na obyvatele v těchto zemích mezi lety 1996 a 2006 vzrostl o cca 50%). Rumunsko a Bulharsko potom dosáhlo výsledků ještě slabších. V těchto zemích nižší kvalita regulace ve srovnání s ostatními zeměmi 10CE jistou měrou přispívala k růstu transakčních nákladů firem a tím negativně působila na jejich konkurenční schopnost v mezinárodním měřítku. Růst regulační kvality byl sice pozitivním trendem, kvalita regulace v těchto zemích ovšem stále zůstává pod standardem vyspělých zemí s rozvinutým tržním mechanismem.

Tabulka č. 100 ilustruje vzájemnou vazbu mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností zemí 10CE v období 1996–2006. V tabulce jsou vypočítány dva koeficienty korelace, první zachycuje vztah mezi kvalitou regulace a HDP na obyvatele v USD, druhý ilustruje sílu vztahu mezi kvalitou regulace a tempem růstu potenciálního produktu. Pro zhodnocení vzájemného vztahu je užitečné přihlížet k oběma ukazatelům. V případě transformačních ekonomik, jejichž kvalita regulace se ve sledovaném období dynamicky vyvíjela, je užitečné postihnouti vazby mezi kvalitou regulace a úrovní reálného HDP na obyvatele. Usuzování o síle vazby mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností s užitím jen těchto dvou ukazatelů by ovšem mohlo být nesprávné a zavádějící. Problematický je nesoulad mezi neomezeným prostorem pro růst reálného HDP na obyvatele a omezeným prostorem pro zlepšování kvality regulace (maximální hodnota ukazatele kvality regulace dosahuje 2,5). Relativně vysoká kvalita regulace (vysoké hodnoty ukazatele kvality regulace) potom vytváří podmínky pro stabilní růst reálného HDP na obyvatele. V tomto případě je tedy užitečné sledovat vazbu mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností, vyjádřenou tempem růstu potenciálního produktu (abychom se vyhnuly zkršením, vlivem ekonomického cyklu).

Tabulka č. 100: **Vazba mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností v období 1996–2006**

	ČR	SR	PO	MA	SL	LI	LO	ES	RU	BU
korelační koeficient 1	0,44	0,83	0,42	0,48	-0,13	0,73	0,62	0,63	0,62	0,79
korelační koeficient 2	0,63	0,95	-0,44	-0,63	0,27	0,12	-0,02	-0,04	0,32	0,92

Poznámka: korelační koeficient 1 zachycuje vztah mezi kvalitou regulace a HDP na obyvatele v USD. Korelační koeficient 2 zachycuje vztah mezi kvalitou regulace a tempem růstu potenciálního produktu. Tempo růstu potenciálního produktu je odhadnuto z časové řady 1994–2006 ročních dat pomocí Hodrick- Prescottova filtru.

Zdroj: IMF: *World Economic Outlook Database*, Kaufman – Kraay – Masruzi (2007): *Governance Matters VI: Governance Indicators for 1996–2006*, vlastní výpočty

Hodnoty v tabulce ukazují na úzkou vazbu mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností jen v případě Slovenska a Bulharska. V ostatních zemích je vazba nízká či zcela nevýznamná. Nízkou vazbu mezi konkurenční schopností a kvalitou regulace lze vysvětlit hned několika způsoby. Při zkoumání vztahu mezi konkurenční schopností země a kvalitou regulace je nutno vzít v úvahu, že kvalita regulace je jen jednou z mnoha determinant konkurenční schopnosti země. Konkurenční schopnost je závislá na řadě dalších faktorů (výše investic, míře úspor, infrastruktura, mzdových požadavcích odborů, technologickém pokroku, inovacích a dalších faktorech, důležitou roli hraje také celková kvalita institucí v zemi), které sehrávají velmi důležitou roli a mohou přispívat k vyšší růstové výkonnosti i v případě stagnující kvality regulace. Nutno také zohlednit, že růst kvality regulace se do konkurenční schopnosti země v mnoha případech promítá s jistým zpožděním, které může být různě velké a někdy i velmi výrazné. Tyto faktory koeficient korelace nedokáže zohlednit. Postihnouti a kvantifikace konkrétního dopadu růstu kvality regulace na konkurenční schopnost země je proto velmi obtížné a koeficienty korelace mají díky nemožnosti abstrahovat od ostatních vlivů jen velmi malou vypovídací schopnost.

1.11.4. Závěr

Země 10CE prošly v období 1990–2007 významnými změnami. V rámci ekonomické transformace došlo k liberalizaci hospodářství a postupně byla nastolena nová kvalita regulace.

V roce 2006 byla kvalita regulace v zemích 10CE velmi rozdílná. Nejvyšší kvality regulace dosahovalo Estonsko, kde ukazatel kvality regulace dosahoval hodnoty 1,42 a kvalita regulace zde byla srovnatelná s tou, uplatňovanou ve vyspělých západních zemích. Naopak nejnižší kvalitu regulace bylo možno najít v Rumunsku, kde ukazatel kvality regulace dosahoval v roce 2006 jen hodnoty 0,37.

Z pohledu ekonomických teorií je kvalita regulace faktorem, který významným způsobem determinuje konkurenční schopnost ekonomiky. V případě zemí 10CE nebyl potvrzen jednoznačný vztah mezi vývojem kvality regulace a konkurenční schopností (vyjádřenou výší reálného HDP na obyvatele a tempem růstu potenciálního produktu). Země s vyšší kvalitou regulace sice dosahovaly mezi lety 1996 a 2006 vyššího přírůstku reálného HDP na obyvatele, nicméně toto nebylo pravidlem. Z řady vybočovala zejména Česká republika, která již v roce 1996 vykazovala ve srovnání s ostatními zeměmi 10CE relativně vysokou kvalitu regulace, nicméně přírůstek reálného HDP na obyvatele mezi lety 1996–2006 patřil k nejnižším ze zkoumaných zemí. Nadprůměrných výsledků v oblasti konkurenční schopnosti dosáhla naopak Litva a Lotyšsko. Jedním z možných vysvětlení těchto nejednoznačných závěrů je fakt, že rostoucí kvalita regulace se v růstu konkurenční schopnosti jednotlivých zemí může projevat různě rychle a s odlišnou intenzitou. Významnou roli také s velkou pravděpodobností sehrály další faktory jako kvalita infrastruktury, technologický pokrok, úspěšnost hospodářské politiky, vývoj neformálních institucí a řada dalších.

1.12. Strukturální politika

V důsledku poválečné hospodářské politiky zemí východního bloku, zaměřené na masovou industrializaci, se průmysl stal na konci 80. let dominantním sektorem všech zemí regionu., S odstraněním obchodních bariér a postupující transformací zapříčiněnou pádem železné opony vstal problém, jak zajistit strukturální změny v ekonomikách směrem k moderní struktuře. Kromě otázky ekonomické efektivity bylo třeba řešit také otázky sociální a politické. Podniky vystavené silnému konkurenčnímu tlaku z rozvinutých zemí v mnohých případech neměly naději na úspěch bez určité pomoci státu. Výsledkem této situace a dalších vlivů bylo poskytování státní pomoci podnikům a průmysl se tak ve všech zemích střední a východní Evropy stal mohutně dotovaným odvětvím (Euractiv, 2006). Pomoc byla poskytována s nejrůznějšími cíli – od pomoci na záchranu a restrukturalizaci, přes podporu zaměstnanosti až po ochranu životního prostředí atd.

Začátkem 90. let proběhly v zemích střední a východní Evropy výrazné strukturální změny, provázené poklesem podílu průmyslové produkce a zemědělství a vzestupem podílu služeb na HDP. Některé podniky se změnám přizpůsobily a přežily, jiné zanikly. Z těch podniků, které přežily prvotní otřesy jich část přežila jen díky tomu, že se vlády z nejrůznějších důvodů rozhodly je podporovat formou státní pomoci. S přípravou vstupu zemí do Evropské unie se situace postupně měnila. EU se s rostoucí integrací chtěla ujistit, že vlády kandidátských zemí nebudou lákat zahraniční investory z původních zemí pomocí nejrůznějších forem státní pomoci ani zvýhodňovat domácí podniky na společném trhu. Proto byla v asociačních dohodách mezi EU a jednotlivými zeměmi zahrnuta povinnost kandidátských zemí sjednotit legislativu týkající se státní pomoci s právem EU, což mimo jiné zahrnovalo i zřízení nezávislého orgánu zodpovědného za posuzování a sledování státní pomoci. Za povšimnutí také stojí, že v asociačních dohodách je jasně rozlišováno mezi existující státní pomocí a pomocí novou, na kterou se vztahují nová pravidla (Euractiv, 2006).

V této kapitole analyzujeme vliv strukturálních politik České republiky, Slovenska, Maďarska, Polska, Slovinska, Estonska, Litvy, Lotyšska, Rumunska a Bulharska v období od začátku transformace do současnosti. Pro naše účely jsme strukturální politiku definovali jako soubor zamýšlených (tj. vědomých) vládních opatření směřujících ke změně ve struktuře produkce průmyslových odvětví nebo vedoucí ke změně výrobního chování průmyslových producentů s cílem ovlivnit strukturální charakteristiky ekonomiky. Konkrétními nástroji takto pojaté politiky jsou přímé i nepřímé nástroje státní pomoci. Zkoumáme tedy, zda existuje vazba mezi výší státní pomoci a produktivitou práce v průmyslových odvětvích.

Státní pomoc definujeme totožně jako Evropská komise (2007). Jedná se o jakoukoli pomoc poskytovanou státem v jakékoliv formě, která zvýhodněním určitých podniků nebo produkce určitého zboží narušuje nebo hrozí narušit konkurenční prostředí.¹

1.12.1. Vymezení

V práci se zabýváme státní pomocí směřující do sektoru průmyslu a služeb. Podstatou státní pomoci je selektivní pomoc, která zvýhodňuje určité subjekty před jejich konkurenty a umožňuje jim získání výhody. Taková pomoc má následující negativní dopady na hospodářství:

- narušuje konkurenci,
- místo vyřešení problému může být vyvedena v podobě nadměrného zisku,
- může být použita k vyplácení nepřiměřených mezd,
- udržuje neefektivně vysokou zaměstnanost a způsobuje nízkou produktivitu,
- může zachovávat zaostalou hospodářskou strukturu,
- způsobuje státu přímé a administrativní náklady a způsobuje vyšší daně (Evropská komise, 2007).

Státní pomoc však může mít i pozitivní dopady. K pozitivním vlivům státní pomoci můžeme řadit:

- možnost realizovat náročné investice vedoucí k rostoucí konkurenceschopnosti,
- zachování potenciálně perspektivních podniků v přechodně obtížném období,
- zlepšení dopadů výroby na životní prostředí,
- urychlení restrukturalizace,
- zachování kulturního dědictví.

V centru naší pozornosti je vliv státní pomoci na produktivitu práce a strukturu hospodářství. V první části studie nejprve popisujeme situaci na poli státní pomoci, v části další pak provádíme komparaci a analýzu vlivu na produktivitu práce a vývoje struktury ekonomiky.

Pro údaje o státní pomoci jsou v této studii použity tři hlavní zdroje. Pro období od začátku transformace je k dispozici jediný zdroj, a tím jsou údaje o rozpočtových dotacích publikované Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj (EBRD). Tento zdroj má nejširší časový rámec, ale pro hodnocení státní pomoci není nejvhodnější.² V období od konce 90. let do vstupu do EU jsou k dispozici data z národních zpráv o státní pomoci. Tato data nabízejí detailnější pohled na strukturu pomoci, bohužel však nejsou mezinárodně a často ani meziročně srovnatelná, neboť docházelo k častým změnám národní legislativy, podle které byly zprávy zpracovávány. Posledním zdrojem údajů o státní pomoci je statistika evropské komise „State aid scoreboard“, která je k dispozici od roku 2000 do roku 2006 – ta nabízí stejně detailní pohled na státní pomoc jako národní zprávy, data jsou však mezinárodně i meziročně srovnatelná. Data pro Rumunsko a Bulharsko čerpáme pouze u údajů EBRD a z národních zpráv, neboť ve statistikách State aid scoreboard nejsou zahrnuta.

Kromě absolutní výše státní pomoci nás zajímá také její cíl. Pomoc dělíme v souladu s přístupem EU podle cíle. Rozlišujeme pomoc horizontální (zaměřenou na určitý cíl bez ohledu na od-

1 Státní pomoc je obecně v EU zakázána, zvláště pokud ovlivňuje obchod a tím narušuje konkurenci. Výjimky zahrnují regionální pomoc, pomoc citlivým odvětvím a některé nástroje horizontální pomoci jsou specifikovány ve smlouvě o EU.

2 Dle metodologické poznámky EBRD obsahuje tento ukazatel podíl rozpočtových transferů podnikům a domácnostem (mimo sociální transfery). Dá se předpokládat, že většina transferů směřovala podnikům, přesto však vliv domácností nemůžeme ignorovat. Také ne všechny transfery podnikům musí být nutně považovány za státní pomoc v tom smyslu, jak ji chápe EU.

větví, kterému je pomoc poskytnuta) a sektorovou (zaměřenou na pomoc vybraným odvětvím).³ Pomoc směřující do sektoru zemědělství a rybolovu, kterou k této pomoci má EU, i vzhledem ke specifickému přístupu neuvádíme a nepracujeme s ní (není-li uvedeno jinak).

Vztah mezi produktivitou práce a státní pomocí měříme koeficientem korelace mezi produktivitou práce v průmyslu a službách (měřenou hrubou přidanou hodnotu na pracovníka) a výši státní pomocí.⁴ Pro výpočet koeficientu korelace vycházíme z dat State aid scoreboard, jejichž výši pro ucelenější představu a snadnější mezinárodní komparaci uvádíme také na pracovníka (v průmyslu a službách). Údaje o produktivitě práce vycházejí ze stálých cen v národních měnových jednotkách. Tento přístup ukazuje jako výhodnější, neboť u zemí s velkými výkyvy kurzů by výpočet na euro výrazně ovlivnil výsledné řady. Při výpočtu pomoci na HDP vycházíme u produktu ze stálých cen v USD. Ty přepočítáváme na eura průměrným kurzem roku 2005, tj. 0.80453 EUR/USD (www.oanda.com, 2008), neboť v cenách roku 2005 je státní pomoc udávána podle State aid scoreboard.

Hlavní překážkou naší analýzy jsou nedostatečně dlouhé časové řady a nedostupnost podrobnějších údajů, které by umožnily analyzovat efekty a důsledky státní pomoci v jednotlivých odvětvích.

1.12.2. Vývoj výše a struktury státní pomoci v jednotlivých zemích

1.12.2.1. Středoevropské země

Česká republika

Hospodářská struktura České republiky odpovídala v roce 1990 struktuře typické pro země východního bloku. Průmysl se na tvorbě HDP podílel z 48,8 %, zemědělství tvořilo 6,2 % HDP, zbylých 45 % tvořily služby (www.earthtrend.org, 2008).

Strukturální politika prvních let transformace odrážela těžké finanční problémy mnoha podniků, které se projevovaly zejména v jejich zadluženosti bankám nebo jiným podnikům. Vláda se snažila tuto zadluženost snížit a urychlit tak privatizaci a restrukturalizaci podnikatelského sektoru. Tato myšlenka však nebyla podepřena žádnou dlouhodobou koncepcí strukturální politiky a pomoc byla udělována více či méně nahodile. Hlavní formou podpory byla nepřímá podpora, poskytovaná pomocí bankovních úvěrů státem vlastněných bank. Výši pomoci stát neevidoval, a tak jediným dostupným údajem jsou data EBRD začínající rokem 1993, podle kterých byly v tomto roce poskytnuty rozpočtové dotace a transfery ve výši 6,4 % HDP (EBRD, 2008). Vývoj státních dotací dle EBRD ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 101: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	6,4	7,1	7,6	6,8	7,1	7,0	6,7	7,2	8,8	9,6	9,5	8,4	9,4	9,0

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

3 Celková pomoc je tvořena součtem sektorové a horizontální pomoci. Do horizontální pomoci zahrnujeme také pomoc regionální, která bývá někdy uváděna samostatně. Stejně jako EU nezahrnujeme do sektorové pomoci takové dotace dopravnímu sektoru, které spadají pod oblast veřejného zájmu (typicky železniční doprava, regionální dopravní obslužnost apod.).

4 K sektorům průmyslu a služeb řadíme sektory C–F a G–P dle klasifikace ISIC.

V období 1990–1998 neměla vláda ucelenou koncepci státní pomoci podnikům. Velká část poskytnuté pomoci byla důsledkem snahy zabránit krachům bank potýkajících se s velkým podílem klasifikovaných úvěrů. V tomto období se zvyšovala role Konsolidační banky. Z původního správy špatných dluhů se postupně stávala instituce zainteresovaná v restrukturalizaci firem, řídicí financování vybraných projektů, očišťující bankovní sektor a poskytující technickou asistenci při privatizaci bank. Společně s Českou inkasní a Českou finanční tvořila skupinu hlavních transformačních institucí.

Státní podpora podniků ve finanční tísní pokračovala po mnoho let a měla nejrůznější formy. Evidence o této pomoci však neexistuje. Státy byly zadluženy bankám, které vlastnil do konce 90. let stát. Neschopnost splácet dluhy tak nevedla k bankrotům podniků, ale k akumulování dluhů u bank. Pokud se do problémů následně dostaly samotné banky, poskytl stát podporu bankám s argumentem ochrany před kolapsem bankovního sektoru. Po kolapsu několika menších bank v roce 1996 byly nedobytné pohledávky bank převedeny do Konsolidační banky. Cena tohoto programu byla oficiálně 100 mld. CZK, neoficiálně 240 mld. CZK (Hashi – Balcerowicz, 2004). Další podobná pomoc následovala v letech 2000 a 2001, když se chystal prodej státního podílu velkých bank. Tehdy stát umožnil převod klasifikovaných dluhů ve výši 60 mld. CZK z Komerční banky do společnosti KONPO s.r.o.⁵ a také poskytl ČSOB záruky za špatné dluhy ve výši 50–200 mld. CZK při převodu krachující IPB (Hashi – Balcerowicz, 2004)⁶.

Změna koncepce strukturální politiky nastává v roce 1998, kdy nová vláda přichází s rozhodnutím vypořádat se s problémem privatizovaných společností zadlužených u státem vlastněných bank. Koncepce byla představena v rámci tzv. programu revitalizace českého průmyslu, jehož realizace měla vést k renešanci zadlužených společností, jejich oddlužení a následné opětovné privatizaci. Součástí programu bylo také zřízení Revitalizační agentury v květnu roku 1999 (jako pobočky Konsolidační banky), která byla za provádění restrukturalizace dluhů a rekapitalizaci odpovědná. Evidence o průběhu a výsledcích programu je velmi slabá. Zúčastnilo se ho jen 8–12 společností, přičemž výše poskytnuté pomoci není známá (Hashi – Balcerowicz, 2004). Účinnost tohoto programu tak nelze zhodnotit. Dá se však předpokládat, že arbitrární výběr zahrnutých společností a netransparentnost programu spíše přispěla k narušení tržního prostředí a program neměl kýžené pozitivní dopady.

V roce 2001 byla Konsolidační banka, do té doby hlavní instituce poskytující státní pomoc, transformována do České konsolidační agentury, které již neměla bankovní licenci. Rozvojová úloha byla přenesena na Českomoravskou záruční a rozvojovou banku, která se stala zprostředkovatelem a realizátorem podpory plynoucí nejen ze státního rozpočtu a poskytuje velkou většinu podpor malým a středním podnikům.

Velikost podpory poskytnuté státem v prvních letech transformace, ať už formou dotací, prostřednictvím bank nebo jiných organizací, je neznámá. Dostupné údaje jsou pouze kusé a vzájemně nesrovnatelné. Jedinou ucelenou řadou za celé období jsou data o rozpočtových dotacích zpracovaná EBRD, která však nezahrnují veškerou pomoc a jejich vypovídací schopnost je omezená. Dále například Bohatá (Hashi – Balcerowicz, 2004) uvádí výdaje Konsolidační banky, FNM a příbuzných institucí v letech 1993–1998, pro naše účely jsou však tyto údaje nevhodné. Od roku 1997 do roku 2003 byl za monitorování a vyhodnocování státní pomoci zodpovědný

5 Posláním společnosti Konpo, s.r.o. je minimalizace negativního dopadu do výdajů státu, vyplývajících z privatizačního procesu Komerční banky, a.s. v návaznosti na odkoupení 60 mld. Kč nebonitních pohledávek. Po převzetí pohledávek z Komerční banky, a.s. spočívají základní činnosti v jejich správě, t. j. provádění úkonů spojených se stabilizací portfolia pohledávek, činnosti, spojené s restrukturalizací pohledávek dlužníků, provádění finančních analýz převzatých pohledávek, oceňování pohledávek a nemovitostí a vymáhání pohledávek administrativní cestou až po vyřešení úplným splacením, postoupením nebo soudní cestou. (<http://www.kobp.cz/vyrz/2001/doccz/subsidsr.htm>).

6 V současné době je tato podpora předmětem mezinárodní arbitráže mezi českou vládou a ČSOB.

ÚOHS, který také zpracovával výroční zprávy o její výši a směřování. Ovšem také data poskytovaná ÚOHS nejsou pro naše účely vhodná, z důvodů často se měnící metodologie jejich sběru nejsou srovnatelná ani mezi roky samotnými a v podstatě ze stejného důvodu, tj. rozdílné metodologie ani mezinárodně.⁷

Uvádíme tedy data poskytovaná a vypracovaná Evropskou komisí v rámci State aid scoreboard. Tabulka udává státní pomoc v milionech EUR, členěnou podle cíle.

Tabulka č. 102: **Státní pomoc v ČR podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	0,0	245,0	276,0	389,5	289,8	275,5	457,8	581,5
sektorová pomoc	906,4	1 458,6	1 184,0	2 987,4	2 163,9	51,5	5,0	6,9
pomoc celkem	906,5	1 703,6	1 460,0	3 376,9	2 453,6	326,9	462,9	588,4

Zdroj: Evropská komise, State aid scoreboard, 2008a

Z tabulky vyčteme postupný, vcelku výrazný nárůst výše státní pomoci s vrcholem v roce 2002 a následující poměrně strmý pokles mezi lety 2003 a 2004. Výrazný vzestup je způsoben dotacím bankovnímu sektoru, resp. převedení klasifikovaných pohledávek do České konsolidační agentury v rámci privatizace bank, za poklesem stojí pokles sektorové pomoci.

Naopak u pomoci s horizontálními cíli je vidět nárůst, přičemž největší roli v tomto růstu hrála pomoc regionální, podpora výzkumu a vývoje a malých a středních podniků. Ovšem stejně jako v případě např. Polska se do určité míry může jednat pouze o administrativní změnu cíle, zatímco pomoc směřuje do stále stejných podniků.

Slovensko

Slovensko⁸ bylo na konci 80. let zemí se strukturou ekonomiky odrážející hospodářskou politiku centrálně plánovaných ekonomik střední a východní Evropy, tj. s převažujícím zaměřením na průmysl a ne příliš rozvinutým sektorem služeb. Silné zastoupení průmyslu a nižší podíl služeb vycházel z koncepce centrálního plánování, relativně vysoký podíl zemědělství byl dán zejména historickým vývojem a charakterem krajiny.

Jednotlivé sektory se na HDP podílely v struktuře odlišné od vyspělých zemí. V roce 1989 se průmysl podílel na HDP 59,1%, zemědělství 7,4% a služby 33,5% (earthtrends.org, 2008). Typickými znaky byla vysoká monopolizace ekonomiky, nízká kvalita produkce, dotace „strategickým“ podnikům apod.

Prostředí slovenské ekonomiky na počátku 90. let stále vykazovalo, jako pozůstatek centrálního plánování, mnohé deformace. Ty se týkaly cen, mezinárodního i vnitrostátního obchodu, majetkových vztahů atd. Struktura ekonomiky a její případné změny byly přímo či nepřímo ovlivňovány odstraněním, resp. ponecháním těchto deformací.

Stát poskytoval podnikům dotace z důvodů snahy odvrátit bankroty a podpořit restrukturalizaci, přičemž velkou roli hrál i sociální aspekt a snaha o zabránění masovému nárůstu nezaměstnanosti.⁹ Tyto dotace však nebyly z velké části ani schvalovány, ani registrovány, často byly posky-

7 Data jsou dostupná na stránkách ÚOHS: <http://compet.cz>

8 Do roku 1993 byla Slovenská republika součástí Československé socialistické republiky, resp. Československé federativní republiky.

9 Současně platí, že celá transformace byla charakteristická propojeností jednotlivých částí hospodářské politiky a na strukturu ekonomiky měly vliv i opatření učiněná primárně s jiným cílem, přičemž změna struktury ekonomiky mohla, ale nemusela být až mezi dalšími cíli tohoto opatření. Příkladem je zavírání podniků s nepříznivým vlivem na životní prostředí v prvních letech transformace, které mělo vliv na snížení podílu odvětví těžkého průmyslu na produktu.

továny nepřímou formou a celkově byl systém udílení dotací netransparentní a do značné míry zpětně nevystopovatelný.

Vysledovat, jakým způsobem slovenská vláda udělovala podporu podnikům a v jaké to bylo výši, je pro léta 1990–1998 obtížné. Ministerstva a jiné zodpovědné instituce nemají tato data k dispozici a nečetné studie z té doby se v informacích zejména o výši pomoci natolik rozcházejí, že není možné dobrat se důvěryhodných údajů. Jediným použitelným údajem jsou data o dotacích publikovaná EBRD. Dle EBRD (EBRD, 2008) činily v roce 1992 přímé dotace a rozpočtové transfery podnikům 4 % HDP. Vývoj v celém sledovaném období ukazuje následující tabulka

Tabulka č. 103: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SR	4,0	4,5	4,3	4,8	4,0	4,4	2,9	2,7	2,5	2,2	1,5	1,7	1,9	1,3	1,4

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

Co se týče konkrétních kroků na poli strukturální politiky na Slovensku, jsme v devadesátých letech svědky spíše koncepcí a návrhů, resp. rozporu mezi koncepcemi a praktickou strukturální politikou. Jak upozorňuje Marcinčin (2000), podíváme-li se na konkrétní návrhy podpory, vidíme, že podpora směřuje přesně do těch odvětví, která jsou v předložených strategiích viděna jako nežadoucí. To jen potvrzuje domněnku, že strukturální politika nebyla v té době konzistentním souborem opatření, ale fungovala spíše na arbitrárních rozhodnutích vlády, často zcela v kontradikci s původním záměrem. Tento rozpor je ovšem částečně pochopitelný, neboť slovenská ekonomika se potýkala s vysokou mírou nezaměstnanosti a její další růst by mohl mít četné negativní dopady na veřejné rozpočty i sociální smír a samozřejmě volební preference.

Až do roku 1998 byla strukturální politika koncipovaná jako izolovaná část hospodářské politiky, bez adekvátních vazeb na ostatní části hospodářské politiky. Její podstatou byla tradiční forma, založená na přímých zásazích vlády do ekonomiky. Obecně lze říci, že vládní politiky v tomto období byly příliš vágní a jejich záběr byl nadměrně široký. Státní podpora byla přidělována arbitrárně na základě vládní volby vítězů a poražených. V případě Slovenska pomoc směřovala zejména do základních odvětví – hutnictví a chemického průmyslu.¹⁰ Slovenská vláda si sice uvědomovala problémy ekonomiky, ale praktická hospodářská politika vždy skočila u dotací a subvencí „tradičních“ odvětví, které přežily z éry centrálního plánování.

Od roku 1999 vychází strukturální politika Slovenska z dokumentu „Rozpracování průmyslové politiky Evropské unie v podmínkách Slovenské republiky“, který byl přijat usnesením vlády SR č. 761 ze dne 8. září 1999. Vládní koncepce strukturální politiky se začíná orientovat spíše na koordinaci procesu strukturálních změn, a nikoliv na jeho financování.

Prioritami strukturální politiky se stalo zvyšování konkurenceschopnosti průmyslu, které je nezbytné pro úspěch na světových trzích. Zákon 231/1999 učinil kroky směrem k modernímu pojetí strukturální politiky, ale jeho znění stále nebylo v souladu s požadavky EU. Terčem kritiky byly zejména dotace na zaměstnanost a dotace „citlivým“ odvětvím, jakými byl automobilový a oceľářský průmysl. Proto došlo k novelizaci tohoto zákona zákonem 434/2001, který se právu EU výrazně přiblížil. Následující novelizace zákony 461/2002 a 203/2004 uvedly tento zákon zcela do souladu s požadavky EU.

Data o výši a směřování státní pomoci jsou pro Slovenskou republiku velmi skromná. Do roku 1999 se vyskytují pouze neucelená data za určitá odvětví nebo sektor, která se navíc z jednotlivých zdrojů výrazně liší. Není ani zřejmá metodologie sběru těchto dat a proto považujeme jejich

¹⁰ Do těchto odvětví směřovalo 49,2 % navrhované podpory (Marcinčin, Beblavý, 2000).

vypovídací schopnost za velmi malou. Globální přehled poskytují pouze údaje z EBRD. Od roku 1999 jsou k dispozici údaje o tocích státní pomoci, jejichž evidence byla prováděna Úřadem pro státní pomoc a Ministerstvem financí.¹¹ Ovšem i jako v ostatních případech jsou národní data nevhodná pro mezinárodní srovnání a proto vycházíme z údajů Evropské komise a State aid scoreboard.

Tabulka č. 104: **Státní pomoc na Slovensku podle cíle (v mil EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	123,9	63,5	64,8	126,8	139,7	151,6	188,5
sektorová pomoc	34,7	82,9	64,8	50,1	89,0	100,2	10,8
pomoc celkem	158,6	146,4	129,6	176,9	228,7	251,8	199,3

Zdroj: Evropská komise, State aid scoreboard, 2008a

Jak je z výše uvedené tabulky patrné, existovalo v uvedených letech několik zjevných trendů ve vývoji státní pomoci. Prvním z nich je nárůst horizontální pomoci, za kterým stojí výrazný nárůst regionální pomoci, tj. státní pomoc směřující do méně rozvinutých regionů nebo regionů trpících určitým problémem, např. nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti. Změna tohoto ukazatele signalizuje příklon k pojetí strukturální politiky podle pravidel a pojetí EU, neboť regionální politika je hlavním pilířem systému státní podpory v EU. Druhým trendem je do roku 2005 rostoucí sektorová pomoc, způsobená narůstající podporou zpracovatelskému průmyslu.

Polsko

Struktura polského hospodářství se v roce 1990 nijak výrazně neodlišovala od ostatních zemí sovětského bloku. Průmysl se na tvorbě HDP podílel 50,1 %, zemědělství 8,3 % a služby 41,6 % (earthtrends.org, 2008).

Ve snaze řešit špatnou situaci alespoň některých podniků, založil stát v roce 1991 Agenturu pro rozvoj průmyslu (ARP). Hlavními nástroji této agentury byly zvýhodněné půjčky, záruky, a snížení vlastního jmění o výši dluhu. Avšak ve skutečnosti pomoc z ARP nebyla firmami použita k urychlení restrukturalizace, o níž se podniky začaly pokoušet až mnohem později, ale sloužila například k udržení vyššího počtu zaměstnanců nebo byla využita k odměňování managementu a podobně (Hashi-Balczerowicz, 2004). Informace o státní pomoci plynoucí z této agentury jsou velmi omezené. Podle EBRD byly v roce 1991 dotace podnikům 3,3 % HDP. Vývoj v následujících letech ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 105: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
PO	3,3	1,7	1,4	1,2	0,9	1,0	0,8	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,6	0,6	0,8

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, Structural and institutional change indicators, 2008

V roce 1993 byla představena nová strategie strukturální politiky ve formě Programu finanční restrukturalizace podniků a bank (PFRPB), která měla vést k vyřešení problémů s rostoucím zadlužením podniků. Program zahrnoval decentralizovaný proces konsolidace vedený bankami.

¹¹ Data jsou k dispozici na internetových stránkách Ministerstva financí SR.

Jednotlivé banky vyjednávaly se zadluženými podniky o restrukturalizačním plánu, přičemž plán zahrnoval i nástroje pomoci, zejména odpuštění dluhů. Zdroje nutné k financování programu ve výši cca 2,3 mld. USD byly získány emisí státních obligací (Hashi–Balczerowicz, 2004). Ačkoliv úspěšnost programu byla pod původním očekáváním, některé problémy se zadlužením podniků a likviditou bank se vyřešit podařilo. Kromě výše zmíněných systémů podpory existovaly ještě samostatné programy sektorové pomoci, zaměřené hlavně na uhelný a ocelářský průmysl. Existovalo také silné propojení mezi politickou silou a dostupností státní pomoci. Hlavními příjemci pomoci proto většinou byly velké státní nebo bývalé státní podniky. Problémem také bylo, že většina pomoci nebyla oficiálně zaznamenána.

V roce 1994 proběhla první revize legislativy týkající se státní pomoci. Ze 127 zákonů jich jen 24 bylo v souladu s požadavky EU.¹² Další zákony musely být zrušeny, změněny, případně se staly předmětem vyjednávání s EU. Postupně rostoucí problémy plynoucí z nadměrné státní pomoci (jako růst deficitu státního rozpočtu, netransparentnost, inflační tlaky, neefektivnost pomoci) a současný tlak Evropské unie vedly v roce 2000 k přijetí nového zákona „O přípustnosti a dohledu nad státní pomoci pro podnikatele“. Tento zákon vstoupil v platnost 1. 1. 2001 a zohledňoval požadavky EU zahrnuté v článku 63 asociační dohody z roku 1991. Zákon však stále obsahoval mnoho chyb a v roce 2002 byl nahrazen zákonem novým. Jeho princip byl v podstatě stejný, pouze zpřesňoval a definoval nejasnosti z předchozího zákona. Ani tento zákon však nevyřešil všechny problémy se státní pomocí (špatná kontrola a nedostatek systémových programů) a v roce 2004 byl přijat zákon nový.

Ani Polsko není v evidenci státní pomoci výjimkou a data pro začátek devadesátých let neexistují. První dostupná data prezentuje Formalczyk (Sowa, 2003), který uvádí formy státní pomoci pro rok 1994. První oficiální data o státní pomoci připravilo Ministerstvo financí pro roky 1996 a 1997. Od roku 1998 byl za monitoring dat zodpovědný Úřad pro konkurenci a ochranu spotřebitele. Metodologie sběru dat se v průběhu času měnila, stejně jako klasifikace pomoci, přesto se dle Sowy (2003) jedná o nejdůvěryhodnější a vlastně jediná data týkající se velikosti a struktury státní pomoci.¹³ Od roku 2000 jsou k dispozici námi uváděna data ze State aid scoreboard. Pro globální pohled v prvních letech transformace může posloužit také údaj o rozpočtových dotacích a přímých subvencích publikovaný EBRD. Podle tohoto zdroje činily v roce 1991 3,3 % HDP (EBRD, 2008).

Z národních dat lze vyčíst, že mezi lety 1995–2000 docházelo k postupnému snižování státní pomoci. Pokles se následně vystřídán postupným nárůstem, který byl nejvýraznější v roce 2003, který je patrný i z dat State aid scoreboard. V tomto roce byla výše udělené pomoci velmi vysoká z důvodu realizace zákona z 28. 11. 2003 o restrukturalizaci hornictví černého uhlí v letech 2003–2006, na základě kterého bylo jen v roce 2003 uděleno 15,5 mld. pomoci, zejména ve formě daňových úlev. Následuje pokles vyvolaný požadavky Evropské komise a novou legislativou. V centru pozornosti stál sektor těžby uhlí, z horizontálních cílů zaměstnanost a restrukturalizace. V roce 2004 stojí za povšimnutí výrazný nárůst výše horizontální pomoci na restrukturalizaci, což je výsledkem realizace opatření tzv. „antikrizových zákonů“. Mezi lety 2004 a 2005 dochází k prudkému poklesu pomoci na restrukturalizaci a nárůstu pomoci na tvorbu a záchranu pracovních míst. Hashi a Balczerowicz (2004) v této souvislosti hovoří pouze o přesunu stejné pomoci z kategorie

¹² Dne 16. prosince 1991 Polsko podepsalo Evropskou dohodu o přípravách na vstup do EU, která vstoupila v platnost 1. února 1994. Pátá část této dohody zahrnuje předpisy dotýkající se zásad zachování konkurence. to by mělo platit i pro ostatní země a nic jsi o tom nepsal Podle článku 63 dohody se každá ze stran zavázala srozumitelně a transparentně poskytovat státní pomoc, což mimo jiné zahrnovalo i povinnost informovat o výši a účelu poskytnuté státní pomoci. Z toho pro Polsko vyplynula povinnost změny legislativy a mimo jiné také povinnost každoročně vypracovávat zprávy o velikosti a formě poskytnuté státní pomoci.

¹³ Tato data jsou k dispozici na http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analzy/

restrukturalizace do kategorie zaměstnanost s tím, že fakticky situace zůstává stejná. Tomu odpovídá i skutečnost, že v obou letech největší část pomoci plyne do slezského regionu a lze se snadno domnívat, že i do stejných firem.

Tabulka č. 106: **Státní pomoc v Polsku cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	1 390,5	453,0	398,4	932,0	529,8	648,8	1 045,4
sektorová pomoc	637,3	1 029,1	615,6	5 264,7	1 655,2	283,6	190,8
pomoc celkem	2 027,8	1 482,1	1 014,0	6 196,7	2 185,0	932,3	1 236,2

Zdroj: Evropská komise, *State aid scoreboard, 2008a*

Vývoj výše i struktury státní pomoci prodělal ve sledovaném období význačné změny. Hlavním trendem byl výrazný pokles sektorové pomoci. V roce 2002 plynulo 90% sektorové pomoci do sektoru těžby uhlí a 70% horizontální pomoci sledovalo cíl zachrany a restrukturalizace. To samo o sobě svědčilo o neefektivnosti využívání pomoci, neboť těžba uhlí čerpala pomoc již déle než 10 let a restrukturalizace měla být, také vzhledem k již vyčerpané výši pomoci, dávno provedena. V roce 2003 dochází k výraznému nárůstu státní pomoci z důvodu podpory sektoru hornictví černého uhlí, jak je uvedeno výše. Následuje pokles vyvolaný požadavky Evropské komise a novou legislativou.

Maďarsko

Ze sledovaných zemí bylo Maďarsko na začátku 90. let zemí s nejnižším podílem průmyslu a druhým největším podílem služeb na HDP. Konkrétně se průmysl na tvorbě HDP podílel 39,1%. Zemědělství tvořilo 14,5% HDP a služby 46,4% HDP (earthtrends.org, 2008).

V první fázi transformace, kterou můžeme zařadit do období 1990–1995, vypracovaly maďarské vlády tři rozdílné koncepce strukturální politiky (Szanyi, 2004). První koncept z roku 1990 neobsahoval žádnou konkrétní strategii a spočíval spíše ve výčtu toho, co by strukturální politika dělat neměla. V této strategii nebyly ani určeny konkrétní nástroje státní pomoci. S postupující transformací docházelo k stále výraznějším strukturálním změnám, které zahrnovaly zejména zmenšování podniků a omezování produkce. Na základě tohoto vývoje byla na přelomu let 1992 a 1993 zformulována nová strategie strukturální politiky. Tato strategie měla střednědobý charakter a představila škálu nástrojů, jak podpořit přizpůsobování soukromého sektoru změnám v ekonomice, při snaze vyhnout se nadměrným zásahům do jejich chodu. Jedním z nejvýraznějších rysů tohoto konceptu bylo určení dvanácti (později patnácti) strategických státních firem (tzv. špinavý tučet), které mohly obdržet pomoc v rámci „krizového managementu“. Do těchto firem proudila podpora v podobě přímých transferů, odpuštění plateb daní, sociálního pojištění a úvěrů, a čerpání z rozvojových a restrukturalizačních fondů. Zdroje k restrukturalizaci plynuly z nejrůznějších institucí (státní rozpočet, Agentura státního vlastnictví atd.). Török (Szanyi, 2004) odhadl výši podpory pro tyto firmy na 1,5 miliard dolarů.¹⁴

Třetí koncept průmyslové politiky vznikl v roce 1995. Motivem implementace třetího plánu se mimo jiné stala postupná harmonizace s požadavky EU.¹⁵ Tomu také odpovídá jeho podoba, v němž se odráží snaha přijmout, zatím alespoň částečně, požadavky kladené v rámci předvstupních

¹⁴ Účinnosti této formy podpory je diskutabilní. Polovina podporovaných firem přežila a byla privatizována, část byla prodána částečně a část firem zůstala zcela v rukou státu.

¹⁵ Konkrétně se jedná o článek 62/4b Evropské asociační dohody.

příprav – např. decentralizace distribuce státní pomoci či zřízení instituce zodpovědné za kontrolu¹⁶ udělování státní pomoci (více viz Szanyi, 2004). Hlavním cílem se stalo zvýšení dlouhodobé konkurenceschopnosti. Praxe však probíhala poněkud odlišně. Hodnotí jí např. Tétényi (Szanyi, 2004), který říká, že v prvních letech (do roku 1995) byly strukturální posuny a vývoj důsledkem přílivu přímých zahraničních investic a nikoliv aktivní strukturální politiky.

Jak v druhém, tak i v třetím konceptu se vyskytovaly nástroje zaměřené zejména na vybrané sektory v ekonomice, přičemž sektory, které byly ve středu pozornosti, se v průběhu času měnily. Hlavní důraz byl v počátku kladen na sektory, v nichž se nacházely firmy špinavého tuctu tj. na automobilový, elektrotechnický a chemický průmysl. Později, v rámci rozšíření špinavého tuctu na patnáct firem, se spektrum rozšířilo ještě o průmysl metalurgický. S třetím konceptem se způsob podpory sektorů změnil. Namísto krizového managementu se nosnou myšlenkou stalo zvýšení konkurenceschopnosti. To však neznamenalo konec krizového managementu nebo dokonce přímých podpor četným nezdravým podnikům. Hlavní změnou byla změna toku státní podpory, která se přesunula na státní rozvojové agentury a neplynula firmám přímo ze státního rozpočtu. Většina podpory byla udělována na základě obecně platných pravidel, stále však existovaly výjimky v podobě automobilového, elektrotechnického a chemického průmyslu, kterým bylo přiznáno určité preferenční postavení.

V rámci přibližování do EU a nutnosti harmonizace proběhla v roce 2000 čtvrtá změna koncepce strukturální politiky, která byla součástí Národního rozvojového plánu a která byla logickým pokračováním koncepce z roku 1995. Přinesla rozšířenou škálu nástrojů strukturální politiky, které byly v souladu s nástroji EU.

Také v Maďarsku jsou za první roky dostupné pouze údaje EBRD o rozpočtových dotacích a přímých transferech, které v roce 1991 tvořily 6,6% HDP. Vývoj tohoto ukazatele je zachycen v následující tabulce.

Tabulka č. 107: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MA	6,6	5,4	5,2	5,9	4,9	5,6	4,9	5,2	2,2	2,3	2,3	2,5	2,4	3,7	2,3

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

Srovnatelné údaje o tocích státní pomoci za celé období dostupné nejsou a pro účely srovnání uvádíme data State aid scoreboard, vypracované Evropskou komisí.

Tabulka č. 108: **Státní pomoc v Maďarsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	218,3	325,0	461,4	371,7	362,5	476,3	432,6
sektorová pomoc	555,3	428,8	406,9	736,3	289,9	610,3	499,5
pomoc celkem	773,6	753,8	868,3	1 108,0	652,4	1 086,5	932,1

Zdroj: Evropská komise, *State aid scoreboard*, 2008a

¹⁶ Kontrolu nejdříve provádělo Ministerstvo financí, později tzv. SAMO – State Aid Monitoring Office.

Z tabulky je vidět postupný nárůst státní pomoci, přičemž dochází k postupnému snižování pomoci sektorové a nárůstu pomoci horizontální. Zcela jednoznačně do roku 2003 roste podíl regionální pomoci a pokles v roce 2004 je způsoben změnou metodologie a přesunem části pomoci do pomoci zemědělství. Ze sektorové pomoci zabíral největší podíl zpracovatelský sektor, ale i tam podíl postupně klesal. Příčinou tohoto vývoje spatřujeme zejména v tlaku EU, částečně také v postupné konsolidaci tohoto sektoru a dokončující se transformaci, kdy nakonec firmy buďto překonaly obtíže a státní pomoc nepotřebovaly nebo zanikly.

S přibližujícím se vstupem do EU a měnící se legislativou se postupně pouštělo od pomoci přidělené ad hoc. V roce 1996 činila pomoc ad hoc 19,08% celkové pomoci, v roce 2000 již byla veškerá poskytnutá pomoc součástí nějakého programu státní pomoci (viz Szanyi, 2004).

Slovinsko

Vzhledem k jeho příslušnosti k Jugoslávii jsou data o slovinské ekonomice na počátku 90. let velmi skromná. Vzhledem k rozdílnosti dat z jednotlivých zdrojů jsou údaje o struktuře ekonomiky spíše přibližné. Dle databáze Earthtrends (earthtrends.org, 2008) bylo v roce 1990 Slovinsko zemí s nejvyšším podílem služeb na HDP, které tvořily 52% HDP. Podíl průmyslu na HDP byl 42,8%, zemědělství se na tvorbě HDP podílelo 5,6% (earthtrends.org, 2008)

EBRD uvádí, že v roce 1991 činily dotace a rozpočtové transfery 2,8% HDP. Vývoj v dalších letech uvádí tabulka.

Tabulka č. 109: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SL	2,8	2,9	2,6	2,0	1,8	3,0	3,0	3,2	3,4	3,3	3,2	2,8	2,9	3,6	3,8	3,9

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators, 2008*

První údaje o státní pomoci máme ze zprávy o státní pomoci z roku 1999, která se týkala let 1997 a 1998. Údaje za rok 1997 obsažené v této zprávě byly založené na odhadech poskytovatelů státní pomoci, zatímco data za rok 1998 byla převzata z v té době již existující databáze příjemců státní pomoci.

Absolutní výše státní pomoci mezi lety 1997 a 1999 mírně rostla, z 80,2 mld. SIT (444,5 mil. EUR) v roce 1997 na 82, 4 mld. SIT (442,2 mil. EUR) v roce 1998, resp. 88,9 mld. SIT (459,3 mil. EUR) v roce 1999 (Third survey on state aid in Slovenia for 1998 and 1999, 2000).¹⁷ Podle výše citované zprávy dochází mezi lety 1998 a 1999 k několika výrazným změnám v tocích státní pomoci. Pokud se zaměříme na cíle poskytované pomoci v letech 1997–1999, dochází k mírnému poklesu pomoci horizontální pomoci z 53,12% (1997) na 52,9% (1998) a 48,3% (1999). Výraznější je pokles pomoci jednotlivým sektorům z 28,5% (1997) na 25,6% (1998), resp. 20, 58 (1999).¹⁸ Při bližším pohledu je vidět, že nejvíce narostla pomoc uhelnému průmyslu, a to o 43%, a regionální pomoc o 21,3%. Současně došlo k poklesu pomoci sektoru dopravy o 19,4%, pomoc ocelářskému průmyslu klesá o 41,2% a jiná sektorová pomoc klesá o 29,7%. Z hlediska rozdělení pomoci v letech 1997–1999 směřovalo více než 50% do výrobních a zpracovatelských podniků. Od roku 2000 jsou dostupná také data ze State aid scoreboard, která uvádíme.

¹⁷ Zahrnuje pomoc do zemědělství, rybolovu a dopravy.

¹⁸ Zbytek pomoci do 100% tvoří pomoc rybolovu a zemědělství.

Tabulka č. 110: **Státní pomoc ve Slovinsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	167,1	114,7	103,1	129,3	100	115,4	129
sektorová pomoc	56,1	93,2	22,7	43,1	45,3	14,5	17,9
pomoc celkem	223,2	207,9	125,8	172,4	145,3	129,9	146,9

Zdroj: Evropská komise, *State aid scoreboard, 2008a*

Z tabulky je vidět, že celková výše pomoci v prvních letech klesá z 223,3 mil. EUR v roce 2000 na 125,8 mil. EUR v roce 2002, což je nejnižší hodnota ve sledovaném období. V letech 2003–2006 pomoc méně kolísala kolem cca 140 mil. EUR bez jasného trendu.

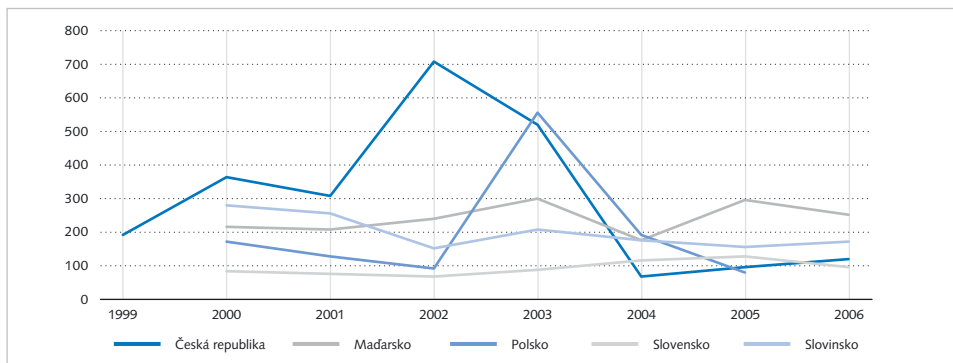
Struktura pomoci se ve zdokumentovaných letech poměrně výrazně měnila. Dochází k postupnému poklesu sektorové pomoci, a to ve dvou vlnách. První pokles je mezi lety 2000–2002, kdy po nárůstu v roce 2001 výrazně klesá pomoc zpracovatelskému sektoru, která směřovala zejména do hutnického průmyslu (*Fifth survey on state aid in Slovenia for 2000, 2001 and 2002, 2003*). Následuje nárůst spojený v roce 2003 s pomocí směřující do sektoru dopravy a v roce 2004 s pomocí zpracovatelskému průmyslu. Poté dochází k poklesu sektorové pomoci na méně než třetinu úrovně roku 2004, přičemž její převážná část směřuje do sektoru těžby uhlí.

Horizontální pomoc byla ve všech sledovaných letech dominantní. V roce 2000 dosahovala výše 167,1 mil. následoval pokles na 114,7 mil. EUR v roce 2001 a v následujících letech je vidět slabá oscilace s ročním průměrem 115 mil. EUR. Výše horizontální pomoci neprodělala ve sledovaných letech tak výrazný vývoj jako pomoc sektorová, přesto i zde najdeme zřetelné změny. Nejvýraznější je snížení pomoci na podporu zaměstnanosti mezi lety 2000 a 2001 z 85,4 mil. EUR na 26,9 mil. EUR, což byla hlavní příčina snížení celkové horizontální pomoci v roce 2001. „Za pozornost stojí také výrazný nárůst pomoci na zlepšení kvality životního prostředí v letech 2000–2004 a z jeho následného výrazného poklesu se dá usuzovat, že většina podniků již tuto pomoc nepotřebuje“ (*Seventh survey on state aid in Slovenia for 2002, 2003 and 2004, 2006*). V souladu s unijní koncepcí státní pomoci narůstá podíl pomoci méně rozvinutým regionům, která se mezi lety 2004 a 2005 zvýšila více než čtyřnásobně, od roku 2000 dokonce více než sedminásobně, na 45,9 mil. EUR v roce 2006. Za pozornost stojí také relativně vysoký podíl pomoci na výzkum a vývoj, který v roce 2002 tvořil čtvrtinu výdajů na státní pomoc a i v jiných letech je její podíl dosti vysoký.

Srovnání zemí regionu

Vývoj v jednotlivých zemích regionu v době, pro kterou máme dostupná data o státní pomoci, nevykazoval příliš společných trendů ve vývoji výše pomoci. Jak je vidět z následujícího grafu, v ČR a Polsku došlo před vstupem do EU k výraznému nárůstu státní pomoci a k následnému skokovému poklesu. V Maďarsku výše státní pomoci kolísala mezi 200 a 300 EUR na pracovníka, ve Slovinsku došlo k postupnému poklesu výše státní pomoci a na Slovensku se pomoc pohybovala kolem hodnoty 100 EUR na pracovníka. Příčin rozdílného vývoje může být několik. U ČR a Polska došlo před vstupem do EU o snahu naposled pomoci některým firmám před zavedením přísnějších pravidel, čemuž nasvědčuje i pokles pomoci po vstupu do EU.

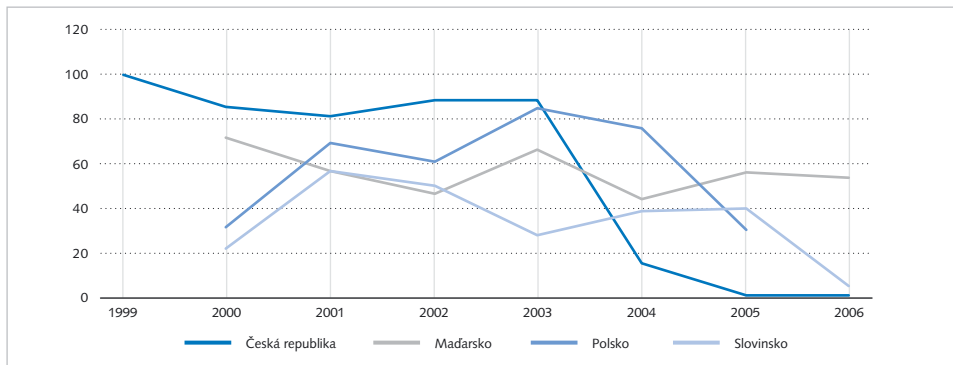
Graf č. 109: Celková pomoc na pracovníka (v EUR)

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a) a UNECE (2008)

Ve vývoji podílu sektorové pomoci na celkové pomoci nalezneme jak odlišný vývoj, tak i společné trendy. Zatímco do roku 2003 je vývoj rozdílný a odráží rozdílné preference národních vlád, po roce 2003 ve všech sledovaných zemích podíl sektorové pomoci klesá, případně stagnuje. Pokles podílu sektorové pomoci je možné vysvětlit vstupem do EU, která se sektorovou pomocí snaží minimalizovat.

Graf č. 110: Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %)

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a)

1.12.2.2. Pobaltské země

Estonsko

Ekonomická struktura estonského hospodářství v roce 1990 kopírovala typický model centrálně plánovaných ekonomik Evropy s dominancí průmyslu – 49,7% HDP, následovaným sektorem služeb – 33,7% HDP a relativně vysokým podílem zemědělství –16,6% HDP (earthtrends.org, 2008). Po osamostatnění Estonska začala průmyslová produkce výrazně klesat, přičemž nejpostiženějšími odvětvími byla metalurgie a chemický průmysl (www.country-studies.com, 2008b).

Rozpočtové dotace podle EBRD byly v roce 1994 na úrovni 0,9% HDP. Další vývoj ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 111: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ES	0,9	0,5	0,4	0,3	0,9	0,8	0,7	0,7	0,9	1,1	1,4	1,5	1,4

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators, 2008*

Stejně jako ostatní země, ani Estonsko údaje o poskytované pomoci v počátcích transformace nemá a jediným zdrojem jsou tak údaje EBRD. U Estonska navíc čelíme skutečnosti, že nemá dostupné ani zprávy z pozdější doby. Kromě údajů EBRD tak jediným zdrojem, z něhož čerpáme údaje o výši a struktuře státní pomoci, jsou data ze State aid scoreboard.

Tabulka č. 112: **Státní pomoc v Estonsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	7,7	9,9	11,5	8,4	9,9	15,1	10,7
sektorová pomoc	0	0	0,2	0	0	0	0
pomoc celkem	7,7	9,9	11,7	8,4	9,9	15,1	10,7

Zdroj: Evropská komise, *State aid scoreboard, 2008a*

Ze sledovaných zemí Estonsko používá nástroje státní pomoci nejméně. S výjimkou roku 2002, kdy 200 tis. EUR směřovalo do sektoru finančních služeb, je všechna pomoc použita na horizontální cíle. Nejvýznamnějšími cíli jsou po celé období regionální pomoc a pomoc na kulturu a kulturní dědictví. V letech 2000 a 2001 směřuje významné procento pomoci na ochranu životního prostředí. Tato pomoc v následujících letech klesá, naopak vzrůstá podíl pomoci na výzkum a vývoj. V roce 2005, kdy byla absolutní výše pomoci nejvyšší (15,1 mil. EUR) byla také významná část pomoci použita na podporu malého a středního podnikání. Tento vývoj je pravděpodobně důsledkem „estonského systému podpory podniků, který byl vyvinut s požadavkem na minimalizaci narušení tržního prostředí“ (Ratso, 2005).

Lotyšsko

Lotyšsko bylo v roce 1990 zemí s převažujícím sektorem průmyslu a relativně vysokým podílem zemědělství na HDP. Podíl průmyslu na HDP v roce 1990 činil 46,2%, následován službami s podílem 31,9%. Zemědělství se na tvorbě HDP podílelo 21,9% (earthtrends.org, 2008). Největší podíl na průmyslové produkci zaujímal strojírenství, kde pracovalo 38,9% zaměstnanců průmyslu. Dalšími významnými odvětvími byl oděvní, potravinářský a dřevozpracující průmysl (www.country-studies.com, 2008d).

Podle EBRD byly v letech 1994 a 1995 dotace nulové a s rozpočtovými dotacemi začalo Lotyšsko až v roce 1996, kdy dosáhly 0,7% HDP. Vývoj v dalších letech ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 113: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
LO	0	0	0,7	4,7	4,3	4,7	4,5	4,8	5,4	5,3	5,0	4,5

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

Národní zprávy o státní pomoci z doby před rokem 2000 nejsou k dispozici. Uvádíme tedy výši a strukturu státní pomoci dle State aid scoreboard.

Tabulka č. 114: **Státní pomoc v Lotyšsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	4,10	17,90	11,30	10,20	21,10	25,50	24,50
sektorová pomoc	66,20	34,14	3,97	5,52	0,00	0,94	0,03
pomoc celkem	70,30	52,04	15,27	15,72	21,10	26,44	24,53

Zdroj: Evropská komise, *State aid scoreboard*, 2008a

Při pohledu na strukturu cílů státní pomoci Lotyšska je zjevný postupný ústup od sektorové pomoci a příklon k pomoci horizontální. V roce 2000 byla pomoc určená z podstatné většiny zpracovatelskému sektoru. V následujícím roce tato pomoc poklesla přibližně na polovinu a současně se významně zvýšila pomoc horizontální, konkrétně pomoc regionální. Od roku 2002 sledujeme u horizontální pomoci výrazné meziroční změny, struktura však zůstává téměř beze změny – významná většina plyne na pomoc regionální a menší část na pomoc malému a střednímu podnikání, a pouze marginální část na jiné cíle. Sektorová pomoc v roce 2002 doznala také výrazných změn, z nichž nejvýznamnější byl pokles pomoci zpracovatelskému průmyslu.

Litva

Litva se na začátku 90. let nijak nelišila od většiny zemí střední a východní Evropy. Pod vlivem Sovětského svazu byla vybudována průmyslově-agrární ekonomika. Podíl průmyslu na HDP v roce 1991 byl 50,7%, služby se na HDP podílely 32,5% a zemědělství 16,7% (earthtrends.org, 2008) Na průmyslové produkci se podílel jak lehký, tak těžký průmysl. Litva měla v rámci sovětského bloku vedoucí postavení v produkci elektroniky pro civilní i vojenské účely. EBRD uvádí, že rozpočtové subvence a přímé dotace v roce 1993 činily 1,4% HDP. Jak je vidět z následující tabulky, od roku 1995 tento ukazatel nepřesáhl hodnotu 1% HDP a řadí se tak k nejnižším ze sledovaných zemí.

Tabulka č. 115: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
LI	1,4	1,7	1,1	1,2	0,9	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,7	0,8	0,8

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

V letech 1991–1995 prošla země fází poklesu HDP doprovázenou strukturálním přizpůsobením, kdy podíl průmysl poklesl na 31,7% v roce 1996 a podíl služeb v témže roce přispíval k HDP 55,7%. Důsledkem hospodářských problémů byl mimo jiné krach dvou největších litevských bank (www.country-studies.com, 2008c). Je pravděpodobné, že v tomto období stát využíval nástroje státní pomoci, ale konkrétní údaje nemáme k dispozici.

Zmínky o situaci na začátku 90. let se objevují teprve v prvních zprávách o státní pomoci. Podle zprávy z roku 1998, byla v letech 1996 (a předcházejících) státní pomoc zaměřena zejména na podniky, na které dopadl transformační proces nejhůře a cílem vlády bylo v tomto případě zachování pracovních míst. V roce 1996 dosáhla státní pomoc 173,3 mil. EUR (Competition council of the republic of Lithuania, 1998).

V roce 1997 byla celková výše státní pomoci 115 milionů ECU (Competition council of the republic of Lithuania, 1997). Státní pomoc ve formě dotací byla nejčastěji orientována sociálními potřebami, zaměřená na zmírnění spotřebitelských cen energie a veřejné dopravy. Z hlediska cíle použité pomoci to byla nejčastější sektorová pomoc, tvořící 68,81 procent celkové pomoci. Nejvýrazněji podporován byl sektor dopravy s podílem 56% celkové sektorové pomoci.¹⁹ Dalším výrazným příjemcem byla odvětví zpracování ropy. Malý díl pomoci směřoval také do oděvního a textilního průmyslu (obdržel 1,45% ze sektorové pomoci), a do společnosti na výrobu litiny 1,84% (zařazeno jako ocelářský průmysl). Pomoc regionální byla na úrovni 20,74%. Navzdory své klasifikaci jako pomoc regionální však byla určena čtyřem ropu zpracujícím společnostem (v jednom regionu). Horizontální pomoc v roce 1997 tvořila 10,45% celkové pomoci. Nejvýznamnější položkou horizontální pomoci byla pomoc na záchranu a restrukturalizaci, která měla v 90,9 případech formu daňových výjimek a daňových slev a tvořila 38,5% horizontální pomoci (Competition council of the republic of Lithuania, 1997).

V roce 1998 došlo k poklesu státní pomoci na 99,06 mil. EUR (444,96 mil. LTL), což bylo 1,04% HDP, tj. o 0,32 p.b. méně než v roce předchozím a přibližně polovina oproti roku 1996 (Competition council of the republic of Lithuania, 1998). Do jednotlivých sektorů směřovalo 43% celkové pomoci, a ta se týkala zejména sektorů dopravy, kam směřovalo 88% sektorové pomoci. Horizontální pomoc dosahovala výše 55,9 mil. EUR. Z toho jen 16,11 mil. EUR mělo jiný cíl než regionální pomoc, přičemž tato suma byla z 88% procent použita na záchranu a restrukturalizaci (14,6% celkové státní pomoci). Pouze marginální roli hrála pomoc na zlepšení životního prostředí a podporu exportu a podporu investic. Jak uvádí Zpráva za rok 1998, stojí za zmínku, že 44% státní pomoci, bez ohledu na cíl, bylo zaměřeno na podporu podniků v ropném průmyslu. Hlavním nástrojem používaným v roce 1998 byly státní záruky.

V následujícím roce došlo k výraznému poklesu objemu státní pomoci. V roce 1999 činila celková státní jen 45,47 mil. EUR, což bylo 0,43% HDP. Horizontální pomoc tvořila jen 4% celkové pomoci a z více než poloviny byla určena na podporu exportu. Pomoc na záchranu a restrukturalizaci se výrazně snížila a činila pouze 0,33 mil. EUR (18% horizontální pomoci). Z celkové poskytované pomoci směřovalo do sektoru dopravy 77%, z toho naprostá většina do leteckých

¹⁹ Dle metodologie State aid scoreboard pomoc dopravě ve veřejném zájmu není státní pomoci a do celkové pomoci se nezahrnuje.

služeb (40 % z pomoci dopravě) a do silniční a kombinované dopravy (50%). Sektor průmyslové výroby se na čerpání státní pomoci podílel 19,1 %, finanční služby 1,83 % (Competition council of the republic of Lithuania, 1999).

Od roku 2000 jsou k dispozici data ze State aid scoreboard, které uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 116: **Státní pomoc v Litvě podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
pomoc s horizontálními cíli	1,38	1,71	3,85	11,91	18,55	27,98	53,54
sektorová pomoc	45,94	23,29	67,05	49,67	12,96	5,18	0,00
pomoc celkem	47,32	25,00	70,90	61,58	31,51	33,16	53,54

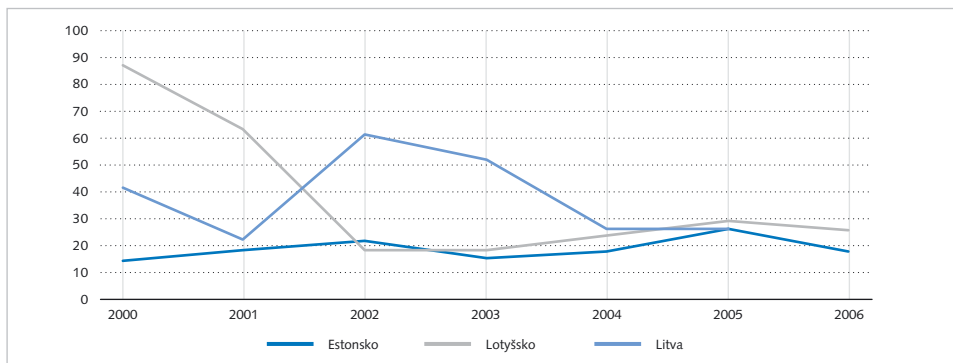
Zdroj: Evropská komise, State aid scoreboard, 2008a

V roce 2000 tvořila téměř veškerý objem pomoci sektorová pomoc (97%), která směřovala z více než 99 % do nezpracovatelských odvětví, konkrétní odvětví se však z dostupných údajů nedá zjistit. V roce 2001 se výše státní pomoci snížila na 25 mil. EUR, dominantní však zůstává pomoc jednotlivým sektorům, tentokrát však směřovala do zpracovatelského průmyslu, zejména kvůli strukturálním problémům. (Competition council of the republic of Lithuania, 2001). Rok 2002 byl ve znamení nárůstu státní pomoci téměř trojnásobně. V pozadí tohoto růstu byla rostoucí pomoc zpracovatelskému průmyslu, ve kterém vrcholila restrukturalizace. V následujících letech sektorová pomoc postupně klesala a v roce 2006 byla nulová. Naopak u horizontální pomoci je vidět zcela opačný vývoj. V letech 2000–2002 byla horizontální pomoc minimální a teprve od roku 2003 postupně vzrůstala, aby v roce 2006 tvořila veškerou státní pomoc do průmyslu a služeb. Největší díl horizontální pomoci byl zpočátku zaměřen na podporu exportu, ovšem při malé absolutní výši. Postupně se do popředí dostala podpora zaostalých regionů, podpora malého a středního podnikání, a ke konci období směřovala významná část pomoci také na ochranu životního prostředí.

Srovnání zemí regionu

Pobaltské země se ve srovnání se zeměmi střední Evropy vyznačují výrazně nižší úrovní státní pomoci, a to zejména ke konci období. V případě Estonska je výše pomoci po celou dobu na velmi nízké úrovni mezi 14 a 26 eur na pracovníka. U Lotyšska můžeme vidět postupný pokles státní pomoci z 87 eur na pracovníka na úroveň kolem 20 eur na pracovníka. U Litvy je možné vysledovat kolísavý vývoj s průměrem 38 eur na pracovníka. Současně je vidět, že ke konci sledovaného období se výše pomoci u všech zemí sjednocuje u hodnot blízkých 20 eur na pracovníka. Nízká pomoc u Estonska je důsledkem specifického přístupu Estonska v oblasti pomoci, kdy byl kladen důraz na minimalizaci deformaci tržního prostředí a tím i relativní minimální státní pomoc. Pokles celkové pomoci u Litvy a Lotyšska je z velké části způsoben poklesem sektorové pomoci.

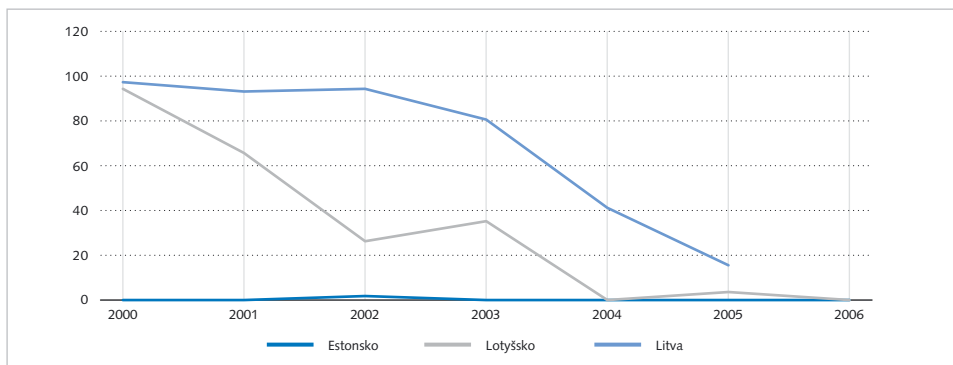
Graf č. 111: Celková pomoc na pracovníka (v EUR)

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a) a UNECE (2008)

Při pohledu na vývoj podílu sektorové pomoci na celkové pomoci vidíme u Litvy a Lotyšska pokles z téměř 100% podílu na nulu u Lotyšska a na 15,6% u Litvy. Tento vývoj koresponduje s vývojem ve středoevropském regionu a je důsledkem tlaku EU na snižování sektorové pomoci. Estonsko zaujímá specifické postavení, neboť kromě minimální sektorové podpory v roce 2002, sektorovou pomoc neposkytovalo vůbec, což opět odpovídá jeho koncepci strukturální politiky (viz výše).

Graf č. 112: Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %)

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a)

1.12.2.3. Balkánské země

Rumunsko

Před rokem 1989 se Rumunsko zaměřovalo na budování průmyslu. Tento sektor ekonomiky však po výrazném růstu v poválečných letech v 80. letech stagnoval. Navzdory stagnaci nebyly, tak jako v mnoha jiných zemích, před rokem 1989 provedeny žádné reformy a to předznamenalo obtížnější transformaci po pádu železné opony (www.country-studies.com, 2008). Dominantním sektorem ekonomiky v roce 1990 byl průmysl, který se na tvorbě HDP podílel 49,9%, služby pokrývaly 26,3% HDP, a relativně vysoký podíl, 23,7% mělo na tvorbě HDP zemědělství (earthtrends.org, 2008).

Podle údajů EBRD činily rozpočtové dotace a přímé transfery 19,2% HDP a v dalších letech mírně poklesly. Vývoj v jednotlivých letech je zachycen v následující tabulce.

Tabulka č. 117: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
RU	9,9	19,2	19,0	23,5	16,3	14,4	14,9	14,8	14,0	14,8	14,7	14,4	14,4	14,0	13,5	14,6	14,1	14,6

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators, 2008*

Rumunsko dlouhou dobu poskytovalo státní pomoc na základě rozhodnutí vlády, která byla nesytemová, nespádala do ucelené programové koncepce státní pomoci a byla udělena arbitrárně na základě spíše politických než ekonomických kritérií (Euractiv, 2006). Poskytovaná pomoc nebyla také nikde evidována. Za tuto praxi bylo Rumunsko kritizováno Evropskou komisí a aby mohlo být Rumunsko přijato do EU, bylo nuceno učinit takové kroky, které měly zvýšit transparentnost poskytování státní pomoci a uvést pravidla jejího udělování do souladu s pravidly EU (Euractiv, 2006). Na základě těchto požadavků byl v roce 1999 přijat nový zákon o státní pomoci, který se přiblížil legislativě EU a který vstoupil v platnost v lednu roku 2000. V roce 1999 byla také publikována první zpráva o státní pomoci pro Evropskou komisi. Sběr dat však nebyl v kompetenci jedné instituce a daná zpráva již není v současné době k dispozici. Teprve na přelomu let 2003–2004 byl zákon o státní pomoci novelizován tak, aby byla umožněna kontrola toků státní pomoci (Euractiv, 2006). Sledováním státní pomoci byl pověřen Úřad pro konkurenci.

První data o státní pomoci se týkají roku 2001. Vzhledem k tomu, že Rumunsko není sledováno v rámci State aid scoreboard, jsou národní zprávy o státní pomoci jediným zdrojem údajů. V následující tabulce je uvedena struktura státní pomoci za roky 2001–2004.

Tabulka č. 118: **Státní pomoc v Rumunsku, v mil. EUR**

	2001	2002	2003	2004	2005
pomoc s horizontálními cíli	808,28	656,74	570,77	959,85	431,25
sektorová pomoc	1 205,24	203,89	323,21	519,29	157,32
pomoc celkem	2 013,52	860,63	893,98	1 479,14	588,57

Zdroj: Romania competition council (2004)

Z výše uvedených dat vyplývá, že celkový objem poskytované státní pomoci od roku 2001 do roku 2003 klesal. V roce 2004 pomoc výrazněji narostla, zejména z důvodu nárůstu horizontální pomoci a v roce 2005 pomoc opět klesla téměř na třetinu stavu v roce 2004.

Průběh výše horizontální pomoci ul mezi lety 2001–2005 kolísavý. V horizontální pomoci zabírala významné místo pomoc na záchranu a restrukturalizaci. Z klesajícího trendu této pomoci se dá usuzovat, že konec restrukturalizace se blíží ke konci. Narůstá pomoc zaměřená na „jiné cíle“, které souvisejí s pomocí podnikatelským subjektům s předměty činností dotýkajícími se veřejného zájmu v oblasti elektrické a termální energie, dodávek vody a zemního plynu (Romania competition council, 2005).

Sektorové pomoc směřovala zejména do oblasti oceli a dopravy, dále pak do sektoru uhelného průmyslu a finančních služeb. V roce 2001 byl ocelářský průmysl hlavním příjemcem státní pomoci zaměřené na pomoc jednotlivým odvětvím. V následujících letech tato pomoc klesá a v roce 2005 již do tohoto odvětví žádá pomoc neplyne. Sektor dopravy – jak železniční, tak letecké – je stabilním příjemcem státní pomoci a absolutní výše pomoci směřující do tohoto odvětví klesá jen mírně.

Období mezi lety 2001 a 2005 bylo poznamenáno výraznými změnami politiky poskytování státní pomoci, což souviselo se změnami legislativy spojenými s přípravou na vstup do EU. Výrazně poklesla sektorová pomoc, státní pomoc zcela přestala plynout co odvětví oceli. Klesala také horizontální pomoc, z dílčích cílů zejména pomoc na záchranu a restrukturalizaci, neboť v Rumunsku končil privatizační proces a celková restrukturalizace.

Státní pomoc v Rumunsku stále není plně kompatibilní s normami EU, neboť při vyjednávání podmínek a vstupu do EU si Rumunsko vyjednalo přechodná období pro poskytování státní pomoci (Evropská komise, 2005):

- postupné ukončování vybraných typů nekompatibilní regionální pomoci do konce roku 2011;
- postupné ukončování vybraných typů nekompatibilní pomoci zaostalým oblastem do konce roku 2010.

Bulharsko

Bulharská ekonomika byla poznamenána masivním budováním průmyslu za každou cenu (www.country-studies.com, 2008a). Výsledkem tohoto přístupu byla struktura ekonomiky kopírující sovětský model. Průmysl se v roce 1990 podílel na tvorbě HDP 49,2%, služby 33,8%, zemědělství 17% (earthtrends.org, 2008). Dostupnost údajů o poskytované pomoci v Bulharsku je ze sledovaných zemí nejnižší. Na oficiálních místech je k dispozici pouze zpráva z roku 2005, v níž jsou obsažena podrobná data pouze pro daný rok, a za léta 2000–2004 jsou zmíněny jen hlavní trendy. Analýza vlivu státní pomoci v Bulharsku je tak v podstatě nemožná. Pro ilustraci shrneme data obsažená v databázi EBRD a údaje z dostupné zprávy o státní pomoci z roku 2005.

Dle EBRD byly poskytnuty rozpočtové dotace a transfery ve výši 2% HDP. Vývoj v následujících letech ukazuje tabulka 119.

Tabulka č. 119: **Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP)**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
BU	2,0	1,4	2,2	1,4	1,1	0,8	1,1	2,0	1,6	0,9	2,7	2,6	3,0	2,4	2,1	1,5

Zdroj: Evropská banka pro obnovu a rozvoj, *Structural and institutional change indicators*, 2008

V další tabulce je uvedena celková poskytnutá státní pomoc mezi lety 2000 a 2005.

Tabulka č. 120: **Celková státní pomoc v Bulharsku 2000–2005, včetně zemědělství (mil. EUR)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
pomoc celkem	149,6	106,3	111,2	160,04	131,8	213,24

Zdroj: Ministry of finance, Republic of Bulgaria, 2005

Ačkoliv národní zprávy za více let nemáme k dispozici, ze zprávy z roku 2005 se dají vyčíst hlavní trendy, které se před tímto rokem odehrály. Dle této zprávy (Ministry of finance, Republic of Bulgaria, 2005) postupně klesal podíl sektorové pomoci, z 53,81% celkové pomoci v roce 2003 na 49,54% v roce 2004 a 40,34% v roce 2005.²⁰ Z hlediska sektorového členění narostla pomoc do sektoru dopravy, konkrétně do železniční dopravy, a to z 10,5 mil. EUR v roce 2003 na 47,3 mil.

²⁰ Národní zpráva o státní pomoci v Bulharsku považuje regionální pomoc z hlediska cíle za samostatnou kapitolu.

EUR v roce 2005, naopak podíl pomoci zpracovatelskému průmyslu klesal.²¹ Více relevantních údajů se však ve zprávě nevyskytuje.

Strukturu státní pomoci v roce 2005 je vidět v následující tabulce.

Tabulka č. 121: **Státní pomoc průmyslu a službám podle cíle v Bulharsku v roce 2005 (mil. EUR)**

rok: 2005	
pomoc s horizontálními cíli	133,64
sektorová pomoc	79,60
pomoc celkem	213,24

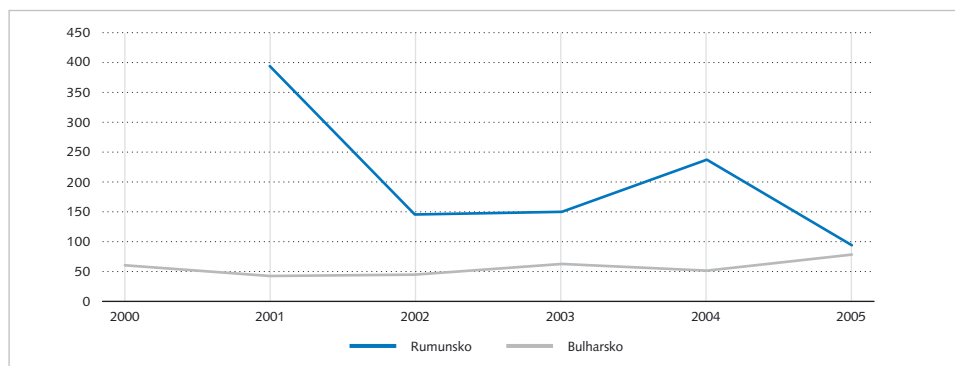
Zdroj: *Annual report on state aid 2005 (Ministry of finance, Republic of Bulgaria)*

V roce 2005 Bulharsko poukázalo větší část pomoci na horizontální cíle, z nichž většina sloužila na podporu zaměstnanosti a hlavně na „další cíle“ včetně zachrany a restrukturalizace. Dá se tedy usuzovat, že v roce 2005 restrukturalizace v Bulharsku nebyla dokončena. Vzhledem k vývoji v ostatních zemích a tlaku EU se dá předpokládat, že v následujících letech tato pomoc poklesla. Z jednotlivých sektorů byl dotován zejména sektor dopravy. Naopak těžba uhlí a jiné zpracovatelské sektory se na pomoci podílely jen minimálně.

Srovnání zemí regionu

Srovnání vývoje Rumunska a Bulharska je ztíženo nedostatkem údajů o státní pomoci v Bulharsku. Podíváme-li se na vývoj státní pomoci na pracovníka vidíme mezi Rumunskem a Bulharskem výrazné rozdíly jak ve výši státní pomoci, tak v jejím vývoji. Zatímco v Rumunsku byla pomoc v roce 2001 na úrovni 393 EUR na pracovníka a postupně klesla na 94 EUR na pracovníka v roce 2005, v Bulharsku pomoc oscilovala mezi 43 EUR a 79 EUR na pracovníka. U Rumunska je tak vidět trend obdobný u ostatních zemí, a příčinu poklesu je možné hledat na stejných místech, tj. u postupného poklesu pomoci sektorové a tlaku EU na snižování pomoci. Vývoj pomoci na pracovníka zachycuje následující graf.

Graf č. 113: **Celková pomoc na pracovníka (v EUR)**

Zdroj: *Vlastní výpočty, Romania competition council (2004), Ministry of finance, Republic of Bulgaria (2005) a UNECE (2008)*

²¹ Pomoc do sektoru dopravy ve veřejném zájmu není dle metodologie State aid scoreboard považována za státní pomoc a nezahrnuje se do celkové pomoci.

Podíl sektorové pomoci pro Bulharsko nemáme k dispozici a proto uvádíme vývoj pouze v Rumunsku. Z tabulky je vidět, že došlo k poklesu podílu sektorové pomoci z téměř 60 % v roce 2001 na hodnoty blízké 30%. Je zde tak patrný stejný trend jako u všech ostatních sledovaných zemích, tj. postupný pokles podílu sektorové pomoci. I zde je jedním z hlavních vlivů pravděpodobně tlak Evropské unie a postupná harmonizace národní legislativy s normami EU.

Tabulka č. 122: Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005
BU	59,86	23,69	36,15	35,11	26,73

Zdroj: Vlastní výpočty, dle Romania competition council (2004)

1.12.3. Celkové srovnání vývoje v jednotlivých zemích a vyvození závěrů, diskuze

Srovnáním vývoje ve sledovaných zemích nacházíme i přes četné odlišnosti některé shodné charakteristiky. První charakteristikou je postupný pokles podílu sektorové pomoci, který je uveden v jednotlivých dílčích srovnáních. Druhou charakteristikou je určitá regionální podobnost ve výši poskytované pomoci na pracovníka. Jak je vidět z následující tabulky, země střední Evropy poskytl v průměru výrazně vyšší pomoc než země pobaltské. Ze středoevropských zemí vybočuje jen Slovensko s výrazně nižší poskytnutou pomocí na pracovníka. U Rumunska a Bulharska se regionální podobnost nevyskytuje. Příčin vzájemné odlišnosti mezi regiony a naopak podobnosti v rámci regionů může být několik. První z příčin může být skutečnost, že vlády střední Evropy začaly s poskytováním státní pomoci relativně později a proto je její větší část zachycena v statistikách po roce 2000. Druhým faktorem může být odlišný přístup vlád k poskytování státní pomoci, kdy značně liberální přístup v Estonsku je spjat s nejnižší poskytovanou pomocí na pracovníka a také Slovensko s v té době liberální vládou vybočuje z řady ostatních středoevropských zemí. Jako další z faktorů regionální odlišnosti může působit odlišná výše HDP/osobu, neboť pobaltské země měly ve sledovaném období nižší úroveň HDP/os (i když zdaleka ne proporcionálně k výši pomoci).

Tabulka č. 123: Průměrná poskytnutá pomoc na pracovníka v jednotlivých zemích (v EUR, v letech 2000–2006)

	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RO	BU
průměrná pomoc	297,10	93,75	203,84	240,75	200,78	18,78	37,95	38,30	204,38	57,22

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a)

Ke zkoumání dopadů státní pomoci jsme jako jeden z přístupů použili korelační koeficient poskytnuté pomoci a produktivity práce. Protože pomoc poskytnutá v jednotlivých letech se může na produktivitě projevit v různých zemích a v různých letech s odlišnými zpožděními, vycházíme z průměrné poskytnuté pomoci za celé období 2000–2006 a celkového nárůstu produktivity ve sledovaném období. V následující tabulce je tedy uveden korelační koeficient mezi produktivitou práce v průměru a službách a státní pomocí dle cíle pro jednotlivé země.

Tabulka č. 124: **Korelační koeficient produktivity práce v průmyslu službách a státní pomoci podle cílů v letech 2000–2006 v jednotlivých zemích.**

	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RU	BU
horizontální	0,84	0,75	-0,42	0,70	-0,38	0,45	0,79	0,95	-0,68	-
sektorová	-0,58	-0,20	0,25	0,00	-0,67	-0,22	-0,76	-0,61	-0,78	-
celková	-0,46	0,62	0,16	0,37	-0,69	0,44	-0,64	-0,29	-0,79	0,77

Zdroj: Vlastní výpočty, dle údajů State aid scoreboard a UNECE

Další možný dopad státní pomoci je možné změřit nárůstem produktivity práce v závislosti na poskytnuté pomoci. Následující tabulka ukazuje vývoj průměrné poskytnuté pomoci na pracovníka podle cíle a celkový nárůst produktivity práce v % mezi lety 2000–2006.

Tabulka č. 125: **Průměrná poskytnutá státní pomoc na pracovníka v letech 2000–2006 podle cíle (v EUR) a celkový nárůst produktivity práce v průmyslu a službách (v %)**

	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RU	BU
horizontální	65,71	62,16	63,25	103,20	149,46	18,72	18,57	8,93	117,77	-
sektorová	231,39	31,58	140,59	137,55	51,32	0,06	19,37	29,37	86,62	-
celková	297,10	93,75	203,84	240,75	200,78	18,78	37,95	38,30	204,38	57,22
celkový nárůst produktivity práce	24,37	25,79	16,99	22,60	21,98	46,94	43,27	32,95	23,91	3,80

Zdroj: Vlastní výpočty, dle údajů State aid scoreboard a UNECE

Z výše uvedené tabulky lze vysledovat, že do určité míry platí, že nižší poskytnutá pomoc se vyskytuje u zemí s vyšším růstem produktivity. Tato spojitost je zřejmá zejména při srovnání střeoevropských zemí a zemí pobaltských. Rumunsko s pomocí přibližně na úrovni zemí střední Evropy dosáhlo podobného růstu produktivity jako střeoevropské země. Pouze Bulharsko do tohoto schématu nezapadá a s relativně nízkou průměrnou pomocí zaznamenalo výrazně nejnižší růst produktivity. Vyslovenou domněnku posiluje i další tabulka, která uvádí korelační koeficient průměrné poskytnuté pomoci a nárůstu produktivity práce. Data vycházejí z Průměrná poskytnutá státní pomoc na pracovníka v letech 2000–2006 podle cíle (v EUR) a celkový nárůst produktivity práce v průmyslu a službách (v %).

Tabulka č. 126: **Korelační koeficient průměrné poskytnuté pomoci podle cíle a celkového nárůstu produktivity práce v průmyslu a službách**

cíl pomoci	horizontální	sektorová
korelační koeficient	-0,70509	-0,64348

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a) a UNECE (2008)

Jak je vidět, existuje nepřímá úměra mezi poskytnutou pomocí a růstem produktivity. Tabulka naznačuje, že více negativní vztah je mezi horizontální pomocí a produktivitou práce, na druhou stranu rozdíl v koeficientu u sektorové pomoci není nijak výrazný. Je však zřejmé, že vyšší pomoc je spjata s nižší produktivitou práce.

Výše pomoci na pracovníka nemusí být vždy vhodným ukazatelem pro mezinárodní srovnání. V další tabulce proto pracujeme s průměrnou sektorovou pomocí vztahenou k HDP.

Tabulka č. 127: Průměrná sektorová pomoc/HDP a celkový nárůst produktivity (v %)

	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RU
průměrná sektorová pomoc/HDP	2,65	0,38	1,08	1,21	0,29	0,00	0,28	0,32	1,43
celkový nárůst produktivity	24,37	25,79	16,99	22,60	21,98	46,94	43,27	32,95	23,91

Zdroj: Vlastní výpočty, dle State aid scoreboard (2008a), UNECE (2008), earthtrends.org (2008a) a www.oanda.com (2008)

Zde je opět vidět, že pobaltské země dosáhly výrazně vyššího nárůstu produktivity práce než země Středoevropské a než Rumunsko. Platí také, že pobaltské země mají výrazně nižší podíl sektorové pomoci na HDP než ČR, PO, MA a RU. Na druhou stranu však Slovensko a Slovinsko dosáhlo relativně nízkého růstu produktivity při relativně nízkém podílu sektorové pomoci. Z toho se dá usuzovat očekávaný předpoklad, tedy že vztah mezi výší pomoci a produktivitou není přímočarý, ale existují zde i další vlivy. I přes tyto odchylky je negativní vztah mezi podílem sektorové pomoci na HDP a růstem produktivity relativně vysoký – korelační koeficient předchozí tabulky je $-0,53$.

Srovnatelné údaje o státní pomoci jsou pro většinu zkoumaných zemí dostupné v intervalu 2000–2006, a tak nedostatkem výše uvedených výpočtů byla mj. relativně krátká časová řada, která byla brána v úvahu. Pro analýzu delšího časového období proto používáme data o rozpočtových dotacích dle EBRD. Pro časovou řadu 1990–2006 zkoumáme nejprve vliv dotace na pokles průmyslu na HDP – vycházíme z toho že v delším období se projeví fakt, že vyšší dotace umožňuje přežít neefektivním odvětvím, tj. v případě sovětského bloku zejména odvětvím průmyslovým.

Tabulka č. 128: Průměrná dotace dle EBRD v letech 1990–2006 a pokles podílu průmyslu na HDP v témže období

	ČR	SR	PO	MA	SL	ES	LO	LI	RU	BU
průměrná dotace dle EBRD	7,90	2,94	0,94	4,09	3,01	0,88	3,66	0,74	15,60	1,80
pokles průmyslu na HDP	11,60	29,70	19,40	8,00	8,30	20,30	24,10	17,20	14,90	17,60

Zdroj: Vlastní výpočty, dle EBRD a earthtrends.org

Z tabulky vidíme, že pokles průmyslu je nejnižší u Maďarska a Slovinska, tedy zemí již na začátku 90. let nejméně průmyslových. Naopak nejvyšší pokles nastal při velmi odlišných výších dotace u Slovenska, Lotyšska a Estonska. Není tedy patrný žádný výrazný vztah mezi rozpočtovými dotacemi a přímými transfery a poklesem podílu průmyslu na HDP. To dokládá i korelační koeficient, který je pro uvedená data roven $-0,26248$. Náš předpoklad se tedy neprokázal. Vypovídací schopnost výše uvedené tabulky je však omezená, neboť ne všechny dotace procházely státními rozpočty a jejich výše tudíž mohla být v jednotlivých zemích diametrálně odlišná. Ukazatel EBRD navíc zahrnuje i nesociální transfery domácnostem a tím je dále snížena jeho vypovídací schopnost. Nejednoznačnost výsledků plynoucí ze statistik EBRD může být dána také obtížným získáním dat na začátku 90. let a/nebo působením ostatních vlivů na produktivitu práce, které mohly být a byly v letech transformace velice intenzivní.

Poslední tabulka zkoumá v období 1990–2006 vztah mezi průměrnou dotací dle EBRD a průměrným nárůstem produktivity práce v průmyslu.

Tabulka č. 129: Průměrný nárůst produktivity práce v průmyslu a průměrná dotace v letech 1990–2006

	Česká republika	Slovensko	Polsko	Maďarsko	Slovinsko	Estonsko	Lotyško	Litva	Rumunsko	Bulharsko
průměrný nárůst produktivity práce v průmyslu (dle EBRD)	4,07	2,60	5,14	5,53	3,93	8,65	6,94	4,95	0,86	2,94
průměrná dotace (dle EBRD)	7,90	2,94	0,94	4,09	3,01	0,88	3,66	0,74	15,60	1,80

Zdroj: Vlastní výpočty, dle údajů EBRD (2008a, 2008)

Je vidět, že nejvyššího nárůstu dosáhlo Estonsko s druhou nejnižší průměrnou dotací, naopak nejhoršího výsledku v produktivitě dosáhlo Rumunsko s nejvyšší průměrnou dotací. Uprostřed pole však již situace není tak zřejmá a například ČR s druhou nejvyšší hodnotou dotace dosáhlo téměř stejného nárůstu produktivity jako Litva s nejnižší průměrnou dotací. Korelační koeficient předchozí tabulky, který se rovná $-0,60386$, však naznačuje, že i z těchto ukazatelů lze vyčíst existenci negativního vztahu mezi poskytnutou dotací a růstem produktivity práce.

Výsledky provedené analýzy ukazují, že u většiny sledovaných zemí existuje negativní vztah mezi poskytnutou pomocí a produktivitou práce. Tento vyslovený závěr však naráží na několik nedostatků, s kterými je třeba počítat. Zaprvé, z naší analýzy není zřejmé, zda nízká produktivita je příčinou nebo následkem státní pomoci. Pro odpověď na tuto otázku by bylo nutno analyzovat situaci v konkrétních odvětvích a nebo ještě lépe v konkrétních podnicích. Druhý problém plyne z příliš komplexního pohledu na státní pomoc, kdy nám opět nedostatek podrobnějších dat zabránil v analýze jednotlivých odvětví, který by mohl odkrýt konkrétnější výsledky státní pomoci než jen globální pohled na průmysl (resp. průmysl a služby) vcelku. Navzdory těmto omezením lze však říci, že negativní vztah mezi poskytovanou státní pomocí a produktivitou práce existuje. Naopak se nepotvrdilo, že státní pomoc konzervuje strukturu hospodářství v tom smyslu, že by udržovala podíl průmyslu na HDP na vysoké úrovni.

1.13. Zahraniční obchod

Zahraničně-obchodní vazby představují jednu z forem mezinárodních ekonomických vztahů, jimiž jsou jednotlivé ekonomiky propojeny. Podle teorie mezinárodního obchodu zahraniční obchod přináší prospěch všem zemím, které se ho zúčastňují, a vede k ekonomickému růstu, což bylo také potvrzeno většinou empirických studií (Funke – Ruhwedel, 2003).

Zahraniční obchod významným způsobem ovlivňuje možnosti ekonomik dosáhnout ekonomického růstu. I v případě zahraničního obchodu platí, že ekonomického růstu může být dosaženo dvěma způsoby: efektivnějším využitím stávajících výrobních faktorů (intenzivní růst) a nebo zapojením většího množství výrobních faktorů (extenzivní růst).

Coby determinant ekonomického růstu hraje zahraniční obchod o to důležitější roli v případě malých ekonomik, kde je struktura domácí ekonomiky významně ovlivněna exportní výkonností (Kubišta, 1999) a konkurenční schopností výrobců země prosadit se na zahraničních trzích.

1.13.1. Vymezení tématu

Z pohledu ekonomické teorie má zahraniční obchod dvě základní funkce: transformační, tj. způsobení vyrobené produkce spotřebě, a růstovou, která se týká dopadu na efektivitu využívání výrobních faktorů. My se zaměříme na druhou z uvedených funkcí. Zahraniční obchod ovlivňuje efektivitu využívání výrobních faktorů především prostřednictvím přílivu nových technologií, možnosti specializace, realizace úspor z rozsahu a zostření konkurenčního boje.

Příliv nových technologií do země je v rámci zahraničního obchodu spjat s importem produkce investičního charakteru, což můžeme při jisté míře zjednodušení ztotožnit s přílivem komoditní třídy SITC 7 (stroje a dopravní prostředky). Podle Baláže (1996) se však vliv nových technologií na produktivitu výrobních faktorů neomezuje pouze na samotný příliv, tedy schopnost země technologie rychle získat a aplikovat, ale zahrnuje také informovanost a znalost nových technologií a schopnost země vytvářet inovace.

Konfrontace výrobního profilu ekonomiky s vnějším prostředím (tedy zahraniční poptávkou a konkurencí) má za následek specializaci ekonomiky. Specializace ekonomiky znamená růst konkurenční schopnosti prostřednictvím růstu produktivity výrobních faktorů a odráží se ve změnách komoditní struktury zahraničního obchodu. Charakter exportu vypovídá o úrovni země a možnostech jejího dalšího růstu, neboť vysoká technologická úroveň exportu je předzvěstí vysoké úrovně ekonomické (Gertler, 2006), ale i jejím důsledkem.

Větší zahraniční trh představuje zejména pro malé ekonomiky další možnost pro uplatnění domácí produkce, což z hlediska výrobců znamená efektivnější výrobu z důvodu realizace úspor z rozsahu.

Zkoumané země střední a východní Evropy navíc na začátku 90. let opustily centrálně plánovanou formu koordinace hospodářství, takže se u nich projevily také další faktory, které ovlivňují ekonomický růst související s liberalizací zahraničního obchodu, a to zejména liberalizace cen, která vedla k odstranění zkreslení podnětů pro ekonomické subjekty, a zintenzivnění konkurenčního boje na domácím trhu. Zapojení ekonomiky do mezinárodního prostředí přináší vedle nové konkurence také určitou míru nestability, a tedy nutnost pružně reagovat na změny. Vystavení zahraniční konkurenci představuje impulz pro zefektivnění výroby a v případě, že výrobci nejsou schopni obstát, ukončení jejich činnosti, a tedy efektivnější využití výrobních faktorů související s přesunem uvolněných výrobních faktorů do ziskových odvětví. Získaná flexibilita a adaptabilita ekonomiky také zpětně přispívá k lepší schopnosti uspět na zahraničních trzích.

Cílem této kapitoly je porovnat vývoj zahraničního obchodu České republiky, Slovenské republiky, Polska, Maďarska, Slovinska, Estonska, Lotyšska, Litvy, Rumunska a Bulharska (dále jen 10CE) v letech 1990–2007 s ohledem na jeho vliv na ekonomický růst jednotlivých zemí.

Použitá metodologie

Míru zapojení zemí do světové ekonomiky lze hodnotit na základě ukazatele otevřenosti, který budeme měřit jako podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP, přičemž budeme brát v úvahu pouze komoditní toky zboží. Vyšší úroveň otevřenosti je spjata s významnějším vlivem zahraničního obchodu na ekonomický růst jednotlivých zemí. Pro porovnání exportní výkonnosti zemí bude využit ukazatel export zboží na hlavu, který vypovídá o tom, kolik produkce směřující na zahraniční trhy vyprodukuje občan dané země.

Specializace ekonomiky se odráží ve změnách komoditní struktury zahraničního obchodu. Kvalitativní struktura exportu pak vypovídá o technologické úrovni produkce s tím, že platí: čím vyšší technologická úroveň exportu, tím vyšší HDP na hlavu (Gertler, 2006). Jednou z cest, jak měřit kvalitu exportu, je dle Gertlera (2006) zjišťování podílu technologicky vyspělé produkce na celkových exportech země, což zveřejňuje např. Eurostat.¹

Dalším způsobem, jak kvantifikovat kvalitu exportované produkce, je využit metodologii Utkulu – Seymena (2004) a jejich členění exportů podle faktorové náročnosti, kde jsou jednotlivé kategorie definovány podle tříd SITC následovně:² za surovinově náročné jsou považovány produkty SITC 0, 2 (bez 26), 3 (bez 35), 4 a 56; za pracově náročné – SITC 26, 6 (bez 62, 67 a 68) a 8 (bez 87, 88), za náročné na výzkum (neimitovatelné) – SITC 57, 7 (bez 75, 76 a 78), 87 a 88, za náročné na výzkum (imitovatelné) – SITC 51, 52, 54, 58, 59, 75, 76 a za kapitálově náročné – SITC 1, 35, 53, 55, 62, 67, 68, 78.

1 Mezi produkty označované jako high-tech patří letecká technika, výpočetní technika, kancelářská technika, elektronika, přístroje, produkty farmaceutického průmyslu, elektrotechnika a zbraně (Eurostat, 2007).

2 Členění produkce v zahraničním obchodě podle tříd SITC je následující: 0: potraviny a živá zvířata, 1: nápoje a tabák, 2: suroviny bez paliv, 3: minerální paliva a maziva, 4: živočišné a rostlinné tuky a oleje, 5: chemikálie, 6: průmyslové zboží, 7: stroje a dopravní prostředky, 8: různé hotové výrobky, 9: nespecifikováno.

Indikátorem kvalitativních změn v ekonomice je dlouhodobý vývoj směnných relací (Vintrová, 2007). Vzhledem k tomu, že směnné relace vyjadřují změny kupní síly exportu, pak v případě, kdy ceny, za které země prodává svoji produkci, rostou rychleji než ceny dovozní, dochází ke zlepšování směnných relací. Vedle samotného vývoje směnných relací je v této souvislosti využít také ukazatel reálného hrubého domácího důchodu (RGDI), který je vypočten na základě reálného HDP na hlavu po zohlednění obchodních ztrát/zisků, tj. změn směnných relací.

Pro ekonomický růst je důležité především to, jakým způsobem je importovaná produkce využita. Pokud bychom rozčlenili import podle Mesároše (2000) do skupin podle převažujícího užití dané produkce, dostaneme tři agregované skupiny: importy pro osobní spotřebu (tvořeny produkcí komoditní třídy SITC 0, 1 a 8), importy určené pro výrobní spotřebu (produkce tříd SITC 2–6) a importy určené pro investiční činnost (SITC 7), které znamenají příliv nových technologií. Ačkoli je rozčlenění velmi zjednodušující vzhledem k tomu, že komoditní třída SITC 7 zahrnuje také produkci pro osobní spotřebu jako např. automobily, může být dobrým ilustrativním nástrojem, který nám poskytne obrázek o tom, jakým způsobem země využívá svoje importy.

Dalším použitým indikátorem je vývoj transformačního výkonu ekonomik, který je důležitý pro zhodnocení, zda ekonomika importované vstupy transformuje do produkce s vyšší přidanou hodnotou, která by byla následně exportována, což by přispívalo k ekonomickému růstu země. Hodnocení transformačního efektu je provedeno dle Jirgese a Plchové (1996) tak, že jsou vzaty v úvahu importy surovin (třídy SITC 2 a 3) a exporty hotových výrobků (třídy SITC 5, 6, 7 a 8). Na základě jejich porovnání můžeme činit závěry o tom, jak ekonomika využívá importované zdroje k výrobě produkce s vyšší přidanou hodnotou.

1.13.2. Analýza jednotlivých zemí

V této subkapitole je stručně shrnut výchozí stav na počátku 90. let,³ kdy ekonomiky začínaly provádět institucionální změny spojené s přechodem z centrálně plánovaných ekonomik na tržní, a dále je provedena analýza základních ukazatelů zahraničního obchodu mezi začátkem 90. let a rokem 2006.

Výchozí stav zahraničního obchodu byl na začátku 90. let u všech sledovaných zemí dán jednak dědictvím z období realizace centrálně-plánovaného hospodářství a fungování trhu RVHP. V tržních ekonomikách byl po 2. světové válce zahraniční obchod využíván jako akcelérátor ekonomického růstu domácí ekonomiky, naproti tomu v centrálně plánovaných ekonomikách byl význam zahraničního obchodu nedocenen a spočíval v „zajištění dovozních požadavků odvozených od autarkně zformované struktury domácí výroby“ (Kubišta, 1999).

Institucionální uspořádání a geografická orientace zahraničního obchodu v dobách centrálního plánování znemožnily vazbu výrobců z daných zemí na světovou ekonomiku, což se týkalo také cen, podnikatelského chování a nezkoušenosti s vyspělými trhy západní Evropy. Kromě toho nebyla možnost, jak intenzivně rozvíjet mezinárodní dělbu práce a specializaci (Faltus – Průcha, 2004), a navíc bylo v rámci RVHP bráněno importu vyspělých technologií z tržních ekonomik (Žídek, 2004).

Vývoj komoditní struktury exportu jednotlivých zemí závisí na strukturálních proměnách ekonomik a souvisí také se změnami teritoriální struktury zahraničního obchodu. Ztráty původních trhů, tedy rozpad RVHP, rozpad SSSR a Jugoslávie a konflikt v Perském zálivu, působily podle Baláže (1996) na počátku 90. let jako negativní faktor. Na druhou stranu tento krátkodobý negativní dopad na jednotlivé ekonomiky umožnil změnu komoditní struktury a budoucí orientaci na produkci s vyšší přidanou hodnotou.

1.13.2.1. Středoevropské země

Česká republika

Zahraníční obchod Československa byl před rokem 1989 podřízen politickým vlivům a tedy teritoriálně orientován na trh RVHP, který byl sice velký, avšak uzavřený světové ekonomice (Holman, 2000).

Co se týče organizace zahraničního obchodu, existoval v Československu státní monopol zahraničního obchodu a deviz, tento systém byl však opuštěn již v roce 1988. Liberalizace zahraničního obchodu vedla v Československu k rychlému zrušení systému zahraničně-obchodních přírážek, a tedy k výraznému snížení ochrany domácích výrobců, což však bylo kompenzováno jednak zavedením cel o průměrné výši 5%, ale hlavně devalvací kurzu CSK, ke které došlo těsně před liberalizací zahraničního obchodu (Jonáš, 1997). Začátkem 90. let prošel zahraniční obchod také dalšími liberalizačními kroky včetně liberalizace cen a zavedení vnitřní směnitelnosti československé koruny.

V tabulce č. 130 je zachycen výchozí stav ukazatelů zahraničního obchodu v roce 1994.

3 V rámci analýzy zahraničního obchodu jednotlivých zemí je za výchozí rok je považován rok 1994 z důvodu, že se jedná o první rok, pro který jsou dostupná data pro celou skupinu zemí 10CE.

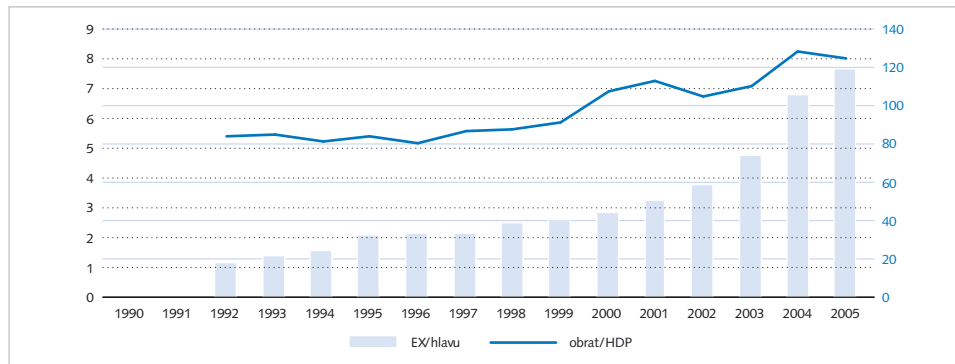
Tabulka č. 130: Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		80,9 %
obchodní bilance/HDP		- 3,3 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		1 545 USD
hlavní exportní komodity	stroje a dopravní prostředky	39,5 %
	zemědělská produkce	13,6 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	45,8 %
	paliva a suroviny	15,4 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Na začátku 90. let se začali čeští producenti prosazovat na náročných trzích vyspělých tržních ekonomik s produkcí na nižší technické úrovni, jejíž konkurenceschopnost umožnil kurz CZK a nízké mzdové náklady. Importy byly tvořeny převážně produkcí z tržních ekonomik, což bylo dáno jednak zájmem spotřebitelů o dříve nedostupnou produkci, ale také dovozem technologicky vyspělejší produkce SITC 7, která představovala příliv nové technologie potřebné pro překonání technické zaostalosti domácích výrob, a tedy pro intenzivní ekonomický růst.

Graf č. 114: Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obratu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Vzhledem k tomu, že Česká republika bývá charakterizována jako malá otevřená ekonomika, hraje v ní zahraniční obchod významnou roli. Trend vývoje otevřenosti byl ve sledovaném období rostoucí. V roce 1992 byla otevřenost české ekonomiky asi 84 %, zatímco v roce 2005 přesahovala 124 %. Také exportní výkonnost rostla, nejdynamičtější nominální růst byl zaznamenán zejména v posledních sledovaných letech.

Tabulka č. 131: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-	-	-2,4	-0,4	-3,3	-6,8	-9,1	-8,3	-4,0	-3,2	-5,1	-4,8	-2,9	-3,3	-0,9	1,2

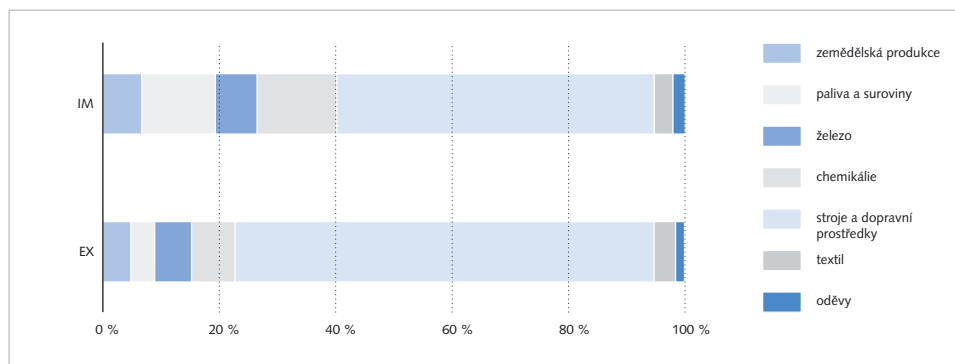
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Jak je patrné v tabulce č. 131, vývoj podílu schodku zahraničního obchodu na HDP prodělal dvě odlišné fáze. Od roku 1993 docházelo k prohlubování podílu schodku zahraničního obchodu na HDP, což bylo způsobeno zejména obnoveným ekonomickým růstem, který zvýšil poptávku po importech, ale také poměrně liberálním přístupem k importům (Tomšík, 1997). Po roce 1996 s rekordním podílem schodku na HDP (přes 9%) se podíl schodku naopak postupně snižoval, přičemž v roce 2005 již saldo obchodu se zbožím bylo kladné (ve výši cca 1,2% HDP).

Nejvyšší podíl na exportech ČR má dlouhodobě produkce strojů a dopravních prostředků, jejíž podíl má navíc rostoucí tendenci. V roce 1994 činil podíl této skupiny necelých 40%, zatímco v roce 2006 tvořila tato produkce přibližně ¾ českého exportu. Takto vysoká komoditní koncentrace však nemusí být do budoucna optimální, na druhou stranu z hlediska ekonomického růstu je skladba exportu pozitivní, neboť ČR vyváží převážně produkci s vyšším stupněm zpracování a naopak podíl skupin komodit s nižším stupněm zpracování, tedy surovin a meziproduktů, klesá.

Podíl strojů a dopravních prostředků se zvyšoval také v importech ČR a v roce 2006 přesahoval polovinu celkových importů. Tento vývoj lze hodnotit pozitivně, neboť tato produkce (třída SITC 7) přináší nové technologie potřebné pro intenzivní ekonomický růst.

Graf č. 115: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

Slovenská republika

Pro SR je vývoj před rokem 1989 společný s vývojem ČR, tedy existence státního monopolu zahraničního obchodu, nedocení významu zahraničního obchodu a orientace na trh RVHP, stejně tak byly společné i liberalizační tendence a vlivy měnové.

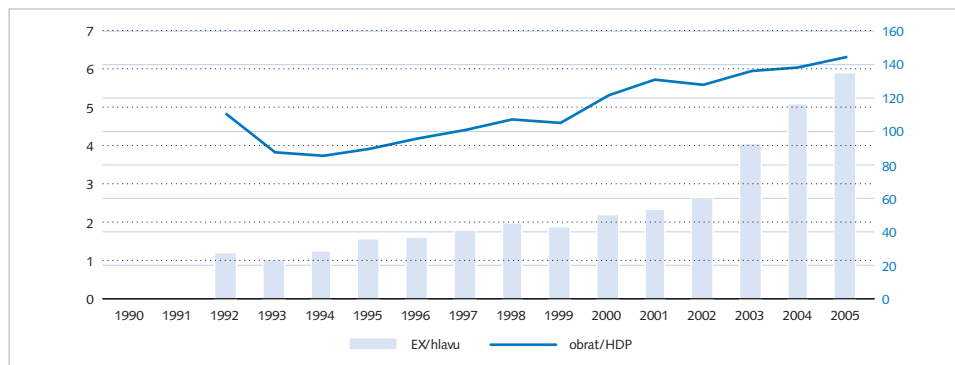
Tabulka č. 132: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		86,0 %
obchodní bilance/HDP		0,52 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		1 251 USD
hlavní exportní komodity	stroje a dopravní prostředky	25,4 %
	zemědělská produkce	22,8 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	32,9 %
	paliva a suroviny	28,7 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Ve výchozím roce 1994 dosahovala otevřenost slovenské ekonomiky 86% a saldo její obchodní bilance bylo kladné (0,52% HDP). Hlavní exportní produkcí byla produkce strojů a dopravních prostředků a železa a oceli, které dohromady tvořily téměř polovinu exportu SR. Komoditní struktura odrážela tehdejší strukturu slovenské ekonomiky s převahou těžkého průmyslu a obecně výrob produkce na nižším stupni zpracování.⁴ Slovenské importy byly tvořeny z více než poloviny produkcí strojů a dopravních prostředků a paliva a surovinami. Podíl importu strojů a dopravních prostředků se jeví jako pozitivní, neboť s přílivem této produkce je spojen příliv nových, potřebných technologií.

Graf č. 116: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008)

Slovenská ekonomika se během sledovaného období stále více otevírala a v roce 2005 dosáhla míru otevřenosti téměř 145%. Ten samý trend jako v případě ČR platil i u SR z hlediska exportní

4 Vedle těžkého průmyslu byla významná také zbrojní výroba, u ní však v letech 1990–1992 došlo k propadu kvůli rozpadu RVHP a vlivem nemožnosti tuto produkci realizovat na trzích EU (Kormanová – Outrata – Vokoun, n).

výkonnosti, tj. rostoucí exportní výkonnost s hlavním růstem v posledních letech sledovaného období.

Objem importů s výjimkou roku 1994 převyšoval objem exportů, proto byla obchodní bilance SR téměř celé sledované období deficitní. V roce 1994 došlo k výjimce, což bylo způsobeno devalvací SKK z roku 1993 a meziročním poklesem importu vlivem zavedení dovozní přírážky (Soták, 2005). Na druhou stranu však daná opatření k razantnímu omezení importů vedla ke zdražení importu, a tedy poklesu přílivu potřebných technologií. Po roce 1994 byla slovenská obchodní bilance opět deficitní. Deficity obchodní bilance SR v letech 1996–1998 dle Jakobyho (2000) souvisí především s disproporčním vývojem domácí nabídky a poptávky, udržováním fixního kurzu SKK (až do října 1998) při vyšší míře inflace než v zahraničí a vývojem poptávky v zahraničí (zpomalení ekonomického růstu v zemích EU). Následkem toho byl podíl schodku salda obchodní bilance na HDP vyšší než na začátku 90. let. Rekordního podílu schodku obchodní bilance na HDP dosáhlo SR v roce 1996, kdy činil 11 %.

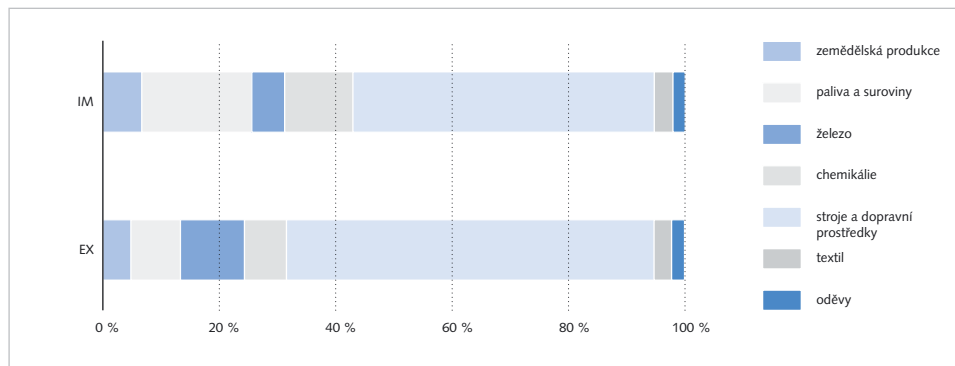
Tabulka č. 133: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-	-	-2,7	-6,5	0,5	-1,0	-11,0	-9,9	-10,6	-5,4	-4,6	-10,4	-8,9	-2,1	-4,7	-7,3

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Vývoj komoditní struktury zahraničního obchodu SR byl dán tím, že v první polovině 90. let se na vyspělých trzích zemí EU prosadila zejména pracově náročná produkce, která navíc využívala výhody cenové konkurenceschopnosti vyvolané devalvacemi. Levná pracovní síla byla výhodou pro slovenské exportéry až do roku 1996, kdy poprvé předběhl růst reálných mezd produktivitu práce (Soták, 2005). Od konce 90. let pak hrají významnou roli v souvislosti se slovenskými exporty také přímé zahraniční investice do sektoru automobilového průmyslu, které vedly k rychlému nárůstu podílu produkce strojů a dopravních prostředků.

Graf č. 117: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

V případě importů platil také nárůst významu strojů a dopravních prostředků a vlivem snížení energetické a surovinové náročnosti domácích výroby, mírné snížení podílu paliv a surovin oproti roku 1994.

Polsko

Stejně jako v případě bývalého Československa byl také polský zahraniční obchod na začátku 90. let determinován dědictvím z dob centrálního plánování a RVHP. Organizace zahraničního obchodu měla shodně povahu státního monopolu, a to až do roku 1988, kdy došlo k jeho zrušení (Kaminski, 1999). V Polsku došlo ke „skokové“ liberalizaci zahraničního obchodu v lednu roku 1990; současně byla zavedena nová dovozní cla o průměrné výši 12 %, v případě průmyslové produkce 21 % a některá necelní opatření k ochraně určitých odvětví, např. výroby automobilů a spotřební elektroniky (Marer, 1991).

Úroveň otevřenosti polské ekonomiky odpovídá její velikosti, což platilo již na počátku sledovaného období – v roce 1994 byla otevřenost na jedné z nejnižších úrovní mezi zeměmi 10CE, cca 40%. Obchodní bilance byla ve výchozím roce deficitní (5,5% HDP). Polský export nebyl nijak výrazně koncentrován na určitou produkci – strojní produkce činila přibližně 29% exportů, dalšími relativně významnými komoditami byla zemědělská produkce (17%). Import byl v roce 1994 tvořen také stroji a dopravními prostředky a dále pak chemikáliemi, dohromady tyto dvě komoditní skupiny čítaly přes ½ polských importů.

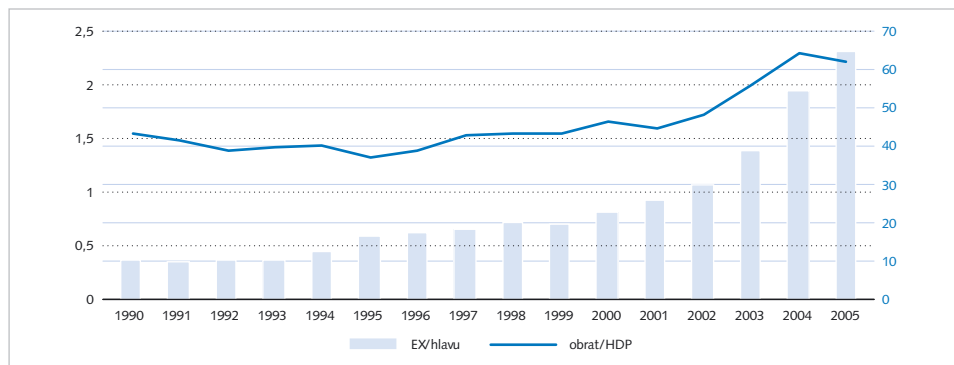
Tabulka č. 134: Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		40,5 %
obchodní bilance/HDP		-5,5 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		447 USD
hlavní exportní komodity	stroje a dopravní prostředky	29,1 %
	zemědělská produkce	17,0 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	37,9 %
	chemikálie	19,3 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Ačkoliv se polská ekonomika během sledovaného období otevírala, jednalo se o proces velmi pozvolný, a tak otevřenost v roce 2005 nedosahovala ani 70%, což je na úrovni další velké ekonomiky, Rumunska. Exportní výkonnost země se mezi lety 1990–2005 zvýšila čtyřnásobně.

Graf č. 118: Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Polsko dosahovalo největšího deficitu obchodní bilance koncem 90. let, v roce 1999 tak činil deficit 11 % HDP. Problémy s deficitem obchodní bilance byly řešeny zavedením dovozní přírážky ve výši 3 %, dále pak prováděním minidevalvací (Tomšík, 1997). Od roku 2000 dochází ke snižování podílu deficitu obchodní bilance na HDP (v roce 2005 necelá 4 % HDP).

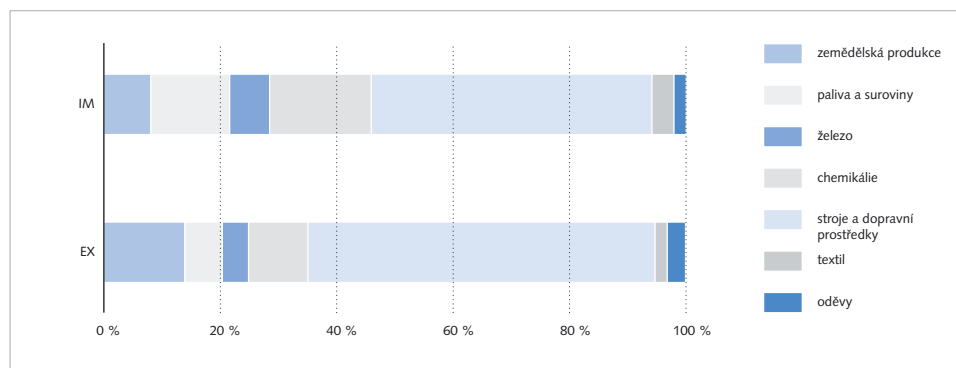
Tabulka č. 135: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
4,7	-6,0	-4,8	-7,0	-5,5	-4,4	-8,1	-10,5	-10,9	-11,0	-10,1	-7,5	-7,2	-6,7	-5,8	-3,8

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Zvláštností Polska byla v letech 1993–1995 komoditní struktura importu, který byl díky systému daňových úlev pro montážní operace tvořen z 65–70% meziprodukty, které byly v Polsku dopracovány a následně exportovány, což mělo svoji nevýhodu v tom, že investiční produkce pak tvořila pouze 15% celkového polského importu (Tomšík, 1997), takže zde nebyl touto cestou zajištěn masivní příliv nových technologií. V roce 2006 však již toto specifikum neplatilo a Polsko importovalo převážně stroje a dopravní prostředky a stejně jako na začátku 90. let také chemikálie.

Graf č. 119: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

Také komoditní struktura polského exportu byla v roce 2006 velmi podobná té z roku 1994 s dominancí produkce strojů a dopravních zařízení (na konci sledovaného období již ale tato skupina bezkonkurenčně převažovala s přibližně 60% podílem na celkových exportech země) a relativně významným exportem zemědělské produkce.

Maďarsko

V Maďarsku byly první kroky k liberalizaci zahraničního obchodu provedeny již v roce 1968, kdy dostalo několik průmyslových firem právo exportovat. Ačkoliv samotná liberalizace začala dříve, byla prováděna postupně a pomalu v rámci tříletého programu přijatého v roce 1989. K úplnému zrušení státního monopolu zahraničního obchodu došlo v Maďarsku v lednu 1990 (Marer, 1991). I systém přidělování importů byl v Maďarsku opuštěn až v roce 1990, stejně tak byly velmi pomalu rušeny kvóty na řadu spotřebního zboží, které byly navíc bezprostředně nahrazovány cly (Kaminski, 1999). Charakteristiky výchozího stavu maďarského zahraničního obchodu v roce 1994 jsou zachyceny v tabulce č. 136. Otevřenost ekonomiky byla na úrovni necelých 61 % HDP a deficit obchodní bilance dosahoval 9 % HDP.

Tabulka č. 136: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

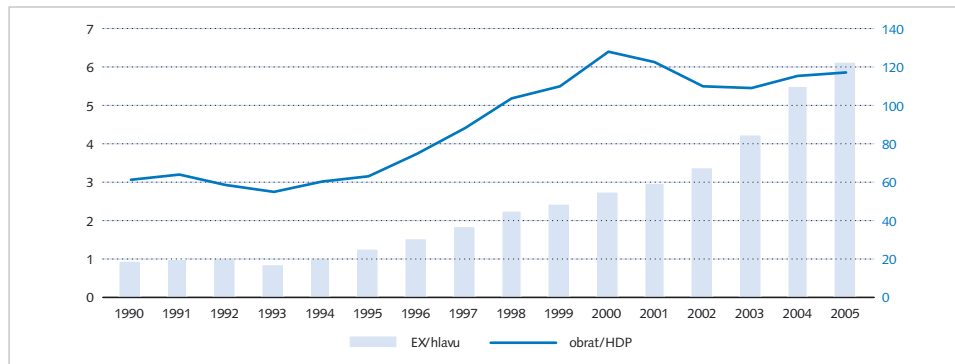
ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		60,8 %
obchodní bilance/HDP		-9,3 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		1 035 USD
hlavní exportní komodity	stroje a dopravní prostředky	34,8 %
	zemědělská produkce	27,6 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	45,4 %
	chemikálie	16,8 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Na začátku 90. let mělo Maďarsko výhodu v podobě levné pracovní síly. V exportech země hrála důležitou roli jak produkce strojů a dopravních zařízení, tak i zemědělská produkce (společně přes 60 % celkového exportu v roce 1994). Maďarsko ve výchozím roce importovalo především produkci strojů a dopravních zařízení (45 % importu), což představovalo výrazný příliv produkce, která přináší nové technologie potřebné pro intenzivní ekonomický růst.

Otevřenost maďarské ekonomiky od roku 1990 rostla, a i když nebyl tento vývoj rovnoměrný, v roce 2005 byla otevřenost okolo 120 %. Stejně jako otevřenost rostla také exportní výkonnost země – oproti roku 1990 byl nárůst asi šestinásobný.

Graf č. 120: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

V případě Maďarska došlo k velkému zhoršení obchodní bilance v roce 1993 vlivem prudkého nárůstu importu vyvolaného opětovným růstem reálného HDP po předchozích letech propadu (deficit činil necelých 10% HDP). V roce 1995 pak bylo maďarskou vládou jako reakce přijato protekcionistické opatření v podobě 8% dovozní přírážky⁵ a provedena devalvace HUF. Postupně se pak podíl deficitů na HDP země snižoval (s výjimkou roku 2000, kdy opět přesáhl 8%) a v roce 2005 byl ve výši ani ne 4% HDP.

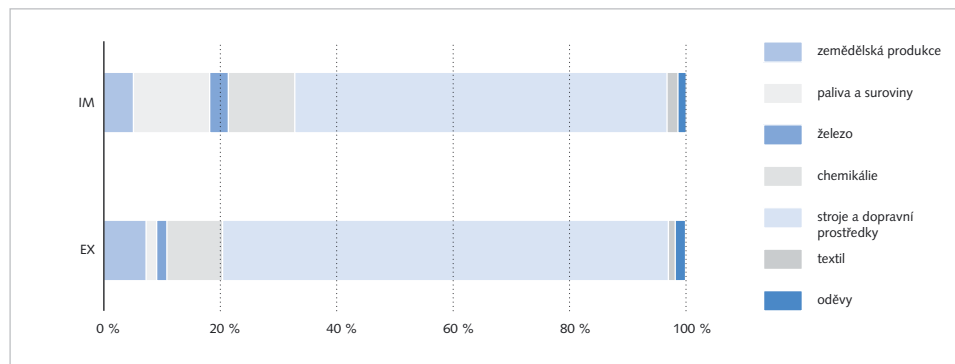
Tabulka č. 137: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-1,0	-3,5	-1,0	-9,4	-9,3	-5,8	-5,4	-4,7	-5,7	-6,2	-8,5	-6,1	-4,9	-5,7	-4,9	-3,6

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Komoditní struktura maďarského importu byla v roce 2006 obdobná jako ve výchozím roce – stejně jako v případě Polska se však zvýšil podíl strojů a dopravních zařízení (na 60%), došlo ale také k nárůstu významu importu paliv a surovin na úkor produkce chemikálií. Jak je patrné v grafu č. 121, exporty Maďarska byly v roce 2006 výrazně koncentrovány na produkci strojů a dopravních zařízení (téměř 80% celkového exportu).

Graf č. 121: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

5 Tato přírážka se netýkala pouze strojů a energií (Kaminski, 1997); byla v platnosti do roku 1997.

Slovinsko

Bývalá Jugoslávie byla před rokem 1990 ve výjimečném postavení, neboť nebyla členem RVHP, ale pouhým pozorovatelem, a pro země RVHP představovala cestu, jak se dostat k produkci západních států (Coutsoukis, 2004), neboť měla obchodní vazby jak na Sovětský blok (zejména Československo a SSSR), tak na vyspělé tržní ekonomiky (především Itálii, Francii, Rakousko, NSR a USA) (Federal Research Division, 2006). Ve výjimečném postavení byla bývalá Jugoslávie také z hlediska organizace zahraničního obchodu, neboť tam neexistoval centrální plán ani kontrola zahraničního obchodu (Federal Research Division, 2006).

Slovinsko v roce 1994 vykazovalo poměrně vysokou úroveň otevřenosti (98%), která mezi byla mezi ostatními zeměmi 10CE nevídaná. Také jeho exportní výkonnost byla výjimečná. Komoditní struktura slovinského zahraničního obchodu byla koncentrována na produkci strojů a dopravních zařízení (40–45%), což byl rys, který se u některých ostatních zemí objevil až na konci sledovaného období.

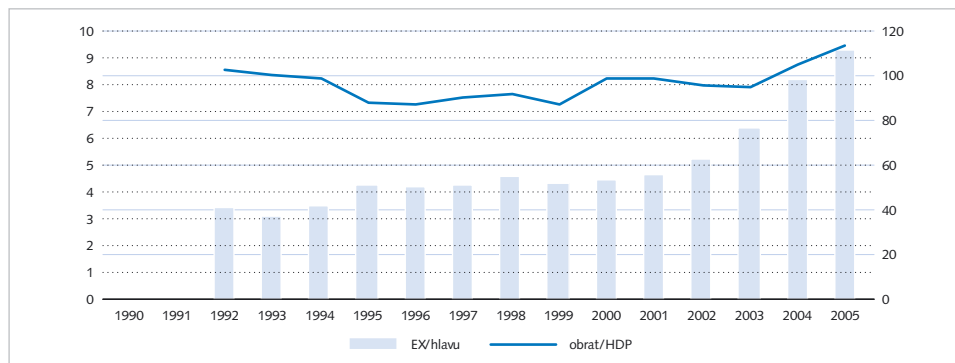
Tabulka č. 138: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		98,2 %
obchodní bilance/HDP		-3,3 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		3 487 USD
hlavní exportní komodity	stroje a dopravní prostředky	45,0 %
	chemikálie	15,4 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	40,0 %
	zemědělská produkce	16,4 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Další vývoj otevřenosti byl vzhledem k výchozí vysoké úrovni charakteristický pouze mírným nárůstem (v roce 2005 necelých 113%). Z hlediska exportní výkonnosti si Slovinsko udrželo svoje výjimečné postavení – na konci sledovaného období připadaly na jednoho obyvatele exporty ve výši 9000 USD.

Graf č. 122: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Slovinsko bylo také zemí, která měla v 90. letech nejmenší problémy s obchodní bilancí, největšího podílu deficitu na HDP dosáhlo na konci 90. let (7%).

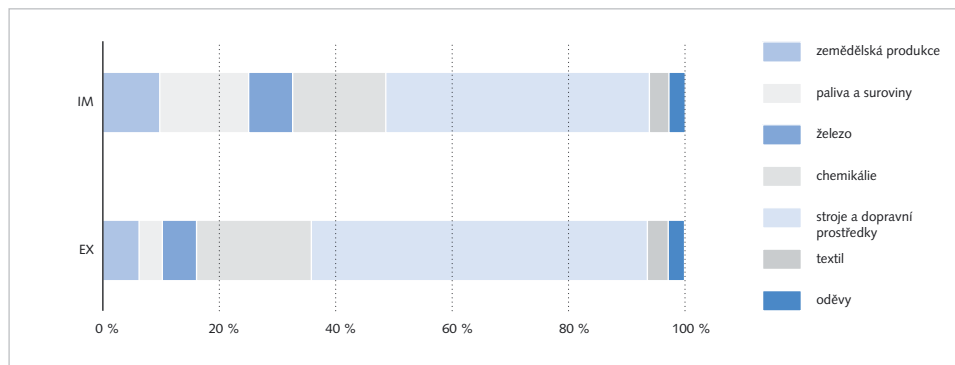
Tabulka č. 139: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-	-	4,3	-3,5	-3,3	-5,8	-5,4	-5,0	-5,0	-7,2	-7,1	-4,5	-2,6	-3,8	-4,3	-4,2

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Komoditní struktura zahraničního obchodu Slovinska se během sledovaného období příliš nezměnila, tzn. dominanci produkce strojů a dopravních zařízení, zvláště v exportech země (okolo 60%).

Graf č. 123: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

1.13.2.2. Pobaltské země

Estonsko

Před rozpadem SSSR mělo Estonsko velmi omezené obchodní vazby mimo Sovětský svaz.⁶ Také organizace zahraničního obchodu a výroby byla podřízena centrálnímu řízení a prováděna přes centrální fond, který rozděloval produkci mezi jednotlivé republiky na základě centrálního plánu, přičemž v úvahu byla brána kvantitativní stránka, nikoliv kvalita, cena nebo přepravní náklady (Kazlauskienė – Meyers, 1995).

Na začátku 90. let byly podle Country Studies (2008a) pro Estonsko důležitou exportní produkci komodity lehkého průmyslu jako papír a sklo a textil a nábytek. V tabulce č. 140 je patrná relativně vysoká otevřenost estonské ekonomiky – Estonsko patřilo na začátku 90. let k nejotevřenějším ekonomikám světa, exportní výkonnost země však byla v roce 1994 nízká (ani ne 900 USD na hlavu).

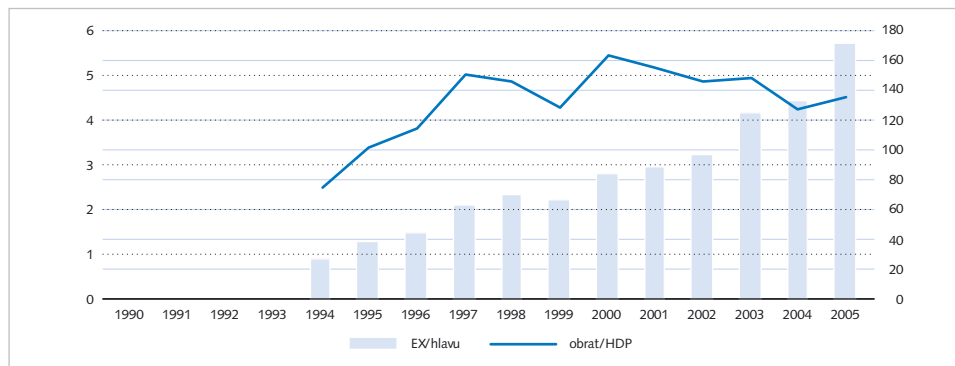
Tabulka č. 140: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu	
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)	74,6 %
obchodní bilance/HDP	-8,9 %
exportní výkonnost (EX/ob.)	889 USD
hlavní exportní komodity	-
hlavní importní komodity	-

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Otevřenost estonské ekonomiky během sledovaného období rostla, a tak má Estonsko dlouhodobě nejvyšší úroveň otevřenosti (v roce 2005 135%) a zahraniční obchod hraje pro ekonomický růst země důležitou roli. Trend vývoje exportní výkonnosti byl také rostoucí – oproti roku 1994 šestinásobné zvýšení (na 5700 USD na hlavu).

Graf č. 124: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

6 Feldman – Sally (2002) citují Kukka (1997), dle kterého v případě Estonska činily v druhé polovině 80. let exporty směřující mimo Sovětský svaz 2–3 % HDP, z čehož ¾ byly určeny pro trh RVH.

Estonsko má dlouhodobě poměrně velké problémy s deficitem obchodní bilance, jejichž podíly se od roku 1995 pohybují nad 15% HDP s rekordním podílem v roce 1997 (přes 30%). Deficity souvisely se zájmem spotřebitelů o zahraniční produkci a s intenzivním přílivem kapitálu mezi roky 1996–1998 (Sepp, 1999) a následně s finanční krizí v Rusku (Sumilo, 2006).

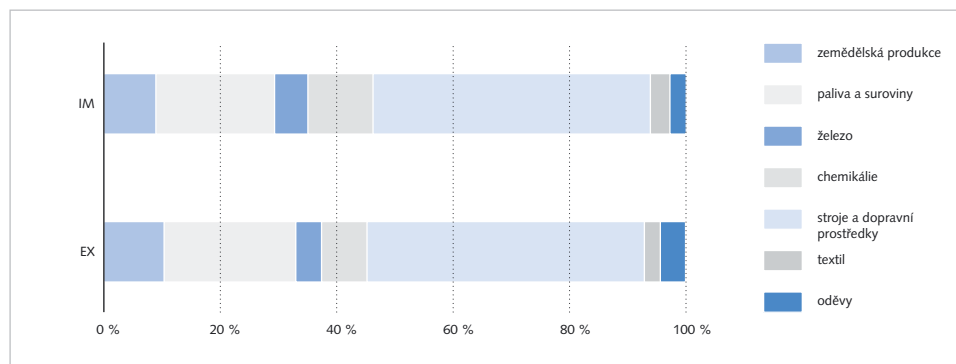
Tabulka č. 141: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
–	–	–	–	–8,9	–16,3	–24,7	–30,4	–27,8	–19,6	–22,3	–20,3	–21,7	–25,5	–21,4	–18,1

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Co se týče komoditní struktury zahraničního obchodu, mělo Estonsko v roce 2006 velmi obdobnou strukturu exportu a importu s dominantním postavením produkce strojů a dopravních prostředků (okolo 50%).

Graf č. 125: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

Lotyšsko

Lotyšsko má společné determinanty výchozího stavu, jaké byly uvedeny u Estonska, a které platí pro všechny tři pobaltské republiky. Lotyšsko bylo v roce 1994 charakteristické velmi nízkou otevřeností ekonomiky a exportní výkonností, obchodní bilance byla deficitní (téměř 5% HDP). Hlavními komoditními skupinami byla v importech zejména paliva a suroviny (přibližně 36%), následovaná stroji a dopravními prostředky a v exportech především zemědělská produkce (37%), a dále pak stroje a dopravní prostředky.

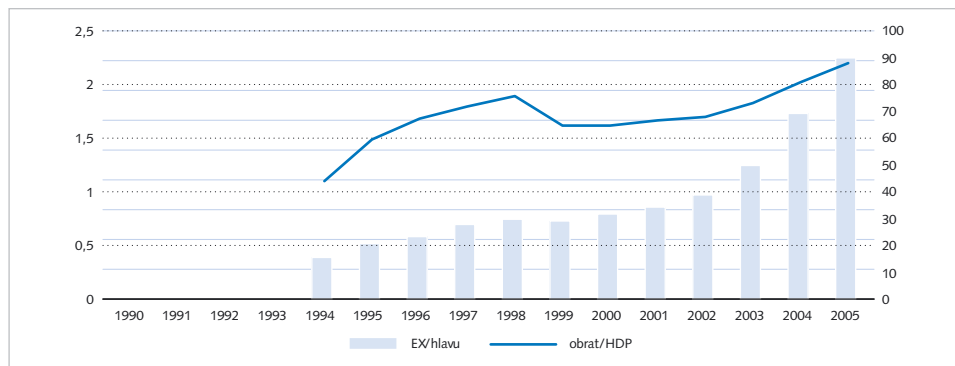
Tabulka č. 142: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		44,0%
obchodní bilance/HDP		-4,9%
exportní výkonnost (EX/ob.)		392 USD
hlavní exportní komodity	zemědělská produkce	36,7%
	stroje a dopravní prostředky	25,0%
hlavní importní komodity	paliva a suroviny	35,6%
	stroje a dopravní prostředky	27,6%

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Jak otevřenost lotyšské ekonomiky, tak i její exportní výkonnost mezi lety 1994–2005 rostla – otevřenost ekonomiky tak dosáhla v roce 2005 90% a exporty na hlavu se zvýšily přibližně pětinašobně na 2250 USD.

Graf č. 126: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Stejně jako další dvě pobaltské republiky, také Lotyšsko mělo dlouhodobé problémy s deficitem obchodní bilance, na rozdíl od Estonska se však podíl schodku obchodní bilance na HDP spíše zvyšuje (v roce 2005 přesahoval 22%). Příčinou masivního nárůstu importu byla v posledních letech silná domácí spotřebitelská poptávka a velké nákupy produkce investičního charakteru (Bank of Latvia, 2004).

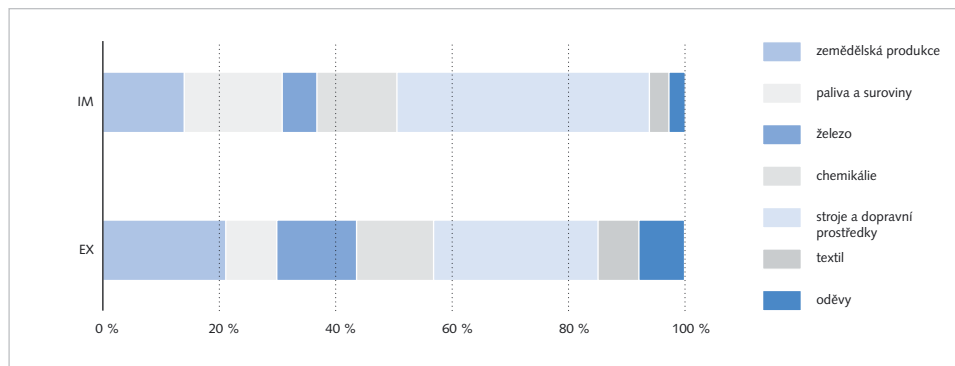
Tabulka č. 143: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-	-	-	-	-4,9	-9,7	-15,7	-17,1	-20,9	-17,1	-17,0	-18,1	-18,9	-20,9	-22,5	-22,3

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Komoditní struktura lotyšského importu byla v roce 2006 obdobná jako ve výchozím roce s tím rozdílem, že v roce 2006 byly v podstatně větší míře importovány stroje a dopravní zařízení (přes 40% celkových importů). Pokud jde o lotyšský export, v průběhu 90. let došlo k poklesu podílu zemědělské produkce, která přestala být v roce 2006 hlavní exportní skupinou a byla nahrazena produkcí strojů a dopravních zařízení.

Graf č. 127: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

Litva

Výchozí stav zahraničního obchodu Litvy byl společný s ostatními pobaltskými republikami, bývalými zeměmi SSSR, tedy centrální stanovování výrobních profilů, organizace zahraničního obchodu a orientace na trh SSSR.⁷

V roce 1994 byl zahraniční obchod Litvy charakteristický otevřeností ekonomiky na úrovni 63 %, exportní výkonností necelých 600 USD na hlavu a deficitní obchodní bilancí (4,6 % HDP). Na začátku sledovaného období byla z Litvy exportována především produkce na nízkém stupni zpracování, tj. zemědělská produkce a paliva a suroviny. Co se týče komoditní struktury importu, byla na počátku 90. let importována zejména paliva a suroviny (38 %) a v menší míře také stroje a dopravní prostředky, tedy produkce důležitá pro ekonomický růst.

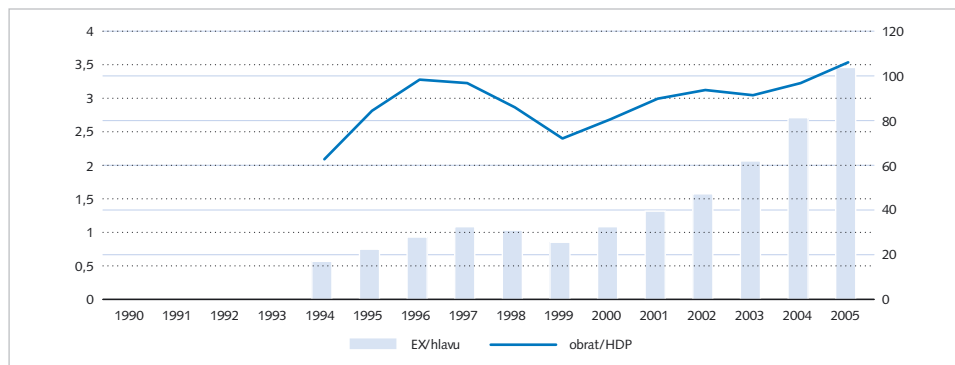
Tabulka č. 144: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		63,0 %
obchodní bilance/HDP		-4,6 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		556 USD
hlavní exportní komodity	zemědělská produkce	31,3 %
	paliva a suroviny	20,9 %
hlavní importní komodity	paliva a suroviny	38,3 %
	stroje a dopravní prostředky	25,0 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Otevřenost litevské ekonomiky a exportní výkon rostly – otevřenost činila v roce 2005 106 % a podíl exportu na obyvatele vzrostl sedminásobně na 3500 USD.

Graf č. 128: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

7 V případě Litvy směřovalo v 80. letech pouze 11 % importů a 5,5 % exportů do/ze země mimo Sovětský svaz (Kazlauskienė – Meyers, 1995).

Tabulka č. 145 zachycuje, že podíl deficitů obchodní bilance na HDP se v případě Litvy příliš neměnil a dlouhodobě se pohybuje na úrovni 14 % HDP.

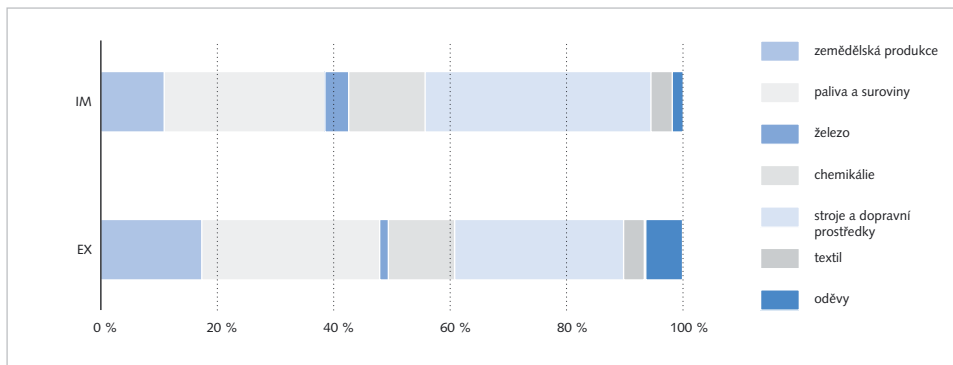
Tabulka č. 145: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-	-	-	-	-4,6	-12,6	-14,9	-18,1	-18,8	-16,9	-14,4	-14,6	-15,8	-14,2	-13,7	-14,2

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Komoditní struktura zahraničního obchodu Litvy byla v roce 2005 velmi obdobná jako ve výchozím roce 1994. Přestože v rámci exportu došlo k poklesu podílu zemědělské produkce (na ani ne 20%), je zemědělská produkce důležitou komoditní skupinou, jejíž význam překonala pouze produkce paliv a surovin a strojů a dopravních zařízení (každá skupina okolo 30 % celkového exportu země).

Graf č. 129: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

1.13.2.3. Balkánské země

Rumunsko

Rumunský zahraniční obchod byl před rokem 1990 dán centrálně plánovanou podobou hospodářství a státním řízením zahraničního obchodu. Ačkoliv byly ostatní země obchodně vázány na trh RVHP, v případě Rumunska tato vazba nebyla tak striktní (Faltus – Průcha, 2004).

Rumunsko mělo společně s Polskem a Lotyšskem v roce 1994 nejmenší míru otevřenosti (44 %), což je dáno mimo jiné velikostí rumunské ekonomiky. Exportní výkonnost země byla na začátku sledovaného období na úrovni 270 USD a deficit obchodní bilance činil 3 % HDP. Zvláštností mezi ostatními zeměmi 10CE byl význam produkce oděvů v exportech země (více než 20 %). Tato komoditní skupina byla významově následována produkcí strojů a dopravních zařízení. V roce 1994 byla do Rumunska importována zejména produkce strojů a dopravních zařízení, a dále pak paliva a suroviny (každá ze skupin okolo 30 % importu).

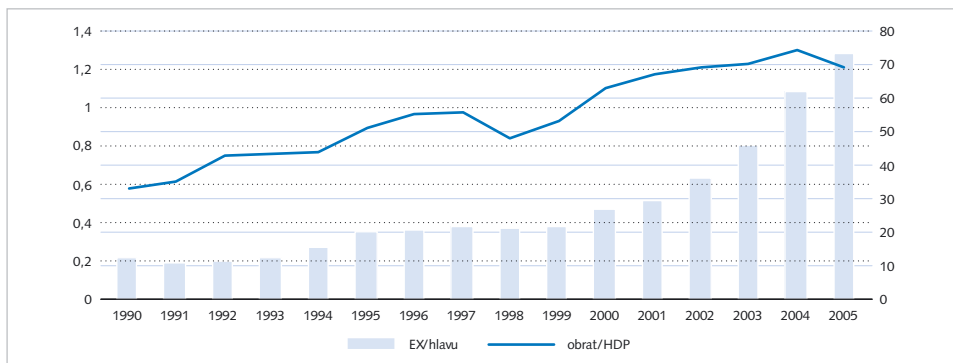
Tabulka č. 146: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		44,0 %
obchodní bilance/HDP		-3,2 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		270 USD
hlavní exportní komodity	oděvy	20,5 %
	stroje a dopravní prostředky	18,2 %
hlavní importní komodity	stroje a dopravní prostředky	29,3 %
	paliva a suroviny	31,7 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Otevřenost rumunské ekonomiky během let 1990–2005 rostla a v roce 2005 přesáhla 70 %, přesto svojí úrovní otevřenosti, a tedy významem zahraničního obchodu pro domácí ekonomiku, zaostává. Exportní výkonnost Rumunska byla také dlouhodobě nižší než u ostatních sledovaných zemí, přestože se během daného období zvýšila šestinásobně (na téměř 1300 USD).

Graf č. 130: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.
Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Rumunsko mělo ve všech sledovaných letech deficit obchodní bilance, nejvyššího podílu na HDP však dosahovalo až v posledních letech (s maximem ve výši téměř 13 % v roce 2005). Prohlubující se podíly schodků obchodní bilance na HDP byly v posledních sledovaných letech dány velkým nárůstem domácí spotřebitelské poptávky, která souvisela se zájmem o zahraniční automobily a elektroniku a reálnou apreciací domácí měny (Romania News Watch, 2007).

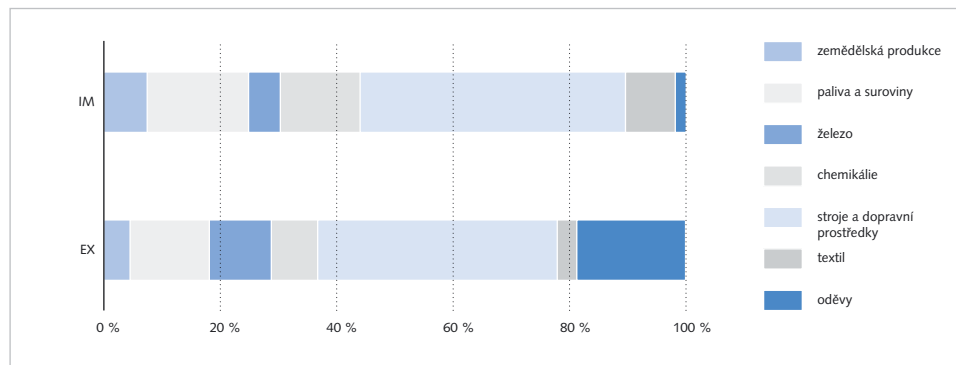
Tabulka č. 147: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-6,9	-4,8	-7,0	-6,2	-3,2	-6,7	-9,5	-8,1	-8,4	-5,3	-7,3	-10,4	-8,7	-10,7	-12,2	-12,9

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Komoditní struktura zahraničního obchodu Rumunska byla v roce 2006 obdobná jako ve výchozím roce, v případě exportu však došlo k nárůstu významu produkce strojů a dopravních zařízení (v roce 2006 asi 40 % celkového exportu) na úkor dříve dominantní produkce oděvů (v roce 2006 necelých 20 %).

Graf č. 131: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

Bulharsko

Výchozí stav bulharského zahraničního obchodu v roce 1994 je zachycen v tabulce č. 148. Otevřenost bulharské ekonomiky byla na začátku sledovaného období relativně velká (ve výši téměř 89%) a obchodní bilance země byla deficitní (6% HDP). Bulharsko v roce 1994 exportovalo především zemědělskou produkci a paliva a suroviny, která představovala také důležitou importní komoditní skupinu (přes 40% bulharského importu).

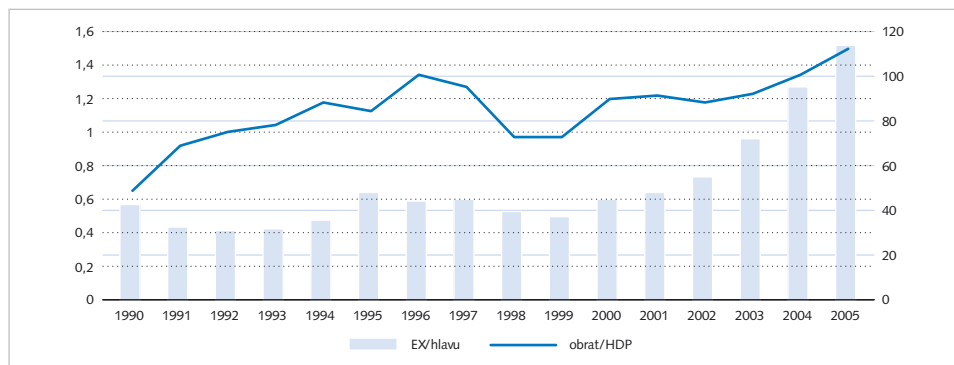
Tabulka č. 148: **Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994**

ukazatel zahraničního obchodu		
otevřenost ekonomiky (obrat/HDP)		88,5 %
obchodní bilance/HDP		-6,0 %
exportní výkonnost (EX/ob.)		474 USD
hlavní exportní komodity	zemědělská produkce	26,7 %
	paliva a suroviny	22,4 %
hlavní importní komodity	paliva a suroviny	41,3 %
	stroje a dopravní prostředky	22,1 %

Zdroj: vlastní výpočty, data World Resources Institute (2008), WTO (2008)

Otevřenost bulharské ekonomiky se sice nevyvíjela rovnoměrně, přesto byl trend rostoucí a na konci sledovaného období tak činila otevřenost bulharské ekonomiky 112%. Exportní výkonnost také rostla, mezi lety 1990–2005 se však zvýšila jen asi dvojnásobně na 1500 USD.

Graf č. 132: **Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti**

Poznámka: exporty na hlavu (v tis. USD) – levá osa; podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP (v %) – pravá osa.

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Vývoj obchodní bilance Bulharska prošel také nerovnoměrným vývojem s jediným rokem, kdy bylo saldo obchodní bilance kladné (rok 1997). V ostatních letech byla bilance záporná, největší podíl schodku obchodní bilance mělo Bulharsko v posledních ze sledovaných let (rekordní výše dosáhl v roce 2005 -24% HDP).

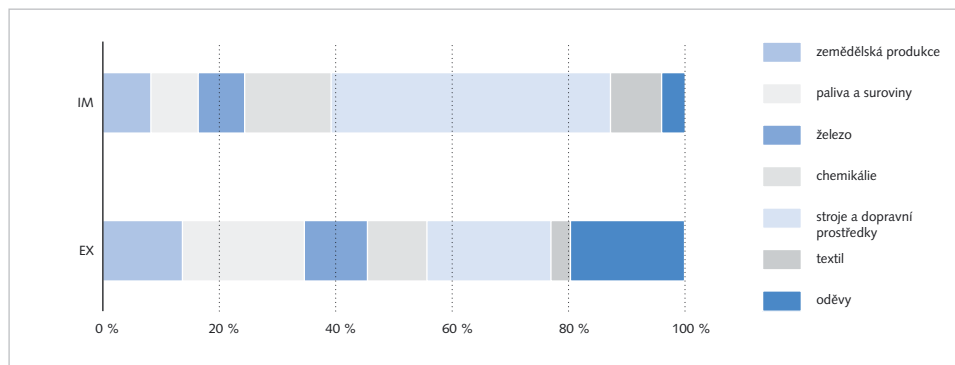
Tabulka č. 149: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
-0,3	-0,3	-6,5	-12,2	-6,0	-2,3	-1,9	0,1	-5,1	-11,5	-13,5	-15,8	-14,4	-16,9	-18,7	-24,2

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Co se týče komoditního složení, proměnou prošly od počátku 90. let pouze exporty, importy byly i v roce 2005 z poloviny tvořeny produkcí strojů a dopravních zařízení. V případě exportu žádná z komoditních skupin na konci sledovaného období výrazně nepřevládala – třemi hlavními exportními komoditními skupinami byla produkce paliv a surovin, strojů a dopravních zařízení a také oděvů. Důležitost těchto odvětví byla podpořena přílivem FDI – většina FDI jdoucích v 90. letech do bulharského průmyslu šla do cementářství, hutnictví neželezných kovů, chemického průmyslu (jehož produkce svůj podíl na exportech Bulharska však nezvýšila), elektrotechniky, textilního průmyslu a potravinářství (WTO, 2003).

Graf č. 133: Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006

Zdroj: WTO (2008)

1.13.3. Srovnání vlivu vývoje zahraničního obchodu na ekonomický růst

Tato část je zaměřena na zhodnocení vlivu zahraničního obchodu na ekonomický růst. Konkrétně se zaměříme na vývoj směnných relací, resp. ukazatele RGDI, kvalitativní stránku exportu pomocí ukazatele podílu high-tech produkce na exportech jednotlivých zemí a na základě faktorové náročnosti exportů, dále pak vývoj využití importů a ukazatel transformačního výkonu.

Směnné relace se nejméně meziročně zhoršovaly v případě Rumunska, Bulharska a Slovinska. Průměrná meziroční změna směnných relací za celé období byla kladná v případě všech zemí s výjimkou SR, Polska a Maďarska, kde se průměrně směnné relace meziročně mírně zhoršovaly o přibližně 0,2%, a tak z tohoto pohledu v těchto třech zemích zahraniční obchod k ekonomickému růstu nepřispíval.

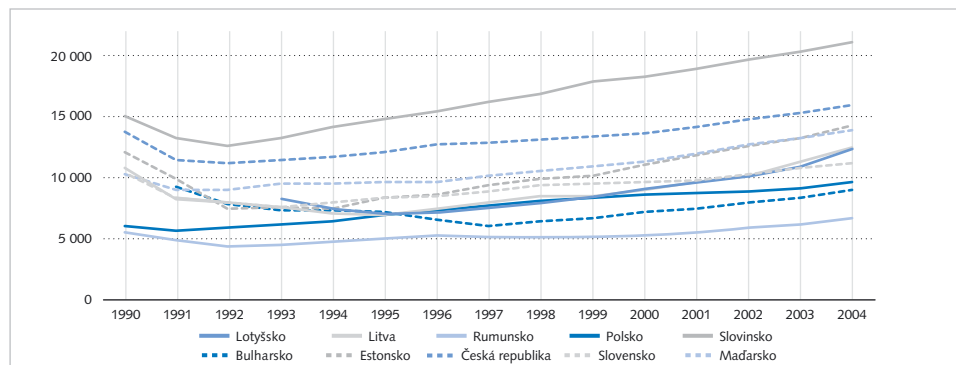
Tabulka č. 150: Vývoj směnných relací (meziroční změny, %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ČR	0,5	3,0	0,4	5,8	-0,5	-2,8	2,4	3,2	0,5	0,4	-1,7	-0,6	0,1	0,2
SR	1,1	-4,7	2,8	-0,9	-1,3	2,8	-1,1	0,9	-0,2	-0,3	-0,3	-1,4	0,5	-0,9
PO	1,3	-2,5	-1,4	2,0	-1,2	-5,6	0,0	-0,7	-0,5	3,4	1,1	-0,5	0,3	0,5
MA	0,9	-1,3	1,5	0,9	-0,9	-2,3	0,6	1,4	-0,3	-0,1	-1,6	-1,4	0,1	-0,1
SL	2,4	1,2	0,4	0,7	0,3	-3,2	1,7	1,9	0,8	-1,0	-2,0	0,2	0,3	0,0
ES	3,9	-0,9	2,3	2,1	-0,2	1,9	2,7	-2,6	2,2	-1,4	-1,8	0,1	2,4	2,5
LO	-	-3,0	-6,2	4,8	3,6	-2,8	1,2	-1,4	2,5	2,1	-0,6	-0,3	0,2	1,0
LI	-	6,8	4,2	-3,1	4,1	5,8	-0,4	-1,2	2,7	7,9	2,7	-4,4	1,5	0,9
RU	-0,2	-1,4	0,9	3,9	3,0	3,0	0,4	1,3	2,2	4,1	2,8	6,3	7,2	6,5
BU	-	0,7	-3,7	8,9	1,3	4,8	0,7	-1,9	1,7	1,6	-1,3	3,4	1,6	1,5

Zdroj: EC (2007)

Z hlediska vývoje ukazatele RGDI na tom bylo nejlépe Slovinsko (přes 21 000 USD), následované ČR, Estonskem a Maďarskem. Jak je však patrné z grafu č. 134, reálné HDP na hlavu po zohlednění obchodních zisků/ztrát rostlo ve všech sledovaných zemích.

Graf č. 134: Vývoj RGDI (v USD)

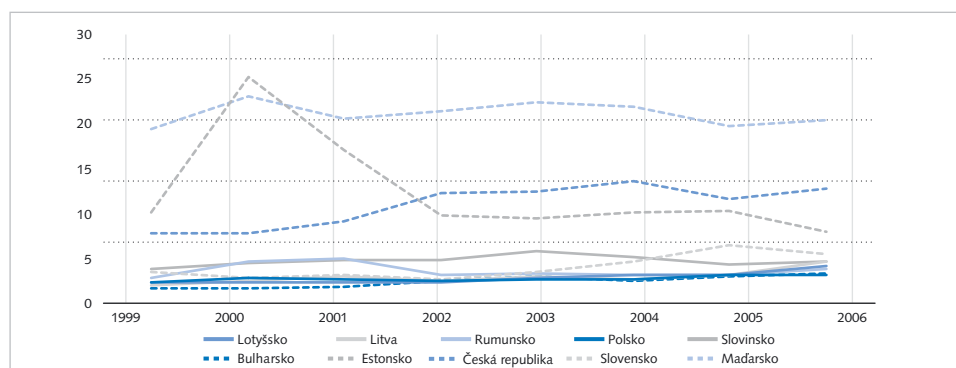

Zdroj: HESTON, A. – SUMMERS, R. – ATEN, B. (2006)

Technologicky vyspělá produkce dle měřítek Eurostatu tvoří dlouhodobě největší podíl v exportech Maďarska (přes 20%), další země (s výjimkou roku 2000 a případu Estonska) zaostávají. Estonsko a ČR mají podíl technologicky vyspělé produkce dlouhodobě okolo 10%, ostatní země okolo 5%.

Vysoký podíl high-tech produkce v Maďarsku lze spojovat s přílivem FDI.⁸ Mezi lety 1990–1997 absorbovalo Maďarsko asi ½ FDI směřujících do střední Evropy (Kaminski, 1999). Dalším faktorem, který v Maďarsku podpořil nárůst podílu high-tech produkce, bylo podle Dezséri – Élrető – Meisel (2001) rychlé přijímání technických standardů a růst kvality produkce, a to zejména v odvětvích výroby elektroniky, telekomunikačního zařízení a kancelářských přístrojů. Maďarsko tak má z tohoto pohledu nejlepší předpoklady pro další ekonomický růst.

Graf č. 135: Podíl high-tech exportů na celkových exportech (%)

Zdroj: Eurostat (2008)

Také hledisko faktorové náročnosti (viz tabulka č. 151) potvrzuje kvalitativní hodnocení exportu Maďarska, kde je přibližně 1/3 exportované produkce náročná na výzkum (neimitovatelný). Na druhou stranu však již Maďarsko na základě faktorové náročnosti tak nedominovalo, neboť velmi obdobnou faktorovou náročnost exportu má také Polsko. V ČR hraje produkce náročná na výzkum (neimitovatelný) také důležitou roli (27–28% exportu), následovaná je však pracovní náročnou produkcí (23–30% exportu), která je typická i pro Slovensko a Estonsko (cca 30–35%), Rumunsko (33–53%) a Bulharsko (25–37%). V SR tvořila ve sledovaném období 33–44% exportu kapitálově náročná produkce. Pro Litvu a Lotyšsko hraje důležitou roli v exportech produkce surovinově náročná (zejména to platí pro Litvu: 36–47%). Z pohledu faktorové náročnosti exportu má tak nejlepší vyhlídky pro další ekonomický růst Maďarsko a Polsko.

⁸ FDI byly do Maďarska lákány mimo jiné tím, že stály jakoby mimo zahraničně-obchodní politiku země, tj. byly jim vracena cla za importy určené pro zpracování následný export a investiční zařízení byly osvobozeny od dovozního cla (Kaminski, 1999).

Tabulka č. 151: Rozdělení exportů podle faktorové náročnosti (%)

	ČR					SR				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	8,1	6,9	7,5	7,4	8,4	13,0	11,2	9,5	10,3	9,5
pracovně náročné	27,1	26,4	26,4	23,7	30,8	27,3	27,0	22,9	23,1	27,3
náročné na výzkum (neimitovatelné)	27,6	26,6	28,7	27,1	28,0	18,1	20,1	18,9	18,7	22,8
náročné na výzkum (imitovatelné)	10,3	13,9	12,8	14,0	7,5	7,4	7,1	4,8	8,7	7,8
kapitálově náročné	27,0	26,2	24,6	27,8	25,3	34,2	34,6	43,9	39,2	32,6
	PO					MA				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	10,0	9,7	9,2	8,1	9,8	10,3	9,7	9,6	9,6	9,6
pracovně náročné	19,9	20,0	17,2	14,2	16,1	17,9	17,5	15,5	14,3	14,7
náročné na výzkum (neimitovatelné)	31,4	26,4	32,0	32,2	33,2	30,2	30,0	31,5	31,4	33,1
náročné na výzkum (imitovatelné)	24,8	29,7	28,5	33,4	24,1	24,5	26,4	28,3	31,8	23,5
kapitálově náročné	13,9	14,3	13,1	12,1	16,8	17,1	16,5	15,1	12,9	19,1
	SL					ES				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	4,3	4,0	4,4	3,8	6,1	25,0	25,5	24,2	18,7	20,2
pracovně náročné	35,6	33,6	34,7	30,5	31,1	32,1	36,4	34,5	35,3	29,0
náročné na výzkum (neimitovatelné)	23,7	21,6	29,5	27,3	25,5	9,9	11,1	11,1	12,3	13,4
náročné na výzkum (imitovatelné)	10,0	11,3	4,4	11,5	11,4	25,8	16,6	16,7	21,4	23,9
kapitálově náročné	26,3	29,6	26,9	26,9	25,9	7,2	10,4	13,5	12,3	13,4
	LO					LI				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	34,5	35,7	39,1	34,7	37,2	47,3	38,7	40,7	46,2	35,7
pracovně náročné	38,8	37,6	33,4	32,9	29,9	28,8	26,0	25,6	25,7	29,8
náročné na výzkum (neimitovatelné)	7,9	6,5	7,4	8,2	8,4	12,7	17,9	20,6	12,4	18,3
náročné na výzkum (imitovatelné)	3,7	5,0	6,4	6,0	6,0	4,5	4,4	3,9	5,8	6,3
kapitálově náročné	15,2	15,3	13,6	18,1	18,5	6,7	13,0	9,1	9,9	10,0
	RU					BU				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	16,2	11,4	17,1	16,7	12,4	24,9	20,4	21,0	22,6	19,5
pracovně náročné	48,6	52,3	48,5	42,5	32,8	33,6	35,6	37,5	34,7	25,7
náročné na výzkum (neimitovatelné)	15,3	18,4	16,8	17,9	24,8	11,7	15,2	13,6	12,5	14,6
náročné na výzkum (imitovatelné)	6,3	5,5	2,3	4,9	3,6	5,5	5,6	5,5	5,0	6,6
kapitálově náročné	13,6	12,4	15,3	18,0	26,3	24,4	23,2	22,4	25,3	33,7

Zdroj: vlastní výpočty, data INTRACEN (2008)

Všechny sledované země (až na poslední roky v Maďarsku a částečně i v Estonsku) využívaly importovanou produkci pro výrobní spotřebu (mezi lety 1992–2006 dominovaly v jejich importech komoditní třídy SITC 2–6). Z hlediska ekonomického růstu tak je na tom nejlépe opět Maďarsko, kde je největší část importů využita pro investiční činnost.

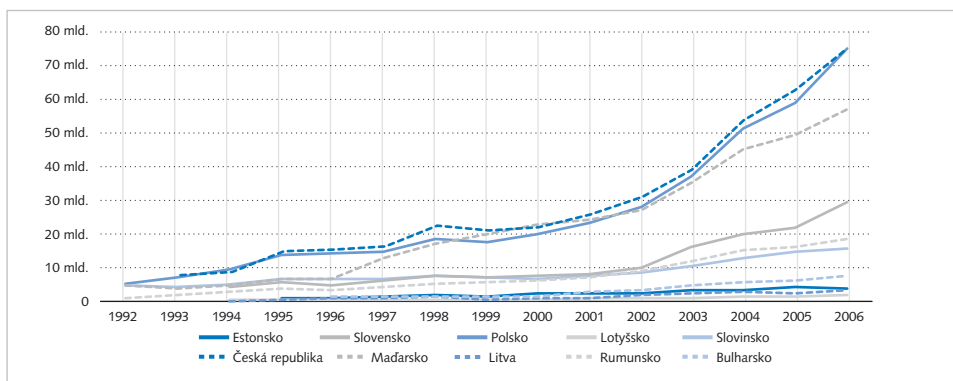
Tabulka č. 152: Vývoj využití importů

		1992	1996	2000	2003	2006
osobní spotřeba (SITC 0,1,8)	ČR	16,8	18,1	15,0	15,1	15,3
	SR	–	16,1	14,1	14,5	17,8
	PO	21,2	18,4	14,3	13,4	13,7
	MA	17,8	15,6	13,1	12,8	11,5
	SL	20,0	20,9	16,6	16,4	15,3
	ES	–	26,4	19,0	19,8	15,4
	LO	–	22,5	24,0	22,9	21,4
	LI	13,5	19,5	17,0	15,0	15,5
	RU	20,2	15,7	17,1	17,9	14,4
	BU	12,9	13,6	12,7	17,6	13,8
výrobní spotřeba (SITC 2,3,4,5,6)	ČR	42,1	43,8	45,0	42,1	43,0
	SR	–	48,6	50,2	44,3	43,2
	PO	48,7	48,4	48,7	48,4	49,3
	MA	52,8	53,9	33,6	34,2	35,5
	SL	52,3	45,3	49,1	49,2	52,4
	ES	–	44,0	39,7	39,0	46,4
	LO	–	54,9	47,8	46,1	45,6
	LI	73,4	54,0	58,0	50,2	53,1
	RU	60,4	58,4	53,6	52,5	50,2
	BU	64,5	69,8	61,6	48,4	51,2
investiční činnost (SITC 7)	ČR	41,1	38,2	40,0	42,8	41,7
	SR	–	35,2	35,7	41,1	39,0
	PO	30,2	33,2	37,1	38,2	37,0
	MA	29,4	30,5	53,3	52,9	53,1
	SL	27,7	33,8	34,2	34,5	32,3
	ES	–	29,6	41,3	41,3	38,2
	LO	–	22,6	28,2	31,0	32,9
	LI	13,1	26,5	25,0	34,8	31,4
	RU	19,4	25,9	29,3	29,6	35,4
	BU	22,6	16,6	25,7	34,0	35,0

Zdroj: vlastní výpočty, data UN Comtrade (2008)

Podle ukazatele transformačního výkonu vynikají ve schopnosti zužitkovat importované vstupy ČR a Polsko (obě země v roce 2006 74 mld. USD), s menším odstupem následované Maďarskem (z 56 mld. USD). Ostatní země zaostávají ve schopnosti zužitkovat vstupy v produkci s vyšší přidanou hodnotou, což není pro jejich budoucí ekonomický růst pozitivní.

Graf č. 136: Transformační výkon ekonomiky (v mld. USD)

Zdroj: vlastní výpočty, data UN Comtrade (2008)

1.13.4. Závěr

Výchozí stav zahraničního obchodu zemí 10CE byl na začátku 90. let determinován dřívějším uplatňováním centrálně-plánovaného hospodářského mechanismu, státního monopolu zahraničního obchodu a teritoriální orientací zemí na uzavřený trh RVHP. Specifickou pozici měla pouze bývalá Jugoslávie, která měla vazby jak na RVHP, tak i vyspělé tržní ekonomiky, a stejně tak ani organizace zahraničního obchodu neměla tak direktivní podobu, jak tomu bylo v rámci RVHP.

Počátek devadesátých let byl u zemí 10CE spojen s institucionálními změnami jak z hlediska hospodářského mechanismu, tak v oblasti zahraničního obchodu a oblasti měnové. Pozitivní vliv zahraničního obchodu na ekonomický růst zemí byl na začátku 90. let spojen nejen se samotnou liberalizací zahraničního obchodu a cen, kdy došlo k odstranění zkrslých cen, ale také se zintenzivněním konkurenčního boje na původně oligopolních domácích trzích.

Nejmenší roli – pokud bereme v úvahu otevřenost ekonomiky – hrál na začátku 90. let zahraniční obchod v Polsku, Lotyšsku a Rumunsku, jejichž úroveň otevřenosti se pohybovala okolo 40%. Naproti tomu Slovinsko, Bulharsko a Estonsko byly charakteristické vysokou otevřeností ekonomiky (nad 75%). Vývoj otevřenosti byl u všech zemí 10CE rostoucí, přesto zejména Polsko a Rumunsko zůstávají ekonomikami s malým vlivem zahraničního obchodu na ekonomický růst vzhledem k jejich nízké úrovni otevřenosti – v roce 2005 přibližně 70% (ostatní země 120–140%).

Hodnocení exportní výkonnosti zemí na základě vývoje exportu na hlavu vyznívá nejlépe pro Slovinsko, jehož exportní výkonnost již na počátku 90. let převyšovala ostatní země a i v roce 2005 byla nejvyšší – na úrovni téměř 9500 USD na hlavu (v pořadí druhé ČR mělo přibližně 8000 USD na hlavu). Nejméně produkce určené pro zahraniční trhy vyprodukuje občan Rumunska a Bulharska (1300 resp. 1500 USD na hlavu).

Největší problémy s obchodní bilancí měly dlouhodobě pobaltské státy, kde podíl deficitu na HDP přesahovaly 15% (rekordní podíl deficitu mělo Estonsko ve výši 30% v roce 1997). Příčiny vysokých deficitů spočívaly především ve velkém zájmu domácích spotřebitelů o zahraniční produkci, intenzivním přílivem kapitálu, nákupy produkce investičního charakteru a také ve finanční krizi v Rusku.

Pro hodnocení dopadu zahraničního obchodu na ekonomický růst jednotlivých zemí byl využit vývoj směnných relací, resp. ukazatel RGDI, podíl high-tech produkce na celkových exportech zemí, faktorová náročnost exportů, využití importů a ukazatel transformačního výkonu.

Co se týče vývoje cen v zahraničním obchodě, průměrné meziroční změny směnných relací jsou pro všechny země s výjimkou SR, Polska a Maďarska. Zahraniční obchod tak ve většině zemí pozitivně přispívá k ekonomickému růstu. Z hlediska vývoje ukazatele RGDI na tom bylo nejlépe Slovinsko (přes 21 000 USD), následované ČR, Estonskem a Maďarskem.

Na základě ostatních ukazatelů má v souvislosti se zahraničním obchodem nejlepší předpoklady pro budoucí ekonomický růst Maďarsko, jehož exporty měly vysokou technologickou úroveň, a kde převažovalo využití importů pro investiční činnost.

Transformační výkon všech zemí nepřetržitě rostl, což bylo způsobeno podstatně rychlejším růstem objemu exportu hotových výrobků, než jaký byl růst objemu importovaných surovin. Ve schopnosti zužítkovat importované vstupy nejvíce vynikají ČR a Polsko (obě země v roce 2006 74 mld. USD), s menším odstupem následované Maďarskem (z 56 mld. USD), a mají tedy velmi dobré předpoklady pro budoucí ekonomický růst.

Použitá literatura k 1. kapitole

- 10 LET CÍLOVÁNÍ INFLACE 1998–2007. Česká národní banka, 2007. Dostupné na: http://www.cnb.cz/m2export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/publikace/download/10_let_inflacni_cileni_cz.pdf.
- ADAHL, M. (2002): Banking in the Baltics – The Development of the Banking Systems of Estonia, Latvia and Lithuania since Independence: The Internationalization of Baltic Banking (1998–2002). Oesterreichische Nationalbank, 2002. Dostupné na: http://www.oenb.at/de/img/adahl_ftr_202_tcm14-10384.pdf. [cit. 2008–03–29].
- ALONSO-GAMO, P. – FABRIZIO, S. – KRAMARENKO, V. – WANG, Q. (2002): Lithuania: History and Future of the Currency Board Arrangement. IMF Working Papers WP/02/127. Dostupné na: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02127.pdf>.
- ANNUS, T. et al. (2001): Modernisation of Vocational Education and Training in Estonia. National Observatory of Estonia, 2001. Dostupné na: <http://www.innove.ee/ee/files/Estonia%20Country%20Report%202001.pdf>. [cit. 2008–04].
- ÁRVAI, Z. (2005): Capital Account Liberalization, Capital Flow Patterns, and Policy Responses in the EU's New Member States. IMF Working Paper, No. WP/05/213, International Monetary Fund, 2005.
- ÁSLUND, A. – BOONE, P. – JOHNSON, S. (2001): Escaping the Under-Reform Trap. IMF Staff Papers, svazek 48, Special Issue, 2001.
- AVOLIO, C (2003): Welfare in the Mediterranean Countries Slovenia. Dostupné na: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAIMED/UNPAN018930.pdf>.
- BADESCU, G. (2004): Romanian Labor Migration and Citizenship. Dostupné na: <http://www.cenpo.ro/files/01%20Migration.pdf>.
- BACHANOVÁ, V. (2006): Analýza ukazatelů kvality regulace – aplikace na členské země EU. Národohospodářský obzor No. 1, Brno: Ekonomicko-správní fakulta, 2006, strana 3–11. ISSN 1801–4496.
- BACHANOVÁ, V. (2006a): Regulace a deregulace v ČR v období 1990–2005. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 6/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- BACHANOVÁ, V. (2007): Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 6/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- BACHANOVÁ, V. (2007a): Regulace a deregulace v Polsku a na Slovensku v období 1990–2006. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 12/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- BACHANOVÁ, V. (2007b): Regulace. In Faktory konkurenceschopnosti (komparace zemí V4). Brno: Ekonomicko-správní fakulta. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, strana 118–129, 2007. ISSN 978–80–210–4455–5.
- BACHANOVÁ, V. (2008): Regulace a deregulace ve vybraných zemích EU v období 1990–2007. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 5/2008, 2008. ISSN 1801–4496.
- BAIER, S. L. – GLOMM, G. (2001): Long-run Growth and Welfare Effects of Public Policies With Distortionary Taxation. In Journal of Economic Dynamics & Control, Vol. 25, 2001.
- BAILIU, J. – LAFRANCE, R. – PERRAULT, J. (2002): Does Exchange Rate Policy Matter for Growth? Working Paper 2002–17. Bank of Canada, 2001. ISSN 1192–5434.
- BALÁŽ, P. (1996): Rast konkurenčnej výkonnosti – cesta rozvoja slovenskej ekonomiky. Vydavateľstvo SPRINT, 1996.
- BALCEROWITZ, E. – BRATKOWSKI, A. (2001): Restructuring and Development of the Banking Sector in Poland. Lessons to be Learnt by Less Advanced Transition Countries, Warsaw, 2001. Dostupné na: http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/RC44.pdf.
- BALDWIN, R. – CAVE, M. (1999): Understanding Regulation: Theory, Strategy and Practice. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- BALEV, I.: Development of International Migration in Bulgaria in the Last Decade of the 20th Century and Its Consequences on the Country's Population. Dostupné na: <http://www.demobalk.org/conferences/fr/resume/S3.BALEV.doc>

- BALYOZOV, Z. (1990): The Bulgarian Financial Crisis of 1996–1997. BNB Discussion Paper 7/1999.
- BANK OF ESTONIA: Five Years in the Monetary Development of the Baltic States: Differences and Similarities. Dostupné na: http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/bulletan/bylletaan971_5/article/article1/index.html?objid=281301.
- BARISITZ, S. (2001): The Development of Romanian and Bulgarian Banking Sectors Since 1990. Oesterreichische Nationalbank, 2001. Dostupné na: http://www.oenb.at/en/geldp_volksw/zentral_osteuro-pa/banksecfmstab/banking_sector_and_financial_stability.jsp. [cit. 2008–03–23].
- BARISITZ, S. (2002): Banking in the Baltics – The Development of the Banking Systems of Estonia, Latvia and Lithuania since Independence: The Emergence of Market-Oriented Banking Systems in Estonia, Latvia and Lithuania (1988–1997). Oesterreichische Nationalbank, 2002. Dostupné na: http://www.oenb.at/en/img/barisitz1_ftr_202_tcm16-10383.pdf. [cit. 2008–03–29].
- BARRO, R. J. (1997): Macroeconomics. The MIT Press, 5th edition, 1997, ISSN 0–2620–2436–5.
- BARTLETT, D. (2007): Best Practice: Central & Eastern Europe – Eastern Promise. Foreign Direct Investment. London: June, 2007, pp 1.
- BECKER, G. S. (1983): A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence. Quarterly Journal of Economics, No. 3, 1983, strana 371–400.
- BELEVA, I. – TZANOV, V. (2001): Labour Market Flexibility and Employment Security – Bulgaria. International Labour Office, Geneva 2001. Dostupné na: <http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/employment/strat/download/ep30.pdf>. [cit. 2008–04].
- BELKA, M. (2001): Poučení z polské transformace. Praha: Finance a úvěr 51/2001, č. 4, 2001.
- BEMS, R. (2001): Monetary Transmission Mechanisms: A Look at the Baltic Economies. The World Bank, 2001. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/html/prddr/trans/octnovdec01/pgs34-35.htm>.
- BEN-NER, A. – MONTIAS, M. (1991): The Introduction of Markets in a Hypercentralized Economy: The Case of Romania. Journal of Economic Perspectives, Vol. 5, No. 4, 1991, pp 163–170.
- BERNOTAS, D. – GUOGIS, A. (2004): Evaluation of Social Security in Lithuania, Latvia and Estonia: Achievements and Drawbacks. Dostupné na: <http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/costa15/pdf/nantes/guogis.pdf>.
- BHANDARI, R. et al. (2007): Foreign Aid, PZI and Economic Growth in East European Countries. Economics Bulletin, Vol. 6, No. 13, 2007, pp 1–9.
- BIJAK, J. – KORYŚ, I. (2006): Statistics or Reality? International Migration in Poland. Warsaw, 2006. Dostupné na: http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2006-03.pdf. [cit. 2007–06].
- BITANS, M. – ŠLAKOTA, D. – TILLERS, I. (2001): Price Dynamics in Latvia, Experience and Future Prospects. Riga: Bank of Latvia, 2001.
- BITE, I. – ZAGORSKIS, V. (2003): Latvia Country Study. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- BLOOM, D. E. – CANNING, D. – SEVILLA, J. (2001): Economic Growth and the Demographic Transition. NBER Working Paper No. 8685, 2001.
- BLOOM, D. E. – CANNING, D. – SEVILLA, J. (2003): The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change. RAND, 2003.
- BLOOM, D. E. – WILLIAMSON, J. G. (1998): Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia. World Bank Economic Review No. 12, Vol. 3, 1998.
- BOCEAN, C. G. – BARBU, C. M. (2006): Links Between Employment, Productivity and Output Growth, Case of Romania. University of Craiova, 2006. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=901726. [cit. 2008–04].
- BORC, G. (2001): Social Security Reform: The Case of Romania. Dostupné na: www.cepii.fr/anglaisgraph/communications/pdf/2001/enepri07080901/borc.pdf.
- BORENSZTEIN, E. – DEMEKAS, D. G. – OSTRY, J. D. (1993): An Empirical Analysis of the Output Declines in Three Eastern European Countries. IMF Staff Paper No. 1/1993, 1993.
- BORISH, M. S. – NOEL, M. (1996): Private Sector Development During Transition – The Visegrad Countries. World Bank Discussion Papers No. 318, 1996.
- BOTEZATU, M. (2005): Labour Migration and Its Impact on Domestic Economy – the Case of Romania. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=995425#PaperDownload.

- BRAITHWAITE, J. – DRAHOS, P. (2000): *Global Business Regulation*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- BRATKOWSKI, A. S. (1995): *Fiscal Policy in Poland Under Transition*. Warsaw: CASE Research Foundation, 1995.
- BREJC, M. – DIAMANTOPOULOU, A. (2000): *Joint Assessment of the Employment Policy Priorities of Slovenia*. Ministry for Labour, Family and Social Affairs, 2000.
Dostupné na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/jap.pdf. [cit. 2008–04].
- BUKODI, E. (2006): *Increasing Labour Market Insecurities Among Young People in Hungary?* Bamberg: Otto Friedrich University, 2006. Dostupné na: <http://www.flexcareer.de/papers/no9.pdf>. [cit. 2007–06].
- BURUIANA, A. (2004): *Privatizace v Rumunsku v období 1992–2003*. Národohospodářský obzor č. 2/2004, Brno: Ekonomicko-správní fakulta, 2004.
- CABADA, L. – DVOŘÁKOVÁ, V. a kolektiv (2004): *Komparace politických systémů III*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2004. stran 330. ISSN 80–245–0806–0.
- CAPRIROLO, G. – LAVRAČ, V. (2003): *Monetary and Exchange Rate Policy in Slovenia*. Ezoneplus Working Paper No. 17G: Regional Input on Monetary and Fiscal Policies Supplement to Working Paper No. 17. Jean Monnet Centre of Excellence.
Dostupné na: <http://ideas.repec.org/p/ezo/ezppap/wp17g.html>.
- CAVALCANTI, C. B. – ZHICHENG Li (2000): *The Transition Economies After Ten Years*, IMF Working Papers 00/30, International Monetary Fund.
- CERGE: *Czech Republic – Back to the Drawing Board '99*. Prague: UK-CERGE, December 1999, ISBN 80–86286–29–0.
- CLAESSENS, S. – OKS, D. – POLASTRI, R. (1998): *Capital Flows to Central and Eastern Europe and Former Soviet Union*. World Bank Working Paper No. 11/4/98, 1998.
- COMPETITION COUNCIL OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA (1997): *State Aid Annual Report 1997*. Dostupné na: <http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>. [cit. 2008–02–04].
- COMPETITION COUNCIL OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA (1998): *State Aid Annual Report 1998*. Dostupné na: <http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>. [cit. 2008–02–04].
- COMPETITION COUNCIL OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA (1999): *State Aid Annual Report 1999*. Dostupné na: <http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>. [cit. 2008–02–04].
- COMPETITION COUNCIL OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA (2001): *State Aid Annual Report 2001*. Dostupné na: <http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>. [cit. 2008–02–04].
- COUDERT, V. – COUHARDE, C. (2007): *Real Equilibrium Exchange Rate in China Is the Renminbi Undervalued?* *Journal of Asian Economics*, Vol. 18, Issue 4, pp 568–594, 2007.
- COUNTRY REPORTS BTI (2008). Dostupné na: <http://www.bertelsmann-transformation-index.de>.
- COUNTRY STUDIES (2008a): *Bulgaria: Industry*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/bulgaria/industry.html>. [cit. 2008–02–13].
- COUNTRY STUDIES (2008a): *Estonia Economic Sectors*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/estonia/economic-sectors.html>.
- COUNTRY STUDIES (2008b): *Estonia: Economic Sectors*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/estonia/economic-sectors.html>. [cit. 2008–02–13].
- COUNTRY STUDIES (2008c): *Lithuania: Economic Reforms*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/lithuania/economic-reforms.html>. [cit. 2008–02–13].
- COUNTRY STUDIES (2008d): *Latvia: Economic Sectors*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/latvia/economic-sectors.html>. [cit. 2008–02–13].
- COUNTRY STUDIES (2008e): *Romania: Economic Structure and Dynamics*.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/romania/economic-structure-and-dynamics.html>. [cit. 2008–02–13].
- COUTSOUKIS, P. (2004): *Yugoslavia (the Former) – The Soviet Bloc*. Dostupné na: http://www.photius.com/countries/bosnia_and_herzegovina/economy/yugoslavia_former_economy_the_soviet_bloc.html.
- CRANE, K. (1991): *Institutional Legacies and Economic, Social and Political Environment for Transition in Hungary and Poland*. *The American Economic Review*, Vol. 81, No. 2, 1991, strana 318–322.
- CSERES-GERGELY, Z. (2003): *Residential Mobility, Migration and Economic Incentives – The Case of Hungary in 1990–1999*. Hamburg: Hamburg Institute of International Economics, 2003.
Dostupné na: <http://www.migration-research.org/EastWest/dokumente/Flowenla26.pdf>. [cit. 2007–06].

- CVENGROŠ, F. (2004): Ekonomický růst a trh práce (několik postřehů). Smilovice, 2004.
Dostupné na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Cvengros_P04_pdf.pdf. [cit. 2007–04].
- ČERNÝ, M. (2006): Kostlivci ve skříni 2. světové války. In Britské listy.
Dostupné na: <http://www.blisty.cz/art/29472.html>. [cit. 2006–07–21].
- DAIANU, D. – VRANCEANU, R. (2001): Subduing High Inflation in Romania. How to Better Monetary and Exchange Rate Mechanisms? William Davidson Working Paper No. 402, pp 33, 2001.
Dostupné na: <http://www.bus.umich.edu/KresgelLibrary/Collections/Workingpapers/wdi/wp402.pdf>.
- DE HAAN, J. – LUNDSTRÖM, S. – STURM, J. E. (2006): Marked-oriented Institutions and Policies and Economic Growth: A Critical Survey. Journal of Economic Surveys No. 20, pp 159–191, 2006.
- DE MELO, M. – DENIZER, C. – GALEB, A. (1996): From Plan to Market: Patterns of Transition. World Bank, Policy Research Working Paper No. 1564, 1996.
- DEICHMANN, U. – HENDERSON, V. (2000): Urban and Regional Dynamics in Poland. World Bank, Washington D.C., 2000. Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/1W3P/IB/2000/11/17/000094946_00110805385712/additional/115515322_20041117144032.pdf. [cit. 2007–06].
- DETHIER, J. – ORLOWSKY (1998): Managing the Public Deficit. The Setting: Macroeconomic Policy in Public Finance Reform During the Transition: the Experience of Hungary, The World Bank, 1998.
- DEZSÉRI, K. – ÉLTETŐ, A. – MEISEL, S. (2001): Technical Barriers to Trade for Hungarian Exports to the European Union. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/03800/03846/03846.pdf>.
- DHAI, G. (2002): Social Security Priorities and Patterns: A Global Perspective.
Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/dp14102.pdf>.
- DIMITRI, G. D. – KHAN, M. S. (1991): The Romanian Economic Reform Program: Occasional Paper No. 89. International Monetary Fund, pp 36, 1991. ISSN 15–5775–1900.
- DIVÍNSKÝ, B. (2005): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti.
Dostupné na: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/59>.
- DOBRAVOLSKAS, A. – BUIVYDAS, R. (2003): Lithuania Country Study (2003). Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries.
Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- DRAGULIN, I. – RADULESCU, E. (1999): Monetary Policy in Romania: Challenges and Options. RCEP Working Paper No. 15, 1999.
- DRBOHLAV, B. (2004): Migration Trends in Selected EU Applicant Countries. Volume II – The Czech Republic. Vienna: IOM 2004.
- DUŠÁNKOVÁ, O. et. al. (1995): Cizinci a trh práce. Praha: SSS MPSV ČR 1995.
- DVOŘÁK, P. (2005): Bankovníctví pro bankéře a klienty. 3. vydání. Praha: Linde 2005, stran 681. ISSN 80–7201–515-X.
- EARTHTRENDS.ORG (2008): Economics, Business and the Environment Searchable Database.
Dostupné na: http://earthtrends.org/searchable_db/index.php?theme=5. [cit. 2008–01–17].
- EBRD (2007): Transition Report 2007. European Bank for Reconstruction and Development, November 2007.
- EIU (2006): Hungary risk: Legal & Regulatory Risk. Economist Intelligence Unit, 2006.
- ÉKES, I. (2007): The Hungarian Economy and the Labour Market. Ecostat, Budapest, 2007.
Dostupné na: <http://www.gpn.org/data/hungary/hungary-analysis.pdf>. [cit. 2007–06].
- ESTRIN, S. (1991): Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism. Journal of Economic Perspectives, Vol. 5, No. 4, pp 187–194, 1991.
- EURACTIV (2006): State Aid in the New Member States. Dostupné na: <http://www.euractiv.com/en/enlargement/state-aid-new-member-states/article-129629>. [cit. 2008–03–08].
- EUROPEAN COMMISSION (2005): Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report.
Dostupné na: <http://delegatie.infoeuropa.ro/ROMR2005.pdf>. [cit. 2008–02–11].
- EUROPEAN COMMISSION (2007): Statistical Annex of European Economy – Autumn 2007.
Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication10187_en.pdf.
- EUROPEAN COMMISSION (2007): Vademecum Community Rules on State Aid.
Dostupné na: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/vademecum_on_rules_2007_en.pdf. [cit. 2008–03–06].
- EUROPEAN COMMISSION (2008): Scoreboard – Conceptual and Methodological Remarks. Dostupné na: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html. [cit. 2008–02–05].

- EUROPEAN COMMISSION (2008a): State Aid Scoreboard: Dostupné na: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_tables.html. [cit. 2008–02–05].
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/docs/ewco/tn0701038s/tn0701038s.pdf>.
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers – Estonia. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/ee0701039q.htm>.
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers – Slovenia. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/si0701039q.htm>.
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers – Bulgaria. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/bg0701039q.htm>.
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers – Romania. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/ro0701039q.htm>.
- EWCO (2007): Employment and Working Conditions of Migrant Workers – Lithuania. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
Dostupné na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/lt0701039q.htm>.
- FALTUS, J. – PRŮCHA, V. (2004): Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. VŠE, 2004.
- FEDERAL RESEARCH DIVISION (2006): Yugoslavia – Foreign Trade.
Dostupné na: [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+yu0111\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+yu0111)).
- FELDMAN, M. – SALLY, R. (2002): From the Soviet Union to the European Union: Estonian Trade Policy, 1991–2000. Dostupné na <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/1467-9701.00421>.
- FIDRMUC, J. (2000): Political Support for Reforms: Economics of Voting in Transition Countries. *European Economic Review* No. 44, pp 1491–1513, 2000.
- FIDRMUC, J. (2003): Economic Reform, Democracy and Growth During Post-communist Transition. *European Journal of Political Economy* No. 19, pp 583–604, 2003.
- FIFTH SURVEY ON STATE AID IN SLOVENIA FOR 2000, 2001 AND 2002.
Dostupné na: http://www.mf.gov.si/angl/nadz_pom/peto_lp_angl.pdf. [cit. 2007–04–06].
- FILÁČEK, J. (2004): Role očekávání v měnové politice. FSV UK (Praha): Disertační práce. 2004.
- FINANCIAL TIMES (2005): PZI – Upward Trends in Eastern Europe. March 3, 2005.
- FISCHER, S. – SAHAY, R. (2000): The Transition Economies After Ten Years. IMF Working Paper No. 30, 2000.
- FLEMMING, J. – MICKLEWRIGHT, J. (1999): Income Distribution, Economic Systems and Transitions. Dostupné na: www.unicef-irc.org/publications/pdf/eps70.pdf.
- FRAIT, J. – ČERVENKA, M.: Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2002.
- FRANC, A. (2006): Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 22/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- FRANC, A. (2007): Pracovní migrace. In *Faktory konkurenční schopnosti (komparace zemí V4)*. Brno: Ekonomicko-správní fakulta. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, strana 118–129, 2007. ISSN 978–80–210–4455–5.
- FREEDOM HOUSE: Ukazatel politických práv a občanských svobod.
Dostupné na: <http://www.freedomhouse.org>.
- FREEDOM HOUSE: Ukazatel svobody tisku. Dostupné na: <http://www.freedomhouse.org>.
- FUCHS, K. – TULEJA, P. (2003): Základy ekonomie. 1. vyd. Praha: Ekopress. ISSN 80–86119–74–2.
- FUNKE, M. – RUHWEDDEL, R. (2003): Trade, Product Variety and Welfare: A Quantitative Assessment for the Transition Economies in Central and Eastern Europe.
Dostupné na: <http://gulliver.econ.uni-hamburg.de/IWWWT/homepage/qmwps/qm104.pdf>.
- GALGÓCZI, B. (2002): Wage Trends in Central and Eastern Europe. ILO, Labour Education on-line, 2002.
Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/actrav/publ/128/8.pdf>. [cit. 2008–04].

- GERBERY, D. – KVAPILOVÁ, E. (2005): Nové kontúry sociálneho štátu na Slovensku. Inštitucionálne základy sociálnej súdržnosti. In: Transformácia sociálneho systému na Slovensku, stav, výsledky, riziká narušenia sociálnej súdržnosti a modely riešenia. Stredisko pre štúdium práce a rodiny, Bratislava 2005. Dostupné na: http://www.vupsvr.gov.sk/texty/File/transformacia/Zaverecna_sprava_Transformacia_december_2005.pdf. [cit. 2007–04].
- GERTLER, P. (2006): Export Structure Quality and Economic Growth. BIATEC, 10/2006. Dostupné na: http://www.nbs.sk/BIATEC/BIA10_06/13_17.PDF.
- GHAI, D. (2002): Social Security Priorities and Patterns: a Global Perspective. International Institute for Labour Studies, Discussion Paper 141/2002, 2002. Dostupné na: www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/dp14102.pdf.
- GHOSH, A. R. – GULDE, A. – OSTRY, J. D. – WOLF, H. (1996): Does the Exchange Rate Regime Matter for Inflation and Growth? Washington, D.C.: International Monetary Fund. ISSN 1–55775–614–7.
- GHOSH, S. R. (2006): East Asian Finance: The Road to Robust Markets. Washington, D.C.: World Bank, 2006, stran 217. ISSN 978–0–8213–6743–8.
- GIAVAZZI, F. – TABELLINI, G. (2004): Economic and Political Liberalizations. Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research, Working paper No. 264, 2004, strana 1–36.
- GILLMAN, M. – HARRIS, M. N. – MÁTYÁS, L. (2001): The Negative Inflation-Growth Effect: Theory and Evidence. Melbourne Institute Working Paper No. 12/01. Australia: The University of Melbourne, 2001. ISSN 1328–4991.
- GÖNENC, R. – WALKENHORST, P. (2004): Rationalising Public Expenditure in the Slovak Republik. Paris: OECD, 2004.
- GOVERNMENT OF LITHUANIA (2003): Lithuanian Human Development Report 2003. Ministry of Social Security and Labour. Dostupné na: http://hdr.undp.org/docs/reports/country_papers/Project_docs/LITHUANIA-2002-'ICTs'-PRODOC%20.pdf. [cit. 2008–04].
- GRAY, C. W. – IANACHKO, P. (1992): Bulgaria's Evolving Legal Framework for Private Sector Development. World Bank Working Paper No. 906, 1992.
- GROS, D. – STEINHERR, A. (1991): Economic Reform in the Soviet Union: Pas de Deux Between Disintegration and Macroeconomic Destabilization. Princeton Studies in International Finance, No. 71, 1991.
- GRUZEVSIS, B. (2004): Labour Migration in Lithuania. Dostupné na: <http://www.cenpo.ro/files/05%20Migration.pdf>.
- HAGEN, J. V. – SIEDSCHLAG, I. (2008): Managing Capital Flows: Experiences from Central and Eastern Europe. ADB Institute Discussion Paper No. 103, 2008.
- HAJDÚ, J. (2006): Main Challenges of the Hungarian Labour Law in the Last Five Years. Transition Studies Review, Vol. 13, No. 1, 2006, pp 34–37.
- HALPERIN, M. H. – SIEGLE, J. T. – WEINSTEIN, M. M. (2005): The Democracy Advantage. How Democracies Promote Prosperity and Peace. 1. vyd. New York: Routledge, 2005, pp 290. ISSN 0–415–95052-X.
- HAMBURG INSTITUTE OF INTERNATIONAL ECONOMICS (2007): Lithuania. Country Profile, No. 7, Hamburg: HWWI, 2007. Dostupné na: <http://www.focus-migration.de/Lithuania.1257.0.html?&L=1>.
- HAMBURG INSTITUTE OF INTERNATIONAL ECONOMICS (2007): Romania. Hamburg: HWWI, 2007. Dostupné na: <http://www.focus-migration.de/Romania.2515.0.html?&L=1>.
- HARE, P. G. – RADICE, H. K. – SWAIN, N. (1981): Hungary: A Decade of Economic Reform. London: Allen and Undin, 1981.
- HÁRS, A. – SIMONOVITS, B. – SIK, E. (2004): The Labour Market and Migration: Threat or Opportunity? In KOLOSI, T. et. al. (eds.): Social Report 2004. Budapest: Társi 2004.
- HASHI, I. – BALZEROWICZ, D. (2004): The Comparative Analysis of State Aid and Government Policy in Poland, Hungary and the Czech Republic. Dostupné na: www.case.com.pl/dyn/plik--284_5314.pdf. [cit. 2007–06–20].
- HAVRYLSHYN, E. (1999): Tax Reform in the Baltics, Russia and Other Countries of the Former Soviet Union. International Monetary Fund, 1999.
- HESTON, A. – SUMMERS, R. – ATEN, B. (2008): World Table Version 6.2. Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania. Dostupné na: <http://pwt.econ.upenn.edu>.

- HOLMAN, R. (2000): Transformace české ekonomiky: V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. CEP, 2000.
- HOÓS, J. (1999): Employment Policy in Hungary With Special Regards to the Problems of Unemployment. Budapešť: Budapest University of Economic Sciences, 1999. Dostupné na: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN005869.pdf>. [cit. 2007–06].
- HORÁKOVÁ, J. (2006): Sociální nerovnost, ukazatelé redistribuce, nástroje veřejných financí k realizaci sociální spravedlnosti, diferenciace mezd. Dostupné na: <http://nb.vse.cz/~urbane/vf200/REDISTRIBUCEHorakova.pdf>.
- HORÁKOVÁ, M. (1998): Vývoj mezinárodních pracovních migrací v České republice. Praha: VÚPSV 1998.
- HORÁKOVÁ, M. (2006): Mezinárodní pracovní migrace v České republice. Praha: VÚPSV 2006.
- HOTI, A. (2004): Labour Market Transformation and Implications for Unemployment in South East Europe: Experiences of Albania and Bulgaria and Lessons for Kosovo. Prishtina: University of Prishtina Faculty of Economy, 2004. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=921004. [cit. 2008–04].
- HRDLIČKOVÁ, Z. (2007): Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost polské a maďarské ekonomiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 30/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- HRDLIČKOVÁ, Z. (2006): Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost ČR. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 29/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- HRDLIČKOVÁ, Z. (2007): Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost slovenské ekonomiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 29/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- CHROMEC, M. (2006): Dlouhodobé efekty monetární politiky: může ČNB ovlivnit ekonomický růst? Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 12/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- CHROMEC, M. (2007): Monetární politika a její dopad na konkurenceschopnost Slovenské republiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 2/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- IGNJATOVI, M. et al. (2000): Slovenia: Navigation Through a Turbulent Transition. Dostupné na: <http://www.socsci.auc.dk/cost/unemployment/system-book/slovenia.pdf>. [cit. 2008–04].
- INGENKAMP, H. G. (2001): Hungary's Economic Development at the Crossroads: After Transformation and Before EU Accession. SouthEast Europe Review for Labour and Social Affairs, Issue 01/2001, pp 33–44. Dostupné na: <http://ceeol.com>.
- IVANOVA, P. (2007): Migration Report for Bulgaria. Dostupné na: <http://netbuzzing.blogspot.com/search/label/migration%20and%20integration>.
- IZÁK, V. – DUFKOVÁ, E. (2006): Výdaje na sociální ochranu – nové státy Evropské unie a Česká republika. Dostupné na: <http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=21>.
- JAKOBY, M. (2000): Zahraniční obchod. In MARCINČIN, A. – BEBLAVÝ, M. Hospodářská politika na Slovensku 1990–1999, 2000.
- JIRGES, T. – PLCHOVÁ, B. (1996): Zahraniční obchod a národní ekonomika – teoretické přístupy a implikace pro českou ekonomiku, Praha: Vysoká škola ekonomická, 1996.
- JONÁŠ, J. (1997): Ekonomická transformace v České republice. Management Press, 1997, stran 207. ISBN 8085943220.
- JORDANOVA, Z. T. (1999): Foreign Direct Investment in Bulgaria – The Basis for the Formation of Strategic Alliances of the Type “East – West” in the Process of Preparation for Joining the EU. Facta Universitatis, Series: Economics and Organization, Vol. 1, No. 7, 1999, pp 57–62.
- JURČÍKOVÁ, V. – VOKOUN, J. – KAČÍRKOVÁ, M. (2005): Zmeny v správaní podnikovej sféry v priebehu transformácie ekonomiky Slovenskej republiky. Ekonomický časopis, No. 53, 2005, s. 49–62.
- JURČOVÁ, D. et al. (2005): Demografická charakteristika obvodov Slovenskej republiky 1996–2003. Inštitút informatiky a štatistiky, Bratislava 2005. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/demobvod.pdf>. [cit. 2005–04].
- KALOTAY, K. (2005): The Role of Foreign Direct Investment in Transition. Annual Forum Presentation After Fifteen Years of Market Reforms in Transition Economies: New Challenges and Perspectives for the Industrial Sector. UNECE, Geneva, 2005.

- KAMINSKI, B. (1999): The EU Factor in Trade Policies of Central European Countries. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=629170.
- KARPIŠEK, Z. (2003): Nabídka pracovních sil (Vybrané problémy dalšího vývoje zdrojů pracovních sil v ČR). Praha: VÚPSV, 2003. Dostupné na: http://www.vupsv.cz/Karpisek_Nabidak_prac_sil.pdf. [cit. 2006–05].
- KARPOVÁ, E. (2004): Vývoj ekonomik zemí střední a východní Evropy v letech 1991 až 2003. Nakladatelství VŠE. ISSN 80–245–0674–2.
- KARTUSOVÁ, V. (2008): Komparace demografického vývoje Estonska, Bulharska, Lotyšska, Litvy, Rumunska a Slovinska v letech 1990–2007. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 9/2008, 2008. ISSN 1801–4496.
- KAUFMAN, D. – KRAAY, A. – MASRUZZI, M. (2005): Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996–2004. World Bank Policy Research Working Paper No. 3630, 2005.
- KAUFMAN, D. – KRAAY, A. – MASRUZZI, M. (2006): Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2005. World Bank Policy Research Working Paper No. 4012, 2006.
- KAUFMANN, D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M. (2007): Governance Matters VI: Aggregate a Individua Governance Indicators for 1996–2006. World Bank Policy Research Working Paper No. 4280, 2007.
- KAUFMANN, D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M. (2008): Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2007, 2008. Dostupné na <http://www.worldbank.org/wbi/governance/>.
- KAZLAUSKIENE, N. – MEYERS, W. H. (1995): Trade and Trade Policy Development in Lithuania. Dostupné na: <http://www.card.iastate.edu/publications/DBS/PDFFiles/95br21.pdf>.
- KEARNEY, A. T. (2007): New Concerns in an Uncertain World – The 2007 A. T. Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index, 2007.
- KEPINSKA, E. – OKOLSKI, M. (2002): Recent Trends in International Migration Poland 2002. CMR Working Paper No. 48, Warsaw: Centre for Migration Research, 2002.
- KEPINSKA, E. (2003): Recent Trends in International Migration Poland 2003. CMR Working Paper No. 52, Warsaw: Centre for Migration Research, 2003.
- KEPINSKA, E. (2005): Recent Trends in International Migration. The 2005 SOPEMI Report for Poland. CMR Working Paper No. 2/60, Warsaw: Centre for Migration Research, 2005.
- KEPINSKA, E. (2006): Recent Trends in International Migration. The 2006 SOPEMI Report for Poland. CMR Working Paper No. 15/73, Warsaw: Centre for Migration Research, 2006.
- KERTESI, G. – KÖLLÖ, J. (1999): Unemployment, Wage Push and the Labour Cost Competitiveness of Regions – The Case of Hungary, 1986–1996. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, 1999. Dostupné na: <http://www.econ.core.hu/doc/bwp/bwp/bwp995.pdf>. [cit. 2007–06].
- KEUNE, M. (2003): Capitalist Divergence and Labour Market Flexibility in the Czech Republic and Hungary: A Comparative Analysis of Standard and Non-Standard Employment. Praha: Czech Sociological Review No. 6/2003, 2003, pp 795–813. Dostupné na: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/505_64keune18.pdf. [cit. 2007–06].
- KHAN, M. S. – SENHADJI, A. S. (2001): Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth. International Monetary Fund Staff Papers, Vol. 48, No. 1, 2001.
- KLAUS, V. (2005): Intelektuálové a socialismus. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=ZowxUntcCuIW>.
- KLVAČOVÁ, E. – JÍROVÁ, H. (2004): Evropská sociální politika. Dostupné na: www.kap.zcu.cz/opory/vei/Socialni%20politika%20EU.pdf.
- KNÖBL, A. – SUTT, A. – ZAVOICO, B. (1996): The Estonian Currency Board: Its Introduction and Role in the Early Success of Estonia's Transition to a Market Economy. IMF Working paper No. 02/1996, 1996.
- KOHN, M. (2004): Financial Institutions and Markets. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2004, pp 674.
- KORMANOVÁ, L. – OTRATA, R. – VOKOUN, J. (n): Foreign Trade of the Slovak Republic. Ekonomický ústav SAV, n.
- KORNAI, J. (1986): The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes, and Reality. Journal of Economic Literature, Vol. 24, 1989, pp 1687–1737.
- KORNAI, J. (1996): Placení účtu za gulášový komunismus: Maďarský vývoj a makroekonomická stabilizace z pohledu politické ekonomie. Praha: ČNB Working Paper No. 54, 1996.

- KORNECKI, L. – RHOADES, D. (2007): How FDI Facilitates the Globalization Process and Stimulates Economic Growth in CEE. *Journal of International Business Research*, Vol. 6, No. 1, 2007.
- KORYS, I. (2003): Migration Trends in Selected EU Applicant Countries: Poland. Viena: IOM 2003.
- KOSTOLNÁ, Z. – HANZELOVÁ, E. (1996): Vybrané aspekty pracovnej migrácie v Slovenskej republike. Práca a sociálna politika, č. 7–8, 1996, strana 9–10.
- KOTZEVA, M. – PAUNA, B. (2006): Labour Market Dynamics and Characteristics in Bulgaria and Romania – Challenges for a Successful Integration in the European Union. *Global Development Network*, 2006. Dostupné na: <http://www.wiiv.ac.at/balkan/files/KOTZEVA%20PAUNA.pdf>. [cit. 2008–04].
- KRISJANE, Z. – BAULS, A. – EGLITE, P. (2004): New Trends of International Migration in Latvia During the Transition Period. Dostupné na: http://www.irpps.cnr.it/ricmob/web_conf/download/Krisjane_Bauls_Eglite_paper.pdf.
- KRKOSKA, L. (2005): Foreign Direct Investment Financing of Capital Formation in Central and Eastern Europe. EBRD Working paper, No. 67, 2005.
- KRKOŠKA, L. (1999): Transformace ve střední a východní Evropě: 1989–1999. *Finance a úvěr*, ročník 49, číslo 12, 1999, strana 702–714.
- KROUPA, A. a kol. (1997): Nelegální zaměstnávání a podnikání cizinců na českém trhu práce. Dostupné na: <http://www.vupsv.cz/neleg.pdf>.
- KUBÁT, M. a kolektiv (2004): Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004, stran 432. ISSN 80–86432–90–4.
- KUBIŠTA, V. a kol. (1999): Mezinárodní ekonomické vztahy. HZ Edition, 1999.
- KULHÁNEK, L. – POLOUČEK, S. – STAVÁREK, D. (2004): The Financial and Banking Sectors in Transition Countries. In POLOUČEK, S. (ed.) *Reforming the Financial Sector in Central European Countries*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan Publishers, 2004, strana 1–30. ISSN 1–4039–1546–6.
- KUPISZEWSKI, M. (2005): Migration in Poland in the Period of Transition – The Adjustment to the Labour Market Change. Warszawa: Central European Forum for Migration Research, 2005. Dostupné na: <http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2004/dp266/text>. [cit. 2007–06].
- KWIATKOWSKI, E. et al. (2001): Labour Market Flexibility and Employment Security – Poland. Geneva, 2001. Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep28.pdf>. [cit. 2007–06].
- KWIATKOWSKI, E. et al. (2004): Regional Economic and Labour Market Performance and Inter-Regional Labour Market Balance – The Case of Poland. Institut für Arbeitsmarkt Nürnberg, 2004. Dostupné na: http://doku.iab.de/zaf/2004/2004_4_zaf_kwiatkowski_kucharski_tokarski.pdf. [cit. 2007–06].
- LAINELA, S. – SUTELA, P. (1994): The Baltic Economies in the Transition. Bank of Finland, 1994.
- LANE, P. R. – MILESI-FERRETTI, G. M. (2007): Capital Flows to Central and Eastern Europe. *Emerging Markets Review*, Vol. 8, No. 2, 2007, pp 106–123.
- LATVIJAS BANKA (2007): Latvijas Balance of Payments 2007 – Quarterly Bulletin. Rīga: Latvijas Banka, 2007. ISSN 1407–0642.
- LEE, R. D. (2003): The Demographic Transition: Three centuries of fundamental change. *Journal of Economic Perspectives* No. 17/4, 2003.
- LEPPIK, L. – KRUDA, R. (2003): Estonia Country Study. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- LUX, M. et al. (2006): Analýza opatření bytové politiky směřující k podpoře flexibility práce v ČR. Praha: Sociologický ústav AV, 2006. Dostupné na: http://seb.soc.cas.cz/publikace_download/publikace/flexibilita/flexibilita2.pdf. [cit. 2007–06].
- MARER, P. (1991): Foreign Economic Liberalization in Hungary and Poland. Dostupné na: <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v81y1991i2p329–33.html>.
- MARSHALL, M. G. – JAGGER, K. (2005): Polity IV Data Set. 2005. Dostupné na: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>.
- MASON, A. (2005): Demographic Transitions and Demographic Dividends in Developed and Developing Countries. United Nations Expert Group Meeting on Social and Economic Implications of Changing Population Age Structure, 2005.
- MESÁROŠ, O. (2000): Vývoj a hlavní strukturální změny v zahraničním obchodě České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000.

- MINISTERSTVO FINANČÍ ČESKÉ REPUBLIKY (2003): Vývoj a současný rozsah cenové regulace. Dostupné na: <http://www.mfcr.cz>. [cit. 2006–04–20].
- MINISTERSTVO FINANČÍ ČESKÉ REPUBLIKY: Predikce vývoje základních makroekonomických agregátů České republiky za rok 2002–2006. Dostupné na: <http://www.mfcr.cz>.
- MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY SR (2004): Sektorový operačný program – Ludské zdroje. Bratislava: MPSVR SR, 2004. Dostupné na: http://www.esf.gov.sk/documents/018_SOP_program.pdf. [cit. 2007–04].
- MINISTRY OF FINANCE, REPUBLIC OF BULGARIA (2005): Annual Report on State Aid 2005. Dostupné na: http://www.stateaid-bg.com/finance/opencms/finance_en/documents/Report.html. [cit. 2008–02–08].
- MINISTRY OF FINANCE, REPUBLIC OF LATVIA: Survey of the State Budget 1998–2006.
- MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL POLICY, BULGARIA. Dostupné na: <http://www.mlsp.government.bg/en/index.htm>.
- MINISTRY OF LABOUR, FAMILY AND EQUAL OPPORTUNITIES, ROMANIA. Dostupné na: <http://sas.mmssf.ro/>.
- MINISTRY OF LABOUR, FAMILY AND SOCIAL AFFAIRS, SLOVENIA. Dostupné na: <http://www.mddsz.gov.si/>.
- MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS, ESTONIA. Dostupné na: <http://www.sm.ee/est/pages/index.html>.
- MINISTRY OF SOCIAL SECURITY AND LABOUR, LITHUANIA. Dostupné na: <http://www.socmin.lt/>.
- MINISTRY OF THE TREASURY (2007): Privatisation Lines for Treasury Assets in 2007. Warsaw, 2007. Dostupné na: http://www.msp.gov.pl/index_eng.php?dzial=30&id=434. [cit. 2007–06–01].
- MINISTRY OF WELFARE, LATVIA. Dostupné na: <http://www.lm.gov.lv/>.
- MISKINIS, A. (2004): Impact of Lithuanian EU Integration on External Trade in Agricultural Products. Dostupné na: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/ekonom/65/straipsniai/str9.pdf>.
- MOORE, D. (2005): Slovakia's 2004 Tax and Welfare Reform. International Monetary Fund, Working Paper No. 05/133.
- MORVAY, K. (2005): Stratégia a priebeh ekonomickej transformácie na Slovensku. Ekonomický časopis, č. 53, 2005, strana 5–32.
- MRAK, M. – ROJEC, M. – SILVA-JAUREGUI, C. (2004): Slovenia: From Yugoslavia to the European Union. Washington, D.C.: World Bank, 2004, pp 446. ISSN 0–8213–5718–2.
- MUSIL, P. (2008): Trh práce a konkurenceschopnost zemí CE-6 v období transformace. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 4/2008, 2008. ISSN 1801–4496.
- MUSIL, P. (2007): Trh práce. In Faktory konkurenceschopnosti (komparace zemí V4). Brno: Ekonomicko-správní fakulta. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, strana 33–49, 2007. ISSN 978–80–210–4455–5.
- MYANT, M. (2003): The Rise and Fall of Czech Capitalism, Edward Elgar, Cheltenham. 2003, ISSN 1–84376–227–7.
- NAROŽNY, M. (2006): High Unemployment in Poland – Not Only a Labour Market Problem. Brussels, 2006. Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/country_focus/2006/cf06_2006en.pdf. [cit. 2007–06].
- NATALI, D. (2004): The Reformed Pension System. Dostupné na: <http://www.ose.be/files/mocpension/SloveniaOMC.pdf>.
- NĚMEC, D. (2006): Demografický vývoj SR 1990–2005. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 26/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- NĚMEC, D. (2007): Komparace demografického vývoje Maďarska a Polska v období transformace. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 5/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- NONCHEVA, T. – SATCHEVA, D. (2003): Bulgaria Country Study. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- NORTH, D.C. (1994): Economic Performance Through Time. The American Economic Review, Vol. 84, No. 3, 1994, pp 359–368.
- OANDA.COM (2008): FXHistory®: Historical Currency Exchange Rates. Dostupné na: <http://www.oanda.com/convert/fxhistory>. [cit. 2008–01–18].

- OKOLSKI, M. (1997): Recent Trends in International Migration Poland 1996. CMR Working Paper No. 43. Warsaw: Centre for Migration Research, 1997.
- OLEXA, M. – HALUŠKA, J. (2006): Súčasná ekonomická situácia v Slovenskej republike. Bratislava: Inštitút informatiky a štatistiky, 2006.
Dostupné na: http://gpn.org/data/slovakrepublic/slovak_republic-sk.pdf. [cit. 2007–04].
- OZTURK, I. (2007): Foreign Direct Investment – Growth Nexus: A Review of the Recent Literature. International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies, Vol. 4, No. 2, 2007, pp 79–98.
- PAAS, T. et al. (2003): Labour Market Flexibility and Migration in the Baltic States: Macro Evidences. University of Tartu, 2003.
Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=419902. [cit. 2008–04].
- PAUKOVIČ, V. (2001): Nezamestnanosť na Slovensku – jej príčiny, dôsledky – pokus o makrosociologickú analýzu javu. In: Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých, Prešov, 2001. Dostupné na: http://www.publib.sk/elpub/biblio/biblio_01.pdf. [cit. 2007–03].
- PERSSON, T. – TABELLINI, G. (2006): Democatic Capital: The Nexus of Political and Economic Change. Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research, Working paper No. 308, 2006, pp1–48.
- PINTO, P. M. – TIMMONS, J. F. (2005): The Political Determinant's of Economic Performance: Political Competition and the Sources of Growth. Comparative Political Studies, No. 1, 2005, pp 26–50.
- POLOUČEK, S. (2006): Bankovníctví. 1. vyd. Praha: C. H. Beck 2006. stran 716. ISSN 80–7179–462–7.
- PORUBÁNOVÁ, S. (2005): Inštitucionálne zabezpečenie trhu práce v transformácii sociálneho systému na Slovensku – zmeny a očakávania. In: Transformácia sociálneho systému na Slovensku, stav, výsledky, riziká narušenia sociálnej súdržnosti a modely riešenia. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2005. Dostupné na: http://www.vupsvr.gov.sk/texty/File/transformacia/Zaverecna_sprava_Transformacia-december_2005.pdf. [cit. 2007–04].
- POTŮČEK, M. (1995): Sociální politika. Sociologické nakladatelství. ISSN 80–85850–01-X.
- POVILAITIS, B.: Brief Overview of the Activity of the Re-established Bank of Lithuania in 1990–2002, Bank of Lithuania, 2002.
Dostupné na: http://www.lb.lt/eng/publications/studies/studies2002_3.html#first10. [cit. 2008–03–28].
- PRSKAWETZ, A. – FENT, T. – BARTHEL, W. – CRESPO-CUARESMA, J. – LINDH, T. – MALMBERG, B. – HALVARSSON, M. (2006): The Relationship Between Demographic Change and Economic Growth in the EU. Report for Tender VT/2005/035, 2006.
- PRUS, A. (2005): Liberalization and Privatization of Electrical Energy Sector. Industry Canada International Market Research Reports: Industry Sector Analysis – Poland.
Dostupné na www: <http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imr-ri2.nsf/en/gr-01935e.html#a8>. [cit. 2007–05–10].
- PRZEWORSKI, A. – LIMONGI, F. (1993): Political Regimes and Economic Growth. Journal of Economic Perspectives, No. 7, 1993, pp 51–69.
- RAJASALU, T. et al.(2003): Understanding Estonian Reforms to Capitalist Market: An Economics Narrative. Estonian Institute of Economics at Tallin Technical University. Tallin 2003.
Dostupné na: http://www.gdnet.org/pdf2/gdn_library/global_research_projects/understanding_reform/Estonia_first_draft.pdf. [cit.2008–04].
- RAMONAS, K. (2002): Commercial Banks and Development of Their Supervision in Lithuania. Bank of Lithuania, 2002.
Dostupné na: http://www.lb.lt/eng/publications/studies/studies2002_3.html#first10. [cit. 2008–03–28].
- RATSO, S. (2005): Miracle of Estonia: Entrepreneurship and Competitiveness Policy in Estonia.
Dostupné na: <http://www.uncece.org/ie/wp8/documents/mayfor/Signe%20Ratso.pdf>. [cit. 2008–09–03].
- RAVENHILL, J. (ed.) (2007): Global Political Economy. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- REELIKA, A. et al. (2001): Labour Market Flexibility and Employment Security – Estonia. International Labour Office, Geneva 2001. Dostupné na: <http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/employment/strat/download/ep25.pdf>. [cit. 2008–04].
- REVENDA, Z. a kol. (2000): Peněžní ekonomie a bankovníctví. 3. vyd. Praha: Management Press, 2000. ISSN 80–7261–031–7.
- RODRIGUEZ-PLANAS, N. – BENUS, J. (2006): Evaluating Active Labor Market Programs in Romania. Institute for the Study of Labor, Bonn 2006.
Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=949183. [cit 2008–04].
- ROMANIA COMPETITION COUNCIL (2004): Report on State Aid Granted in Romania Between 2002–2004. Dostupné na: <http://www.competition.ro/en/diverse/Raport%202002–2004.pdf>. [cit. 2008–02–20].

- ROMANIA COMPETITION COUNCIL (2005): Annual Report Synthesis.
Dostupné na: <http://www.competition.ro/diverse/Raport%202005%20Sinteza.pdf>. [cit. 2008–02–20].
- ROMANIA NEWS WATCH (2007): Romania Trade Deficit Widens in 2006.
Dostupné na: <http://www.romaniannewswatch.com/2007/02/ap-romania-trade-deficit-widens-in-2006.html>.
- ROMANIAN NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS (2008): Real Wages Indices.
Dostupné na: <http://www.inss.ro/cms/files/pdf/en/cp4.pdf>. [cit. 2008–04].
- RUZ a PAS (2006): Komplexný audit prekážok podnikania na Slovensku. Květen, 2006.
- SALAMIN, J. – FLORO, M. (1993): Hungary in the 1980s: A Review of National and Urban Levels of Economic Reforms. Washington D.C.: World Bank, 1993. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/Resources/336387-11695857503_79/twurwp2.pdf. [cit. 2007–06].
- SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (1995): *Ekonomie*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1995.
- SAREL, M. (1996): Nonlinear Effects of Inflation on Economic Growth. International Monetary Fund Staff Papers, Vol. 43 (March), pp 199–215.
- SEPP, U. (1999): Factors of Trade-deficit Convergence in Estonia: Analysis Based on Propensity to Import. Dostupné na: http://www.bankofestonia.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/uringud/_1999-2000/_1_1999/.
- SEVENTH SURVEY ON STATE AID IN SLOVENIA FOR 2002, 2003 AND 2004, 2006.
Dostupné na: http://www.mf.gov.si/angl/nadz_pom/surveys.htm. [cit. 2008–02–13].
- SIMONYI, A. (1998): Transformation of the Labour Market in Hungary and Spreading Forms of Atypical Employment. Budapest: Etovos Lorand University, 1998.
Dostupné na: <http://www.econ.kobe-u.ac.jp/~yoshii/e/laborseminar/5.pdf>. [cit. 2007–06].
- SIPAVICIENO, A. – KANOPIENE, V. (1997): Foreign Labour in Lithuania: Immigration, Employment and Illegal Work. Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/imp/imp31.pdf>.
- SLANÝ, A. a kolektiv (2007): *Faktory konkurenceschopnosti (komparace zemí V-4)*. 1. vyd. Brno: Ekonomicko-správní fakulta. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, 2007, stran 277. ISBN: 978–80–210–4455–5.
- SOCHA, M. W. – WEISBERG, Y. (1999): Poland in Transition: Labor Market Data Collection. Washington D.C., 1999. Dostupné na: <http://www.bls.gov/opub/mlr/1999/09/art2full.pdf>. [cit. 2007–06].
- SOTÁK, B. (2005): Zahraničný obchod Slovenskej republiky v období 1993–2004. Bakalárska práca.
Dostupné na: http://ies.fsv.cuni.cz/storage/work/577_branislav_sotak.pdf.
- SOWA, M. (2003): State Aid and Government Policy in Poland, 1994–2002.
Dostupné na: <http://www.case.com.pl/dyn/plik--2100442.pdf>. [cit. 2007–02–10].
- STIGLER, G. (1971): The Theory of Economic Regulation. Bell Journal of Economics, Spring 1971, pp 3–21.
- STRMISKA, M. – HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. – CHYTILEK, R. (2005): Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, stran 727. ISSN 80–7367–038–0.
- STROPNIK, N. – STANOVNIK, T. – REBOLJ, M. – PREVOLNIK, V. (2003): Slovenia Country Study. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries.
Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- STRUCTURES OF THE TAXATION SYSTEMS IN THE EUROPEAN UNION (2005).
Dostupné na: http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/gov/gov_a_tax_add01_struc_taxsys.pdf.
- SUMILO, E. (2006): Trade and Trade Policy Developments in the Baltic States Regaining Independence Before Joining the EU. Dostupné na: <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers3/Sumilo.pdf>.
- SURDEJ, A. (2004): Managing Labor Market Reforms: Case Study of Poland. University of Krakow, 2004.
Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2005/Resources/bp_poland_labor_market_reform.pdf. [cit. 2007–06].
- SVĚTOVÁ BANKA: Ekonomický růst (v %). Dostupné na <http://www.worldbank.org>.
- SZAGVARI, P. (2001): Regulatory Governance: Improving the Institutional Basis for Sectoral Regulators of Infrastructure Public Services – Hungarian Experience. OECD, 2001.
Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/7/38/2730633.pdf>. [cit. 2006–03–20].
- SZANYI, M. (2004): State Aid to the Hungarian Manufacturing Sector 1990–2000.
Dostupné na: <http://www.case.com.pl/dyn/plik--2845314.pdf>. [cit. 2007–04–03].
- TABELLINI, G. (2005): The Role of the State in Economic Development. KYKLOS, No. 2, 2005, pp 283–303.

- THE ECONOMIST (2007): Worrying About a Crash. The Economist Print Edition. July 5th 2007. [cit. 2007–07–05].
- THE ECONOMIST (2008): Eastern Europe's Economies – Coming into Land. The Economist Print Edition. February 2nd 2008. [cit. 2008–02–14].
- THIESSEN, U. – GREGORY, P. (2005): Modelling the Structural Change of Transition Countries. German Institute of Economic Research, Berlin 2005.
Dostupné na: <http://opus.zbw-kiel.de/volltexte/2007/6084/pdf/dp519.pdf>. [cit. 2008–04].
- THIRD SURVEY ON STATE AID IN SLOVENIA FOR 1998 AND 1999, 2000.
Dostupné na: http://www.mf.gov.si/angl/nadz_pom/surveys.htm. [cit. 2008–02–13].
- TOMEŠ, Z. – NĚMEC, D. (2006): Demografický vývoj ČR 1990–2005. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 4/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- TOMEŠ, Z. a kolektiv (2007): Hospodářská politika: 1900–2007. Praha: C. H. Beck. ISSN 9788074000027
- TOMŠÍK, V. (1997): Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí. WP, AV ČR, 1997.
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL: Index vnímání korupce. Dostupné na: <http://www.transparency.org>.
- UNCTAD (2007): World Investment Report 2007 – Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. 2007.
- UNCTAD (2008): Key Data from WIR Annex Tables.
Dostupné na: <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3277&lang=1>. [cit. 2008–05–20].
- UNECE (2004): Economic Survey of Europe, Poverty in Eastern Europe and the CIS.
Dostupné na: <http://www.unece.org/ead/pub/041/041c7.pdf>.
- UNECE (2008): United Nations Economic Commission for Europe – Employment by Activity, Measurement, Country and Year. Dostupné na: http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/arval.asp?ma=20_MEEmpNaceAGY_r&ti=Employment++by+Activity%2C+Measurement%2C+Country+and+Year&path=../DATABASE/Stat/20-ME/3-ELF/&lang=1. [cit. 2008–03–07].
- UTKULU, U. – SEYMEN, D. (2004): Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15. Dostupné na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/seymen.pdf>.
- VAHTER, P. (2004): The Effect of Foreign Direct Investment on Labour Productivity: Evidence from Estonia and Slovenia. University of Tartu Working Paper, 2004. ISSN 9985–4–0413–0.
- VAŠENDOVÁ, M. (2006): Pohyb kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenceschopnost české ekonomiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 17/2006, 2006. ISSN 1801–4496.
- VAŠENDOVÁ, M. (2007a): Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost slovenské ekonomiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 3/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- VAŠENDOVÁ, M. (2007b): Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost polské ekonomiky. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 7/2007, 2007. ISSN 1801–4496.
- VAŠENDOVÁ, M. (2007c): Mezinárodní pohyb kapitálů. In Faktory konkurenceschopnosti (komparace zemí V4). Brno: Ekonomicko-správní fakulta. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, strana 94–103, 2007. ISSN 978–80–210–4455–5.
- VAVREČKOVÁ, J. (2006): Migrační potenciál po vstupu ČR do EU (výsledky terénního šetření). Praha: VÚPSV, 2006.
- VENCOVSKÝ, F. et al. (1999): Dějiny bankovníctví v českých zemích, Praha: Bankovní institut, 1999.
- VILNOIU, M. – ABAGIU, C. (2003): Romania Country Study. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries.
Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/social_protection_en.htm.
- VINTROVÁ, R. (2007): Reálná a nominální konvergence v zemích středoevropské pětky. Politická ekonomie 2/2007. ISSN 0032–3233.
- VISZT, E. (2000): Measuring Labour Mobility in Hungary (Statistics and Pilot Studies). Budapest: NIS Focus Group of OECD, 2000. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/42/2106478.pdf>. [cit. 2007–06].
- VRÁBLŮVÁ, S. (2001): Cudzcinci na trhu práce v Slovenskej republike v súčasnosti a po vstupe SR do EÚ. Práca a sociálna politika, č. 5, 2001, strana 18–22.

- WAHEED, A. (2007): Foreign Public Capital and Economic Growth of Developing Countries. Kapitola č. 6 v *India and South Asia: Economic Developments in the Age of Globalization*. Editor Anjum Siddiqui. M.E. Sharpe, 2007. ISSN 0765614529.
- Wang, Z. Q. (1991): Privatization and Economic Reform in Poland. Centre for Central and Eastern European Studies, Working Paper No. 6, 1991.
- WATANABE, H. (2001): Exchange Rate Policy and Development of a Transition Economy in Central-Eastern Europe: A Case Study of Poland, 2001.
Dostupné na: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/86/watanabe.pdf>.
- WIIW PRESS RELEASE (2007): WIIW Database on Foreign Direct Investment in Central, East and Southeast Europe, 2007: Shift to the East, 2007.
- WIIW (2002): PZI in South-Eastern Europe in the Early 2000s. A Study Commissioned by the Austrian Ministry of Economy and Labour, 2002.
- WYSOKINSKA, Z. (2003): Labour Force Migration and Integration Processes in Poland. In *Symposium on Science Policy, Mobility and Brain Drain in the EU and Candidate Countries*. University of Leeds, 27.–28. 7. 2003. Dostupné na: <http://www.leeds.ac.uk/law/cslpe/phare/No.5.pdf>.
- ZAPLETAL, J. (2007): Penzijní reforma (nejen) v Česku. Dostupné na: <http://www.finexpert.cz/Pojisteni/Tema-Penzijni-reforma-nejen-v-Cesku/Prehled-penzijnich-systemu-v-Evrope/sc-30-sr-1-a-19214-ch-8711/default.aspx>.
- ZUKAUSKIENE, R. (2005): Active Civic Participation of Immigrants in Lithuania.
Dostupné na: <http://www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/Lithuania.pdf>.
- ŽÍDEK, L. (2004): Česká ekonomika v 90. letech. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISSN 80–210–3551-X.
- ŽÍDEK, L. (2004): Světové hospodářství. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- ŽÍDEK, L. (2007): Dějiny světového hospodářství. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, stran 391. ISSN 978807380052.
- ŽÍDEK, L. (2008): Srovnání základních makroekonomických ukazatelů vybraných zemí střední a východní Evropy. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 1/2008, 2008, strana 22. ISSN 1801–4496.

Internetové databáze

- Databáze DSI World Statistics. Databáze Eurostatu. Dostupné na: <http://eppeurostat.ec.europa.eu/>.
- Databáze LABORSTA. Dostupné na: <http://laborsta.ilo.org/>.
- DSI DATA SERVICE & INFORMATION: Databáze statistických údajů IMF, OECD, Eurostat. [cit. 2008–05].
- International Trade Centre (2008): International Trade Statistics.
Dostupné na: <http://www.intracen.org/tradstat/>.
- Obecná databáze Eurostatu (česká verze). Dostupné na: <http://dw.czso.cz/ode/index.htm>.
- Statistical Annex of European Economy (2006)
Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7889_en.pdf.
- UN Comtrade (2008): United Nations Commodity Trade Statistics Database.
Dostupné na: <http://comtrade.un.org/db/>.
- UNCTAD: World Investment Report 2007. 2007, ISSN 978–92–1–112718–8.
- United Nations Statistics Division. Common Database. Advanced Data Extrakt.
Dostupné na: http://unstats.un.org/unsd/cdb/cdb_advanced_data_extract.asp.
- World Resources Institute: EarthTrends. 2008.
Dostupné na: http://www.earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?theme=5.

Publikace Bulharské národní banky

- Annual Report 1997. Bulgarian National Bank, pp 186. 1998.
Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?Open Frameset>.
- Annual Report 1999. Bulgarian National Bank, pp 164. 2000.
Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?Open Frameset>.
- Annual Report 2000. Bulgarian National Bank, pp 164. 2001.
Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?Open Frameset>.

Annual Report 2003. Bulgarian National Bank, pp 159. 2004.

Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>.

Bank Lending and Asset Prices: Evidence for Bulgaria. Sofia: BNB Printing Center, 2001.

Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>. [cit. 2008–03–25].

BNB Publications. Dostupné na: <http://www.bnb.bg/>. [cit. 2008–03–24].

Statistics. Dostupné na: http://www.bnb.bg/bnb/dd/BP_Standard.nsf/fsWebIndexEN. [cit. 2008–05–08].

The Bulgarian Financial Crisis of 1996–1997. Sofia: BNB Printing Center, 1999.

Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>. [cit. 2008–03–10].

The Financial System in Bulgarian Economy. Sofia: BNB Printing Center, 2001.

Dostupné na: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>. [cit. 2008–03–10].

Publikace České národní banky

Výroční zpráva ČNB 1999. Česká národní banka, pp 98.

Dostupné na: http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/hospodareni/vyrocnizpravy/index.html.

Výroční zpráva ČNB 2003. Česká národní banka, pp 98.

Dostupné na: http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/hospodareni/vyrocnizpravy/index.html.

Publikace EBRD

Selected Economic Indicators.

Dostupné na: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm>. [cit. 2008–03–15].

Structural change indicators.

Dostupné na: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm>. [cit. 2008–03–15].

Transition indicators by country.

Dostupné na: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm>.

Publikace Estonské národní banky

Annual Report 1999. Bank of Estonia. Tallinn 2000.

Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/aastaruanne/>.

Annual Report 2001. Bank of Estonia. Tallinn 2002.

Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/aastaruanne/>.

Annual Report 2004. Bank of Estonia. Tallinn 2005.

Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/aastaruanne/>.

Annual Report 2005. Bank of Estonia. Tallinn 2006. ISSN 1406–1414.

Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/aastaruanne/>.

Monetary Developments & Policy Survey 1997. Bank of Estonia. Dostupné na: http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/_1997/index.html?objId=238091.

Monetary Developments & Policy Survey 2007. Bank of Estonia. Dostupné na: http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/_2007_09/index_rpy9_07.html?objId=1002730.

Monetary Developments & Policy Survey. Third Quarter of 1999. Bank of Estonia.

Dostupné na: http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/_1999ii/index.html?objId=238903.

Annual Report (2003–2006). Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/aastaruanne/>. [cit. 2008–03–30].

Financial sector statistic. Dostupné na: <http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/statistika/pangandusstatistika/tabelid/>. [cit. 2008–03–29].

Statistical Indicators. 2008.

Dostupné na: <http://www.bankofestonia.info/pub/en/dokumentid/statistika/tabelid/>. [cit. 2008–05–09].

Publikace Evropské centrální banky

Financial Sectors in EU Accession Countries. Frankfurt: ECB, 2002.

Dostupné na: <http://www.ecb.int/press/pr/date/2002/html/pr020819.en.html>. [cit. 2008–03–10].

EU Banking Structures. Frankfurt: ECB, 2006.

Dostupné na: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eubankingstructures2006en.pdf>. [cit. 2008–03–10].

Data Warehouse. Frankfurt: ECB, 2008.

Dostupné na: <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=bbn131>. [cit. 2008–08–10].

Publikace Kanadské národní banky

Historická data o směnných kurzech CZK, PLN a HUF vůči EUR. 2007.

Dostupné na: <http://www.bank-banque-canada.ca/en/rates/exchform.html>. [cit. 2008–08].

Publikace Litevské národní banky

Annual Report 2001. The Bank of Lithuania, pp 134. Vilnius 2002. ISSN 1648–9039.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/publications/index.html>.

Annual Report 2003. The Bank of Lithuania, pp 154. Vilnius 2004. ISSN 1648–9039.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/publications/index.html>.

Annual Report 2004. The Bank of Lithuania, pp 164. Vilnius 2005. ISSN 1648–9039.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/publications/index.html>.

Annual Report 2005. The Bank of Lithuania, pp 134. Vilnius 2006. ISSN 1648–9039.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/publications/index.html>.

Annual Report 2006. The Bank of Lithuania, pp 106. Vilnius 2007. ISSN 1648–9039.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/publications/index.html>.

Statistics.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/statistics/statbrowser.aspx?group=7232&lang=en&orient=vert>. [cit. 2008–05–06].

Monetary Financial Institutions Balance Sheet and Monetary Statistics.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/statistic/index.html>. [cit. 2008–03–25].

Restoration of the Bank of Lithuania in 1990 and its Activities to the Present.

Dostupné na: <http://www.lb.lt/eng/about/history.html>. [cit. 2008–03–28].

Structure of Lithuanian Financial System.

Dostupné na: http://www.lb.lt/eng/economy/financial_stability/findata.htm. [cit. 2008–03–26].

Publikace Lotyšské národní banky

Annual Report 2004. Bank of Latvia, pp 117. 2005. ISSN 1407–1800.

Dostupné na: <http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/>.

Annual Report 2005. Bank of Latvia, pp 122. 2006. ISSN 1407–1800.

Dostupné na: <http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/>.

Annual Report 2006. Bank of Latvia, pp 121. 2007. ISSN 1407–1800.

Dostupné na: <http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/>.

Banking and monetary statistics.

Dostupné na: http://www.bank.lv/eng/main/all/statistics/bank_mon_stat/bmsq_42006/. [cit. 2008–03–31].

Financial stability report (2003–2006).

Dostupné na: <http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/fin-stab/>. [cit. 2008–04–03].

Publikace Maďarské národní banky

Annual Report 2003. Magyar Nemzeti Bank, pp 68. ISSN 1216–6197.

Dostupné na: http://english.mnb.hu/engine.aspx?page=mnb_en_eves_jel.

Annual Report 2004. Magyar Nemzeti Bank, pp 98. ISSN 1216–6197.

Dostupné na: http://english.mnb.hu/engine.aspx?page=mnb_en_eves_jel.

Annual Report 2006. Magyar Nemzeti Bank, pp 79. ISSN 1216–6197.

Dostupné na: http://english.mnb.hu/engine.aspx?page=mnb_en_eves_jel.

Monetary policy in Hungary. Monetary Policy Department of the National Bank of Hungary, 2000. ISBN 963–9057–72X.

Publikace Mezinárodního měnového fondu

Bulgaria: Recent Economic Developments and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 99/26, 1999.

Bulgaria: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 00/54, 2000.

- Hungary: 2006 Article IV Consultation – Staff Report, Staff Supplement and Public Information Notice on the Executive Board Discussion. IMF Staff Country Report No. 06/379, 2006.
- Lithuania: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 99/96, 1999c.
- Republic of Estonia: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 99/7, 1999b.
- Republic of Latvia: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 98/47, 1998b.
- Republic of Latvia: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 00/100, 2000.
- Republic of Slovenia: Selected Issues. IMF Staff Country Report No. 98/20, 1998a.
- Republic of Slovenia: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 04/149, 2004.
- Republic of Slovenia: Selected Issues. IMF Staff Country Report No. 98/20, 1998.
- Romania: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 01/16, 2001.
- Slovak Republic: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 99/112, 1999a.
- World Economic Outlook Database. IMF: 2008.
Dostupné na: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/>. [cit. 2008–05–10].

Publikace OECD

- Trend and Policies in Privatization. Institutional Aspects of Privatization Process (1993). Paris, 2003.
- The OECD Report on Regulatory Reform: Synthesi (1997). Paris.
Dostupné na: <http://www.oecd.org>. [cit. 2006–03–20].
- Thematic Review of the Transition – From Initial Education to Working Life: Hungary – Country Note. OECD, 1999. Dostupné na: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a210.pdf>. [cit. 2007–06].
- Poland: From Transition to New Regulatory Challenges. OECD Reviews of Regulatory Reform, 2002.
- Retirement Incomes and Economic Well-Being in Central and Eastern Europe. 2002.
Dostupné na: [http://www.ois.oecd.org/olis/2002doc.nsf/LinkTo/NT00000ED2/\\$FILE/JT00129030.PDF](http://www.ois.oecd.org/olis/2002doc.nsf/LinkTo/NT00000ED2/$FILE/JT00129030.PDF).
- Hungary – Report on Competition Law and Institutions (2004). DAF/COMP 7/2005.
Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/43/34427162.pdf>. [cit. 2006–12–06].
- Statistická data. Dostupné na: <http://195.145.59.167>. Placný přístup. [cit. 2007–04].

Publikace Polské národní banky

- Annual Report 1998. National Bank of Poland, pp 97. 1999. ISSN 1427–0285.
Dostupné na: <http://www.nbp.pl/>.
- Annual Report 2003. National Bank of Poland, pp 266. 2004. ISSN 1427–0285.
Dostupné na: <http://www.nbp.pl/>.

Publikace Rumunské národní banky

- Annual Report 1998. National Bank of Romania. ISSN 1453–3928.
Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm.
- Annual Report 2004. National Bank of Romania, pp 306. ISSN 1453–3928.
Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm.
- Annual Report 2005. National Bank of Romania, pp 168. ISSN 1453–3928.
Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm.
- Annual Report 2006. National Bank of Romania, pp 180. ISSN 1453–3928.
Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm.
- Financial Intermediation in Romania 1990–2007. National Bank of Romania, Presentation 2007.
Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm. [cit. 2008–03–30].
- Non-government Credit in Romania: Perspectives and Implications. National Bank of Romania, Occasional Papers No. 4, 2006. Dostupné na: http://www.bnro.ro/def_en.htm. [cit. 2008–03–10].

Publikace Slovenské národní banky

- Historická data o kurzu SKK vůči EUR. 2007. Dostupné na: <http://www.nbs.sk>. [cit. 2007–08].
- Štatistika platobnej bilancie. 2008 Dostupné na: <http://www.nbs.sk/STATIST/SPB/INDEX.HTM>. [cit. 2008–08–18].

Publikace Slovinské národní banky

Annual Report 2004. Bank of Slovenia, pp 118. ISSN 1581–2117.

Dostupné na: http://www.bsi.si/iskalniki/letna_porocila_en.asp?Mapald=711.

Annual Reports 1996–2006. Dostupné na: http://www.bsi.si/iskalniki/letna_porocila_en.asp?Mapald=711.

Data Series. Dostupné na: http://www.bsi.si/pxweb/Dialog/Database/ang/serije/03_ekonomski_odnosi/01_placilna_bilanca/01_placilna_bilanca.asp. [cit. 2008–05–12].

Direct Investment Report 2006. Ljubljana: Bank of Slovenia, 2007. ISSN 1408–3264.

Publikace Světové banky

Bulgaria: the Dual Challenge of Transition and Accession. Washington: the World Bank, 2001, pp 198. ISSN 0–8213–4962–7.

Poland's Labor Market – The Challenge of Job Creation. Washington D.C., 2001.

Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/11/10/000094946_0110_2704133960/Rendered/PDF/multi0page.pdf. [cit. 2007–06].

Migration and Remittances Factbook. 2007.

Dostupné na: <http://www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances>. Trade Databases. 2008.

Dostupné na: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/0,contentMDK:21051044~pagePK:64214825~piPK:64214943~theSitePK:469382,00.html>. [cit. 2008–05–01].

Doing Business – Get Full Data. 2008.

Dostupné na: <http://www.doingbusiness.org/CustomQuery/>. [cit. 2008–07–01].

Structure of Employment by Main Sectors in Selected CEEC. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTBULGARIA/Resources/BG_CEM_Chapt5.pdf. [cit. 2008–04].

Social Assistance in Central Europe and the Baltic States. 2007.

Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/INTECONEVAL/Resources/SocialAssistanceReviewDraftb.pdf>.

Publikace WTO

Trade Policy Review – Bulgaria 2003. Dostupné na: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/g121_e.doc.

International Trade and Tariff Data – Statistics Databáze. 2008.

Dostupné na: http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewDataPrintableVersion.aspx?Language=E&TOPIC=MT&SUBTOPIC=CO&PAGEINDEX=1&ROWSCNT=30&STARTYEAR=1990&ENDYEAR=1994&MS_TR_QUERY_TYPE=PRINT.

Statistické úřady

Bulgarian National Statistical Institute: Labour Cost Index – Wages and Salaries for the Period 1997–2007.

Dostupné na: http://www.nsi.bg/Labour_e/Labour_e.htm. [cit. 2008–04].

Český statistický úřad. Dostupné na: <http://www.czso.cz/>.

ČSÚ (2004): Změny sociálního státu v evropském kontextu.

Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D000341F58/\\$File/1525-04-01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/D000341F58/$File/1525-04-01.pdf).

ČSÚ: Makroekonomické údaje České republiky.

Dostupné na: http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_makroekonomicke_udaje. [cit. 2006–05].

ČSÚ: Vnitřní stěhování v České republice.

Dostupné na: [http://www2.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/5A003110D9/\\$File/402905a1.pdf](http://www2.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/5A003110D9/$File/402905a1.pdf). [cit. 2006–05].

Eurostat (2006): European Social Statistics, Social Protection Expenditure and Receipts – Data 1997–2005. ISSN 1681–9365.

Dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/mar/socialstatistic_en.html.

Eurostat (2007): High-tech Exports. Dostupné na: <http://eppeurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tsiir160>.

Eurostat: Inflation Rate. Dostupné na: http://eppeurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46870091&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=EB040.

Polský statistický úřad: Poland – Basic Trends (Macroeconomic Indicators). Warszawa, 2007.

Dostupné na: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL_poland_basic_trends.pdf. [cit. 2007–06].

Statistical Office of the Republic of Slovenia: Average Monthly Earnings Per Person – Indices of Nominal and Real Earnings. Dostupné na: http://www.stat.si/letopis/2006/13_06/13-01-06.htm?jezik=en. [cit. 2008–04].

2. RŮSTOVÁ VÝKONNOST A STABILITA

Tato kapitola je věnována problémům růstové výkonnosti a stability ekonomiky České republiky. Kapitola je rozdělena do následujících částí.

V části 2.1 jsou prezentovány alternativní odhady NAIRU a potenciálního produktu české ekonomiky. Trajektorie mezery nezaměstnanosti a mezery výstupu odhadnuté na jejich základě jsou zcela klíčovým faktorem pro analýzu aktuálního stavu ekonomiky, a to z hlediska dlouhodobé udržitelnosti jejího růstu. Z výsledných odhadů můžeme usuzovat, že se česká ekonomika koncem roku 2007 nacházela jen nepatrně nad svým potenciálem. Oproti tomu zjištěná negativní mezera nezaměstnanosti může být varováním pro udržitelnost monetární stability, neboť trh práce začíná generovat silné inflační tlaky. Z dlouhodobého hlediska se však jedná, na základě námi prokázaného hystereznímu charakteru nezaměstnanosti, jen o přechodnou záležitost, způsobenou aktuálním nedostatkem pracovní síly. Hrozba dlouhodobé monetární nestability tak není na pořadu dne.

Podkapitola 2.2 se zabývá významem nominálních rigidit v České ekonomice, zejména vztahu mezi rigidními cenami a mzdami. Relativní důležitost mzdových strnulostí má významný vliv na stabilizační politiku centrální banky. Dosažení optimální monetární stability je totiž negativně závislé na stupni rigidity. Na základě odhadnutého makroekonomického modelu bylo zjištěno, že mzdy jsou daleko rigidnější než ceny. To vyplývá jak z odhadu délky mzdových a cenových kontraktů, tak z analýzy citlivosti, kde model s flexibilními mzdami neměl velkou vypovídací schopnost. Námi identifikovaný jev, že mzdy jsou strnulejší cen, by měl být zohledněn při efektivním provádění monetární politiky v České republice.

Část 2.3 se pokouší kvantifikovat relativní významnost, kterou ČNB klade (při provádění monetární politiky) na stabilitu inflace, HDP a nominální úrokovou míru. Na základě identifikace DSGE NOEM NK modelu malé otevřené ekonomiky s racionálními očekáváními můžeme jednoznačně říci, že nejmenší váhu přikládá ČNB stabilitě HDP. Při rozhodování ČNB však tento cíl v porovnání s ostatními dvěma cíly hraje zcela marginální roli. O poznání významnějším cílem je stabilizace nominálních úrokových měr. Nejvíce signifikantním cílem ČNB je však podle našich kvantitativních zjištění stabilita inflace. Tento výsledek je plně v souladu s tím, co České národní bance ukládá Zákon o České národní bance. Můžeme tedy s trochou nadsázky říci, že centrální banka ctí zákony České republiky.

2.1. Odhady NAIRU a potenciálního produktu v ČR

Mezera nezaměstnanosti a mezera výstupu jsou dva důležité indikátory monetární stability a potenciálu pro dlouhodobě udržitelný ekonomický růst. Oba indikátory jsou založeny na rozdílu mezi pozorovanými makroekonomickými veličinami (míra nezaměstnanosti, resp. agregátní výstup ekonomiky) a jejich rovnovážnými nepozorovatelnými protějšky (rovnovážná míra nezaměstnanosti, resp. potenciální výstup). Rovnovážná nezaměstnanost je obvykle spojována s mírou nezaměstnanosti neakcelerující inflaci (NAIRU), protože právě problematika monetární stability je zahrnuta v tomto teoretickém konceptu.

V této kapitole se zaměříme na dva alternativní odhady (NAIRU) pro ekonomiku České republiky. To nám umožní hlouběji analyzovat potenciál české ekonomiky z pohledu udržitelnosti dlouhodobého ekonomického růstu. Z vývoje této rovnovážné míry nezaměstnanosti můžeme usuzovat, do jaké míry je aktuální míra nezaměstnanosti udržitelná z hlediska monetární stability. V rámci analyzovaných modelů budeme na datech schopni odhadnout rovněž i mezeru produktu. To naši analýzu obohacuje o další úvahy nad udržitelností současných temp růstu. Pohledem na mezeru nezaměstnanosti tedy zjišťujeme udržitelnost aktuálního využití pracovní síly, což nám spolu s pohledem na mezeru produktu (indikující možné přehřívání ekonomiky a s tím spojené inflační tlaky) dává ucelený obrázek o růstovém potenciálu ekonomiky.

Naše odhady jsou vypracovávány v rámci konceptu hysteretního modelu s adaptivním očekáváním a v rámci dynamického monetárního modelu s racionálním očekáváním. Klíčovou součástí obou modelů je Phillipsova křivka, která je teoretickou spojnicí nezaměstnanosti a míry inflace a která hraje významnou roli v praktické monetární politice.

Hysteretní model je založen na jednoduché Phillipsově křivce s adaptivním očekáváním (viz Gordon (1989)). Hypotéza hysterese předpokládá NAIRU, jehož trajektorie automaticky sleduje vývoj aktuální míry nezaměstnanosti. V tomto případě tak známe onen „law of motion“ pro rovnovážnou nezaměstnanost. To je pro odhad NAIRU velmi užitečné, neboť zde není problém s obvyklou nepozorovatelností této veličiny. Mimo to má hysteretní charakter ekonomiky (ve smyslu přítomnosti hysterese nezaměstnanosti) zajímavé implikace pro vztah inflace a nezaměstnanosti. Jakákoliv míra nezaměstnanosti je konzistentní se stabilní mírou inflace.

Racionální očekávání jsou implementována do vícerovnicového (monetárního) makroekonomického modelu, který obsahuje základní rovnice determinující ekonomický vývoj. Rovnovážná nezaměstnanost (NAIRU) je v tomto případě modelována jako náhodná procházka. Phillipsova křivka je obohacena o očekávanou inflaci a model je řešen jako model s racionálními očekáváním. Tento model vychází z modelu diskutovaného Laxtonem a Scottem (2000).

Česká republika jako tranzitivní ekonomika byla na počátku transformačního procesu charakterizována nízkou nezaměstnaností. Během druhé poloviny 90. let však došlo k výraznému nárůstu nezaměstnanosti. To mohlo být zapříčiněno monetárním šokem (doprovázeným i šokem fiskálním) v roce 1997, který v souladu s hypotézou hystereze vedl k permanentnímu posunu míry nezaměstnanosti. Pokles nezaměstnanosti posledních let může být opět vysvětlen hysterezním charakterem nezaměstnanosti, tedy jako důsledek poptávkově orientované monetární a zejména pak fiskální politiky. Hysterezi nezaměstnanosti tak ověříme odhadem trajektorií rovnovážné nezaměstnanosti v rámci hysterezního i nehysterezního modelu.

K identifikaci modelů využijeme technik bayesiánské analýzy. Nepozorované stavy jsou odhadnuty Kalmanovým filtrem. Dynamický makroekonomický model je řešen jako dynamický stochastický model všeobecné rovnováhy (DSGE) s racionálními očekáváními, a to s využitím Dynare toolboxu pro Matlab.¹ Bayesovský přístup má řadu výhod. V první řadě můžeme snadno a zcela přirozeně zahrnout naši apriorní informaci o vlastnostech modelu (a jeho parametrech). Druhou výhodou je možnost snadného porovnání různě specifikovaných modelů (z hlediska ekonomické teorie).

V následující podkapitole si stručně popíšeme historii a praktické implikace teorie NAIRU, hypotézy o přirozené míře nezaměstnanosti a hypotézy hystereze. Dotkne se i problému technik a modelových přístupů k odhadu NAIRU a potenciálního produktu. Ve třetí a čtvrté podkapitole budou představeny jednotlivé modely, bude krátce popsána technika jejich identifikace a zejména se budeme soustředit na interpretaci dosažených výsledků. Pátá podkapitola diskutuje odhady nepozorovaných stavů (NAIRU a potenciálního výstupu), a to zejména z hlediska udržitelnosti aktuálního vývoje české ekonomiky.

2.1.1. NAIRU v ekonomické teorii

Míra nezaměstnanosti v sobě obsahuje informaci o nevyužití potenciálu pracovní síly v ekonomice. Ekonomická teorie po 2. světové válce řešila mimo jiné právě problém dlouhodobé udržitelnosti té či oné míry nezaměstnanosti, a to zejména z hlediska jejího souladu s monetární stabilitou.

2.1.1.1. NAIRU, přirozená míra a hypotéza hystereze

Dominantním ekonomickým proudem v poválečném období bylo neokeynesiánství, ve kterém významnou roli hrála Phillipsova křivka. Phillips (1958) se ve svém díle zaměřil na analýzu vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a vývojem sazeb nominálních hodinových mezd. Na datech Spojeného království identifikoval skutečnost, že změny nominálních mzdových sazeb jsou negativně korelovány s mírou nezaměstnanosti (tzv. „původní Phillipsova křivka“).

Brzy na to Samuelson a Solow (1960) ukázali empirickou platnost obdobného vztahu na datech Spojených států. Navíc přicházejí s argumentem, že změny nominálních mezd a inflace jsou korelovány pozitivně. Tím se samozřejmě otevírá prostor pro interpretaci původního Phillipsova vztahu do roviny cenová inflace versus míra nezaměstnanosti (tzv. „modifikovaná Phillipsova křivka“). Do keynesiánské ekonomie tedy vstupuje možnost brát v úvahu úroveň nezaměstnanosti a cen „Objev“ Phillipsovy křivky rozpoutal debaty o jejich implikacích pro hospodářskou politiku. Jednalo se zejména o otázku, zdali monetární autorita může docílit trvale nižší nezaměstnanosti za cenu vyšší (a stabilní) inflace. V té době (60. léta 20. století) ztvířil proud dávající na tuto otázku odpověď kladnou. Tvůrci hospodářské politiky tak měli teoreticky podepřenou možnost volby

1 Software volně dostupné na www.cepremap.cnrs.fr/dynare/.

mezi makroekonomickými cíly, které jsou v antagonistickém poměru – mezi mírou nezaměstnanosti a inflací. Pro poválečné období je tak charakteristické podřízení peněžní stránky ekonomiky stimulaci poptávky, neboť v peněžní stránce ekonomiky nebyl spatřován zdroj nestability.

Empirická průkaznost modifikované neokeynesiánské verze Phillipsovy křivky však začala být v 70. letech zpochybňována, neboť se nedokázala vyrovnat s nabídkovými šoky, které dominovaly období mezi lety 1972 až 1981. Růst inflace byl doprovázen růstem nezaměstnanosti. Tento jev nedokázala neokeynesiánská teorie vysvětlit. Přesněji řečeno (jak zdůrazňuje Blinder (1988)), nedokázala jej vysvětlit dostatečně rychle.

Vývoj v 70. letech však naopak zcela odpovídal teorii přirozené míry nezaměstnanosti Miltona Friedmana (1968). Přirozená míra nezaměstnanosti je Friedmanem definována jako úroveň nezaměstnanosti vyplývající z Walrasovského systému rovnic všeobecné rovnováhy, za předpokladu zahrnutí aktuálních strukturálních charakteristik na trhu práce a statků, včetně zahrnutí tržních nedokonalostí, náhodných pohybů v nabídce a poptávce, nákladů na získání informací při hledání pracovních příležitostí, nákladů mobility apod. Tato úroveň nezaměstnanosti je tedy přirozeným výsledkem dlouhodobé rovnováhy ekonomiky.

Nástup konzervativních škol byl vyústěním krize keynesiánsství. Blinder (1988) však v této souvislosti uvádí, že důvodem byla spíše jejich teoretická přitažlivost, než schopnost vysvětlit makroekonomický vývoj. Tvrdí, že hypotéza o přirozené míře nezaměstnanosti v této intelektuální bitvě období 1972–1985 nehrála nijak významnou roli, neboť vertikální Phillipsova křivka byla integrální součástí keynesiánské teorie od roku 1972 a v druhé polovině 70. letch byla empirická Phillipsova křivka rovněž obohacena o veličiny reprezentující stranu nabídky. Pro udržení keynesiánské ekonomie jakožto dominantního ekonomického proudu však tato invence přišla příliš pozdě. To je vcelku zajímavé, neboť již Phillips zdůrazňoval, že exogenní šoky v cenách importů (nabídkové šoky) nejsou v jeho vztahu mezi mzdami a nezaměstnaností zahrnuty.

Poválečné neokeynesiánsství tedy nahradily konzervativní školy (zejména pak monetarismus a škola racionálních očekávání). Tato změna měla samozřejmě i svůj vliv na hospodářskou politiku. V 80. letech došlo vlivem změny vůdčího ekonomického dogmatu i k přehodnocení role monetární politiky a toto období je ve své první polovině charakterizováno dezinflační politikou. V souladu s Friedmanovou hypotézou přirozené míry měla tato politika za důsledek růst nezaměstnanosti. Tato hypotéza však rovněž říká, že pokud došlo v druhé polovině 80. let ke stabilizaci inflace (a již nadále nedocházelo k jejímu snižování), měla ekonomika operovat na úrovni své přirozené míry nezaměstnanosti či NAIRU.

Faktem bylo, že zejména evropská nezaměstnanost se zvýšila ze dvou procent z let šedesátých na 10 procent na konci 80. let a i v průběhu 90. let se pohybovala kolem této úrovně. Gordon (1989) uvádí dvě základní interpretace rostoucího evropského NAIRU (jakožto rovnovážné míry nezaměstnanosti) – strukturalistický pohled a přístup přes jev hystereze.

Strukturalistický pohled zdůrazňuje překážky na straně nabídky (vysoké reálné mzdy, vládní regulace), které způsobují rostoucí NAIRU, z čehož dále vyplývá, že NAIRU nemůže poklesnout, pokud nebudou tyto překážky odstraněny.

Přístup přes jev hystereze naopak předpokládá, že NAIRU sleduje vývoj aktuální nezaměstnanosti. Evropské NAIRU tak v Gordonově interpretaci je tudíž vysoké proto, protože i současná nezaměstnanost je vysoká. Rovnovážná (a dlouhodobě udržitelná) nezaměstnanost tak může poklesnout, jestliže poklesne i současná nezaměstnanost jako výsledek poptávkově orientované expanzivní politiky.

Hlavním důsledkem existence jevu hystereze v nezaměstnanosti tak je to, že jakákoliv úroveň nezaměstnanosti je konzistentní se stabilní inflací, jejíž míra závisí pouze na minulém vývoji inflace a nezaměstnanosti. Hospodářsko-politickou implikací je pak skutečnost, že poptávku stimuluji hospodářská politika může být dlouhodobě účinná v boji s nezaměstnaností.

Vraťme se krátce k problematice definice přirozené míry nezaměstnanosti a NAIRU. Přirozená míra nezaměstnanosti je rovnovážnou hodnotou, která je determinována strukturálními charakteristikami trhu práce. Oproti tomu NAIRU je spíše hodnotou empirickou. Tento koncept je reakcí na monetaristickou kritiku Phillipsovy křivky z hlediska účinnosti hospodářské (monetární) politiky. Tato koncepce je spojena se jmény Modigliani a Papademos (1975), kteří hovoří o existenci takové míry nezaměstnanosti, že pokud míra nezaměstnanosti je pod touto hodnotou, pak lze očekávat růst (akceleraci) míry inflace.

Teorie NAIRU implikuje, že nízká nezaměstnanost může způsobit růst inflace bez ohledu na příčinu oné nízké nezaměstnanosti. Toto však není obecný závěr hypotézy o přirozené míře. Z keynesiánského pohledu je teorie NAIRU úspěšnou reformulací této hypotézy, neboť NAIRU zde vystupuje jako vodítko pro hospodářskou politiku: je-li nezaměstnanost nad úrovní NAIRU, pak jsou poptávkové stimuly hospodářské politiky možné a žádoucí a naopak, je-li aktuální hodnota nezaměstnanosti pod touto úrovní, je zapotřebí politika restriktivnějšího charakteru.

Naopak monetaristický pohled vidí NAIRU jako synonymum přirozené míry nezaměstnanosti a jakékoli implikace pro úspěšnou poptávkově orientovanou hospodářskou politiku bere jako nepochopení principů hypotézy o přirozené míře. Blíže o této problematice pojednává Espinoza-Vega a Russell (1997) a Chang (1997). V kontextu hypotézy hystereze se tato odlišnost vytrácí – jakákoliv úroveň nezaměstnanosti je konzistentní se stabilní inflací. Míra nezaměstnanosti neakcelerující inflaci (popř. přirozená míra nezaměstnanosti) je tedy variabilní hodnotou.

2.1.1.2. Přístupy a techniky k odhadu NAIRU a potenciálního produktu

Dosavadní studie se pokoušely odhadovat NAIRU a mezeru výstupu s využitím různých modelů a technik. Pěkný přehled možných odhadových metod k odhadu mezery výstupu je představen v práci Bjoernland et al. (2005). Tyto metody lze samozřejmě využít i při odhadu rovnovážné nezaměstnanosti.

V případě odhadu potenciálního produktu je obvyklý a nejjednodušší způsob chápání potenciálního produktu v podobě trendové složky skutečného produktu. V tomto kontextu je nejrozšířenější metodou odhadu Hodrick-Prescottův filtr (viz Hodrick a Prescott, 1997). Problémem je zde zjevná absence ekonomického obsahu. Moderní přístup odhaduje mezeru výstupu v kontextu plně specifikovaného novokeynesiánského dynamického stochastického modelu všeobecné rovnováhy (DSGE modelu), odvozeného z mikroekonomických základů. Příkladem je práce Hirose a Naganuma (2007). Mezera výstupu je zde definována jako odchylka skutečného výstupu od výstupu dosažitelného při plně flexibilních cenách.

Odhadové modely pro NAIRU jsou mnohem bohatší, což je určitě spojeno i s hlubším teoretickým základem, který je v teorii NAIRU obsažen. Jeden z prvních odhadů v čase proměnného NAIRU lze nalézt v práci Gordon (1996). Berger a Evereart (2008) odhadují NAIRU jako nepozorovaný nestacionární proces v rámci jednoduchého strukturálního modelu, zahrnujícího v sobě Phillipsovou křivku, Okunův zákon a rovnici poptávky. Jejich model je odhadován bayesovskými technikami, konkrétně technikou „importance sampling“. Podobně i Logeay a Tober (2006) modelují NAIRU jako nestacionární trend a odhadují ho simultánně s Phillipsovou křivkou za pomoci techniky Kalmanova filtru. Kombinují hysterezní přístup s v čase proměnným NAIRU. Apel a Jansson (1999) odhadují NAIRU společně s mezerou výstupu v rámci systému strukturálních rovnic, které opět zahrnují Phillipsovou křivku a Okunův vztah mezi mezerou výstupu a mezerou nezaměstnanosti. Využívají zde model nepozorovatelných komponent. Hjelm (2003) jde ve své práci ještě dále a využívá přístup strukturálního VAR modelu. Na druhé straně Stephanides (2006) používá přístup jednorozměrné filtrace jednoduché verze Phillipsovy křivky.

Je tedy zřejmé, že existuje celá škála modelů a technik, která s sebou přináší mnohdy rozdílné odhady nepozorovaných stavů (proměnných). Nejistota vyplývající z odhadů NAIRU a potenciálního produktu je úzce spojena s neurčitostí samotných parametrů modelu, se stochastickou povahou nepozorovaných proměnných a s různorodostí modelových specifikací.

Jak navíc zdůrazňují Szeto a Guy (2004), většina modelů v sobě obsahuje inflační očekávání. Ty bývají obvykle nahrazovány perfektním předvídaním či průměrem skutečných budoucích hodnot a hodnot současných či minulých. V našem přístupu budeme předpokládat adaptivní a racionální očekávání, přičemž racionální očekávání budou řešena během identifikace modelu.

2.1.2. Hysterezní model Phillipsovy křivky

Pomocí modelu prezentovaného v této části kapitoly jsme schopni na makroekonomických datech České republiky jednak testovat pravděpodobnost platnosti hypotézy o přirozené míře nezaměstnanosti, hypotézy hystereze a NAIRU, jednak nám specifičnost hysterezního konceptu umožňuje odhadnout trajektorii NAIRU, resp. rovnovážné míry nezaměstnanosti. Ačkoliv se jedná o model makroekonomický (a hypotéza hystereze je tak z tohoto pohledu chápána), je třeba zdůraznit, že tato hypotéza je podložena i teoriemi o hysterezních mechanismech, které stojí v pozadí hystereze nezaměstnanosti. Hysterezní mechanismy tak lze brát jako mikroekonomický rámec pro tuto hypotézu. Navíc lze tento koncept zasadit i do rámce teorie růstu (růstové modely vícenásobné rovnováhy), čímž se mimořádně rozšiřuje teoretická (i praktická) přitažlivost této hypotézy. Přehled hysterezních mechanismů a jejich testování na českých datech nabízí Němec a Moravanský (2006), hysterezní růstový model kalibrovaný pro českou ekonomiku je obsahem příspěvku Němec a Moravanský (2007).

2.1.2.1. Teoretický koncept

Hysterezní model Phillipsovy křivky vychází z práce Gordona (1989). Je koncipován na základě jednoduché verze hypotézy přirozené míry nezaměstnanosti:

$$(G1) \quad \Pi_t = \alpha \Pi_{t-1} + \beta(U_t - U_t^*)$$

Výraz Π_t označuje meziroční míru inflace, U_t je míra nezaměstnanosti a U_t^* označuje rovnovážnou míru nezaměstnanosti či NAIRU. Parametr α v sobě nese informaci o síle vlivu adaptivity v očekávání inflace. Předpoklad hystereze v sobě navíc zahrnuje „law of motion“ pro rovnovážnou míru nezaměstnanosti. Za předpokladu hystereze tedy platí:

$$(G2) \quad U_t^* = \eta U_{t-1} + Z_t$$

Člen Z_t v sobě obsahuje strukturální determinanty trhu práce (obdobné těm, jak je definoval Friedman (1968) v rámci formulování hypotézy o přirozené míře nezaměstnanosti). Plná hystereze nastává při $\eta = 1$, což má za důsledek, že neexistuje nadále jedinečné U_t^* . Spojením obou vztahů (G1) a (G2) získáme:

$$(G3) \quad \Pi_t = \alpha \Pi_{t-1} + \beta(U_t - \eta U_{t-1} - Z_t)$$

Transformací (G3) pak získáváme:

$$(G4) \quad \Pi_t = \alpha \Pi_{t-1} + \beta(1 - \eta) U_t + \beta\eta(U_t - U_{t-1}) - \beta Z_t$$

2.1.2.2. Odhadové techniky

K odhadu parametrů tohoto modelu jsme využili čtvrtletní data od prvního čtvrtletí 1996 do třetího čtvrtletí 2007. Všechny proměnné (meziroční čistá inflace a míra nezaměstnanosti) jsou sezónně očištěny využitím procedury Kalmanovy filtrace. Zdrojem dat je Český statistický úřad a Česká národní banka.

Budeme předpokládat, že Z_t je konstantní v čase. Odhadovaný model pak bude mít podobu normálního lineárního regresního modelu:

$$(G5) \quad \Pi_t = \lambda_1 + \lambda_2 \Pi_{t-1} + \lambda_3 U_t + \lambda_4 (U_t - U_{t-1}) + \varepsilon_t$$

přičemž ε_t je náhodná složka s obvyklými vlastnostmi.

Model je chápán jako normální lineární regresní model s nezávislou normální-gama apriorní hustotou. Bayesovský přístup (konkrétně Gibbsův vzorkovač) k odhadu je zvolen proto, že parametry jsou chápány jako náhodné veličiny, což může z metodologického hlediska řešit problém v čase proměnných parametrů (v klasickém pojetí). Kromě toho jsme schopni využít apriorní informaci o parametru η , který se nachází v rozmezí od nuly do jedné. Gibbsův vzorkovač je mocný nástroj bayesovské posteriorní simulace. Detaily nabízí Koop (2003). Poznamenejme jen, že zde navíc musíme uvažovat indikační funkci odpovídající apriorní informaci o parametru η . Podrobnosti nabízí rovněž Němec (2008a) a Němec (2008b).

2.1.2.3. Výsledky odhadu

Výsledky odhadů parametrů nabízí tabulka č. 153. Gewekova konvergenční diagnostika CD je indikátorem toho, že Gibbsův vzorkovač konvergoval k posteriorní hustotě, která nás zajímá a jejíž charakteristiky jsou prezentovány v podobě střední hodnoty a směrodatné odchylky. Bayesův faktor je vypočítán na základě Savage-Dickeyho poměru hustot (Savage-Dickey density ratio). Ukazuje nám, kolikrát je pravděpodobnější model, ve kterém předpokládáme, že příslušný parametr je roven nule, oproti modelu, který je co do hodnot parametrů neomezen. Tabulka č. 155 pak na tomto základě shrnuje jednotlivé posteriorní pravděpodobnosti existence hypotézy o přirozené míře nezaměstnanost ($\eta = 0$), hypotézy plné hystereze v nezaměstnanosti ($\eta = 1$) a v podstatě teorie NAIRU jako takové, tedy model s $\eta \in (0;1)$.

Tabulka č. 153: **Odhad parametrů hysterezní Phillipsovy křivky**

	apriorní střední hodnota (sm. odchylka)	posteriorní střední hodnota (sm. odchylka)	Gewekeho CD	Bayesův faktor ($\lambda_i = 0$)
λ_1	2,0000 (1,5000)	2,3339 (0,8058)	0,2637	0,0528
λ_2	0,5000 (0,2500)	0,7450 (0,0747)	-0,5451	0,0000
λ_3	0,5000 (1,0000)	-0,2443 (0,0921)	-0,0514	0,2726
λ_4	0,5000 (1,0000)	-0,7848 (0,4259)	0,3689	0,5026

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka č. 154: **Strukturální parametry**

α	β	η	Z
0,7450	-1,0291	0,7627	2,268

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka č. 155: **Posteriorní pravděpodobnost modelů**

$\eta = 0$	$\eta = 1$	$\eta \in (0;1)$
0,2831	0,1537	0,5632

Zdroj: vlastní výpočty

Z výsledků odhadů parametrů (viz tabulka č. 155) jsme schopni nasimulovat trajektorii NAIRU a z toho vyplývající mezeru nezaměstnanosti (viz grafy č. 138 a 139). Tyto výsledky jsou detailněji komentovány v závěrečných částech kapitoly. Na tomto místě se ale krátce zmíníme o odhadech parametrů Gordonova modelu pro Českou republiku. Znaménka parametrů jsou v souladu s ekonomickou teorií. S růstem nezaměstnanosti klesá míra inflace (λ_p) a rovněž i vysoká nezaměstnanost má tendenci snižovat inflační tlaky přicházející z trhu práce (λ_s je negativní). Velikost parametru η ukazuje na silnou hysterizi v nezaměstnanosti (i když extrémní případ plné hysterize je na základě dat pravděpodobný jen z 15 %). Vhodná hospodářská politika (i expanzivně laděná) tak je schopna dlouhodobě snižovat míru nezaměstnanosti bez negativních inflačních konsekvencí. Relativně vyšší hodnota odhadu parametru α svědčí o tom, že adaptivita očekávání je u ekonomických agentů silná, což vypovídá i o tom, že je zde relativně vysoká důvěra v politiku cílování inflace Českou národní bankou.

2.1.3. Dynamický makroekonomický model

Níže prezentovaný vícerovnicový dynamický model ekonomiky není na rozdíl od předchozího modelu svazován předpokladem hysterezního charakteru nezaměstnanosti. Jeho výsledky tak mohou podpořit nebo vyvrátit implikace hysterezního modelu Phillipsovy křivky. Jedná se o rovnovážný model propojující dynamiku výstupu, nezaměstnanosti a inflace. V tomto modelu vystupují veličiny NAIRU a potenciální produkt v podobě nepozorovaných stavů ekonomického systému. Model vychází z práce Laxtona a Scotta (2000).

2.1.3.1. Teoretický koncept

Postupně si tedy popíšeme jednotlivé rovnice tvořící nesporný kauzální systém. Z našeho popisu vyplyne i význam makroekonomických veličin, které zde vystupují.

(L1) Definice mezery výstupu

$$ygap_t = 100 * (gdp_t - \overline{gdp}_t)$$

První rovnice je definiční rovnice mezery výstupu, který odpovídá rozdílu logaritmů hrubého domácího produktu (gdp) a potenciálního produktu (\overline{gdp}_t). Mezera výstupu je tedy vyjádřena jako procentní odchylka skutečného produktu od potenciálu.

(L2) Dynamika mezery výstupu

$$ygap_t = \alpha_1 ygap_{t-1} - \alpha_2 rgap_t - \alpha_3 zgap_t + \varepsilon_t^{ygap}$$

Zde je vyjádřen vztah mezery výstupu a jeho zpožděné hodnoty (existuje zde tedy určitý druh setrvačnosti). Vliv na mezeru výstupu má rovněž reálná úroková míra ($rgap$) a reálný směnný kurz ($zgap$). Obě tyto veličiny jsou měřeny jako odchylky od svých rovnovážných hodnot. Budeme očekávat kladné hodnoty parametrů, tudíž je zde znaménku mínus, neboť předpokládáme, že vyšší než rovnovážná úroková sazba bude snižovat mezeru výstupu a stejně tak tomu bude i v případě směnného kurzu (i když zde svou roli sehrává otevřenost ekonomiky a relativní závislost ekonomiky na vývozech a dovozech). Rovnice je doplněna rovněž i o šok do mezery výstupu ε_t^{ygap} .

(L3) Definice mezery nezaměstnanosti

$$ugap_t = u_t - \bar{u}_t$$

Mezera výstupu je definována jako rozdíl mezi skutečnou mírou nezaměstnanosti (u) a rovnovážnou nezaměstnaností (\bar{u}) představovanou NAIRU.

(L4) Stochastický proces pro potenciální produkt

$$\overline{gdp}_t = \gamma_t + \overline{gdp}_{t-1} + \varepsilon_t^{\overline{gdp}}$$

$$\gamma_t = \beta \gamma^{ss} + (1 - \beta) \gamma_{t-1} + \varepsilon_t^\gamma$$

Potenciální produkt je generován jako náhodná procházka. Jsou zde přítomny šoky přímo ovlivňující úroveň potenciálního výstupu ($\varepsilon_t^{\overline{gdp}}$). Je zde rovněž i prostor pro perzistentní odchylky v trendovém růstu potenciálního produktu (γ_t) od konstantní steady-stateové míry růstu (γ^{ss}).

(L5) Stochastický proces pro NAIRU

$$\bar{u}_t = \bar{u}_{t-1} + \varepsilon_t^{\bar{u}}$$

NAIRU je generováno jako náhodná procházka, což je při odhadu nepozorovaných stavů typické.

(L6) Dynamika mezery nezaměstnanosti

$$ugap_t = -\phi_1 ygap_t + \phi_2 ugap_{t-1} + \varepsilon_t^{ygap}$$

Tato rovnice není ničím jiným než dynamickým Okunovým zákonem, který dává do souvislosti mezeru nezaměstnanosti a mezeru produktu. Růst mezery výstupu by měl vést k poklesu mezery nezaměstnanosti (proto je zde opět záporné znaménko). Je zde přítomen šok mezery nezaměstnanosti a případná setrvačnost v mezeře nezaměstnanosti.

(L7) Rovnice inflace (Phillipsova křivka)

$$\Pi_t = \delta_1 \Pi_t^m + \delta_2 E_t \Pi_{t+1} + (1 - \delta_1 - \delta_2) \Pi_{t-1} - \delta_4 ugap_t - \delta_5 \Delta ugap_t + \varepsilon_t^\Pi$$

Poslední rovnicí je rovnice inflace pro otevřenou ekonomiku. Je zde přítomen vliv importovaných cen v podobě importované inflace (Π_t^m) a rovněž i vliv očekávané a zpožděné inflace. Model je tímto vpřed i vzad hledící. Dalšími inflačními faktory jsou kromě všudypřítomného inflačního šoku i vlivy trhu práce (mezera nezaměstnanosti a její změna).

Pro potřeby odhadu jsou do systému rovnic dodány stochastické AR(1) procesy pro reálnou úrokovou míru, reálný směnný kurz a importovanou inflaci.

2.1.3.2. Odhadové techniky

K odhadu parametrů tohoto modelu byla použita stejná datová báze jako v případě předchozího modelu. Jednalo se o čtvrtletní makroekonomická data české ekonomiky, publikovaná Českým statistickým úřadem a Českou národní bankou, a to v období 1. čtvrtletí 1996 až 3. čtvrtletí 2007. Pozorovanými proměnnými jsou sezónně očištěná meziroční inflace, míra nezaměstnanosti a reálný produkt (v logaritmu), importovaná inflace (očištěná o ceny ropy), mezeza reálné úrokové míry a mezeza reálného směnného kurzu. Tyto mezery byly získány Hodrick-Prescottovým filtrem (viz Hodrick a Prescott, 1997).

Vzhledem k tomu, že v tomto modelu vystupují nepozorované veličiny, je třeba nasadit filtrační techniky. Parametry modelu a trajektorie nepozorovaných stavů a šoků jsou odhadnuty pomocí nástroje Dynare. Jedná se nástroj využívající k odhadu parametrů postupy bayesovské analýzy, konkrétně Random Walk Metropolis-Hastings algoritmus (pro detaily viz Koop, 2003). Pro odhad nepozorovaných stavů je v něm implementován Kalmanův filtr. Model je chápán jako DSGE model. To nám umožňuje řešit racionální očekávání. Samostatně byly parametry a stavy tohoto modelu odhadnuty i rozšířeným Kalmanovým filtrem (využívajícím k odhadu metodu maximální věrohodnosti). Graficky jsou jeho odhady prezentovány v následující části pomocí trajektorií nepozorovaných stavů NAIRU a potenciálního produktu (respektive mezery výstupu).

2.1.3.3. Výsledky odhadu

Tabulky č. 156 a 157 ukazují výsledky odhadů parametrů modelu a směrodatných odchylek jednotlivých šoků. Opět jsou prezentovány apriorní a posteriorní střední hodnoty a rozptyly parametrů, stejně jako intervaly nejvyšší posteriorní hustoty (pro lepší pochopení označované jako konfidenční intervaly) příslušné posteriorním hustotám pravděpodobnosti. Jak je z obou těchto tabulek patrné, znaménka parametrů jsou v souladu s ekonomickou teorií.

Tabulka č. 156: Odhady parametrů dynamického modelu

parametr	apriorní střední hodnota	posteriorní střední hodnota	konfidenční interval		apriorní hustota	apriorní směrodatná odchylka
α_1	0,400	0,6499	0,5277	0,8032	beta	0,100
α_2	0,200	0,1763	0,0578	0,3084	beta	0,100
α_3	0,150	0,1507	0,0437	0,2796	normální	0,300
β	0,800	0,8178	0,6792	0,9526	beta	0,100
ϕ_1	0,200	0,1615	0,0666	0,2448	beta	0,100
ϕ_2	0,850	0,9795	0,9613	0,9993	beta	0,100
δ_1	0,200	0,0847	0,0553	0,1223	beta	0,100
δ_2	0,300	0,1229	0,0632	0,1844	beta	0,100
δ_4	0,500	0,0351	0,0001	0,0694	normální	0,200
δ_5	0,500	0,4051	0,1221	0,7165	normální	0,200

Zdroj: vlastní výpočty

Posteriorní výsledky nejsou citlivé na zvolené hodnoty apriorních hyperparametrů.² Z pohledu na parametry ϕ_1 a ϕ_2 je patrná vysoká setrvačnost mezery nezaměstnanosti a minimální vliv mezery výstupu. Z tohoto hlediska je empirická platnost Okunova zákona pro Českou republiku silně narušena. Není tedy překvapující, že se relativně vysoká tempa růstu produktu z předchozích let (před rokem 2007) jen minimálně promítla do reálného poklesu nezaměstnanosti. Pokud nezaměstnanost klesala (jak tomu bylo např. v roce 2007), je to z části dáno odchody dlouhodobě nezaměstnaných do důchodu, což není faktor, který by byl v Okunově zákonu implementován.

Odhad parametrů rovnice inflace ukazuje, že závislost na minulé inflaci je podobná jako u Gordonova modelu, překvapivý z hlediska otevřenosti České ekonomiky je však malý vliv importované inflace. To je způsobeno dlouhodobým zhodnocováním české koruny. Odhady směrodatných odchylek šoků jsou jednak charakteristikou jejich nejistoty, na druhé straně pak definují variabilitu veličin, kterých se týkají. Z tohoto důvodu jsou nejvíce variabilní meze výstupu a inflace. To má samozřejmě i vliv na očekávání těchto veličin. Protože model v rovnici inflace v sobě obsahuje inflaci očekávanou, není překvapující, že z důvodu větší nejistoty v jejím vývoji způsobeném exogenními šoky obsaženými v ε^u je vliv očekávané inflace na aktuální inflaci (představovaný parametrem δ) relativně malý.

Tabulka č. 157: Odhady směrodatných odchylek šoků

šok	apriorní střední hodnota	posteriorní střední hodnota	konfidenční interval		apriorní hustota	apriorní směrodatná odchylka
$\varepsilon^{y^{\text{gap}}}$	1,000	0,7181	0,3143	1,1675	inv. gama	30,000
ε^{gdp}	0,500	0,0841	0,0664	0,1015	inv. gama	30,000
ε^{γ}	0,500	0,0842	0,0666	0,1027	inv. gama	30,000
$\varepsilon^{\bar{u}}$	0,500	0,1234	0,0867	0,1553	inv. gama	30,000
$\varepsilon^{u^{\text{gap}}}$	0,500	0,1213	0,0862	0,1557	inv. gama	30,000
ε^{Π}	0,500	0,6705	0,4768	0,7955	inv. gama	30,000

Zdroj: vlastní výpočty

2.1.4. Meze nezaměstnanosti a výstupu

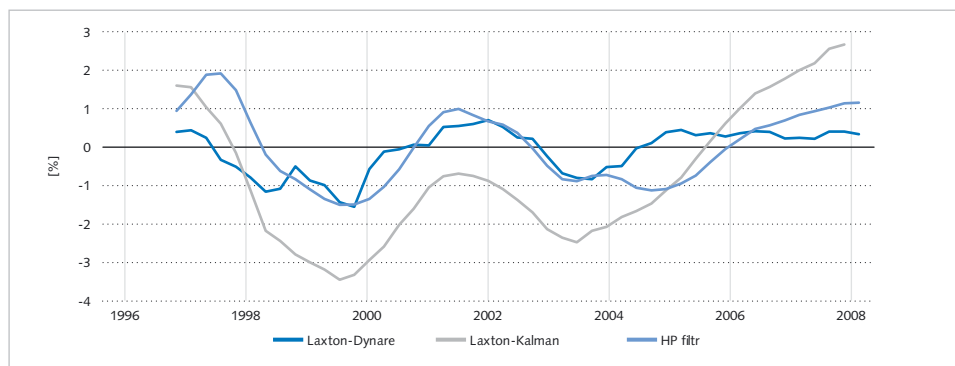
V této části jsou prezentovány a komentovány výsledky odhadů NAIRU a potenciálního produktu, respektive mezery nezaměstnanosti a mezery výstupu. Odhady v kontextu výše uvedených modelů jsou doplněny o odhad pomocí Hodrick-Preseottova (HP) filtru. Jak je možné vypočítat z prezentovaných obrázků, výsledné odhady trajektorií NAIRU a potenciálního produktu se co do absolutní velikosti odlišují (rozdíl je až dva procentní body). Dynamika těchto nepozorovaných stavů je však velmi podobná. Všechny odhady implikují podobné „body obratu“. Tento závěr je podobný závěrům, jaké uvádí např. Scott (2000).

2 Podobné odhady jsme dělali i pro ekonomiku Nového Zélandu. V tomto případě byly odhady citlivé na specifikaci apriorních směrodatných odchylek šoků. Výsledné odhady parametrů a trajektorie nepozorovaných proměnných odpovídaly třem typům ekonomik (resp. třem typům rovnovážných nezaměstnanosti): ekonomice s hysterezi nezaměstnanosti, ekonomice v souladu s hypotézou o přirozené míře nezaměstnanosti a ekonomice s v čase proměnným NAIRU. K rozhodnutí o „nejlepším“ modelu pak byly využity odhady bayesiánské marginální věrohodnosti modelů.

2.1.4.1. Odhady potenciálního produktu a mezery výstupu

Všechny odhady mezery výstupu reflektují období ekonomické recese v roce 1997 a po roce 2002, liší se nicméně v pohledu na její hloubku. Poslední dva roky česká ekonomika zažívá znatelný ekonomický růst (vyjádřený tempy růstu HDP). Podíváme-li se na graf č. 137, odhad Laxtonova modelu pomocí Kalmanova filtru (označený jako „Laxton-Kalman“) nám říká, že tato tempa růstu jsou dlouhodobě neudržitelná, neboť ekonomika se dostává 2,5% nad potenciál. Podobný výsledek (1,5%) ukazuje i odhad mezery výstupu HP filtrem. Tyto výsledky je však třeba brát s rezervou, neboť Kalmanův filtr je velmi citlivý na zvolené počáteční podmínky a HP filtr se svou „slavnou“ a hojně užívanou konstantou $\lambda = 1600$ pro čtvrtletní data není zrovna metodologicky nejvhodnější technikou. Z tohoto hlediska je vhodnější upřednostnit odhady Laxtonova modelu pomocí nástroje Dynare („Laxton – Dynare“). Ten nám ukazuje, že ekonomika České republiky se poslední tři roky drží jen mírně nad potenciálem, tudíž postupně narůstající tempa růstu zcela odpovídají možnostem ekonomiky a dávají optimistické vyhlídky z hlediska jeho dlouhodobé udržitelnosti.

Graf č. 137: Mezera výstupu v České republice

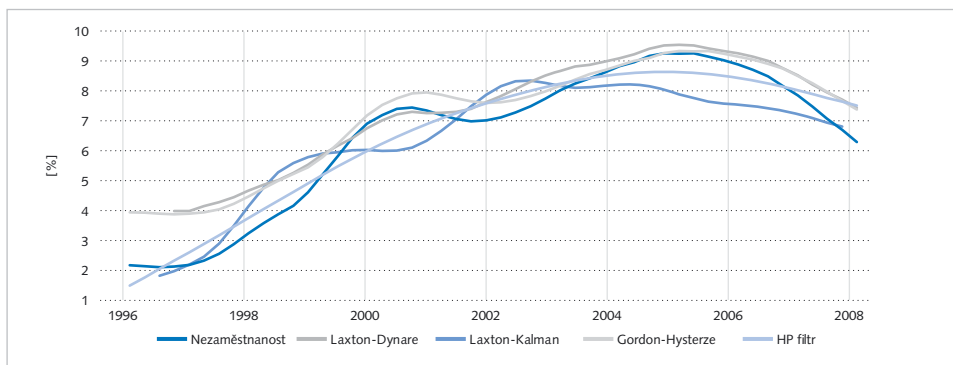
Zdroj: vlastní výpočty

2.1.4.2. Odhady NAIRU a mezery nezaměstnanosti

Jak již bylo v úvodu příspěvku zdůrazněno, hodnota NAIRU určuje rovnovážnou a udržitelnou velikost míry nezaměstnanost (a z toho vyplývající udržitelnou míru zaměstnanosti, tedy využití potenciální pracovní síly). Jednotlivé odhady NAIRU ukazuje graf č. 138. Rovnovážná nezaměstnanost se od roku 1996 výrazně zvýšila, což reflektuje dokončení transformačního procesu a s tím spojenou restrukturalizaci ekonomiky. Není bez zajímavosti, že trajektorie NAIRU v Gordonově hysterezním kontextu (označená jako „Gordon – Hystereze“) a Laxtonově přístupu („Laxton – Dynare“) jsou si velmi podobné. Hypotéza hystereze nezaměstnanosti je tak pro popis charakteru nezaměstnanosti v české ekonomice zcela adekvátní. Po relativně nízkých měřácích nezaměstnanosti, doprovázených inflací blízkou dvojciferným číslem, nastala v roce 1997 monetární (i fiskální) restrikce. To mělo za následek postupný pokles míry inflace doprovázený dalším růstem nezaměstnanosti. Když se meziroční inflace od roku 2000 ustálila na hodnotách kolem 2%, pohybovala se nezaměstnanost na relativně velmi vysokých hodnotách (překračujících v roce 2005 deset procent, dle staré metodiky). Podobně se vyvíjela i rovnovážná hodnota nezaměstnanosti. Tento vývoj tak byl zcela v souladu s hypotézou hystereze.

Pozvolný pokles nezaměstnanosti po roce 2005 lze opět interpretovat v souladu s hypotézou hysterese a jejími implikacemi pro hospodářskou politiku. Pokud budeme chápat vládní investiční pobídky a deficitní financování rozpočtu jako součást expanzivní hospodářské politiky, potom s tím související pokles nezaměstnanosti a neakcelerující inflace (rovnovážná nezaměstnanost rovněž klesala) je efektem vyplývajícím z hypotézy hysterese.

Graf č. 138: NAIRU a nezaměstnanost v České republice

Zdroj: vlastní výpočty

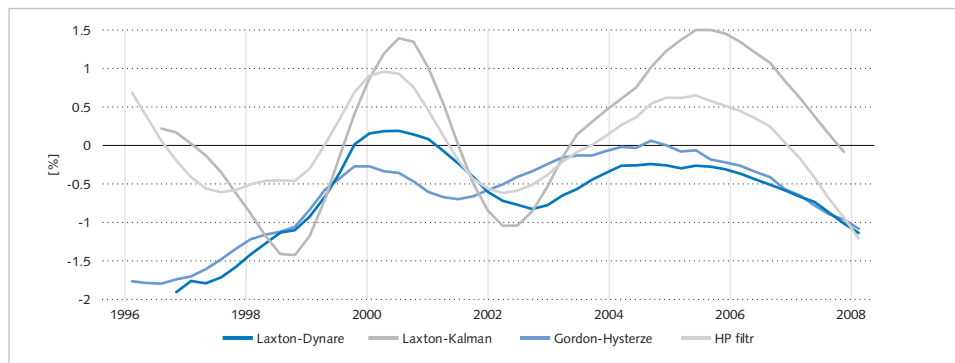
2.1.4.3. Důsledky pro ekonomický růst a stabilitu

Vývoj mezery výstupu (viz graf č. 137) a mezery nezaměstnanosti (viz graf č. 139) v posledních dvou letech naznačují udržitelnost aktuální nezaměstnanosti (pracujeme s odhadem Laxtonova modelu v Dynare, resp. s podobným odhadem hysteretzního NAIRU). Inflační tlaky vycházející z aktuální pozice nezaměstnanosti vzhledem k NAIRU jsou způsobeny zejména relativním nedostatkem pracovní síly, kdy věkově starší ročníky dlouhodobě nezaměstnaných odcházejí do důchodu a zmenšují tak potenciál pracovní síly. Jedná se o přirozený proces, který ovšem ve výše prezentovaných modelech není zakomponován.³ Rychlejší tempo poklesu nezaměstnanosti než tempo poklesu rovnovážné nezaměstnanosti tak můžeme brát jako šok do mezery nezaměstnanosti, u kterého je velmi pravděpodobné, že brzy odezní.

Apel a Jansson (1999) zdůrazňují, že modely (či teorie), které vysvětlují vývoj samotného potenciálního produktu nebo samotného NAIRU, nemohou odpovídajícím způsobem popsat hlubší vztahy vycházející z jejich vzájemné interakce. Námi prezentované a identifikované modely české ekonomiky naznačují, že výsledky hysteretzního přístupu jsou velmi podobné „vícerovnicovému přístupu“. Interakce mezi NAIRU a potenciálním produktem není tak silná, jak by odpovídalo standardní ekonomické teorii. Tato vlastnost (potvrzená empirickou nevýznamností Okunova zákona) se zdá být velmi zajímavým projevem hysteretzních ekonomických systémů.

3 Hranice odchodu do důchodu, případně odchodu do předčasného důchodu, je samozřejmě dána nastavením důchodového systému, jenž je výsledkem politického rozhodnutí, což nemusí být chápáno jako příliš přirozené. Pokud však takovéto rozhodnutí budeme brát jakožto celospolečenský konsenzus, je již možno o přirozeném procesu hovořit.

Graf č. 139: Mezera nezaměstnanosti v České republice

Zdroj: vlastní výpočty

2.1.5. Shrnutí

Podle našich bayesovských odhadů rovnovážné nezaměstnanosti a potenciálního produktu v rámci Gordonova a Laxtonova modelu se Česká republika nachází již několik čtvrtletí na svém potenciálu. Současná vysoká tempa růstu tak jsou z tohoto hlediska udržitelná i do budoucna. Negativní mezera nezaměstnanosti, která tento vývoj poslední roky doprovází, nemusí být pro udržitelnost současné nezaměstnanosti (a jejího pozvolnému poklesu) problémem, neboť je s největší pravděpodobností výsledkem šoku reprezentovaného postupným odcházením starších věkových ročníků dlouhodobě nezaměstnaných mimo potenciál pracovní síly. Trh práce tak není potenciální hrozbou monetární stability.

Trend poklesu nezaměstnanosti a s ním spojený růst efektivního využití potenciálu pracovní síly by měl nadále pokračovat a neměl by být doprovázen inflačními tlaky (z trhu práce), neboť stejně tak klesá i rovnovážná nezaměstnanost, ztělesňovaná hodnotou NAIRU. Současný potenciál české ekonomiky z hlediska dlouhodobé udržitelnosti ekonomického růstu tak lze vidět v optimistickém světle. Otázkou je, jak naše odhady ovlivní aktuální hrozba (či snad již samotný počátek) globální recese. To ukážou aktualizované odhady vycházející z nových a potvrzených makroekonomických dat. V rámci aktualizace je uvažováno o rozšíření modelu v intencích práce Berg et al. (2006), což by omezilo potřebu HP filtru při odhadech meze reálné úrokové míry a reálného směnného kurzu.

Odhady modelu potvrzují hysterzezní charakter nezaměstnanosti v České republice, což ovlivňuje možnosti a meze nástrojů praktické hospodářské politiky v boji s nezaměstnaností a inflací. Z teoretického pohledu je zajímavá interakce mezi NAIRU a potenciálním produktem, která je spolu s nevýznamností Okunova zákona zajímavým projevem hysterzezních ekonomických systémů.

2.2. Význam nominální rigidit v České ekonomice, odhad a analýza DSGE modelu

Primárním cílem monetární autority je cenová stabilita. Centrální banka obvykle používá pro analýzu stavu ekonomiky a řízení peněžní politiky (např. v režimu cílování inflace) modelový rámec. Tyto modely vycházejí z novokeynesiánského paradigmatu jehož hlavním prvkem jsou nominální rigidity.

Erceg a kol. (2000) ukázali, že v základním novokeynesiánském modelu se strnulými cenami dokáže optimálně prováděná politika stabilizovat cenovou hladinu i mezeru výstupu. To znamená, že centrální banka je schopna dosáhnout stejné alokace (bez ztrát blahobytu) jako v modelu s flexibilními cenami.

Pokud jsou rigidní mzdy, je možné dosáhnout přirozené alokace, pokud se banka zaměří na plnou stabilizaci mezd. Pokud jsou rigidní jak ceny, tak mzdy, je přirozená alokace (rovnováha) nedosažitelná. Z toho vyplývá, že monetární politika, která se zaměřuje pouze na stabilizaci inflace cen (což většina centrálních bank dělá), není optimální. Měnová politika by měla sledovat vážený průměr cenové a mzdové inflace, aby zmírnila ztráty blahobytu ve srovnání s optimální politikou. Tyto váhy jsou funkcemi strukturálních parametrů modelu, které popisují preference a technologie. Jedním z těchto parametrů jsou parametry vyjadřující stupeň mzdové a cenové rigidity. Význam nominálních strnulostí obzvláště u mezd a cen tak má významný dopad na provádění monetární politiky a její stabilizační efekty.

V následujícím textu jsou prezentovány výsledky odhadu DSGE modelu otevřené ekonomiky s nominálními rigiditami pro českou ekonomiku. Strukturální parametry modelu byly odhadnuty pomocí bayesovských technik. Model byl verifikován na datech, byly zkoumány jeho dynamické vlastnosti a byl podroben parciální analýze citlivosti. Výsledky ukazují, že mzdy v české ekonomice jsou rigidnější než ceny. To bylo potvrzeno jak odhadem délky mzdových a cenových kontraktů, tak na základě impulsních odezev a rychlosti reakce cen a mezd na exogenní šoky a rovněž z analýzy citlivosti.

Následující text stručně pojedná o struktuře modelu, dále o výsledcích odhadu významných strukturálních parametrů a jejich interpretaci. Důraz je kladen zejména na relativní význam mzdových a cenových rigidit. Ty jsou zkoumány i na základě impulsních odezev a pomocí analýzy citlivosti. Kompletní analýzu modelu se všemi výstupy lze nalézt v publikaci Hloušek (2008).

2.2.1. Model

Tato sekce stručně popisuje strukturu modelu. Detaily a odvození z mikroekonomických základů je uvedeno rovněž v publikaci Hloušek (2008). Tento model vychází z modelu Maih (2005), který je rozšířen (obzvláště o rigidity na trhu exportů) a upraven pro podmínky české ekonomiky. Inspirace k rozšíření modelu pramení z práce Adolfson a kol. (2005).

Modelová ekonomika se skládá z následujících subjektů: domácnosti, různé typy firem, vláda, centrální banka a zahraniční sektor. Monetární politika je řízena centrální bankou, která se chová podle modifikovaného Taylorova pravidla s vyhlazováním úrokových sazeb. Vládní spotřeba a zahraniční sektor vstupuje do modelu exogenně. Struktura produkce je ilustrována v grafu č. 140.

Na trhu práce a trzích různých statků panuje monopolistická konkurence. Z této tržní struktury vyplývá, že statky a služby jsou nedokonalými substituty a firmy (domácnosti) mohou nastavit ceny statků (mzdy). Výsledkem je existence rigidit, které jsou modelovány ve formě kontraktů s indexací (Calvo, 1983).

Výsledkem optimalizace je hybridní novokeynesiánská Phillipsova křivka, která má následující podobu (např. pro ceny importovaných statků):

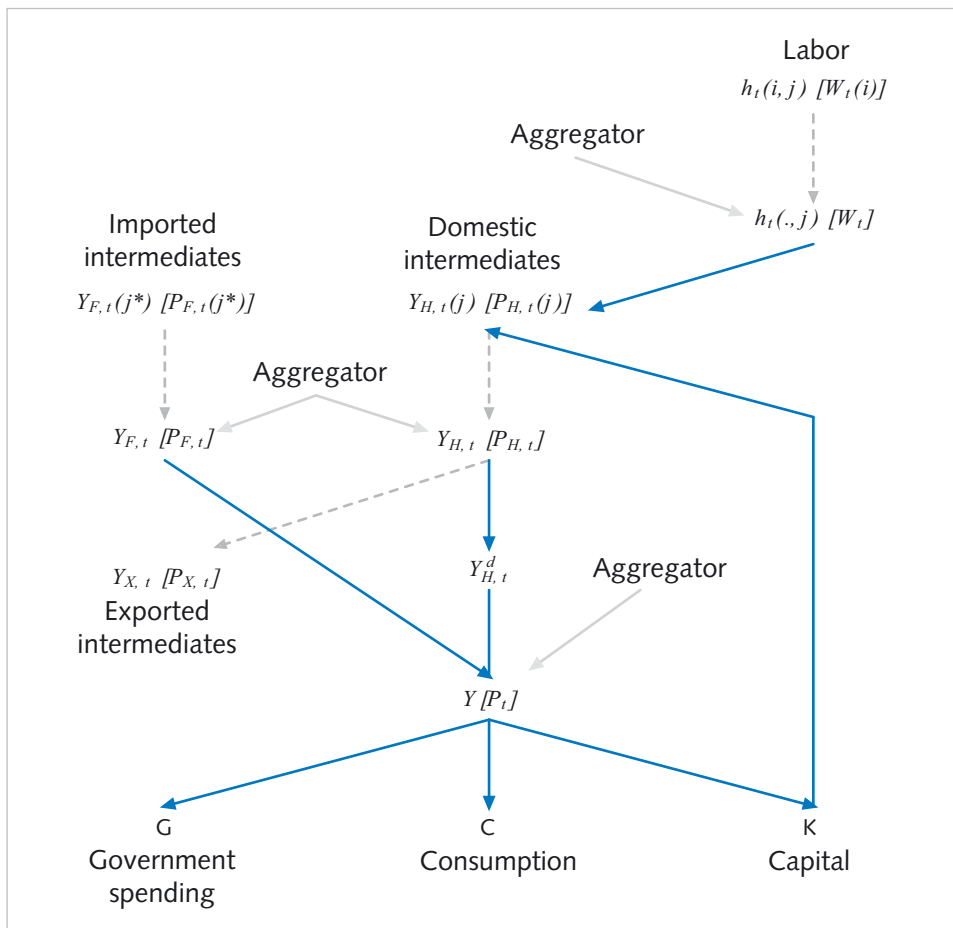
$$\hat{\pi}_t = \frac{\beta}{1+\beta} E_t \hat{\pi}_{t+1} + \frac{1}{1+\beta} \hat{\pi}_{t-1} + \frac{(1-\delta_f)(1-\beta\delta_f)}{\delta_f(1+\beta\delta_f)} \hat{m}c_t^f,$$

kde $\hat{\pi}_t$ je míra inflace importů, $\hat{m}c_t^f$ je odchylka reálných mezních nákladů od rovnovážného stavu, β je subjektivní diskontní faktor a δ_f je Calvo parametr, přičemž $\beta, \delta_f \in (0,1)$. Současná míra inflace (odchylka od rovnovážné hodnoty) je závislá jak na očekávané budoucí, tak i na minulé míře inflace, a také na odchylce reálných mezních nákladů od rovnovážné hodnoty. Calvo parametr δ_f je v naší analýze důležitý, protože vyjadřuje míru nominální rigidity. Podle vztahu $\frac{1}{1-\delta_f}$ můžeme vypočítat průměrnou délku cenového kontraktu.¹

Konkrétně se rigidity vyskytují na trhu práce, trhu domácích meziproductů, trhu importů a exportů.² Dále se v modelu vyskytují tzv. agregátoři, kteří plní funkci velkoobchodníků. Nakupují diferencovanou produkci statků (práci), skládají ji dohromady a prodávají dalším firmám v produkčním řetězci. Z domácích a importovaných statků je složen finální statek, který je spotřebováván domácnostmi, vládou nebo je použit jako vstup při výrobě domácích meziproductů.

1 Např. pro $\delta_f = 0,75$ se cenové kontrakty nemění čtyři čtvrtletí.

2 Tyto rigidity jsou zobrazeny čárkovanou čarou.

Graf č. 140: **Struktura produkce v modelu**

2.2.2. Metoda a výsledky odhadu

Výsledný model je poměrně složitý a nemá analytické řešení. Je možné získat pouze přibližné numerické řešení. Nejprve jsou proměnné převedeny do stacionární podoby a je vypočítán steady state (rovnovážný stav) modelu. Poté je model log-linearizován kolem steady statu a systém rovnic je převeden do stavového tvaru. Numerické řešení je získáno aplikací Blanchard-Kahnova (1980) či Kleinova (2000) postupu. Pro odhad parametrů je použit bayesiánský přístup. Pomocí Kalmanova filtru aplikovaného na stavový zápis modelu je vypočítána věrohodnostní funkce (marginální hustota pravděpodobnosti). Ta je přenásobena apriorní informací, abychom získali posteriorní hustotu. Momenty posteriorního rozdělení jsou vypočítány pomocí stochastické simulace, konkrétně Random Walk Chain Metropolis-Hastings algoritmu, který spadá pod Markov Chain Monte Carlo simulace. Bylo vygenerováno 1 000 000 vzorků z posteriorního rozdělení, polovina vzorků byla odložena, abychom eliminovali vliv počátečních podmínek. Momenty posteriorního rozdělení jsou získány pomocí Monte-Carlo integrace. Pro verifikaci konvergence algoritmu byly

použity Markov Chain Monte Carlo diagnostiky. Odhad a simulace byly provedeny pomocí to-olboxu Dynare pod softwarem Matlab.³

Apriorní hodnoty odhadovaných parametrů byly získány z literatury, jiných empirických studií nebo z dat agregátních veličin („great ratios“). Data použitá pro odhad jsou čtvrtletní, v období od prvního čtvrtletí 1996 do čtvrtého čtvrtletí 2007. Časové řady byly získány z databází ČSU, ČNB a ECB. Zahraniční sektor je odhadnut pomocí metody nejmenších čtverců jako strukturální VAR(1) model, vládní výdaje jsou stejnou metodou odhadnuty jako AR(1) proces. V tabulce č. 158 jsou uvedeny výsledky bayesovského odhadu některých strukturálních parametrů. Druhý sloupec ukazuje obor hodnot každého parametru. Informace o apriorním rozdělení je uvedena ve třetím až pátém sloupci. Šestý a sedmý sloupec shrnuje výsledky maximalizace posterioru a v posledních třech sloupcích je uvedena střední hodnota posteriorního rozdělení společně s 90% intervalem spolehlivosti (5. až 95. percentil posteriorního rozdělení). Z tabulky nás zajímá právě střední hodnota posteriorního rozdělení.

Tabulka č. 158: Výsledky bayesovského odhadu

parameter	domain	prior distribution			posterior max		posterior distribution		
		density	mean	s.d.	mode	s.d.	mean	5%	95%
δ_f	[0,1)	beta	0,75	0,10	0,7523	0,0352	0,7530	0,6925	0,8159
δ_h	[0,1)	beta	0,75	0,10	0,4025	0,0653	0,4181	0,3121	0,5263
δ_w	[0,1)	beta	0,75	0,10	0,8258	0,0337	0,8569	0,7860	0,8910
δ_x	[0,1)	beta	0,75	0,10	0,6179	0,0841	0,6329	0,5036	0,7584
<i>hab</i>	[0,1)	beta	0,75	0,10	0,6882	0,0710	0,6937	0,5772	0,8081
μ	\mathbb{R}^+	gamm	3,00	1,00	2,3532	0,7986	2,7062	1,3035	4,1225
γ	[0,1)	beta	0,27	0,10	0,1417	0,0529	0,1629	0,0703	0,2426
ψ	[0,1)	beta	0,60	0,05	0,6546	0,0428	0,6498	0,5805	0,7222
α	[0,1)	beta	0,80	0,05	0,9037	0,0148	0,8972	0,8728	0,9237
ω_{Π}	\mathbb{R}^+	norm	1,70	0,10	1,7095	0,0963	1,7026	1,5427	1,8647
ω_y	\mathbb{R}^+	norm	0,10	0,05	0,1044	0,0500	0,1070	0,0227	0,1859

Zdroj: vlastní výpočty

Předmětem našeho zájmu jsou především Calvo parametry (δ_f , δ_h , δ_w , δ_x) udávající stupeň nominální rigidity. Čím je tento parametr vyšší (blíže jedné), tím jsou ceny strnulější. Průměrná délka mzdových kontraktů je téměř 7 čtvrtletí, zatímco u kontraktů domácích meziproductů je to pouze 1,7 čtvrtletí. Z toho vyplývá, že domácí ceny se přenastavují zhruba čtyřikrát častěji než mzdy. Podle tohoto měřítka jsou mzdy nejvíce rigidní nominální veličinou, zatímco domácí ceny jsou nejpružnější. Calvo parametry (a tím pádem průměrná délka kontraktu) ostatních nominálních veličin leží mezi těmito dvěma hodnotami. Ceny dovážených meziproductů zůstávají nezměněny v průměru 1 rok, u exportovaných meziproductů to je 2,7 čtvrtletí. (Bodový odhad Calvo parametru pro domácí ceny se odchluje od priorní hodnoty o více než trojnásobek směrodatné odchylky. Tento výsledek se však ukázal být poměrně robustním výstupem odhadu.)

Význam zvyklostí ve spotřebě domácností, zachycený v parametru *hab*, není tak velký jak bylo předpokládáno. Posteriorní střední hodnota 0,6937 je nižší než nastavený prior. Frischova

3 Viz Juillard (2004).

elasticita nabídky práce ($1/\nu$) vyšla $1/2,7062$, což ukazuje poměrně malou citlivost nabídky práce vzhledem k reálné mzdě.⁴ Parametr γ zachycuje otevřenost ekonomiky. Konkrétněji, $(1 - \gamma)$ vyjadřuje podíl importů na výstupu. Posteriorní střední hodnota vyšla $0,1629$, což naznačuje vyšší otevřenost české ekonomiky, než jak byla nastavena priorní hodnota. Podíl práce v produkční funkci – parametr ψ – vyšel $0,6498$. To je poměrně přijatelná hodnota, podíl kapitálu⁵ je obvykle kalibrován na jednu třetinu. Výsledek odhadu je však trochu vyšší než hodnoty vypočítané z alternativních zdrojů. Např. Hloušek (2007) udává průměrný podíl práce $0,59$, který byl vypočítán jako podíl celkových pracovních nákladů na hrubé přidané hodnotě.

Reakční funkce centrální banky ukazuje vysoký zájem na vyhlazování úrokové míry. Střední hodnota parametru α , který se týká zpožděné hodnoty úrokové sazby v Taylorově pravidle, je $0,8972$. Tato hodnota se zdá být poměrně vysoká. Česká národní banka se kromě inflačního cílování stará i o stabilitu finančního sektoru. Váhy inflace a výstupu v reakční funkci ω_{π} a ω_y jsou velmi blízké priorním hodnotám, důraz na inflační cílování je šestnáctkrát vyšší než na stabilizaci výstupu. Tyto dva parametry však nebyly příliš dobře identifikovány z dat. Rozdíl mezi priorním a posteriorním rozdělením je zanedbatelný, což naznačuje, že tyto parametry jsou spíše nakalibrovány, než odhadnuty.

2.2.3. Dynamika modelu a analýza citlivosti

Odhadnutý model byl dále verifikován na datech. Filtrované proměnné byly porovnány s aktuálními pozorováními. Nepodmíněné druhé momenty (standardní odchylky a autokorelace) implikované modelem byly konfrontovány s momenty v datech. A nakonec odhady nepozorovaných veličin – šoků byly interpretovány z hlediska historických ekonomických událostí české ekonomiky. Výsledky verifikace jsou poměrně uspokojivé. Dynamické vlastnosti modelu pak byly dále studovány pomocí impulsních odezev.

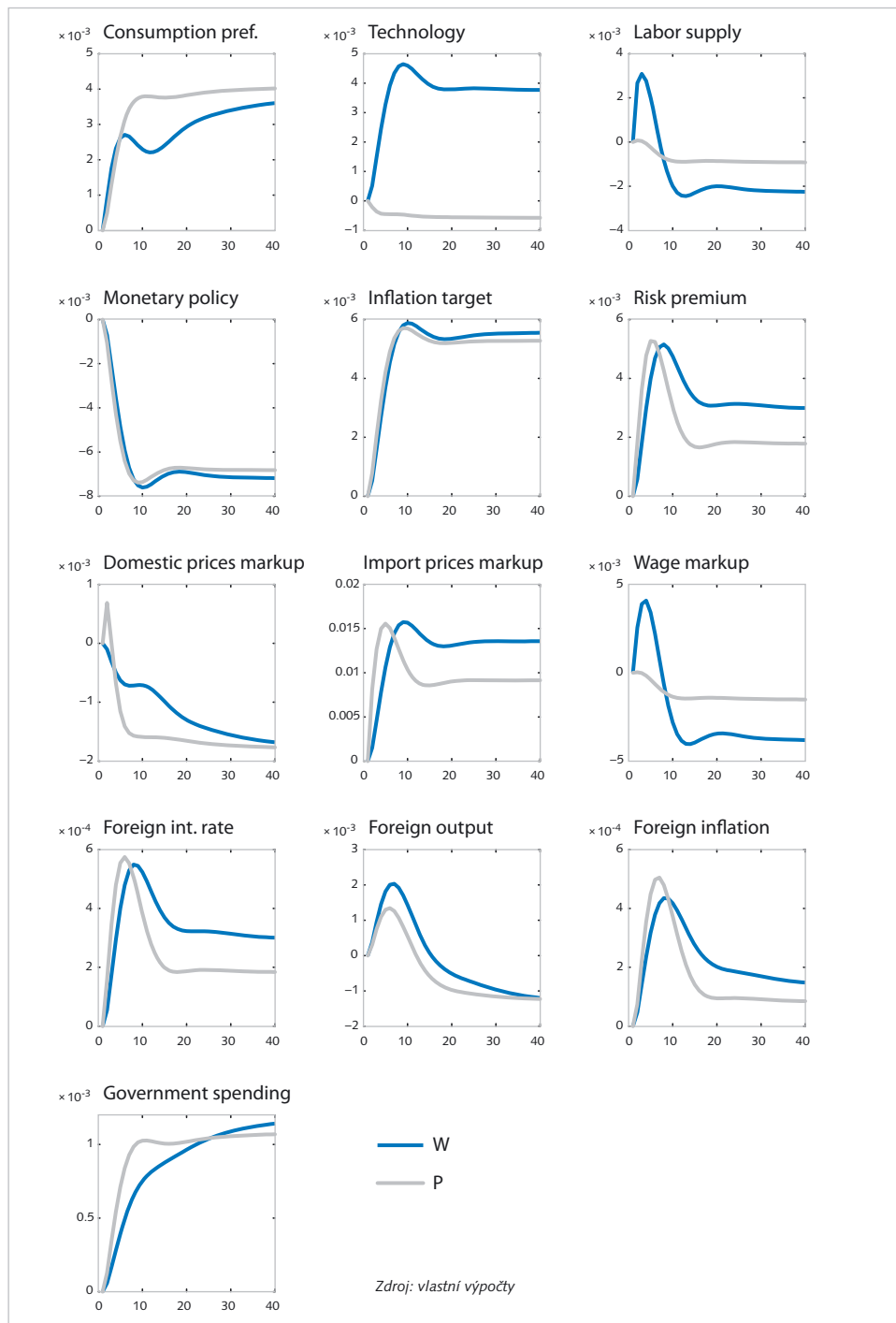
2.2.3.1. Impulsní odezvy

Odhad Calvo parametru naznačuje, jak často se mění kontrakty, ale neříká nám nic o dynamice mezd a cen. Obě veličiny jsou v modelu endogenními proměnnými, neovlivňují se přímo a samy jsou předmětem dalších vlivů. Na základě impulsních odezev můžeme studovat dynamiku obou veličin v reakci na exogenní šoky. Z grafu č. 141 můžeme vidět, že chování mezd a cen závisí na typu šoku a uvažovaném časovém horizontu.

4 Odhad tohoto parametru však musí být brát s rezervou, protože časová řada odpracovaných hodin byla nestacionární a tato proměnná vstupovala do odhadu včetně chyby měření.

5 Doplněk do jedné, $(1 - \psi)$.

Graf č. 141: Dynamika mezd a cen

Ceny a mzdy se chovají téměř identicky v případě monetárního šoku a šoku v inflačním cíli. Ceny se mění rychleji než mzdy (předbíhají) pro velkou část šoků. Mzdy jsou však volatilnější než ceny u šoku v nabídce práce, mzdové přírážce a u technologického šoku. Tento výsledek je intuitivní, protože výše uvedené šoky přímo ovlivňují proces nastavování mezd. Vedle těchto šoků reagují ceny pomaleji také v případě šoku v preferencích spotřebitelů a šoku v zahraničním výstupu. Mzdy a ceny se v krátkodobém horizontu nemusí pohybovat stejným směrem. Příkladem těchto šoků je šok v cenové přírážce a technologický šok. V případě šoku v technologii mzdy a ceny divergují dokonce i v dlouhém období (mzdy jsou na vyšší a ceny na nižší hladině, než byly před šokem). Ceny a mzdy nekonvergují v dlouhém horizontu ke kvantitativně stejným úrovním pro mnoho typů šoků. Zdůvodnění může pramenit z vysoké otevřenosti české ekonomiky. Mzdy jsou hlavní složkou cen, ale velká část indexu spotřebitelských cen (CPI) je tvořena cenami importů a ty jsou určeny na zahraničních trzích.

2.2.3.2. Analýza citlivosti – relativní význam mezd a cen

Tato sekce se zaměřuje na analýzu relativního významu nominálních rigidit v modelu. Speciální pozornost je věnována rigiditám v cenách a mzdách. Cílem je prozkoumat a porovnat, jak jednotlivé (odvozené) modely vystihují data. Tyto modely předpokládají flexibilitu určitých cen či jejich kombinace. Měřítkem souladu modelu s daty je marginální pravděpodobnost vypočtená při bayesovském odhadu.

Výchozí model (benchmark – BM) obsahuje čtyři typy nominálních rigidit a jednu reálnou rigiditu (zvyk ve spotřebě). Ostatní modely jsou odvozeny v výchozího a umožňují flexibilní chování cen v příslušném sektoru. Termín flexibilita v modelu znamená, že příslušný Calvo parametr je nastaven na hodnotu 0,2 a je na této hodnotě zafixován během odhadu. Ostatní parametry mají nastavenou svoji původní apriorní hodnotu. Model je znovu odhadnut a je vypočítána marginální pravděpodobnost. Odvozené modelové specifikace a jejich značení je následující: model s flexibilními cenami importů (FIP), model s flexibilními domácími cenami (FDP), model s flexibilními mzdami (FW) a model s flexibilními cenami exportů (FEP). Další modely předpokládají flexibilitu ve více sektorech: model s flexibilními domácími a exportními cenami (FDEP), model s flexibilními domácími a importními cenami a bez zvyklostí ve spotřebě (FDIPH) a model bez nominálních rigidit (FWDIEP).⁶

Tabulka č. 159 zobrazuje odhadnuté parametry pro výše uvedené modelové specifikace společně s Laplaceovou aproximací logaritmu marginální věrohodnosti modelu (dat). Modely jsou seřazeny sestupně zleva do prava podle tohoto měřítka.

⁶ Byly analyzovány i jiné specifikace, např. model s flexibilními domácími a importními cenami (FDIP) plus flexibilními exportními cenami (FDIEP). Hodnota marginální pravděpodobnosti se příliš nelišila od modelu FDIPH, proto zde nejsou prezentovány.

Tabulka č. 159: Porovnání modelových specifikací

parameters	FDP	FDEP	BM	FEP	FDIEP	FIP	FW	FWDIEP
δ_f	0,7596	0,7657	0,7530	0,7564	0,2	0,2	0,7571	0,2
δ_h	0,2	0,2	0,4181	0,4242	0,2	0,4902	0,3988	0,2
δ_w	0,8351	0,8579	0,8569	0,8299	0,8513	0,8382	0,2	0,2
δ_x	0,6323	0,2	0,6329	0,2	0,2	0,7016	0,6745	0,2
<i>hab</i>	0,6892	0,7010	0,6937	0,6884	0,6350	0,6537	0,5461	0,4972
μ	2,7051	2,7843	2,7062	2,8382	2,5112	2,5180	3,9320	3,7854
λ	0,1374	0,1351	0,1629	0,1508	0,5131	0,5128	0,0940	0,2172
ψ	0,6522	0,6406	0,6498	0,6370	0,6831	0,6724	0,6019	0,6094
α	0,8991	0,8969	0,8972	0,8957	0,8406	0,8503	0,8964	0,8408
ω_{π}	1,7014	1,7002	1,7026	1,7036	1,7160	1,7174	1,6877	1,7384
ω_y	0,1025	0,1024	0,1070	0,1028	0,1105	0,1103	0,0988	0,0984
log data density	978,57	976,53	972,79	969,39	948,63	947,52	935,20	900,71

Zdroj: vlastní výpočty

Výsledky jsou poměrně překvapivé. Model s flexibilními domácími cenami vystihuje data lépe než bohatší výchozí model. Rovněž model s flexibilními domácími a exportními cenami překonal výchozí model. Pokud se zaměříme na relativní význam mezi cenovými a mzdovými rigiditami, je zřejmé, že mzdové rigidity jsou podstatnější než rigidity cenové. Toto tvrzení vyplývá jednak z vítězství modelu s flexibilními cenami FDP a za druhé ze špatného výsledku modelu s flexibilními mzdami. Výsledek tak potvrzuje bodové odhady Calvo parametru. Model bez nominálních rigidit a pouze s reálnou rigiditou (zvyk ve spotřebě) dopadl nejhůře ze všech uvažovaných modelů. To naznačuje, že nominální rigidity jako takové jsou důležitým prvkem modelu. Nejvýznamnější rigiditami jsou strnulé mzdy a importní ceny. Model s flexibilními importními cenami nevystihuje data nejlépe a odhad Calvo parametru je druhý nejvyšší (kolem 0,75). Naopak obohacení původního Maihova (2005) modelu o rigidity na trhu exportů mělo jen malý vliv. Rozdíl mezi výchozím modelem (BM) a modelem s flexibilními cenami exportů (FEP) není významný.

Rovněž je zajímavé jak se některé parametry mění, aby vykompenzovaly nedostatek rigidity v příslušném sektoru. Největší rozdíly jsou patrné u odhadu Frischovy elasticity nabídky práce ($1/\nu$), která poklesla z 1/2,7062 u výchozího modelu na hodnotu 1/3,9320 u modelu s flexibilními mzdami. To znamená, že nabídka práce je méně citlivá na změny v reálné mzdě. Jinými slovy, nominální rigidita ve mzdách se přenesla do rigidity nabídky práce. Dalším hodně volatilním parametrem pro různé specifikace modelů je parametr γ udávající otevřenost ekonomiky. Jak bylo uvedeno výše, $(1 - \gamma)$ odpovídá podílu importů na HDP. γ se ale rovněž týká cenového indexu a vyjadřuje podíl domácích statků v CPI. Jelikož byly pro odhad parametrů využity zejména nominální veličiny (inlace domácích cen, inlace importních cen a inlace CPI), byl tento vliv pro výsledky významnější. Hodnota γ se pohybuje od 0,1629 pro výchozí model (velmi otevřená ekonomika) až k 0,5128 pro model s flexibilními cenami. Domácí ceny tak zvýšily svou vysvětlovací schopnost v (rigidním) vývoji CPI. Nízká hodnota 0,094 pro model s flexibilními mzdami ukazuje extrémní otevřenost ekonomiky. Tento výsledek je poněkud matoucí a může pramenit ze vzájemné interakce mezi více parametry.

Dalším měřítkem významu mzdových a cenových rigidit bylo porovnání vektorové autokorelační funkce pro tři modelové specifikace: výchozí model (BM), model s flexibilními mzdami (FW)

a model s flexibilními cenami domácích statků (FDP). Autokorelace byly spočítány u veličin použitých při bayesovském odhadu až do desátého řádu. Grafický výstup této analýzy je poněkud nepřehledný, proto zde není prezentován. Výsledky ovšem ukazují, že autokorelační funkce implikované modelem s flexibilními cenami jsou velmi podobné výchozímu modelu pro všechny uvažované proměnné. Naopak model s flexibilními mzdami nevystihuje dobře persistenci u mzdové inflace, inflace domácích cen, ale také růstu spotřeby a výstupu a u odpracovaných hodin. To opět naznačuje, že mzdové rigidity jsou důležitější než rigidity cenové.

2.2.4. Shrnutí

Na základě odhadnutého DSGE modelu s nominálními rigiditami bylo zjištěno, že mzdy se v české ekonomice chovají strnuleji než ceny. Tento závěr vyplývá z několika faktů. Odhadnutá průměrná délka kontraktů je šestkrát větší pro mzdy než pro ceny. Dále je na základě impulsních odezev patrné, že mzdy se mění rychleji než ceny pro většinu typů šoků. Nakonec bylo porovnáno několik konkurenčních modelů podle toho, jak vystihují data. Model s předpokladem flexibility mezd nebyl tolik v souladu s daty, zatímco model s flexibilními cenami ano. Předpoklad strnulých mezd je tedy důležitou vlastností modelů pro českou ekonomiku.

Jak bylo zmíněno v úvodu, monetární politika, která se zabývá stabilizací cenové inflace v prostředí s rigidními mzdami, není optimální. Aby došlo ke zmírnění ztrát blahobytu, je nutné věnovat pozornost i mzdové inflaci. V české ekonomice hrají rigidní mzdy velkou roli, proto by česká centrální banka měla tuto skutečnost vzít do úvahy při formování své monetární politiky.

2.3. Příspěvek České národní banky ke stabilitě inflace, HDP a úrokové míry

V moderních tržních ekonomikách zastává centrální banka významnou roli tvůrce monetární politiky jakožto složky hospodářské politiky. Obvyklým posláním centrální monetární autority je pomocí jí svěřených nástrojů přispívat ke stabilitě ekonomického prostředí (nikoli k jeho stimulaci), a tím se podílet na vytváření podmínek pro vyrovnaný ekonomický růst.

Většinu centrálních bank vyspělých zemí je proto svěřena mimo jiné starost o stabilitu vývoje cenové hladiny.¹ Nejinak je tomu i v případě České národní banky (dále jen ČNB), neboť zákon o České národní bance stanoví, že „*hlavním cílem České národní banky je péče o cenovou stabilitu. Pokud tím není dotčen její hlavní cíl, Česká národní banka podporuje obecnou hospodářskou politiku vlády vedoucí k udržitelnému hospodářskému růstu.*“² Dosahování těchto cílů pak ČNB provádí od roku 1998 v režimu inflačního cílení. Podstatou tohoto režimu je, že se centrální banka zavazuje držet v budoucnu míru inflace v předem zvoleném koridoru okolo inflačního cíle, a tím přispívá ke snížení nejistoty v očekáváních ekonomických agentů ohledně budoucího ekonomického vývoje.

V této kapitole se proto pokusíme kvantifikovat, v jakém poměru jsou jednotlivé cíle ČNB, jejichž naplňováním přispívá ke stabilitě české ekonomiky, zastoupeny v rozhodování ČNB při provádění monetární politiky. Na úvod předesíláme, že budeme uvažovat tři dílčí cíle, kterými budou stabilita inflace na úrovni inflačního cíle, stabilita HDP na rovnovážné úrovni a stabilita nominální úrokové míry.

2.3.1. Užitý modelový přístup

V posledních deseti letech se v oblasti makroekonomického modelování staly velice rozšířenými dynamické stochastické modely všeobecné rovnováhy (DSGE modely). Tyto modely jsou plně odvozeny z mikroekonomické teorie v tom smyslu, že všechny vztahy jsou odvozeny z optimalizací jednotlivých agentů ekonomiky. Proto jsou vhodné jak k poznávání hlubších strukturálních vlastností, tak vztahů ve sledované ekonomice. Navíc – protože parametry těchto modelů jsou strukturální povahy (např. představují preference domácností) – předpokládá se, že se nemění při změně hospodářské politiky, což je činí vhodnými pro posuzování vlivu hospodářsko-politických zásahů.

1 Viz například právní normy stanovující cíle monetární politiky centrálních bank, jako jsou FED, ECB, Bank of England nebo Bank of Japan.

2 Zákon č. 6/1993 Sb. § 2 odst. 1.

Ve své práci jsme využili výše popsáný modelový přístup, neboť chceme odhadnout parametry, které představují preference jednotlivých cílů ČNB. Použitý model je novokeynesiánský model malé otevřené ekonomiky odvozený v Galí – Monacelli (2002).

2.3.1.1. Reprezentativní domácnost

Chování domácností v malé otevřené domácí ekonomice je představováno reprezentativní neko-
nečně dlouho žijící domácností, která se snaží maximalizovat svůj očekávaný budoucí užitek

$$E_t \sum_{s=0}^{\infty} \beta^{t+s} \left[\frac{(C_{t+s} - hC_{t+s-1})^{1-\sigma}}{1-\sigma} - \frac{N_{t+s}^{1+\varphi}}{1+\varphi} \right],$$

kde E_t představuje racionální očekávání v čase t , β je diskontní faktor, σ je inverzní elasticita mezičasové substituce ve spotřebě, h je míra zvyku ve spotřebě a φ je inverzní elasticita substituce práce. Výraz v hranatých závorkách představuje užitek domácnosti ze spotřeby statku v období $t + s$ snížený o újmu z vykonané práce v témže období. Domácnost se snaží volit množství práce, kterou bude nabízet, a úroveň spotřeby tak, aby maximalizovala svůj užitek, přitom ale nepřekročila své rozpočtové omezení

$$P_{t+s} C_{t+s} + R_{t+s}^{-1} B_{t+s+1} \leq B_{t+s} + W_{t+s} N_{t+s}, \quad s = 0, 1, \dots,$$

kde B_{t+1} je množství bezrizikových mezinárodně obchodovatelných dluhopisů splatných v období $t + 1$, které domácnost drží na konci období t , a W_t je nominální mzda.

2.3.1.2. Reprezentativní domácí výrobce

V domácí ekonomice jsou dva typy firem. Prvním typem jsou výrobci, jejichž chování je charakterizováno reprezentativním výrobcem. Tento výrobce najímá práci na trhu práce za cenu W_t , kterou nemůže ovlivnit, a produkuje výrobky podle produkční funkce s konstantními výnosy z rozsahu

$$Y_t = A_t N_t,$$

kde pro úroveň technologie platí vztah $\ln A_t = \rho_a \ln A_{t-1} + \varepsilon_t^a$. Proměnná ε_t^a představuje technologický šok a parametr ρ_a míru jeho trvalosti. Výrobce svou produkci prodává tuzemským a zahraničním domácnostem.

V modelu předpokládáme, že výrobce může změnit cenu své produkce v období t s pravděpodobností $(1 - \theta_p)$, ať už proto, že je vázán dlouhodobými kontrakty, nebo proto, že nemá úplné informace, a tudíž neví, že jeho cena není optimální. Tento přístup zavádí do modelu nepružnost cen a byl poprvé uveden v Calvo (1983).

Domácí výrobce se při stanovování ceny své produkce přirozeně snaží maximalizovat očekávanou současnou hodnotu svých budoucích zisků, přičemž musí brát v úvahu poptávkové omezení po své produkci. Pro konkrétní tvar optimalizační úlohy výrobce a její přehledné řešení odkazuje se čtenář na podkapitulu 2.3 a dodatek C v Remo – Vašíček (2008).

Pokud výrobce nemůže v daném období svou cenu stanovit optimálně (tj. nemůže optimalizovat), změní svou cenu částečně aspoň podle vývoje cen v minulém období (tj. inflace).

2.3.1.3. Reprezentativní dovozce

Druhým typem firem v domácí ekonomice jsou dovozci. Tyto firmy nakupují zahraniční zboží za tamní ceny v zahraniční měně a prodávají je domácím obyvatelům jako spotřební statky za ceny, které si samy stanoví.

Stanovení cen, za které dovozci importy prodávají, je velmi podobné chování domácích výrobců. Opět předpokládáme, že dovozce může stanovit svou cenu optimálně s pravděpodobností $1 - \theta_F$, jinak ji jen upraví na základě vývoje cen importů v minulém období.

2.3.1.4. Centrální banka

Centrální banka (dále jen CB) v tomto modelu využívá k dosažení svých cílů jako nástroj nominální úrokovou míru, kterou stanovuje. Protože chceme zjistit, jaký význam ČNB jednotlivým cílům při provádění monetární politiky přikládá, musíme pravidlo, podle kterého stanovuje nominální úrokovou míru, odvodit z vhodné zvolené ztrátové funkce CB. Tato funkce by měla být pokud možno jednoduchá, aby bylo možno takovéto pravidlo odvodit. Dále by měla nabývat svého minima, pokud jsou všechny cíle splněny, jinak by měla růst s tím, jak se odchylujeme od cílových hodnot. Pokud budeme uvažovat tři dílčí cíle monetární politiky, kterými jsou:

- stabilita inflace na úrovni inflačního cíle,
- stabilita HDP na rovnovážné úrovni,
- a stabilita nominální úrokové míry,

potom je vhodnou ztrátovou funkcí CB pro jedno období například námi uvažovaná kvadratická funkce

$$\tilde{\pi}_t^2 + \mu_y y_t^2 + \mu_r (\Delta r_t)^2,$$

kde $\tilde{\pi}_t$ je průměrná odchylka inflace od inflačního cíle v posledních čtyřech obdobích, y_t je procentní odchylka HDP od rovnovážné úrovně a $\Delta r_t = r_t - r_{t-1} + \varepsilon_t^r$ je změna nominální úrokové míry včetně monetárního šoku ε_t^r , který představuje nedokonalou schopnost CB přesně řídit tržní nominální úrokovou míru. Parametry μ_y a μ_r jsou nezáporné a představují váhy, které CB klade na dosažení cíle stability HDP a stability nominální úrokové míry,³ vyjádřené v poměru k váze kladené na dosažení cenové stability. To tedy například znamená, že pokud by bylo μ_y menší než jedna, byl by cíl cenové stability pro CB významnější než stabilizace HDP a naopak.⁴

Ztrátová funkce, jak je vidět z jejího tvaru, nabude svého minima, pokud budou zároveň průměrné inflace za poslední čtyři období rovny průměrné hodnotě inflačního cíle v těchto obdobích, HDP na rovnovážné úrovni a pozorovaná změna nominální úrokové míry centrální bankou bude nulová. Naopak v případě, že se hodnoty těchto sledovaných veličin odchýlí od ideálních hodnot na jednu či druhou stranu, ztráta CB poroste. Navíc tato ztráta poroste tím více, čím více se budou sledované veličiny vzdalovat od cílových hodnot, přičemž přírůstek ztráty způsobený nárůstem sledované veličiny o jednotku je tím větší, čím dále jsme od cílové hodnoty.

CB se v tomto modelu chová jako racionální agent a minimalizuje očekávanou současnou hodnotu všech svých ztrát

$$E_t \sum_{s=0}^{\infty} \beta^{t+s} (\tilde{\pi}_{t+s}^2 + \mu_y y_{t+s}^2 + \mu_r (\Delta r_{t+s})^2),$$

3 V anglicky psané literatuře se tomuto cíli říká smoothing, jedná se totiž o snahu „vyhlazovat“ vývoj úrokové míry.

4 Upozorníme, že tato interpretace je odvislá i od jednotek, ve kterých jsou odchylky sledovaných veličin od požadovaných hodnot měřeny.

přičemž musí brát v úvahu chování ekonomiky (tj. všechny relevantní interdependentní vztahy v ekonomice, které jsou v našem případě představovány použitým modelem). Řešení tohoto optimalizačního problému CB, které jsme také využili, lze nalézt v Dennis (2005a).

2.3.1.5. Zahraniční sektor

Na závěr podkapitoly popisující modelový přístup se zmiňme již jen stručně o zahraniční ekonomice a vztazích, kterými je tato ekonomika propojena s domácí.

Zahraniční sektor je představovanou jednou velkou ekonomikou, která není nijak ovlivňována vývojem domácí malé ekonomiky. Na druhou stranu má vývoj této ekonomiky vliv na vývoj domácí ekonomiky. Zahraniční ekonomika je v modelu tvořena nezávislými autoregresními procesy prvního řádu pro zahraniční HDP, inflaci a nominální úrokovou míru.

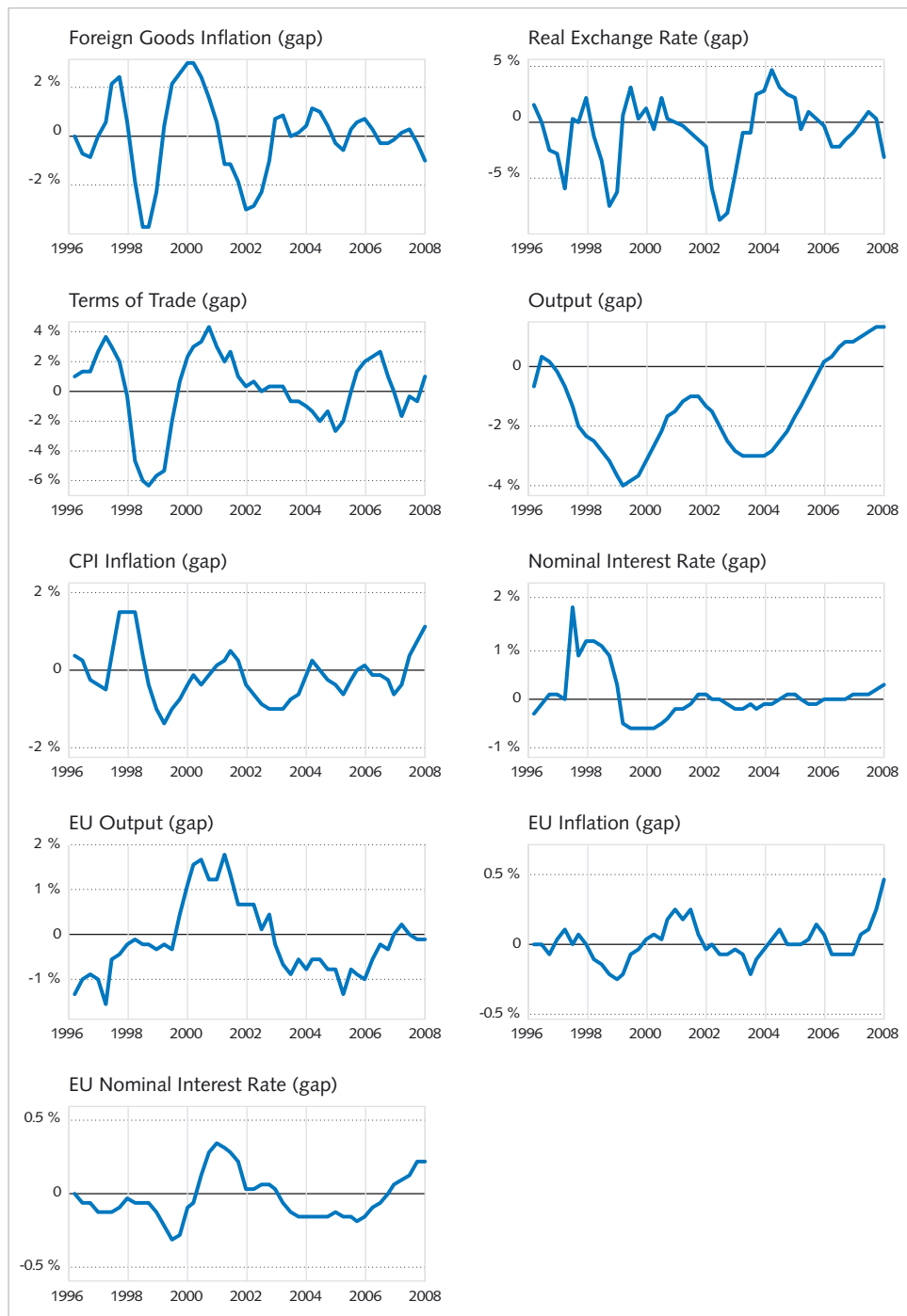
Ekonomiky jsou v modelu provázány propojeností trhu produkce a propojeností finančních trhů, vedoucí k podmínce nekryté úrokové parity a tzv. international risk sharing condition.

2.3.2. Data

Pro odhad modelu jsme využili čtvrtletní časové řady získané z Českého statistického úřadu, České národní banky, Euro Area Business Cycle Network a Data Service & Information. Zahraniční sektor je představován státy eurozóny. Při estimaci jsme použili data od prvního čtvrtletí roku 1996 do čtvrtého čtvrtletí roku 2007.

Protože je použitý model takzvaný gapový model, jsou všechny proměnné vyjádřeny v procentních odchylkách od rovnovážných hodnot, kromě proměnných, které jsou již v procentech. Takové proměnné jsou vyjádřeny v absolutních odchylkách. K odhadu vyrovnaných hodnot (tj. trendu) jsme použili Hodrick-Prescottův filtr. Řady, u kterých to bylo žádoucí, jsme sezónně očistili. Upravené časové řady v podobě, ve které byly použity při odhadu jsou uvedeny v grafu č. 142.

Graf č. 142: Data použitá při odhadu

2.3.3. Použitá technika odhadu

Při odhadu jsme vycházeli z bayesiánského přístupu, což znamená, že jsme apriorní informaci (tj. informaci před samotným odhadem) o parametrech modelu charakterizovanou apriorními hodnotami parametrů aktualizovali pomocí informace, kterou o těchto parametrech za předpokladu užití modelové struktury přinášíme užitá reálná data. Výsledkem odhadu je potom aposteriorní hustota pravděpodobnosti jednotlivých parametrů, která je zjednodušeně řečeno váženým průměrem apriorní informace a informace obsažené v naměřených datech.

Konkrétní algoritmus, který jsme v našem příkladě aplikovali, se nazývá Random Walk Metropolis-Hastings algoritmus a jeho stručný popis, stejně jako odkazy na relevantní literaturu, lze nalézt v Remo-Vašíček (2008).

2.3.4. Výsledky

Protože model obsahuje mnoho parametrů, ukážeme výsledky odhadu jen u těch nejdůležitějších z nich. Pro kompletní výsledky a jejich interpretaci odkazujeme na working paper Remo-Vašíček (2008). Tamtéž je možné nalézt i výsledky konvergenčních diagnostik, které slouží k posouzení, zda Markovský řetězec generovaný v průběhu odhadu již zkonvergoval ke svému stacionárnímu rozdělení.

Výsledné aposteriorní hustoty parametrů jsou zobrazeny v grafu č. 143. V tomto grafu jsou zobrazeny také apriorní hustoty a aposteriorní střední hodnoty znázorněné v grafu červenou vertikálou. Z grafu je vidět, že střední hodnoty většinou procházejí mody aposteriorních rozdělení. Není tomu tak pouze v případě parametrů δ_H a δ_r . V těchto případech je aposteriorní modus vždy napravo od střední hodnoty, a proto je možné, že by mohl být odhad těchto parametrů pomocí střední hodnoty podhodnocen.

Pro přehlednost a přesnost jsou uvedeny zvláště aposteriorní střední hodnoty spolu s pěti- a devadesátipětiprocentními kvantily ještě v tabulce č. 160.

Aposteriorní střední hodnota parametru μ_y je 0,08. Připomeňme, že tento parametr představuje váhu, kterou ČNB při svém rozhodování přikládá stabilizaci HDP v porovnání s váhou na cílování inflace. Tento výsledek znamená, že odchýlení inflace od inflačního cíle o jeden procentní bod je pro ČNB stejně „nežádoucí“, jako vychýlení HDP o

$$|y| = 1/\sqrt{\mu_y} \doteq 3,5 \%,$$

Na základě našeho odhadu vidíme, že ČNB v uplynulých letech příliš neusilovala o stabilizaci HDP. K podobnému závěru došli i Kam, Lees, Liu (2006) v případě centrálních bank Austrálie, Kanady a Nového Zélandu. V případě ČNB může být tento výsledek navíc podpořen procesem transformace české ekonomiky, kdy se HDP nacházel delší období pod rovnovážnou úrovní, jak je vidět i v grafu č. 142. V tomto případě nebylo žádoucí (snad ani možné) stimulovat růst HDP nástroji monetární politiky, neboť v pozadí tohoto vývoje byly právě probíhající strukturální změny.

Odhad parametru μ_r aposteriorní střední hodnotou je roven 0,53. Tento parametr představuje váhu, jakou ČNB při provádění monetární politiky přikládá stabilizaci nominální úrokové míry v porovnání s váhou na cílování inflace. Analogicky jako v předchozím případě bude ČNB přinášet změna nominální úrokové míry o

$$|\Delta r| = 1/\sqrt{\mu_r} \doteq 1,4$$

procentního bodu stejnou ztrátu, jako odchýlení inflace od inflačního cíle o jedno procento.

Hodnota 1,4 je už mnohem bližší jedné než hodnota 3,5 v předchozím případě. Tento výsledek ukazuje, že ČNB není lhostejná k samotným změnám nominální úrokové míry. Tento fakt může odrážet jistou opatrnost ČNB při změnách úrokových měr. Tato opatrnost může být dána tím, že ČNB:

- mění své úrokové sazby tehdy, pokud si je jistá nutností jejich změny,
- snaží se měnit úrokové sazby postupně.

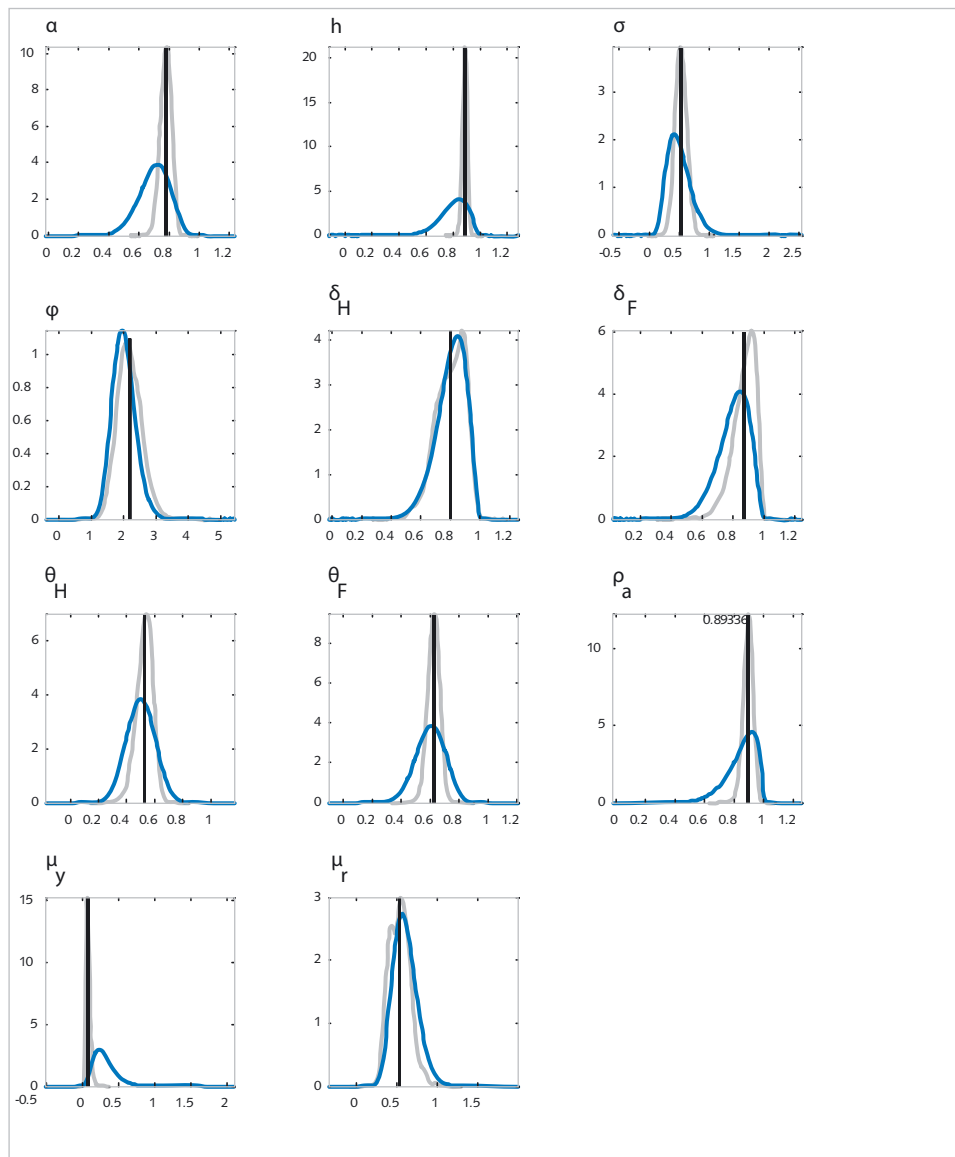
Protože parametry μ_y a μ_r jsou menší než jedna, je podle našich výsledků nejdůležitějším cílem ČNB stabilizace inflace na úrovni inflačního cíle.

Tabulka č. 160: Výsledky odhadu vybraných parametrů

parametr	interpretace	posteriorní střední hodnota	5 %	95 %
β	diskontní faktor	0,99	–	–
α	stupeň otevřenosti	0,78	0,72	0,84
h	stupeň spotřebních návyků	0,89	0,85	0,92
σ	inverzní elasticita mezičasové substituce ve spotřebě	0,53	0,37	0,69
φ	inverzní elasticita substituce práce a volného času	2,18	1,60	2,82
δ_{II}	stupeň indexace cen domácí produkce	0,80	0,63	0,94
δ_F	stupeň indexace cen importů	0,87	0,73	0,96
θ_H	podíl neoptimalizujících výrobců	0,53	0,43	0,62
θ_F	podíl neoptimalizujících dovozců	0,62	0,55	0,69
ρ_a	míra trvalosti tech. šoku	0,90	0,84	0,95
μ_y	váha na stabilizaci HDP	0,08	0,04	0,13
μ_r	váha na stabilizaci nom. úrokové míry	0,53	0,34	0,75

Poznámka: parametr β nebyl odhadován, ale byl položen roven kalibrované hodnotě 0,99.

Graf č. 143: Posteriorní hustoty vybraných parametrů

2.3.5. Závěr

V této kapitole jsme se pokusili kvantifikovat, jaký význam ČNB při provádění monetární politiky přikládá stabilitě inflace, HDP a nominální úrokové míry. K tomuto účelu jsme použili novokeynesiánský DSGE model malé otevřené ekonomiky, který jsme odhadli na datech České republiky a bloku tvořeného státy eurozóny. Centrální banka je v modelu specifickým ekonomickým agentem, který se pomocí řízení nominální úrokové míry snaží naplňovat tři dílčí cíle, kterými jsou stabilita inflace na úrovni inflačního cíle, stabilita HDP na rovnovážné úrovni a stabilita (resp. vyhlazení) nominální úrokové míry.

Na základě odhadu jsme zjistili, že nejmenší váhu ČNB přikládá stabilitě HDP. Tento cíl je při jejím rozhodování velmi nevýznamný v porovnání s ostatními dvěma. Tento výsledek je dle našeho soudu v souladu s posláním ČNB zakotveném v zákoně o ČNB, tak i vývojem, který Česká republika v uvažovaném období prodělala a který se vyznačoval strukturálními změnami, jež bylo nutno podstoupit a nebránit jim pomocí nástrojů monetární politiky.

O poznání významnějším cílem na základě našich odhadů je stabilizace nominálních úrokových měr, i když ani tento cíl není významnější než cílování inflace. V odhadu váhy kladené na dosažení tohoto cíle se dle našeho mínění odráží opatrnost ČNB při rozhodování o změnách úrokových sazeb, neboť se nechce stát destabilizujícím prvkem v ekonomice.

Jednoznačně nejdůležitějším cílem ČNB je podle našeho odhadu stabilita inflace. Toto zjištění není nikterak překvapivé a je plně v souladu s tím, co ČNB ukládá zákon o ČNB.

Použitá literatura ke 2. kapitole

- ADOLFSON, M. – LASEEN, S. – LINDE, J. – VILLANI, M. (2005): Bayesian estimation of an open economy DSGE model with incomplete pass-through, Working Paper 179, Sveriges Riksbank.
- AMBLER, S. – DIB, A. – REBEL, N. (2003): Nominal rigidities and exchange rate pass-through in a structural model of a small open economy. Working Paper 2003–29, Bank of Canada.
- AN, S. – SCHORFHEIDE, F. (2005): Bayesian Analysis of DSGE Models. CEPR Discussion Papers 5207, 2005.
- APEL, M. – JANSSON, P. (1999): System estimates of potential output and the NAIRU. *Empirical Economics*, Vol. 24, 373–388.
- BERG, A. – KARAM, P. – LAXTON, D. (2006): Practical Model-Based Monetary Policy Analysis: A How-To Guide. IMF Working paper 06/81.
- BERGER, T. – EVERAERT, G. (2008): Unemployment Persistence and the NAIRU: A Bayesian Approach. *The Scottish Journal of Political Economy*.
- BJOERNLAND, H. C. – BRUBAKK, L. – JORE, A. S. (2005): The output gap in Norway – a comparison of different methods. *Economic Bulletin*, 05Q2, 90–99.
- BLANCHARD, O. J. – KAHN, C. M. (1980): The Solution of Linear Difference Models under Rational Expectations. *Econometrica*, Volume 48, Issue 5 (Jul., 1980), 1305–1312.
- BLINDER, A. S. (1988): The Fall and Rise of Keynesian Economics. *The Economic Record*, Vol. 64, No. 187, 287–294.
- CALVO, G. (1983): Staggered prices in a utility-maximizing framework. *Journal of Monetary Economics* 12, 383–398.
- CHANG, R. (1997): Is Low Unemployment Inflationary? Federal Reserve Bank of Atlanta, *Economic Review*.
- DENNIS, R. (2005a): Optimal Policy in Rational Expectations Models: New Solution Algorithms. Federal Reserve Bank Of San Francisco, working paper 2001–09, 2005.
- DENNIS, R. (2005b): Inflation Targeting under Commitment and Discretion. Federal Reserve Bank Of San Francisco, *Economic Review*, str. 1–13, 2005.
- DENNIS, R. (2005c): Specifying and Estimating New Keynesian Models with Instrument Rules and Optimal Monetary Policies. Federal Reserve Bank of San Francisco, Working Paper 2004–17 (rev. January 2005), 2005.
- ERCEG, C. J. – HENDERSON, D. W. – LEVIN, A. T. (2000): Optimal monetary policy with staggered wage and price contracts. *Journal of Monetary Economics*, 46, 281–313.
- ESPINOZA-VEGA, M. A. – RUSSELL, S. (1997): History and Theory of the NAIRU: A Critical Review. *Economic Review*, Vol. 82, No. 2, 4–25.
- FRIEDMAN, M. (1968): The Role of Monetary Policy. *The American Economic Review*, Vol. 58, No. 1, 1–17.
- GALI, J. (2008): *Monetary Policy, Inflation, and the Business Cycle: An Introduction to the New Keynesian Framework*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2008.
- GALI, J. – MONACELLI, T. (2002): Monetary Policy and Exchange Rate Volatility in a Small Open Economy. NBER working paper, no. 8905, 2002.
- GORDON, R. J. (1989): Hysteresis in History: Was There Ever a Phillips Curve? *The American Economic Review*, Vol. 79, No. 2, May, 220–225.
- GORDON, R. J. (1996): The Time-Varying NAIRU and its Implications for Economic Policy. NBER Working Paper Series, Working Paper No. 5735.
- HAMILTON, J. D. (1994): *Time Series Analysis*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- HIROSE, Y. – NAGANUMA, S. (2007): Structural Estimation of the Output Gap: A Bayesian DSGE Approach for the U.S. Economy. Bank of Japan Working Paper Series, No. 07-E-24.
- HJELM, G. (2003): Simultaneous Determination of NAIRU, Output Gaps, and Structural Budget Balances: Swedish Evidence. NIER Working Paper Series, Working paper No. 81.
- HLOUŠEK, M. (2008): Nominal rigidities in DSGE model with imperfect exchange rate pass-through. Working Paper, Brno: CVKSČE MU, forthcoming.
- HLOUŠEK, M. (2007): Dual approach to growth accounting – Application for the Czech Republic. In *Mathematical Methods in Economics 2007*, Ostrava.
- HLOUŠEK, M. – VAŠIČEK, O. (2008): Sensitivity analysis of DSGE Model of Open Economy with Nominal Rigidities. In *Mathematical Methods in Economics 2008*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 192–197.

- HODRICK, R. – PRESCOTT, E. C. (1997): Post War U.S. Business Cycles: an Empirical Investigation. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 29, 1–16.
- JUILLARD, M. (2004): Dynare manual. Version 3.0, CEPREMAP A manuscript. Dynare Toolbox, version 3.065, Available at: <http://www.cepremap.cnrs.fr/dynare/>.
- KAM, T. – LEES, K. – LIU, P. (2006): Uncovering the Hit-List for Small Inflation Targeters: a Bayesian Structural Analysis. ANU Centre For Applied Macroeconomic Analysis, 2006.
- KLEIN, P. (2000): Using the generalized Schur form to solve a multivariate linear rational expectations model. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 24, 2000, 1405–1423.
- KOOP, G. (2003): *Bayesian Econometrics*. Chichester: Wiley.
- LAXTON, D. – SCOTT, A. (2000): On developing a Structured Forecasting and Policy Analysis System Designed to Support Inflation Targeting (IFT), *Inflation Targeting Experiences: England, Finland, Poland, Mexico, Brazil, Chile*. The Central Bank of Turkey.
- LIU, P. (2006): A Small New Keynesian Model of the New Zealand Economy. Reserve Bank of New Zealand, Reserve Bank of New Zealand Discussion Paper Series DP2006/03, 2006.
- LOGEAY, C. – TOBER, S. (2006): Hysteresis and the NAIRU in the Euro Area. *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 53, 409–429.
- LUBIK, T. – SCHORFHEIDE, F. (2005): A Bayesian Look at New Open Economy Macroeconomics. The Johns Hopkins University, Department of Economics, Economics Working Paper Archive 521, 2005.
- MAIH, J. (2005): Asymmetric Trade and Nominal Rigidities in a DSGE Perspective: Implications for the Transmission of Shocks and Real Exchange Rate Dynamics. PhD thesis, The University of Oslo.
- MAIH, J. (2006): A Bayesian Investigation of Wage-Price Dynamics in a DSGE Model with Imperfect Exchange Rate Pass-Through. Discussion paper, Dynare conference, Available at: <http://www.cepremap.cnrs.fr/juillard/paris06/>.
- MODIGLIANI, F. – PAPADEMOS, L. (1975): Targets for Monetary Policy in the Coming Year. *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1, 141–165.
- MUSIL, K. – VAŠÍČEK, O. (2006): Behavior of the Czech Economy: New Open Economy Macroeconomics DSGE Model. Brno, CVKS MU, working paper No. 23/2006, 2006.
- NĚMEC, D. – MORAVANSKÝ, D. (2006): Testing of Hysteresis in Unemployment. In *Proceedings of the 24th International Conference Mathematical Methods in Economics 2006*. Plzen : University of West Bohemia in Pilsen, 407–414.
- NĚMEC, D. – MORAVANSKÝ, D. (2007): A Growth Model with Hysteresis Effects and Unemployment in the Czech Republic. In *PROCEEDINGS of the International Academic Conference on INCREASING COMPETITIVENESS*, Workshop 151 Mathematical Methods in Economics. Ostrava : Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava.
- NĚMEC, D. (2008a): Odhady NAIRU a potenciálního produktu v ČR. Working Paper, Brno: CVKSČE MU, forthcoming.
- NĚMEC, D. (2008b) Bayesian Estimation of the Unemployment Gap in the Czech Republic. In *Mathematical Methods in Economics 2008*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 386–395.
- PHILLIPS, A. W. (1958): The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957. *Economica*, November, 283–297.
- REMO, A. – VAŠÍČEK, O. (2008): Monetary Policy and Stability of Czech Economy: Optimal Commitment Policy in NOEM DSGE Framework. Working Paper, Brno: CVKSČE MU, v tisku, 2008.
- SAMUELSON, P. A. – SOLOW, R. M. (1960): Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. *The American Economic Review*, Vol. 50, No. 1, 177–194.
- SAWYER, S. (2006): *The Metropolitan-Hastings Algorithm and Extensions*. Washington, Washington University, 2006.
- SCOTT, A. (2000): Stylised facts from output gap measures. Discussion Paper Series DP2000/07, Reserve Bank of New Zealand.
- STEPHANIDES, G. (2006): Measuring the NAIRU: Evidence from the European Union, USA and Japan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 6–12.
- SZETO, K. L. – GUY, M. (2004): Estimating a New Zealand NAIRU. New Zealand Treasury Working paper 04/10.
- WOODFORD, M. (2003): *Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy*. Princeton University Press, ISBN 0–691–01049–8, 2003.

3. REGIONÁLNÍ ANALÝZA NOVÝCH ČLENSKÝCH ZEMÍ EU V KONTEXTU KOHEZNÍ POLITIKY

Obsahem této kapitoly jsou analýzy a syntézy socioekonomických charakteristik vybraných zemí na úrovni regionů NUTS 2, které jsou interpretovány v kontextu Politiky hospodářské a sociální soudržnosti. Soubor vybraných zemí zahrnuje Estonsko, Lotyšsko, Litvu, Rumunsko, Bulharsko a Slovinsko (označené jako země CE6), doplněných o středoevropské země tzv. Visegrádské skupiny, tj. Polsko, Českou republiku, Slovensko a Maďarsko (země V4).

V rámci deseti zkoumaných zemí existuje tedy celkem 53 regionů úrovně NUTS2. Jedná se o následující regiony:

- **Bulharsko (6)** Severozapaden, Severen Centralen, Severoiztočen, Jugoiztočen, Jugozapaden, Južen Centralen;
- **Česko (8)** Praha, Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko;
- **Estonsko (1);**
- **Litva (1);**
- **Lotyšsko (1);**
- **Maďarsko (7)** Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld;
- **Polsko (16)** Łódzkie, Mazowieckie, Malopolskie, Slaskie, Lubelskie, Podkarpackie, Swietokrzyskie, Podlaskie, Wielkopolskie, Zachodniopomorskie, Lubuskie, Dolnoslaskie, Opolskie, Kujawsko-Pomorskie, Warminsko-Mazurskie, Pomorskie;
- **Rumunsko (8)** Nord-Vest, Centru, Nord-Est, Sud-Est, Sud-Muntenia, Bucuresti-Ilfov, Sud-Vest Oltenia, Vest;
- **Slovinsko (1);**
- **Slovensko (4)** Bratislavský kraj, Západné Slovensko, Stredné Slovensko, Východné Slovensko.

3.1. Kohezní politika EU z pohledu nových členských zemí

3.1.1. Kohezní politika EU

Politika hospodářské a sociální soudržnosti, resp. kohezní politika EU, je součástí tzv. komunitárních (koordinovaných) politik, jejichž realizace spočívá na členských státech, zatímco koordinace a harmonizace náleží do působnosti příslušných unijních institucí.¹ Hlavním strategickým cílem této politiky je zmenšování ekonomických a sociálních nerovností (disparit) mezi regiony. Při naplňování této strategie hrají kromě základní vize a z ní se odvíjejících dlouhodobých cílů významnou roli i dosavadní základní vývojové trendy, zejména:

- zrychlující se strukturální změny v národních ekonomikách, podmíněné prohlubujícími se procesy globalizace a pokračující ekonomické a institucionální integrace. Tyto procesy indukují vznik rozvojových problémů ve stále větším počtu regionů a hlavním všeobecným faktorem ovlivňujícím úroveň regionálního rozvoje se tak stává schopnost adaptace;
- rostoucí význam mobilizace vnitřních (regionálních) zdrojů ekonomického rozvoje a jejich alokační orientace na zabezpečení regionálně významných inovací. Tyto inovace akcentují rozvoj flexibilních typů podnikatelských aktivit v interakci s rozvojem informačních technologií a odpočívajících podnikatelských služeb;
- postupný přesun těžiště regionální politiky z centrálních institucí veřejné správy na regionální instituce veřejné správy, zejména samosprávy (tato decentralizační tendence je v EU na druhé straně vyrovnávána prostřednictvím částečného přesunu národních kompetencí na nadnárodní instituce, zejména Evropskou komisi).

Z hlediska objemu vyčleněných prostředků představuje kohezní politika v novém plánovacím období 2007 až 2013 (s přihlédnutím k zahájené revizi Společné zemědělské politiky) nejvýznamnější politiku EU – celkový objem vyčleněných prostředků činí 347 mld. EUR. Rostoucí význam kohezní politiky koresponduje s vyhlášením Evropského parlamentu z roku 1992 a je zdůrazněn i přijetím principu subsidiarity a rovněž ustavením poradního Výboru regionů/Committee

1 V této souvislosti se setkáváme i s názvy strukturální či regionální politika. První z nich má vazbu na tzv. strukturální fondy, které však nezahrnují všechny fondy určené na financování kohezní politiky. Výstižnější je proto termín regionální politika, neboť adresátem podpory ze strukturálních fondů jsou především statistické regiony členských zemí EU (v případě tzv. kohezního fondu pak celé státy – NUTS 0), přičemž hlavním kritériem její alokace je úroveň regionálního HDP.

of regions, zakotveného v Maastrichtské smlouvě. Financována je z tzv. strukturálních fondů tj. Evropského regionálního rozvojového fondu – ERDF (založeného v roce 1975 a orientovaného na investiční projekty) a Evropského sociálního fondu – ESF (založeného v roce 1958 a orientovaného na neinvestiční projekty), doplněných tzv. Fondem soudržnosti – CF (založeného v roce 1994 na základě iniciativy Maastrichtské konference a orientovaného na podporu velkých investičních projektů v dopravě a životním prostředí s rozpočtem nad 10 mil. EUR), který je na rozdíl od regionálně orientovaných strukturálních fondů zaměřen na jednotlivé členské země EU.

Praktická realizace regionální politiky se provádí prostřednictvím víceletých a víceoborových rozvojových programů přesahujících délku volebních cyklů, které se dále člení na priority (subprogramy) a konkrétní opatření zohledněné v jejich rozpočtové struktuře. Stanovení dlouhodobých programových cílů a odpovídajících programů představuje první fázi tvorby regionální politiky dlouhodobě respektující následující hlavní principy:

a) Princip programování

Uplatňování tohoto principu znamená, že pomoc je realizována ve formě standardně zpracovaných programových dokumentů, jejichž hlavními typy (nezahrnutý všeobecné Strategické obecné zásady Společenství) jsou:

- Národní rozvojový plán (NRP) je základní strategický dokument pro programovací období, který popisuje strategii daného státu EU pro získání podpory ze strukturálních fondů a Fondu soudržnosti. NRP obsahuje analýzu stavu a vývoj země v hospodářské, sociální a politické oblasti a její cíle v příslušném programovacím období. Zdůvodňuje potřebu podpor a definuje cíle, kterých má být dosaženo. Obsahuje globální cíl, specifické cíle a návrh operačních programů, které je naplní.
- Národní strategický referenční rámec (NSRR) musí vypracovat každá členská země EU. Navazuje na NRP. Jedná se o základní programový a strategický dokument, který obsahuje priority a opatření, které by příslušná země chtěla financovat pomocí prostředků ze strukturálních fondů EU a Fondu soudržnosti. Popisuje celkový mechanismus a strukturu čerpání fondů EU včetně popisu jednotlivých operačních programů. Na rozdíl od NRP je dokument připomínkován a schvalován Evropskou komisí. Jakmile je dojednáno NSRR, mohou začít jednání o jednotlivých operačních programech.
- Operační programy (Operational programmes, OP) – dokumenty určené pro realizaci Národního strategického referenčního rámce, schvalované Evropskou komisí (obsahují soubory priorit členěných na opatření financovaná z jednoho nebo více fondů či ostatních finančních nástrojů příp. prostřednictvím Evropské investiční banky – EIB).

b) Princip koncentrace

Soustředění největších objemů prostředků na pomoc regionům s nejzávažnějšími problémy a na předem definované cíle.

c) Princip partnerství

Poskytnutí pomoci je podmíněno aktivní spoluprací příjemců podpory s dalšími subjekty, které jmenuje stát v souladu s obecným principem subsidiarity (jde zvláště o subjekty ovlivněné potenciálními dopady projektu, např. regionální a místní instituce a další hospodářští a sociální partneři).

d) Princip doplňkovosti

Prostředky pomoci pouze doplňují, resp. posilují prostředky příslušného příjemce, který je tak motivován k jejich zodpovědnému a efektivnímu využití.

e) Princip monitorování a vyhodnocování

Aplikace principu spočívá ve sledování a vyhodnocování efektivnosti využití prostředků pomoci ve všech fázích realizace projektu (předběžné, tj. ex-ante, průběžné, tj. interim a následné, tj. ex-post hodnocení).

Prostředky určené na regionální a strukturální politiku jsou alokovány v rámci příslušných rozvojových programů naplňujících stanovené programové cíle. V tomto ohledu bylo minulé programové období 2000–2006 ve srovnání s předchozím obdobím 1994–1999 charakteristické především větší koncentrací programových cílů (s pozitivními dopady na efektivnost využívání prostředků) – počet cílů byl snížen ze šesti na tři a počet tzv. iniciativ Evropské komise byl zredukován ze třinácti na čtyři.

Specifikace a priority jednotlivých hlavních cílů pro období 2000–2006

Cíl 1 – Podpora rozvoje a strukturálního přizpůsobování zaostávajících regionů:

- pro NUTS 2 s HDP v paritě kupní síly na 1 obyvatele nižším než 75 % průměru EU15 (vypočítaném za období 3 let);
- v příslušných regionech žilo 22 % populace EU15 (včetně regionů přechodné pomoci „phasing-out“);
- pro cíl bylo určeno zhruba 70 % prostředků fondů (136 mld. EUR v běžných cenách včetně přechodné pomoci pro regiony nesplňující již kritérium HDP);
- hlavními prioritami podpory v jednotlivých zemích (největší objem prostředků obdrželo Španělsko, pomoc nebyla určena pro Dánsko a Lucembursko) byly tvorba pracovních míst, rozvoj infrastruktury, podpora malého a středního podnikání, rozvoj inovací a informačních technologií, ochrana životního prostředí, kvalita života a rozvoj venkova.

Cíl 2 – Hospodářská a společenská konverze oblastí, které čelí významným strukturálním problémům:

- pro regiony úrovně NUTS 3 a nižší postižené socioekonomickou restrukturalizací (zejména průmyslové, venkovské a městské regiony s nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti a dále regiony závislé na rybolovu), které nezískaly pomoc z Cíle 1;
- v příslušných regionech žilo 18 % populace EU15, z toho na oblasti průmyslu a služeb připadalo 10 %, venkovské oblasti 5 %, městské oblasti 2 % a oblasti závislé na rybolovu 1 % (o zařazení regionu rozhodovala Evropská komise v souladu se stanovenými kritérii a po konzultaci s jednotlivými státy);
- pro cíl bylo určeno téměř 12 % prostředků fondů (22,5 mld. EUR včetně pomoci na přechodné období; pomoc neobdržely Irsko, Portugalsko a Řecko);
- hlavními prioritami podpory byly diverzifikace ekonomiky, podpora malého a středního podnikání, rozvoj infrastruktury, zlepšení přístupu k novým technologiím a ochrana životního prostředí.

Cíl 3 – Adaptace a modernizace politik a systémů vzdělávání, školení a zaměstnanosti:

- celoplošný, ale jen pro území, která nezískala pomoc z Cíle 1 (zařazení regionů bylo provedeno v souladu s rámcem pro akce členských států v oblasti lidských zdrojů);
- pro cíl bylo určeno o něco více než 12 % prostředků fondů (24 mld. EUR, pomoc neobdržely Irsko, Portugalsko a Řecko);
- hlavními prioritami podpory byly adaptace a modernizace systémů vzdělávání a odborné přípravy a snižování nezaměstnanosti (spojené s ekonomickými a sociálními změnami, aktivní politikou zaměstnanosti a podporou rovných příležitostí).

Iniciativy Společenství:

- INTERREG III: přeshraniční program A (podporující integrovaný regionální rozvoj mezi regiony NUTS 3), nadnárodní program B (zaměřený na nadnárodní spolupráci a přispívající k integrovanému rozvoji stanovených oblastí) a meziregionální program C (cílený na posílení meziregionální spolupráce a podporující politiky a plánovací techniky v oblasti ekonomického rozvoje), financováno z ERDF (4,9 mld. EUR);
- URBAN II: regenerace měst (podpora návrhů a implementace inovačních rozvojových modelů), financováno z ERDF (0,7 mld. EUR);
- LEADER+: rozvoj venkova, financováno z EAGGF (2 mld. EUR); v plánovacím období 2007–2013 převedeno do Společné zemědělské politiky;
- EQUAL: nadnárodní kooperace proti diskriminaci a nerovnosti na trhu práce, financováno z ESF (2,8 mld. EUR);
- celkové finanční prostředky činily o něco více než 5 % prostředků fondů (10,4 mld. EUR).

Výše prezentované informace lze doplnit v tom smyslu, že v uvedeném období se původní EU rozšířila o deset nových členských zemí, které se zapojily do regionální a strukturální politiky EU od roku 2004 (předchozí rozvojové programy v rámci pomoci EU těmto zemím byly financovány z tzv. předvstupních fondů).

Specifikace a priority jednotlivých hlavních cílů pro období 2007–2013

Cíl 1 – Konvergence:

- pro regiony NUTS 2 s HDP v paritě kupní síly na 1 obyvatele nižším než 75 % průměru EU27 plus regiony přechodné pomoci „phasing-out“, zařazené do daného cíle v rámci EU15;
- v příslušných regionech žije přibližně 170 mil. (84 regionů plus 16 regionů „phasing-out“) obyvatel;
- pro cíl je určeno téměř 82 % prostředků, které budou pokryty fondy ERDF, ESF a CF (283 mld. EUR v běžných cenách);
- prostředky z CF (téměř 70 mld. EUR) jsou určeny pro 15 zemí s HND na 1 obyvatele nižším než 90 % průměru EU27;
- hlavními prioritami je podpora zlepšování podmínek a faktorů ekonomického růstu pro zajištění reálné konvergence.

Cíl 2 – Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost:

- pro regiony úrovně NUTS 2 (příp. NUTS 1) nezískávající pomoc z Cíle 1 včetně regionů přechodné pomoci „phasing-in“, zařazené v EU15 do Cíle 1;
- v příslušných regionech žije přibližně 314 mil., tj. téměř 65 % z celkového počtu obyvatel EU-27 (155 regionů plus 13 regionů „phasing-in“) obyvatel;
- pro cíl je určeno přibližně 16 % prostředků, které budou pokryty z fondů ERDF a ESF (55 mld. EUR v běžných cenách);
- v rámci Cíle 2 jsou integrovány dřívější programy z tzv. iniciativ Společenství URBAN II a EQUAL;
- hlavními prioritami je posilování konkurenceschopnosti a celkové atraktivity regionů (stimulace ekonomických změn prostřednictvím podpory tvorby a transferu inovací a rozvoje znalostní společnosti) a dále podpora malého a středního podnikání, růst zaměstnanosti (zejména prostřednictvím zvyšování adaptability pracovních sil a investic do lidských zdrojů), zlepšování dostupnosti a ochrana životního prostředí.

Cíl 3 – Evropská územní spolupráce:

- celoplošný program založený na zkušenostech z dřívějšího programu iniciativy Společenství INTERREG;
- v příslušných regionech přeshraniční spolupráce žije přibližně 182 mil. obyvatel, 13 oblastí nadnárodní spolupráce pak pokrývá všechny regiony EU;
- pro cíl je určeno přibližně 2,5 % prostředků, které budou pokryty z fondu ERDF (téměř 9 mld. EUR v běžných cenách, z nichž asi 75 % je určeno pro podporu přeshraniční spolupráce);
- hlavní prioritou je posilování neformální regionální spolupráce zejména prostřednictvím přeshraniční spolupráce (především na základě místních a regionálních iniciativ) a dále nadnárodní (integrovany územní rozvoj) a meziregionální (výměna odpovídajících zkušeností) spolupráce.

Tabulka č. 161: Příslušnost regionů k jednotlivým cílům

Seznam regionů NUTS 2 vybraných zemí, podporovaných v rámci cíle	
Konvergence	
Česká republika	Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko
Slovensko	Západné Slovensko, Stredné Slovensko, Východné Slovensko
Maďarsko	Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld
Polsko	celá země
Slovinsko	celá země
Litva	celá země
Lotyšsko	celá země
Estonsko	celá země
Bulharsko	celá země
Rumunsko	celá země
Seznam regionů NUTS 2 vybraných zemí, podporovaných v rámci cíle	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
Česká republika	Praha
Slovensko	Bratislavský kraj
Maďarsko	Közép-Magyarország
Seznam regionů NUTS 2 vybraných zemí, podporovaných v rámci cíle	
Evropská územní spolupráce	
Cíl se vztahuje na celé území EU	

Zdroj: Evropská komise

Ve výše uvedeném kontextu je nezbytné se zmínit o nejvýznamnější aktivitě EU reagující na všeobecnou poptávku po nové rozvojové strategii spojené s přechodem k tzv. znalostní ekonomice. Jde o tzv. Lisabonskou strategii, která byla přijata na zasedání Evropské rady v roce 2000 (s desetiletým časovým horizontem) a návazně promítnuta do kohezní politiky (zejména v intencích nové formulace cíle 2). Tato strategie zdůrazňující růst konkurenceschopnosti ve vazbě na tvorbu kvalitních pracovních míst byla koncipována jako základní vize dalšího rozvoje EU. Její plnění se však ukázalo jako velice obtížné a na základě zprávy nezávislých expertů pod vedením W. Koka tak Evropská komise v roce 2005 přistoupila k revizi strategie (za hlavní příčinu neuspokojivého vývoje byl označen malý důraz kladený na koordinaci aktivit Evropské komise a členských

zemí; z dalších příčin lze uvést i malý důraz kladený na efektivní zohlednění strategie v kohezní politice), orientované zejména na institucionální změny v řízení celého procesu a zúžení agendy na 10 prioritních oblastí sdružených do tří bloků:

- učinit Evropu atraktivnějším místem pro investice a zaměstnávání;
- znalosti a inovace pro růst;
- vytváření více lepších pracovních míst.

V rámci nově stanoveného tříletého cyklu řízení byly navrženy tzv. integrované směry pro růst a pracovní místa, na jejichž základě byly vypracovány odpovídající unijní (tzv. komunitární lisabonský program, zaměřený především na dokončení procesu ustavení vnitřního trhu v oblasti služeb a pokračování procesu zjednodušování regulačního prostředí) a národní akční programy (tzv. národní programy reform). Z regionálního pohledu lze v této souvislosti upozornit na potřebu hlubší diskuse o tzv. strategické regionální politice, zejména pokud jde o odpovídající mechanismy její realizace (s důrazem na její vazby na tradiční cíle kohezní politiky) a implementace.

3.1.2. Teoreticko-metodologická východiska kohezní politiky

V této části jsou diskutovány teoretické a metodologické otázky spojené s ústředními pojmy kohezní politiky. Prvním z těchto pojmů jsou tzv. regionální disparity, jejichž snižování je hlavním obsahem cíle „Konvergence“ jako dlouhodobého základu kohezní politiky EU. Tento pojem, obecně označující nerovnost, různost či rozdílnost jevů či procesů, je však v teorii a praxi chápán různými způsoby a jeho sémantická interpretace je značně neurčitá (ani EU se dosud neshodla na jeho jednoznačné definici), což logicky limituje hodnocení odpovídajících přínosů plnění výše uvedeného cíle.

Primární otázkou je samotný přístup k vnímání nerovností, které lze obecně pokládat za přirozený důsledek procesů sociální a přírodní evoluce. Pomineme-li nerovnosti přírodního charakteru, je zřejmé, že ani v případě nerovností společenského charakteru nelze přijmout jednoznačný závěr, zda jsou tyto nerovnosti nezbytné či naopak nežádoucí, i když z politicko-ekonomického pohledu jsou tradičně považovány za jev spíše negativní. S tímto přístupem se pochopitelně setkáváme i v tradiční regionální politice, která tak zamlčuje dlouhodobé pozitivní efekty spojené s působením ekonomických disparit. V této souvislosti lze ocitovat slavnou větu L. Davina: „Nerovnoměrný vývoj – je-li průvodním jevem růstu – je efektivnější než rovnováha ve stagnaci.“

Ze pohledu tržní ekonomiky je regionální rozvoj chápán jako výsledek působení tržních sil, spojených s neustálou snahou podnikatelských subjektů zlepšit své postavení na trhu a získat konkurenční výhodu. Její nedílnou součástí je i efektivnost alokace, týkající se ekonomického problému optimálního využívání zdrojů za účelem dosažení maximální hodnoty výstupu (Hučka, M., 2008). Tento proces je tudíž nezbytně spojen s vytvářením makroekonomických, regionálních a lokálních disparit v ekonomickém (a návazně i v sociálním a environmentálním) rozvoji. Z toho mj. vyplývá, že tvorba ekonomických disparit je nezbytně spojena s konkurenceschopností. Pokud jde o tvorbu regionálních disparit, jsou podle Klaassena (1987; upraveno) jejími hlavními primárními faktory nízká mobilita pracovní síly, limitovaná mobilita kapitálu, ekonomická struktura a dále geografické a další (např. politické, institucionální a psychologické) faktory, a sekundárními faktory pak zejména vnější ekonomické vlivy, rigidita cen a nákladů (zvláště mzdových), demografická situace a faktory prostředí (např. image regionu). Z čistě ekonomického pohledu lze konstatovat, že spontánní aktivity podnikatelských subjektů nepochybně naplňují princip zásluhovosti. Trvale udržitelný rozvoj každé společnosti však vyžaduje, aby

vznikající nerovnosti nepřekročily určitou společensky přijatelnou mez, tj. aby byl tento přirozený proces regulován a byl tak respektován i princip solidarity. V této souvislosti jde tedy o generování dlouhodobých užitků, které nelze měřit prostřednictvím zisku a odpovídající aktivity jsou proto hlavním úkolem veřejného sektoru. Lze konstatovat, že (alespoň ve vyspělých zemích) panuje všeobecný konsensus o potřebě řešení výše naznačeného „dilematu efektivnosti a spravedlnosti“ prostřednictvím respektování obou výše naznačených principů. Společenská naléhavost aplikace tohoto přístupu a tedy i potřebnost regionální politiky se pak obecně odvíjí od toho, do jaké míry jsou síly prohlubující disparity, tj. divergenční síly silnější než síly opačného charakteru, tj. konvergenční síly.

Pokud jde o dlouhodobé perspektivy hospodářské integrace, Evropská komise předpokládá, že unie celkově spěje ke konvergenci, přičemž důležitým činitelem tohoto procesu je i institucionální integrace a kohezní politika. Z řady provedených analýz ovšem vyplývá, že tendence ke konvergenci nejsou zcela jednoznačné, neboť jsou často přerušovány nástupem divergenčních tendencí, resp. obě základní tendence jsou prostorově diferencovány. Na národní úrovni se v uplynulém období díky ekonomickému vzestupu méně rozvinutých členských zemí prosazovala spíše konvergence a na regionální úrovni pak spíše převažovaly divergenční tendence. K tomu je však potřebné poznamenat, že v dosavadním vývoji docházelo ke konvergenci především díky rychlému ekonomickému vzestupu některých dříve výrazně zaostalých zemí, přičemž proces sblížení se týkal spíše úrovně koupěschopnosti (indikace na základě ukazatele HDP v paritě kupní síly) než konkurenceschopnosti (indikace na základě ukazatele HDP ve směnných kurzech). Tendence k vyrovnávání životní úrovně se tedy projevovala silněji než tendence k vyrovnávání ekonomické úrovně. Citlivost na rozdíly v ekonomické úrovni je ovšem v různých zemích různá a nelze tak stanovit jednoznačnou hranici únosné regionální diferenciace v úrovni ekonomického rozvoje (viz např. větší tolerance nerovnosti v liberálnější orientovaných zemích). Pokud jde o posouzení relevantních vlivů vytvoření jednotného trhu, zavedení společné měny a prohlubující se kohezní politiky EU neposkytují zatím dosavadní studie jednoznačné závěry. Zaměříme-li se na vybrané nové členské země, které se staly členy EU až po roce 2000, lze po jejich vstupu obecně konstatovat urychlení jejich průměrného ekonomického růstu, který tak v současnosti výrazně převyšuje odpovídající hodnoty dosahované ve starých členských zemích. V této souvislosti lze tedy hovořit o zřetelné tendenci ke konvergenci na úrovni zemí. Z regionálního pohledu však zatím ve vývoji nových členských zemí převažují divergenční tendence, přičemž jednoznačně hlavním nositelem této divergence jsou metropolitní regiony hlavních měst. Pokud však provedeme příslušné analýzy s vyloučením těchto regionů, zjišťujeme výrazné snížení regionální diferenciace v úrovni ekonomické výkonnosti (tuto skutečnost lze v případě dřívějších socialistických zemí do značné míry přičíst setrvačným vlivům „nivelizačních politik“ uplatňovaných zde v období centrálního plánování).

Celkovou vývojovou diferenciaci společenských systémů tak můžeme obecně charakterizovat jako neustálé vytváření i překonávání rozdílností, resp. střídání procesů heterogenizace a homogenizace (Hampl, M., 1996). Z pohledu teorie regionálního rozvoje lze tento cyklus charakterizovat v souladu s Myrdalem (Blažek, J., Uhlíř, D., 2002) ve třech fázích: selekce úspěšných regionů (spojená s hospodářskými cykly, zejména s obdobím výraznější recese a v dlouhodobém horizontu pak s významnými geopolitickými či technologickými změnami) – polarizace (spojená s expanzí úspěšných regionů) – integrace (spojená s intenzivní difúzí pozitivních efektů do prostoru, zejména v období delší konjunktury). Tato diferenciaci je systémem obousměrných vazeb propojena se sociálně-ekonomickou organizací společnosti, která představuje její primární „vnitřní“ uspořádání (abstrahujeme zde od přírodní organizace s historicky slábnoucím vlivem na rozvoj lidské společnosti). Za hlavní ovlivňující faktor je v dlouhodobém pohledu obecně považován vědeckotechnický pokrok. V antropocentrickém pojetí vývojová diferenciaci společenských

■ systémů v zásadě determinuje i jejich sociálně-geografickou organizaci, která představuje její sekundární „vnější“ uspořádání (Hampl, M., 1996, 2005), pro které je charakteristická hierarchická diferenciací konkrétní se zejména prostřednictvím administrativního členění státu. Míra této determinace je však modifikována silnou inercií hierarchických struktur, která tak zpětně ovlivňuje vývojovou diferenciací (viz např. vysoká stabilita hlavních měst, vyznačujících se obvykle i excelentním ekonomickým postavením). Z pohledu praxe lze za nejvýznamnější přínos výše popsaného systémového přístupu považovat vytvoření příznivých podmínek pro důsledné zaměření kategorií času a prostoru do regionálních politik.

■ Z hlediska naplňování tradičního cíle dosavadní regionální politiky EU, tj. podpory zaostávajících regionů pak klíčovou otázkou představuje rozlišování základních typů disparit. Disparity v ekonomickém rozvoji lze členit na hierarchicky podmíněné (determinované významovým postavením regionů), jejichž regulace by byla v rozporu se zákonitostmi sociálně-geografické organizace a tedy neefektivní a vývojově podmíněné (determinované odlišným tempem a kvalitou ekonomického rozvoje), jejichž snižování prostřednictvím regionální politiky lze za předpokladu zacílení odpovídajících opatření podle skupin sdružujících regiony s podobným významovým postavením považovat za společensky odůvodněné. Je zřejmé, že pro identifikaci vývojových disparit je potřebné mít k dispozici verifikovanou metodiku jejich systematického zjišťování

■ Druhým ze základních pojmů, který je třeba v této souvislosti prodiskutovat, je konkurenceschopnost jako míra dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jeho regionů (narůstající význam otázky konkurenceschopnosti souvisí s prohlubováním globalizace světové ekonomiky). V této souvislosti je ovšem nutné upozornit na řadu problémů spojených s jeho použitím na teritoriální úrovni. Základním rozdílem oproti konkurenceschopnosti firem je zřejmá skutečnost, že dlouhodobé snižování konkurenceschopnosti států nebo jejich regionů nevede k jejich vytlačení z trhu, ale „pouze“ k adekvátnímu snížení životní úrovně jejich obyvatelstva, spojenému s následným poklesem jejich politicko-ekonomického významu (proto někteří ekonomové, např. P. Krugman, s používáním tohoto pojmu na teritoriální úrovni nesouhlasí – proti tomu lze ovšem namítnout, že kvalita fungování veřejné správy a jí vytvářené veřejné politiky nepochybně ovlivňují náklady a výnosy soukromých firem a konkurenční výhody firem tak lze chápat jako výsledek multidimenzionálního spolupůsobení tržních a společenských, resp. politických sil). V souladu s uvedenými skutečnostmi není vztah mezi územní konkurenceschopností a konkurenceschopností zde lokalizovaných podnikatelských subjektů zcela jednoznačný, což vyplývá již ze samotné možnosti existence protichůdných zájmů (viz např. snižování počtu pracovních míst firmami v zájmu udržení konkurenceschopnosti s negativními dopady na životní úroveň obyvatel regionu). Konkurenceschopnost zemí a regionů tedy nelze chápat jen jako pouhou prostou agregaci konkurenceschopnosti odpovídajících podnikatelských subjektů.

■ Rozšíření výzkumu konkurenceschopnosti i na regionální úroveň je spojeno s měnícími se názory na úlohu regionů v daném kontextu. Řada ekonomů (např. Porter, 1996) se v tomto ohledu domnívá, že právě regiony jsou nositeli národní konkurenceschopnosti, neboť konkurenční výhody jsou velmi silně lokalizovány a vznikají z koncentrace vysoce specializovaných dovedností a znalostí, institucí, příbuzných firem a zákazníků v interakci s tvorbou pozitivních externalit, snižujících transakční a inovační náklady firem v duchu tradičního pojetí A. Marshalla. Tradiční externí úspory jsou v moderních přístupech doplněny o selektivně dostupné úspory indukované zejména společnými akcemi jednotlivých subjektů ekonomického rozvoje (např. klastry). Regionální konkurenceschopnost tedy můžeme chápat jako výsledek společného úsilí o co nejproduktivnější využívání vnitřních zdrojů ekonomického rozvoje v interakci s využíváním jeho vnějších zdrojů a rozvojových příležitostí, cíleného na trvale udržitelné zvyšování produkčního potenciálu regionů. V rámci EU se pak nejčastěji setkáváme s následující definicí: „Regionální konkurenceschopnost je chápána jako schopnost regionů vytvářet vysoký

příjem a zaměstnanost obyvatelstva v podmínkách otevřené ekonomiky“ (viz např. Kitson, M., Martin, R., Tyler, P., 2005).

Z praktického pohledu je potřebné dále konstatovat, že jednotlivé regiony mezi sebou nepochybně soutěží v získávání, využívání a udržování všech druhů kapitálu. Odstraňování obchodních a dalších bariér rozvoje podnikatelských aktivit přitom podporuje jak dekoncentraci (lokalizace investic v nově industrializovaných prostorech), tak koncentraci (shlukování firem zejména v centrech mezinárodně obchodovatelných služeb). V moderních ekonomikách se regionální konkurenční výhody uplatňují zejména v rozvoji znalostně založených segmentů ekonomiky, zatímco v rozvoji klasických výrobních odvětví se (spíše ovšem selektivně) uplatňují vyrovnávací mechanismy popsané v neoklasických modelech rovnováhy. Tím se dále dostáváme k otázce vymezení základních typů konkurenceschopnosti, za které lze velmi zjednodušeně pokládat konkurenceschopnost založenou na ceně produkce a konkurenceschopnost založenou na kvalitě produkce. Konkurenceschopnost v moderních teoriích ekonomického růstu je pak stále více spojována s tvorbou a transferem inovací a kvalitou lidských zdrojů (to ovšem neznamená, že inovační firmy jsou vždy více konkurenceschopné než ostatní firmy, které své konkurenční výhody primárně zakládají na jiných faktorech, např. kvalitních vztazích se zákazníky či promyšleném budování své obchodní značky). Z regionálního pohledu jsou pak logicky rozhodujícími nositeli konkurenceschopnosti jejich ekonomická centra (jen stěží si lze např. představit existenci konkurenceschopného regionu s nekonkurenceschopným centrem; na druhé straně i v zázemí vysoce konkurenceschopných regionálních center mohou existovat hospodářsky marginalizovaná území). V tomto směru pak mají zásadní význam následující skutečnosti:

- v jaké míře tato centra plní funkci pólu ekonomického rozvoje/růstu (viz např. míra komplexnosti jejich ekonomických funkcí a stupeň socioekonomické integrace jimi ovládaných regionů);
- na jaké prostorové úrovni tuto funkci vykonávají (v této souvislosti nabývá na významu kvalitativní forma koncentrace ve smyslu koncentrace významů resp. řídicích funkcí).

V souladu s rostoucí pozorností věnovanou konkurenceschopnosti nabývají na významu i odborné studie zaměřené na hodnocení regionální konkurenceschopnosti (včetně výběru odpovídajících indikátorů). Užité empirické přístupy pak lze v zásadě členit do dvou základních skupin: studie analyzující regionální konkurenceschopnost na základě agregátních ukazatelů a studie zaměřené na identifikaci hnacích sil konkurenceschopnosti.

Ve kontextu Kohezní politiky EU hraje rovněž významnou roli i její propojování s prostorovým plánováním, jehož kompetence se ovšem nacházejí na úrovni jednotlivých členských zemí. Korespondující iniciativy sledují zejména následující problémové okruhy:

- promítnutí celoevropských rozvojových záměrů do národních koncepcí – v tomto ohledu je třeba respektovat skutečnost, že prostorově-plánovací koncepty jsou silně spjaty s uspořádáním sídelní struktury;
- podpora vytváření polycentrické sídelní struktury, pozitivně ovlivňující autoregulační procesy v socioekonomickém rozvoji;
- podpora výstavby infrastrukturních sítí (včetně informačních a komunikačních sítí), jejichž prostřednictvím je primárně statický systém sídelních center přetvářen v dynamický systém prostorově kooperujících center;
- podpora přeshraniční spolupráce na vnitřních i vnějších hranicích EU (za prioritní je pokládáno vytvoření legislativních a dále administrativních předpokladů pro zintenzivnění regionální spolupráce);

- podpora využití rozvojového potenciálu venkovských regionů (s důrazem na geograficky specifické horské a pobřežní regiony);
- zabezpečení základních podmínek pro kvalitní život, kde je zdůrazňován primární význam kvalitního životního prostředí (s důrazem na zkvalitňování životního prostředí v silně urbanizovaných oblastech a ochranu přírody).

Regionální politika a prostorové plánování hraje významnou roli i při zvyšování investiční atraktivity regionů. V tomto ohledu chtějí politické reprezentace regionů a měst znát, které faktory mohou přilákat mobilní investice a přispět tak ke zvýšení ekonomické výkonnosti a tvorbě pracovních míst a tedy i ke zvýšení jejich konkurenceschopnosti. Regiony a města by se v této souvislosti měly řídit následujícími doporučeními:

- měly by disponovat informacemi o svých silných a slabých stránkách v relaci ke svým hlavním konkurentům a z nich vycházejícími strategiemi pro přivábění odpovídajících typů investičních aktivit;
- měly by rozvinout ucelený soubor opatření na podporu investiční atraktivity, relevantní pro jejich rozvojové strategie a odvíjející se z poznání klíčových faktorů ovlivňujících lokalizační rozhodování potenciálních investorů (cílové skupiny investorů);
- měly by se pokoušet o přilákání takových typů investic, které by vedly ke zvyšování kvalifikace pracovních sil, transferu nových technologií a zavádění nových manažerských přístupů (týká se zvláště hospodářsky zaostávajících regionů) či k rozvoji inovačních a vědecko-výzkumných aktivit a tím ke zvyšování úrovně znalostní báze regionu.

I přes výše uvedené poznámky lze závěrem této části konstatovat, že kohezní politika EU je patrně nejvíce akceptovaným praktickým příkladem existující solidarity mezi členskými zeměmi a v souladu s její prokázanou flexibilitou a poměrně dobře rozvinutými kontrolními mechanismy má své pevné místo v rámci systému politik EU. Ke složitému problému hodnocení konkrétních přínosů rozvojových programů je pak v zájmu objektivity potřebné poznamenat, že i ta nejproslulejší ekonomická pracoviště nemají zatím k dispozici generalizované metodické postupy, které by jednoznačně definovaly přínosy veřejných programů pro ekonomický rozvoj jednotlivých zemí a jejich regionů.

3.1.3. Analýza operačních programů vybraných zemí v programovacím období 2007–2013

Tato část analyzuje strukturu a zaměření operačních programů v zemích V4 a CE6. Důraz je kladen na programy, které mají nejvýznamnější vliv na rozvoj území. Tedy především na sektorové (národní) operační programy, které jsou realizovány v rámci cíle Konvergence.

Operační program je základním strategickým dokumentem finanční a technické povahy, který slouží pro čerpání prostředků ze strukturálních fondů. Je zaměřen buď na tématickou oblast (např. podnikání, zaměstnanost, doprava atd.) nebo na konkrétní region soudržnosti (tj. region NUTS 2, např. Jihovýchod). V operačním programu jsou popsány cíle a priority, které chce členská země v dané oblasti dosáhnout ve sledovaném programovacím období. Je zde uveden seznam aktivit, které je možné podpořit, a seznam těch, kteří mohou o finance žádat. Každý operační program je financován z příspěvku EU (obvykle 85 %) a z příspěvku daného státu (obvykle cca 15 %). Příspěvek EU pochází buď z jednoho ze dvou strukturálních fondů – Evropský fond pro regionální rozvoj (ERDF), Evropský sociální fond (ESF) – nebo navíc i z Fondu soudržnosti (Kohezní fond, CF). O zaměření těchto fondů bylo pojednáno na začátku kapitoly.

Operační programy můžeme rozdělit do tří základních skupin podle cíle, pod který jsou zahrnuty:

- operační programy v rámci cíle Konvergence jsou určeny k financování projektů, které se realizují v regionech splňujících kritéria tohoto cíle. Můžeme je rozdělit na tématické (neboli sektorové) a regionální. Tyto programy mohou být financovány z obou strukturálních fondů (Evropský fond pro regionální rozvoj – ERDF, Evropský sociální fond – ESF) nebo i z Kohezního fondu (Fondu soudržnosti);
- operační programy v rámci cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost financují projekty v oblastech, které nepatří do cíle Konvergence (v našem případě tedy Praha, Bratislavský kraj a Střední Maďarsko). Tyto programy mohou být financovány pouze z ERDF nebo ESF, nikoliv z Kohezního fondu;
- operační programy v rámci cíle Evropská územní spolupráce podporují aktivity realizované na celém území EU (příp. v menší míře i v některých dalších zemích). Mohou být financovány pouze z Evropského fondu pro regionální rozvoj. V rámci tohoto cíle se odlišují tři typy operačních programů:
 - operační programy přeshraniční spolupráce jsou určeny pro hraniční regiony NUTS 3 sousedící s regiony v jiné členské zemi EU. Těchto programů je v EU celkem 52;
 - operační program Meziregionální spolupráce je jeden společný program určený pro všechny státy EU a navíc Norsko a Švýcarsko. Tento OP podporuje 3 typy aktivit, a to: inovace a znalostní společnost, životní prostředí a ochranu před riziky;
 - operační program Nadnárodní spolupráce je rozdělen do 13 zón, kterými jsou zóny Střední Evropa (sem patří i ČR), Jihovýchodní Evropa, Jihozápadní Evropa, Severozápadní Evropa, Středozemí, Alpský prostor, Baltské moře, Severní moře, Severní periferie, Atlantské pobřeží, Karibská oblast, zóna Indického oceánu a Madeira – Açores – Canarias. Následující tabulka uvádí finanční alokaci pro země CE6 a V4 podle jednotlivých cílů politiky Hospodářské a sociální soudržnosti. Přepočteme-li alokované prostředky na jednoho obyvatele, zjistíme, že nejvíce prostředků ze sledovaných zemí (a vůbec ze všech zemí EU) získala Česká republika. Nejméně prostředků získaly nové členské státy Bulharsko a Rumunsko.

Tabulka č. 162: **Finanční alokace 2007–2013 (v mil. EUR, běžné ceny)**

země/cíl	Konvergence	Reg. konkurenc. a zaměst.	Evropská územní spolupráce	celkem	na 1 obyv.
ČR	25 883	419	389	26 692	2 599
Slovensko	10 912	449	227	11 588	2 149
Maďarsko	22 890	2031	386	25 307	2 513
Polsko	66 553	–	731	67 284	1 764
Slovinsko	4 101	–	104	4 205	2 095
Litva	6 775	–	109	6 885	2 029
Lotyšsko	4 531	–	90	4 620	2 019
Estonsko	3 404	–	52	3 456	2 572
Bulharsko	6 674	–	179	6 853	890
Rumunsko	19 213	–	455	19 668	911

Zdroj: Evropská komise, Eurostat – Population, vlastní výpočty

Další text se již věnuje operačním programům v zemích CE6 a V4. U každé země je nejdříve uveden stručný přehled všech operačních programů, které již byly schváleny Evropskou komisí. V tomto přehledu není uveden OP Mezuregionální spolupráce, neboť ten je společný pro všechny země. Následně je větší pozornost zaměřena na konvergenční programy. U jednotlivých programů se zabýváme tím, které aktivity z nich lze podporovat, kolik je na ně vymezeno finančních prostředků a jaký je jejich podíl na celkovém rozpočtu určeného pro danou zemi v období 2007–2013. V textu nekomentujeme operační programy s názvem Technická pomoc (příp. Implementace), neboť tyto programy nefinancují rozvojové projekty, ale financují pouze aktivity spojené s řízením, kontrolou, sledováním a vyhodnocováním realizace Národního strategického referenčního rámce

3.1.3.1. Česká republika

ČR může čerpat evropské prostředky prostřednictvím 24 operačních programů,² zahrnutých do všech tří cílů politiky HSS. V rámci cíle Konvergence byly vytvořeny jak tématické (sektorové), tak i regionální operační programy. Ve srovnání s minulým obdobím (4 tématické, 1 regionální a iniciativy Interreg) došlo k výraznému navýšení počtu operačních programů.

V současnosti má ČR pro každý konvergenční region NUTS 2 vytvořený speciální Regionální operační program, celkem jich je tedy sedm. České Regionální operační programy podporují především regionální dopravní infrastrukturu, cestovní ruch a rozvoj měst a vesnic. Podpora právě těchto aktivit byla zahrnuta i ve Společném regionálním operačním programu 2004–06. V menší míře současné ROPy podporují i rozvoj infrastruktury veřejných služeb, podnikatelské prostředí, vzdělávání, sociální infrastrukturu a zdravotnictví. Na regionální programy je vyčleněno 17,45 % všech prostředků, které ČR získává v rámci politiky HSS.

2 Včetně OP Mezuregionální spolupráce.

Tabulka č. 163: **Struktura operačních programů v ČR**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématiké OP	
OP Doprava	ERDF + CF
OP Životní prostředí	ERDF + CF
OP Podnikání a inovace	ERDF
OP Výzkum a vývoj pro inovace	ERDF
Integrovaný operační program*	ERDF
OP Technická pomoc	ERDF
OP Lidské zdroje a zaměstnanost	ESF
OP Vzdělání pro konkurenceschopnost	ESF
Konvergence – regionální OP	
7 x Regionální operační program	ERDF
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
OP Praha Konkurenceschopnost	ERDF
OP Praha Adaptabilita	ESF
Evropská územní spolupráce	
OP Polsko – Česká republika	ERDF
OP Německo (Sasko) – Česká republika	ERDF
OP Rakousko – Česká republika	ERDF
OP Slovensko – Česká republika	ERDF
OP Česká republika – Německo (Bavorsko)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Střední Evropa)	ERDF

Poznámka: *OP je současně zařazen i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.
Zdroj: Evropská komise

Pokud vezmeme v úvahu tématiké konvergenční programy financované z ERDF, jsou v ČR nejvýznamnější OP Doprava a OP Životní prostředí. Oba tyto programy jsou současně kofinancovány i z Kohezního fondu. *OP Doprava* podporuje rozvoj železnic, dálnic a silnic nadregionálního významu (včetně sítí TEN-T), rozvoj pražského metra, multimodální nákladní přepravu a rozvoj vnitrozemské vodní dopravy. *OP Životní prostředí* financuje aktivity v oblasti vodního hospodářství a snižování rizik povodní, zvyšování kvality ovzduší, šetrného využívání zdrojů energie, zlepšování nakládání s odpady, omezení průmyslového znečišťování a rozvoje infrastruktury vzdělávání a environmentální poradenství. Pro podnikatele je určen zejména *OP Podnikání a inovace*, z něhož je podporován vznik a rozvoj firem, inovace, efektivní energie, služby pro podnikatele a rozvoj podnikatelského prostředí. *Integrovaný operační program* se zaměřuje na modernizaci veřejné správy, ICT pro územní veřejnou správu, kvalitu a dostupnost veřejných služeb, celostátní podporu cestovního ruchu a podporu územního rozvoje na celostátní úrovni (památky, zanedbaná sídliště, sociálně vyloučené romské komunity). Poslední program *OP Výzkum a vývoj pro inovace* byl Evropskou komisí oficiálně podepsán teprve 1. října 2008. Program je zaměřen na budování evropských center excelence i regionálních výzkumně-vývojových center, komercializaci a popularizaci VaV a investice do infrastruktury pro výuku spojenou s výzkumem na VŠ. Na tématiké programy financované z ERDF je určeno 66,07 % prostředků, které ČR získává.

Tabulka č. 164: Finanční alokace pro konvergenční programy – ČR

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Doprava	5 774 081 203	1 018 955 508	6 793 036 711	21,63
OP Životní prostředí	4 917 867 098	867 858 900	5 785 725 998	18,42
OP Podnikání a inovace	3 041 312 546	536 702 214	3 578 014 760	11,39
Integrovaný OP*	1 582 390 162	279 245 324	1 861 635 486	5,93
OP VaV pro inovace	2 070 680 884	365 414 276	2 436 095 160	7,76
OP Technická pomoc	247 783 172	43 726 446	291 509 618	0,93
Témat. OP (ERDF) – celkem	15 563 434 181	2 746 488 392	18 309 922 573	66,07
Region. OP (ERDF) – celkem	4 659 031 986	822 182 134	5 481 214 120	17,45
OP financové z ESF – celkem	3 666 136 186	642 132 476	4 308 268 662	13,73

Poznámka: *OP je současně zařazen i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost; Podíl OP Praha Konkurenceschopnost a OP Praha Adaptabilita (tzv. Cíl 2) na financování je 1,29%.

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

V rámci cíle Konvergence má Česká republika dva operační programy financované z ESF. Jejich podíl na celkovém financování z evropských fondů je 13,73%. *OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost* podporuje primární, sekundární, terciární i další vzdělávání a je zaměřen také na celoživotní vzdělávání a na výzkum a vývoj, zaměřený na poznávání požadavků pracovního trhu. *OP Lidské zdroje a zaměstnanost* se zaměřuje na zvyšování adaptability zaměstnanců i zaměstnavatelů, na vzdělávání ve firmách a na prevenci nezaměstnanosti v restrukturalizovaných firmách. Z tohoto programu je také financována aktivní politika zaměstnanosti.

3.1.3.2. Slovensko

Slovensko může v programovacím období 2007–2013 čerpat prostředky z celkem 15 operačních programů. Dva programy jsou financovány z Evropského sociálního fondu, všechny zbývající z Evropského fondu pro regionální rozvoj (případně i z Kohezního fondu). Pro region Bratislava je určen pouze jeden operační program financovaný z ERDF. Jednotlivé NUTS 2 nemají své vlastní regionální operační programy, ale byl vytvořen pouze jeden program společný pro všechny NUTS 2 (mimo Bratislavu), který se zaměřuje na vzdělávací, sociální, kulturní a turistickou infrastrukturu, obnovu sídel a regionální a místní komunikace. Na tento program je určeno 12,47% všech prostředků.

Tabulka č. 165: Struktura operačních programů na Slovensku

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Doprava	ERDF + CF
OP Životní prostředí	ERDF + CF
OP Informační společnost	ERDF
OP Konkurenceschopnost a ekonomický růst	ERDF
OP Zdravotnictví	ERDF
OP Technická pomoc	ERDF
OP Zaměstnanost a sociální inkluze*	ESF
OP Vzdělávání*	ESF

Konvergence – regionální OP	
OP Západní Slovensko, Střední Slovensko a Východní Slovensko	ERDF
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
OP Bratislava	ERDF
Evropská územní spolupráce	
OP Slovensko – Česká republika	ERDF
OP Maďarsko – Slovensko	ERDF
OP Polsko – Slovensko	ERDF
OP Rakousko – Slovensko	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Jihovýchodní Evropa)	ERDF

Poznámka: *OP je současně zařazen i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.
Zdroj: Evropská komise

Z tématických programů spadajících pod cíl Konvergence je na Slovensku nejvýznamnější *OP Doprava*. Jeho hlavním cílem je vybudování dopravní infrastruktury (železnice, dálnice, silnice 1. třídy), zlepšení dostupnosti regionů prostřednictvím investic do dopravní infrastruktury a podpora veřejné osobní dopravy (železnice, integrované dopravní systémy atd.). Druhým nejvýznamnějším programem je *OP Životní prostředí*. Tento program financuje aktivity v oblasti ochrany a efektivního využívání vod, protipovodňová opatření, ochranu ovzduší i krajiny a infrastrukturu odpadového hospodářství. *OP Informační společnost* podporuje elektronizaci veřejné správy, rozvoj elektronických služeb, rozvoj archivů a zvyšování dostupnosti vysokorychlostního internetu. Na rozvoj podnikání je zaměřen *OP Konkurenceschopnost a ekonomický růst*, který má podporovat inovace, hospodářský růst, snižování energetické náročnosti průmyslu a využívání alternativních zdrojů energie a cestovní ruch. *OP Zdravotnictví* financuje modernizaci zdravotnictví, podporu zdraví a prevenci rizik. Na tématické operační programy financované z ERDF je přiděleno 61,44 % všech finančních prostředků.

Tabulka č. 166: Finanční alokace pro konvergenční programy – Slovensko

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Doprava	3 206 904 595	638 815 396	3 845 719 991	27,67
OP Životní prostředí	1 800 000 000	317 647 059	2 117 647 059	15,53
OP Inform. společnost	993 095 405	175 252 131	1 168 347 536	8,57
OP Konkur. a ekon. růst	772 000 400	136 235 295	908 235 695	6,66
OP Zdravotnictví	250 000 000	44 117 647	294 117 647	2,16
OP Technická pomoc	97 601 421	17 223 780	114 825 201	0,84
Témat. OP (ERDF) – celkem	7 119 601 821	1 329 291 308	8 448 893 129	61,44
Region. OP (ERDF) – celkem	1 445 000 000	255 000 000	1 700 000 000	12,47
OP financové z ESF* – celkem	1 499 603 156	264 635 856	1 764 239 012	12,94

Poznámka: *OP jsou současně zařazeny i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost; Podíl OP Bratislava (tzv. Cíl 2) na financování je 0,75 %.

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Slovensko má dva programy financované z ESF, oba patří pod cíl Konvergence, ale částečně i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost. Na programy je alokováno 12,94% zdrojů určených pro Slovensko. *OP Zaměstnanost a sociální inkluze* se orientuje na podporu vyšší zaměstnanosti prostřednictvím investic do pracovních sil, na snižování nezaměstnanosti (zejm. dlouhodobé) a na zvyšování dovedností populace (zejm. populace ohrožené sociální exkluzí, tj. především Romů). *OP Vzdělávání* se zaměřuje na reformu vzdělávání (školní, univerzitní i zaměstnanec-ké) tak, aby toto vzdělávání více odpovídalo potřebám pracovního trhu, na celoživotní vzdělávání a na vzdělávání lidí se zvláštními potřebami (typicky Romové).

3.1.3.3. Maďarsko

V Maďarsku je pro čerpání unijní pomoci připraveno 19 operačních programů. Pro každý region NUTS 2 byl vytvořen speciální regionální operační program. Regionální programy v rámci cíle Konvergence podporují průmysl a podnikání, turistický potenciál, veřejné služby (nižší školství, zdravotnictví), rozvoj městských oblastí, místní dopravní infrastrukturu a životní prostředí. Na tyto programy je vyhrazeno 17,01% všech evropských prostředků určených pro Maďarsko.

Tabulka č. 167: **Struktura operačních programů v Maďarsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Doprava	ERDF + CF
OP Životní prostředí a energie	ERDF
OP Sociální infrastruktura	ERDF
OP Elektronická veřejná správa*	ERDF
OP Implementace	CF
OP Sociální obnova (*)	ESF
OP Státní reforma (*)	ESF
Konvergence – regionální OP	
6 x regionální operační program	ERDF
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
OP Střední Maďarsko	ERDF
Evropská územní spolupráce	
OP Maďarsko – Slovensko	ERDF
OP Rakousko – Maďarsko	ERDF
OP Slovinsko – Maďarsko	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Střední Evropa)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Jihovýchodní Evropa)	ERDF

Poznámka: *OP je současně zařazen i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.
Zdroj: Evropská komise

I v případě Maďarska je nejvýznamnějším sektorovým konvergenčním programem *OP Doprava*. Podobně jako u výše uvedených zemí je z něj možné financovat železniční, dálniční a silniční sítě nadregionálního významu, vodní dopravní cesty (např. Dunajský koridor) a zlepšení dopravní dostupnosti měst. *OP Životní prostředí* financuje zdravé a čisté prostředí (voda, nakládání s odpady, protipovodňová opatření), rozumné nakládání s přírodními zdroji, úspory energií, využívání

alternativních zdrojů energie, podporu udržitelné výroby a spotřeby. *OP Sociální infrastruktura* usiluje o rozvoj vzdělávací a zdravotnické infrastruktury a infrastrukturu pro trh práce a sociální inkluzi. *OP Elektronická veřejná správa* chce zlepšit elektronické služby veřejné správy pro občany a podniky, urychlit vyřizování záležitostí, zvýšit počet organizací nabízejících on-line služby a zvýšit podíl on-line plateb od občanů a podniků. Na všechny tyto programy je určeno 51,47% všech evropských prostředků směřujících do této země.

Tabulka č. 168: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Maďarsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Doprava	6 223 429 149	1 098 252 204	7 321 681 353	24,59
OP Živ. prostředí a energie	4 178 846 341	737 443 472	4 916 289 813	16,51
OP Soc. infrastruktura	1 948 922 941	343 927 580	2 292 850 521	7,70
OP Elektr. veřej. správa*	358 445 113	63 255 020	421 700 133	1,42
OP Implementace	315 132 937	55 611 695	370 744 632	1,25
Témat. OP (ERDF) – celkem	13 024 776 481	2 298 489 971	15 323 266 452	51,47
Region. OP (ERDF) – celkem	4 304 318 100	759 585 551	5 063 903 651	17,01
OP financové z ESF* – celkem	3 629 088 551	640 427 395	4 269 515 946	14,34

Poznámka: *OP jsou současně zařazeny i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost; Podíl OP Střední Maďarsko (tzv. Cíl 2) na financování je 5,80 %.

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Maďarsko má dva programy financované z ESF, oba patří pod cíl Konvergence, ale částečně i pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost. Na programy je alokováno 14,34% finančních prostředků určených pro Maďarsko. *OP Sociální obnova* se zaměřuje na zvyšování zaměstnanosti prostřednictvím zlepšování kvality lidských zdrojů. Program podporuje zvyšování adaptability pracovníků i podniků, celoživotní vzdělávání, vzdělávání na vyšších školách zaměřené na potřeby praxe, posilování sociální inkluze a zdravotnické služby. *OP Státní obnova* se zaměřuje na zvyšování kvality správních a justičních služeb a zlepšování fungování vládních i nevládních organizací se správními funkcemi.

3.1.3.4. Polsko

Polsko může v současném programovacím období čerpat podporu ze 27 operačních programů, což je nejvíce ze všech zkoumaných zemí. Tento počet je však dán velikostí Polska a jeho rozdělením na 16 jednotek NUTS 2. Polsko má celkem 16 regionálních operačních programů, které se zaměřují na podporu inovací a podniků, regionální dopravní a energetické infrastruktury, informační společnosti, životního prostředí, cestovního ruchu, kulturního dědictví, rozvoje měst, sociální infrastrukturu a zdravotní péči. Na regionální programy je vyčleněno 24,61% všech prostředků, což je nejvyšší podíl mezi všemi zkoumanými zeměmi.

Tabulka č. 169: **Struktura operačních programů v Polsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématiké OP	
OP Infrastruktura a životní prostředí	ERDF + CF
OP Inovační ekonomika	ERDF
OP Rozvoj Východního Polska	ERDF
OP Technická pomoc	ERDF
OP Lidský kapitál	ESF
Konvergence – regionální OP	
16 x regionální operační program	ERDF
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Polsko – Česká republika	ERDF
OP Polsko – Německo	ERDF
OP Polsko – Slovensko	ERDF
OP Polsko – Německo	ERDF
OP Litva – Polsko	ERDF
OP Polsko – Německo	ERDF
OP Jižní Pobaltí (Polsko, Švédsko, Dánsko, Německo, Litva)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Střední Evropa)	ERDF

Zdroj: *Evropská komise*

Nejdůležitějším polským programem je *OP Infrastruktura a životní prostředí*. Díky evropskému příspěvku ve výši téměř 28 mld. EUR se současně jedná o největší operační program v celé EU. Program je rozčleněn na 15 tématicky rozmanitých prioritních os. Z jednoho programu je tak možné podporovat velmi různorodé aktivity, které jsou obvykle v jiných zemích podporovány z několika samostatných OP. Nejvíce prostředků v tomto programu je určeno na aktivity z oblasti dopravy a životního prostředí (voda, kanalizace, odpady, významné silnice a železnice). Podporovat je ale také možné investice do kulturních památek, vzdělávání a zdravotnictví. Pro rozvoj podnikání je určen zejména *OP Inovační ekonomika*, který podporuje výzkum a vývoj nových technologií, vědeckovýzkumnou infrastrukturu, financování inovací, investice do inovačních podniků, šíření inovací, expanzi na zahraniční trhy a větší využívání ICT v podnicích. Podporuje také elektronizaci veřejné správy. *OP Rozvoj Východního Polska* se snaží stimulovat socio-ekonomický rozvoj v 5 okrajových zaostalých regionech. Program se nachází na pomezí mezi národním a regionálním programem. Finance směřují do budování moderní ekonomiky, infrastruktury pro informační společnost, dopravní infrastruktury, udržitelného cestovního ruchu a budování regionálních center růstu (podpora rozvoje v hlavních městech těchto 5 regionů).

Tabulka č. 170: Finanční alokace pro konvergenční programy – Polsko

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Infrast. a živ.prostř.	27 913 683 774	9 651 611 419	37 565 295 193	41,49
OP Inovační ekonomika	8 254 885 280	1 456 744 462	9 711 629 742	12,27
OP Rozvoj Vých. Polska	2 273 793 750	401 257 723	2 675 051 473	3,38
OP Technická pomoc	516 700 000	91 182 353	607 882 353	0,77
Témat. OP (ERDF) – celkem	38 959 062 804	11 600 795 957	50 559 858 761	57,90
Region. OP (ERDF) – celkem	16 555 614 188	3 502 060 455	20 057 672 643	24,61
OP financové z ESF – celkem	9 707 176 000	1 713 031 059	11 420 207 059	14,43

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Polsko čerpá prostředky z ESF pomocí jednoho operačního programu. ESF se tak na financování pomoci Polsku podílí 14,43 %. *OP Lidský kapitál* je rozčleněn na deset prioritních os a podporuje tak široké spektrum aktivit. Financuje zaměstnanost a sociální integraci, adaptabilitu zaměstnanců a zaměstnavatelů, zdraví zaměstnanců, zlepšování kvality vzdělávacího systému, vyšší vzdělávání a vědu, zvyšování standardů veřejných služeb, aktivní politiku zaměstnanosti a vzdělávání dospělých.

3.1.3.5. Slovinsko

Slovinsko čerpá pomoc z 11 operačních programů, z nichž většinu tvoří programy zahrnuté do cíle Evropská územní spolupráce. Slovinsko se před rokem 2007 nečlenilo na regiony NUTS 2, tudíž nemá ani regionální operační programy. Celé území státu spadá pod cíl Konvergence, takže nemůže existovat ani program určený pro cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Tabulka č. 171: Struktura operačních programů ve Slovinsku

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Posilování potenciálů regionálního rozvoje	ERDF
OP Rozvoj životního prostředí a dopravní infrastruktury	ERDF + CF
OP pro financování z Evropského sociálního fondu	ESF
Konvergence – regionální OP	
—	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Slovinsko – Maďarsko	ERDF
OP Rakousko – Slovinsko	ERDF
OP Itálie – Slovinsko	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Alpský prostor)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Středozeří)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Jihovýchodní Evropa)	ERDF
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Střední Evropa)	ERDF

Zdroj: Evropská komise

Slovinsko má dva konvergenční programy financované z ERDF (příp. i CF). *OP rozvoj životního prostředí a dopravní infrastruktury* financuje projekty v oblasti železniční, silniční a námořní infrastruktury, připojování okrajových regionů k mezinárodním silnicím, nakládání s odpady, vodního hospodářství a udržitelného využívání energií. *OP Posilování potenciálů regionálního rozvoje* podporuje podnikání, inovace, výzkum a vývoj, podnikatelskou infrastrukturu (nemovitosti), kulturní a přírodní památky a rozvoj (zejména méně rozvinutých) regionů (ekonomická, sociální, vzdělávací, dopravní a environmentální infrastruktura, rozvoj městských oblastí). Na tyto dva programy je vyčleněno 79,56% všech prostředků.

Tabulka č. 172: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Slovinsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Rozvoj živ. prostředí a dopr. infrastruktury	1 635 599 744	288 635 254	1 924 234 998	38,90
OP Posilování potenciálů regionálního rozvoje	1 709 749 522	301 720 511	2 011 470 033	40,66
Témat. OP (ERDF) – celkem	3 345 349 266	590 355 765	3 935 705 031	79,56
OP financové z ESF – celkem	755 699 370	133 358 718	889 058 088	17,97

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Slovinsko čerpá prostředky z ESF pomocí jednoho operačního programu. ESF se tak na financování pomoci Polsku podílí 14,43%. *OP pro financování z ESF* se zaměřuje na podporu podnikání a adaptability, zvyšování zaměstnavatelnosti uchazečů o práci, rozvoj lidských zdrojů a celoživotních vzdělávání, rovné příležitosti a posilování sociální inkluze.

3.1.3.6. Litva

Litva může v rámci politiky HSS využívat pomoc ze sedmi operačních programů. Podobně jako Slovinsko, ani Litva nemá regionální operační programy nebo programy v rámci cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Tabulka č. 173: **Struktura operačních programů v Litvě**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Ekonomický růst	ERDF + CF
OP Podpora soudržnosti	ERDF + CF
Litevský ESF program	ESF
Konvergence – regionální OP	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
Evropská územní spolupráce	
OP Jižní Pobaltí (Polsko, Švédsko, Dánsko, Německo, Litva)	ERDF
OP Litva – Polsko	ERDF
OP Lotyšsko – Litva	ERDF

Zdroj: Evropská komise

Litva má dva konvergenční programy, které jsou financované z ERDF a CF. Finančně významnějším z nich je *OP Ekonomický růst*, který podporuje podnikový i veřejný výzkum a vývoj, zlepšování podnikatelského prostředí (vč. přístupu ke kapitálu), rozvoj ICT v soukromém i veřejném sektoru, budování základní ekonomické infrastruktury (dodávky energií, národní a regionální dopravní infrastruktura) a rozvoj transevropských dopravních sítí. *OP Podpora soudržnosti* financuje aktivity v oblasti lokálního a městského rozvoje, památek, cestovního ruchu, životního prostředí a v oblasti poskytování veřejných služeb (zdravotnická, vzdělávací a sociální infrastruktura). Na oba programy je určeno 83,48 % všech prostředků.

Tabulka č. 174: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Litva**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Ekonomický růst	3 098 853 525	447 818 218	3 546 671 743	45,01
OP Podpora soudržnosti	2 648 332 571	397 032 330	3 045 364 901	38,47
Témat. OP (ERDF) – celkem	5 747 186 096	844 850 548	6 592 036 644	83,48
OP financové z ESF – celkem	935 018 009	165 244 447	1 100 262 456	13,58

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Litva využívá prostředky z ESF prostřednictvím jednoho operačního programu, na který je vyčleněno 13,58 % veškerých zdrojů určených pro Litvu. Litevský ESF program se orientuje na zvyšování kvality zaměstnanosti, sociální inkluzi, celoživotní vzdělávání, zvyšování dovedností výzkumníků a vědců a na rozvoj lidských zdrojů ve veřejné správě.

3.1.3.7. Lotyšsko

Lotyšsko může financovat své rozvojové aktivity z 8 operačních programů. Nemá regionální operační programy ani programy v rámci cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Tabulka č. 175: **Struktura operačních programů v Lotyšsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Infrastruktura a služby	ERDF + CF
OP Podnikání a inovace	ERDF
OP pro financování z Evropského sociálního fondu	ESF
Konvergence – regionální OP	
—	—
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Střední Pobaltí (Estonsko, Finsko, Lotyšsko, Švédsko)	ERDF
OP Estonsko – Lotyšsko	ERDF
OP Lotyšsko – Litva	ERDF

Zdroj: Evropská komise

Lotyšsko má dva konvergenční programy, na nichž se podílí Evropský fond pro regionální rozvoj. Z finančního hlediska jednoznačně dominuje *OP Infrastruktura a služby*. Tento OP se zaměřuje na podporu rozvoje lidského kapitálu (investice do vzdělávání, zaměstnanosti, sociálních služeb a zdravotní péče), dále podporu informačních technologií, místní dopravní infrastruktury, transevropských sítí, zlepšování prostředí pro život a podnikání, životního prostředí a polycentrického rozvoje území. Úkolem *OP Podnikání a inovace* je podporovat rozvoj a konkurenceschopnost podniků. Podporuje projekty v oblasti výzkumu, inovací, spolupráce, technologického transferu, přístupu k financím a zakládání nových podniků. Na tyto programy je určeno 86,15 % všech prostředků.

Tabulka č. 176: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Lotyšsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Infrastruktura a služby	3 243 062 967	769 448 220	4 012 511 187	70,20
OP Podnikání a inovace	736 730 950	104 857 227	841 588 177	15,95
Témat. OP (ERDF) – celkem	3 979 793 917	874 305 447	4 854 099 364	86,15
OP financové z ESF – celkem	550 653 717	106 304 334	656 958 051	11,92

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Lotyšsko zpracovalo jeden OP pro čerpání prostředků z ESF, je na něj vyčleněno 11,92 % celkové pomoci. *OP pro financování z ESF* se zaměřuje na vyšší vzdělávání a vědu, vzdělávání zaměstnanců a celoživotní vzdělávání, podporu sebezaměstnávání, zdraví na pracovišti, sociální inkluzi a zlepšování dovedností pracovníků ve veřejném sektoru.

3.1.3.8. Estonsko

Estonsko může v rámci politiky HSS využívat prostředky ze sedmi operačních programů. Ani Estonsko nemá regionální operační programy nebo programy v rámci cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Tabulka č. 177: **Struktura operačních programů v Estonsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Rozvoj životního prostředí	ERDF + CF
OP Rozvoj ekonomického prostředí	ERDF + CF
OP pro financování z Evropského sociálního fondu	ESF
Konvergence – regionální OP	
—	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Střední Pobaltí (Estonsko, Finsko, Lotyšsko, Švédsko)	ERDF
OP Estonsko – Lotyšsko	ERDF

Zdroj: Evropská komise

Estonsko vypracovalo dva konvergenční programy financované z ERDF. *OP Rozvoj životního prostředí* se zaměřuje na vodohospodářské projekty (dodávky pitné vody, ochrana vod, dekontaminace vod), udržitelné životní prostředí (ochrana biodiverzity, připravenost na ekologické katastrofy), rozvoj energetického sektoru, vyvážený rozvoj regionů, rozvoj vzdělávání, zdravotní a sociální infrastrukturu. *OP Rozvoj ekonomického prostředí* podporuje rozvoj podniků (inovace, zvyšování produktivity, výzkum a vývoj), modernizaci výzkumných a vyšších vzdělávacích institucí, dopravní projekty (od nadnárodních po regionální) a rozvoj informační společnost. Na oba programy je vyčleněno 85,52 % všech prostředků určených pro Estonsko.

Tabulka č. 178: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Estonsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Rozvoj živ. prostř.	1 607 314 506	304 057 834	1 911 372 340	46,51
OP Rozvoj ekon.prostř.	1 348 257 971	295 579 385	1 643 837 356	39,01
Témat. OP (ERDF) – celkem	2 955 572 477	599 637 219	3 555 209 696	85,52
OP financové z ESF – celkem	391 517 329	70 290 199	461 807 528	11,33

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Estonsko zpracovalo jeden OP pro čerpání prostředků z ESF, je na něj vyčleněno 11,33 % celkové pomoci. *OP pro financování z ESF* se zaměřuje na celoživotní vzdělávání, lidské zdroje pro VaV, zvyšování kvality a délky pracovního života, znalosti a dovednosti pro inovační podnikání a posilování administrativní kapacity.

3.1.3.9. Bulharsko

Bulharsko může teoreticky čerpat pomoc z devíti operačních programů. Evropské prostředky určené pro Bulharsko jsou nejnižší ze všech deseti sledovaných států. Přestože se Bulharsko člení na regiony NUTS 2, nebyly zde vytvořeny regionální operační programy. Tento stát je ale dlouhodobě sledován Evropskou komisí z důvodu podezření na korupci na vysokých místech a na organizovanou trestnou činnost. Existují tak pochybnosti, zda evropské prostředky doputují skutečně na aktivity a osobám, kterým byly určeny. Kvůli nesrovnalostem, které byly zjištěny prostřednictvím kontrol a auditů, Komise pozastavila poskytování prostředků na předvstupní programy (PHARE, SAPARD) a na infrastrukturní projekty. Celkem bylo dočasně pozastaveno čerpání cca 600 mil. EUR a tyto prostředky budou uvolněny až v momentě, kdy budou zavedeny účinné struktury pro finanční hospodaření. Z tohoto důvodu Evropská komise odebrala akreditaci dvěma vládním implementačním agenturám, které měly spravovat evropské fondy (Ústřední odbor pro financování a přidělování zakázek a Prováděcí agentura při Ministerstvu pro místní rozvoj a veřejné práce).

Tabulka č. 179: **Struktura operačních programů v Bulharsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Doprava	ERDF + CF
OP Životní prostředí	ERDF + CF
OP Regionální rozvoj	ERDF
OP Rozvoj konkurenceschopnosti bulharské ekonomiky	ERDF
OP Technická pomoc	ERDF
OP Rozvoj lidských zdrojů	ESF
OP Administrativní kapacita	ESF
Konvergence – regionální OP	
—	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Jihovýchodní Evropa)	ERDF

Zdroj: Evropská komise

Nejvýznamnějším bulharským konvergenčním tématickým programem je *OP Doprava*, který má financovat transevropské a národní železniční a silniční sítě, námořní a vnitrozemské vodní cesty a zařízení pro přepravu cestujících a nákladu (metro v Sofii, přestupní terminály atd.). *OP Životní prostředí* se zaměřuje na rozvoj vodovodní a splaškové infrastruktury, odpadového hospodářství (prevence, využití, třídění, recyklace) a ochranu a uchování biodiverzity. *OP Regionální rozvoj* má podporovat zejména udržitelný a integrovaný rozvoj měst (sociální infrastruktura, bydlení, městská doprava, ekonomické aktivity) a dále také regionální a lokální dostupnost a udržitelný cestovní ruch. Účelem *OP Rozvoj konkurenceschopnosti bulharské ekonomiky* je podpořit konkurenceschopnou a efektivní výrobu a podnikatelský sektor. Je zaměřen na znalostní ekonomiku, inovace, zlepšení podnikatelského prostředí, investice, export a rizikový kapitál. Na sektorové operační program je vyčleněno 80,08 % všech prostředků.

Tabulka č. 180: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Bulharsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Doprava	1 624 479 623	379 001 543	2 003 481 166	23,70
OP Životní prostředí	1 466 425 481	334 322 604	1 800 748 085	21,40
OP Regionální rozvoj	1 361 083 545	240 191 214	1 601 274 759	19,86
OP Rozvoj konkurenceschopnosti bulharské ekonomiky	987 883 219	174 402 332	1 162 285 551	14,42
OP Technická pomoc	48 296 513	8 522 914	56 819 427	0,70
Témat. OP (ERDF) – celkem	5 488 168 381	1 136 440 607	6 624 608 988	80,08
OP financové z ESF – celkem	1 185 459 863	209 198 799	1 394 658 662	17,30

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Bulharsko čerpá prostředky z ESF pomocí dvou operačních programů. ESF se tak na financování pomoci Bulharsku podílí 17,30%. *OP Rozvoj lidských zdrojů* se orientuje na poradenství a vzdělávání pro podnikatele a nezaměstnané, vzdělávání zaměstnanců (zejm. jazyky a ICT), lepší přístup ke vzdělávání pro minority, podněcování nových pracovních forem (sdílení pracovního místa, rotace), domácí vzdělávání, aplikaci evropského kreditového systému na vyšších školách, posilování vazeb mezi vzděláváním, vědou a průmyslem a modernizaci sociálního systému. *OP Administrativní kapacita* se zaměřuje na státní správu a soudní systém, na jejich efektivnost, transparentnost a zodpovědnost. Usiluje také o užší spolupráci správy s podniky, vzdělávání zaměstnanců veřejné správy a soudnictví a elektronizaci veřejné správy a soudnictví.

3.1.3.10. Rumunsko

Rumunsko je v podobné situaci jako Bulharsko. Rovněž je sledováno Evropskou komisí z důvodů podezření na korupci (ne však organizovaný zločin). Problémy však dosud nebyly tak závažné, aby Komise pozastavila čerpání prostředků. Podobně jako v Bulharsku je evropská pomoc v přepočtu na jednoho obyvatele relativně nízká a neexistují zde regionální programy ani programy určené pro cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Tabulka č. 181: **Struktura operačních programů v Rumunsku**

cíl/operační program	zdroj financování
Konvergence – tématické OP	
OP Doprava	ERDF + CF
OP Životní prostředí	ERDF + CF
Regionální operační program	ERDF
OP Zvyšování ekonomické konkurenceschopnosti	ERDF
OP Technická pomoc	ERDF
OP Rozvoj lidských zdrojů	ESF
OP Administrativní kapacita	ESF
Konvergence – regionální OP	
—	
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	
—	
Evropská územní spolupráce	
OP Nadnárodní spolupráce (zóna Jihovýchodní Evropa)	ERDF

Zdroj: Evropská komise

OP Doprava je určen na financování dopravní infrastruktury (transevropské, národní i regionální) a k modernizaci dopravního sektoru z hlediska zvyšování ochrany životního prostředí, ochrany zdraví a bezpečnosti. *OP Životní prostředí* je zaměřen na modernizaci vodovodních a kanalizačních systémů, rozvoj odpadového hospodářství, snižování znečištění životního prostředí, ochranu přírody a infrastrukturu pro předcházení přírodních katastrof v nejvíce ohroženém území. *Regionální OP* podporuje udržitelný rozvoj měst, zlepšování regionální a místní dopravní infrastruktury, rozvoj sociální infrastruktury, zlepšování podnikatelského prostředí a udržitelný rozvoj cestovního ruchu. *OP Zvyšování ekonomické konkurenceschopnosti* je určen k podpoře inovační

a efektivní výroby, k podpoře výzkumu, technologického vývoje a inovací, rozvoje ICT ve veřejném i soukromém sektoru a zvyšování energetické účinnosti.

Tabulka č. 182: **Finanční alokace pro konvergenční programy – Rumunsko**

operační program	příspěvek EU (EUR)	národní příspěvek (EUR)	celkem (EUR)	% celk. pomoci
OP Doprava	4 565 937 295	1 131 727 010	5 697 664 305	23,22
OP Životní prostředí	4 512 470 138	1 098 406 807	5 610 876 945	22,94
Regionální OP	3 726 021 762	657 561 936	4 383 583 698	18,94
OP Zvyšování ekonomické konkurenceschopnosti	2 554 222 109	456 880 317	3 011 102 426	12,99
OP Technická pomoc	170 237 790	42 559 448	212 797 238	0,87
Témat. OP (ERDF) – celkem	15 528 889 094	3 387 135 518	18 916 024 612	78,96
OP financové z ESF – celkem	3 684 147 618	651 225 177	4 335 372 795	18,73

Zdroj: Evropská komise, vlastní výpočty

Rumunsko čerpá pomoc z ESF pomocí dvou operačních programů, které jsou podobné těm bulharským. Na tyto programy je vyčleněno 18,73 % prostředků. *OP Rozvoj lidských zdrojů* financuje vzdělávání a školení, celoživotní učení, zvyšování adaptability zaměstnanců a podniků, modernizaci veřejných služeb zaměstnanosti, opatření ke snižování nezaměstnanosti a podporu sociální inkluze. *OP Administrativní kapacita* se zaměřuje na zlepšování veřejných politik a managementu a na zlepšování veřejných služeb na decentralizované bázi.

3.1.3.11. Shrnutí

Deset v analýze zkoumaných států Evropské unie čerpá přibližně 51 % celkového rozpočtu politiky Hospodářské a sociální soudržnosti. Ještě vyšší je podíl těchto států na rozpočtu cíle Konvergence, kde čerpají 60 % jeho prostředků. V rámci cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost získávají tyto země 5 % rozpočtu určeného pro daný cíl. U cíle Evropská územní spolupráce je tento podíl asi 31 %.

Zkoumané státy můžeme rozdělit do tří základních skupin. První skupinou jsou státy V4. Tyto státy se člení na statistické jednotky NUTS 2 a pro každý z těchto regionů vytváří speciální regionální operační program. Výjimkou je pouze Slovensko, které zpracovalo jeden regionální operační program pro všechny konvergenční regiony (tj. celá SR mimo Bratislavského kraje). V zemích V4 – s výjimkou Polska – se také nacházejí vyspělé regiony spadající do cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a tyto jsou podporovány ze zvláštních operačních programů. Druhou skupinu tvoří státy Slovinsko, Litva, Lotyšsko a Estonsko, které stejně jako státy V4 vstoupily do EU v roce 2004, ale narozdíl od států V4 se nečlení na statistické jednotky NUTS 2 a celá území těchto států spadají pouze pod cíl Konvergence. Tyto státy tedy netvoří regionální operační programy ani operační programy pro cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost. Poslední skupinou států jsou Bulharsko a Rumunsko, státy které vstoupily do EU až v roce 2007. Tyto země se sice člení na jednotky NUTS 2, ale nezpracovávají pro ně speciální regionální programy. V Bulharsku a Rumunsku se nenachází žádný vyspělý region, který by byl zařazen do cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost. Finanční pomoc těmto státům přepočtená na jednoho obyvatele je výrazně nižší než ve zbývajících osmi státech.

V rámci cíle Konvergence má většina států samostatné programy zaměřené na rozvoj dopravy a na životní prostředí a na tyto aktivity je vyčleněna největší část finančních prostředků. Tyto oblasti jsou však prioritou celé EU a pro jejich financování byl vytvořen i zvláštní fond (tj. Kohezní fond). Mezi další často podporované oblasti patří podnikání a inovace a informační a komunikační technologie (vč. elektronizace veřejné správy). Specifikem České republiky je samostatný operační program zaměřený na výzkum a vývoj a také Integrovaný operační program. Slovensko má zase zvláštní program pro podporu zdravotnictví. V ČR je možné zdravotnictví podporovat v rámci jedné priority Integrovaného operačního programu. České regionální operační programy jsou zaměřeny na tři základní oblasti, kterými jsou regionální dopravní infrastruktura, cestovní ruch a rozvoj měst a venkova. Zcela výjimečně z nich lze podporovat i investice do zdravotnictví a sociálních služeb. Regionální operační programy v jiných státech mají širší záběr. Kromě dopravní infrastruktury, rozvoje měst a cestovního ruchu velmi často podporují podnikání, inovace, sociální služby, zdravotnictví a životní prostředí.

3.2. Socioekonomická analýza regionů úrovně NUTS 2

V kontextu tématického zaměření této monografie je následující regionální analýza zaměřena na nové členské země Evropské unie, a to státy střední a východní Evropy, které vstoupily do unie v roce 2004 (Česko, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko a Slovinsko) a v roce 2007 (Bulharsko a Rumunsko). Uvedené země jsou analyzovány na regionální úrovni NUTS 2 (regiony soudržnosti). Hlavním důvodem pro volbu této úrovně je dostupnost statistických dat. Autoři současně upozorňují na určité omezení vypovídací schopnosti prezentovaných dat s ohledem na fakt, že jednotky NUTS 2 jsou v převážné většině zemí vytvořeny uměle a neprezentují přirozené funkční regiony. Čtyři země (Litva, Lotyšsko, Estonsko a Slovinsko) se navíc na této úrovni vůbec nečlení.¹ I přesto lze považovat závěry studie za přínosné a dostatečně vypovídající o ekonomické úrovni regionů.

Cílem realizované socioekonomické analýzy bylo zhodnotit ekonomickou úroveň regionů a na jejím základě následně sestavit jejich určitou typologii. Bylo vybráno celkem 18 ukazatelů charakterizujících regiony tak, aby studie byla pokud možno komplexní. Jedná se o tyto ukazatele:

- přirozený přírůstek obyvatelstva;
- migrace;
- regionální hrubý domácí produkt;
- změna regionálního HDP;
- produktivita práce;
- disponibilní příjem domácností;
- míra nezaměstnanosti;
- dlouhodobá nezaměstnanost;
- zaměstnanost v zemědělství;
- zaměstnanost ve službách;
- zaměstnanost v high-tech a medium high-tech oborech zpracovatelského průmyslu;
- zaměstnanost ve znalostně náročných službách;
- zaměstnanost ve výzkumu a vývoji;
- výdaje na výzkum a vývoj;

1 Od 1. 1. 2008 se Slovinsko člení na dvě jednotky NUTS2.

- délka dálnic;
- počet osobních automobilů;
- počet lůžek v ubytovacích zařízeních;
- počet nocí strávených v ubytovacích zařízeních.

Pro analýzu byl jako klíčový zvolen rok 2005, jenž je posledním rokem, pro který jsou dostupná veškerá statistická data. Hodnota uvedeného roku byla brána v případech, kdy se jednalo o ukazatele, které nepodléhají zásadním výkyvům (zejména infrastrukturní data a zaměstnanost). Pro ostatní ukazatele, kde by použití jediného roku mohlo znamenat významné zkreslení, byl pak do analýzy použit průměr hodnot v letech 2003–2005. Je-li dostupný údaj za průměr celé EU (EU27) jsou data zkoumaných regionů porovnávána též ve vztahu k tomuto číslu. Obdobně je-li dostupný údaj za původní patnáctku (EU15), jsou analyzované údaje komparovány též s průměrem těchto vyspělých členských zemí. Pro všechny zahrnuté ukazatele je pak vypočítán průměr pro hodnocené země, označovaný v dalším textu jako 10CE, který umožnil významně zvýšit vypovídací schopnost závěrů celé studie. Pro kartografické znázornění regionální diferenciace ukazatelů je využito intervalů založených právě na průměru a směrodatné odchylce (výjimkou jsou ukazatele cestovního ruchu, kde je rozptyl hodnot příliš veliký). Pro každý ukazatel je dále sestaven přehled deseti regionů s „nejlepší“ hodnotou. Statistické údaje byly čerpány z regionální statistické databáze Eurostatu.

3.2.1. Přirozený přírůstek obyvatelstva

Základní demografický ukazatel je vypočten z hodnot počtu narozených a počtu zemřelých na 1 000 obyvatel. Země střední a východní Evropy jsou charakteristické klesající mírou úmrtnosti a současně též velmi nízkou mírou porodnosti. To se pak projevuje v hodnotách přirozeného přírůstku obyvatel. Pro analýzu nejsou dostupné průměrné hodnoty primárních ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15.

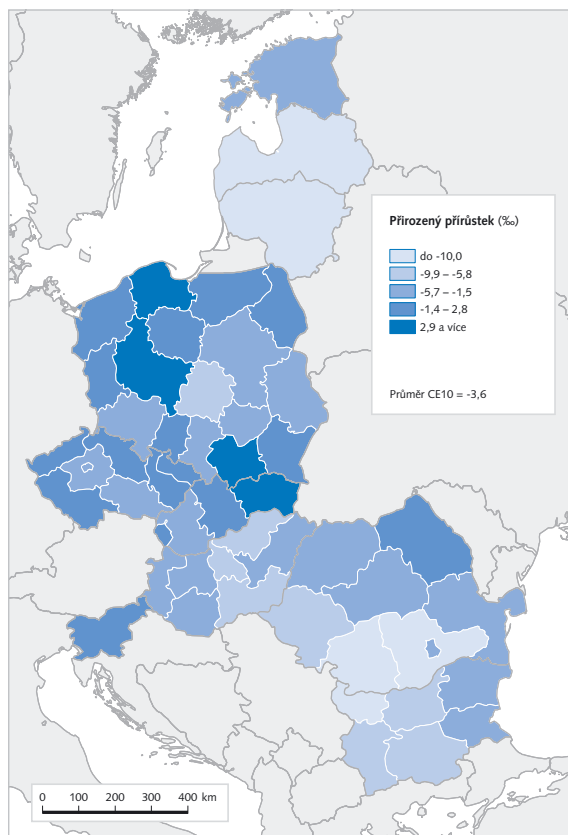
Nejvyšších hodnot dosahují především polské regiony. Mezi první desítkou, která současně představuje všechny regiony s kladnou hodnotou přirozeného přírůstku, je jich celkem osm (!). Prvenství patří regionu Východné Slovensko, stejné hodnoty 4,63 však dosahuje i polské Pomorie. Desítku doplňuje rumunský Nord-Est, který s hodnotou 1,77 figuruje na sedmém místě.

Nejnižší přirozený přírůstek je zjištěn v rumunském Sud-Muntenia (-12,87), Lotyšsku (-11,47), Litvě (-11,43), bulharském Severozapadem (-10,30). Záporného přírůstku v průměru let 2003–2005 dosáhlo 43 regionů NUTS 2, mezi nimi též všech osm českých. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že české regiony se pohybují nad průměrem 10CE, který činí -3,57 (celkově nadprůměrných je 29 jednotek).

Tabulka č. 183: **Přirozený přírůstek obyvatelstva (na 1 000 obyvatel, průměr 2003–2005)**

region NUTS 2	přirozený přírůstek
SK04 Východné Slovensko	4,63
PL63 Pomorskie	4,63
PL41 Wielkopolskie	3,63
PL21 Malopolskie	3,53
PL32 Podkarpackie	2,47
PL62 Warminsko-Mazurskie	2,40
RO21 Nord-Est	1,77
PL61 Kujawsko-Pomorskie	1,00
PL42 Zachodniopomorskie	0,80
PL43 Lubuskie	0,73

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 1: **Přirozený přírůstek obyvatelstva**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.2. Migrace

Migrace vypovídá do značné míry o atraktivitě regionu. Získává-li obyvatelé migrací, lze předpokládat, že disponuje nabídkou volných pracovních míst a tedy potenciálem dalšího rozvoje. Ukazatel je počítán z meziročního rozdílu v počtu obyvatel jednotek NUTS 2 po zohlednění přirozeného přírůstku. Obdobně jako u přirozeného ukazatele nejsou k dispozici hodnoty za EU15 a EU27.

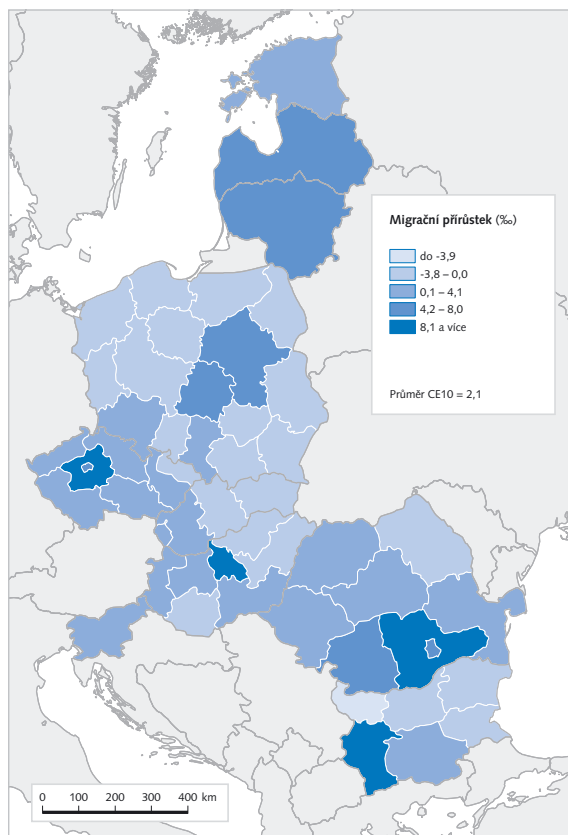
Kladného salda migrace dosahuje ve sledovaném období celkem 30 regionů, průměr 10CE činí 2,09 obyvatel na 1 000 obyvatel (nad touto hodnotou se nachází 21 z nich). První desítku vévodí maďarský Közép-Magyarország, bulharský Jugozapaden a české Střední Čechy, všechny s hodnotou přesahující 10,00. Desítku doplňují tři rumunské NUTS 2, Praha, Lotyšsko a Litva, a polský region Mazowieckie.

Pořadí deseti regionů s nejhorší bilancí zahajuje Moravskoslezsko (-1,89), mimochodem jediný český region se záporným saldem migrace, následované pěti polskými (od -1,93 do -3,54), dvěma bulharskými (-2,17 a -6,50), Východným Slovenskem (-2,57) a rumunským Nord-Est (-2,78).

Tabulka č. 184: **Migrace (na 1 000 obyvatel, průměr 2003–2005)**

region NUTS 2	migrace
HU10 Közép-Magyarország	13,38
BG41 Jugozapaden	12,00
CZ02 Střední Čechy	10,11
RO31 Sud-Muntenia	8,19
CZ01 Praha	7,56
RO32 Bucuresti-Ilfov	6,24
LV00 Lotyšsko	6,18
LT00 Litva	5,71
PL12 Mazowieckie	5,32
RO41 Sud-Vest Oltenia	5,08

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 2: **Migrace**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.3. Regionální hrubý domácí produkt

Hrubý domácí produkt je klíčovým ukazatelem strukturální (regionální) politiky a bezpochyby nejvýznamnějším indikátorem ekonomické úrovně regionu. Pro analýzu je použit regionální HDP v paritě kupní síly na obyvatele, vyjádřený jako procento průměru EU27 (EU27 = 100%). Pro nové členské země je důležitá především hodnota 75% (viz výše).

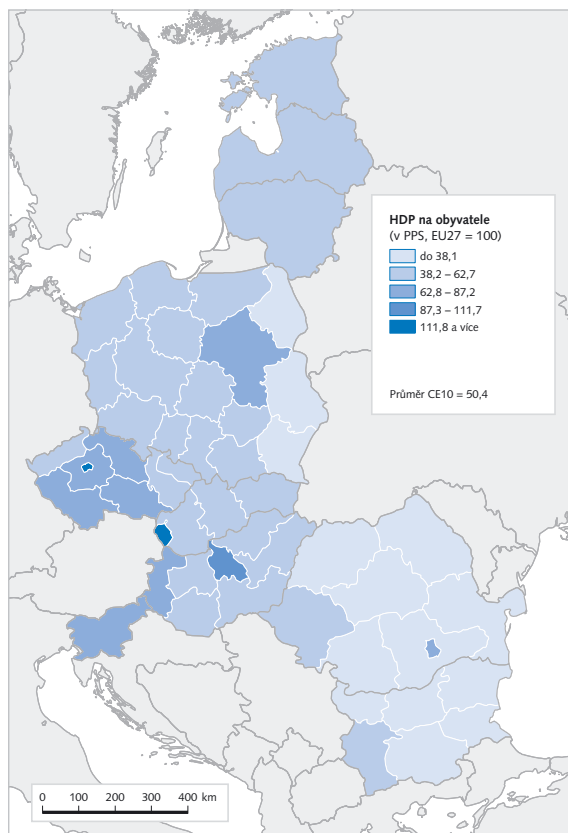
Zcela dominantní postavení mají tři regiony zahrnující nejvyspělejší hlavní města Prahu, Bratislavu (Bratislavský kraj) a Budapešť (Közép-Magyarország), které přesahují hodnotu EU27, Praha a Bratislavský kraj též hodnotu EU15 (113,2%). Uvedených 75% překračují ještě Slovinsko a polský Mazowieckie. První desítku doplňují tři české regiony (Střední Čechy, Jihozápad a Jihovýchod), rumunský Bucuresti-Ilfov a maďarský Nyugat-Dunántúl. Zbývající české regiony jsou v pořadí 11., 12., 13. a 15.

Průměr 10CE je shodou okolností blízky 50%, přesně 50,4%. Většina regionů (32) se navíc nachází pod touto hodnotou. Nejhorší ekonomickou výkonnost vykazují rumunské a bulharské regiony (mezi nejhoršími deseti figurují shodně po pěti). Jejich regionální HDP dosahuje pouze 32,4–23,5% průměru EU27.

Tabulka č. 185: Regionální hrubý domácí produkt (% průměru EU27 v PPP na obyvatele, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	regionální HDP
CZ01 Praha	156,5
SK01 Bratislavský kraj	134,1
HU10 Közép-Magyarország	101,7
SI00 Slovinsko	84,8
PL12 Mazowieckie	78,2
CZ02 Střední Čechy	70,5
CZ03 Jihozápad	68,9
CZ06 Jihovýchod	67,4
RO32 Bucuresti-Ilfov	66,7
HU22 Nyugat-Dunántúl	66,3

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 3: Hrubý domácí produkt

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

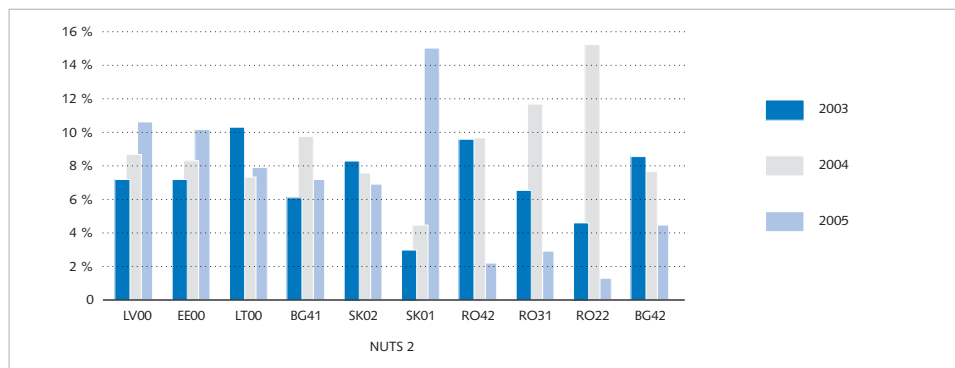
3.2.4. Změna regionálního HDP

Ukazatel zachycující růst HDP patří v ekonomice obecně k těm nejdůležitějším. Růst HDP ovlivňuje nejen fungování tržního prostředí, ale je důležitý též pro plánování příjmů veřejných rozpočtů. Z prezentovaných ukazatelů vykazuje největší provázanost vývoje v předchozích letech; region, který výrazně roste v jednom roce, pak logicky roste relativně méně v následujícím období. Z toho vyplývá, že interpretovat správně tento indikátor v kontextu předložené analýzy není zrovna snadné.

Při použití průměrných hodnot reálného růstu regionálního HDP za sledovaná období vychází jako NUTS 2 s nejvyšším růstem těchto 10 jednotek (viz následující graf): Lotyšsko, Estonsko, Litva, dva bulharské, dva slovenské a tři rumunské regiony (růst dosahuje hodnot 8,8–6,9%. Z českých regionů dosáhlo největšího průměrného růstu Moravskoslezsko (5,8%).

Nejnižšího růstu (3,0% a méně) dosáhlo devět regionů, mezi nimi pět polských, dva maďarské, dva bulharské a Střední Slovensko. Všechny NUTS 2 dosáhly kladného průměrného růstu, šest z nich dosáhlo záporného růstu v jednom ze sledovaných roků.

Graf č. 144: Reálný růst regionálního HDP (v %) v letech 2003–2005

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

3.2.5. Produktivita práce

Jednou z možností, jak měřit produktivitu práce na regionální úrovni, je přepočítávat regionální HDP na zaměstnané v regionu. Pro tento přepočet je použito absolutních hodnot HDP v EUR, vlastní ukazatel je pak vyčíslen v tisících EUR. Přestože jsou k dispozici též údaje za průměr EU27 (50,78 tis. EUR) a EU 15 (59,79 tis. EUR), mají v tomto případě spíše ilustrativní charakter, neboť jsou od těchto průměrných hodnot regiony střední a východní Evropy zatím příliš vzdálené.

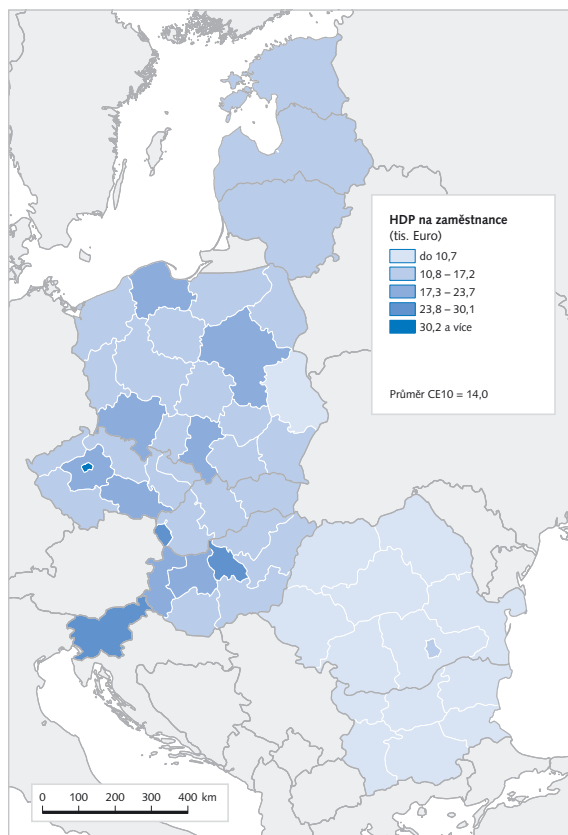
Nejvyšší produktivitu práce vykazuje Praha (35,26 tis. EUR), maďarský Közép-Magyarország (30,05 tis. EUR), Slovinsko a Bratislavský kraj. Desítku nejproduktivnějších pak doplňují dva maďarské a čtyři polské regiony. Na 11.–14. se pak nachází české regiony v pořadí Jihovýchod, Střední Čechy, Moravskoslezsko a Jihozápad. Průměr 10CE je 14,00 tis. EUR. Nad touto hodnotou se nachází celkem 25 regionů, mezi nimi všech osm českých.

Čtrnáct regionů NUTS 2 dosahuje nižší produktivity práce než je 10 tis. EUR. Až na jedinou výjimku se jedná výhradně o rumunské (všechny s výjimkou regionu Bucuresti-Ilfov, který je mírně pod průměrem 10CE) a bulharské (úplně všechny) regiony.

Tabulka č. 186: Produktivita práce (HDP/zaměstnanost v tis. EUR, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	produktivita práce
CZ01 Praha	35,26
HU10 Közép-Magyarország	30,05
SI00 Slovinsko	28,78
SK01 Bratislavský kraj	28,63
PL12 Mazowieckie	23,01
HU22 Nyugat-Dunántúl	19,85
HU21 Közép-Dunántúl	18,35
PL22 Slaskie	17,90
PL63 Pomorskie	17,50
PL51 Dolnoslaskie	17,44

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 4: Produktivita práce

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.6. Disponibilní příjem domácností

Statistika Eurostatu rozlišuje dva druhy příjmů, a to primární a disponibilní. Pro analýzu byl zvolen ukazatel disponibilního příjmu, který lépe vystihuje skutečnou kupní sílu obyvatelstva. Disponibilní příjem zahrnuje veškeré příjmy po odečtení daní a zákonného pojistného a dále zahrnuje přijaté sociální transfery. Pro analýzu nejsou dostupné průměrné hodnoty ukazatele za úroveň EU27 ani EU15 a také hodnoty za bulharské regiony.

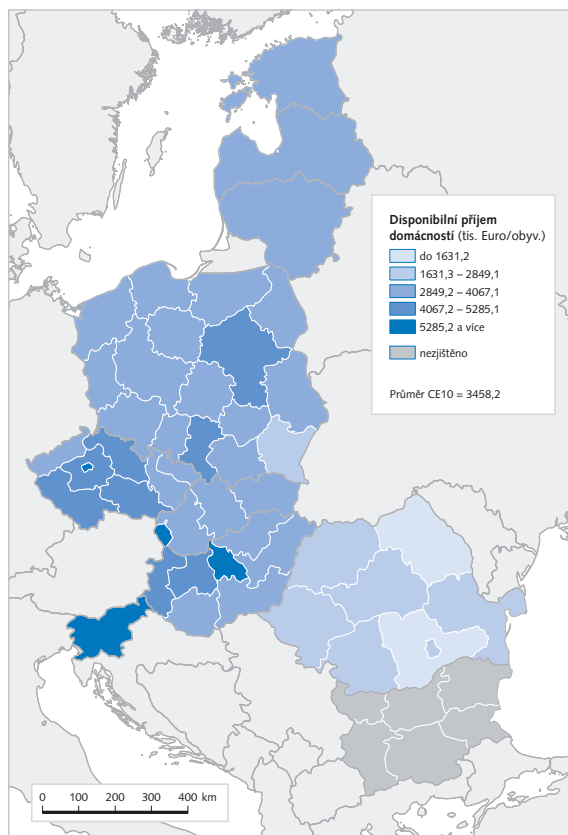
Nejvyšší disponibilní příjem mají obyvatelé Slovinska, a to 7 874 EUR, což je o více jak 20 % vyšší částka, než v případě druhého regionu, maďarského Közép-Magyarország. Následují Praha (5 955 EUR) a Bratislavský kraj (5 583 EUR). Páté nejvyšší hodnoty dosahují polské Mazowieckie s prakticky stejnou hodnotou jako šesté Střední Čechy. Mezi prvními deseti ještě figurují české regiony Jihozápad a Jihovýchod. Na 15. místě je pak „nejhorší“ z českých NUTS 2, kterým je Severozápad (3 891 EUR). Nad průměrem 10CE (resp. CE9), jehož hodnota je 3 458 EUR na obyvatele, je celkem 26 regionů.

Pořadí regionů, jejichž obyvatelé disponovali s příjmem nižším, než je 3 000 EUR, vévodí Lotyšsko (2 919 EUR) následované rumunským Bucuresti-Ilfov (2 849 EUR) a polským Podkarpackie (2 822 EUR). Posledních sedm míst je pak již kompletně vyhrazeno rumunským regionům, disponibilní příjem se v nich pohybuje mezi od 2 050 do 1 401 EUR na obyvatele.

Tabulka č. 187: **Disponibilní příjem domácností (v EUR na obyvatele, průměr 2003–2005)**

region NUTS 2	příjem domácností
SI00 Slovinsko	7874
HU10 Közép-Magyarország	6405
CZ01 Praha	5955
SK01 Bratislavský kraj	5583
PL12 Mazowieckie	4685
CZ02 Střední Čechy	4671
CZ03 Jihozápad	4294
HU22 Nyugat-Dunántúl	4272
CZ06 Jihovýchod	4191
HU21 Közép-Dunántúl	4157

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 5: **Disponibilní příjem domácností**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.7. Míra nezaměstnanosti

Nezaměstnaným je podle Mezinárodní organizace práce (a dle metodiky Eurostatu) ten, kdo je starší 15 let, práci aktivně hledá a je schopen ihned nebo do 14 dní nastoupit do zaměstnání. Míra nezaměstnanosti je obecně nejdostupnějším ukazatelem, ostře sledovaným všemi členskými zeměmi. Její statické hodnoty, jakož i jejich změny, jsou zajímavé nejen z hlediska zkoumání, ale jsou též důležité pro realizaci hospodářské politiky.

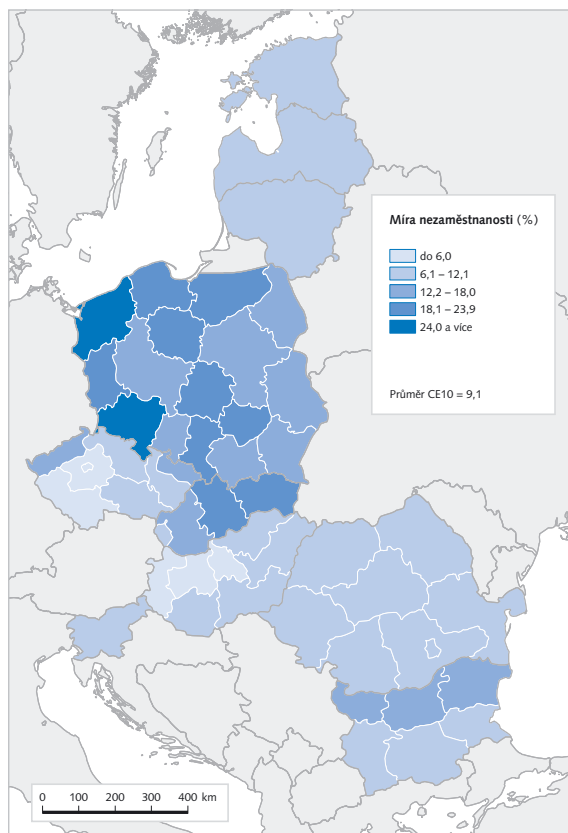
Mezi desítkou regionů s nejnižší mírou nezaměstnanosti dominuje Praha (3,9%), maďarské NUTS 2 Közép-Magyarország (4,5%) a Nyugat-Dunántúl (5,0%). Dále zde figurují tři české (Střední Čechy, Jihozápad, Severovýchod), maďarský Közép-Dunántúl, dva rumunské (Nord-Est a Nord-Vest) a Slovinsko. Všechny uvedené dosahují hodnot do 6,5%. Průměr 10CE je 9,1% a je shodný s průměrem EU27, nižší míru nezaměstnanosti má 21 jednotek, z nichž 18 je též pod průměrem EU15, který je 8,2%.

K podprůměrným patří i tři české regiony, a to Střední Morava, Severozápad a Moravskoslezsko. Nejhorší situaci vykazují a k deseti nejhorším se řadí osm polských regionů (19,5–24,6%) a dva slovenské, kterými jsou Středné Slovensko (20,7%) a Východné Slovensko (23,0%).

Tabulka č. 188: **Míra nezaměstnanosti**
(v %, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	míra nezaměstnanosti
CZ01 Praha	3,9
HU10 Közép-Magyarország	4,5
HU22 Nyugat-Dunántúl	5,0
CZ02 Střední Čechy	5,3
CZ03 Jihozápad	5,4
HU21 Közép-Dunántúl	5,5
RO21 Nord-Est	6,1
RO11 Nord-Vest	6,1
CZ05 Severovýchod	6,3
SI00 Slovinsko	6,5

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 6: **Míra nezaměstnanosti**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.8. Dlouhodobá nezaměstnanost

Ekonomie se většinou snaží vysvětlovat nezaměstnanost jako přirozenou součást zdravého fungování ekonomik. Indikátorem významnějších problémů na trhu práce je pak většinou míra dlouhodobé nezaměstnanosti, tedy nezaměstnanosti trvající déle než 12 měsíců. Je definována jako procento celkové nezaměstnanosti.

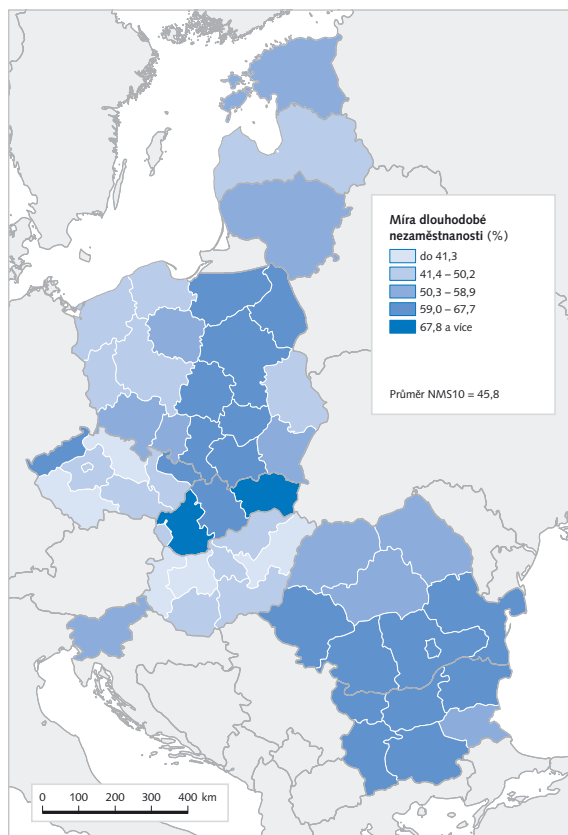
Při pohledu na následující tabulku lze konstatovat, že z hlediska dlouhodobé nezaměstnanosti je situace nejlepší ve třech maďarských regionech, kde se její hodnota pohybuje mezi 37,1% a 39,3%. V desítce regionů s nejnižší hodnotou figurují též čtyři české regiony, a to Jihozápad, Severovýchod, Praha a Střední Čechy (40,6%–42,2%), polský Lubuskie, maďarský Dél-Alföld a Lotyšsko. Průměr 10CE je shodný s průměrem EU27 a dosahuje hodnoty 45,8%. Mimo uvedené desítky nižších hodnot dosahuje už jen Bratislavský kraj a polský region Pomorskie. Zajímavé je pak srovnání s průměrem EU15 (41,7%). Těto hodnoty dosahuje Praha a uvedených šest regionů s nejnižší dlouhodobou nezaměstnaností.

Z hlediska dlouhodobé nezaměstnanosti jsou na tom špatně především polské, bulharské, rumunské, ale také tři zbývající slovenské regiony. Celkem 16 regionů má dlouhodobou nezaměstnanost vyšší než 60% (mezi nimi i český Severozápad). Zcela nejvyšších hodnot dosahuje ukazatel v regionech Západné Slovensko (68,1%) a Východné Slovensko (72,2%).

Tabulka č. 189: **Dlouhodobá nezaměstnanost**
(v % celkové nezaměstnanosti, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	dlouhodobá nezaměstnanost
HU21 Közép-Dunántúl	37,1
HU22 Nyugat-Dunántúl	37,6
HU32 Észak-Alföld	39,3
CZ03 Jihozápad	40,6
CZ05 Severovýchod	40,9
PL43 Lubuskie	41,4
CZ01 Praha	41,7
CZ02 Střední Čechy	42,2
HU33 Dél-Alföld	43,3
LV00 Lotyšsko	43,7

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 7: **Dlouhodobá nezaměstnanost**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.9. Zaměstnanost v zemědělství

Zaměstnanost v zemědělství vyjadřuje procentuální podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti. Regiony s vysokou zaměstnaností v zemědělství jsou považovány za méně vyspělé., Čím je tedy podíl zaměstnanosti v zemědělství v regionu nižší, tím je region vyspělejší.

Tabulka zobrazuje 10 regionů s nejnižší zaměstnaností v zemědělství. V této desítce tvoří přesnou polovinu české regiony, dále jsou zde dva maďarské regiony, a po jednom ze Slovenska, Rumunska a Bulharska. Zaměstnanost v zemědělství v zemích EU15 je 3,68 % a z námi sledovaných regionů je nad evropským průměrem 6 regionů a zbývajících 47 je pod průměrem. V zemích EU27 je zaměstnanost v zemědělství 6,09 %, nižší zaměstnanost je ve 20 regionech, vyšší ve 33. Průměr zemí 10CE je 16,02 % a lépe si vede 36 regionů, hůře 17.

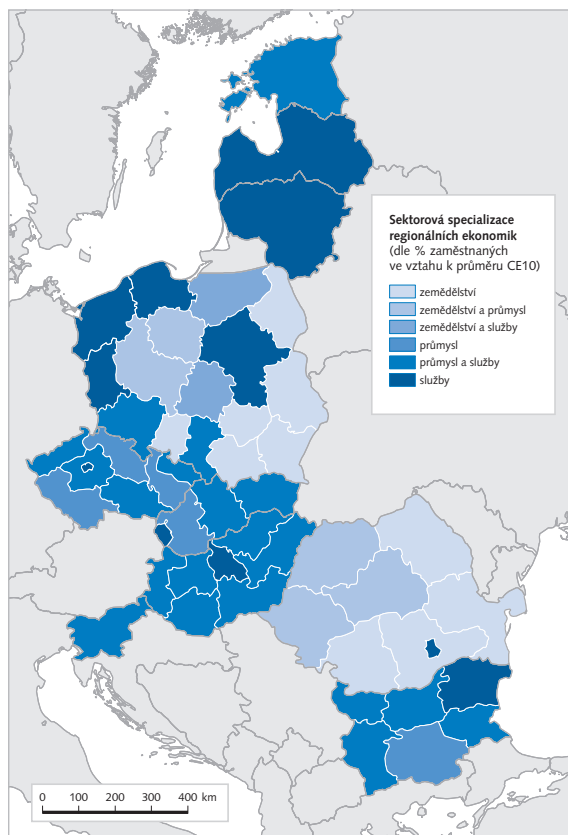
Mezi 10 regionů s nejvyšším podílem zemědělství na zaměstnanosti se nachází 5 polských regionů (Malopolskie, Podkarpackie, Swietokrzyskie, Podlaskie, Lubelskie) a 5 rumunských regionů (Nord-Vest, Sud-Est, Sud-Muntenia, Nord-Est, Sud-Vest Oltenia). Zemědělství má v těchto regionech podíl na zaměstnanosti od 23,10 % do 49,01 %.

Pro kartografickou prezentaci ukazatelů souvisejících se zaměstnaností v sektorech NH (podíl zaměstnaných v zemědělství resp. službách) byla zvolena komplexní metoda sektorové specializace regionálních ekonomik, která hodnotí podíly zaměstnanosti ve všech třech sektorech NH ve vztahu k průměrným hodnotám skupiny zemí 10CE.

Tabulka č. 190: **Zaměstnanost v zemědělství (procentní podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005)**

region NUTS 2	zaměstnanost v zemědělství
CZ01 Praha	0,63
SK01 Bratislavský kraj	1,31
HU10 Közép-Magyarország	1,34
RO32 București-Ilfov	1,59
CZ04 Severozápad	2,69
CZ08 Moravskoslezsko	3,08
HU31 Észak-Magyarország	3,92
CZ05 Severovýchod	3,99
BG41 Jugozapaden	4,03
CZ02 Střední Čechy	4,09

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 8: **Sektorová specializace regionálních ekonomik**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.10. Zaměstnanost ve službách

Zaměstnanost ve službách vyjadřuje procentuální podíl zaměstnanosti ve službách na celkové zaměstnanosti. Obecně jsou regiony s vysokou zaměstnaností ve službách považovány za vyspělejší.

Tabulka ukazuje 10 regionů s nejvyšší zaměstnaností ve službách. V této desítce jsou dva maďarské regiony, dva polské, po jednom z České republiky, Slovenska, Bulharska a Rumunska a Lotyšsko a Estonsko. Zaměstnanost ve službách v zemích EU15 je 69,29% a z námi sledovaných regionů jsou nad evropským průměrem 3 regiony a zbývajících 50 je podprůměrných. V zemích EU27 je zaměstnanost ve službách 65,90%, vyšší zaměstnanost je ve 4 regionech, nižší ve 49. Průměr zemí 10CE je 51,89% a lépe si vede 33 regionů, hůře 20 regionů.

Mezi 10 regionů s nejnižší zaměstnaností ve službách patří tři polské regiony (Podlaskie, Lubelskie, Swietokrzyskie), kde se zaměstnanost pohybuje od 44,25% do 44,87%, a sedm rumunských regionů (celé Rumunsko mimo Bucuresti-Ilfov), kde se zaměstnanost ve službách pohybuje od 26,99% do 39,57%.

Tabulka č. 191: **Zaměstnanost ve službách (procentní podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005)**

region NUTS 2	zaměstnanost ve službách
CZ01 Praha	79,14
HU10 Közép-Magyarország	74,36
SK01 Bratislavský kraj	73,51
RO32 Bucuresti-Ilfov	67,89
BG41 Jugozapaden	63,77
PL12 Mazowieckie	62,29
PL42 Zachodniopomorskie	61,70
LV00 Lotyšsko	61,68
HU32 Észak-Alföld	60,69
EE00 Estonsko	60,62

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

3.2.11. Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech oborech zpracovatelského průmyslu

Ukazatel zaměstnanost v high-tech a medium high-tech oborech vyjadřuje podíl zaměstnanosti v těchto oborech na celkové zaměstnanosti. Tato průmyslová odvětví s vysokou technologickou náročností jsou vymezena metodikou OECD a o jejich zařazení se rozhoduje na základě podílu výdajů na VaV a přidané hodnoty. Mezi high-tech obory patří například výroba léčiv, počítačů, letadel nebo zdravotnických přístrojů, mezi medium high-tech se řadí například výroba automobilů, elektrických strojů chemických látek apod.

Tabulka ukazuje 10 regionů s nejvyšším podílem zaměstnanosti v technologicky náročných oborech. Jsou zde zejména české (4) a maďarské (3) regiony, dále Slovinsko a po jednom regionu ze Slovenska a Rumunska. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15. Průměr zemí 10CE je 6,07% a rozděluje zkoumané regiony na dvě stejně velké skupiny. Průměr převyšuje 27 regionů, pod průměrem je 26 regionů.

Mezi deset regionů s nejnižší mírou zaměstnanosti v high-tech a medium high-tech sektoru patří 4 polské regiony (Warmínsko-Mazurskie, Lubelskie, Swietokrzyzskie, Podlaskie), 3 rumunské (Nord-Est, Sud-Est, Nord-Vest), 1 český (Praha), Litva a Lotyšsko. Hodnota ukazatele se v těchto regionech pohybuje od 1,52% do 3,40%.

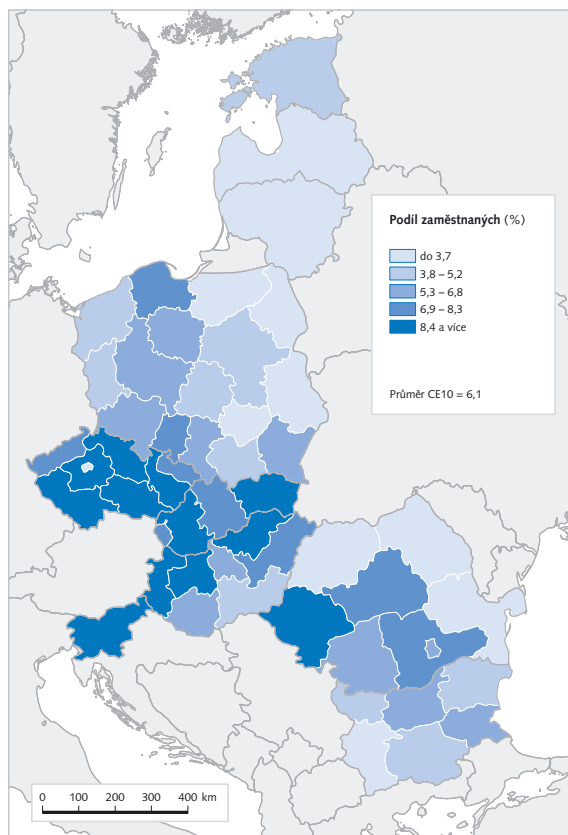
Tabulka č. 192: Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech sektoru (v % jako podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005)

region NUTS 2	zaměstnanost
HU22 Nyugat-Dunántúl	12,89
HU21 Közép-Dunántúl	12,86
CZ05 Severovýchod	12,76
SK02 Západné Slovensko	12,50
CZ07 Střední Morava	11,97
CZ03 Jihozápad	11,82
CZ02 Střední Čechy	11,43
HU31 Észak-Magyarország	10,79
RO42 Vest	10,02
SI00 Slovinsko	9,67

Zdroj: Eurostat – Regional statistics

Obrázek č. 9: Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.12. Zaměstnanost ve znalostně náročných službách

Ukazatel zaměstnanost ve znalostně náročných službách vyjadřuje podíl zaměstnanosti v těchto odvětvích na celkové zaměstnanosti. Mezi služby s vysokou náročností na znalosti patří odvětví NACE (rev. 1.1) s kódy 61, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 85 a 92. Patří sem například vodní, letecká a kosmická doprava, spoje, finanční zprostředkování, činnosti v oblasti nemovitostí, v oblasti výpočetní techniky, pronájem strojů, přístrojů a výrobků, výzkum a vývoj, vzdělávání, zdravotní a sociální péče, veterinární činnost a rekreace, kulturní a sportovní činnosti.

Tabulka zobrazuje 10 regionů s nejvyšším podílem zaměstnanosti ve znalostně intenzivních službách. Početně jsou zde nejvíce zastoupeny maďarské regiony (3), u ostatních zemí je zde pouze jeden region. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15. Průměr zemí 10CE je 22,49%, převyšuje jej 29 regionů a 24 regionů se nachází pod tímto průměrem.

Mezi 10 regionů s nejnižší zaměstnaností ve znalostně náročných službách patří jeden polský region (Swietokrzyskie), 2 bulharské (Jugoiztočen, Južen Centralen) a 7 rumunských (tj. všechny rumunské regiony NUTS 2 mimo Bucuresti-Ilfov). Hodnoty dosažené ve zmíněných regionech se pohybují od 10,12% do 19,92%, v Rumunsku nepřevyšují 14,07%.

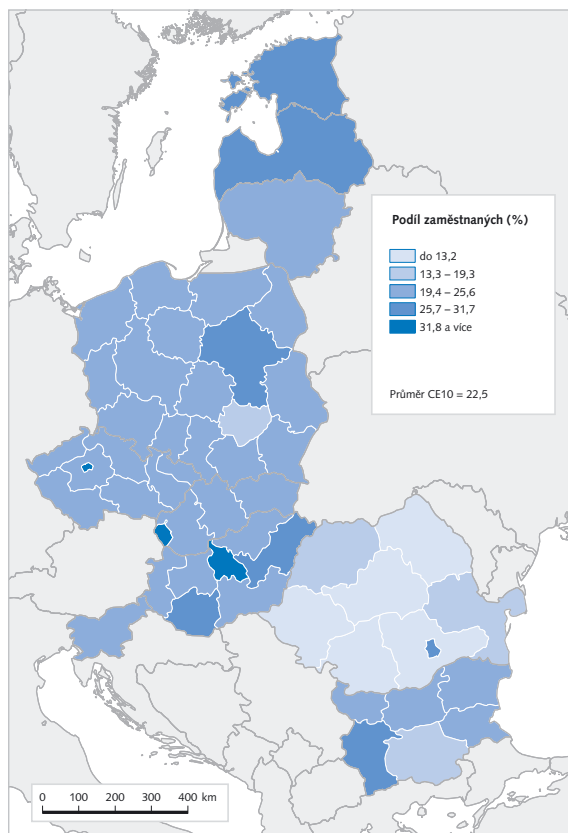
Tabulka č. 193: **Zaměstnanost ve znalostně intenzivních službách (v % jako podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005)**

region NUTS 2	zaměstnanost
CZ01 Praha	41,96
SK01 Bratislavský kraj	39,49
HU10 Közép-Magyarország	37,28
PL12 Slaskie	30,16
EE00 Estonsko	28,96
HU23 Dél-Dunántúl	28,22
BG41 Jugozapaden	27,83
RO32 Bucuresti-Ilfov	27,42
HU32 Észak-Alföld	26,50
LV00 Lotyšsko	25,81

Zdroj: Eurostat – Regional statistics

Obrázek č. 10: **Zaměstnanost ve znalostně náročných službách**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.13. Zaměstnanci ve výzkumu a vývoji

Ukazatel vyjadřuje procentuální podíl zaměstnanců výzkumu a vývoje na celkové zaměstnanosti. Mezi zaměstnance jsou zařazeni jak samotní výzkumníci, tak další zaměstnanci (technicko-hospodářští a ostatní) výzkumných institucí.

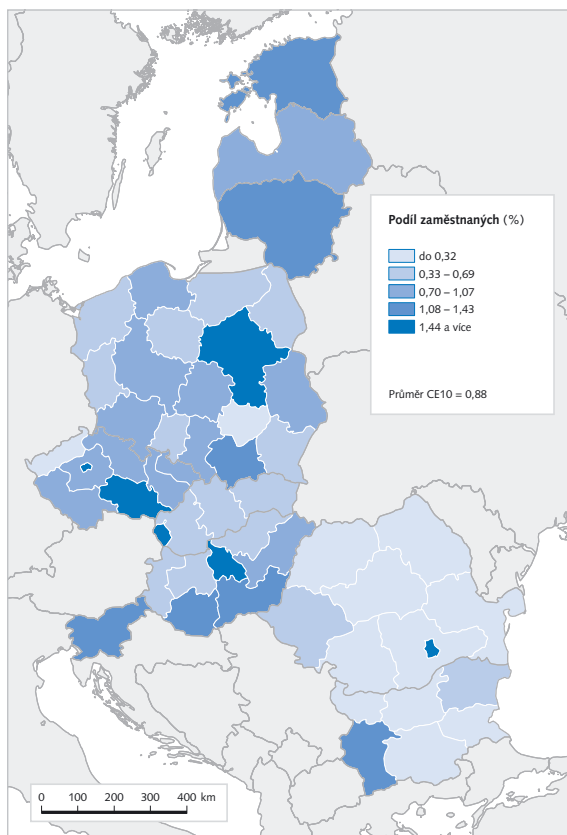
Tabulka zobrazuje 11 regionů NUTS 2 s nejvyšším podílem zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji. Mezi těmito regiony jsou 3 maďarské, 2 české a 2 polské. Nejvyšší podíl na zaměstnanosti má region Praha. Pět regionů se nachází nad průměrem zemí EU15 (1,57%) a šest regionů nad průměrem EU27 (1,43%). Nad průměrem 10CE (0,88%) se pohybuje celkem 18 regionů, pod průměrem je 35 regionů.

Nejnižší podíl zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji je v 11 regionech, jejichž hodnoty se pohybují od 0,17 do 0,28%. Patří sem 6 rumunských regionů (Centru, Sud-Muntenia, Sud-Vest Oltenia, Nord-Vest, Nord-Est, Sud-Est), 3 bulharské (Jugoiztočen, Južen Centralen, Severozapaden) a po jednom regionu z ČR (Severozápad) a Polska (Swietokrzyskie).

Tabulka č. 194: Zaměstnanci ve VaV (jako % celkové zaměstnanosti, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	zaměstnanci ve VaV
CZ01 Praha	4,02
SK01 Bratislavský kraj	3,32
HU10 Közép-Magyarország	2,24
RO32 Bucuresti-Ilfov	2,17
PL12 Mazowieckie	1,77
CZ06 Jihovýchod	1,49
BG41 Jugozapaden	1,42
PL21 Malopolskie	1,35
EE00 Estonsko	1,30
HU33 Dél-Alföld	1,17
HU23 Dél-Dunántúl	1,17

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 11: Zaměstnanci ve výzkumu a vývoji

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.14. Výdaje na výzkum a vývoj

Sledovaný ukazatel měří celkové roční výdaje na výzkum a vývoj, měřené jako procento hrubého domácího produktu (tzv. GERD). Ve výdajích jsou zahrnuty výdaje vlády, podniků, vyšších škol a soukromých neziskových organizací. Lisabonská strategie si klade za cíl, aby hodnota tohoto ukazatele do roku 2010 byla ve všech zemích 3 % (1 % veřejný sektor, 2 % soukromý sektor). Tento cíl se však pravděpodobně nepodaří naplnit.

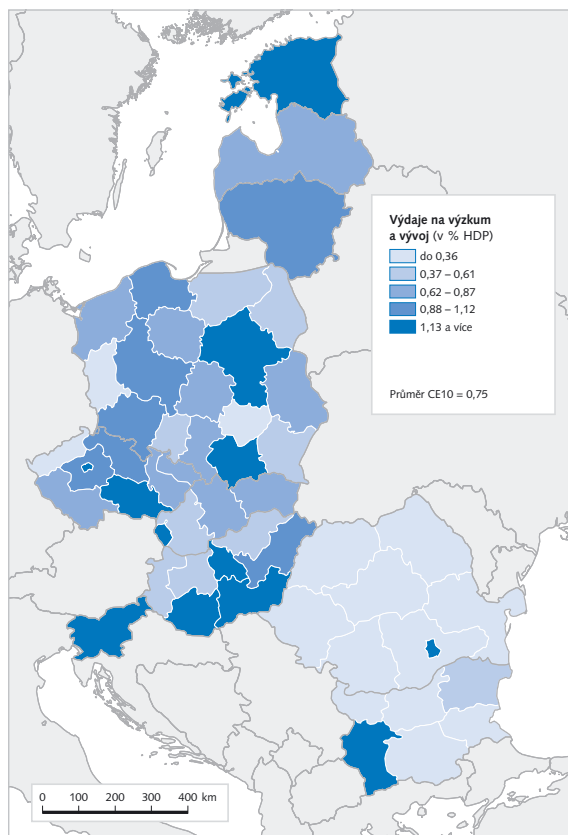
Následující tabulka zobrazuje 10 regionů NUTS 2 s nejvyššími výdaji na VaV. Z deseti nejlepších regionů jsou čtyři české. Regiony Střední Čechy a Praha dosahují vyšších hodnot, než je průměr zemí EU15 (1,91 %) i EU27 (1,84 %). Do první desítky se dostalo také Slovinsko a po jednom regionu z Maďarska, Rumunska, Polska, Bulharska a Slovenska. Nad průměrem 10CE (0,75 %) se pohybuje celkem 14 regionů, pod průměrem je 39 regionů.

Na opačné straně žebříčku (podíl výdajů pod 0,20 %) se pohybují některé polské (Zachodniopomorskie, Lubuskie, Opolskie, Swietokrzyskie), bulharské (Južen Centralen, Severen Centralen, Jugoiztočen, Severozapaden) a rumunské (Centru, Sud-Est, Nord-Vest, Nord-Est, Sud-Vest Oltenia) regiony. Podíl jejich výdajů na HDP činí od 0,07 do 0,18 %, čímž jsou i velmi hluboko pod průměrem 10CE.

Tabulka č. 195: Celkové výdaje na VaV (v % jako podíl na HDP, průměr 2003–2005)

region NUTS 2	výdaje na VaV
CZ02 Střední Čechy	2,59
CZ01 Praha	2,04
SI00 Slovinsko	1,39
HU10 Közép-Magyarország	1,34
RO32 Bucuresti-Ilfov	1,14
PL12 Mazowieckie	1,14
CZ06 Jihovýchod	1,14
BG41 Jugozapaden	1,02
SK01 Bratislavský kraj	1,00
CZ05 Severovýchod	0,98

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 12: Výdaje na výzkum a vývoj

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.15. Délka dálnic

Ukazatel hodnotící vybavenost dálniční sítě sleduje počet kilometrů dálnic na 1 000 km čtvereční plochy. Dobrá vybavenost dálniční sítě zvyšuje dopravní dostupnost regionu a dává mu tak konkurenční výhodu pro jeho rozvoj a zvyšování konkurenceschopnosti.

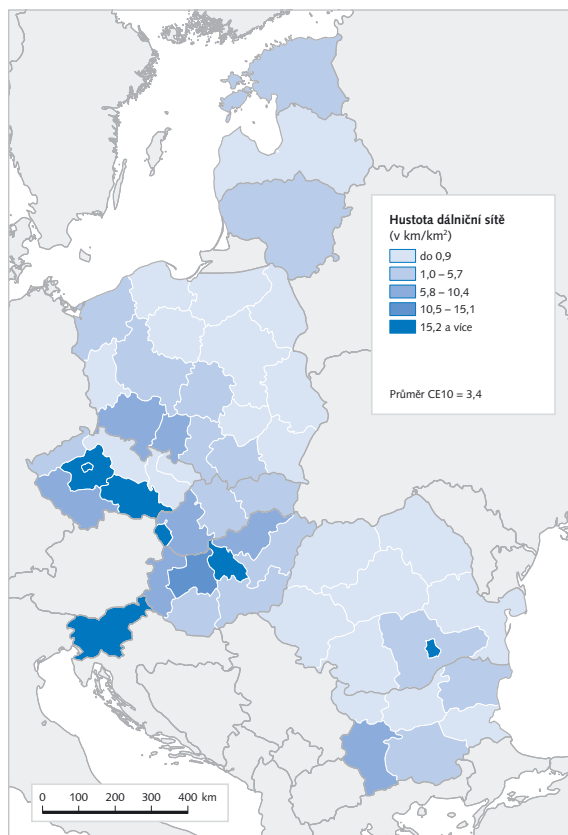
Tabulka ukazuje 10 regionů s nejrozvinutější dálniční sítí. V tomto ohledu je nejrozvinutějším regionem Bratislavský kraj. S velkým odstupem od něj je zbývajících 9 regionů. Mezi těmito devíti regiony jsou tři české, tři maďarské, jeden rumunský, jeden slovenský a Slovinsko. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15. Průměr zemí 10CE je 3,36 km dálnic na 1 000 km² a převyšuje jej 23 regionů a 30 regionů se nachází pod tímto průměrem.

Mezi nejméně rozvinutými regiony se nachází jeden rumunský region (Sud-Est), jehož hodnota ukazatele dosahuje 0,03 km dálnic na 1 000 km², a dále 18 regionů s nulovou hodnotou. Mezi těmito regiony jsou tři české (Severozápad a Moravskoslezsko, kde však již několik km dálnic bylo vybudováno v posledních dvou letech). Dále sem patří Lotyšsko, 9 polských regionů (Mazowieckie, Lubelskie, Podkarpackie, Swietokrzyskie, Podlaskie, Lubuskie, Kujawsko-Pomorskie, Warminko-Mazurskie, Pomorskie), 5 rumunských (Nord-Vest, Centru, Nord-Est, Sud-Vest Oltenia, Vest) a 1 bulharský (Severen Centralen).

Tabulka č. 196: **Délka dálnic (v km dálnic na 1 000 km čtvereční plochy, r. 2005)**

region NUTS 2	délka dálnic
SK01 Bratislavský kraj	52,14
SI00 Slovinsko	28,07
RO32 Bucuresti-Ilfov	28,01
CZ01 Praha	22,18
HU10 Közép-Magyarország	17,64
CZ06 Jihovýchod	16,30
CZ02 Střední Čechy	15,80
HU21 Közép-Dunántúl	12,41
HU31 Észak-Magyarország	10,42
SK02 Západné Slovensko	9,62

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 13: **Délka dálnic**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.16. Počet osobních automobilů

Ukazatel počet osobních automobilů je vyjádřen pomocí počtu osobních automobilů na tisíc obyvatel.

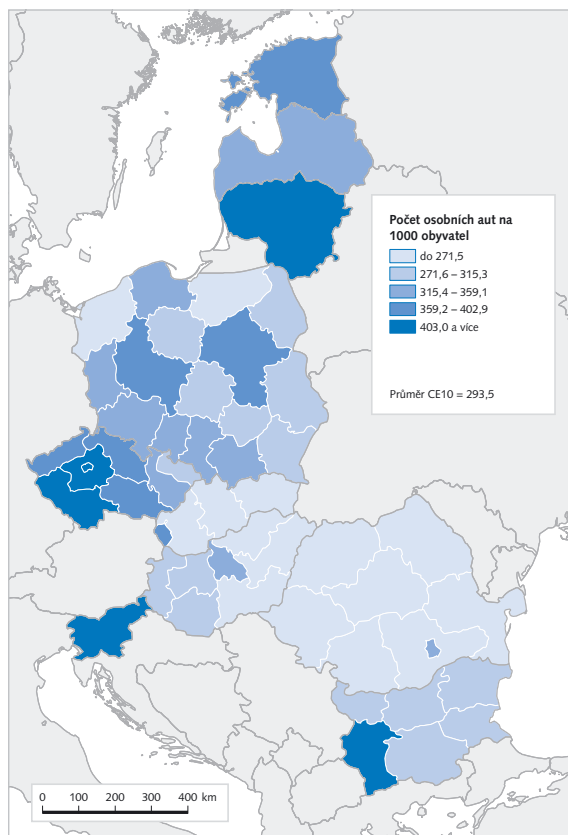
Tabulka zobrazuje 10 regionů s největší vybaveností osobními automobily. Nachází se zde čtyři české regiony, dva polské, jeden slovenský, jeden bulharský a Slovinsko a Litva. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15. Průměr zemí 10CE je 293,6 automobilů na 1 000 obyvatel. Převyšuje jej 29 regionů a 24 regionů se nachází pod tímto průměrem.

Mezi 10 regionů s nejnižším počtem automobilů patří 7 rumunských (celé Rumunsko mimo Bucuresti-Ilfov), 2 slovenské (Středné Slovensko, Východné Slovensko) a 1 maďarský region (Észak-Magyarország). Tyto regiony dosahují hodnot od 93,7 do 232,9 automobilů na 1 000 obyvatel. Výrazný je rozdíl mezi sedmi rumunskými (od 93,7 do 187,1) a zbývajcími třemi nerumunskými regiony (od 200,6 do 232,9).

Tabulka č. 197: **Počet automobilů**
(na 1000 obyvatel, r. 2005)

region NUTS 2	počet automobilů
CZ01 Praha	512,6
SI00 Slovinsko	480,7
CZ02 Střední Čechy	428,3
BG41 Jugozapaden	425,1
LT00 Litva	424,9
CZ03 Jihozápad	423,7
SK01 Bratislavský kraj	393,3
CZ05 Severovýchod	385,8
PL41 Wielkopolskie	375,0
PL12 Mazowieckie	370,0

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 14: **Počet osobních automobilů**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.17. Počet lůžek v ubytovacích zařízeních

Ubytovací kapacitu zde hodnotíme pomocí počtu lůžek v ubytovacích zařízeních (hotelech a kempech) přepočteného na 1 kilometr čtvereční plochy.

Tabulka ukazuje 11 regionů s nejvyšší vybaveností lůžky v ubytovacích zařízeních. Velmi výrazný je rozdíl mezi Prahou a zbývajícími 10 regiony, kdy Praha má téměř devatenáctkrát více lůžek než region umístěný hned na druhé pozici. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU15. Průměr zemí 10CE je 1,05 lůžek na km². Převyšuje jej 23 regionů a 30 regionů se nachází pod tímto průměrem.

Mezi 11 regiony s nejnižším počtem lůžek se nachází sedm polských (Lódzkie, Kujawsko-Pomorskie, Podkarpackie, Swietokrzyskie, Opolskie, Lubelskie, Podlaskie), dva bulharské (Severen Centralen, Severozapaden) a Litva a Lotyšsko. Počet lůžek se zde pohybuje od 0,15 do 0,38 na 1 km².

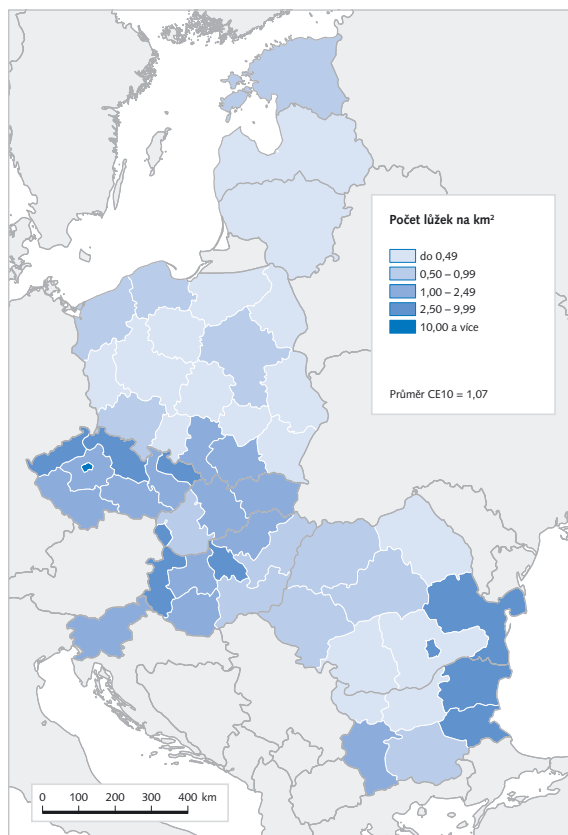
Tabulka č. 198: Počet lůžek v ubytovacích zařízeních (na km², r. 2005)

region NUTS 2	počet lůžek
CZ01 Praha	110,85
HU10 Közép-Magyarország	5,95
RO32 Bucuresti-Ilfov	5,84
BG33 Severoiztočen	5,40
SK01 Bratislavský kraj	4,52
CZ05 Severovýchod	4,15
BG34 Jugoiztočen	3,92
CZ04 Severozápad	3,16
RO22 Sud-Est	2,63
HU22 Nyugat-Dunántúl	2,61
CZ08 Moravskoslezsko	2,60

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 15: Počet lůžek v ubytovacích zařízeních

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.2.18. Počet strávených nocí v ubytovacích zařízeních

Ukazatel vyjadřuje počet nocí strávených nerezidenty v ubytovacích zařízeních přepočtených na jeden km². Za nerezidenty jsou považováni zahraniční turisté. Tak ukazatel vyjadřuje atraktivnost a konkurenceschopnost regionu z mezinárodního hlediska. Zahraniční turisté utrácejí více peněz než rezidenti a mají tak pozitivní dopad na platební bilanci státu. Ukazatel také může vyjadřovat skutečnou poptávku po lůžkách, jejichž počet byl sledován v předchozí podkapitole. Data o počtu strávených nocí pro Rumunsko nejsou dostupná.

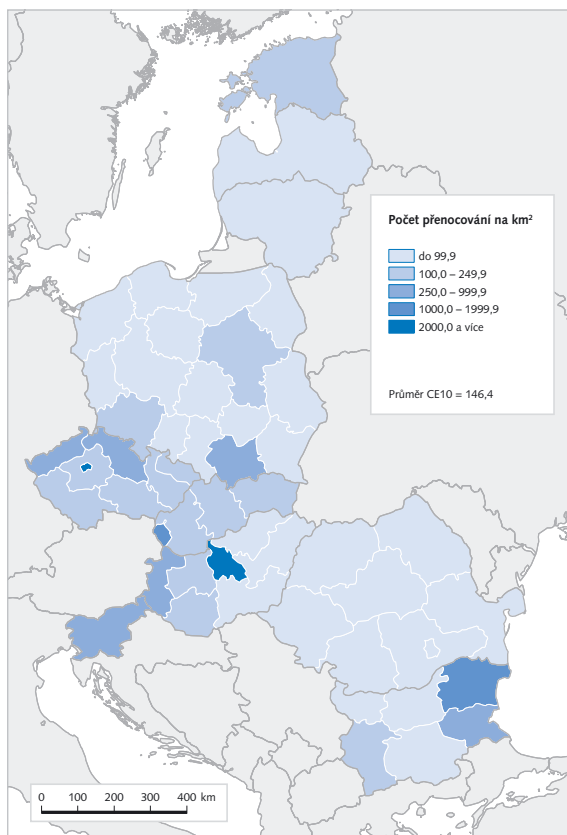
Tabulka opět ukazuje 10 nejlepších regionů, tedy regionů s největším počtem nocí strávených nerezidenty. V této tabulce se vyskytují téměř ty samé regiony jako u předchozích ukazatele. Na vedoucí pozici je opět Praha, která dosahuje téměř čtyřnadvacetkrát vyšších hodnot než druhý region. Mimo Prahy můžeme do deseti nejnavštěvovanějších regionů zařadit dva maďarské regiony, dva bulharské, dva české, jeden slovenský, jeden polský a Slovinsko. Pro analýzu nejsou dostupné hodnoty ukazatelů za úroveň EU27 ani EU 15. Průměr zemí 10CE je 146,35 nocí/km². Převyšuje jej 17 regionů a 28 regionů se nachází pod tímto průměrem.

Mezi 10 regionů s nejnižší navštěvovaností patří, podobně jako u předchozího ukazatele, přdevším polské regiony (Łódzkie, Kujawsko-Pomorskie, Opolskie, Swietokrzyskie, Podkarpackie, Lubelskie, Podlaskie), dále dva bulharské (Severen Centralen, Severozapaden) a jeden maďarský (Dél-Alföld). Hodnota ukazatele se zde pohybuje od 4,44 do 28,56.

Tabulka č. 199: **Počet nocí strávených nerezidenty (na km², r. 2005)**

region NUTS 2	počet nocí
CZ01 Praha	52169,09
HU10 Közép-Magyarország	2217,61
SK01 Bratislavský kraj	1046,67
BG33 Severoiztočen	1027,45
CZ04 Severozápad	741,04
BG34 Jugoiztočen	589,03
SI00 Slovinsko	480,74
CZ05 Severovýchod	460,98
HU22 Nyugat-Dunántúl	411,23
PL21 Malopolskie	264,19

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Obrázek č. 16: **Počet strávených nocí v ubytovacích zařízeních**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

3.3. Regionální syntézy rozvojového potenciálu

Obsahem závěrečné části je regionální syntéza rozvojového potenciálu vybraných zemí 10CE. Hlavním cílem syntézy je poskytnout všeobecné informace o rozvojovém potenciálu příslušných zemí, resp. jejich regionů. Metodický postup vychází z vyhodnocení následujících komponent socioekonomického rozvoje: ekonomické (ukazatele HDP na obyvatele a produktivita práce), sektorové (ukazatele podíly zaměstnaných v zemědělství, výzkumu a vývoji a znalostně náročných službách), inovační (výdaje na výzkum a vývoj), sociální (ukazatele míra nezaměstnanosti a disponibilní příjem domácností) a demografické (ukazatele přirozený a migrační přírůstek), přičemž za každou komponentu byly regiony hodnoceny 1–5 body (čím více, tím lépe) dle příslušnosti do intervalů stanovených opět na základě průměru a směrodatné odchylky (analogický byl postup v rámci jednotlivých komponent, které se skládají z více ukazatelů). V následném kroku pak byla provedena agregace výsledků dílčích hodnocení, vypočtením aritmetického průměru bodového zisku za pět zmíněných komponent – výsledné hodnocení se tak teoreticky mohlo pohybovat v intervalu 1,0–5,0. Výsledky syntézy, souhrnně prezentované na následujícím obrázku (tabulka s bodovým hodnocením regionů je součástí příloh), dokumentují existující rozdíly, resp. disparity v úrovni socioekonomického rozvoje jednotlivých zemí či jejich regionů.

Do nejlepší skupiny s největším rozvojovým potenciálem jsou zařazeny regiony hlavních měst zemí V4 v čele s Prahou, doplněné Slovinskem a dvěma českými regiony. Následující skupina zahrnuje především nejvyspělejší nemetropolitní regiony Maďarska a České republiky (doplněné jedním polským regionem) spolu s nejvyspělejší pobaltskou zemí Estonskem a metropolitními regiony ekonomicky nejméně rozvinutých zemí Rumunska a Bulharska. Početně nejrozsáhlejší třetí skupinu tvoří zbývající české a maďarské regiony spolu s rozhodující většinou polských a slovenských regionů, doplněných Lotyšskem spolu s Litvou. Do nejhorší skupiny pak jsou zahrnuty všechny nemetropolitní rumunské a bulharské regiony spolu se čtyřmi polskými regiony při východní hranici.

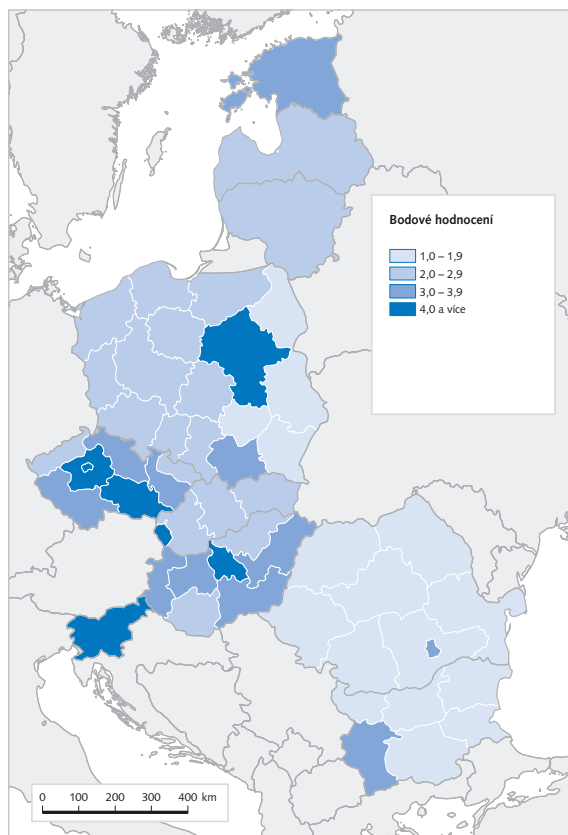
Z podrobnějšího pohledu lze konstatovat, že rozvojový potenciál jednotlivých regionů přirozeně koresponduje s jejich celkovou ekonomickou vyspělostí. Zjištěné výsledky naznačují, že vyspělejší země již vstoupily či vstupují do integrační fáze ekonomického rozvoje, charakteristické difúzí pozitivních efektů z nejvyspělejších regionů (včetně regionů ekonomicky rozvinutějších sousedních „západních“ zemí) posilující přirozené tendence ke konvergenci ekonomické úrovně. Jde ovšem o značně generalizovaný závěr, jehož verifikace by vyžadovala provedení podrobnějších analýz (včetně reflexe posouzení vlivu inercie v socioekonomickém rozvoji a rozvojových specifik jednotlivých zemí – v tomto směru jde např. o Slovensko s extrémně okrajovou polohou hlavního města) přesahující rámec daného příspěvku.

Výše uvedené skutečnosti logicky hrají významnou roli z hlediska výběru optimální strategie regionální politiky, determinované zvláště v zemích 10CE Politikou hospodářské a sociální soudržnosti EU (kohezní politika). V této souvislosti pak lze pokládat za klíčové zejména následující otázky:

- zohlednění výsledků odborných analýz v zájmu dosažení vyšší efektivity alokace veřejných prostředků při respektování její komplementarity s působením tržních mechanismů (zejména prostřednictvím účelných kombinací nepřímé a přímé podpory ekonomického rozvoje);
- optimalizace věcného obsahu dílčích cílů koncipovaných v rámci hlavního cíle kohezní politiky zaměřeného na konvergenci, vycházející z komplexního vyhodnocení územně vázaných faktorů kvality podnikatelského prostředí a z důrazu na aktivaci nových, resp. špatně využívaných endogenních zdrojů rozvoje;
- podpora procesů územní integrace, zabezpečující vyšší synergií dílčích cílů kohezní politiky (včetně vypracování mechanismu její inkorporace do procesu výběru projektů prostřednictvím relevantních kritérií);
- stimulace tvorby a transferu inovací prostřednictvím systémového rozvoje vzdělanosti a podpory spolupráce podnikatelského a veřejného sektoru;
- posílení významu komponenty kvality života, zejména v rámci hlavního cíle kohezní politiky zaměřeného na konkurenceschopnost.

Obrázek č. 17: **Regionální syntéza rozvojového potenciálu**

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní zpracování

Příloha č. 1: Regionální syntéza rozvoje potenciálu

region NUTS 2	bodové hodnocení	region NUTS 2	bodové hodnocení
CZ01 Praha	4,8	SK02 Západné Slovensko	2,4
HU10 Közép-Magyarország	4,6	PL11 Łódzkie	2,2
SI00 Slovenija	4,6	PL52 Opolskie	2,2
SK01 Bratislavský kraj	4,6	SK04 Východné Slovensko	2,2
CZ02 Střední Čechy	4,4	HU31 Észak-Magyarország	2,0
CZ06 Jihovýchod	4,2	PL42 Zachodniopomorskie	2,0
PL12 Mazowieckie	4,0	PL43 Lubuskie	2,0
CZ05 Severovýchod	3,8	PL61 Kujawsko-Pomorskie	2,0
CZ03 Jihozápad	3,6	PL62 Warminsko-Mazurskie	2,0
RO32 Bucuresti-Ilfov	3,6	SK03 Stredné Slovensko	2,0
BG41 Jugozapaden	3,2	PL31 Lubelskie	1,8
CZ07 Střední Morava	3,2	BG33 Severoiztochen	1,6
EE00 Estonia	3,2	BG34 Jugoiztočen	1,6
HU21 Közép-Dunántúl	3,0	PL32 Podkarpackie	1,6
HU22 Nyugat-Dunántúl	3,0	PL34 Podlaskie	1,6
HU32 Észak-Alföld	3,0	RO11 Nord-Vest	1,6
HU33 Dél-Alföld	3,0	RO12 Centru	1,6
PL21 Malopolskie	3,0	RO22 Sud-Est	1,6
CZ08 Moravskoslezsko	2,8	RO31 Sud-Muntenia	1,6
HU23 Dél-Dunántúl	2,8	BG31 Severozapaden	1,4
LT00 Lithuania	2,8	PL33 Swietokrzyskie	1,4
LV00 Latvia	2,6	RO21 Nord-Est	1,4
PL41 Wielkopolskie	2,6	RO41 Sud-Vest Oltenia	1,4
CZ04 Severozápad	2,4	RO42 Vest	1,4
PL22 Slaskie	2,4	BG32 Severen Centralen	1,2
PL51 Dolnoslaskie	2,4	BG42 Južen Centralen	1,2
PL63 Pomorskie	2,4		

Zdroj: Eurostat – Regional statistics, vlastní výpočty

Použitá literatura ke 3. kapitole

- BEHRENS, A. (2003): Income of private households and gross domestic product in Europe's regions. Statistics in focus, General statistics, Theme 1–7/2003. ISSN 1561-4875.
- BENEŠ, M. (2006): Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda, Working paper č. 5, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, ESF MU, Brno, 2006.
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. 211 s., UK Praha, Nakladatelství Karolinum, 2002.
- BUSINESSINFO. Oficiální portál pro podnikání a export. Dostupné na www.businessinfo.cz
- CAMBRIDGE ECONOMETRICS (1991): European Regional Forecast. Analysis and Forecast to 1995. Cambridge, 1991.
- CAMBRIDGE ECONOMETRICS (ECORYS-NEI) (2003): A study on the factors of regional competitiveness (A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy), University of Cambridge, 2003.
- DRUCKER, P. F. (1993): Inovace a podnikavost. Praha: Management Press, 1993.
- DRUCKER, P. F. (1994): Věk diskontinuity. Praha: Management Press, 1994.
- EUROPEAN COMMISSION (1996): Regional development studies – The impact of the development of the countries of Central and Eastern Europe on the Community territory. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1996.
- EUROPEAN COMMISSION, CAMBRIDGE ECONOMETRICS (1997): Aggregate and regional impact – Regional growth and convergence. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997.
- EUROPEAN COMMISSION. Regional Policy – Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Dostupné na http://ec.europa.eu/employment_social
- EUROPEAN COMMISSION. Regional Policy – InfoRegio. Dostupné na http://ec.europa.eu/regional_policy
- EUROSTAT (2007): Eurostat regional yearbook 2007. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. ISSN 1681-9306.
- EUROSTAT. Dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- EUROSTAT. Regional statistics. Dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- FEDERAL MINISTRY FOR REGIONAL PLANNING, BUILDING AND URBAN DEVELOPMENT (1993): Guidelines for Regional Planning. Bonn: Bad Godesberg, 1993.
- FONDY EVROPSKÉ UNIE. Dostupné na www.strukturalni-fondy.cz
- FÜRST, D. – GÜLDENBERG, E. – MÜLLER, B. (1994): System of spatial Planning in Germany. Federal Ministry for Regional Planning, Building and Urban Development – Planco Consulting GmbH, Essen, 1994.
- GARELLI, S. (2002): Competitiveness of nations: The Fundamentals. In: World Competitiveness Yearbook, IMD Lausanne, 2002.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. PpF UK, Praha, 2005. ISBN 80-86746-02-X.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PpF UK Praha, 2001.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PpF UK, Praha, 1996.
- HUČKA, M. (2008): Vznik a příčiny územních nerovností. Regionální disparity, Regionální disparity, Working papers, č. 1, EF VŠB-TU, OPF SU, Ostrava 2008.
- KITSON, M. – MARTIN, R. – TYLER, P. (2005): The regional competitiveness debate. University of Cambridge, 2005.
- KLAASSEN, L. H. – VANHOVE, N. (1987): Regional policy: an European approach. Avebury, 1987.
- KOELLREUTER, CH. (2002): Regional benchmarking as a tool to improve regional foresight, European Commission - Research - Directorate K, Brussels 2002.
- MMR ČR (1997): Nadnárodní perspektivy evropského územního rozvoje (překlad Cooperation for European territorial development – Europa 2000+, Praha 1997.
- MOLDAN, B. a kol. (2002): K udržitelnému rozvoji České republiky: vytváření podmínek. Svazek 5, Národní strategie udržitelného rozvoje a regionální rozvoj. Centrum Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí, Praha, 2002.

Seznam tabulek a grafů

Seznam tabulek

- [1] Velikost ekonomik 2007 (14)
- [2] Průměrné tempo růstu HDP (v %) (22)
- [4] Kumulovaný růst indexu spotřebitelských cen v zemích 10CE v období 1990–2007 (29)
- [5] Průměrná míra nezaměstnanosti v zemích 10CE v letech 1990–2006 (v %) (31)
- [6] Průměrný podíl čistého pohybu přímých zahraničních investic na hrubé tvorbě fixního kapitálu 1990–2006 (v %) (34)
- [7] Struktura zaměstnanosti v zemích střední Evropy na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíly v %) (40)
- [8] Přírůstky produktivity práce středoevropských zemí v různých obdobích (v %) (43)
- [9] Struktura zaměstnanosti v pobaltských zemích na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíly v %) (45)
- [10] Přírůstky produktivity práce v pobaltských zemích (v %) (49)
- [11] Struktura zaměstnanosti v zemích 10CE na přelomu 80. a 90. let minulého století (podíly v %) (50)
- [12] Přírůstky produktivity práce v Bulharsku a Rumunsku mezi lety 1992 a 2005 (v %) (53)
- [13] Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %) ve středoevropských zemích (60)
- [14] Sociální transfery na osobu ve středoevropských zemích v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995) (61)
- [15] Giniho koeficient (61)
- [16] Vývoj vkladů u penzijních fondů a pojišťoven (% HDP) (62)
- [17] Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %) v pobaltských republikách (63)
- [18] Sociální transfery na osobu v pobaltských republikách v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995) (64)
- [19] Giniho koeficient (64)
- [20] Vývoj vkladů u penzijních fondů a pojišťoven (% HDP) (64)
- [21] Výdaje na sociální ochranu ku HDP (v %) (65)
- [22] Sociální transfery na osobu v balkánských zemích v ECU/EURO (stálé ceny roku 1995) (66)
- [23] Giniho koeficient (66)
- [24] Pasiva penzijních fondů a penzijních pojišťoven (% HDP) (66)
- [25] Trend vývoje ukazatelů mezi lety 1995 a 2006 (67)
- [26] Ekonomická aktivita v České republice v letech 1997–2007 (v %) (75)
- [27] Ekonomická aktivita na Slovensku v letech 1998–2007 (v %) (75)
- [28] Ekonomická aktivita v Polsku v letech 1997–2007 (v %) (76)
- [29] Ekonomická aktivita v Maďarsku v letech 1996–2007 (v %) (77)
- [30] Ekonomická aktivita ve Slovinsku v letech 1996–2007 (v %) (78)
- [31] Ekonomická aktivita v Estonsku v letech 1997–2007 (v %) (80)
- [32] Ekonomická aktivita v Lotyšsku v letech 1998–2007 (v %) (81)
- [33] Ekonomická aktivita v Litvě v letech 1998–2007 (v %) (82)
- [34] Ekonomická aktivita v Rumunsku v letech 1997–2007 (v %) (83)
- [35] Ekonomická aktivita v Bulharsku v letech 2000–2007 (v %) (84)
- [36] Počet zahraničních pracovníků s pracovním povolením/registrací a jejich podíl na domácí pracovní síle (v %) (90)
- [37] Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %) (92)
- [38] Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %) (95)
- [39] Toky remitancí (v mil. USD) a podíl na HDP (v %) (97)
- [41] Vývoj úrokových sazeb (v % p.a.) (103)
- [43] Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období) (104)
- [45] Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období) (106)
- [46] Úvěry poskytnuté jednotlivým sektorům bankami v mil. USD, k 31. 12. (107)
- [47] Vývoj diskontních sazeb (v %; ke konci roku) a výpůjčních sazeb soukromého sektoru (v %; průměrně za období) (107)
- [48] Základní položky aktiv souhrnné rozvahy bank (v milionech SIT; k 31. 12.) (108)
- [49] Vývoj úrokových sazeb (v %; ke konci roku) (109)
- [50] Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům (stav k 31. 12., v mil. EEK) (111)
- [51] Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.) (111)
- [52] Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům (stav k 31. 12., v mil. LVL) (112)
- [53] Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.) (113)
- [54] Úvěry poskytnuté bankovním systémem jednotlivým sektorům (stav k 31. 12., v mil. LTL) (114)
- [55] Vývoj úrokových sazeb (v % p.a. k 31. 12.) (115)

- [56] Domácí úvěr (v milionech ROL do roku 2004; od roku 2005 v milionech RON; konec období) (116)
- [57] Úrokové sazby (průměrné; v % ročně) (117)
- [59] Úrokové sazby (průměrné; v % ročně) (119)
- [60] Velikost klasifikovaných úvěrů (v % celkových půjček) (120)
- [61] Bankovní aktiva držena zahraničními subjekty (v %; pro rok 2006) (121)
- [62] Domácí úvěry soukromému sektoru/HDP (v %) (122)
- [63] Úrokový diferenciál na výpůjční sazby (v %) (122)
- [64] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v České republice (v %) (127)
- [65] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 na Slovensku (v %) (128)
- [66] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Polsku (v %) (129)
- [67] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Maďarsku (v %) (131)
- [68] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 ve Slovinsku (v %) (132)
- [69] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Estonsku (v %) (135)
- [70] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Lotyšsku (v %) (136)
- [71] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Litvě (v %) (138)
- [72] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Bulharsku (v %) (140)
- [73] Vývoj inflace a meziroční změna agregátu M2 v Rumunsku (v %) (143)
- [74] Meziroční procentní změna agregátu M2 (146)
- [75] Příliv PZI do analyzovaných zemí jako procento GFCF – průměr hodnot 2004–2006 u jednotlivých zemí a jejich regionálních celků (190)
- [76] Pět zemí s nejvyšším nárůstem produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu mezi lety 1992–1999 v % (1992 = 100%) (191)
- [77] Ukazatele kvality správy České republiky v letech 1996–2007 (199)
- [78] Ukazatele kvality správy Slovenska v letech 1996–2007 (200)
- [79] Ukazatele kvality správy Polska v letech 1996–2007 (201)
- [80] Ukazatele kvality správy Maďarska v letech 1996–2007 (201)
- [81] Ukazatele kvality správy Slovinska v letech 1996–2007 (202)
- [82] Ukazatele kvality správy Estonska v letech 1996–2007 (202)
- [83] Ukazatele kvality správy Lotyšska v letech 1996–2007 (203)
- [84] Ukazatele kvality správy Litvy v letech 1996–2007 (204)
- [85] Ukazatele kvality správy Rumunska v letech 1996–2007 (204)
- [86] Ukazatele kvality správy Bulharska v letech 1996–2007 (205)
- [87] Index vnímání korupce (CPI) (207)
- [89] Index liberalizace v roce 1989 (213)
- [90] Počet regulovaných cen z koše 15 komodit* (214)
- [91] Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP) (215)
- [92] Index transformace (216)
- [93] Regulační zátěž podnikání ve vybraných zemích 10CE (218)
- [94] Počet regulovaných cen z koše 15 komodit* (221)
- [95] Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP) (222)
- [96] Regulační zátěž podnikání v pobaltských zemích (223)
- [97] Počet regulovaných cen z koše 15 komodit* (225)
- [98] Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP) (225)
- [99] Regulační zátěž podnikání v balkánských zemích (227)
- [100] Vazba mezi kvalitou regulace a konkurenční schopností v období 1996–2006 (231)
- [101] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (235)
- [102] Státní pomoc v ČR podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (237)
- [103] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (238)
- [104] Státní pomoc na Slovensku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (239)
- [105] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (239)
- [106] Státní pomoc v Polsku cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (241)
- [107] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (242)
- [108] Státní pomoc v Maďarsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (242)
- [109] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (243)
- [110] Státní pomoc ve Slovinsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (244)
- [111] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (246)
- [112] Státní pomoc v Estonsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (246)
- [113] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (247)
- [114] Státní pomoc v Lotyšsku podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (247)
- [115] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (248)
- [116] Státní pomoc v Litvě podle cíle (v mil. EUR, ceny roku 2005) (249)
- [118] Státní pomoc v Rumunsku, v mil. EUR (251)

- [119] Rozpočtové dotace a přímé transfery (v % HDP) (252)
- [120] Celková státní pomoc v Bulharsku 2000–2005, včetně zemědělství (mil. EUR) (252)
- [121] Státní pomoc průmyslu a službám podle cíle v Bulharsku v roce 2005 (mil. EUR) (253)
- [122] Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %) (254)
- [123] Průměrná poskytnutá pomoc na pracovníka v jednotlivých zemích (v EUR, v letech 2000–2006) (254)
- [124] Korelační koeficient produktivity práce v průmyslu službách a státní pomoci podle cílů v letech 2000–2006 v jednotlivých zemích. (255)
- [125] Průměrná poskytnutá státní pomoc na pracovníka v letech 2000–2006 podle cíle (v EUR) a celkový nárůst produktivity práce v průmyslu a službách (v %) (255)
- [126] Korelační koeficient průměrné poskytnuté pomoci podle cíle a celkového nárůstu produktivity práce v průmyslu a službách (255)
- [127] Průměrná sektorová pomoc/HDP a celkový nárůst produktivity (v %) (256)
- [128] Průměrná dotace dle EBRD v letech 1990–2006 a pokles podílu průmyslu na HDP v témže období (256)
- [129] Průměrný nárůst produktivity práce v průmyslu a průměrná dotace v letech 1990–2006 (257)
- [130] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (262)
- [131] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (262)
- [132] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (264)
- [133] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (265)
- [134] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (266)
- [135] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (267)
- [136] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (268)
- [137] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (269)
- [138] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (270)
- [139] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (271)
- [140] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (272)
- [142] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (274)
- [144] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (276)
- [146] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (278)
- [147] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (279)
- [148] Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1994 (280)
- [150] Vývoj směnných relací (meziroční změny, %) (282)
- [151] Rozdělení exportů podle faktorové náročnosti (%) (284)
- [152] Vývoj využití importů (285)
- [153] Odhad parametrů hysteresezní Phillipsovy křivky (314)
- [154] Strukturální parametry (315)
- [155] Posteriorní pravděpodobnost modelů (315)
- [156] Odhady parametrů dynamického modelu (317)
- [157] Odhady směrodatných odchylek šoků (318)
- [158] Výsledky bayesovského odhadu (325)
- [159] Porovnání modelových specifikací (329)
- [160] Výsledky odhadu vybraných parametrů (337)
- [161] Příslušnost regionů k jednotlivým cílům (349)
- [162] Finanční alokace 2007–2013 (v mil. EUR, běžné ceny) (356)
- [163] Struktura operačních programů v ČR (357)
- [164] Finanční alokace pro konvergenční programy – ČR (358)
- [165] Struktura operačních programů na Slovensku (358)
- [166] Finanční alokace pro konvergenční programy – Slovensko (359)
- [167] Struktura operačních programů v Maďarsku (360)
- [168] Finanční alokace pro konvergenční programy – Maďarsko (361)
- [169] Struktura operačních programů v Polsku (362)
- [170] Finanční alokace pro konvergenční programy – Polsko (363)
- [171] Struktura operačních programů ve Slovinsku (363)
- [172] Finanční alokace pro konvergenční programy – Slovinsko (364)
- [173] Struktura operačních programů v Litvě (364)
- [174] Finanční alokace pro konvergenční programy – Litva (365)
- [175] Struktura operačních programů v Lotyšsku (365)
- [176] Finanční alokace pro konvergenční programy – Lotyšsko (366)
- [177] Struktura operačních programů v Estonsku (366)
- [178] Finanční alokace pro konvergenční programy – Estonsko (367)
- [179] Struktura operačních programů v Bulharsku (368)
- [180] Finanční alokace pro konvergenční programy – Bulharsko (368)
- [181] Struktura operačních programů v Rumunsku (369)

- [182] Finanční alokace pro konvergenční programy – Rumunsko (370)
 - [183] Přirozený přírůstek obyvatelstva (na 1 000 obyvatel, průměr 2003–2005) (374)
 - [184] Migrace (na 1 000 obyvatel, průměr 2003–2005) (375)
 - [185] Regionální hrubý domácí produkt (% průměru EU27 v PPP na obyvatele, průměr 2003–2005) (376)
 - [186] Produktivita práce (HDP/zaměstnanost v tis. EUR, průměr 2003–2005) (378)
 - [187] Disponibilní příjem domácností (v EUR na obyvatele, průměr 2003–2005) (379)
 - [188] Míra nezaměstnanosti (v %, průměr 2003–2005) (380)
 - [189] Dlouhodobá nezaměstnanost (v % celkové nezaměstnanosti, průměr 2003–2005) (381)
 - [190] Zaměstnanost v zemědělství (procentní podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005) (382)
 - [191] Zaměstnanost ve službách (procentní podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005) (383)
 - [192] Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech sektoru (v % jako podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005) (384)
 - [193] Zaměstnanost ve znalostně intenzivních službách (v % jako podíl na celkové zaměstnanosti, r. 2005) (385)
 - [194] Zaměstnanci ve VaV (jako % celkové zaměstnanosti, průměr 2003–2005) (386)
 - [195] Celkové výdaje na VaV (v % jako podíl na HDP, průměr 2003–2005) (387)
 - [196] Délka dálnic (v km dálnic na 1 000 km čtvereční plochy, r. 2005) (388)
 - [197] Počet automobilů (na 1000 obyvatel, r. 2005) (389)
 - [198] Počet lůžek v ubytovacích zařízeních (na km², r. 2005) (390)
 - [199] Počet nocí strávených nerezidenty (na km², r. 2005) (391)
- Příloha č. 1: Regionální syntéza rozvojového potenciálu (394)

Seznam obrázků

- [1] Přirozený přírůstek obyvatelstva (374)
- [2] Migrace (375)
- [3] Hrubý domácí produkt (376)
- [4] Produktivita práce (378)
- [5] Disponibilní příjem domácností (379)
- [6] Míra nezaměstnanosti (380)
- [7] Dlouhodobá nezaměstnanost (381)
- [8] Sektorová specializace regionálních ekonomik (382)
- [9] Zaměstnanost v high-tech a medium high-tech (384)
- [10] Zaměstnanost ve znalostně náročných službách (385)
- [11] Zaměstnanci ve výzkumu a vývoji (386)
- [12] Výdaje na výzkum a vývoj (387)
- [13] Délka dálnic (388)
- [14] Počet osobních automobilů (389)
- [15] Počet lůžek v ubytovacích zařízeních (390)
- [16] Počet strávených nocí v ubytovacích zařízeních (391)
- [17] Regionální syntéza rozvojového potenciálu (393)

Seznam grafů

- [1] Meziroční změny HDP v první skupině zemích 10CE (1989–2007) (21)
- [2] Meziroční změny HDP ve druhé skupině zemích 10CE (1989–2007) (21)
- [3] Kumulované výsledky HDP v první skupině 10CE (1989–2007) (23)
- [4] Kumulované výsledky HDP ve druhé skupině 10CE (1989–2007) (23)
- [5] Absolutní velikost HDP dle směnného kurzu (miliardy dolarů) u středně velkých zemí 10CE (24)
- [6] Absolutní velikost HDP dle směnného kurzu (miliardy dolarů) u menších zemí 10CE (24)
- [7] Vývoj HDP na osobu dle směnného kurzu v první skupině zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech (25)
- [8] Vývoj HDP na osobu dle směnného kurzu ve druhé skupině zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech (26)
- [9] Vývoj HDP na osobu dle parity kupní síly ve vybraných zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech (26)
- [10] Vývoj HDP na osobu dle parity kupní síly ve vybraných zemích 10CE (1989–2007) v amerických dolarech (27)
- [11] Meziroční změny indexu spotřebitelských cen v zemích střední Evropy (1989–2007), v % (28)
- [12] Meziroční změny indexu spotřebitelských cen ve vybraných zemích 10CE (1989–2000) (28)
- [13] Meziroční změny indexu spotřebitelských cen ve vybraných zemích 10CE (2000–2007) (29)
- [14] Míra nezaměstnanosti ve vybraných zemích 10CE (1990–2006), v % (30)
- [15] Míra nezaměstnanosti ve vybraných zemích 10CE (1990–2006), v % (31)

- [16] Rovnováha běžného účtu platební bilance jako procento HDP v první skupině zemí 10CE (32)
- [17] Rovnováha běžného účtu platební bilance jako procento HDP ve druhé skupině zemí 10CE (32)
- [18] Meziroční čistý příliv přímých zahraničních investic do vybraných zemí 10CE (v milionech dolarů) (33)
- [19] Meziroční čistý příliv přímých zahraničních investic do vybraných zemí 10CE (v milionech dolarů) (33)
- [20] Devizové rezervy bez zlata (konec roku) u první skupiny zemí; počet pokrytých měsíců dovozů zboží a služeb (35)
- [21] Devizové rezervy bez zlata (konec roku) u druhé skupiny zemí; počet pokrytých měsíců dovozů zboží a služeb (35)
- [22] Míra pracovní participace středoevropských zemí (populace 15–64, v %) (41)
- [23] Míra zaměstnanosti středoevropských zemí (populace 15–64, v %) (41)
- [24] Vývoj reálných mezd středoevropských zemí (meziroční změny v %) (42)
- [25] Vývoj produktivity práce středoevropských zemí (meziroční změny v %) (43)
- [26] Produktivita práce a HDP středoevropských zemí v letech 1991–2005 (y/y v %) (44)
- [27] Počet zaměstnaných a HDP středoevropských zemí v letech 1991–2005 (y/y v %) (45)
- [28] Míra pracovní participace v pobaltských zemích v letech 1992–2005 (v %, osoby ve věku 15–64) (46)
- [29] Míra zaměstnanosti v pobaltských zemích v letech 1992–2005 (v %, osoby ve věku 15–64) (47)
- [30] Vývoj reálných mezd v pobaltských zemích (meziroční změny v %) (47)
- [31] Vývoj produktivity práce v pobaltských zemích (meziroční změny v %) (48)
- [32] Produktivita práce a HDP v pobaltských zemích v letech 1994–2005 (y/y v %) (49)
- [33] Počet zaměstnaných a HDP v pobaltských zemích v letech 1994–2005 (y/y v %) (50)
- [34] Míra pracovní participace v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005 (v %, osoby ve věku 15–64) (51)
- [35] Míra zaměstnanosti v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005 (v %, osoby ve věku 15–64) (51)
- [36] Vývoj reálných mezd v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (meziroční změny v %) (52)
- [37] Vývoj produktivity práce v Bulharsku a Rumunsku v letech 1992–2005 (y/y v %) (53)
- [38] Produktivita práce a HDP v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (y/y v %) (54)
- [39] Počet zaměstnaných a HDP v Bulharsku a Rumunsku v letech 1993–2005 (y/y v %) (54)
- [40] Vývoj složené daňové kvóty ve středoevropských zemích (60)
- [41] Vývoj složené daňové kvóty v pobaltských zemích (63)
- [42] Vývoj složené daňové kvóty v balkánských zemích (65)
- [43] Věková struktura obyvatelstva v České republice v letech 1990–2007 (74)
- [44] Věková struktura obyvatelstva na Slovensku v letech 1990–2007 (74)
- [45] Věková struktura obyvatelstva v Polsku v letech 1990–2007 (76)
- [46] Věková struktura obyvatelstva v Maďarsku v letech 1990–2007 (77)
- [47] Věková struktura obyvatelstva ve Slovinsku v letech 1990–2007 (78)
- [48] Věková struktura obyvatelstva v Estonsku v letech 1990–2007 (80)
- [49] Věková struktura obyvatelstva v Lotyšsku v letech 1990–2007 (81)
- [50] Věková struktura obyvatelstva v Litvě v letech 1990–2007 (82)
- [51] Věková struktura obyvatelstva v Rumunsku v letech 1990–2007 (83)
- [52] Věková struktura obyvatelstva v Bulharsku v letech 1990–2007 (84)
- [53] Věková skupina 15–64 let v zemích 10CE v letech 1990–2007 (85)
- [54] Ekonomická aktivita skupiny 15–64 let v zemích 10CE v letech 1996–2007 (86)
- [55] Vývoj nominálního kurzu BGN/USD během finanční krize (141)
- [56] Veřejné příjmy (v % HDP) (150)
- [57] Veřejné výdaje (% HDP) (150)
- [58] Saldo veřejných rozpočtů (151)
- [59] Veřejné příjmy (v % HDP) (152)
- [60] Veřejné výdaje (% HDP) (153)
- [61] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (154)
- [62] Veřejné příjmy (v % HDP) (155)
- [63] Veřejné výdaje (v % HDP) (155)
- [64] Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP) (156)
- [65] Veřejné příjmy (v % HDP) (157)
- [66] Veřejné výdaje (v % HDP) (158)
- [67] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (158)
- [68] Veřejné příjmy (v % HDP) (159)
- [69] Veřejné výdaje (v % HDP) (160)
- [70] Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP) (160)
- [71] Veřejné příjmy (v % HDP) (161)
- [72] Veřejné výdaje (v % HDP) (162)
- [73] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (162)
- [74] Veřejné příjmy (v % HDP) (163)
- [75] Veřejné výdaje (v % HDP) (164)
- [76] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (164)
- [77] Veřejné příjmy (v % HDP) (165)

- [78] Veřejné výdaje (v % HDP) (165)
- [79] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (166)
- [80] Veřejné příjmy (% HDP) (167)
- [81] Veřejné výdaje (v % HDP) (168)
- [82] Rovnováha veřejných rozpočtů (v % HDP) (168)
- [83] Veřejné příjmy (v % HDP) (169)
- [84] Veřejné výdaje (v % HDP) (170)
- [85] Rozpočtová rovnováha (saldo v % HDP) (170)
- [86] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance ČR mezi lety 1989–2006 v milionech USD (174)
- [87] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Slovenska mezi lety 1989–2006 v milionech USD (175)
- [88] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Polska mezi lety 1989–2006 v milionech USD (176)
- [89] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Maďarska mezi lety 1989–2006 v milionech USD (177)
- [90] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Slovinska mezi lety 1992–2007 v milionech USD (178)
- [91] Salda finančních účtů platební bilance středoevropských zemí mezi lety 1993–2006 v milionech USD. (179)
- [92] Zásoba PZI v absolutním vyjádření (v milionech USD) a jako procento HDP v roce 2006 všech analyzovaných zemích (179)
- [93] Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu ve středoevropských zemích mezi lety 1990–2006 (180)
- [94] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Estonska mezi lety 1992–2007 v milionech USD (181)
- [95] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Lotyšska mezi lety 1992–2007 v milionech USD (182)
- [96] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Litvy mezi lety 1993–2007 v milionech USD (183)
- [97] Čisté saldo finančních účtů platební bilance pobaltských zemí mezi lety 1993–2007 v milionech USD (183)
- [98] Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu v pobaltských zemích mezi lety 1992–2006 (184)
- [99] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Rumunska mezi lety 1990–2006 v milionech USD (185)
- [100] Salda jednotlivých položek finančního účtu platební bilance Bulharska mezi lety 1991–2007 v milionech USD (186)
- [101] Čisté saldo finančních účtů platební bilance balkánských zemí mezi lety 1991–2007 v milionech USD (186)
- [102] Podíl čistého přílivu PZI na hrubé tvorbě fixního kapitálu v Bulharsku a Rumunsku mezi lety 1990–2006 (187)
- [103] Salda finančních účtů platební bilance – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD (188)
- [104] Kumulovaný čistý příliv PZI mezi lety 2000–2006 (v milionech USD) a kumulované PZI na hlavu (v USD) – srovnání skupin analyzovaných zemí a ostatních vznikajících trhů (189)
- [105] Saldo portfoliových investic – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD (191)
- [106] Čistý příliv ostatních investic – součty zemí dle regionálních skupin mezi lety 1993–2006 v milionech USD (192)
- [107] Vývoj ukazatele kvality regulace ve vybraných zemích 10CE (229)
- [108] Vývoj reálného HDP v zemích 10CE (rok 1996 = 100) (230)
- [109] Celková pomoc na pracovníka (v EUR) (245)
- [110] Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %) (245)
- [111] Celková pomoc na pracovníka (v EUR) (250)
- [112] Podíl sektorové pomoci na celkové pomoci (v %) (250)
- [113] Celková pomoc na pracovníka (v EUR) (253)
- [114] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (262)
- [115] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (263)
- [116] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (264)
- [117] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (265)
- [118] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (266)
- [119] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (267)
- [120] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (268)
- [121] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (269)
- [122] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (270)
- [123] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (271)
- [124] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (272)
- [125] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (273)
- [126] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (274)
- [127] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (275)
- [128] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (276)
- [129] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (277)
- [130] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (278)

- [131] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (279)
- [132] Vývoj otevřenosti ekonomiky a exportní výkonnosti (280)
- [133] Komoditní struktura zahraničního obchodu v roce 2006 (281)
- [134] Vývoj RGDI (v USD) (282)
- [135] Podíl high-tech exportů na celkových exportech (%) (283)
- [136] Transformační výkon ekonomiky (v mld. USD) (286)
- [137] Mezera výstupu v České republice (319)
- [138] NAIRU a nezaměstnanost v České republice (320)
- [139] Mezera nezaměstnanosti v České republice (321)
- [140] Struktura produkce v modelu (324)
- [141] Dynamika mezd a cen (327)
- [142] Data použitá při odhadu (335)
- [143] Posteriorní hustoty vybraných parametrů (338)
- [144] Reálný růst regionálního HDP (v %) v letech 2003–2005 (377)

**CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY**

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., vedoucí výzkumného centra

KONKURENCESCHOPNOST EKONOMIKY

(KOMPARACE ZEMÍ 10CE)

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc. a kolektiv

Ediční rada: L. Bauer, L. Blažek, H. Hušková, E. Hýblová, M. Kvízda,
L. Lukášová, R. Lukášová, J. Menšík, J. Nekuda,
A. Slaný, J. Šedová, V. Žitek

Vydala Masarykova univerzita roku 2008

1. vydání, 2008, náklad 200 výtisků

Návrh a sazba: EXACTDESIGN, Pavel Jílek, www.exactdesign.cz

Tisk: EXPODATA-DIDOT spol. s r.o., Výstaviště 1, 648 75 Brno

Pořadové číslo ESF-8/08-02/58

ISBN 978-80-210-4725-9

Vzor citace: NĚMEC, Daniel. Odhady NAIRU a potenciálního produktu v ČR In Slaný a kol. Konkurenceschopnost ekonomiky (komparace zemí 10CE). Brno: Masarykova univerzita, 2008. 408 stran. ISBN 978-80-210-4725-9.

CENTRUM VÝZKUMU
KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI
ČESKÉ EKONOMIKY

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ
FAKULTA

ISBN 978-80-210-4725-9